

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

RAVZA YAYINLARI 383

İslâm Tarihi Dizisi

Abbasiler Dönemi ve Murabıtlar Devleti

Müellif : Ali Muhammed Sallâbi
Yayına Hazırlayan : Mustafa Kasadar
Redakte ve Tashih : Recep İdikut
Dizgi : İrfan Kahramanoğlu
Kapak&İç Düzen : Rabbani Düz
Baskı&Cilt : Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık
Davut Paşa Cad. Kale İş Merk.
No: 51-52 Topkapı-İST
Tel: 0212. 481 94 11

© Ravza Yayınları 2006

Prof. Ali Muhammed Sallabi'nin eserlerinin Türkçe yayın hakları müellif tarafından
Ravza Yayınları / Mustafa Kasadar'a devredilmiş olup her hakkı saklıdır.

Sertifika No: 16480

ISBN:

978-605-4411-00-9

RAVZA YAYINLARI

Büyük Reşit Paşa Cad. No:22/42

Vezneciler-İSTANBUL

Tel: 0212. 528 46 17

0212. 514 27 31

www.ravzakitap.com

e-mail: ravzasiparis@hotmail.com

İslâm Tarihi Dizisi

ABBASİLER
DÖNEMİ
ve
MURABITLAR
DEVLETİ

Prof. Ali Muhammed Sallâbi

Tercüme

Ayhan Ak

SUNUŞ

Bismillahirrahmanirrahim.

Bütün kâinatın yaratıcısı yüce Allah'a hamd, resulü Muhammed Mustafa (s.a.v)'e, âline ve bütün ashabına salat ve selam olsun.

Ali Muhammed Sallabi'nin kaleme aldığı ve ondört kitaptan oluşan İslam Tarihi serisi çok şükür müslüman milletimiz tarafından büyük bir beğeniyle karşılandı. Bu tarih kitaplarının yayınlamasından sonra birçok kişi tarihe bakış açısını değiştirdi. Bazı Eli Sünnet müelliflerin kitaplarına sızmış olan Şii/Batini uydurması rivayetlerin etkisinden kurtuldu.

Esasen tarih okumaları sadece olayların akışını takip eden bir anlatı mecmuası değildir. Aksine tarihi olaylar kişilerin akide, amel ve ahlaklarına tesir eden derin bir güce sahiptir. Bu nedenle özellikle Asr-Saadet, Sahabe ve Tabiin dönemlerine ilişkin olayların mutlaka itikadı sağlam ve konusunda yetkin bir kaleminden okunması zarureti vardır.

Hız. Peygamber (s.a.v)'in Medine'de kurduğu devlet on yıllık kısa bir dönemde bütün Arabistan yarımadasına yayılmış, kendsinden sonra gelen Raşid halifeleri ise İslam devletinin sınırları içerisine Mısır, Suriye, Irak, İran ve Kuzey Afrika'yı da katarak Kelime-i Tevhid sancağını Afrika'nın içlerine ve Atlas Olyanusu'na kadar götürdüler.

Raşid Halifler döneminden sonra gelen Emeviler döneminde de fetihler devam etti. İslam Devletinin sınırları Endülüs'ten Orta Asya içleri-

ne kadar uzandı. Ancak Emevi Halifetine karşı oluşan muhalefet giderek güçlendi. Bunun nedenleri kitabın içerisinde anlatılmaktadır. Nihayet Emevi Devleti yıkıldı ve yerine Abbasi Devleti kuruldu.

Daha önce Müslümanları tek bayrak altında toplamış olan İslam devleti Abbasiler döneminde çeşitli bölgelerde oluşan atabeylikler (bölge valilikleri) sonucu müstakil devletler haline dönüştü. Ama bu müstakil devletlerin başkanları da Abbasi halifesinin otoritesini tanıyorlardı. Yani çokluk içinde birlik vardı, hilafet sistemi bir şekilde işliyordu.

İlk Müslümanlar Resulullah (s.a.v.)'e biat etmiş ve onun idaresi altında yaşamışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ahirete irtihalinden sonra Müslümanların idaresini Raşid halifeler üstlenmişler ve bu işi layıkıyla yürütmüşlerdir. Raşid halifeler döneminden sonra ise müslümanların işini üstüne alan ve dönem dönem değişen idareciler gelmiştir. Bu idarecilerin kimisi Yezid gibi zalim, kimisi de Ömer b. Abdulaziz (r.a.) gibi adil hükümdarlar olmuşlardır.

İslam dünyası uzun siyasi tarihleri boyunca birçok çalkantılar yaşamışlar, birçok devlet kurmuşlar ve yıkılmışlardır. Birçok kere katliamlara uğramışlar ama bütün bu olaylar olurken bir şeye olan ihtiyaç ve bağlılıklarını asla yitirmemişlerdir. O da bir halifeye biatlı olarak yaşama inanç ve arzusu.

Hilafet makamında oturan halifeler bazen adil, bazen zalim olmuşlar. Hilafet makamı bazen çok güçlü olmuş, bazen de gücünü tümünden kaybederek sembolik bir makam şekline dönüşmüştür. Bilindiği gibi Abbasi Devleti Moğol istilası ile yıkıldıktan sonra Abbasi soyundan gelen hailefeler uzun süre Mısır'da sembolik de olsa bu makamı yaşatmışlardır. Ama mutlaka Müslümanların bir halifesi olmuştur.

Mısır'ın Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı topraklarına katılmasından sonra son Abbasi halifesi İstanbul'a getirilmiş ve böylece Hilafet Osmanlılara geçmiş ve tekrar eski güç ve kuvvetine kavuşmuştur. Müslümanların biatı böylece son halife Abdulmecid Efendi'ye kadar devam etmiştir.

Bu tarihten sonra Müslümanlar ilk kez halifesiz ve biatsız kalmışlar-

dır. Onun için de bu gün Müslümanlar sahipsiz kalmış ve İslam coğrafyası kan gölüne dönmüştür.

Ondört kitaptan oluşan bu serinin 10. Kitabı olarak yayınladığımız bu eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Abbasi hilafetini kısaca anlatmaktadır ve müellifin diğer kitaplarından derlenmiştir. Bu derleme esnasında yeri geldikçe bazı tamamlayıcı bilgiler eklenmiştir.

İkinci bölümü ise daha önce mustakil bir kitap olarak yayınladığımız “Murabıtlar Devleti” isimli eser oluşturmaktadır. Keyfiyeti okuyucularımıza saygı ile bildiririz.

03/08/2014

Mustafa Kasadar

Ravza Yayınları Yayın Yönetmeni

ABBASİLER DÖNEMİ

BİRİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ KONU

ABBASİLERİN TARİHSEL DERİNLİĞİ

ABBASİLERİN TARİHSEL DERİNLİĞİ

Abbas B. Abdulmuttalib B. Hişam

Abbasiler, Abbas b. Abdulmuttalib b. Hişam b. Abdmenaf el-Kuraşi'ye nisbet olunurlar. Abbas (r.a.), Hz. Peygamberin (sav) amcasıdır. Yaşca Resulullah'tan (sav) üç yaş büyüktür. Haşim oğullarınca en saygın yere sahip olan zattır. Cahiliye döneminde Mekke'de mal varlığı bakımından zamanının en zenginiydi. Onların liderliğini yapardı. Ebu Talib'in ölümünden sonra itaat olunan ve sözü dinlenen adamlarıydı. Kabilesinin işlerini ve düzenini koruyandı.

Mekke'de hacıları ağırlama ve su ihtiyaçlarını karşılama yani siyake ve rifade gibi görevleri vardı. Mescid-i Haram'ın bakımı da ona aitti. Hiçbir kimseye Mescitte kötü bir söz ve lakırdı yapmasına izin vermezdi. Halkı mescidi tamir etmeye, temiz tutmaya yönlendirirdi. Kimse bundan geri duramazdı, karşı da koyamazdı. Kureyş ileri gelenleri bu nedenle bir araya toplanırlar ve bununla ilgili sözleşme yaparlardı. Bu arada kendisinin yardımcıları da vardı. Hepsi bu konuda ona teslim olurlardı.

Hz. Abbas, müslüman olmazdan önce, Hz. Peygamberin (sav) Mekke'de, Medineli Ensar ile olan Akabe görüşmelerinde ve Akabe biatında hazır bulunmuştur. Müşriklerle beraber istemeyerek de olsa Müşrikler safında Bedir savaşına katılmıştır. Burada esir düşmüş, kendi hayatını fidye vererek kurtarmıştır. Sonra Mekke'ye dönmüş ve burada müslüman olmuştur. Fakat müslüman olduğunu gizli tutmuştur.

Hz. Abbas (ra) daha sonra Mekke fethinden kısa bir süre öncesinden Medine'ye hicret etmiştir. Mekke'nin fethinde hazır bulunmuş, Huneyn gününde Hz. Peygamberin (sav) yanında kalmıştır. Hz. Peygamber (sav) amcasına saygı gösterir ve onu hep takdir ederdi. Hz. Abbas (ra) Recep ayında Medine'de hicri 32/652m senesinde vefat etmiş ve Baki mezarlığında toprağa verilmiştir. (Allah kendisinden razı olsun.)¹

¹ Nesebu Kuteyş, s:18; Tabakatu İbn Sa'd, 4/4-5, 32; Şezeratuzzeheb, 1/38; Dr. Hüseyin Atvan, ed-Da'vetul Abbasiyye, s:87-88; Tarihu İbn Asakir; Tehzibuttehzi, 5/123; Üsdül Ğabe, 3/109; el-Istiab, 3/49, 101; el-Akide Fi Ehlil Beyt, s:154-155

Hiz. Abbas (ra) Hakkında Gelen Rivayetler Ve Menkıbeler

Tirmizi ve daha başkalarından gelen rivayete göre Hiz. Peygamber (sav): “Abbas, bendendir, ben de Abbas’tanım”² diye buyurmuştur.

İmam Müslim, kendi isnadıyla Ebu Hureyre’den (ra) rivayet ediyor. Ebu Hureyre demiş ki; Hiz. Peygamber (sav), Hiz. Ömer’i (ra) zekât toplamak üzere görevlendirmişti. Söylendiğine göre İbn Cemil. Halid b. Velid ve Hiz. Peygamberin (sav) amcası Abbas ona zekâtlarını vermemişlerdi. Bunun üzerine Resulü Allah (sav) şöyle buyurur:

“İbn Cemil nasıl olur ki zekâtını vermemiş olsun! O fakir iken Allah onu zengin kılmıştır. Halid’e gelince, siz ondan zekât istemekle ona haksızlık ediyorsunuz. Çünkü Halid Allah yolunda, zırhlarını ortaya koymuş, savaş alet ve edevatlarını da buna bağlamıştır. Abbas b. Abdulmuttalib’e gelince, o Allah Resulünün amcasıdır, onun zekât vermesi farzdır ve onun zekâtına gelince, bir o kadarı da beraberinde olmak üzere benim üzerimdedir.” Daha sonra Hiz. Peygamber (sav): “ Ey Ömer! Sen, bir kimsenin amcasının babasının aslından olduğunu bilmiyor musun?” diye buyurur.³

Hiz. Abbas’ın (ra) menkıbelerinden biri de onun Huneyn savaşı esnasında Resulü Allah’ın yanından ayrılmayarak sebat etmesi ve cesurca davranmasıydı. Rivayete göre Hiz. Abbas (ra), şöyle demiştir: “Huneyn savaşı gününde Hiz. Peygamberin (sav) yanında bulunuyordum. Ben ve Ebu Süfyan b. Haris Resulü Allah’ın (sav) hep yanındaydık, ondan hiç ayrılmadık. Resulü Allah (sav) beyaz katırının üzerindeydi. Bu katırı, kendisine Nüfese el-Cüzemi hediye etmişti. Müslümanlarla kâfirler karşılaştınca, müslümanlar gerilemeye başladılar. Ancak Resulü Allah (sav) katırını, kâfirlerin üzerine doğru hızlıca sürmeye çalışıyordu. Bu sırada ben, Resulü Allah’ın (sav) katırının gemine yapışmış, kopmaması için çaba gösteriyordum. Ebu Süfyan ise Resulü Allah’ın (sav) üzengisine yapışmıştı.

İşte tam bu esnada Resulü Allah (sav) bana: “Ey Abbas! Ashabı Semura’ya seslen!” diye buyurdu. Bunun üzerine Hiz. Abbas (ra) –ki sesi gür olan bir kimseydi- diyor ki: “Ben avazımın çıktığı kadar yüksek sesle: “Ashabı Semura neredel!” diye seslendim. Abbas devamla diyor ki: “Allah adına yemin olsun ki onlar sesimi duyar duymaz adeta ineklerin yav-

² Tirmizi, h:3759; Hâkim, Müstedrek, 3/325. Hâkim hadisin isnad yönünden sahih olduğunu ve fakat Buhari ve Müslim tarafından sahihlerine alınmadığını söylüyor.

³ Buhari, Zekat, h:1468/70; Müslim, Zekat, h:983/11

ularının sesine koşması gibi bir hızlı koşuşla dönüp gelişleri vardı ki hepsi: “Buyur! Buradayız ve geliyoruz. Buradayız ve geliyoruz” diye sesime yanıt veriyorlardı ve hemen kâfirlerle savaşa girişiyorlardı.

Bu defa sıra Ensar’a seslenmeye gelmişti ve: “Ey Ensar topluluğu! Ey Ensar topluluğu!” diye sesleniyorlardı. Sonra aynı şekilde Hazrec oğullarına: “Ey Haris oğulları’ Ey Hazreçliler!” diye seslendiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) katırının üzerine uzanmış gibi yaparak ashabının savaşmalarını seyretti, sonrasında da: “İşte bu, tam da ateşin kızardığı, kora dönüştüğü andır” buyurdu ve arkasından yerden birkaç çakıl taşı alarak kâfirlerin üzerine doğru serpti ve: “Muhammed’in Rabbinde yemin olsun ki düşman bozguna uğradı” buyurdu. Daha sonra bakmaya gittiğimde ne göreyim savaş Resulü Allah’ın (sav) buyurduğu gibi sonuçlanmıştı! Allah adına yemin olsun ki, o kâfirleri o hale düşüren Resulü Allah’ın onların üzerlerine fırlatmış olduğu çakıl taşlarından başkası değildi. Çünkü güçleri tükenmişti, artık bir şey yapacak halde olmadıklarını gördüm.”⁴

Hz. Abbas’ın (ra) faziletine ve Hz. Peygamberin (sav) yanındaki değerine gelince, Hz. Ömer’in (ra), yağmur duasına çıkarken Hz. Abbas’ı yanına alması ve onu vesile kılarak dua etmesi olayı bunun kanıtıdır.

Buhari’nin Sahihinde Hz. Enes’ten gelen rivayete göre, Medine’de kıtlık baş göstermiş. Bunun üzerine Hz. Ömer (ra), Hz. Abbas’ı (ra) vesile kılarak yağmur duasına çıkmıştı ve Hz. Ömer şöyle dua ediyordu:

“Allah’ım! Biz, hayatta iken Peygamberimizi vesile kılarak yağmur duasına çıkıyorduk ve sen de bize yağmur veriyor, bizi suluyordun. Şimdi ise, Resulü Allah’ın (sav) amcasını vesile kılıyoruz. Onun duasını öne sürüyoruz. Bize yağmur gönder.” Hz. Enes devamla diyor ki: “Bu duadan sonra da yağmur yağardı.”⁵

Hz. Abbas b. Abdulmuttalib Abbasi halifelerinin dedesiydi ve halifeler ona nisbet olunuyordu.

Abdullah b. Abbas

Abdullah b. Abbas (rma); Hz. Peygamberin (sav) amcası Abbas b. Abdulmuttalib’in oğludur. Annesi Hilaliye kabilesine mensup olan Ha-

4 Müslim, Cihad, h:1775/76

5 Buhari, h:1010. Ölen kimse ile tevessül caiz değildir. Eğer ölen kimse ile tevessül caiz olsaydı, Hz. Ömer (ra) Hz. Peygamberi tevessül gösterirdi. Ayrıca dua etmesi için amcası Abbas’a da bir ihtiyaç duyulmazdı. (Sallabi.)

ris'in kızı Lübabe'dir. Lübabe Resulüllah'ın (sav) baldızıdır. Çünkü kız kardeşi Meymune bint Haris, Hz. Peygamberin eşi ve müminlerin de annesidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber (sav) ile amcası Abbas bacanak idiler. Meymune de İbn Abbas'ın teyzesidir.

İbn Abbas, "Hibrul Ümme ve Tercümanul Kur'an" diye anılır. Kısa ca kendisine "Hibr ve Bahr" denilirdi. Çünkü geniş bir Kur'an bilgisine sahipti ve Kur'an'ı çok iyi anlardı. Akli yerinde, fazilet sahibi bir kimseydi. İbn Abbas (rma), hicretten üç yıl önce dünyaya gelmişti. Resulullah'tan (sav) ayrılmazdı, Allah resulü (sav), onun ilminin ve anlayışının ve tevil bilgisinin artması için ona dua etmişti. Hz. Ömer (ra), ona çok değer verir ve saygı gösterirdi.

İbn Abbas (ra), Cemel ve Siffin olayında Hz. Ali'nin yanında yer almış ve orada beraber bulunmuştur. Son dönemlerinde gözlerini kaybetmiştir. Taif'e yerleşmiştir. Hicri 68/687m yılında vefat etmiştir.⁶

Abdullah İbn Abbas'ın Fazileti

Abdullah b. Abbas'ın faziletine dair birçok hadis rivayet olunmuştur. Nitekim Buhari kendi isnadıyla İbn Abbas'a dayanarak şu rivayette bulunuyor. Hz. Peygamber (sav) helâya gittiğinde, İbn Abbas ona abdest suyu hazırlamış. Çıktığında: "Bunu kim hazırladı?" diye sormuş, o da durumu iletmış. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav): "Allah'ım! Onu dinde çok anlayışlı ve kavrayış sahibi kıl!"⁷ diye dua etmiştir.

Ben, İbn Abbas (rma) hakkında, müminlerin Emiri Hz. Ali (ra) hakkında yazdığım kitabımda detaylı bilgi verdim. Dileyen oraya baksın.

Abbasiler, kendilerini dedeleri Abdullah b. Abbas'a nisbet etmekle hep kıvanç duyarlardı. Abbasi davetinin lideri olan Muhammed b. Abbas, dedesinin ortaya koyduğu hareket fikhî esaslarına göre yol haritasını belirlerdi ve onun medresesinin ortaya koyduğu prensipler ölçüsünde öğretisini devam ettirirdi. Nitekim ileride Allah'ın izniyle konu hakkında detay bilgi vereceğiz.

Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib

Bu zat, Haşim oğullarına mensup Ebu Muhammed'dir. İbadete düşkün ve çok secde eden yani namaz kılan bir zattır, Medinelidir.

6 Ebu Nuaym, Hilyetul Evliya, 1/314; el-Akide Fi Ehlil Beyt, s:158

7 Buhari, h:143

Ali b. Abdullah, İmam Ali'nin şehit edildiği yıl dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla ona İmam Ali'nin yani Hz. Ali'nin adını vermişlerdir. Ali b. Abdullah, babası İbn Abbas'tan, Ebu Hureyre'den, İbn Ömer'den, Ebu Said Hudri'den ve daha başkalarından da hadis rivayet etmiştir. Annesi Kinde kralı Meşrah b. Adiy'nin kızıdır. Ali b. Abdullah iri yapılı, uzun boylu, babası gibi heybetli, gür sakallı, yakışıklı biriydi.

İmam Evzai ve başkalarının rivayetlerine göre Ali b. Abdullah günde bin secde yapmış, yani 500 rekât namaz kılmış. İbn Sa'd'ın belirttiğine göre Ali b. Abdullah az hadis rivayet etmiştir ve güvenilir bir zattır.

İkrime diyor ki, İbn Abbas bana ve oğlu Ali'ye dedi ki: "İkiniz de Ebu Said el-Hudri'ye gidin. Ondan hadis öğrenin. Bizde, kendisine ait olan bir evde (avluda) yanına gittik."

İbn Mübarek de diyor ki: "Ali b. Abdullah'ın 500 ağacı vardı, gider her bir ağacın altında iki rekât namaz kılardı ve bunu her gün yapardı."

Zehebi de diyor ki: "Çok namaz kılması sebebiyle kendisine çok secdeye varan manasında Seccade lakabı verilmiştir."⁸

Ali b. Abdullah, kardeşleri arasında en saygın ve en hatırı sayılan biriydi. Yaşayışında, münasebetlerinde, tavır ve hareketlerinde, ahlaki güzellikte adam gibi adamdı. İbn Sa'd onun için diyor ki: "Babasının yaşça en küçük çocuğu idi, yeryüzünde Kureyş'in en güzel yüzlü insanıydı. Çok namaz kılardı. İbadete düşkünlüğü ve fazileti dikkate alınarak kendisine seccade denilir olmuştur. Bir günde 1000 rekât namaz kılardı. Zahir biriydi, şatafattan uzaktı, oğulları ve torunları üzerinde etkiliydi.

Çocukları onun yolunda ve görüşünde idiler. Kendilerine babalarını örnek almışlardı. İnsanlar arasında en çok Kur'an okuyan, çok namaz kılan ve oruç tutan biriydi, salih bir kimseydi. Nitekim kendilerine hilafet görevi verildiğinde, yeryüzünde ondan fazla Kur'an okuyan yoktu. Ondan daha güzel ibadet eden de yoktu. Önemli bir ilim adamıydı, babasından birçok bilgi almış ve rivayette bulunmuştur. O saygın, belagat sahibi, Hicaz halkı arasında çok fazla yeri ve değeri olan bir kimseydi."⁹

8 Zehebi, Siyeru Alaminnubela, 5/284-285

9 Zehebi, Siyeru Alaminnubela, 5/84; Tabakatu İbn Sa'd, 5/314; Hüseyin Atvan, ed-Da'vetul Abbasiyye, s:146-147; İbn Kesir, el-Bidaye vennihaye; Tehzibuttehzib, 7/357; Vefeyatul Ayan, 3/276; Ahbaruddevletil Abbasiyye, s:140

Mahzum kabilesinden olan Hişam b. Süleyman'dan rivayete göre, hac veya umre ibadetini yapmak üzere Ali b. Abdullah Mekke'ye geldiğinde, tüm Kureyşliler Mescidi Haramdaki oturum ve toplantılarına ara verirler ve Ali b. Abdullah'ın toplantı mahalline toplanırlardı. Ona olan saygı ve hürmetlerinden ötürü, onun meclisinden ve yanından ayrılmazlardı. Eğer o, oturuyorsa, onlar da otururlardı, eğer o hareket halindeyse onlar da hep birlikte onunla giderlerdi. Ali b. Abdullah Mescidi Haram'dan ayrılıp gitmedikçe, Kureyşliler bir başka zikir meclisi toplamazlardı.

Ali b. Abdullah b. Abbas (rhum) ilim ve ibadet yönüyle kendisinde liderlik özelliklerini toplamış olan bir kişiliğe sahipti. Halk üzerinde tesir bırakan heybetli bir görünümüne sahipti.

Ali b. Abdullah'ın Şam'a Taşınması

Abdullah b. Abbas (rma), oğlu Ali'ye, Abdullah b. Zübeyir'in ege-men olduğu yerden ayrılıp, Şam'da egemen olan Abdulmelik'in olduğu yere göç etmesini vasiyet etmişti. Ali'nin babası Abdullah b. Abbas vefat edince, oğul Ali babasının vasiyeti gereği bulunduğu yerden ayrılıp Şam'a, Abdulmelik'in yanına geldi. Abdulmelik kendisini Şam'da karşıladı ve kendisini çok samimi bir şekilde yaklaştı.

Ali b. Abdullah, Abdulmelik'in yanına gittiğinde, Abdul kendi makamına oturtur, onunla sohbet eder, ilmi görüşmeler ve tartışmalar yapardı. Onun haklarını gözetir ve kendisine cariyeler hediye ederdi. Aynı zamanda ne tür ihtiyaçları oluyor idiye onları da karşılar, herhangi bir konuda aracı olmak istediğinde, aracılığını kabul ederdi.¹⁰

Hilafet İçin Çaba Göstermesi

Ve Velid Tarafından Kırbaçlanması

Velid b. Abdulmelik, kendi döneminde, Ali b. Abdullah'ın hilafet davasında olduğunu biliyordu. Bu nedenle aynı düşüncüyü oğullarına aktaracağını da biliyordu. Dolayısıyla onu hep izledi, fırsatını kollamaya başladı, sonra durumunu öğrenince onu kırbaçlattı. Sonra da Şam bölgesinden uzaklaştırdı. Ali b. Abdullah, Velid zamanında pek önemsen-

10 ed-Da'vetul Abbasiyye, s:148-152

mez duruma düşürüldü, çok zor durumlara düştü. Çünkü Velid, her fırsatta ondan intikam almak, onu zor duruma düşürmek ve kendisine eziyet etmek için yollar arıyordu. Bu amaçla defalarca onu yakalatıp sopa attırmış ve bulunduğu yerden başka yerlere hep sürgün etmiştir.¹¹

Süleyman b. Abdilmelik, Ömer b. Abdülaziz ve Hişam Dönemlerindeki Durumu

Süleyman b. Abdilmelik hilafet makamına geçince, Ali b. Abdullah'ı yeniden Dımaşk'a getirtti, onu serbest bıraktı. Ona yapılan haksızlıkları ve bu yüzden düştüğü konumu düzeltmeye çalıştı. Kimi zamanda, Velid'in, kendisine karşı yapmış olduğu haksızlıklardan ötürü ondan özür diledi. Süleyman, daha bir olgunca yaklaşıyor ve ona eskiden olduğu gibi saygısını kazanmasını sağlıyordu. Bu nedenle Ali b. Abdullah, Süleyman zamanında özgüce ve saygı görerek bir hayat sürdürdü.

Ömer b. Abdülaziz dönemi geldiğinde ise, Ömer b. Abdülaziz, Haşim oğullarına karşı uygulanmakta olan haksızca baskıların kaldırılmasını istedi ve bu gibi davranışlardan adamlarını menetti. Kendilerine, hazineden akrabaya verilmesi öngörülen paylarını verdi. İyi bir hayat yaşamalarını sağladı. Bundan ötürü Ali b. Abdullah b. Abbas, akrabasına karşı göstermiş olduğu yakın ilgi nedeniyle kendisine teşekkür mektubu yazdı.

Ali b. Abdullah b. Abbas ile Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib, onu savunmaya ve gıyabında halkın konuşmamasını önlemeye çalıştılar.¹²

Hişam b. Abdilmelik göreve gelince o da, Ali b. Abdullah b. Abbas'a gereken değeri gösterdi, ona iyilikte bulundu. Onu meclisine alıyor, herhangi bir heyet geldiğinde onun orada hazır bulunmasını sağlıyordu. Onun siyasi çıkışlarına sabır gösteriyor, görmezden geliyordu. Aceleciliği sebebiyle de onu önemsemiyordu. Bu durum, Ümeyye oğulları aleyhinde tam bir tehdit oluşturana dek devam etti. Çünkü hilafetle ilgili haberler sebebiyle onunla alay ediyor ve bu görevin bir gün Abbasi oğullarına geçeceğini mizah konusu yapıyordu.

11 Hüseyin Atvan, ed-Da'vetul Abbasiyye, s:151-157; Belazuri, Ensabul Eşraf, 3/79

12 Tabakatu Ibn Sa'd, 5/391

Hişam, bu durumu onun yaşlılığına, artık akli dengesini gereği gibi kullanmadığına, hayal gördüğüne hep yorumluyordu.

Bazı tarihçilere göre Ali b. Abdullah b. Abbas (rma), Abbas oğulları içerisinde halifelige ilk talip olan kişidir. Bu nedenle hilafet makamının kendi ailesine, Abbasilere geçmesi için de davete başlamış, bunun temellerini atmıştır. Bu niyetini açığa vurduğu gibi, çekinmeden açıkça da savunmuştur.

Ali b. Abdullah b. Abbas, h:118/736m yılında vefat etmiştir.¹³

MUHAMMED B. ALİ B. ABBAS

Muhammed b. Abdullah b. Abbas (v:125/742m), kardeşleri arasında en faziletlisi ve en çok kafası çalışan biriydi. Ki Abbasilerin davet esaslarını düzenleyen ve pekiştiren de Muhammed'dir. Muhammed bu alanda yapılması gereken neler varsa, hepsini belli esaslara bağlayarak bir çalışma programı haline getirmiştir.

Kendisi, henüz devleti geçirmeden önce bunun kurallarını, idarecilerini, ordu komutanlarını, üslerini ve karargâhlarını tespit edip hazırlamıştı. Bu nedenle de Kufe ve Horasan'da, bunun temellerini atmıştır. Adamlarını sürekli olarak zinde tutuyor ve sabırsızlıkla ayaklanacakları günü beklemeleri için kendilerini hep canlı olarak kalmalarını sağlıyordu. Kendisi halk tarafından saygıyla kabul gören ve takdir edilen bir zattı. Babası ile arasında 14 yaş fark vardı. Babası Ali siyaha çalan bir renge sahipken, Muhammed kırmızıya çalan bir renge sahipti.

Ali ile Muhammed'i önceden tanımayanlar, Muhammed'i Ali'nin ta kendisi sanırlardı. İbadete düşkün ve zahit bir kimseydi. İlimi yeterliliği, fıkıh ve hadis bilgisi yerinde olan, güvenilir ve tanınmış bir ilim adamıydı. Yine Muhammed Mücahid bir kimseydi, bizzat kendisi ve yanındaki adamları, kardeşleri, mevalisi fiilen savaşa girerlerdi. Babasının oğulları arasında en saygınıydı, dindar biriydi. Oldukça cömertti, toleranslı ve sabırlı biriydi. Ama yeri geldiğinde katı yürekli, kararlarında isabetli görüş sahibi ve tedbiri elden bırakmayan biriydi. Karşısındakilere kesin kanıtlarla çıkar, güzel konuşur ve sözlerini yerinde kullanırdı.¹⁴

Ebu Hişam İle Olan Münasebeti Ve Ona Vasiyeti

Medine'de h: 81/700m tarihinde Muhammed b. Ali el-Hanefiye vefat ettikten sonra, onun taraftarları ikiye ayrılırlar.

14 Dr. Hüseyin Atvan, ed-Da'vetul Abbasiyye, s:164-165; Ahbaruddevletil Abbasiyye, s:164, 197; el-İkdul Ferid, 5/105; Belazuri, Ensabul Eşraf, 3/83

- Birinci fırka: Onlar Keysani düşüncesine sıkı sıkıya tutundular ve bunda devam ettiler. Birinci fırka şöyle diyordu: “O, kaybolmuştur. Ancak o, Radavi dağında hayattadır ve orada rızıklandırılıyor. Bir gün mutlaka dönüp gelecektir. Bunlar, ondan başkasını veli olarak tanımazlar. Çünkü fiilen onun gelmesini beklemektedirler.

- İkincileri ise: Muhammed b. Ali'den bu imamet görevi, ondan sonra onun oğlu Abdullah'a geçmişti. Abdullah'ın künyesi de Ebu Hişam'dır. Buna da Haşimiye fırkası denmektedir. Şia'nın bu kolu, bu imamet görevi, babasından vasiyet yoluyla oğlu Ali'ye intikal etmiştir. Alevi fırkalar bu İmamiyye fırkasını daha düzenli ve daha inandırıcı bir fırka olarak kabul ederler. Ebu Haşim künyesiyle anılan bu imam, çok daha akıllı ve daha bilgili biri olarak kabul görür. Olayları çok iyi değerlendirebilen, tedbirsiz hareket etmeyen, fırkaları da çok iyi tanıyan biri olarak kabul ederler.

Ebu Haşim'in babasının vefatından sonra taraftarları daha da artmıştı. Bundan böyle bizzat işlerin idaresini ele almış ve adamlarını gizli olarak örgütlendirmek suretiyle propaganda yapmaları için bölgelere yaymıştır. Bu örgütler çok düzenli ve tertipli, programlı bir şekilde hilafetin kimin hakkı olduğunu ve bu göreve kimin gelmesi gerektiğini, hak sahibinin kim olduğunu halka aktarıyorlardı. Bu görevi Emevilerin götürmelerinin bir haksızlık olduğunu dile getiriyorlardı. Bu nedenle de Emevilerin ve Emevi halifelerinin bazı çirkin hareket ve davranışlarını, uygulamalarını halka aktarıyorlardı.

Ebu Haşim, Dımaşk'ta bulunan Süleyman b. Abdülmelik'in yanına gelir. Süleyman ona saygıda ve ikramda kusur etmez, hatta onu ödüllendirir. Ebu Haşim, buradan Filistin'e veya Hicaz'a gitmek üzere yola çıkar ve fakat yolda hastalanır, Humayme'ye döner ve vefat eder. Ebu Haşim'in çocukları olmamıştı. Bu nedenle imamet görevi en yakın akrabasına geçti.

Ebu Haşim, Muhammed b. Ali'nin yanında konakladı ve imamet görevine gelmesini ona vasiyet etti, aynı zamanda ona bu işi yürüten propagandacıların, davetçilerin listesini de teslim etti. Nasıl bir yol izlemesi gerektiğini de ona öğretti. Artık bundan böyle Ebu Haşim'in taraftarları Muhammed b. Ali'ye yöneldiler. Ebu Haşim, taraftarlarının Muhammed b. Ali'yi dinlemeleri için onlara emir verdi. Ebu Haşim, aynı zamanda Muhammed b. Ali'ye, hilafet görevinin onun soyundan Abdullah b. Harisiye geçeceğini de bildirdi.

Ebu Haşim'in bu vasiyeti ister doğru olsun, ister uydurma olsun,

Abbas oğulları ve taraftarları bunu doğru olarak kabul ettiler ve hilafete haklarının olduğunu bu vasiyete dayanarak hilafet davasına kalkıştılar. Bu nedenle bunlar hep bu davayı ve bunun doğruluğunu savunmuşlardır. Hilafetin onlar yoluyla Ebu Cafer Mansur dönemine kadar onlara intikal ettiğine inanıyorlardı.

Ancak Süleyman b. Abdulmelik'in Ebu Haşim'in zekâsından ve yapacaklarından herhangi bir korku ve endişe duyduğuna dair sabit olan bir durum bulunmamaktadır. Ya da Ebu Haşim'in oradan ayrılmasından sonra onu zehirleyip ortadan kaldırmış olabileceği gibi bir durum da sözkonusu değildir. Fakat Ebu Haşim'in ölümü çok ani olmuştur.

Bazı tarihçilere göre Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiye'nin daveti, onun ölümünden sonra Abbasilere geçmiştir. Ki Ebu Haşim bu dava için 17 yılını vermişti. Nitekim gerek Horasan halkı içerisinde olsun ve gerekse Irak halkından olsun kutup denebilecek düzeyde Alevi Şiası âlimleri yetişti. Bunların birçokları da o dönemde belli kentlere dağılarak bu görevlerini yaymaya çalıştılar. Hepsisi, de bu daveti daha sistemli hale getirdiler ve daha güzel bir şekilde örgütlenmeyi sağladılar ve halkı böylece beklenen güne hazırladılar.

Ebu Haşim, Muhammed b. Ali İbn el-Hanefiye'nin Medine'de hicri 81/700m tarihinde vefatından sonra h: 98/716m senesinde vefat etmiştir.¹⁵

Ebu Haşim'in Muhammed B. Ali El-Abbasi Lehine Çekilmesinin Sebepleri

Elde bulunan tarihi verilere göre Ebu Haşim'in daveti Muhammed b. Ali lehine görevden çekilmesinin sebebi, özellikle ölümünün yaklaştığını fark ettiğinde bu görevden ayrılma sebebi hakkında diyebiliriz ki: Aslında ortada Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed b. Hanefiye'nin bu görevi Muhammed b. Ali lehine bırakması, gizli örgütlenme halinde devam ettirdiği bu davayı ona teslim etmesi, hilafet konusunda Ali ailesinin hakkını aramak ve istemek adına olmuştur. Bunun da birtakım sebepleri bulunmaktadır. Biz bu sebeplerin bir kısmından özetle söz etmek isteriz. Şöyle ki:

¹⁵ Haşimiye kolu: Muhammed b. Hanefiye'nin vefatı ile bu davet hizmeti, onun oğlu Abdullah'a kalmıştır. Bak: Şehristani, el-Milel, 1/150; el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt, s:51; Nesebu Kureş, s:75; Tabakatu İbn Sa'd, 5/328; ed-Da'vetul Abbasiyye, s:167-169

a- Gördüğümüz kadarıyla bu davetin başarılı olma olasılığı olduğu gibi başarısız kalma olasılığı da bulunmaktadır. Ancak işin başarısızlık yönü sanki daha baskın gibidir. Özellikle de aşırılık, Gulûv ile nitelenmesi bunun bir sebebi olabilir. İşte işin bu noktası, Ebu Haşim'in Muhammed b. Ali el-Abbasi lehine feragat etmesi, bunun önemini azaltmış olmaktadır.

b- Ebu Haşim, özellikle ölümünün yaklaştığını hissedince bundan böyle hilafet beklentisinin sonuca ulaşamayacağını anlamıştı. Bunun için de bir başkasını seçme gibi bir zamanı, geniş bir vakti olmamıştı. O anda seçecekleri arasından en iyisinin Muhammed b. Ali olduğunu, bir başka kimsenin olmadığını fark etmişti.

c- Kaldı ki Ebu Haşim'in yerini alabilecek bir çocuğu da yoktu ki, kendisinden sonra hilafet davasını onun sürdürmesini istesin.¹⁶

d- Ebu Haşim ile Muhammed b. Ali arasında sevgiye dayanan ve ilmi çalışmalar yapmaları bakımından da bir muhabbetleri de vardı. Bu, ikisi arasında oldukça güçlü bir samimiyet oluşturmuştu. İşte bu gibi hususlar da Ebu Haşim'in hilafet davasından Muhammed b. Ali lehine feragat etmesine sebeptir.

e- Ebu Haşim, Irak ve Horasan halklarından olup da kendi taraftarlarından önde gelen simaları da, Ebu Haşim'e gelip gittiklerinde onları Muhammed b. Ali el-Abbasi'ye tanıtmıştı. Kimi rivayetlerde anlatıldığı gibi adamlarına da, ölümünden sonra göreve talip olacak kişinin Muhammed b. Ali olduğunu söylemiştir.

f- Ebu Haşim, Muhammed b. Ali'nin akıl, zekâ ve deha bakımlarından iyi biri olduğunu, nasıl hareket edip etmeyeceği konularında işin farkında olan biri olduğunu anlamıştı. Bu bakımdan Ebu Haşim, kendi görüşleri doğrultusunda, davetle daveti yapacaklar konusunda Muhammed b. Ali'yi bir bakıma yetiştiriyordu. Çünkü zaten Muhammed b. Ali zekâsı ve akıyla kendisini kanıtlamış olan biriydi. O insanları çok iyi değerlendiren, beldelelerini durumlarını iyi tahlil edebilen, kendi çağında meydana gelen olaylardan yararlanmasını bilen ve ders çıkaran biriydi.

Muhammed b. Ali, özellikle amcaoğulları olan Abbasilerle Emevilerin hilafet konusunda ne kadar kanlı çatışmalara giriştiklerini ve nelere sebebiyet verdiklerini çok iyi bilen biriydi. Bu bakımdan kendisi, kazan-

16 Tabiatuddavetil Abbasiyye, s:125; Zebidi, Nesebu Kureys, s:75; Şezeratuzzeheb, 1/166; el-Ale-yyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:57-58

ma ve kaybetme sebeplerin nelerden ve hangi sebeplerden ötürü meydana geldiğini de çok iyi analiz edebiliyordu. Nitekim bu dava sebebiyle nice canlara kıyıldığını da görmüş ve yaşamıştı.

Irak ve Horasan'da bulunan Alevi Şiasî liderleri olan Abdullah b. Muhammed'in yani Ebu Haşim'in öldüğünü ve ölümünden sonra bu davet görevinin Muhammed b. Ali el-Abbasi'ye geçeceğini bildiklerinden dolayı, ölüm olayı gerçekleşince hemen taziye için en yakın dostuna koştular. Çünkü Muhammed b. Ali'ye hem taziyede ve hem tebrikte bulunacaklardı. Zira yeni imamları artık Muhammed b. Ali'dir. Ehl-i Beyt davasını sürdürecektir olan lider ve komutan bundan böyle odur.

Irak ve Horasanlı liderler hem biat etmek ve hem de daveti sağlıklı devam ettirebilmesi için kendisine mal ve canlarıyla hizmetinde olduklarını bildirmek için orada bulunuyorlardı.

Muhammed b. Ali el-Abbasi, adamlarının samimi olduklarını ve bu davaya içtenlikle baş koyduklarını, Ehli Beyte karşı olan samimi sevgilerini, Ümeyye oğullarından hoşlanmadıklarını ve bir an önce onların uzaklaştırılmaları gerektiğini de öğrenmişti.¹⁷

17 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:57-58

İKİNCİ KONU

ÖRGÜTLENME AŞAMASINDA ABBASİLERİN HUKUKİ DAYANAKLARI

Abbasilerin, örgütlenme aşamasında hukuki yasa meşru dayanakları konusunda düşündüğümüzde, bakıyoruz ki çok sağlam bir esas üzerinde hareket etmektedirler. Nasıl ve ne zaman hareket edeceklerini ve ne şekilde davranmaları gerektiğini çok önceden tespit etmişler ve birtakım kural ve kaidelere bağlamışlardır. Dolayısıyla temel olarak dayandıkları kural ve kaideler hem meşru ve meşru olduğu kadar da hukuki- dir. Uygulanabilirdir ve tarihsel bir geçmişi vardır.

Üzerinde meşruiyeti tesis ettikleri prensipler, uygulanmasını istedikleri plan ve stratejileri önceden belirlenmiş sağlam ölçülerdir. Aynı zamanda idarecilerle, davetçiler ve delegeler arasındaki ilişki çok sağlamdır. Bu nedenle Emevilerin zulmünden kurtarmak için başvuracakları operasyonların neler olduğunu önceden belirlenmiş ve hedef olarak ortaya konmuştur. Bütün bunları yaparlarken işin emniyet yönünü ihmal etmemişler, özellikle meselenin ekonomik ve propaganda yönünü tüm boyutlarıyla uzak ve yakın olasılıklar dikkate alınarak belirlemişlerdir.

Liderlik Meselesi

Muhammed b. Ali el-Abbasi, gizli davet ve örgütlenme görevini ve liderlik vazifesini Ebu Haşim'den teslim alınca, artık eski örgütlenme çalışmaları bırakılarak yeni gizli örgütlenme esasları ortaya konuldu. Bu, düşünsel, sosyal ve birçok yönlerden yeni bakış açısıyla ele alınmaya başlandı. Ancak bununla beraber işin tedricilik yönü hiçbir zaman göz ardı edilmedi.

Muhammed b. Ali'nin şahsiyetinde liderliğe ait birçok özellikler toplanmıştı. Öncelikle her bakımdan uyanık ve çok dikkatli, titiz bir lider olma vasfını kazandı. Yeni ve oldukça doğru ve uygun planlar ve stra-

tejiler getirdi. Meseleyi planlamada, taktik ve strateji geliştirmelerinde, daveti yayma konularında ne kadar üstün bir dehaya sahip olduğunu kanıtladı. Kaldı ki çevresindekiler de onun bu iş konusunda gerçekten yeterli, donanımlı olduğunu, hem ruhsal-psikolojik açıdan ve hem bilimsel yönden ne kadar özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktaydı.

Zaten ibadeti ve ilmiyle de kendisini kanıtlamış olan biriydi. Muhammed b. Ali, hareketini ve davasını Sünni esaslar üzerinde yani Kitap ev sahih Sünnet bağlamında hazırlıyordu. Bunun için de dedesi Abdullah b. Abbas'ın medresesinden faydalanıyordu. Zaten ileriki sayfalarda bu bilgileri göreceğiz.

Emevilere karşı zafer kazanabilmek için yeni taraftarlar ve sebepler bulmaya çalıştı. Bu arada Muhammed Ali tarafından kurulan düzenli örgütten çok yararlandı. Ki birçoğu da ondan sonra yeni bir devlet kurmak için gayret göstermişlerdir. Örnek olarak Muvahhitler hareketi, Batıniler ve benzeri hareketleri gösterebiliriz.

Muhammed b. Ali el-Abbasi, davet ve örgütlenme çalışmasında başarılı olabilmek için ağırlığı davet konularına veriyor ve bu arada da devleti ele geçirmenin de yollarını arıyor, tanzimini ve nasıl idare olunacağını dikkate alarak bu konuda da gereken çalışmaları yürütüyordu. Muhammed b. Ali bu gizli örgütlenme çalışmalarını h:125/742m yılında vefat edene dek devam ettirdi.

Kimi ilim adamlarının belirttiklerine göre Abbasilerin bu davet hareketi ve çalışmaları, Abbasi ailesine mensup üç kişiye dayanmaktadır. Fakat onlar bu daveti milletin gönlünde ekme başarısını elde edememişlerdir. Ki bunların ilki Ali b. Abdullah el-Abbasi'dir. Kendisi bu davetin ilk lideridir ve 20 yılı aşkın bunu devam ettirmiştir. Zaten davetçiler, delegeler bunun tarafından belirlenmiş, bunun tarafından Irak ve Horasan'ın hemen her bölgesine dağıtılıp yaygınlaştırılmıştır.

Ali b. Abdullah, ölmeden önce bu görevi ölümünden sonra oğlu Muhammed b. Ali'nin üstlenmesini, onun vefatından sonra da diğer oğlu İbrahim'in bu görevi üstlenmesini istemiş ve onları tayin etmiştir.

Araştırmam sırasında edindiğim kanaat, gizli örgütlenme esnasında Abbasi davetinin en büyük lideri Muhammed b. Ali el-Abbasi'nin olduğunu gördüm. Bu arada kardeşlerinden, oğullarından ve farklı kimselerden farklı yönlerden onunla birlikte çalışan ve hizmet verenler de olmuştur.¹⁸

18 Hasan Ahmed, el-Alemul Islami Fil Asril Abbasi, s:114; Faruk Ömer, el-Asrul Abbasi, s:112

Örgütlenmenin Çatısı

Muhammed b. Ali, sağlam bir örgütlenmeye gidebilmek için konu üzerinde düşündükten, sağlam birtakım çalışma ve etütlerden sonra, davetin lider konumunda olabilecekler için, nasıl hareket etmeleri gerektiği, neyi ve ne zaman, nasıl yapmaları icap ettiği konularında davetin esaslarını ve amacını ortaya koyan birtakım esaslar ve prensipler ortaya koydu. Bütün bunlar hicretin birinci yüz yılı içerisinde oluyordu.

Muhammed b. Ali el-Abbasi, üstlendiği davetini, üç mihver etrafında hareket edebilecek şekilde düzenledi. Önce Humayme kasabasını planını gerçekleştirmek ve eğitim hizmetlerini yürütmek için bir üs haline getirdi. Burası davetin de ilk merkezi olmuştu. İkincisi Kufe şehri doğrudan davet denetleme merkezi haline getirildi. Aynı zamanda Kufe, Humayme merkezinde İmam tarafından yayınlanması istenen genelgelerin Horasan'da bulunan davetçilere ulaştırılması için de bir üs haline getirilmişti.

Horasan ise, davetin rahat bir şekilde yayılma alanı haline getirildiği bir yer konumundaydı. Ki daha sonra bu bölge aynı zamanda kuracakları ordu için askeri çalışma alanları haline getirilmişti. Bu arada davetin asıl lideri olan Muhammed b. Ali el-Abbasi, davetin diğer komutanlarına da destek veriyordu. Fakat yazışmalarında bunların isimlerinden hiç söz etmeden aralarında iletişimi sağlıyordu. Çünkü örgütlenme ve davet görevleri çok ama çok gizli bir şekilde sürdürülüyordu.

Nitekim Muhammed b. Ali, Ebu İkrime es-Sirac'ı Horasan'a gönderirken ona şöyle diyordu: "Sizin davetiniz, Muhammed ailesinden olan Rıza'yadır. Eğer sen, aklına ve firasetine güvenebildiğin biriyle karşılaşsan, meselenizi ona açıkla. Adımı hiçbiriniz ama hiçbiriniz bilmesin. Meğerki sence adil ve güvenilir kabul ettiğin biri olsun. Ondan kesin güvence alarak ve biatını da alarak, o takdirde ona ismimden söz edebilirsin."¹⁹

Oysaki Kufe halkına gönderdiği davetçisine de Muhammed b. Ali şu uyarıda bulunuyordu: "Kufe halkından fazla çevre edinmeyin. Onlardan herkesi davetin içerisine almayın. Meğerki niyetlerini sahil olduğuna kanaatiniz gelmiş olsun. Sadece onları alabilirsiniz."²⁰

19 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:61; Faruk Ömer, Tabiatuddavetil Abbasiyye, s:155

20 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:61

Humayme kasabası çevresinde dolaşabilecek ve kuşkuya neden olabilecek şeylerden bizzat uzak durulmasına özen gösteriliyor ve bu konuda çok ihtiyatlı davranılıyordu. Bu amaçla Horasan'dan görüşmek için gelen davetçilerle buluşma ve görüşme yeri Kufe olarak tespit edilmişti. Humayme kasabası bu gibi işlerin dışında tutuluyordu. Çünkü Emeviler tarafından burası öğrenilmesin ve durumları açığa çıkmasın isteniyordu. Aynı zamanda gizlilik konusunda herkesten kesin garanti alınıyordu. Muhammed b. Ali, adamların geliş ve gidişlerinde mutlaka ana yolların kullanılmasını, farklı yollardan gidip gelmekten kaçınılmasını emrederdi. Geliş ve gidişlerinde de sanki bir tüccar imiş gibi, gidip gelişlerin sağlanmasına dikkat çekilirdi. Mümkün olduğunca da Humayme kasabasına sık aralıklarla gidilip gelinmemesini isterdi.²¹

Bundan böyle Ebu İkrime es-Sirac 12 delege tespit etmişti, isimleri sırasıyla şöyledir:

Süleyman b. Kesir el-Huzai; Malik b. Heysem el-Huzai Ebu Uyeyne; Talha b. Rezik el-Huzai; İsa b. Ayun el-Huzai (Huzaa'nın azatlı kölesidir); Amr b. Ayun Ebul Hakem (Huzaa'nın azatlı kölesidir); Lahiz b. Kurayz et-Temimi; Musa b. Kaab et-Temimi Ebu Ali; İsa b. Kaab et-Temimi; Kasım b. Mucaşi et-Temimi Ebu Nasr; Halid b. İbrahim Ebu Davud (Bu zat, Amr b. Şeyban b. Zühel oğullarındandır.); Şibl b. Tahman er-Rib'i Ebu Ali el-Herevi eş-Şeybani ve Kahtaba b. Şebib et-Tai Ebu Hamza isimlerinden oluşmaktadır.²²

İşte burada isimleri sayılan bu kimseler baş delege konumunda olan kimselerdir. Bunlar, imamın kim olduğunu bilirler, tanırlar, kişiliği hakkında bilgi sahibidirler. Davetin sırlarına vakıftırlar.

Baş delegelerin yardımcıları, bunların da sayıları 12 kişiden ibaret bulunuyordu. Baş delege yardımcıları, baş delegenin herhangi bir yolculuğa çıkması ya da vefatları durumunda onun yerine vekâlet eden kimselerdir.

Baş delege yardımcılarında sonraki davetçiler, propaganda görevini üstlenmiş olan örgütün eğitilmiş elemanlarıdır. Bunların sayıları 70 kişiden oluşmaktaydı. Bu davetçilerin altında yer alan alt grup davetçiler vardı, bunların. Sayıları 36 kişiden oluşuyordu.

Muhammed b. Ali el-Abbasi adamlarını öyle bir düzene koymuştu

21 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:62

22 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:62

ki, sistem çok hassas ve dakik olarak işliyordu. Onları adeta nebilerin ve Resullerin davet hizmetini yürüttükleri gibi daveti götürmeleri ruhuyla yetiştiriyor ve onlara bu ruhu üflüyordu. Muhammed b. Ali adamlarını bu tarzda bir düzenleme ile eğitirken şu gerekçeyle onları motive ediyordu:

“Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla... Alınacak örnek sünnet ve öncükilerin uygulamasıdır, sünnetidir. Örnek alınacak olanlar da sonrakilere. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Ve Musa, tayin ettiğimiz vakitte huzurumuzda bulunmak üzere kavminden yetmiş kişi seçti.” (Araf, 7/155)

Yine Rabbimiz bir başka ayetinde de şöyle buyurmaktadır: “İçlerinden on iki delege-kefil göndermiştik.” (Maide, 5/12)

Hz. Peygamberin (sav) hayatı incelendiğinde, Akabe gecesi buluşmasında Medineli Evs ve Hazrec kabilelerinden 70 kişiyle buluşmuştur. Bunlardan 12 kişiyi de delege-kefil ve garantör olarak seçmişti. Bu nedenle sizin izleyeceğiniz yol ve yapacağınız uygulama İsrail oğullarının sünneti-uygulaması ile Hz. Peygamberin (sav) sünneti ve uygulaması olacaktır.

İşte bu çok hassas ve dakik olan gizli örgütlenme düzeni kurulmuştu. Irak ve Horasan bölgelerinde çalışma yapan dava adamlarının hepsi buna göre hareket ediyorlardı. Mesela Kufe’ye (h:102–105/720-723m) Meysere el-Abdi yönlendirildi. Ondan sonra da Bukeyr b. Mahan (h:105–127/720-744m) gönderildi. Bundan sonra da Ebu Seleme el-Hilal (h:127–132/744-749m) göreve geldi.²³

Horasan davetçilerine gelince, bu bölgeye Muhammed b. Huneys, Hayyan el-Attar ve Ebu İkrime Ziyad b. Dirhem –ki bu Ebu Muhammed es-Sadık’tır- olmak üzere bir defada üç davetçi birden gönderildi.

İşte burada adları geçen kimseler, aynı zamanda Kufe ve Horasan’da bulunan Abbasi davetçilerinin de başkanları konumunda idiler. Bu nedenle bu kimselere tüm delegelerin de başkanları olmaları hasebiyle kendilerine Baş Delegeler adı verilirdi.

Ebu İkrime es-Sirac, Horasan halkının bölgeden uzak olmasına rağmen, kendilerinin ve Ali Beytin daveti sebebiyle çok mutlu olduklarını, bunu kabullendiklerini ve imamı tanımak istediklerini liderlerinden istediler. İmam Muhammed b. Ali’ye, kendilerine güvenmeleri, samimi ol-

23 El-Ahbaruttıval, s: 332-334; Tarihuttaberî; el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da’vetu Ali’l-Beyt; s:63

duklarını ve böyle bir davette yer almaktan mutluluk duyduklarını tekit ve teyit eden bir yazı yazmalarını istediler. Çünkü bu davet, aslında onları Emevi zulmünden kurtaracak olan bir davet olarak görülüyordu. Zaten onlar olaya bu gözle bakıyorlardı.

Bu maksatla Meysere el-Abdi Kufe'ye gönderilmişti. Bu zat, sözkonusu konuları Humayme'de bulunan Muhammed b. Ali'ye iletacaktır. Bundan ötürü sevindi, bundan mutluluk duydu. Çünkü bu gizli örgütlenmenin prensiplerinin ilkiydi.²⁴

Muhammed b. Ali, davetçilerine, tüm ihtiyaçlarını karşılamada, daveti yürütmede gizli davranmalarını tavsiye etti. Mutlaka çalışmalarını yürütürlerken, bir tüccar gibi, ticaretle ilgilenen biriymiş ve hedeflerinin de Ali Beyte halkı davet etmek gibi hareket etmelerini emretti. Bunun için adamlarına diyordu ki:

“Ey topluluk! Gidin. Halkı gayet yumuşaklıkla işin esasını gizli tutarak davet edin. Ben, öyle inanıyorum ki Allah bu işinizi tamamına erdirecektir. Davetinizi üstün kılacaktır. Güç, kuvvet ve kudret sadece yüce Allah'ındır.”

Daha sonra onlara şöyle diyordu: “Eğer size benim adımdan, liderinizin kim olduğundan sorarlarsa, onlara, takıyye içinde olduklarını, takıyye inancı gereği ismi söylemeyeceğinizi belirtin ve: “Biz, imamımızın adını gizli tutmakla emredilmişiz” deyin.”

Muhammed b. Ali, adamlarını bölge içerisine dağılmak üzere gönderdi. Bunlar, halkı gizlice davet ediyorlar. Fakat görünürde toplum arasında ticaretle uğraşan tacirlermiş süsünü veriyorlardı. Oysa aslında gizliden gizliye Al Beytten Rıza lehine davette bulunuyorlardı. Onun takva ve salah sahibi olduğunu, zahitçe bir hayat yaşadığını, çok vera sahibi olduğunu halka aktarıyorlardı. Asıl amacının Allah'ın şeriatını tatbik etmek, adaleti ve eşitliği sağlamak, hakkı hâkim kılıp, batılı ortadan kaldırmak olduğunu, Ümeyye oğullarının dünyayı fasıklık, facirlik ve kötülüklerle doldurduğu gibi söyler söyleyerek halkı mevcut rejim aleyhine kışkırtıyorlardı. Sonra da kendi imamlarının gelerek dünyayı ıslah edeceğini, adaleti sağlayacağını söylüyorlardı. Çünkü ortaya çıkış sloganları böyleydi. Bu davetçiler görünürde ticaretle uğraşır görünürlerken asıl amaçlarını gizli tutuyorlardı. Çünkü davalarında başarılı olabilmek için, ticaret işini bir basamak olarak kullanıyorlardı. Bu amaçla görevleri gereği bölgeleri içerisinde kalan tüm yerleri karış karış gezerek propagan-

24 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:63-64; el-Kamil Fittarih

dalarını götürüyorlardı. İşleri basit olmakla beraber, üstlendikleri görevleri çok önemliydi.

Öte taraftan bu davaya baş koymuş olan davetçiler, sıradan insanlardan oluşmuyorlardı. Kendileri kültürlü, bilgili, samimi, davet işinden çok iyi anlayan, davaları uğruna canlarını feda etmekten asla çekinmeyecek olan kimselerden oluşmuştu. Mallarını ortaya koyan, bu uğurda hapislerde yatan, işkencelere dayanan, ölümleri göze alan fedakârlıkta kimselerdi. Halkı yanlarına çekebilecek manada deneyim sahibi olan kişilerdi.²⁵

Abbasiler adına bu davayı yürütenler, aslında o dönemde genelde ilim ile tanınmış olan bilginlerden değillerdi. Aksine bu davanın propagandasını yürütenler en çok, idareciler, komuta mevkiinde bulunan kimseler ve savaş uzmanlarıydılar. Mesela Ebu Müslim Horasani ve Kahlataba b. Şebib'i sayabiliriz. Ya da kabileleri arasında saygın olan isimlerden oluşan kimselerdi. Örneğin Bukeyr b. Mahan bunlardan biridir. Bu zat da, bu davaya sırf mal varlığıyla destek çıkmıştır.

Anlatıldığına göre, bu davanın gerçekleşebilmesi uğruna Bukeyr b. Mahan 4 kalıp külçe gümüş ve bir kalıp külçe altın harcamıştır. Hatta gelen rivayetlere göre Bukeyr b. Mahan, Ebu Müslim Horasani'yi tanıyınca, onun salih, dürüst biri olduğunu ve bu davayı çok samimi olarak yürütebileceğini fark etmiş ve onu bu dava için satın almıştır.

Örneğin Ebu Seleme el-Hilal de böyledir. Rivayete göre bu zatın iyi bir idareci, cesur bir adam olduğu, varlığının da yerinde olduğu bir kişidir. Bu nedenle davaya kazandırılan bu zat, dava uğruna, devletin kurulabilmesi adına malını harcamaktan hiç geri kalmamıştır.²⁶

Kaldı ki Abbasiler adına bu daveti yürütenlerden kimileri de azatlı kölelerden oluşmaktaydı. Bunların tek gayeleri vardı, Emevi Devletinin ortadan kaldırılması ve Abbasilerin başarı elde etmesi. Çünkü Abbasiler adına ortaya çıkanlar eşitlikten, adaletten söz etmekte ve kölelere mali yardımda bulunacaklarını vaat etmektedirler. Eğer dikkatinizi çekmişse, seçilen delegelerin ve liderlerin geneli Arapurlar. Nitekim araştırma yapanlar bunların isimlerini, örgütlenmeleri ve nasıl tanzim edildiklerini de eserlerine yazmışlardır.²⁷

25 Ahbaruttıval, s:332; el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:64

26 Tarihuttaber; Eserul Ulema Fil hayatissiyasiyye Fiddevletil Emeviyye, s:600; Ibn Kesir, el-Bidaye vennihaye; Zehebi, Siyeru Alaminnubela, 6/7

27 Eserul Ulema Fil hayatissiyasiyye Fiddevletil Emeviyye, s:600; es-Sevretul Abbasiyye, s:117

Kufe'de Davetçilerin Lideri

Muhammed b. Ali el-Abbasi, Kufe'deki, Davetçilerin başına, onlardan sorumlu bir büyük, lider getirdi. Kufe'yi bunun için bir üs ve makam haline soktu. Burası Humayme yerine daha çok Horasan'a yakın bir yerdi. Burada, sonradan Abbasilere katılan Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed el-Hanefiye'nin taraftarları, vardı.

Davetçilerin lideri, aynı zamanda daveti yaymaktan ve Horasan'da bizzat bu işi denetlemekten de sorumluydu. Bu nedenle davet heyetlerini oraya gönderirdi. Aynı zamanda Muhammed b. Ali'ye de gelişmelerle ilgili haberleri, davetçilerin neler yaptıklarını haber vererek onu bilgilendirirdi. Aynı zamanda Hac mevsiminde Muhammed b. Ali ile buluşabiliyorlardı. Gerektiğinde ve bir durum sözkonusu olduğunda, bir konuda görüş ve bilgisine ihtiyaç duyulduğunda onu Humayme'de de ziyaret edebiliyordu. Çünkü uygulamayı genel başkandan alınacak olan direktif doğrultusunda yapmakla yükümlü idiler.

Horasanda bulunan davetçiler, herhangi bir konuyu görüşmek istediklerinde Kufe'ye gelirler, burada davetçilerin lideri olan zata çıkarlar, daveti yayma konusunda neler yaptıklarını ve nasıl davrandıklarını liderlerine bilgi olarak aktarırlardı. Aynı zamanda bölgelerinde zaman ve zeminin ne durumda olduğunu sunarlardı. Daha sonra da burada toplanan bilgi ve belgeler Hicaz'a aktarılırdı. Konu burada hac mevsiminde Mekke ve Medine'de yerleşen Muhammed b. Ali'ye sunulurdu. Kendisiyle genelde görüşmeler bu mevsimde Mekke ve Medine'de yapılırdı. Topladıkları mali yardımları bu zamanda kendisine teslim ederlerdi.

Yine Hac mevsiminde genel başkanlarını tüm olan bitenler konusunda bilgilendirirler, nasıl bir yol izlediklerini ve ileride nasıl hareket etmeleri gerektiğini burada karşılıklı olarak görüşüp tartışarak bir sonuca varırlardı. İleri de herhangi bir sıkıntıya düşülmemesi ve bir problemin yaşanmaması için nerelerde eksikliklerinin var olduğunu ve nerelerde yanlış olduklarını, zayıf noktalarının nelerden ibaret olduğunu, aynı hataların tekrarlanmaması için nelere dikkat etmeleri ve nelerden kaçınmaları gerektiğini bu görüşmelerde karara bağlarlardı. Davetçilerin takviyesi, yardım edilmesi, olabileceklerden dolayı korunmaları gibi hemen her konu burada gözden geçirilir ve gereği yapılırdı.

Hac mevsiminin bitimi ile ilgililere nasıl davranmaları gerektiği konularında taktikler verilir, o konuda hepsi istenilen bilgilerle donatılır,

gerekli öğütler verilir. Böylece Horasan'a geri dönülürdü. Artık bundan böyle herkes davetle ilgili yapılacak hizmetlere koyulur ve çok ciddi manada herkes bu alanda daveti yayma görevini yapmaya devam ederdi.

Belazuri diyor ki: "Muhammed b. Ali, her yıl Medine'ye gelir, burada bir veya iki ay kadar ikamet ederdi. Kendisine getirilen malları burada ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı." Abbasilerin bu hizmetinde en büyük düzenlemeyi yapan ve yürüten kişi Bukeyr b. Mahan idi. Ebu Rebah Meysere en-Nebbal'ın vefatından sonra, Muhammed b. Ali el-Abbasi, ilgili göreve Bukeyr b. Mahan'ı getirmişti. Bu zat, Humayme'de Muhammed b. Ali'ye gelir ve Kufe'de bulunan taraftarlarından söz ederdi. Muhammed b. Ali de, kendisine, Muhammed Ailesinden Rıza'nın davetine katılmalarını tavsiye eder, Ümeyye oğullarının zulmünden söz ederdi. Bu bakımdan Muhammed ailesinin göreve gelmesinin, Emevilerin görevde kalmalarından daha evla olacağını hatırlatırdı.

Bu arada Muhammed b. Ali, kendisine Abbas oğulları taraftarlarının, Ebu Talib ailesinden olan amcası oğulları konusunda tahrike neden olabilecek herhangi bir davranıştan da uzak durmaları tavsiyesinde bulunur. Çünkü onlardan dışta kalanlar öldürüldü, ayaklananlar ise saf dışı edilerek perişan hale getirildi. Bu bakımdan onların işbaşına geçmede herhangi bir nasipleri yoktur, diye de direktifler verirdi. Kufe halkı konusunda da onu korkuttu ve onlardan uzağı görebilecek olanlar dışında hiçbir kimseyi kabul etmemesini emretti. Çünkü onların yardımcı oldukları kimseler, hiçbir zaman onlar ile güç kazanmazlar. Onarlı rezil edenler de, onların rezil olunmaları sebebiyle basite alınmazlar. Bukeyr b. Haman çok anlaşılır bir dille konuşan bir kimseydi.

Bunun üzerine davetçilerle ilgili görevi üstlendi ve hem Irak ve hem Horasan ile ilgili görev yetkisini kabullendi. İmamın mektupları ona gelirdi, o, bunu su ile yıkar, o su ile hamur yoğurur, sonra da bu hamurun ekmeği yapılması için emir verirdi. Bundan yuvarlak ekmeği yapılırdı. Bu ekmeğin ailesinden ve çocukların herkese yedirirdi, ondan yemeyen kimse bırakmazdı.

İşte bu durum, Muhammed b. Ali el-Abbasi'nin taraftarları üzerinde ne kadar etkili bir manevi otorite oluşturduğunun bir göstergesidir. Kuşkusuz bu durumun, Abbasi Davetinin büyük ölçüde başarılı olmasında çok önemi bulunmaktadır. Bukeyr b. Mahan, davetin egemen olması uğruna malını harcamaktan asla geri durmamış ve gözünü kırpmadan harcama yapmıştır.²⁸

28 Ahbaruddavetil Abbasiyye, s:213-215; Belazuri, Ensabul Eşraf, 3/86; Tarihul Mavsıl, s:49; ed-Da'vetul Abbasiyye, s:172, 189; el-Ahbaruttıval, s:333

ABBASİLERİN DAVET ÇALIŞMALARI

Abbasi Devleti ile ilgili eser verenler, h:120/737m yılında davet ile ilgili olarak Bukeyr b. Mahan tarafından değişik meclisler oluşturduğundan bahsederler. Bu konuda anlatılanların kimisi genelleme ve vehim anlamında bir anlatım içermektedir. Çünkü nakiplerin yani delege ve kefillerin meclisleri olsun yetmişlerin meclisi olsun hepsi h: 100/718m yılında olmuştur. Nitekim tarihçilerin birçoğu bunun anlatmaktadır ve bu konuda ittifak içindedirler. Anlaşılan o ki, Bukeyr, he iki meclisin adamlarını toplamıştır. Bununla beraber anlaşılan o ki Abbasi daveti konusunda farklı görüşler ortaya konmaktadır. Bunları tesbit etmiş ve onları kendi mansıplarında, iş ve hizmetlerinde bırakmış, onlardan hiçbirini ayırmamıştır. Özellikle de nakipleri. Çünkü bunların isimleri “Ahbarud-Devletil Abbasiyye” eserinin yazarının bu eserinde belli olduğu gibi diğer tarihçiler açısından da bellidir ve hepsi de birbiriyle mutabıktırlar.

Oysa sözkonusu olan diğer yetmiş kişilik meclisin adamlarının adlarına gelince, sadece o, bu konuda isimler belirlemede ise de, bu konuda başka tarihçiler onunla aynı şeyi değil, farklı isimleri zikretmişlerdir.

Yine anlaşıldığı kadarıyla Bukeyr, “Ahbarud-Devletil Abbasiyye” eserinin yazarının zikrettiği diğer meclisleri yeniden ele almıştır. Çünkü bunlar bu tarihten önce bilinmiyorlardı. O da delegeleri denetleyen delegelerin meclisi manasında “Nüzeraun-Nukeba” meclisidir ve 12 kişiden oluşmaktadır. Gerçi bu meclisin 20 veya 21 kişiden oluştuğu da söylenmektedir. Hepsine bu isimleri vermiştir.

Bir de davetçiler meclisi var ki, bu meclis de 70 kişiden oluşmaktadır. Bunun 65 kişiden oluşan bir meclis diye de ileri sürenler olmuştur.

Bunun dışında bir üçüncü meclis de var ki, bu da davetçilerin davetçilerinin oluşturduğu meclistir. Aslında bu mecliste kaç kişinin olması gerektiği hususu sınırlandırılmış değildir. Ancak bunların sayılarının 37 kişiden oluştuğu da söylenmektedir.

Bütün bu meclislerin her birinde, 70ler meclisini oluşturanlardan bir gurup bulunur. 12 kişiden oluşan meclis, konusunda aslında alimler arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Ancak “Nüzeraun-Nukeba” denilen meclis ile 70 kişiden oluşan meclis konularında farklı görüşler ileri sürülmüştür.²⁹

Daha sonra Bukeyr, İmamlarının kendilerine verdiği nasihat doğrultusunda gizlide ve aleniyette hep imamın yanında olacaklarına dair Abbas oğulları taraftarından hazır olanlarından biat aldı. Bu konuda güvenmedikleri ve kendilerinden korkuya kapıldıkları hiçbir kimseye de bundan söz etmeyeceklerine dair de söz verdiler. Herhangi bir olay meydana geldiğinde ise, mutlaka imamın yanında yer almaları, onun etrafında toplanmaları, onu savunmaları da biat gereği kendilerinden alınan teminat idi.

Yine Bukeyr, kendilerinden biat aldığı kimselere, Ebu Salih Kamil b. Muzaffer’in görüşüne uymalarını emretti. Çünkü Ebu Salih, görüşlerinde güvenilen biri olduğu kadar, şefkat bakımından da itimat telkin eden biriydi.

Buradan Curcan’a gider ve Curcan’da bir ay kadar kalır. Taraftarları orada kendisine mal ve ziynet eşyası toplarlar. Buradan da Kufe’ye geçer. Kufe’ye geldiğinde burada çok kısa bir süre kalır. Buradan da hareketle Muhammed b. Ali’nin yanına gider. Aldıklarını kendisine teslim eder. Humayme’de bir süre kalır. Bukeyr, daha sonra buradan h:122/739m yılı başlarında yeniden Kufe’ye döner.

Hazırlanan Çalışma Programı, Taktik Ve Strateji

Muhammed b. Ali el-Abbasi yanında hazırlanan plan, program, alınacak tedbirler, uygulanacak taktik ve stratejiler, gözden geçirilirdi. Zira başarı için bunların önemi büyüktü. Muhammed b. Ali bu amaçla Abbasi hareketinin idaresinde görev alan komuta heyetinin ve sorumlularının elinde örnek bir çalışma programı olsun için, kendilerine bir genelge hazırladı. Bu genelge nasıl davranmaları gerekiyorsa, o şekilde hareket etmeleri için bir el kitabı olarak sunuldu. Bu tamimde şunların değerlendirilmesi vardı:

“Kufe ve Kufe ileri gelenleri Hz. Ali ve çocuklarının taraftarı idiler.

²⁹ Ahbaruddavetil Abbasiyye, s:213–223; Belazuri, Ensabul Eşraf, 3/115; ed-Da’vetul Abbasiyye, s:189,211

Basra ve Basra'nın önde gelenleri ise, Hz. Osman taraftarıydılar. Olaylardan uzak kalınması taraftarıydılar. Basralılar gerekçe olarak: "Allah'ın öldürülen kulu ol ama Allah'ın katil olan kulu olma!" diyorlardı. Cezire'ye gelince; bunlar karşı çıkan haricilerdi. Yolunu şaşırması, hatta mürtet durumuna düşmüş kimselerden oluşuyorlardı. Kısaca bunlar yaban eşiği misali bedevilerdir. Hıristiyan ahlakını benimsemiş müslüman görünümünde insanlardır.

Şam halkına gelince, bunlar Muaviye'den başka kimseyi tanımazlar. Yalnızca Ümeyye oğullarına itaat ederler. Köklü bir düşmanlık ve koyu bir cehalet karanlığında olan kimselerdir. Mekke ve Medine ise bunlarda daha çok Ebu Bekir ile Ömer sevgisi galebe çalmıştır.

İşte bütün bu anlattıklarım çerçevesinde size tavsiyem, mutlaka, Horasan halkına sahip çıkın, onları yanınıza çekmeye çalışın. Çünkü Horasan'da çok büyük bir nüfus kitlesi bulunmaktadır, orada apaçık bir hoşnutsuzluk ve sertlik hâkimdir. Yine orada çok temiz ruhlu, zihni bulanmamış insanlar bulunmaktadır. Kalpleri kötülüklere meyletmemiş, heva ve heveslerinin esiri olmamış kimseler vardır. Orada fesat yoktur, milliyetçilik, kabilecilik gibi hastalıklar yoktur. Orada omuz omuza dayanışma içinde olan, gür sesli, gözlerini budaktan sakınmayan askerler vardır, ufukları geniştir. Ben hayrın doğudan geleceğine inanıyorum. Dünyanın kandili, halkın lambaları oradan doğacaktır."³⁰

Muhammed b. Ali, bu genelgesinde davetin nerelerde yeşerme imkânını bulabileceğini ve gelişip büyüyeceğini anlatıyor. En büyük başarının hangi noktalardan kazanılacağını, Emevilerin sonunun nasıl getirileceğinin yollarını çiziyor. Şöyle ki:

Horasan

Başkentten uzak bir bölge, güçlü insanların var olduğu bir yer, Emevi Devletine karşı dış bileyen hoşnutsuz olan insanların yer aldığı bir belde. Bu bölgede istikrardan neredeyse eser yoktur. Ehli Beyte karşı içtenlikle sevgi besleyen taraftarların yer aldığı bir mıntıka.

Horasan'da: Savaşçı ve kararsız Araplar vardır. Burası Arapların savaş alanı haline gelmiş ve sürekli Türkistan halkıyla savaşan Emevilerce denetlenen Araplar ordusu vardır. Horasan bölgesinin her bir yerinde,

30 Ahbaruddavetil Abbasiyye, s:223–230; Uyunul Ahbar, 1/204; el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da'vetu Alil Beyt; s:58

her bir sınır noktasında bir Emevi askeri ve baskısı vardır. Özellikle kış mevsiminde ikamet ettikleri bir askeri bölge durumundadır.

- Emeviler tarafından atanan vali, zaman zaman ganimet yoluyla elde edilen mal varlığından bu bölgede oturanlara paylarını vermemektedirler. Ya da birine çok, birine az vererek haklarını çiğnemekte, kimi zaman da ellerinden alınması gerekenin üzerinde vergi alınmaktadır.

- Liderlerin, başkanların ve belli konumda bulunanlar arasında sürekli olarak devam eden sürtüşmelerin, kavgaların, hatta savaşların toplumda oluşturduğu nefret, korku, istikrarsızlık gibi durumlar, kabileler arası oluşturulan rahatsızlıklar bölgede tam bir bunalım yaşanmasına sebep oluyordu.

Bu gibi sebeplerden ötürü bölgede yaşayan halk ve kabileler, Abbasislerin davetini, kendileri için bir kurtuluş vesilesi ve bir umut kapısı olarak görüyorlardı. Çünkü istikrara susamışlar, sıkıntılardan bunalmışlar, huzur ve refah istiyorlardı. İşte Abbasi hareketi bütün bu sebeplerden ötürü bir umut ışığıydı.³¹

Hicaz

Bu bölge, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in (rma) sevgilerinin yoğunluk kazandığı bir bölgeydi. Bölge halkı zühd ve ibadet yönüne meyilli olan kimselerdi. Hep barıştan yanaydılar. Siyasetten hoşlanmayan bir özelliğe sahiptiler. Bunlar, hilafet görevinin mutlaka Haşim oğullarının hakkı olduğu kanaatinde değillerdi. Genel olarak Kureyşten olmasıydı. Kureyşten ise, hangi kabileden olması önemli değildi. Bu açıdan, Emevi idaresinden hoşnut olmayan kimi bölge insanları, başkaldırılarına rağmen Hicaz bölgesinin bu tutum ve davranışları sebebiyle başarıya ulaşmamıştır. Örneğin h:63/682m yılı Harre vakası buna bir misaldir. Nitekim Mekke'de de Abdullah b. Zübeyir'in hilafeti, istenilen amacı elde edemedi h:73/692m yılında sona ermişti. Ki bunun birçok nedenleri bulunmaktadır. Kaldı ki Hicaz bölgesi halkı, Raşid halifelerin –Allah onlardan razı olsun-, hilafete gelişleri şura, seçim ve kabul yoluyla olduğunu da biliyorlardı. Bu, yol tüm İslam ümmetince uygun görülmuş, biri diğerine tasallutta bulunmamış ve kan akıtılmamıştır.

31 Tabiatud-da'vetil Islamiyye, s:156; es-Sevratul Abbasiyye, s:114; el-Hilafetul Abbasiyye, Asrul Kuvveti vel Izdihar, s:15–16

Şam

Şam (Suriye) bölgesi zaten Emevilerin egemen olduğu bir bölge olmasının yanında, aynı zamanda Emevilerin başkentiydi. Şam halkı, saygınlıklarını Emevi hanedanı sayesinde kazandıklarına inanırlardı. Bu bakımdan onlardan başkalarının gelmesine izin vermezlerdi.

Basra

Bu bölge Muhammed b. Ali el-Abbasi açısından, bu davet için hiç de uygun olmayan bir yerdir. Bu bölge, sanki kozmopolit insanlardan oluşmuş bir yer gibidir. Çünkü bölgede her cinsten, her inançtan insanların yer aldığı bir insanlar müzesi/mozayığı vardır. Basra, bir ekonomi kenti idi. Siyasetle alakası olmayan bir şehirdi. Çok az taraftar olması sebebiyle burası hiç hesaba katılmasa da olurdu. Çoğunda: “Allah’ın öldürülen kulu ol” anlayışı halimdi.

Kufe

Burada Hz. Ali ve çocuklarının taraftarları çoğunlukta idi. Onlar Hz. Ali evladı dışında hiçbir kimseyi kabul etmezlerdi. Kufelilere göre hilafet hakkı, sadece Hz. Ali soyundan gelenlerin hakkıdır, başkalarının asla değildir.

Muhammed b. Ali el-Abbas’ın bu İslami bölgeler ve toplumlar ile alakalı olarak ortaya koymuş olduğu bu değerlendirme görüldüğü hedefine varabilmek için adamlarına vermesi gereken bilgi ve talimattı. Ancak tek tek bölgelerden söz ettiği halde, Şam’a yakın olan Mısır’dan söz etmemiş ve oraya işarette bulunmamıştır. Çünkü Muhammed el-Abbasi, Mısır ve çevresini, kendi hareketi için bir üs ve merkez olarak uygun görmemişti. Bu nedenle de Mısır’ı hiç gündeme getirmede.

Oysa Afrika bölgesi Mısır’a yakındı ve aynı zamanda her an Emevi ordusunun avucu içinde bulunuyordu. Bu nedenle burası da uygun değildi.³²

32 Es-Sevratul Abbasiyye, s:114; el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Da’vetu Alil Beyt; s:58-60

Humayme'nin Bir Komuta Üssü Olması Ve Yeni Oluşturulan Binada Arap Unsurunun Önemi

Abbasi hareketi, kendisi için üs olarak "Humayme" kentini en uygun yer olarak seçti. Çünkü siyasi bakımdan denetlenmesi ve durumları denetim altına alması bakımından bu bölge en elverişli olan bölgeydi. Çünkü denetimi kolaydı. Herhangi bir problem belirttiğinde Horasan gibi bir yere gitme ihtiyacı duyulmadan problemin çözülebileceği bir bölgeydi. Bunun dışında ayrıca bu bölge halen Emevi etkisinin var olduğu bir yerdi.

Horasan bölgesinin tercih edilmesi ise, Abbasilerin Şam'ı gözden çıkardıkları manasına gelmez. Aynı zamanda Mevali denilen kölelere yönelmeleri de, onların Emevi Devletine olan kin ve öfkelerinden yararlanmak anlamında da değildir. Oysa günümüz müsteşriklerinin yaptıkları budur.

Abbasilerin bu bölgeyi tercih sebepleri, sadece coğrafi yönden sağladığı yararlar olmayıp aynı zamanda eskiden burada yapılan hizmetlerden de yararlanmaktı. Çünkü burası aynı zamanda bir devlet merkezi konumundaydı. Kaldı ki davet, oluşumunda esas alınan ölçüler çerçevesinde, Araplara dayanan bir hareketti. Bu nedenle Abbasilerin Horasan bölgesine önem vermeleri, bölgede bulunan yemen kökenli Arap kabileler sebebiyledir. Çünkü bölgede çok büyük bir nüfusa sahip olan Arap kabileler bulunuyordu.

Kaldı ki buna bir de sözkonusu delegeleri de katmak ve hesaplamak gerekecektir. Çünkü bunlar da genelde en büyük kabilelerden oluşanlardan seçilmiş kimselerdi. Örneğin bu nakiplerden yani seçilmiş olan delegelerden bir defa beş tanesi Huzaa kabilesinden, üç tanesi Temim kabilesinden ve iki tanesi de Müzeyne kabilesinden idiler. Oysaki bir de bunlara ilave olarak Tayy ve Rebia kabileleriyle daha başka Arap kabilelerden de delegeler vardı.

Bu arada Arap asıllı olmayıp da kendilerini kanıtlamış olan ve davete büyük hizmetleri bulunan önemli şahsiyetler de bulunuyordu. Örneğin Ebu Müslim Horasani ve Ebu Seleme el-Hilal gibi isimleri saymak mümkündür. Bütün bunlar sözkonusu muhalefet cephesinin çok geniş çapta bir çalışma içerisinde olduğunun en önemli göstergesidir. Bu demek oluyor ki, daveti yüklenmiş olanlar, hemen her konuya ve her ala-

na el atmak ve onlara hâkim olmak istiyorlardı. Bir taraftan gizli örgütlenme çalışmalarını yaparlarken, diğer taraftan da halkın rahatsızlık duyduğu konulara ve noktalara el uzatıyorlardı.

Böylece Şam bölgesinde yer alan bir kasabada bu işler yürütülürken daha sonra Abbasiler, uygulamada esas alınacak meşru bir plan çıkarmaya gittiler. Aynı zamanda bunun üzerinde antlaşıp yemin edecekler, gizli örgütlenmede çok hassas ve titiz bir çalışma yürütecekler, Emevi gücünün var olduğu noktalarda denetim ve gözetimi çok hassas bir şekilde yürüteceklerdi. Halifelerin kötü idareleri ve halkı bunaltacak manada dar görüşlülükle idare etmeleri gibi hususları göz önünde bulundurarak gerekli çalışmaları yürüteceklerdi.

Özellikle son aşamada bazı noktalarda sorumluluk üstlenmeleri, başarı elde edebilmek için Emevilerin zayıf noktalarının nelerden ibaret olduğunun araştırılması ve bunların sebepleri üzerinde durulması gibi konular dikkatle ele alınıp inceleniyor, bunun eğitimi veriliyor, genel merkezin Humayme'de büyük bir zekâ ve deha ile olayları değerlendiriyor gerekli uygulamalara geçiliyordu.³³

33 İbrahim Beydun, Tarihu Biladişşam, s:228; Tarihuttaberi; el-Ahbaruttıval, s:359

ÜÇÜNCÜ KONU

ABBASİ ÇIKIŞININ ÖNEMLİ PRENSİPLERİ VE DAVETTE AMAÇLANAN HUSUSLAR

Her bir davanın ve her bir görüşün mutlak manada düşünsel bir dayanağı, ölçüsü ve birtakım özel sloganları vardır, olacaktır. Bunları çalışmalarında bayraklaştıracak, sembol haline getirecektir. Çünkü bunları yapmakla işin mutlak manada gerçekleşmesine güvenerek ve inanarak yapacaktır. Abbasilerin en önemli prensipleri ve sembolleştirdikleri, çağrılarını yaptıkları temel unsurlarından bir kısmı şöyledir:

Islah Ve Hakka Yöneliş Çağrısı:

Abbasi davetinin ıslah esasları veya Kitap ve Sünnete davet ölçüleri, genel manada olan bir çağrıydı. Ki, bu çağrılar Abbasi davasını kapsar mahiyette olan çağrılardı. Gerçi birçok olaylar defalarca toplum üzerinde büyük etkiler ve derin yaralar bırakmıştır.

Örneğin Kâbe'nin kuşatılması, Harre olayında Medine Haremi'nin hiçe sayılması, Ehli Beytin kanlarının dökülmesi, zora, baskıya ve güce dayanan bir siyaset ve idare yolunun izlenmesi, Salih Selefin çizgisinin terk edilmesi, lükse ve israfa yönelinmesi, görüntüye önem verilmesi, farklı görüş ve düşüncede olan gurupların artması, her bir gurubun kendilerinin hak davasında olduklarını ileri sürmeleri, birbirleriyle sürekli didişip durmaları, daha önceleri hiç de görülmeyen ve alışılmayan yeni düşüncelerin ve akımların ortaya çıkması, devlet idaresinde kayırmacılığın ayyuka çıkması gibi hususlar büyük yaralar açmıştı.

Bu durumda anlaşın o ki, bu davetçilerle imamların çabaları, sözkonusu davanın taraftarlarını artırmak, davayı yaymak ve bir an önce istenilen hedefe varabilmektir. Bunu doğrulayan "Ahbarut-Tıval" adlı eserin

yazarının sözkonusu eserindeki rivayettir. Rivayete göre, bu davayı yürütenler Ebu Müslim Horasani'nin sancağı altında toplanıyorlar ve ona biat ediyorlardı. Horasan bölgesinin tüm şehirlerinden heyetler halinde gelenler Ebu Müslim etrafında birleşiyorlar. Halk Kirman'dan, Kabil, Harzem, Curcan ve Deylem'den heyetler halinde geldikleri gibi aynı zamanda Maverounnehir ve Taharistan halkları da buraya geliyorlardı.

Aksine Araplar da bu davet hareketine inanmışlardı. Bu nedenle Huzaa, Tayy, Bekr, Tağlib ve Temim kabileleri gibi Arap kabileleri de bu hareketin içerisinde yerlerini almıştılar. Doğal olarak bu hareket İslam dünyasının her tarafına yayılıyordu. Genelde İran ve özelde de Horasan'da üstlenme gerçekleşiyordu.³⁴

Eşitlik meselesi:

Abbasi hareketinin geliştirdiği sloganlardan birisi de eşitlikti. Abbasiler tüm toplumlar arasında eşitlik sağlanacağını ileri sürüyordu.

Evet, Abbasi hareketi eşitlik sloganıyla etrafına birçok kesimden insanların toplanmasını sağlamıştı. İslam dinin kabul etmiş olan milletler, İslam uygarlığının getirdiği gerçekleri öğrendikçe ve bunlardan yararlanmaya başladıkça yükselmeye tırmanmaya çalışıyordu. Nitekim bunlardan birisi de eşitlik basamaklarına çıkmak oldu. Esasen bu maddenin kendisi bile başlı başına insanlığın en önemli ve en değerli olan bir insanlık hakkıdır. İnsanlar çok eskiden beri hep bunun için gayret etmişler ve bu sayede en güzel model oluşturabilmişlerdir.

Esasen dinimizde de buna çok önem vermiş ve buna özel bir yer ayırmıştır. O da insanlar arasında sırf renkleri, dilleri, inançları ve tarihleri açısından bir ayrıcalık verilemeyeceği gerçeğidir. Çünkü dinimize göre, Allah katında insanların en asil olanı, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket ederek, azabından en çok sakınanlarıdır.

İşte Abbasiler bu sloganların arkasına sığınarak propagandaları ve davalarını yürütüyorlardı. Buna dayanarak Emevi Devletini kötülüyorlardı ve onların İslam'ın temel prensiplerinden uzaklaştıklarını anlatıyorlar ve buna dayanarak davalarını sürdürüyorlardı.³⁵

34 Hasan Ahmed Mahmud, el-Alemul İslami Fil Asril Abbasi, s:19-33

35 Hareketunnefsizzekiyye, s:46

İmamet Görevi Hz. Muhammed'in (sav) Ailesinden Olan Rıza'ya Aittir İncacı:

Bu slogan, ister Şiilerden olsun, ister Sünnilerden olsun birçok büyük insan kitlelerini memnun eden bir slogandı.

Çünkü biat, Hz. Muhammed'in (sav) soyundan gelen ve onun Ehli Beytinden olan imam Rızaya yapılacaktı. Bu nedenle Abbasi ailesi hareketinde kimsenin adı öne çıkarılmayacaktı. Buna istekli olanlardan da hiçbir kişinin adı öne çıkarılmayacaktı. Ancak işin sonuna doğru Şiiler işin farkına vardılar ve Abbasilerin Ehli Beyt için böyle bir dava girişmeleri gibi bir dertlerinin olmadığını ve aslında davayı kendi adlarına ve Abbasi ailesi adına yürüttüklerinin farkına vardılar. Fakat bunun farkına vardıklarında artık iş isten geçmişti.

İşte burada ele aldığımız hususlar, adil olmanın yanında, Abbasi hareketinin en önemli prensipleriydi. Zulüm ve haksızlığın karşısında olacaklar ve buna karşı mücadele edeceklerdi. Resulüllah'ın (sav) Ehli Beyti adına zafer elde etmek için yola çıkmışlardı.

Muhammed b. Ali, davasını yaymak adına yeni bir tarz geliştirmişti. Adamlarına asıl davalarını gizli tutmalarını, kimseye bu konuda herhangi bir açıklama yapmamalarını tavsiye ediyor ve emir veriyordu. Ancak muhatabından gerekli kesin söz alındıktan sonra meseleyi açmalarını söylüyordu. Böylece hareketleri hakkında Emevi sultanının haberdar olunmaması amaçlanıyordu.

Muhammed b. Ali, adamlarını tüm bölge ve beldeleri dolaşmalarını, davet görevini tüccar perdesi altında sürdürmelerini ve adının herkesten gizli tutulmasını tavsiye etti. Muhammed b. Ali'nin ismini, bu hareketin lideri olarak davetçilerde başka kimse bilemiyordu. O, bu görevi sürdürdüğü sürece böyle kaldı. Hatta onun etrafında olup harekete hizmet eden davetçiler çok az olarak liderleriyle buluşup görüşebilirlerdi. Eğer mutlaka liderle görüşme gereği duyulmuşsa bu, çok gizli ve çok güvenli şartlar altında ve çok sıkı tedbirler alınmak suretiyle olabiliyordu. Bu görüşme ve buluşmalar genelde gecenin geç vakitlerinde, hemen herkes evlerine ve yerlerine geçtikten çok sonraya bırakılırdı.

Muhammed b. Ali, adamlarına hareketin çok gizli tutulması emrini verir ve biat alırken de bunun meçhul bir kişi adına, örneğin Ehli Beyten Rıza adına alınmış olarak gösterilmesini isterdi. Anlaşıldığı kadarıyla bu gizli örgütlenme yoluyla hareketin sürdürülmesi, Abbasilerin davet

prensiplerinin bir gereği ve siyasetlerinin bir icabıydı. Bunun başarı kazanılmasın çok büyük etkisi olmuştu.

Ehli Beytten Rıza'yı ön plana çıkarmak, aslında hilafet dairesini çok daraltıyordu. Çünkü bu, sadece Kureyş toplumundan Ehli Beyti kapsamına alıyordu ki, bu da sıkıntılara neden olabiliyordu. Ehli Beyt denilince, Kureyş'in bütünü bu kavram içerisinde yer almıyordu. Bu nedenle Emeviler, Kureyşten olmalarına rağmen dışta kalıyordu. Onların haklarını geçersiz kılıyordu. Bu, aynı zamanda Abbasiler için kısmen de olsa bir pay sağlamaktaydı. Çünkü Abbasiler, kendilerini Ehli Beytin bir kolu olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle de Abbasiler, Ehli Beyt taraftarı olan birçok kimselerden yardım ve destek alabiliyorlardı. Diğer taraftan da geçici bir süreliğine de olsa bu durum, Abbasilerle Aleviler arasında bir anlaşmazlığın çıkmamasını sağlıyordu. Çünkü bu husus hepsi tek bir bayrak ve amaç altında birleştirmelerini sağlıyordu. Hedefleri ortak düşman olarak kabul ettikleri Emevilerdi.

İşte bu bakımdan Abbasiler, bu süre içerisinde, kendilerinin Ali evladının sahip oldukları hakları kendi adlarına kullanacaklarına dair açıklamalardan kaçınıyorlar ve Alevilerin bunu sezmelerini istemiyorlardı. Tek amaçlarının Emevi Devletini yıkmak olduğunu hep dile getiriyorlardı. Asıl amaçlarının hilafet makamına gelmek olduğunu hep saklı tutuyorlardı. Abbasiler, izledikleri metot gereği, hedeflerinin hilafet değil, hakkı egemen kılmak adına batıla karşı cihad etmek olduğunu hep söylerlerdi.³⁶

Abbasi hareketi, tarihte en büyük ayaklanma hareketlerinden biridir. Karşımıza değişik tarzda çıkmıştır, değişik yollar deneyerek hareketinde başarıya ulaşmıştır. Fikri, siyasi, sosyal, ekonomik tüm yolları deneyerek ve basamak yaparak başarı elde etmiştir. Kuşkusuz Mevali denilen köle kesimlerinin de bu hareket içerisinde yer almasının önemli etkileri görülmüştür.

Ancak mevali denilen bu kesim genelde ordu içerisinde ve bu harekete tabi olanlar arasında yer alırlardı. Çok az istisnalar dışında köleler hareket içerisinde hiçbir zaman komuta ve lider mevkiine getirilmezlerdi. Aslında Abbasi hareketi, bir bakıma büyük Yemen ayaklanması hareketidir. Tıpkı Abbasi, Mürcie, Kaderiye ve Hariciler taraftarlarının ayaklanması gibi bir harekettir. Bütün bu sayılan kesimlerin Abbasi hareketi içerisinde az ya da çok hizmetleri ve yardımları olmuştur. Gerçi daha

36 Belazuri, Ensabul Eşraf, 3/82-136; el-Vasıyyetüssiyasiyye Fil Asril Abbasi, s:89; el-Asrul Abbasi el-Evvel, s:25

sonraki dönemlerde, bizzat Ebu Müslim Horasani tarafından bu kesimlerden birtakım temizlik hareketlerine gidilmiş ise de, hareketin ilk yıllarında bunların da katkıları olmuştur.

Ebu Cafer Mansur, Yemenlilere yönelik olarak yaptığı konuşmasında, bu hareketin başarıya ulaşmasında en önemli ve değerli hizmetin Yemenlilerden geldiğini çok açık olarak itirafta bulunmuş ve: “Açıkça itiraf etmeliyiz ki, bizim bu zaferi kazanmamızda ve davamız adına ayaklanma hareketinde, devletimizi kurmamızda en büyük pay onların olmuştur” diye ifade etmiştir.³⁷

Abbasilerin bu ayaklanma hareketi, sanki bir Yemenliler hareketi halini almıştı. Çünkü Kayslılar ile Nasr b. Seyyar ve Mervan b. Muhammed'in siyasetinden rahatsızlık duyanlar da aynı şekilde Abbasi hareketinin saflarına katılmışlardır. Hepsi birlikte Emevi Devletinin döneminin sona erdiğini, bu devleti yıkmakla ortaya koymuşlardır.

Özetlemek gerekirse, Abbasiler hareketi hemen her kesim tarafından kabul gören, bu hareketin başladığı günden itibaren değişik kesimlerce de büyüyerek kabul gören bir hareket haline gelmiştir. Çünkü Emevi idaresinden rahatsız olan her kesimden faydalanmasını biliyordu. Bu nedenle Abbasi ayaklanma hareketi içerisinde çok aşırı olanlar yer aldığı gibi, mutedil hareket edenler de vardı. Müslüman olan kesimler olduğu gibi gayri müslimler de vardı. Hem Arap olan taraftarlar vardı, hem de Arap olmayanlardan taraftarları bulunuyordu.

İşte bu kadar kitleyi bünyesinde barındırabilmesi, Abbasi hareketinin başarısının sırrıdır. Çünkü Abbasiler başarıya ulaşabilmek için, Emevi karşıtı olan her guruptan ve hoşnutsuz olan her kesimden yararlanmak istiyorlardı ve bunu da başarıyla götürebilmişlerdir.

Abbasi davet hareketi, gizli bir örgütlenme olarak yoluna devam ederken Emevi Devletine kimler düşman ise, onların hepsini hedeflemişti. Bunun önemlilerinden bazı örnekleri şöylece sıralayabiliriz:

- Yezid b. Mühelleb'in öldürülmesinden sonra, bunun kabilesine mensup olanlar yani Muhalebiler Emevilere karşı artık iyice düşman haline gelmişlerdir ve bunlar Yemenliydi. Abbasiler bunlardan çok iyi yararlanmasını bildiler.

- Mevali denilen azatlı köleler ve genelde kölelerden yararlanması-

37 Nakd ve Tarif bi Tarhilmavsil; Mecelletu el-mektebe-el-Bağdad, 1968, s:194; es-Sulta vel muaraza Fil Islam, s:527

nı çok iti bildiler. Çünkü mevali, en çok vergi ödeyen kesimdir. Bu nedenle vergi ödenekten gına getirmişlerdi. Diğer müslüman guruplarla ve Araplarla eşit kabul edilmezlerdi. Her yönden üzerlerinde büyük baskı ve haksızlık sürdürülüyordu. Böylece bu kesim doğal olarak devlet düşmanı unsurlar haline gelmişlerdi.

- Bütün bunlara ilave olarak Emevilere karşı çok azılı düşmanlar da vardı. Bunlar Şiilerdi. Alevi Şiası, öteden beri, Emevilere karşı hep ayaklanma hareketlerine girişmişlerdir. Ali Şiasının bu ayaklanmaları kimi zaman oldukça sakin ve dingin dönem yaşardı, kimi zaman ise hoşnutsuzlukları artar ve düşmanlıkları şiddetlenirdi.

İşte bütün bu guruplar, Abbasilerin kendilerinden yararlanmak adına hedef guruplarıydı. Bu nedenle bütün bu farklı ve dağınık gurupları belli bir potada eritmek ve aynı hedefe kilitlemek için mutlaka çok titiz bir siyasete ve uygulamaya gerek vardı. Zaten bu, siyasi manada çok ve net bir yol idi. Abbasi hareketinin başında, Abbas oğullarından olan dahi, güçlü ve zeki kimseler vardı. Neyi nerede ve ne zaman yapacaklarını çok iyi hesaplayan kimselerdi.

Abbasilerin ilk adamı Muhammed b. Ali, yakınları ve oğlu İbrahim idi. Daha sonra İbrahim'in kardeşleri, amca çocukları ve diğer akraba bu harekette görev aldılar. Hemen her bir planda, her bir uygulamada ve her faaliyette bunlar işin içerisinde bizzat yer aldı ve olayları denetleyenler oldular. Hareketin nasıl olması gerektiği konusunda harekete yön verenler oldular.

Evet, Abbasiler Ümeyye oğullarına karşı olan herkesle antlaşmalar yaptılar ve onların hepsinden de yararlanmışlardır. Fakat geri planda yönlendirenler, idare edenler ve emri verenler hep kendileri oldular. Hareket ve eylem içerisinde yer alan, hizmeti geçen davetçilerin, idareci konumunda bulunan kimselerin durumuna gelince, bunlar sadece Abbasilere emir alan, onlara itirazsız tabi olan kimselerdi. Evet, Abbasiler, Emevilere karşı kin, nefret ve düşmanlık besleyen her unsurdan yararlanmasını çok iyi bildiler. Çünkü tüm güçlerin tek hedefleri vardı, Ümeyye oğullarını ortadan kaldırmak. Tek düşünceleri vardı. Emeviler din düşmanıdır. Bu nedenle de mutlaka ortadan kaldırılmaları gerekiyordu.³⁸

38 Tabiatuddavetil İslamiyye, s:189; es-Sulta vel muaraza Fil İslam, s:528; Yusuf, el-İşş, Tarihu Asril hilafetil Abbasiyye, s:16

ABBASİ DAVETİNİN ŞER'İ DAYANAĞI

Abdullah b. Abbas'ın Hareket ve meşruluk içeren ekolü aynı zamanda Abbasi Davetinin mercii ve dayanağı sayılmaktadır. Ali b. Abdullah babasının mirasına ve bıraktığı ilimlere önem verdi. İbn Sa'd, Musa b. Ukbe'ye dayanan bir senetle yaptığı rivayete göre Musa b. Ukbe demiş ki:

“Kureyb yanımıza, İbn Abbas'tan kalma bir deve yükü kitap bıraktı. Ali b. Abdullah b. Abbas; bir şey yazmak istediğinde, ona, “bana, kitabın şu ve şu sayfalarını gönder” diye yazardı. O da onları istinsah ederek nüshalarını çoğaltırdı, Böylece yazdıklarından birisini ona gönderirdi.”

Dr. Salih Ahmed el-Ali, bu eser üzerine bir açıklama yazmış, diyor ki: “Yalnız Musa b. Ukbe, İbn Abbas'ın yazmış olduğu bu şeylerin bizzat onun kendisinin telif ettiğini veya sahip olduklarından telif ettiğini belirtmemiş, bu konuda herhangi bir tahdit koymamıştır. Nitekim o, bunların yerlerinden de söz etmemektedir. Yani yazılan şeylerin tefsirde mi yoksa farklı başka ilimlere dair mi olduğu konusunda bir şeyden söz etmemiştir.”

“el-Vasiyyetü's-Siyasiyye Fil Asril Abbasi” adlı eserin yazarının belirttiğine göre, Muhammed b. Ali, yetişirken, babası, onu dedesi İbn Abbas'ın arkadaşlarıyla beraber kalması zorunluluğu getirmiştir. O da böylece onlardan ilim ve fıkıh bilgilerini edinmiştir. Hatta günün birinde tıpkı dedesi İbn Abbas gibi Mescid-i Haram'da oturup fetva verirken, verdiği fetvalar ve hizmeti Said b. Cubeyr'in o kadar hoşuna gider ve buna öylesine sevinir ki, şöyle der:

“Allah'a hamd olsun ki, ölmeden önce bana, İbn Abbas oğullarından birisinin dedesinin misali fetva veren birisini göstermiş oldu.”³⁹

Araştırma yapanlar, Abdullah b. Abbas'ın tefsir alanında çok önemli bir yerinin olduğunu bilirler. Bunu birkaç sebepten ötürü şöyle açıklarlar:

En başta Hz. Peygamberin (sav), onun dinde bilgili olması ve ona tevili öğretmesi için Allah'a dua etmiş olması gelir. Sonra sırasıyla Hz. Ömer'e yakınlığı, sahabenin büyüklerinden ilim öğrenmiş olması, hüküm çıkarma konusunda çok ciddi gayreti ve çabası gibi sebepleri sayabiliriz.

39 Tabakatu İbn Sa'd, 5/216; Dirasat fi Tatavvuril hareketil fikriyyeti fi sadril Islam, s:91; el-Vasiyyetü'ssiyasiyye Fil Asril Abbasi, s:76; Ahbaruddevleil Abbasiyye, s:76 ve 173-176

İbn Abbas'ın eğitim ve öğretim çalışmaları, bu amaçla yapmış olduğu seferler ve çok uzun yaşamış olması gibi durumların da etkisi vardır.

Abdullah İbn Abbas, Mekke ekolünün önde gelen ilim adamlarındandı. Nitekim öteki ekoller arasında İbn Abbas ekolü temayüz etmiştir. Çünkü Kur'an ve tefsir ilimleri genelde burada okunuyor ve okutuluyordu. İhtiyaç duyulan bir tefsiri mana ve yorumlarda buraya başvurulurdu. Kaldı ki Mekke ekolü birçok yönden bir merci, bir kaynak teşkil ediyordu. En başta bu okulun öncüsü ve hocası, imamı Abdullah İbn Abbas'tır, Mekke'de etkin rol, bu okulun rolüydü. Bu nedenle Bu ekolden edinilen bilgiler başka yerlere götürülüyordu. Başka yerlerden de buralara öğrenmek için gelenler ve bu yolculuğa katlananlar vardı. Birçok eserlerin yazılmasında, meydana getirilmesinde, erken tarihlerde bunların ele alınmasında Mekke ekolünün önemi büyüktür. Bu ekolün başında da İbn Abbas gibi bir zat vardır.⁴⁰

İbn Abbas'a Göre Hareket Fıkhı

Abbasiler, dedelerinin hareket fıkhından yararlandılar. Çünkü burada dedelerinin Hz. Hüseyin b. Ali'ye öğütleri bulunmaktadır. Medine'den ayrılarak Hz. Hüseyin (r.a.) Kufe'ye gitmek istediğinde İbn Abbas (r.a.) ona şöyle öğütte bulunmuştur:

“Eğer onlar Emirlerini öldürdükten sonra, düşmanlarını oradan çıkarıp sürgün ettiklerini, onların beldelerini ele geçirdiklerini duyduysan bunu bana haber ver. Böyle yapmışlarsa durma git. Eğer Emirleri hayatta ise, aralarında kalıyorsa, onlara sözünü geçiriyorsa, valileri beldelerinde vergi toplayabiliyorsa onlara gitme? Zira onlar ancak seni fitneye ve savaşa davet ediyorlar.”

Bir diğer rivayette ise ona: “Senin bu hareketin beni korkutuyor, bu gidiş helake gidiş gibidir. Çünkü Irak halkı güvenilir bir toplum değiller, hep arkadan vururlar. Onlara aldanma. Sen şimdilik Medine'de kal. Irak halkı ne zaman düşmanlarını ülkeden çıkarıp atarlarsa o zaman yanlarına git. Yok, eğer mutlaka gitmek istiyorsan, sakın Irak'a gitme, Yemen'e git. Çünkü orada sığınılacak kaleler var, orada senin baba dostların var. Git insanlardan biraz uzaklarda kal. Ama kaldığın yerde onlara yaz, adamlarını halkın arasına gönder. Umudum o ki, eğer böyle yapacak olursan, istediğin olabilir” der.⁴¹

40 Tefsirut-Tabiin, 1/374–395 ve 1/407–413

41 İbn Kesir, el-Bidaye Ve'n-Nihaye, 8/172; Ahdas ve Ehadisu Fitnetil Herc, s:208; el-Kamil Fit-tarih, 2/546

Abdullah İbn Abbas'ın hareket fikhından çıkan derslerden bir kısmını şöylece aktarabiliriz:

- Irak halkının kendi bölgelerinde egemen olmalarının önemi ve Ümeyye oğullarının sultasından kurtulmaları, özgürce hareket etmeleri. İşte bu, Abbasilerin Horasan halkıyla birlikte özellikle önem verdikleri bir noktaydı. Çünkü önce kendileri burayı zapt edecekler ve bundan sonra da b bölgeyi Ümeyye oğulları sultasından kurtaracaklardır.

- Abbasiler, Irak halkından İbn Abbas'a ikamet imkânı verenlerden yararlanmak istediler. Bu bakımdan Abbasiler, davet ve hareketlerinde onlar üzerinde baskıcı bir yol izlemek gibi bir yola girmediler.

- İbn Abbas, Hz. Hüseyin'e, Yemen'de sığınacak kaleler ve toplumlar bulabileceğini açıklıyordu. Çünkü "orada baba dostların var" diyordu. Çünkü bir harekette bunların çok büyük önemi vardı. Kaldı ki bu bölgelerde Emevi Devleti birtakım sebeplerden ötürü pek güçlü değildi. Bu sebepler hem coğrafi sebeplerdi ve hem de insana dayalı olan beşeri sebeplerdi. İşte Abbasilerin Horasan bölgesini kendi hareketleri için tercih etme sebebi budur. Emevi Devleti burada fazla egemen değildi. Kaldı ki burada Ehli Beyte karşı sevgi ve saygı olduğundan bölgenin katılımı sağlanırdı. Özellikle de hicret ederek bu bölgeye yerleşen Yemenli göçmenlerden büyük destek alınırdı.

- İbn Abbas, açıklamalarında davet ve hareket sahibinin işin en başında toplum arasında görülmemesi ve onlardan ayrı kalması gerektiğini açıklıyordu. Önce halka birtakım yazışmalar yoluyla ulaşılması ve onların arasına kendi adamlarını sokması suretiyle zemin ve ortam çalışması sayesinde bunun kazanılacağını ifade ediyordu.

İşte Muhammed b. Ali el-Abbasi'nin de uygulaması böyleydi. Kendisi doğrudan halk arasına girmiyordu, olan bitenler hakkında halka yapmaları gereken şeyleri yazılı yoldan bildiriyordu. Adamlarını ve propagandasını yapacak kimseleri, tebliğcilerini halkın arasına sokarak yapmak istediklerini böyle yaymaya çalışıyordu. İslam ümmetine devletin yolunu ancak böyle bir çalışma açar diyordu ve yaptığı da bu idi.

Davet Kurallarına Uymamak Ve Muhammed B. Ali Abbasi'nin Koyduğu Kuralların Dışına Çıkmak Çok Büyük Bir Sapmadır Ve Tehlikedir İnancı

Hicri 118/736m senesinde, Bukeyr b. Mahan, Ammar b. Yezdad'ı

davetçi olarak Horasan'a gönderir. Bu zat, Hiyre halkının lideri konumunda olan bir Hıristiyan'dı. Sonradan müslüman olmuştu ve Kufe'de öğretmenlik yapıyordu. Horasan'a gittiğinde Haddaş b. Yezid adını aldı. Halkı, Abbas oğulları etrafında toparlanmaya çağırды. Halk da bu davete icabet etti. Sonra Abbasiler adına davetten çark etti, öngörülen kuralları dikkate almadı, konulan kaideleri çiğnedi. Bunun üzerine Abbasi taraftarları buna öfkelenerek onu ortadan kaldırdılar. Onu ortadan kaldıran kişinin Esed b. Abdullah el-Kasri olduğu söylenir.

Belazuri diyor ki: "Bukeyr tarafından Ammar adındaki bu şahıs görevli olarak gönderildi. Ancak gidince kuralları çiğnedi. Yapması gerekenler yerine hiç de hoş olmayan davranışlar içine girdi. Bundan ötürü Muhammed b. Ali'nin adamları onu öldürüp ortadan kaldırırlar." Hatta onu öldürenin Esed b. Abdullah olduğu ve öldürdükten sonra da astığı söylenir.

İbn Cerir Taberi'nin Haddaş konusu ile alakalı olarak yaptığı rivayete göre: "Haddaş, Hurremiye adında bir din ilan etmiş, kadınlarla her bakımdan ilişkinin nikâhsız helal ve mubah olduğunu savunmuştur. Hatta daha da ileri giderek Abbas oğulları taraftarlarına, bunun Muhammed b. Ali'nin emri olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Esed b. Abdullah el-Kasri adamı yakalar, önce müsle yapar ve sonra da öldürür."

İbnul Esir'in rivayetine göre Haddaş, Abbas oğulları taraftarlarına, Allah'a itaati terk etmelerini, farzları bırakmalarını caiz görmüş ve bunun için de çok iğrenç denebilecek manada kendisince kanıtlar ortaya koymuştur. Haddaş onlara şöyle demiş: "Bundan böyle oruç, namaz ve hac gibi ibadetler yoktur." Bunları da şöyle yorumlamıştır. Oruç tutmak demek, liderin adını anmamak demektir. Namaz kılma ise, lidere dua etmek demektir. Hac ise, ona yönelmek ve ona dönmektir, demiştir. Haddaş Kur'an'daki: "*İman edip yararlı işler işleyenlere, yasaklanmadan önce, ağızlarına içki almış olmalarından ötürü bir günah yoktur; eğer sakınır ve yararlı işler yapar, sonra yine sakınır ve imanlarında sebat eder ve sonra yine sakınıp iyilik yaparlarsa kendilerine günah yoktur.*" (Maide, 5/93) ayetini de kendisince yorumlamıştır.

Böylece Haddaş dinden sapıyor ve İslam'dan ayrılıyordu. Abbasi davetinin esaslarını Hurremiye prensipleriyle karıştırarak veriyordu. Bu, Muhammed b. Ali'nin karşı karşıya kaldı en büyük tehlikelerden biriydi. Çünkü bu olaydan sonra Abbasi taraftarları arasında bölünmeler görülmüş ve saflar arasında ayrılımlar ve çözümler baş göstermiştir. Hat-

ta bu ayrılanlar arasında delege konumunda olan gerçekten söz sahibi kimseler de vardı.

Belazuri'nin rivayetine göre, Muhammed b. Ali, Abbasi taraftarlarını, Haddaş'ın bu iftiralarından sonra, çözümleri yeniden önleyebilmiştir. Çünkü hemen onlara Bukeyr b. Mahan'ı göndermiş, yapılan iftiraları düzeltmiş ve halkı yeniden Muhammed b. Ali ve daveti etrafında toparlamıştır. Muhammed b. Ali, Bukeyr b. Mahan ile birlikte bir de mektup yazmış, bu mektubu Horasan'da kendi adına faaliyet yürüten adamlarına iletmiştir. Mektubunda bu türden tehlikeli ve İslam'a ile taban tabana zıt olan fikirlerin yayılmasının önüne geçilmesi emrini vermiştir. Bukeyr b. Mahan ile birlikte, Muhammed b. Ali özel manada ikinci bir mektubu da davetçilerine yazmıştır.⁴²

Muhammed b. Ali, yazdığı ilk mektubunda şu ifadelere yer vermiştir: "Allah'ın selamı üzerinize olsun. Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah'a hamd ettiğimi size ulaştırmak isterim. Şehadet ederim ki, yaratılmışları ilk yaratan Allah'tır ve yeniden iade edecek olan da O'dur. Bu, O'nun için çok basit bir şeydir. O gücü her şeye yetendir, hükümünde hikmet sahibi olandır. Fazlı ve ikramı çok bol olan Allah her eksiklikten münezzektir, mübarektir.

Asıl söylemek istediğime gelince; ben size Allah'tan, O'nun azabından sakınmanızı tavsiye ederim. Çünkü O'na itaat edenler, 'Onun mülkünde bir artışa sebep olmayacakları gibi, isyan edenler de mülkünde bir şey eksiltecek değillerdir. Mülk ve varlık O'nun elindedir. O'nun mülkü bakidir. O güçlüdür ve intikam sahibidir. Kendisine söz verdiğiniz Rabbinize salih olarak amellerinizi devam ettirin. Size emrettiği, emaneti de yerine getirin. Topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Ondan olan nasibinizi alın ve Allah'a şükredin.

Çünkü O, nimetleri bolca üzerinize dökmüştür. Önceden göndermiş olduklarınızdan ders çıkarın. Çünkü Allah, daha önce geçen milletleri size örnek olarak göstermektedir ki, aklınızı çalıştırınız. Çünkü dünya ve dünyadaki tasarrufları konusunda sizden önce gelip geçenleri size misal olarak gösteriyor. Geride kalanlar için de insanlara isabet eden en hayırlı şeyleri bildiriyor. Çok iyi ve kesin olarak bilmelisiniz ki, Allah'ın sevgili olan kulları için birtakım menziller vardır ve bunlar bilinmektedir. Sanki Allah'ın kendilerine verdiklerini yakinen görmüşçesine

42 Hasan Atvan, ed-Da'vetul Abbasiyye, s:203; Belazuri, Ensabul Eşraf, 3/117; Tarihut-Taberi, 7/635; el-Kamil Fi't-Tarih, 3/352; el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Davetu Alil Beyt, s:66

bakıp dururlar. Buradan işlerin sonuçları nereye varacak ve nerede karar kılınacak görür gibidirler.

Sakın yalanlara aldanmayın, iğrençliklerin etrafında toplanmayın. Allah'ın samimi ve takva sahibi kullarına karşı çıkmayın. Küçük bir yetimi aşağılamayın, haksız yere kimsenin kanını akıtmayın. Bir toprak üzerinde fesat çıkarmayın, bir mümine sövmeyin, akraba ile olan bağları kesmeyin. İmamınıza, liderinize karşı çıkmayın. Onlara karşı yardımlaşmada güzel davranın, işlerini koruyun, şahit olduğunuz bir konuda onlara yardımcı olan. Onlardan uzakta bulunduğunuz zaman, kendilerine öğütte bulunun.

İyi bilin ki en doğru söz Allah'ın kitabıdır. Takvanın en sağlam yanı, onun hakkını korumak ve ona bağlı kalmaktır. Dinlerin en hayırlısı, İbrahim'in dinidir. Yolların en faziletlisi, Muhammed'in (sav) yoludur. Sapıklıkların en büyüğü, doğru yoldan büsbütün uzak düşmektir. Takva yoluyla Rabbine yakaran bir nefis, kötülüğü emreden bir nefisten daha hayırlıdır. Allah'ın emri ve yasakları doğrultusunda Allah'ın azabından sakının. Sakın, dinden hiçbir şey anlamayan ve yakın manada Allah'a inanmayan canilere benzer bir tavır takınmayın.

Doğrusu Allah size açık konuşan ve korunmuş olan bir kitap göndermiştir. Ki ayetleri de açıklanmıştır. Beyanları ise muhkemdir, anlaşılırdır. O, size nelerin helal ve nelerin haram olduğunu da açıklamıştır. Allah, size orada açıklananlara uymanızı emrediyor. Ancak onu kendinize imam ve kılavuz edinin ki o, size komutan ve önder olsun, delil olsun. Size ona sarılmanızı emrediyorum. Sakın ondan başkasını ona tercih etmeyin. Çünkü Allah orada ne yapmanız gerektiğini ve nelerden sakınmanız icap ettiğini açıklamıştır. Nitekim rahmet peygamberi olan nebisine şöyle buyurmuştur:

“De ki: Rabbim sadece fuhşiyatı, onların açık ve gizli olanını, günahları, haksız yere isyanı, yasaklamıştır.” (Araf, 7/33)

“De ki: Rabbim adaleti emretti. Her mescitte yüzlerinizi ona doğrultun.” (Araf, 7/29)

Allah'tan dileğim o ki, bizi de, sizi de hiçbir kuşkuyla kapılmadan hidayete erenlerden kılsın. Allah'ın elçilerine selam olsun, âlemlerin Rabbine hamd olsun.”

Muhammed b. Ali, kendi delegelerine yönelik olarak yazdığı ikinci mektubunda ise şöyle diyordu: “Asıl konuya gelince, Hepimiz Allah'a

itaat edeceğimize dair Allah'a söz verdik. Bizi de, sizi de doğru yola ileten O'dur. Ben, Haddaş konusundaki düşüncemi kardeşlerinize bildirmiştim ve onlara, benim görüşlerimi size aktarmaları konusunda emir de vermiştim.

Şu anda kulların konuşmakta oldukları şeylerden koruması için size Allah'ı şahit tutuyorum. Onun söylediği iyi sözden de, kötü sözünden de ben uzağım. Ben, Haddaş'tan ve onun görüşlerinden beriyim, onunla ve görüşleriyle ve onun görüşünde olanlarla, onu din edinmiş olanlarla da hiçbir ilgim yoktur.

Benden size, Allah'ın kitabında ve Resulü'nün sünnetinde yer almayan herhangi bir hususu, bir görüş ve düşünceyi yazılı veya sözlü olarak getirenlere kanmayın ve getirdiklerini kabul etmeyin. Allah'ın selamı üzerinize olsun.”

Geçen mektuplardan anlaşılıyor ki, Muhammed b. Ali el-Abbasi Sünni görüşe sahiptir ve batıl düşüncelerle, bozuk akidelerle bir ilgisi yoktur, Bâtınilikle, zındıklıkla da hiçbir bağının bulunmadığı ortadadır. Çünkü bu harekete bu türden birçok yakıştırmalar yapılmıştır. Abbasi hareketinin Ehli Sünnet yolundan saptığına ilişkin ortaya atılan söylen-tilerin doğrulukla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.⁴³

43 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Davetu Alil Beyt, s:66-67; Fitnetus-Sulta, s:187-188; ed-Devletul Arabiyye, s:487

DÖRDÜNCÜ KONU

ABBASİ HAREKETİNİN İLANI

Abbasi hareketi, bu hareketi benimseyenler üzerinde olumlu manada çok derin izler bıraktı. Halk bu davete koşarak geliyordu. Herkes bununla ilgileniyor, her yerde bu konuşuluyor ve herkes artık umudunu bu harekete bağlamış bir beklenti içerisinde bulunuyordu. Çünkü bu, Ehli Beyt adına yapılan bir çağrıydı. Toplumunu Emevi Devletinin zulmünden bu hareket kurtaracaktı.

İşin bu yönü harekete değer verdiriyor ve güç kazandırıyor. Artık davetin sınırları genişlemiş, dağlarda ve ovalarda konuşulmuş olmuştur. Tüm şehirleri, kasabaları, köyleri, bölgelerin en ücra noktalarında artık gündemi bu oluşturunuyordu.

Tam böyle bir dönemde hareketin lideri olan Muhammed b. Ali, Humayme'de hicri 125/742m yılının zilkade ayında vefat etti. Ölmeden önce davetini üstlenmesini oğlu İbrahim'e bıraktı. Bu esnada Kufe davetçilerinin lideri olan Bukeyr b. Mahan da orada hazırды. Hemen sözkonusu vasiyeti, Horasan'a gönderdi ve tasdik etmeleri için o bölgenin delegelerinin onayını istedi. Şia tarafından herhangi bir kargaşaya ve nifaka yer kalmasın diye Bukeyr derhal Humayme'ye geri döndü. Çünkü İmam Muhammed b. Ali, ölmeden bu görevlendirmenin gerçekleştiğini görmek istiyordu. Artık imam, Horasan bölgesi açısından huzurluydu. O bölgede bulunan delegelerin çok samimi olarak yeni imama bağlılıklarını sundukları haberini edinmiş oldu. Bukeyr elinde bulunan malları ona teslim etti ve kendisi de Kufe'ye döndü. Dönerken yanında, yeni imama tanıştıktan sonra ayrılan Abbasi Şiasından da bazı kimseler vardı. Yeni lider onları şu sözlerle hemen silahlı ayaklanmaya kalkışmaları ve acele etmeleri için teşvikte bulunuyor ve diyordu ki:

“Senin Ehli Beytinin etlerini kuşlar yiyene ve kanlarınızı akıtana dek, biz Zeyd'i Kinane'de asılı, oğlu Yahya'yı da ülkelere kovulmuş ola-

rak terk ettik. Artık korku sizi sarmıştır. Bundan böyle kötü olan Emevi ailesinin müddeti de bir hayli uzun sürdü.”⁴⁴

İbrahim b. Muhammed kardeşleri tarafından saygı gören biriydi. Mekke ve Medine halkı tarafından da sevilirdi. Takva ve vera sahibi olmanın yanında cömertti, yumuşak huyluydu, görevinde kararlıydı. Hadisle ilgilenir, belagati sever ve şiir rivayet ederdi.

Abbasi Davetini ve hareketini üstlenince, daveti yaymak için çaba gösterdi. Bununla ilgili neler yapılması gerekliyse, üzerine düşen her görevi titizlikle yerine getiriyordu.

Kufe bölge sorumlusu Bukeyr b. Mahan hastalanınca, yerine damadı Ebu Seleme el-Hülal'ın getirilmesi için İmam İbrahim'den izin istedi. İmam İbrahim de hemen Ebu Seleme'ye bir yazı gönderip ona kayın pederi olan Bukeyr b. Mahan'ın görevini teslim alması emrini verdi. Nitekim aynı bilgiyi Horasan bölgesi delegelerine de ilettiler ve Ebu Seleme'nin bu göreve getirildiğini bildirdi. Onlar da bunu onayladıklarını ve itaat ettiklerini belirttiler. Nihayet Bukeyr b. Mahan bu atamadan kısa bir süre sonra h:127 /744m yılında vefat etti.

Burada yeni imamın gelişiyse, Abbasi hareketinin Emevi devletine karşı olan kıyımlarından da söz etmek gerekir. Bu kıyam emrini veren ve onu yönetenlerden söz etmek icap eder. İbrahim'i şahsiyeti hakkın da az da olsa bilgi edinmiş olduk ve üstlendiği görevi ve hemen savaşa girilmesi konusundaki görüşünü anlamış olduk. Şimdi ise Abbasi Devletinin nasıl kurulduğu ve ilk olarak karşıtlarına karşı neler yapıldığı hususlarını ele alacağız. Bu hususta en başta Ebu Müslim Horasani'nin şahsiyeti üzerinde durmamız gerekecektir.⁴⁵

EBU MÜSLİM HORASANİ

Asıl adı Abdurrahman b. Müslim'dir. Aynı zamanda Abdurrahman b. Osman b. Yesar el-Horasani de denmektedir. Emirlik görevini üstlenmiş ve aynı zamanda Abbasi hareketinin de öncülerinden, ana direklerinden. Emevi Devletinin ordusunu perişan eden, Abbasi devletinin kurulmasını da sağlayan kişidir. İslam'da en büyük meliklerdendir. Büyük bir ünün sahibidir.

44 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Davetu Alil Beyt, s:83; Tabiatuddevletil Abbasiyye, s:83

45 143 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Davetu Alil Beyt, s:84; Tarihuttaberi;

Kendisi merkep sırtında gelip Horasan'a yerleşen, yerleştikten tam dokuz yıl sonra Horasan'ı ele geçiren, bir devleti ortadan kaldırıp yerine yeni bir devlet kurabilen bir insandır. Kısa boylu, esmer güzeli tatlı, ela gözlü, geniş alınlı, güzel sakallı, uzun saçlı olan biriydi. Çok fasih olarak Arapça ve Farsça konuşurdu. Tatlı dilli, işleri bilen, zamanı geldiğinde gülmesini de şaka yapmasını da bilen bir kimseydi. Büyük fetihlere imza attığında sevindiğini çok göstermez, kaybettiği zaman da ise üzülmediğini sezdirmezdi. Öfkelendiğinde hırçınlaşmazdı.

Zehebi onun için diyor ki: "Ebu Müslim Horasani çok kan akıtan biriydi, bu konuda oHaccac'ı sollar. Devlette ilk olarak siyah elbise giyinme âdetini uygulayan kişidir."⁴⁶

Hareket İlan Edildiği Sırada Genel Durum

Horasan'da silahlı bir ayaklanmaya geçildiğinde hayat tamamen durmuştu. Şöyle ki:

- Emevi gücüne ve sultasına karşı Horasan'da ayaklanma hareketleri baş gösterdi. Bu görevi genelde kabile liderleri üstlenmişlerdi. Mesele Cuday' b. Ali el-Kirmani gibileri bu hareketleri idare ediyorlardı. Nitekim Kufe'de de bir ayaklanma olmuştu. O ayaklanmayı da Abdullah b. Muaviye idare ediyordu. Abdullah b. Muaviye Cafer b. Ebu Talib oğullarındandı. Bu harekete birçok öfkeli guruplar katılarak destek verdiler. Nitekim Abbasi ailesinden de fiilen katılanlar oluyordu. Aralarında Ebu Cafer, Seffah ve amcaları Abdullah b. Ali gibileri de vardı. Bazen de bu hareketin başarısızlığa uğramasını isteyenler de olmuştur.

Bu durum Abbasi davetiyle görevli adamların Horasan'da bu işi sona erdirdikleri bir sırada böyle bir durum olmuştu. Horasan'da daha çok Abbasi Davetine gönül verenler olmuştur.

- Şam'da ise Emevi sultanının liderleri arasında bir birleri aleyhine olarak çok acımasızca bir savaş sürüyordu.

- Horasan, Irak ve Şam gibi bölgelerde kabilecilik asabiyetiyle harekete geçen ve bu amaçla birbirleriyle savaşanlar oldu. Bölünmeler, parçalanmalar, anarşik olaylar, kabilecilik terör, alabildiğince artmıştı. Ta Endülüs'ten tutun da Yemen'de Mudarlılar ile Yemenliler arasında savaş baş göstermişti.

- Irak ve Cezire’de Dahhak b. Kays eş-Şeybani hareketi baş gösterdi.
- Irak, Hicaz ve Yemen gibi hemen her tarafta Haricilerin ayaklanmaları baş gösterdi.
- Suriye, Filistin, Ürdün gibi birçok bölgelerde ve şehirlerde isyan hareketleri çıktı, ayaklanmalar oldu. Çünkü bu bölgelerin tamamında halifeye karşı bir isyan vardı.

İşte bütün bu olaylardan sonra İmam İbrahim için ciddiyetini kavramış, artık gizli örgütlenme halinden açıkça karşı koyma döneminin geldiğini kavramıştı. Bu amaçla ordunun genel idaresini Süleyman b. Kেসir’e verdi. Süleyman, Horasan bölgesinde bulunan davetçilerin de başkanıydı. Ancak Süleyman bu görevi kabullenmedi. Bu defa aynı görevi İbrahim b. Seleme’ye teklif etti, bu da görevi kabul etmedi.

Bunun her ikisi de Humayme’de bulunuyorlardı Abbasi taraftarları tarafından buraya gönderilmişlerdi ve istekleri de artık silahlı ayaklanma zamanının geldiğini ve başlatılması gerektiği teklifini sunuyorlardı. Artık bundan öteye davetin gizli olarak yürütülmesinin bir manasının bulunmadığını söylüyorlardı.⁴⁷

Ebu Müslim Horasani’nin

Genel Komutanlık Görevine Getirilmesi

Hareketin imamı ve lideri olan İbrahim b. Muhammed, h:128/745m yılında ordu genel komutanlığı görevine Ebu Müslim Horasani’yi atadı. Ebu Müslim, bu sırada 19 yaşlarında bulunuyordu. Bu arada bir de yazı yazılmış ve kendisine teslim edilmişti. Bu mektup Kufe’de bulunan taraftarlarına hitaben yazılmıştı. Burada şöyle deniliyordu:

“Bu, Ebu Müslim’dir. Onu dinleyin ve ona itaat edin. Ben onu, Horasan’da baş gösteren olaylar sebebiyle, Horasan topraklarında bu işi yürütmekle görevlendirdim.”

“Ebu Müslim, bu yazıyı eline aldı, çünkü gerektiğinde bunu davetçilere göstermek istiyordu. Ebu Müslim, bu yazıyı ilk olarak Kufe’de bulunan Ebu Seleme el-Hilal’e gösterdi. Horasan’a gidişte kendisiyle beraber gelmesini teklif etti. Fakat bu, Ebu Seleme’den bir kabul görmediği gibi, Ebu seleme, onu hem küçümsedi ve hem de aşağıladı.

47 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Davetu Alil Beyt, s:85–86; Tarihuttaberî, 8/198, 233–236; Tarihul Müslimin ve Asaruhum Fil Endelüs, s:160–170

Ebu Müslim, daha sonra Horasan'a yollandı. Horasan'a varınca, bulunan davetçilerin önde gelenlerine bu yazıyı gösterdi. Ancak bunun nasıl bir sonuç doğuracağından korktular ve hepsi de onu reddettiler. Çünkü Ebu Müslim henüz hiçbir deneyimi olmayan bir gençti. Bu nedenle bu kadar önemli ve büyük işlerin altından çıkması mümkün değildi. Kendilerini deneyimli kabul edenler böyle düşünüyorlardı. Gerek Ebu Müslim olsun ve gerekse görevi kabul etmeyenler olsun, hepsi de düşüncelerini Humayme'de bulunan İmam İbrahim'e ulaştırdılar. İmam İbrahim de, mutlaka hac mevsiminde Mekke'de buluşmak şartı ve mecburiyeti ile onları davet etti.

Ebu Müslim, İmam İbrahim'e, ilgili şahısların görevden kaçtıklarını ve kendisini reddettiklerini, kendisine itaat etmeyeceklerini ve boyun eğmeyeceklerini, itirazlarının bu bapta olduğunu bildirmişti.

İmam İbrahim, adamlarına dönerek, bu görevi içlerinden birçoğlarına teklif ettiğini ve fakat hepsinin de bu görevi reddettiklerini kendilerine aktardıktan sonra, bundan böyle kararım, ordu komutanlığına Ebu Müslim'i getirmek oldu. Bu, benim emrimdir, dedi ve onlara, Ebu Müslim'i dinlemelerini ve ona itaat etmelerini emretti.⁴⁸

İmam İbrahim'in Ebu Müslim'e Tavsiyesi

İmam İbrahim, Ebu Müslim'e bir vasiyet (tavsiye) yazar ve tavsiyesinde şöyle seslenir: "Ey Abdurrahman! Sen bizden, ehli Beytimizden birisin. Şu tavsiyeme dikkat et. Şu Yemenlilere bir bak ve onlara karşı saygılı ol, ikramda bulun. Çünkü Allah, bu davayı ancak onların yardımıyla bize lütfeder. Nitekim Rebia kabilesine de dikkat et, onlara da gereken önemi ver. Mudar kabilesini de gözet. Çünkü onlar, yurtları bize yakın olan düşmanlardır. Haklarında kuşkuya düştüğün kimseyi ortadan kaldır. Eğer Horasan'da Arapça konuşulmamasını sağlayabilirsen, bunu yap. Orada Arapça konuşan bir tek kişi kalmasın. Şu yaşlıya, Süleyman b. Kesir el-Huzai'yi incitecek bir davranışta bulunma, ona karşı gelme. Eğer bir konuda bir problem doğarsa bana danış."

Ancak böyle bir vasiyet konusunda tarihçiler pek müttelik değiller. Kesinlik kazanmadan bunu kabul etmek doğru olmaz. Sözkonusu olan bu delilin Taberi'nin rivayet silsilesi içerisinde yer aldığı görülmekte ise de bu vasiyeti, Belazuri'nin Ensabu'l-Eşraf'ı ile Ahbarud-Devletil Abba-

48 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Davetu Alil Beyt, s:87; Tarihuttaberi, 8/234

siyye gibi temel kaynaklarda bulamamaktayız. Daha sonra gelen, örneğin İbn Haldun, İbn Kesir, İbnul Esir gibi kaynaklarda böyle bir vasiyetin yer almasının tarihi bir değeri de yoktur. Çünkü bunlar kendilerinden öncekilerden nakletmişlerdir.

Burada önemli olan, Deynuri'nin, "Kitabul Uyun vel-Hedaik'in" rivayetini zikretmemiz gerekmektedir. İbrahim'in, Ebu Müslim'e, hiçbir ayırma gitmeksizin Arapları öldürme emrini vermesi konusunu zikretmemektedirler. Ancak sözkonusu olan şey, Abbasi davetini kabul etmeyen ve ret eden Araplarla durumları kuşkulu olanların bertaraf edilmesidir. Yahut da Avfi'nin de söylediği gibi "İmamlık iddiasına kaklışanlar-la böyle bir istekle ortaya çıkanların" öldürülmesi olabilir.⁴⁹

Nitekim "Ahbarud-Devletil Abbasiyye" kitabının yazarı da Ebu Müslim'in dilinden bunu teyit etmektedir. Ebu Müslim diyor ki: "İmam bana, Yemen halkını bırakmamı, Rebia kabilesine yakınlık göstermemi, Mudar kabilesinden musalaha yapmış olanları bırakmamamı emretti. Onlardan birçoklarının Ümeyye oğullarına tabi olanlardan olmaları ha-sebiyle uyardım ve dikkatli olmamı, Acemleri yanıma almamı emretti."

Aslında vasiyeti içerik bakımından şu noktalardan tenkit edebiliriz:

- Sözkonusu rivayet dağınık vaziyette Taberi'de iki kısımda ele alınmıştır. Bu arada ikisi arasında birtakım olaylardan söz edilmektedir ki bunun da davetle, davetin konumuyla alakalıdır. Vasiyetle herhangi bir bağı bulunmamaktadır.

- Bu vasiyet, Mervan b. Muhammed'in, İmam İbrahim sebebiyle öldürülmesi" başlığı altında yer alıyor ki bu da düşmanları tarafından Abbasilere karşı olan bir yapılanma sebebiyledir.

- Aslında bu vasiyet içerik bakımından çelişkilerle doludur. Böyle olduğuna göre böyle bir vasiyetin İbrahim tarafından, tüm Arapların öldürülmesi emri gibi bir şeyi içermiş olması doğru olamaz. Kaldı ki İbrahim'in kendisi de ta baştan beri bu davanın ancak Yemenli Araplar ile en az onlar kadar olan Rebiiler yardımıyla kazanılacağını bilmektedir. Böyle olunca kişinin bindiği dalı kesmesi sözkonusu olamaz.

- Bir sonuncusu da Ebu Müslim ile Süleyman Huzai'nin Horasan'da izledikleri siyaset, hiçbir zaman sözkonusu vasiyetle uyuşmamaktadır. Çünkü Abbasiler adına yoluna çıkan davetçiler hem Yemenlilere ve hem

49 el-Aleviyyun vel Abbasiyyun ve Davetu Alil Beyt, s:87; Tarihu't-Taberi; el-Uyun vel Hedaik, s:184; es-Sevratul Abbasiyye, s:184

Rebiilere yakındırlar. Hatta Ebu Müslim Horasani'nin kendisi bile Mu-darlılardan olan birçok kimseleri kendi saflarına katmıştır.⁵⁰

Süleyman el-Huzai ve Ebu Müslim Horasani

Esasen Süleyman el-Huzai ile Ebu Müslim arasındaki ilişki, ilk za-manlarda sevgiye dayanan bir ilişki değildi. Çünkü onu, davetçiler safı-na kabul etmemiş ve hakkında da şöyle konuşmuştu:

“Şu işi, hiç de hoşlanmayarak bu adamın arkasında namaz kılıyo-ruz. Çünkü ondan korku içindeyiz. Gecelerimizi uykusuz geçirmekte-yiz. Eller ve ayaklar kesilecek, diller susturulacak, gözlere mil çekilecek ve bizler türlü azap ile karşı karşıya kalacağız. Dövülmek, hapse atılmak gibi şeyler bizim en hafif olarak karşı karşıya kaldığımız durumlar ola-cak. Olgunlaşan meyvelerimizi biçme zamanı gelmişken tam bu sırada, bu meçhul adam başımıza çıka geldi. Hangi yumurtadan olduğu ve han-gi yuvada yetiştiğini bilemiyoruz. Allah adına yemin olsun ki, bu adam daha anasının karnında yaratılmazdan önce ben davetin ne olduğunu öğrenmiş biriyim.”

Yine Süleyman b. Kesir el-Huzai'nin önde gelen adamlarından olan Ebu Mansur Talha b. Zureyk, Ebu Davud Halid b. İbrahim ve benzeri adamları da bundan pek hoşnut değillerdi. Ancak Süleyman, kendilerin-den bu yabacı şahsı, Ebu Müslim'i artık kabullenmelerini istemişti. Çün-kü Süleyman el-Huzai, bu hareketin bölünmesinden ve parçalanmasın-dan endişe duyması sebebiyle bunu itiraf etmek zorunda kalmıştı.

Huzai'li Süleyman'ın, Ebu Müslim'i bir türlü içine sindirememesi belki de onun yaşının çok küçük olması, deneyimsiz bulunması gibi du-rumlar, onu böyle yapmaya zorlamış olabilir. Çünkü meseleyi davet yö-nünden tehlikeli buluyordu.

Kaldı ki Süleyman, İmam İbrahim b. Muhammed'den, Abbasi aile-sini temsil edebilecek olan aileden birinin, yani Haşimilerden ve özelli-kle de Abbasi oğullarından birinin görevlendirilip gönderilmesini istemiş-ti. O, Ebu Müslim gibi birinin gönderileceğini hayal bile edemiyordu.

Ancak Ebu Müslim denenmiş biriydi, zekiydi. Bu nedenle Süleyman el-Huzai'ye yaklaşırken ona, “İmam İbrahim tarafından kendisine yani Süleyman'a saygılı olmasını, onu üzecek bir tavrın içine girmemesi ge-

rektiği” talimatını aldığı söyledi. Her meselede ve konuda ona öncülük verilmesini söylediğini de belirtti. Bu nedenle ondan şüphe edilmemesi gerektiğini: “Benim hakkımda kötü düşünme, çünkü ben tüm iyi işlerinde senin yanında yer alacağım, sana itaat edeceğim” diye güven verdi.

Abbasi taraftarları Horasan ve bölgelerinde sadece Süleyman el-Huzai’ye itaat ederler ve onun yanında yer alırlar, onun ne diyeceğini beklelerdi. Bunun içindir ki Süleyman, İmam İbrahim b. Muhammed tarafından olan haberleri onlara yazarak bildirmiş ve Ebu Müslim Horasanî’nin kendilerinin başkomutanı olarak gönderildiğini de yazmıştı.⁵¹

Horasan’da Seçkinler Meclisi Savaş İşlerini Düzenlemeleri

Seçkinler meclisi, artık kesin olarak Emevi Devletine karşı ayaklanmayı ilan edebilecekleri uygun bir yer seçimi işine koyulurlar. Kimisine göre bu açıklamanın zorunlu olarak mutlaka Harzem’de yapılması gerektiğini savunmuşlar, burasının Nasr b. Seyyar bölgesiyle ilişkilerinin kesik olduğunu belirtmişlerdir. Ancak bazı meclis üyeleri buna karşı çıkmışlardır. Bunun yerine Merv Ruz’da ayaklanmanın ilan edilmesini istemişlerdir. Çünkü bu bölgenin Merv ile Belh arasında yer aldığını söylemişlerdir. Bir üçüncü taraf çıkmış, bunlar da Mervi Şahcan’ı uygun görmüşlerdir.

Burayı isteme gerekçeleri, burada halktan kendilerini destekleyen çok sayıda kardeşlerinin var olduğunu, burada güçlü olmaları durumunda, başka yerlerde de güçlenebileceklerini savunmuşlardır. Nitekim Süleyman el-Huzai de bu son teklifi uygun bulmuş ve onu desteklemiştir. Burada kuvvetimiz daha çok ve gücümüz daha büyüktür, demiştir. Ebu Mansur Kamil b. Muzaffer de bu düşünceye katılmış ve şöyle demiştir:

“Eğer mesele kökten çözülmürse, dallarının önemi kalmaz. Eğer Merv olmadan üstün gelerseniz, gücünüz size kalır, dolayısıyla onların hazırlıkları da size yardımcı olur.”

Nihayet Mervi Şahcan’ın en uygun yer olduğu üzerinde ittifak ettikleri ve burada ayaklanmalarını ve hareketlerini açıklamayı uygun buldular. Bunun üzerine Davetçiler, taraftarlarının gelip Merv’de toplanmaları ve burada belirlenen yerde buluşmak için haber gönderdiler. Bu ayaklanma bir Ramazan Bayramı gününde h:129/746m senesinde oluyordu.

Nasr b. Seyyar Cuday el-Kirmani ile ilgileniyordu. Taraftarların

51 Es-Sevratul Abbasiyye, s:122–125

Merv ve çevresinde toplanacakları haberini öğrenince, onlara pusu kurmaya karar verdi ve guruplar halinde baskın yapmak istedi.

Ancak Süleyman el-Huzai ile Ebu Mansur Kamil b. Muzaffer, Nasr b. Seyyar'ın durumu öğrendiğini haber alınca, Ebu Müslim'e: "Toplanma için belirlenen yere gidip toplanmazdan önce buldukları yerde hemen toplanmaları ve burada ayaklanmalarını ilan etmelerini aktardılar. Aksi takdirde taraftarlar dağıtılabilir ve hareket başarısız olabilir, dediler.

Bunun üzerine teklifi yerinde bulan Ebu Müslim, buldukları yerde, devletlerini ilan etti. Ramazan ayına ise henüz beş günlük bir zaman kalmıştı. Ebu Müslim tarafından devletin ilan edildiği haberi taraftarlar arasında duyulunca hemen her bölgeden taraftarlar gelip onun etrafında, Merv'de toplandılar. İsa b. Şibl, Ebul Vaddah ve Ebu Mire gibi isimler bin kişilik bir kuvvetle geldiler. Artık güçleri artıyor, etraflarında toplananların sayıları gittikçe kabarıyordu.

Hemen hepsi de siyah elbiselere büründüler, bayraklarını ve sancaklarını diktiler. Süleyman b. Kesir el-Huzai onlara bayram namazını kıldırdı. Bu, davet hareketinin toplu halde kıldıkları ilk namazlarıydı.⁵²

Artık bundan böyle delegeler harekete geçtiler ve normal bir devlet gibi kurumları düzenlemeye koyuldular. Bu görev bölümünde Ebu Salih Kamil b. Muzaffer, devlet işleriyle, yazışmalarla, malları ve ganimetleri toplamak, bunları ilgililerine dağıtmak, askerlere paylarını vermek gibi görevleri üstlendi. Aynı zaman da bu zat sır kâtibiydi.

Malik b. Heysem ise; ordu ve askeri hizmetlerle ilgili birimin başına getirildi. Aralarında çıkan anlaşmazlıklarda hüküm vermek ve şüphelileri ordudan ayıklamak gibi görevleri üstlenmişti. Daha sonra da bu zat, Ebu Müslim'in özel korumalarının idaresine getirildi. Emrinde Ebu Müslim'i korumakla görevli seçkin kimseler vardı. Aynı zamanda bu görevliler, bazı işleri denetlemede elçilik görevini yapıyorlardı.

İnsanlara namaz kıldırma görevi Süleyman b. Kesir el-Huzai'ye verilmişti. Ramazan bitimine beş gün kala, bir Perşembe gecesini, İmam İbrahim b. Muhammed tarafından kendisine gönderilen sancak ile zafer bayrağını Ebu Müslim direğe çekti. Liva adı verilen bu bayrağa "Gölge" deniliyordu. Yaklaşık 15 arşın uzunluğunda bir direğe çekilmişti. Sancak ise "Bulut" adıyla ifade ediliyordu. Bu da 13 arşın uzunluğunda bir direğe çekilmişti. Her ikisi de siyah renkteydiler.

52 Tarihuttaberi, 8/245–247; es-Sevratul Abbasiyye, s:125

Ebu Müslim, bayrak ve sancağı direklere çekerken şu ayeti okuyordu:

“Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah’ın onlara yardım etmeye gücü yeter.” (Hac, 22/39)

Ebu Müslim’in kendisi, Süleyman b. Kesir, Süleyman’ın kardeşleri, Humeyd b. Rezin ve kardeşi Osman b. Rezin hep siyah elbiseler giyindiler. O gece ateş yaktılar. Hazfan’da oturan taraftarlar gelip toplandılar.

“Gölge” ve “Bulut” isimlerinin tevili ise, Bulut, yeryüzünü kaplar, nitekim Abbasi daveti de bu manayadır. Gölge ise yeryüzünün hiçbir zaman gölgesiz kalmayacağı manasınadır. Buna göre dünya ayakta durduğu müddetçe hep Abbasi soyundan halifeler gelecektir, demektir. Abbasi davetinin taraftarları Horasan’da çok güçlüydü. Burada varlıklarını sergilediler ve burada kendilerine gelip katılanların sayıları artmış oldu. Abbasilerin, Emevilere karşı böyle bir yola girişmelerinin sebebi, onlardan Müslümanların çektikleri eza ve cefa, Ehli Beyte yapılanlar ve Allah Resulünün (sav) getirdiği daveti önemsememeleri idi.

Artık Abbasilerin bu hareketi, İslam âleminin her tarafına yayılmıştı. Kimileri rüyalar görüyor, kimileri Melahim kitaplarını karıştırıyordu. Abbasilerin siyah rengi tercih sebebi, bu işin ilk adımı olması yönüyleydi. İkinci adım ise, artık egemen oldukları yerlere sancak ve bayraklarını göndermeleri ve orada sallandırmalarıdır. Ki bu bayrak ve sancakların da rengi yine siyahtı. Bayraklar Horasan’a gönderiliyordu.

İmam İbrahim b. Muhammed Ebu Seleme’yi Horasan’a gönderirken onunla beraber üç adet de siyah sancak göndermiştir. Ebu Seleme’ye, bu bayraklardan birini, Merv’de bulunan taraftarlara, birini Curcan’da olan taraftarlara ve üçüncüsünü de Maverannehir bölgesine verilmesini istemişti.

Ebu Seleme Horasan’a elinde siyah bayrakla geldi. O buraya siyah bayraklarla gelen ilk kişidir. Siyah bayrakların Horasan’a ulaştığı gün, bölgede ayaklanmaların ve anarşinin kol gezdiği bir dönemdi. Ebu Seleme ve Süleyman b. Kesir bundan yararlandılar. Çünkü Nasr ile Ali el-Kirmani arasında fitne baş göstermişti. Sonra oğlu Cuday’ el-Kirmanide fitne işine girişti. Bu, merkezin siyaseti bakımından birtakım problemlere neden oldu.⁵³

53 Tarihuttaberî, 8/246–247; es-Sevratul Abbasiyye, s:131; es-Sulta vel Muaraza Fil İslam, s:523; Ahbaruddevletil Abbasiyye, s:245

Daha sonra Emevilerin Horasan bölgesinde bulunan bir valisine ait yeni bir cephe daha fethedildi. Ebu Müslim için büyük fırsatlar doğmuştu. Nasr b. Seyyar'ın gücü zayıfladıktan sonra, bölgede Emevilere ve idarecilerine karşı öfke dolu olan birçok kuvvetler, Horasan'da Ebu Müslim'e katıldılar.⁵⁴

NASR B. SEYYAR'IN ABBASİ DAVETİNİ ÖNLEME ÇABALARI

Hicri 129/746m yılında, Abbasilerin aleni olarak kıldıkları ilk bayram namazlarıydı. Ebu Müslim Horasani, Süleyman b. Kesir'e, halka bayram namazını kıldırması için emir verdi. Onun için bir minber kurdu. Bu sırada Ümeyye oğullarına muhalefet etmek ve Sünnet üzere hareket etmek istedi. Bu bakımdan sadece: "Essalatu Camiatun" diye seslenildi. Bu, anlam olarak "namaz toparlayıcıdır" demektir. Bunun için özel olarak ezan okunmadı ve kamet de getirilmedi. Çünkü kılınacak olan namaz, bayram namazıydı. Bu, Emevilere muhalefeten yapılıyordu. Çünkü Emeviler, buradaki uygulamanın aksine bir uygulama içersin-deydiler.

Önce bayram namazı kılındı, sonrasında hutbe okundu. Bayram namazının ilk rekâtında kıraatten önce, dört olarak değil, yedi defa tekbir alındı. İkinci rekâtta da yine Ümeyye oğullarına muhalefet olarak üç tek-bir değil, beş tekbir aldılar. Hutbe, Allah'ı anarak, tekbir getirilerek ve sonunu da Kur'an ile neticelendirerek yerine getirildi.

Halk, bayram namazından çıktılar, Ebu Müslim, halka yemek hazırlamıştı. Sofralar ortaya serildi. Bu arada Nasr b. Seyyar'a bir mektup yazıldı. Mektupta ilk önce gönderen zat, kendisinden söz ederek giriş yaptı ve sonra şöyle devam etti:

"Bu, Nasr b. Seyyar'a yazılmıştır. Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla mektubuma başlıyorum. Asıl meseleye gelince; Şüphesiz isimleri mübarek olan Allah, Kitabında bazı kavimleri kınamış ve şöyle buyurmuştur:

"Bütün güçleriyle yemin ettiler ki, kendilerine bir uyarıcı gelirse, herhangi bir ümmetten daha iyi olacaklar. Ama uyarıcı kendilerine gelince, nefretlerinden başka bir şeylerini arttırmadı onların. Yeryüzünde büyüklük tas-

ladıkları ve kötü tuzaklara giriştikleri için; oysa kötü tuzak, sadece onu yapanın başına dolandır. Öncekilerin ilahi kanun olarak başlarına gelenlerden başka ne beklerler? Sen, Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamayacaksın!" (Fatır, 35/42–43)

Mektuba cevap vereceği sırada, kendi isminden önce Ebu Müslim'in adından söz etmesi ağrına gitti, konu üzerinde uzun bir müddet düşündü. Sonra şöyle yazdı: "Bu, ona bir cevap olarak yazılan bir mektuptur. Daha sonra Nasr b. Seyyar, Ebu Müslim'e karşı savaşmak için büyük bir kuvvet gönderdi. Bu olay, henüz Abbasi Devletinin ilan edilmesinden 18 ay önceydi.

Bunun üzerine Ebu Müslim, onlara, Malik b. Heysem el-Huzai'yi gönderdi. Bunlar karşılaştılar. Malik, kendilerini Resulüllah'ın (sav) Ehli Beytinden olan Rıza'nın tarafına davet etti. Ancak Nas b. Seyyar ve adamları bunu kabul etmediler. Bunun üzerine günün başından itibaren ikinci vaktine kadar aralarında savaştilar. Nihayet gelen yardım sayesinde, Malik, Nasr b. Seyyar'ı yendi ve onlara karşı zafer kazandı. Bu olay, Abbasi davetçileriyle Emevi ordusunun ilk olarak karşılaşmalarıydı.

Ebu Müslim'in Horasan'da gücü artmaya başlayınca, onun safında Emevilere karşı savaşmak üzere tüm Arap kabileleri kabileler halinde gelip Ebu Müslim'e katılıyorlardı. Kirmani ve Şeyban işe zorlanmamışlardı. Çünkü her ikisi de Nasr'a karşıydılar. Nasr da onlara muhalifti. Bununla beraber o, Mervan b. Muhammed'in görevden alınmasını istiyordu. Nasr, Şeyban'dan, yanında yer almasını ve birlikte Ebu Müslim'e karşı savaşmalarını istemiş ise de, o, bunu kabul etmemiş, hatta en azından tarafsız kalmasını istemiş, ancak bunu da yine Şeyban kabul etmemiştir. Ancak Şeyban ona karşı savaşınca ve onun yanında yer almayınca ikisi arasında düşmanlık devam etti.

Ebu Müslim, bu durumu öğrendi. Bunun üzerine, İbn el-Kirmani'ye durumu bildirmek üzere adam gönderdi. Bunun üzerine Kirmani, Şeybani'yi görüşünden caydırmak için çaba gösterdi. Ebu Müslim, aynı zamanda Nadr b. Nuaym'ı da Herat'a gönderdi. O da bölgeyi fethetti. Vali İsa b. Ukayl el-Leysi'yi uzaklaştırdı, beldeye hâkim oldu ve durumu da Ebu Müslim'e bildirdi. Bölgenin valisi kaçarak gelip Nasr'a sığındı. Daha sonra Şeyban da, aralarında savaşmamak üzere Nasr ile anlaştılar. Bu durum, İbn Kirmani'nin baskısına dayanamamaktan ileri geliyordu.

İbnul Kirmani, Ebu Müslim'e haber gönderdi ve Nasr'a karşı savaşmak üzere, yanında yer alacağını bildirdi. Bu teklif üzerine Ebu Müslim, İbnul Kirmani'ye yardıma giderdi ve birlikte Nasr'a karşı savaşmak üze-

re anlaştılar.

Ebu Müslim, bundan böyle oldukça geniş bir alana yayılmış ve artık büyük bir ordu etrafında toplanmıştır. Polis teşkilatının, ulaştırma hizmetlerinin ve koruculuğun başına el-Kirmani'yi görevlendirdi. Kısa ca bir idarecinin ne ihtiyaçları varsa, onları karşılamak üzere görevli kişiler atandı.

Kendisi aynı zamanda bir delege olan Kasım b. Mücaşi et-Temimi de yargı işlerinden sorumlu birimin başına getirildi. Namazları, Ebu Müslim adına görevli olarak o kıldırıyor, ikindiden sonra sohbet veriyor, Haşim oğullarının iyiliklerinden ve Emevilerin de kötülüklerinden söz ediyordu.

Daha sonra Ebu Müslim döner ve Alinu denilen bir kasabaya iner. Burası rakım bakımından alçak ve basık bir bölgeydi. Nasr b. Seyyar'ın bura'nın suyunu kesmek suretiyle bir kötülük yapacağından endişe ediliyordu. Bu durum aynı yılın zilhicce ayının altıncı gününde oluyordu. Kurban bayramı gününde Kadı İbn Mücaşi, kendilerine namaz kıldırıldı. Nasr b. Seyyar, büyük bir ordu ile Ebu Müslim'i öldürmek niyetiyle harekete geçti. Ebu Müslim, İbn Mücaşi, bölgede Naip olarak görevlendirdi.⁵⁵

Nasr b. Seyyar'ın Mervan b. Muhammed'den Yardım İstemesi

Nasr b. Seyyar ile Cuday' b. Ali el-Kirmani arasında savaş çıktı. Her iki taraftan da büyük kayıplar verildi. Ebu Müslim, her iki tarafa da mektup yazarak, onlardan kendisinin yanında yer almalarını ister. Hem Nasr'a ve hem Kirmani'ye şunları yazdı: "İmam İbrahim, size karşı iyilikle davranmam için bana tavsiyede bulundu. Onun görüşü nedeniyle üzerinize saldıracak değilim."

Kur'a da yazar ve onları da, Abbas oğullarına katılmaya davet eder. Birçok insanlar bu çağrıya olumlu cevap verdiler. Bu arada Ebu Müslim döndü ve Nasr b. Seyyar ile Cuday' el-Kirmani hendekleri arasında konakladı. Her iki taraf da korkmaya başladılar. Bunun üzerine Nasr b. Seyyar, durumu bir yazıyla eşek lakabıyla anılan halife Mervan b. Muhammed'e bildirdi. Büyük bir güce sahip olduğunu, emrindeki asker sayısının çok üstün olduğunu ve kendilerini İbrahim b. Muhammed'in yönetimine davet ettiğini yazdı.

55 İbn Kesir, el-Bidaye vennihaye, 13/229

Mervan da, Nasr b. Seyyar'a: "Görenle görmeyen, olayın içinde olan ile olmayan aynı değildir" diye cevap yazdı. Bunun üzerine Nasr b. Seyyar, emrindeki askerlerine: "Sahibiniz, kendisinde size yardım edebilecek bir gücünün olmadığını yazıyor" diye durumu bildirdi.

Nasr b. Seyyar'ın Ebu Müslim Aleyhinde Propaganda Yapması

Nasr b. Seyyar, Abbasilere karşı çok büyük bir menfi propagandaya girişti. Abbasilerin sıradan kimseler olduklarını, asaletlerinin olmadığını, neyin nesi oldukları belli olmadığını yaymaya çalışıyordu. Aslında bunlar, sözkonusu asil Arap soyundan gelen kimseler de değiller, diyordu. Hatta tanınmış mevaliden bile değiller, hatta müslüman bile olmadıklarını, ehli kitap bile sayılmayacaklarını iddia ediyordu. Bunların tüm dinlere karşı yepyeni bir inancın temsilcileri olduklarını yayıyordu.

Abbasilerin amaçlarının Arapları ve Arap toplumunu devreden çıkarmak olduğu propagandasını yayıyordu. Hatta Arapların kadınlarını esir almak, ırzlarını ayaklar altına düşürmek amacıyla ortaya çıktıklarını anlatıyordu.⁵⁶

Ancak Rebiilerden kimse Nasr'ın propagandalarını dikkate almadı, aksine Yemenlilere karşı olan muhalefetlerini sürdürdüler. İbnul Kirmani'yi desteklemeye ve ona yardıma devam ettiler. Mudarlılar onunla birlikte savaşıyorlardı.

Nasr, Ebu Müslim'i ve Abbas oğulları taraftarlarını tekfir etmeye başladı, inançlarının bozuk olduğunu yaymaya çalıştı. Amacı halkı Abbasi hareketi aleyhine çevirmekti. Bu amaçla Nasr, tüm yolları deniyordu. Hatta bunların putperest olduklarını, Mecusi olduklarını, eski İran dinlerine mensup bulduklarını ileri sürüyordu.

Amaçlarının, İslam prensiplerini bozmak, dini tahrif etmek, Arap kabilelerini ve toplumunu parçalamak, erkeklerini öldürüp, oğullarını köleleştirmek ve kızlarını esir almak olduğunu söylüyordu. Nasr her nereye gittiyse her yerde bu propagandasını devam ettiriyordu. Hatta Nasr, savaşmak istemeyen ve uzak duran ilim adamlarını, fakihleri, takva sahiplerini topluyor ve onlara: "Siz, bizimle birlikte bunlara karşı savaşmamızı uygun görmüyorsunuz. Bu savaşa katılanlardan öldürülen de, öldüren de ateştedir, diye iddiaya kalkıştınız. Biz, bu konudaki sözlerinizi size geri çevirmedik, reddetmedik.

56 İbn Kesir, el-Bidaye vennihaye, 13/229-231; ed-Da'vetul Abbasiyye, s:208

İşte sizin de gördüğünüz gibi bu olaylar sizin gözleriniz önünde cereyan etmektedir. Şu siyahlara bürünmüş olan toplum, bizim dinimiz ve inancımızdan başka bir inanca bizi davet ediyorlar. Bunlar bizim yolumuzda değil, bizim kiblemize dönmüyorlar.

Bunlar sıradan insanlardır, Arap düşmanıdırlar, hepsi de çerçöptür, çapulcudurlar. Bunlar liderlerine ve başlarına taparlar, köledirler. O halde gelin, birlikte bunu önleyelim ve bu ateşi söndürelim, sapıklıklarına son verelim, köklerini kazıyalım.

Sizin göreviniz, Allah'ın Kitabı ve Resulü'nün sünneti gereği, Ebu Bekir ile Ömer'in uygulamaları doğrultusunda bizim amel etmemizi sağlamaktır.”

Bu konuşma üzerine, orada hazır bulunan kimseler, Ebu Müslim ve beraberinde olanlara karşı ciddi manada savaşmak gerektiğini söyleyerek ona katıldılar.⁵⁷

EMEVİLER ALEYHİNDE YAPILAN PROPAGANDALAR

Sözkonusu propaganda Abbasi taraftarları açısından endişeye neden oldu. Çünkü ulemanın ve takva sahiplerinin bu işe el atmaları durumunda büyük sıkıntılar meydana gelebilirdi. Bu nedenle Abbasi taraftarları da, Emeviler aleyhinde propaganda yürütmeye ve yapılan iftiraları etkisiz duruma getirmeye çalıştılar.

Abbasi taraftarları, prensiplerinin Kitap ve Sünnetten ayrılmamak, buna göre amel etmek olduğunu, adaleti, eşitliği hâkim kılmak ve haksızlığı önlemek olduğunu açıklama gereği duydular ve bunda ittifak ettiler. Zayıf ve güçsüzlerin yanında yer alacaklarını, Hz. Muhammed'in Ehli Beytinden olan Rıza'ya biat edeceklerini ilan ettiler.

Daha sonra bu meseleleri orduları içerisinde de yaydılar, kendi taraftarlarından bu esaslara uymak kaydıyla biat aldılar. Kendi davetlerine zarar verecek unsurları da içlerinden ayıkladılar. Alınan bu tedbirlerle aleyhlerine yapılan propagandayı etkisiz duruma getirmeyi başardılar. Artık bundan böyle halk onlara yöneliyor ve gelip onların birliğine katılıyorlardı.

Bu arada Ebu Müslim farklı bir yol da izliyordu. Şöyle ki, Emevi or-

dusu tarafından esir alınanları, bir müddet kendi içlerinde barındırıp çalıştırdıktan sonra onları serbest bırakıyordu, onlara özgürlüklerini veriyordu. Ebu Müslim'in ordusunda ve taraftarları arasında çok iyi bir muamele gören bu kimseler, yerlerine özgürce gittiklerinde doğal olarak Abbasilerin ve taraftarlarının propagandasını yapıyorlardı. Bunun önemli tesiri oluyordu.

Böylece memnun ayrılanlar, döndüklerinde Nasr b. Seyyar'ın askerleri arasında Ebu Müslim ve taraftarları lehinde güzel konuşmalar yapıyor ve övmekle bitiremiyorlardı. Abbasiler adına orduya komuta eden Malik el-Huzai, serbest bıraktığı bu kimseler yoluyla büyük başarı kazanıyordu. Çünkü gidenler, Abbasi hareketinin İslami bir hareket olduğunu ve hepsinin doğru, dürüst ve samimi olduklarını yaymakta idiler.⁵⁸

Davetin Sahibi İmam İbrahim'in Esir Alınması Ve Öldürülmesi

Emeviler, İmam İbrahim'i her zaman yakalama gücüne sahiptiler. Çünkü bunun birtakım yolları vardı. İmam İbrahim h:131/748m yılında hac mevsiminde burada hazır bulunmuştu. Burada onun bu meseleye soyunduğunu duymayan kalmamıştı. Çünkü etrafında çok büyük bir kitle bulunuyordu. Onun bu durumu Mervan'a bildirildi. Çünkü İbrahim, burada Müslümanlar tarafından halife unvanıyla anılmaktaydı. Herkes tarafından saygı ve kabul görmekteydi. İmam İbrahim Muharrem ayında h:132/749m senesinde ele geçirildi, aynı yılın Safer ayında öldürüldü.

Bir diğer rivayete göre h:129/746m yılında tutuklanmıştı. Çünkü kendisi tarafından Ebu Müslim'e hitaben yazdığı bir mektup ele geçirilmişti. İmam İbrahim bu mektubunda Horasan'da bulunan Ebu Müslim Horasani'ye, Horasan'da ne kadar Arapça konuşan varsa, hepsinin ortadan kaldırılmasının emrini veriyordu.

Mervan, bunu öğrenince İbrahim'den işin aslını sorup öğrenmek isterdi. Bir diğer rivayete göre İbrahim, Bakla denilen yerde bulunuyordu. Mervan, Dımaşk Naibine yazı gönderip İmam İbrahim'in kendisine getirilmesini emretmişti. Bu konu ile ilgili bir elçi gönderip, elçinin elinde İbrahim'in nasıl biri olduğuna dair vasıfları bulunuyordu. Gönderilen elçi gider, İbrahim'in kardeşi Ebul Abbas Seffah'ı bulur. Bunun İbrahim ol-

duğunu sanır, onu yakalar, ancak, adama, yakaladığı kişinin İbrahim olmadığı ve fakat kardeşi olduğu söylenir.

Bu vasıta ile İbrahim'e ulaşırlar, onu yakaladılar. Yanında çok sevdiği ümmü veledi, cariyesinden olma çocuğu vardı. Ailesine, kendisinden sonra kardeşi Ebul Abbas Seffah'ın halife olacağını ve kendilerinin de oradan ayrılıp Kufe'ye gitmelerini söyledi. Hemen ailesi acele ile buldukları yerden ayrılarak bir cemaat halinde göç ettiler.

Göç edenler arasında altı amcası vardı; Abdullah, Davud, İsa, Salih, İsmail, Abdussamed isimlerini taşıyan bu kimseler Ali'nin çocuklarıdır. Kardeşleri Ebul Abbas Abdullah ile Yahya vardı. Bu ikisi de Muhammed b. Ali'nin çocuklarıydılar. Ayrıca tutuklanan İbrahim'in iki çocuğu Muhammed ve Abdulvehhab da vardılar. Bunlar dışında kendileriyle birlikte Kufe'ye göç eden halktan da birçok kimseler bulunuyordu.

Bunlar Kufe'ye vardıklarında, Ebu Seleme el-Hilal kendilerini Velid b. Sa'd'ın evine indirdi. Velid b. Sa'd, Ebd oğullarından olan Haşim oğullarının azatlı kölesiydi. Yaklaşık kırk gece bunları saklı tuttu, devlet adamlarından kimseye söylemedi. Daha sonra buradan bir başka yere taşındılar. Bu, beldeler ele geçirilip fetih gerçekleşikten sonra ve Seffah'a halife olarak biat edilinceye kadar bu şekilde sürdü.

Artık Abbasi daveti bulunduğu topraklarda kendi varlığını kabul ettirmişti. İmam İbrahim'in yakalanması, davet üzerinde herhangi olumsuz bir etkiye neden olmadı, görevi üstlenenler aynen devam ettirdiler.

İmam İbrahim, dürüst, asil, faziletli, saygılı bir insandı. Babasından, dedesinden, Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed İbn el-Hanefiye'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de kardeşleri Abdullah Ebul Abbas Seffah, Ebu Cafer Mansur, Ebu Müslim Abdurrahman b. Müslim el-Horasani ve Malik b. Heysem rivayette bulunmuşlardır.

Onun güzel sözlerinden örnekler: "Gerçek manada mertlik, dininde sebat etmek, akraba ile bağlarını devam ettirmek, kendisinin kınanmasına sebep olabilecek şeylerden sakınmaktır."

Ebu Müslim Horasani'nin Egemenliği

Nasr b. Seyyar, İbnul Kirmani ile Şeyban es-Sağir'i yanına çekip Ebu Müslim'e karşı savaşmak istedi. Sonuncusunu yalan ve desiseleriyle tuzağına düşürür. Bunun üzerine Ebu Müslim, Nas b. Seyyar'dan önce davrandı ve el-Kirmaniyle irtibata geçti ve onu Horasan emiri olarak ta-

yin etti. Kendisi ve adamları İbnul Kirmani'nin arkasında namaz kılarlar. Böylece Ebu Müslim, İbnul Kirmani'nin makam sevdalısı biri olduğunu bildiğinden ona Horasan emirliğini vererek, ondan gelebilecek tehlikenin önüne geçti.

Ebu Müslim'in asıl amacı, Kirmani'nin adamlarını yanına çekmekti bu Abbasi kıyamına destek içindi. Yoksa zaman, onunla kavga etmek zamanı değildi. Doğrusu böyle bir adım Horasan ordusunun tek kitle haline gelmesinde çok büyük rolü olmuştu.

Nasr b. Seyyar, herhangi bir şekilde Irak'tan yardım gelmesinden umudunu kesince, yardım ve desteklerini almak için halife Mervan'a mektuplar yazmaya başladı. Ancak Mervan, bu sırada Şam, Irak ve Hicaz bölgelerindeki iç ayaklanmalarla ilgilendiğinden ona yardıma koşmadı. Nasr, el-Kirmani'yi yanına çekebilmek için birtakım yollar denemiş ise de, birinci hamlede başarılı olamamıştı, ikinci merhalede ise Şeyban es-Sağir'i yanına çekmek istedi. Bunda da istediğini pek elde edemedi. El-Kirmani ile Ebu Müslim'in aralarını bozmayı denedi. Bunun için de Nasr, Mudarlıların heyetlerinden yararlanma yoluna gitti. Nasr, Mudarlılardan oluşan bir heyet ile İbnul Kirmani'nin heyetlerinin Ebu Müslim'in delegeleriyle bir araya gelme yollarını denediler. Çünkü Ebu Müslim'in delegeleri, İbnul Kirmani'nin adamlarını hep övüyor ve onları Nasr'ın adamlarından daha değerli olduklarını söylüyorlardı. Ancak İbnul Kirmani'nin adamları, Ebu Müslim'in yanında yer almayı tercih ettiler. Kaldı ki zaten Süleyman el-Huzai, Talha el-Huzai ve Mezid es-Sülemi, İbnul Kirmaniyle antlaşma cihetine gittiler ve Nasr'a karşı birlik olmaya karar verdiler. Böylece Abbasi ayaklanmasının Horasan bölgesinde gücü artmış oldu. Çünkü burada İbnul Kirmani'nin Arap kabilelerinden oluşan tabileri vardı.⁵⁹

Ebu Müslim'in Merv Şehrini İstila Planı

Ebu Müslim ile İbnul Kirmani'nin planı, Merv kentini istila etmek oldu. Merv kentinin ele geçirilmesi konusunda farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak açık olan bir şey var ki, o da Ebu Müslim'in gerek Nasr b. Seyyar ve gerekse İbnul Kirmani yönünden birtakım endişeleri vardı. İbnul Kirmani'yi Horasan'a atamış ise de, bu endişesi hep vardı. Çünkü o, şu ya da bu şekilde Nasr'ı ve adamlarını hep yanına çekmek

niyetini taşıyordu. Bu nedenle, yukarıda da işaret edildiği gibi o, Nasr'ın heyetini hep korumak istemiştir. Kaldı ki Nasr da politik olarak Abbasi taraftarlarının, kendi ağırlığının bulunduğu Merv şehrinde serbestçe dolaşmalarına, alış-veriş yapmalarına fırsat tanıyordu.

Ancak beklenmedik bir durum ortaya çıktı. Rebia oğullarından Bekr b. Vail ile Merv pazarında olan bir Mudarlı arasında kavga çıktı. Bunun üzerine Nasr, Mudarlıya yardım etti. Nitekim İbnul Kirmani de Rebia'ya yardımcı oldu. Bu nedenle İbnul Kirmani, Ebu Müslim'den yardım istedi ve kendisine katılmasını talep etti. Ancak Ebu Müslim, oyalama taktiğini kullanarak ikisi arasında savaşın iyice kızışmasını bekledi. Sonra İbnul Kirmani'den yana tavrını ortaya koyarak olaya müdahil oldu.

Bunun üzerine Ebu Müslim ile İbnul Kirmani'nin birleşen kuvvetleri, birlikte Merv şehrini h:130/747m yılında istila ettiler. Ordunun öncü kuvvetinin başında Useyd el-Huzai, sağ kanadında ise Malik el-Huzai vardı. Sol kanadı da Kasım et-Temimi'nin emrinde bulunuyordu ve bu zat şu ayeti okuyordu:

“Musa halkının farkına varmadığı bir sırada şehre girdi. Orada İki adamı kavga ederken buldu. Bunlardan biri kendi taraftarlarından, diğeri de düşman tarafından olan Mısırlı biriydi. Kendi taraftarlarından olan, düşmanına karşı Musa'dan yardım istedi. Musa da bir yumruk attı ve onu, Mısırlıyı öldürdü.” (Kasas, 28/15)

Ebu Müslim, Nasr b. Seyyar'a bir heyet gönderdi ve teslim olması durumunda canına dokunmayacağına dair garanti verdi. Ancak Nasr, gelen heyeti oyaladı ve kaçıp Nisabur'a gitti. Anlatılanlara göre Lahiz b. Kurayz, Nasr'ı uyarmış ve: **“İleri gelenler, seni öldürmek için görüşüyorlar, hemen şehri terk et!”** (Kasas, 28/20) mealindeki bu ayeti okuyarak kaçmasını sağlamıştır. Lahiz, yaptığıının cezası olarak öldürülür.

Artık bu andan itibaren tedrici manada da olsa, Davetin gerçek yüzünün açıklanmasına gidildi. Bu gerçek yüz, Rıza'nın etrafında toparlanma olmayıp Abbas oğulları etrafında toplanmaktı. Böylece asıl niyetlerini açığa vurdular.

Taraftarlar, valilerin atanması noktasında toplandıklarında, Ebu Müslim, Haşimi Taraftarları aleyhinde olmak üzere Abbasi ailesini desteklediğini ifade etti. Böylece başkent konumunda olan Mervi Şahcan ile köy ve kasabaları, Sonra Mervi Ruz, Herat ve Abyurt gibi yerler Abbasi taraftarlarının egemenliğine girmiş oldu.⁶⁰

60 Tarihuttaberi, 8/272–279; es-Sevratul Abbasiyye, s:137

Belhlilerin Abbasi Ayaklanmasına Direnmeleri

Belhlilerin direnmeleri üç sebebe dayanmaktadır:

- Belh'te bulunan Araplarla savaş, çetin geçiyordu. Çünkü buradaki Araplar, farklı kabilelerden de olsalar tek vücut halinde hareket ediyorlardı. Bu nedenle Esed b. Abdullah el-Kasri, bu bölgede bir tek kitle halinde yerleştirmişti. Bundan ötürü Belh'te bulunan Araplar hem valilerine ve hem Emevilere karşı samimi ve dürüst idiler.

- Nasr b. Seyyar'a destek veren ve Suriyelilerden oluşan Belh'teki asker sayısı 2500 kadardı.

- Maverannehir bölgelerinde bulunan, Taharistan ve çevresinde ikamet edenler, gerek İran kökenli sakinler olsun, gerek yerliler olsunlar, hepsi de Emevi valisine karşı olumlu tavır içindeydiler. Hatta Taberi'nin belirttiği gibi, Belh'te bulunan Mudarlılar, Yemenliler, Rabialılar ve acemlerin hepsi siyah giyinmiş bu insanlarla savaşmak için ittifak etmişlerdi.⁶¹

Belhlilerin Abbasi hareketine mukavemet gösterdikleri, bir gerçektir. Biz her şeyden önce şunu bilmeliyiz ki, bu hareket kabilecilik asabiyetinden yararlanıyordu. Kabileciliğin baskın olduğu yerde de başarılı oluyordu. Fakat Belh'te öyle olmadı. Belh'te yerleşmiş olan Araplar farklı kabilelerden oluşmuş olmalarına rağmen tek bilek halinde idiler. Çünkü bölgenin Emevi valisinden hepsi de memnun idiler.

Öte taraftan Abbasi hareketi, Araplara karşı çıkan bir İranlılar ya da Farslılar hareketi değildi. Çünkü bölgede bulunan sakinler arasında Arap'ı vardı, İranlısı vardı ama hepsi de Belh'te Emevi valisi tarafında yer alıyor ve Abbasilere karşı diremiyorlardı. Nitekim Mevali denilen kesim de Araplarla omuz omuza dayanışma içerisinde Belh'te siyah giyinmiş Abbasi taraftarlarına ve gücüne karşı diremiyorlardı.

Bu arada aynı zamanda bazı tarihçilerin düştüğü bir hataya da değinmek gerekir. Güya burada müslüman Araplara karşı direnen ve onlardan haksızlığa uğrayan İran kökenli kimselerin bulunduğu. Eğer böyle bir durum gerçek olsaydı, aynı rüzgâr Horasan ve Maverannehir bölgelerinde de eserdi ve bu siyahlara bürünmüşlere mukavemet gösterirlerdi. Oysa böyle bir durum bulunmamaktadır.⁶²

61 Tarihuttaberi, 8/272–279; es-Sevratul Abbasiyye, s:137

62 es-Sevratul Abbasiyye, s:138

Irak'a Gönderilecek Ordu Komutanlığına

Kahtaba'nın Atanması

İmam İbrahim b. Muhammed hapse atılmadan önce birtakım emirler vermişti. Bu emirlerinden biri de Kahtaba b.Şebib et-Tai'nin, Horasan bölgesinden Irak ve Şam beldeleri yönüne gönderilen orduya başkomutan olarak atanması emridir. Bu olay, Horasan bölgesinde işler Abbasiler lehinde gerçekleşip ortalık istikrar kazanınca gerçekleşmişti. Zaten daveti idare edenler, bu atamanın ötesinde çok ciddi şeyler beklemektedirler.

Bu nedenle en başta durumlar ne olursa olsun Ebu Müslim hiçbir zaman Horasan'a saldırmayacaktır. Eğer Irak'a girmek için ordunun başına bir Başkomutan seçilecekse, bunun için uygun olanı, onun Arap asıllı olmasıdır. Unutulmamalıdır ki, Ebul Abbas Seffah, hilafet makamına gelince, özellikle başarı kazanmış olan askerlerin başına getirilecek olan komutanların Abbasilerden olmasını, kardeşlerin ve amcaların getirilmesini sağladı.⁶³

Nasr b. Seyyar'ın Merv'den kaçarak ayrılmasından sonra, kentten kente dolaşarak, Serahs'tan, Komus'a ve Havarurrey denilen yerlere kadar gidip geldi, kendisine bir merkez edinmeye çalıştı. Merv'de bulunan Ebu Müslim üzerine saldırmak için uygun fırsatlar aramaya başladı. Merv kentine dönüş imkânını bulamayınca, yeniden İbn Hubeyre'den yardım istedi ve fakat ondan istediği cevabı alamadı.

Bunun üzerine Nasr, halife Mervan b. Muhammed'e yazdı. Ki daha önceden İbn Hübeyre'ye yazıp yardım istediğini ve onun zamanında kendisine üç bin kişilik bir yardım kuvveti gönderdiğini, başlarına da Yemenli Gutayf'ı geçirdiğini belirtti. Ancak söz konusu komutanın hareketinde yavaş davrandığı, yolu uzattığı, bu esnada Kahtaba b. Şebib et-Tai'nin hezimete uğradığını, aynı durumun İbn Hubeyre için de söz konusu olduğunu yazdı. Bu savaş, Havarurrey denilen bölgede Nasr'ın son savaşı oldu. Çünkü Nasr, burada Hasan b. Kahtaba'nın ordusuyla savaşmıştı. Eğer Hasan b. Kahtaba ordusunda bulunan bazı Arap askerler Nasr'a katılmasalardı, kendisi de öldürülecekti. Neticede Hasan'ın askerleri, savaşı kaybederler. Ancak İbn Hubeyre'nin yardımı kendilerine ulaşamayınca Nasr b. Seyyar, atına atlayarak, Rey ile Hemedan ara-

63 Tarihuttaberî; es-Sevratul Abbasiyye, s:144; el-Alemul İslami Fil Asrıl Abbasi, s:49

sında bulunan bir bölgeye sığındı ve buradaki dağlarda h:131/748m senesinde öldü.⁶⁴

Horasan'da Tasfiyeler

Mudarluların lideri olan Nasr b. Seyyar'ın ölümünden sonra, Ebu Müslim, Yemenlilerin lideri olan Cuday üzerine yürüdü. Ki bunların ayaklanmanın başarılı olmasında çok büyük yararlılıkları olmuştu. Ki bunlar aynı zamanda Merv kentine girmiş ve bu kenti Ebu Müslim'e teslim etmişlerdi. Ebu Müslim, Ali b. Cuday ve adamlarını öldürdü. Nitekim aynı zamanda bir delegede olan Lahiz b. Kurayz et-Temimi de öldürülmüştü. Çünkü bu adam, Nasr'ın Merv'den kaçmasına göz yummuştu. Kaldı ki bu adam aynı zamanda, Abbasi hareketinin başına Ebu Müslim'in getirilmesine karşıydı. Bu durumu Mekke kongresinde dile getirmişti. Nitekim Ebu Müslim, Abdullah b. Muaviye et-Talibi'yi de öldürtmüştü.

Ki bu zat, daha önce Isfahan'dan Horasan'a doğru harekete geçen Emevi ordusundan kaçarak gelip Ebu Müslim'e sığınmıştı. Ebu Müslim'in bunu öldürmesi, ya daha önceden bir ayaklanmayı idare etmesi sebebiyle olmuştu ya da Ebu Müslim'in hasmı durumunda olan Ebu Cafer Mansur'un adamlarından olması yüzünden öldürülmüştü.

Bundan sonra Ebu Müslim, bir harici olan Şeyban el-Haruri'ye karşı savaştı. Çünkü bu adam, Abbasi imamlarına biat etmek istemiyordu. Onu ve ordusunu da dağıtmayı, bertaraf etmeyi başardı.⁶⁵

Hareket Amacıyla Sürekli Olarak Üç Merkez Arasında Denetim

İmam İbrahim, Harran'da hapse atılınca üç merkez arasında, Humayme, Kufe ve Horasan merkezleri arasında sürekli irtibat sağlandı.

Humayme'de Ebu Cafer ve kardeşi Abdullah b. Harisiye ile Ali b. Abdullah b. Abbas evladından birtakım kimseler bulunuyordu. Bunlar içerisinde en hareketlileri Ebu Cafer'di. Eğer Harran'daki hapisane ile ilgili bir durum sözkonusu olmuşsa, durumu bu ele alıyordu ve ilgileniyordu.

64 El-Kamil Fittarih, 3/479; el-Ceyş Fil Asril Abbasi el-Evvel, s:50

65 Tarihuttaberî, 8/279-280; el-Ceyş Fil Asril Abbasi, s:51; Dahiyetul Arab Ebu Cafer el-Mansur, s:94; İbn Kesir, el-Bidaye vennihaye, 13/235

Kufe'de ise, bu hareketin yardımcısı ve bir bakanı konumunda olan delege olarak Ebu Seleme el-Hilal vardı. Nitekim bu zat, İmam İbrahim'in öldürüldüğünü öğrendiğinde, görevi kendilerine vermek için Hz. Ali ailesinden olan bir lider araştırmaya başladı, fakat bunda başarısız oldu. Abbasi Devletinden söz edeceğimiz zaman bu konuyu tekrara ele alacağız.

Humayme'de, ölen İbrahim'in yerine kimin getirileceğine dair gizli toplantılar yapılıyordu. Fakat bu toplantıların ve istişarelerin sonunda nereye varacağı bilinmiyordu. Gerçi İmam İbrahim, ölmesi durumunda yerine kardeşi Abdullah b. Harisiye'nin getirilmesini vasiyet etmişti. Ancak Ebu Müslim, vasiyetin doğruluğu konusunda kuşku içindeydi. Gerçi Humayme'de bulunan Abbasiler, fiilen Abdullah üzerinde ittifak etmişlerdi. Ki, çoğu da Ebu Müslim tarafından kabul görenlerdi. Ya da dayı tarafından Yemenli Araplardan olmuş olmalarıydı. Zaten bunların büyük bir kesimi, Kahtaba b. Şebib et-Tai komutasında fiilen hareketin içinde yer almışlardı. Bir de davetin çok özel olan delegelerinden de Süleyman b. Kesir ve Malik b. Heysem ve benzerleri gibi birtakım kimseler de bulunuyordu.⁶⁶

Kahtaba et-Tai komutasındaki Ordu Irak'ta

Hicri 132/649m yılında, Kahtaba et-Tai komutasındaki ordu Horasan ve çevresini baştan sona dolaştıktan ve çok çetin savaşlar yaptıktan sonra emrindeki hareket ordusuyla Irak'ı hedefleyerek batıya yönelir. Halife Mervan'da bu arada, hapiste bulunan İmam İbrahim için öldürülme emrini verdikten sonra onu karşılamak üzere Irak'a hareket etti. Buradan Musul'a yöneldi ve büyük Zap nehri üzerinde konuşlandı.

Ancak 30 bin askeri güçle Kahtaba'yı bekleyen Emevi valisi Yezid b. Hubeyre, Kufe'de onunla savaşmak için yola çıkar ve taraflar Felluce'de Fırat nehri üzerinde karşılaşırlar. Savaş sırasında Abbasi komutanı Kahtabe öldürülür. Ancak oğlu Hasan b. Kahtabe, tam da İbn Hubeyre'nin buradan uzaklaşıp Vasıt şehrine gitmek üzere harekete geçeceği esnada görevi devralır ve işin başına geçer. Hasan b. Kahtabe, emrindeki ordu ile Kufe'ye girer. Ki, bu sırada Kufe'de söz sahibi olan Muhammed b. Halid el-Kasri'ydı. Hasan b. Kahtabe, halkı Hz. Peygamber (sav)'i soyundan gelen Rıza'ya biat etmeye davet eder.⁶⁷

66 el-Ceyş Fil Asril Abbasi, s:51

67 Dahiyetul Arab Ebu Cafer el-Mansur, s:97; Sealibi, Sukutu'd-Devletil Emeviyye ve Kıyamud-devletil Abbasiyye, s:193

Ebu Seleme El-Hilal'in İşlere El Koyması

Muhammed b. Halid el-Kasri, saklanmış olduğu yerinden Ebu Seleme el-Hilal'ı çıkarır ve onu Emirlik meclisine oturtur, ordusunu da onun emrine verir. Ebu Seleme, orduyu Kufe merkezinde Ayun denilen hamama yerleştirir. Bu arada Hasan b. Kahtabe de, beraberinde 16 komutanla birlikte Vasıt şehrine doğru yönelir. Amacı İbn Hubeyre'yi kuşatmak, Halife Mervan ile buluşmasını engellemektir.

Bu arada Hasan b. Kahtabe, ordusundan kimi büyüklü ve küçüklü kuvvetleri Irak ve çevresindeki kentleri ele geçirmek için görevlendirir. Bu amaçla Hamid b. Kahtabe'yi, yanında iki yardımcı komutanla ve her komutanın da emrinde kendi askerleri olduğu halde Medayin bölgesine gönderir.

Müseyyeb b. Züheyr ed-Dabbi'yi, yanına Halid b. Bermek'i vererek Deyrkani'ye gönderir. Bessam b. İbrahim'i Ahvaz üzerine gönderir. Şerahil'i de Aynuttemr üzerine yollar. Süfyan b. Muaviye el-Mühelleb'i de Basra üzerine gönderir.

Ebu Seleme, Muhammed b. Halid'i de Kufe'de, merkezde görevlendirir. Daha sonra Ebu Seleme, birimlerine göre adamlarını yerleştirir. Ömer b. Zeyyad'ı kendi korumalığına ve benzeri hizmetleri idarenin başına getirir. Muğire b. Reyyan'ı, Haraç toplama hizmetlerinin başına getirir. Daha sonra Ebu Seleme bu zatı, Resmi yazışmalar idaresi başkanlığına getirir. Haraç ile ilgili bölümün başında Yusuf b. Sabit kalır.

Ebu Seleme, Abdusselam b. Abdurrahman el-Gamidi'yi de Savafi, anlaşmazlık davaları ve Hazine idaresi başkanlığına getirilir. Ebu Selma da Beytülmal'in başına getirilir. Orduyu Abbas oğullarının emrine verir. Haraç toplamakla görevli amillerini de Kur'a gönderir.⁶⁸

Bundan sonra Ebu Seleme, İmam İbrahim'in kardeşlerini, çocuklarını ve amcalarını Kufe dışında karşılar. İbrahim'in hapse atılmasından sonra, onları sevindirecek bir şekilde karşılamakla birlikte, gelişlerini Abbasi taraftarlarından ve ordu komutanlarından saklar. Onlardan da, Vasıt şehrindeki durum sonuçlanıncaya dek, bunu gizli tutmalarını,

68 Dahiyetul Arab Ebu Cafer el-Mansur, s:98; Sealibi, Sukutu'd-Devletil Emeviyye ve Kıyamud-devletil Abbasiyye, s:194; Tarihu Biladiş-Şam, s:259

kimseye söylememelerini tembih eder. Çünkü İbn Hubeyre'nin askerleri burada kuşatılmışlardı. Kaldı ki Basra'da da halen Selem b. Kuteybe b. Müslim el-Bahili komutasında bir Emevi ordusu bulunuyordu.⁶⁹

Ancak işin gerçeği şu idi. Ebu Seleme'nin Kufe'de Abbas oğullarını saklaması, kendisinin müminlerin Emiri olan Hz. Ali'nin torunlarıyla iletişim sağlamak suretiyle bunun gereğini yapmaktı. Ancak tüm umutları suya düşüren şey, Caferi Sadık'ın Ebu Seleme'nin bu çabasını "sizin sahibiniz fena bir topraktır" diye geri çevirmesi olmuştur. Ancak Abdullah b. Hasan, bu görevin, oğlu Muhammed b. Abdullah'a yani "en-Nefsuzzekiyye'ye" verilmesini düşünüyordu. Ancak İmam Cafer Sadık, konu hakkında kendisine danışılınca, o, kardeşini bundan menetti.⁷⁰

69 Abdülaziz ed-Duri, el-Asrul Abbasi el-Evvel, s:43

70 Dahiyetul Arab Ebu Cafer el-Mansur, s:97-99

BEŞİNCİ KONU

ABBASİ DEVLETİNİN KURULMASI

Abbasiler, bu şekilde halk ile temasları kesilmiş bir vaziyette tan 40 gün Kufe'de o şekilde kaldılar. Ancak Ayun Hamamında bekleyen ordu komutanlarından bir kısmı bu durumu öğrendiler. Bunların başında da komutan Ebu Cehm b. Atıyye olmak üzere Musa b. Kaab et-Teymi, İbrahim b. Muhammed el-Himyeri, Ebu Galip Abdulhamid b. Rib'i, Seleme b. Muhammed, Abdullah et-Tai, İshak b. İbrahim, Şerahil, Abdullah b. Bessam ve daha başkaları vardı.

Hepsi birlikte Abbasilerin gizli tutuldukları yere gittiler ve Ebul Abbas Abdullah b. El-Harisiye'ye biat ettiler. Hicri 12. Rebiulevvel 132/749 m yılında halifeliği ona teslim ettiler. Daha sonra kendisini, halifeliğini ilan etmek için mescidin minberine çıkardılar. Bundan böyle Ebul Abbas artık müminlerin emiri diye anılır oldu. Bu arada Ebu Seleme el-Hilal de Muhammed Ehli Beytinin veziri unvanını aldı.

Bir başka rivayete göre Ebu Seleme el-Hilal, Abbasi halifesini ortaya çıkarmak istediğinde bodruma iner ve: "Ey Abdullah! Elini uzat" diye seslenir. Bunun üzerine kardeşler ona doğru koşmaya başlarlar. Ebu Seleme kendilerine: "Hanginizde alamet var?" diye sorar. Mansur diyor ki: "Ben, geciktiğimi anlamıştım. Çünkü alamet bende yoktu. Kardeşim alameti okudu. O alamet şu ayet idi:

"Biz, o ülkedeki ezilenler büyük lütuflarla yardımda bulunmayı, onları önderler seviyesine çıkarmayı ve onları, ötekilerin yerine mirasçı kılmayı istedik." (Kasas, 28/5)

Bunun üzerine Ebu Seleme, ona biat etti. Hepsi birlikte çıkıp Kufe camisine gittiler. Kendisine burada biat olundu ve halife çıkıp halka seslendi ve ilk söylediği sözler şunlardı:

"İslam'ı kendi zatına seçip tercih eden, onu saygın kılan, yücelten, bizim için tercih eden Allah'a hamd olsun. O, takva kelimesine bizim

bağlı kalmamızı gerekli kıldı. Bizi, müslümanlar olarak var etti. Bizi Resulullah'ın yakın akrabası kıldı. İslam sayesinde bizi en üstün mertebeye getirdi. Bu sebeple müslümanlara okunan ve hükümleriyle amel olunan bir Kitap indirdi de orada şöyle buyurdu:

“Ey Peygamberin ev halkı! Allah sizden, ancak her türlü günah kirini uzaklaştırmak ve sizin tertemiz olmanızı sağlamak ister.” (Ahzab, 33/33)

“De ki: Buna karşılık yakınlarıma sevgi göstermekten başka bir mükâfat istemiyorum.” (Şura, 42/23)

“Allah'ın, başka ülkelerden peygamberine verdiği ganimetler Allah, peygamber, onun yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlara verilir. Ta ki zenginlik ve servet sadece aranızdaki zenginlerin birinden diğerine geçip dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasakladıysa, ondan sakının. Allah'tan korkun. Allah, cezası çok çetin olanıdır.” (Haşr, 59/7)

Yüce Allah, onlara bizim üstünlüğümüzü bildirmiştir. Onlara, bizi sevmelerini gerekli kılmıştır. Çünkü bu, bizim hakkımızdır. Ganimetten ve feyden, bir ikram ve üstünlük gereği olmak üzere bize pay ayırmıştır. Allah, büyük ikram ve ihsan sahibidir.

Sapık olan Sebeiy mensupları başkanlığa, idareye gelmeye ve hilafete bizden başkalarını layık gördüler. Allah bizim sayemizde, insanları hidayete erdirdi. Oysa daha önce dalalette idiler. Bizim sayemizde hakkı hâkim kıldı, batılı yok etti. Bozuk olanları bizim sayemizde düzeltti. Dağınık olanları bir araya topladı. İnsanlar birbirine düşmanlar iken bu sayede kardeşler oluverdiler. Bütün bunlar Allah'ın Hz. Muhammed'e, lütfu, ikramı ve ihsanıdır.

Allah onu katına alınca, ondan sonra ashabı bu davayı aralarında meşveret ve şura ile götürdüler. Adil davrandılar, emaneti yerine koydular, hakkı ehline teslim ettiler.

Daha sonra Harb ve Mervan oğulları geldiler, zulüm ve baskı kurdular, halka karşı haksızlık ettiler. Allah, onlar kendilerini öfkelendirmeye kadar onlara süre tanıdı. Onu öfkelendirdiklerinde ise, Allah, bizim elimizle onlardan intikam aldı. Bizim hakkımız olanı bize geri verdi. Ümmetimizi bir araya getirdi, bize zafer verdi. Yeryüzünde zayıf ve güçsüz olanlara imkân sundu. Bu yolu nasıl ki bizimle açmışsa, bizimle de hitama erdirdi.

Temennim o ki, hayrın geldiği yerden size haksızlık gelmesin, salah

olan yerden size fesat çıkmasın. Siz, bizim sayemizde en mutlu insanlar olacaksınız. Ben, bundan böyle size yapılan bahşış yardımlarınızı yüzer dirhem ilave ile artırdım. Artık bundan böyle mutlu olmanızı diliyorum. Çünkü benim adım Seffah'tır" dedi. Ancak kendisini bir rahatsızlığı vardı, ağrı ve sızıları artınca ayakta durmaya dayanamadı. Minberin üzerine oturakaldı.⁷¹

Bunun üzerine amcası Davud ayağa kalktı ve söze şöyle başladı: "Düşmanlarımızı yok eden Allah'a hamd olsun. Şükürler olsun, şükürler olsun ve yine şükürler olsun! Ey insanlar, Peygamberimizden bize kalan mirasımızı bize geri verdi. Ey insanlar! Güneş normal yerinden doğmaya başlıyor, ay da öyle. Hak yerini buldu, peygamberinizin ehli beytine geldi. Onlar şefkat, merhamet ve adalet ehildirler.

Ey insanlar! Allah adına yemin olsun ki biz altın ve gümüş biriktirmeye gelmedik, sular akıtmaya, saraylar yapmaya hiç gelmedik. Biz, hakkımızı çıkarmaya ve almaya geldik. Amcaoğullarımıza, Harb ve Mervan oğullarına, Ümeyye oğullarına yuf olsun!

Siz bize Allah'ın, Resulünün ve Abbasilerin emanetisiniz. Aranızda Allah'ın indirdikleriyle hüküm vereceğiz. Allah'ın Kitabı ve Resulünün Sünnetiyle amel edeceğiz. Aranızda hiçbir ayırma gitmeden, sıradan insanların da, has olanlarınızda bize göre eşittirler, Resulullah'ın (sav) uygulamasına göre hareket edeceğiz.

Ümeyye ve Mervan oğullarına lanet olsun, lanet olsun. Onlar ahireti bırakıp dünyayı tercih ettiler, fani olanı bakiye değiştirdiler. Hep zulüm ve haksızlık ettiler, haram ve cürüm işlediler. Onlar geceleyin uykularında iken Allah azabını üzerlerine gönderdi. Zalim olan bir toplum kahrolsun. Allah, Mervan'a karşı bize zafer ihsan etti."

Amca Davud konuşmasını bu şekilde sürdürdü. Sonra müminlerin yeni emirine dua etti. Halk da onun duasına katıldılar. Daha sonra Davud dedi ki:

"Ey Kufeliler! Sizin bu minberinize, Resulullah'tan (sav) sonra, müminlerin Emiri Ali b. Ebu Talib ile yine müminlerin Emiri şu andaki emiriniz Abdullah b. Muhammed'den başkası halife olarak çıkmamıştır (Bu arada eliyle Seffah'ı işaret ediyordu). Şunu çok iyi bilin ki, bu görev Hz. İsa ininceye dek bizde kalacaktır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun."

71 Zehebi, Siyeru Alamin-Nubela, 6/78; el-Ceyş Fil Asril Abbasi, s:55; İbn Kesir, el-Bidaye Ven-Nihaye, 13/251

Nihayet Ebul Abbas ve Davud, minberden indiler, saraya geçtiler. Halk da onları izledi. Ta ikinci vaktine kadar biat ettiler. İkindiden sonra da biat ta gece vaktine kadar sürdü.

Halife Ebul Abbas, yanında Emir Ebu Seleme olduğu halde birlikte cumartesi günü “Hamamı Ayun” denilen yerdeki ordusunun yanına vardılar. Halife Ebul Abbas, korumalığı görevine Abdullah İbn Bessam’ı getirdi. Kufe valiliğine ve diğer önemli birimlerin başına amcası Davud b. Ali’yi getirdi.

Bundan sonra yeni halife Ebul Abbas, 30 bin kişiden oluşan bir ordu hazırladı, bizzat ordunun başına geçerek Emevi halifesi Mervan b. Muhammed’i karşılamaya, onunla çarpışmaya çıktı. Ordu Musul’a hareket etti. Ebul Abbas, bu ordunun idaresini amcası Abdullah b. Ali ile Yezid b. İsa b. Musa’ya verdi. Nihayet her iki ordu büyük Zap nehri üzerinde karşı karşıya geldiler, aralarında çok çetin bir savaş oldu.⁷²

ABBASİLERİN, EMEVİLERE KARŞI

ZAP NEHRİNDE ZAFER KAZANMASI (H:132/749m)

Yüce Allah buyuruyor ki: “*Ey Resulüm! De ki: “Ey dünya ve ahiret mülkünün ve hâkimiyetinin sahibi Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve dilediklerinden de çekip alırsın. Dilediklerini yüceltirsin, dilediklerini de zelil kılıp alçaltırsın. Çünkü her iyilik Senin elindedir, başkasının değil. Şüphesiz sen her şeye kadırsın.”* (Al-i İmran, 3/26)

Artık Ümeyye oğullarının yok olma zamanı gelmişti. Allah bunun için birtakım sebepler gönderdi. Bunların en başında büyük Emevi ordusunun zapsuyu üzerinde büyük bir yenilgiye uğramalarıdır. Abbasi ordusu, halife Mervan b. Muhammed komutasında olan Emevi ordusu üzerine harekete geçti. Dicle ile Zap arasındaki hendek üzerinde buluştu.

Mervan’ın ordusu Şam; Fırat’a yakın olan Cezire halklarından oluşmaktaydı. Ordu birçok birliklerden oluşuyordu. Sahsahiye, Raşidiye, Muhammera ve Dukaniye kabilelerinden oluşmaktaydı. Nitekim orduda Bedevilerle bazı Cezireli kabileler de bulunuyordu.

72 Ibn Kesir, el-Bidaye vennihaye, 13/253; el-Ceyş Fil Asril Abbasi, s:55–56; Sealibi, Sukutud-devletil Emeviyye ve Kıyamuddevletil Abbasiyye, s:55

Abbasi ve Emevi askeri güçleri, yaklaşık 20 ila 24 bin arasında idi. Ancak moral yönünden üstün olan taraf Abbasi ordusuydu. Mervan ordusunu teşkil eden askerlerde daha çok kabilecilik unsuru egemendi. Bunlar arasında da hâkim güç olan kabile, Kays kabilesiydi.

Savaş h:132/749m senesi Cemadilahir ayının 11. günü gecesinde başlamıştı. Mervan, askerlerine, savaşı ilk başlatanlar olmamaları konusunda uyarıda bulundu. Ancak Velid b. Muaviye b. Mervan, buna karşı çıktı. Bu, aynı zamanda Mervan'ın da damadıydı. Velid, kayın pederini dinlemeyip Abbasilere karşı hamle yaptı. Mervan, bu duruma çok öfkelenmişti ve damadına ağır konuştu.

Sağ koldaki askerler savaşa başladı. Bu arada, Abbasi ordusunda haydin meydanlara diye nida olundu. Askerler meydana indiler, oklar atılıyor, binitler üzerinde diz çökelererek onlarla savaşılıyordu. Bu arada Şam askerleri, adeta itilircesine geri durmaya ve çekilmeye başladılar.

Abdullah b. Ali yaya yürüyerek: “Rabbim! Daha ne zamana kadar senin için savaşacağız?” diyordu. Şöyle seslendi:

“Ey Horasan halkı! Ey İbrahim'in öcünün peşinde olanlar! Ey Muhammed! Ey Mansur!” diye sesleniyordu. Taraflar arasında savaş çok şiddetlendi. Mervan, Kudaa kabilesine haber gönderip onlara konaklamalarını emretti. Onlar da: “Süleym oğullarına söyleyin, onlar insin” diye cevap verdiler. Seksekilere, hamle yapmalarını emretti, onlar da Mervan'a: “Amir oğullarına söyle, onlar hamleye geçsinler” dediler.

Bu arada Sekvanlılara haber gönderdi, onlardan hamle yapmalarını istedi. Onlar da: “Gatafanlılara söyleyin, onlara hamleye girişsinler” diye cevapladılar.

Bunun üzerine Mervan, emniyet müdüründen, inmesini istedi. O da kendisine: “Vallahi, ben canıma susamış değilim” cevabını verdi. Mervan: “Vallahi seni cezalandıracağım” diye korumasını tehdit etmişse de, koruması ona: “Vallahi ben de, senin böyle bir şeye gücünün yetmesini çok isterdim” diyerek, artık Mervan'ın bittiğini ima ediyordu.

Böylece Şam ordusu bozuldu ve kaçmaya başladılar. Abbasiler de onları takip ediyor, kimisini öldürüp kimisini de esir alıyorlardı. Hatta Şam ordusundan birçok askerleri, silah ile öldürülmekten daha çok, nehre düşüp boğulanlar olmuştu. Bu durum karşısında Abdullah b. Ali, bir köprü kurulmasını ve nehirde boğulan insanların çıkarılmasını emretti ve bu arada da şu ayeti okuyordu:

“Bir zamanlar sizin için biz “kızıl” denizi yarmış ve böylece sizi Fira-

vun belasından kurtarmıştık. Firavun'u da taraftarlarıyla birlikte denizde boğmuştuk. Oysa sizler de onlara bakıp duruyordunuz.” (Bakara, 2/50)

Abdullah b. Ali, savaşı kazandıktan sonra, savaş alanında yedi gün kaldı. Mervan savaş meydanından kaçmıştı.

Abdullah b. Ali, Mervan'ın ordusundan geride kalan ne varsa, mal, eşya onları almayı tercih etti. Orduda Abdullah b. Mervan'a ait bir cariye dışında başka bir kadın yoktu.

Abdullah b. Ali, müminlerin Emiri, Ebul Abbas Seffah'a zafer haberini verdi ve ele geçirilen ganimetleri ve malları bildirdi. Bu haberi alan Seffah, Allah'a şükür için iki rekat namaz kıldı. Bu savaşa katılan herke-se 500'er olmak üzere bahşiş verdi, maaşlarını artırdı ve şu ayeti okuyordu:

“Talut cihad etmek üzere askerleriyle hareket edip ayrılınca ordusuna dönerek şöyle seslendi: “Bakın! Allah sizi bir nehirle imtihan edecek. Kim o nehirden su içerse benden değildir, kim de ondan tatmazsa o bendendir. Ancak avucuyla ondan bir miktar avuçlayıp içen bundan ötürü affedilecektir.” Ne var ki içlerinden pek azı dışında hepsi de o ırmaktan kana kana su içtiler. Talut ve beraberindeki askerler ırmaktan karşıya geçtiklerinde, nehrin diğer yakasında kalan diğerleri: “Bizim bugün Calut ve ordusuna karşı çıkıp savaşma gücümüz kalmadı” dediler. Fakat Allah'ın huzuruna varıp O'na kavuşacaklarına kesin olarak iman edenler ise şöyle karşılık verdiler: “Nice küçük ve disiplinli birlikler vardır ki, Allah'ın izniyle nice büyük ve mad-di güçleri üstün, fakat disiplinsiz orduları yenip tarumar etmiştir. Çünkü Allah, güçlülere karşı sabredip direnenlerle beraberdir, onları mutlaka zafere erdirecektir.” (Bakara, 2/249)

Taraflar arasındaki bu savaş, kesin olarak Emevilerin sona erdiğinin bir göstergesi oldu. Çünkü böylece yeni bir devlet doğmuş. Bu Abbasiler devletidir. Eski bir devletin de sonu olmuştur ki, bu da Emevi devletidir.

Aslında Mervan büyük bir stratejik hata yapmıştı. Yerinden kalkıp büyük Zap nehri sahiline geldi. Sağlam olan yerini ve kalesini terk etmiş oldu. Savaşı kaybetmesi de aslında bu nedenle olmuştur.

Mervan, savaşı kaybedince yeniden Şam'a dönmeye çalışmış, ancak Abdullah b. Abbas peşini bırakmayıp onu izlemiştir. Mervan, Kinnesrin ve Humus'ta bulunan Şamlı kabilelerden yardım istemiş, fakat artık Şam halkından onu dikkate alan olmamıştır ve çağrısına icabet etmemişlerdir. Aksine Mervan'ın elinde bulunan mal varlığına el koymak için üzerine saldırmışlardır. Bu nedenle Mervan, uzun bir süre Dımaşk'ta kala-

mamış, buradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Kaldı ki halk da Emevileri destekleyenler ve karşı olanlar olarak ikiye bölünmüşlerdir.

Hatta bazı Yemenli kabileler, artık bundan böyle Haşimiler yanında yer almak için yemin bile etmişlerdir. Bu nedenle Mervan, Dımaşk'ı terk eder ve Mısır'a gitmek üzere hak etti. İleriki sayfalarda Mervan'ın nerde ve nasıl öldürüldüğünü ele alacağız.

İkinci Mervan, Kayslılara dayanarak kabilecilik saikiyle bunun meyvelerini toplamıştır. Artık Mervan ailesi üzerinde kuşklar giderek arttığı için, hepsi Mervan'ın etrafından uzaklaşmışlardı. Mervan, kaçıp Mısır'a giderken şu meşhur sözü söylemiş: "Kayslılar, başın gövdeden ayrılması misali benden ayrılıp uzaklaştılar. Bu, bizim, işi gerçekten yerine koymadığımızın bir delilidir."

Dımaşk halkına gelince, işin başında Abdullah b. Ali'ye teslim olmamışlardır. Halk, şehrin surlarının gerisinde kalarak kendilerini savunmaya ve korumaya çalışmışlardır. Ancak Abdullah b. Ali, Medine'de bulunan Yemenlileri buraya getirtir, onları Dımaşk'ta bulunan Yemenliler arasında salar, kendilerine bol imkânlar vaat eder ve der ki: "Siz ve kardeşleriniz Rebia oğullarındansınız. Siz daha önceden Horasan'da bizim taraftarlarımız ve destekleyenlerimizdiniz." Bunun üzerine burada bulunan Yemenliler de çözüldüler, Mudarlılarla bizim aramızdan çekildiler. Yemenliler de Abbasilere katıldılar, nihayet bu şekilde Dımaşk'a girmiş oldular.⁷³

Vasıt Şehrini Kuşatılması Ve İbn Hubeyre'nin Öldürülmesi

Ebul Abbas, kardeşi Cafer'i, Yezid b. Ömer b. Hubeyre el-Fezari'nin içinde saklandığı Vasıt şehrini kuşatmakla görevli kıldığı ordunun başına getirdi. Bu adam Kufe üzerine saldırmayı kabul etmediği gibi, Mervan'a katılmayı da reddetmiş bir kişiydi. Hasan b. Kahtabe, Horasan ordusunun komutanıydı. Ancak halife, buraya ordunun başına Abbasilerden birisini komuta etmesinin daha yerinde olabileceği düşüncesindeydi.

Hasan et-Tai'ye şu mealde bir mektup yazdı: "Ordu senin ordundur, komutanlar da senin komutanlarındır. Yani karar senindir. Ancak ben istiyorum ki, kardeşim Cafer, bu iş için hazırdır. Onu dinle ve ona itaat et, onu da kendine iyi bir destekçi olarak kabul et.

737 İbn Kesir, el-Bidaye vennihaye, 13/256, 275; Tarihul Mavsıl, s:124; Kadetul Fethil İslami Fi Erminiyye, s:468; es-Sevratul Abbasiyye, s:154

Abbasi halifesi, benzer bir mektubu da Ebu Nasr Malik b. Heysem'e yazdı. Hasan, Ebu Cafer komutasında gidecek olan bu ordunun, çok dikkatle denetlenmesi gereken bir iş olduğunu biliyor ve bunun üzerinde düşünüyordu. Çünkü karşılaşacakları İbn Hubeyre komutasındaki ordu, öyle sıradan bir ordu değildi. İbn Hubeyre'nin emrindeki ordu Irak'ta bulunan Suriyelilerden oluşuyordu. Bu orduda aynı zamanda Emevi taraftarı olan Yemenliler olduğu gibi Yemen kökenli olup Irak'ta bulunan Yemenli ve Kayşlılar da vardı ve onlar da bu ordunun içinde yer alıyorlardı.

Ancak bu ordunun zayıf bir tarafı vardı, kabilecilikleri ağır basanlar bu orduda çoğunlukta idiler. Bu nedenle İbn Hubeyre komutasında bulunan askerler, genelde deneyimsiz, kendi aralarında uyumluluk gösteren bir durumda idiler.

Ebu Cafer, işin bu yönünden yararlanmak istediğinden, Vasıt'ta bulunan Yemenlilere şöyle bir yazı gönderir, böylece onları İbn Hubeyre'nin saflarından ayırmak ister: "Güç sizin sultanızıdır, sizin gücünüzdür. Devlet de zaten sizin devletinizdir."

Bunun üzerine Ziyad el-Harisi, Yemenlilerle birlikte İbn Hubeyre'den ayrılır. Bu arada kendilerine deneyimli ve güngörmüş bazı kişiler de katıldılar. Bu yaşlı kesim, anlaşıldığı kadarıyla artık Emevilerden umurlarını kesmiş olan kimselerdi ve yeni kurulan Ehli Bey devletinden çok beklentileri vardı.

Kuşatma yaklaşık 11 ay kadar sürdü. İbn Hubeyre, Mervan'ın sonunun ne olduğunu haber alıncaya dek, teslim olmayı düşünmedi. Artık, dayanma gücü ve gerekçesi kalmadı, bunun üzerine Abbasi ordusu komutanlarıyla aralarında barış görüşmeleri başladı. Ebu Cafer, İbn Hubeyre'ye, kendisine dokunulmayacağına ve güvende olacağına dair söz verdi. Ancak İbn Hubeyre, 40 gün kadar konu ile alakalı olarak ilim adamlarıyla, aklı erenlerle görüşmeler yaptı, işin olur ve olmaz yanlarını tartıştı. Sonra teklifi kabullendi.

İbn Hubeyre, Ebu Cafer'den, kendisi için halifeden bir eman yazısının alınmasını istedi. İbn Asam el-Kufi, istenen eman belgesini iradetti. Ancak Abbasi egemenliği, büyük bir komutan ve valinin böyle bir şeyi isteyebilecek durumda olmadığını ifade ediyordu. Ebu Cafer ile muamelesinde sanki onunla eşit ve denk imiş gibi muamele etmeye kalkışıyor. Oysaki adamın gidış ve geliş tüm hali piyade ve süvari olarak 800 askerle denetleniyor, kuşatılmış bulunuyordu.⁷⁴

74 es-Sevratul Abbasiyye, s:155–158; el-Ahbaruttuval, s:340; el-Kamil Fittarih, 3/509

Esasen Ebu Cafer, bu zatı, yeni devlete kazandırmak istiyordu ve: “Bunu, öldürmeyi bana emreden adama şaşıyorum?” diyordu. Nitekim Ebu Cafer, kendisiyle istişarede bulunuyor ve o da Ebu Cafer’e diyordu ki: “Sizin devletiniz henüz yenidir. Halka, bu yeni devletin tatlı yüzünü tattırın, onlara acı tarafını tattırmaktan uzak durun. Bu sayede halkın gönlünde taht kurabilirsiniz. Böylece her yerde sizden söz edilir.”

Oysaki halife, birtakım siyasi nedenlerle onun öldürülmesini ermediyordu. Geçi öldürülmesi ile ilgili olarak gelen rivayetler farklıdır. Kimisine göre de, böyle bir durum Ebu Müslim’in teşviki sebebiyle olmuştur. Ebu Müslim güya halifeye şöyle yazmış: “Bu adam, nerden bir taş atabilecek bir yer ve ışık bulsa, ailene zarar vermesi için orada o taşı atar. Allah’a yemin olsun ki, İbn Hubeyre’nin bulunduğu bir yerde, Allah ona uygun bir yol göstermesin.”

Ebu Cafer, İbn Hübeyre konusunda tereddüt geçiriyordu ve: “Ben, bu adamı öldüremem. Çünkü ben, onu öldürmeyeceğime dair eman vermişim” der. Ebul Abbas ise ona şu cevabı yazar: “Allah adına yemin olsun ki, sen onu öldürmelisin. Aksi takdirde ben, onu seninin yanında alıp uzaklaştıracak birini gönderir, ona bu işi yaptırırım” der.⁷⁵

Açıkça anlaşılan o ki halife, İbn Hubeyre’yi, yeni devlet için tehlikeli buluyor ve bu nedenle de onu gözden çıkarmış oluyordu. Bu düşünce de, Ebu Müslim’de halifenin yanında yer alıyordu.

İbn Hubeyre’nin ölümü ile alakalı olarak Zehebi diyor ki: “Mansur, onu bir müddet kuşatma altında tuttu ve ona güvence verdi. Sonra sözünü bozdu, adamın evine girip onu orada hapsedmek suretiyle öldürdü. Bu arada İbn Hubeyre’nin oğlu Davud’u, kölelerini, korumalarını da öldürdü. Allah’a şükür için secdeye kapandı. Üzerine atılıp onu parçaladı.”

İbn Hubeyre, gerçekten cesur ve kahraman bir kimseydi, cömertti, iyi bir idareciydi, güzel bir hatipti. Yıllık geliri 600 bin idi ve o, bunu ilim adamları ile önde gelenler arasında bölüştürürdü. Böylece Vasıt şehri de düşmüş oldu. Abbasiler, Irak’ta bir bölgeyi daha böylece egemenlikleri altına almış oldular.⁷⁶

Basra’nın Teslim Olması

Müslim b. Kuteybe, Basra’ya sığınmıştı ve burasını Emevi valisi sıfatıyla savunuyordu. İbn Hubeyre öldürülene dek, burada bekledi. İbn

75 es-Sevratul Abbasiyye, s:158; el-Kamil Fittarih, 3/509–510

76 es-Sevratul Abbasiyye, s:158; el-Kamil Fittarih, 3/509–509–510; Zehebi, Siyeru Alaminnubela, 6/207–208

Hubeyre'nin ölümü üzerine burasını terk edip Hicaz'a doğru yola çıktı. Bunun yerine Haşimilerden biri, Basra valisi olarak tayin olundu. Ancak Ebul Abbas, bunun da yerine Süfyan el-Muhellebi'yi getirdi. Böylece Abbasiler, Basra'ya da egemen oldular.

Artık Abbasiler, bundan böyle Irak, Şam ve benzeri yerlerde bulunan Emevi kalıntılarını ortadan kaldırmaya, varlıklarına son vermeye, onların en sağlam kalelerini ele geçirmeye güç yetirecek duruma gelmiş oldular. Hatta en son halifeleri olan ikinci Mervan'ı da etkisiz duruma düşürme gücünü de gösterdiler.⁷⁷

EMEVİLERİN SON HALİFESİ

MERVAN B. MUHAMMED (H:132/m:749)

Abdullah b. Ali el-Abbasi, Cezire, Şam ve çevrelerini ele geçirdi. Mervan b. Muhammed Mısır'a kaçmak üzere yola çıktı. Ancak, Abbasi ordusu peşini bırakmadı. Mervan, Nil nehrini geçti. Ancak halife Ebul Abbas Seffah'ın amcası olan Salih b. Ali, ona yetişti. Onu Mısır'ın Feyyum kenti kasabalarından birinde, Busıyr denilen kasabada yakalardı. Kılıcını çekip burada boynunu vurdu. Her taraftan savaşçılar üzerine saldırıyordu, tek başına direnmeye çalışmış ise de sonunda öldürülmüştür.

Mervan ölmeden önce şöyle demiş: “Korku eceli uzatmaz, sabır da eceli kısaltmaz.”

Diğer bir rivayet ise şöyledir:

Kendisi ve ailesi, çoluk ve çocuğu, kızları burada bulunan bir kiliseye sığınmışlardı. Mervan'ın hizmetinde bulunan bir adamı, gelip kiliseye, ailenin yanına elinde yalın kılıçla girmek istedi. Fakat yakalandı. Kendinse ne yapmak istediğini sordular. O da: “Halife bana, kesin olarak öldürüleceğimi anladığın zaman, hanımlarının ve kızlarının boyunlarını vurmamı bana emretti” dedi. Abbasiler de, bunun üzerine onu öldürmek istediler. O da kendilerine: “Eğer siz beni öldürürseniz, Allah Resulünün mirasını kaybedersiniz” dedi.

Askerler: “Eğer, gerçekten söylediğin doğru ise, bize onların yerini göster” dediler. O da, ilgilileri alıp Mervan'ın ve ailesinin bulunduğu yere götürdü. Askerler, Mervan'ı yakalayıp öldürdüler. Mervan'ı, öldüren kişi, Amir b. İsmail el-Horasani adında biriydi. Kendisi Salih'in komuta ettiği ordunun öncü birliğinde bulunuyordu.

Bu adam, Mervan'ı öldürünce, Mervan'ın evine girdi, onun minderine oturdu. Sonra akşam yemeğini getirtti ve Mervan'ın kesilmiş başını da, onun kızının odasına bıraktı ve kızının yanında babasını kötüleme-ye, aşağılamaya başladı. Mervan'ın kızı da ona: "Ey Amir! Bir devir ki, Mervan'ı minderinden indirip oraya seni oturttu ve sen burada akşam yemeğini yedin. Eğer düşünür ve aklını çalıştıracak olursan, sen, verdiğin öğütte çok ileri gittin" diye manidar bir şekilde ona dokundurdu.

Daha sonra Mervan'ın kızı: "Vah babacığma! Vah müminlerin Emirine!" diye feryat etti. Mervan'ın kızının bu konuşmasından ötürü Amir, korkmaya ve titremeye başladılar.

Ebul Abbas Seffah, bu durumu öğrenince, Amir'e, onu kınayan bir mektup yazdı: "Sen, edep gereği de olarak hiç mi Allah'tan korkmadın, gidip adamın minderinde oturup akşam yemeğini yedin."

Mervan, kahramandı, cesurdu, zalimdi, beyaz tenliydi, iri gözlü, gür sakallıydı. Erken yaşlanmıştı. Mührünün üzerinde: "Ey gafil, Allah'ı hatırla" yazılıydı.

Mervan, h:132/749m yılı zilhicce ayının 13 Pazartesi gecesinde öldürülmüştü. Yaşı altmışın üzerindeydi. Mervan'ın ölümüyle Emevi saltanatı sona ermiş oldu.

Ümeyye oğullarının halife sayısı, Muaviye'den itibaren Mervan b. Muhammed'e kadar, Mervan dâhil 14 kişiydi. Ümeyye oğullarının bu görevde kalış süreleri ise 91 yıl, 9 ay ve beş gün idi. Bu arada Abdullah b. Zübeyir'in hilafet süresi de 9 yıl 20 gün idi.

Bundan sonra Ümeyye oğulları, canlarını kurtarmak için farklı beldelere ve ülkelere dağılıp gittiler. Abdurrahman b. Muaviye, Endülüs'e kaçıp gitti. Hicri 138/755m yılında Endülüslüler, buna biat ettiler. İşte Ümeyye oğulları dönemi böyle geçip gitti. Nihayet doğuda Ümeyye oğulları devleti son buldu. Oysaki birçok işler yapmışlar, şehirler kutmuşlar, uygarlıklara imza atmışlardı. Büyük saraylar inşa etmişler, camiler yapmışlardı. Ancak hepsi geçip gittiler ve tüm yaptıklarını geride bıraktılar.

Bütün bunlardan ders çıkarmak ve ibret almak lazım gelir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Şanıma yemin ederim ki, peygamberlerin kıssalarında gerçeğe nüfuz edebilen idrak sahipleri için büyük ibretler vardır." (Yusuf, 111)

İKİNCİ BÖLÜM
ABBASİ HALİFELERİ

ABBASİ HALİFELERİ

Abbasi Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen surede toplam 37 halife görev yapmıştır. Bu halifeler hilafete geliş sırasına göre şunlardır:

1. Ebü'l-Abbas es-Seffâh	132	(750)
2. Ebû Ca'fer el-Mansûr	136	(754)
3. Muhammed el-Mehdî	158	(775)
4. Mûsâ el-Hâdî	169	(785)
5. Hârûn er-Reşîd	170	(786)
6. el-Emîn	193	(809)
7. el-Me'mûn	198	(813)
8. el-Mu'tasım-Billâh	218	(833)
9. el-Vâsik-Billâh	227	(842)
10. el-Mütevekkil-Alellah	232	(847)
11. el-Muntasır-Billâh	247	(861)
12. el-Müstaîn-Billâh	248	(862)
13. el-Mu'tez-Billâh	252	(866)
14. el-Mühtedî-Billâh	255	(869)
15. el-Mu'temid-Alellah	256	(870)
16. el-Mu'tazıd-Billâh	279	(892)
17. el-Müktefi-Billâh	289	(902)
18. el-Muktedir-Billâh	295	(908)
19. el-Kahir-Billâh	320	(932)
20. er-Râzî-Billâh	322	(934)

21.	el-Mütteki-Lillâh	329	(940)
22.	el-Müstekfî-Billâh	333	(944)
23.	el-Mutî'-Lillâh	334	(946)
24.	et-Tâi'-Lillâh	363	(974)
25.	el-Kadir-Billâh	381	(991)
26.	el-Kaim-Biemrillâh	422	(1031)
27.	el-Muktedî-Biemrillâh	467	(1075)
28.	el-Müstazhir-Billâh	487	(1094)
29.	el-Müsterşid-Billâh	512	(1118)
30.	er-Râşid-Billâh	529	(1135)
31.	el-Muktefi-Liemrillâh	530	(1136)
32.	el-Müstencid-Billâh	555	(1160)
33.	el-Müstadî-Biemrillâh	566	(1170)
34.	en-Nâsır-Lidînillâh	575	(1180)
35.	ez-Zâhir-Biemrillâh	622	(1225)
36.	el-Müstansır-Billâh	623	(1226)
37.	el-Müsta'sım-Billâh	656	(1242)

ABBASİ HİLAFETİNİN DÖNEMLERİ

Abbasilerin hükmü 132. Seneden 656 yılında Moğolların Bağdad'ı işgal edip burada hunharca katliam yapmalarına kadar sürdü. Bu uzun asırlar şu dönemlere ayrılır:

1- Abbasilerin Birinci Dönemi: Bu dönem 132. Yıldan başlayıp 232. Yıla kadar devam eder. Bu dönem Abbasi halifelerinin gerçekten hükümran oldukları dönemdir. Bazıları bu döneme Farisilerin nüfuz dönemi deseler de bu çok su götürcek bir iddiadır.

2- Abbasilerin İkinci dönemi: Bu dönem de 232. Yıldan başlayıp 334. Yıla kadar devam eder. Bu dönem Türklerin nüfuz devresi olarak bilinir.

3- Abbasilerin Üçüncü Dönemi: Bu dönem de Selçuklu çağı olarak bilinir. 334 yılında başlar ve 656 yılında Abbasi devletinin tarihe karışması ile sona erer.

BİRİNCİ KONU

ABBASİLERİN BİRİNCİ DÖNEMİ

Bu dönemde Abbasilere dokuz halife hükmetmiştir. Bunlar sırayla gösterilecek ve kaç yıl hilafette kaldıkları da belirtilecektir. Bunların tümü 132-232 hicri yılları arası hüküm sürmüşlerdir. Nesepleri de Abbas b. Abdulmuttalib el-Kureysi el-Haişimi'ye dayanır.

ABBASİLERİN

BİRİNCİ DÖNEMİNDE YER ALAN HALİFELERİ

1- Ebu Abbas el- Seffah (132-136)

Tam adı Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'dır. Kendisi bayaz tenli, uzun boylu, gururlu, vakur bir gençti. Cömertliği ile meşhur olmuştur. (*El-Bidaye ve'n-Nihaye*,10,63)

Hicri 104 yılında doğmuş, 132 yılında 27 yaşında iken Horasanlı Ebu Müslim'in yardımıyla Kufe'de hilafet makamına geçmiş Emevi hilafetine son vererek Abbasi hanedanına iktidar yolunu açmıştır. 136 yılının zilhicce ayında Anbar vilayetinde ölmüştür. 4 sene 9 ay hüküm sürmüştür. Vezirlik makamını ilk ihdas edendir.

2- Ebu Cafer el- Mansur (136-158)

Ebu Cafer Abdullah b. Muhammed b. Ali.

Hicri 95.yılında doğmuştur. Esmer, uzun boylu, ince yapılı ve seyrek sakallı birisiydi. Kendine has görüşleri olan, asabi ve azimkar bir kişi idi. Mal biriktirmeye çok istekliydi. Oyun ve eğlenceden hoşlanmazdı. İlim, fıkıh ve edeb sahibi birisiydi. Abbasilerin gerçek kurucusudur. Ömrünün sonunda sahih bir islam anlayışına sahip olmuştur. Çok sert

birisi olduğu kadar yumuşak huyluluğu da vardı. Günün ilk bölümünde insanların maslahatları/ihtiyaçları için koşuşturur, günün sonunda ise aile işleriyle meşgul olurdu. Çalışanlarının boş şeylerle uğraşmalarına asla rıza göstermezdi. (*El-Bidaye ve'n-Nihaye*,10,63) Onun takip ettiği siyaset daha sonra gelen Abbasi halifeleri için bir rehber olmuştur. Halife Mansur 136 yılında 41 yaşında iken halife olmuştur. 158 yılında vefat edene kadar 22 yıl halifelik yapmıştır. Hacca giderken yolda vefat ettiği için ihramı ile defnedilmiştir.

İmam Cafer Sadık hazretleri bunun hilafeti döneminde 141. Yılda vefat etmiştir. Büyük İmam Ebu Hanife hazretleri de hayatının yaşlılık dönemini bu halife zamanında yaşamıştır. Büyük imam Emeviler döneminde devamlı takibata uğramış ve büyük zulümler görmüştür. Zira Büyük İmam, Emevileri hiçbir zaman halifelige lâyık görmemiştir. O, Emevilere karşı başkaldıran Zeyd b. Ali'yi İmam olarak tanıyordu. Fakat Ebu Hanife sözünde durmayan Iraklıların tabiatını bildiği için İmam Zeyd'in iyi bir netice alınacağına inanmıyordu. Bununla beraber İmam Zeyd'i engellemek de istemedi. Hattâ ona malî yardımında bulundu.

İmam Zeyd'in başkaldırısı, kendisinin 122 H. yılında fecî bir şekilde ölümüyle sonuçlandı. Daha sonra İmam Zeyd'in oğlu Yahya Horasan'da Emevî idaresine karşı ayaklandı. O da, 125 yılında babası gibi öldürüldü. Bundan sonra Yahya'nın oğlu Abdullah da iktidarı ele geçirmek maksadıyla Yemen'de isyan etti. Fakat son Emevi halifesi Mervân b. Muhammed, Abdullah'ın üzerine yolladığı adamları vasıtasıyla hicri 130 . yılında onu da öldürttü.

İşte bu olaylar, İmam Ebu Hanife üzerinde büyük etki bıraktı. O, İmam Zeyd'in ayaklanışını, Resulullah (s.a.v) Efendimizin Bedir günündeki çıkışma benzetmiştir. Fakat İmam Zeyd, fecî şekilde öldürülmüş ve cesedi bir hurma kütüğüne asılmıştır. Kendisinden sonra bu acıklı âkibetler oğlu ve torununun da başına gelmiştir. Bu durum karşısında, Ebu Hanife, Emevilere karşı nefretle dolmuş ve çok keskin tenkitler yapmıştır. Zira âlimlerin tenkid dilleri, kılıçların yapamadığını yapar; onların darbeleri kılıçlardan daha kesici ve şiddetli olur.

Bunun içindir ki Emeviler, İmam Ebu Hanifeyi takip etmeye başlamışlar, bilhassa Abbâsî propagandasının gizli gizli yayılışını ve intizamlı isyan hareketlerini görünce bu takiblerini daha da artırmışlardır. Emevî valisi İbni Hubeyre; Emevî devletine bağlı olup olmadığını öğrenmek için Ebu Hanife'ye de vazife teklif etmiş, fakat büyük İmam bunu şiddetle reddetmiştir.

Vali İbni Hubeyre dair ise, bu vazifeyi kabul etmediği takdirde Ebu Hanîfe'yi dövdüreceğine yemin etmiştir. Bunun üzerine âlimler, Ebu Hanîfe'ye bu vazifeyi kabul etmesi için ricada bulunmuşlar ve; "Biz kendini tehlikeye atmayasın diye sana Allah için öğüt veriyoruz. Sen, bizim kardeşimizsin. Hiç birimiz böyle bir vazifeyi istemiyoruz. Fakat başka bir çaremiz yoktur" demişlerdir. Güçlü, İmanlı ve takva sahibi Ebu Hanîfe onlara şöyle cevap vermiştir: " Değil kadılığı eğer benden Vâsıt Mescidinin kapılarını saymamı isteseydi, onu dahi kabul etmezdim."

Ebu Hanîfe vazife almamakta ısrar etti. Zira, kendisine teklif edilen kadılık görevinin aynı zamanda siyasi tarafı da vardı. Emeviler Ebu Hanîfe'ye bu görevi kabul ettirebilseler, halkın gözünde büyük bir siyasi prestij kazanmış olacaktı. Ancak, büyük imam onların bu tuzaklarına düşmedi. Teklif edilen vazifeyi ısrarla reddetti. Büyük İmam'ın ısrarı karşısında bütün kuvvetler perişan oldu. Onu hapse attılar ama yıldırmadılar. Nihayet serbest bıraktılar. Ebu Hanîfe de hürriyetine kavuşur kavuşmaz yol hazırlığını yaparak, Beytullah'a sığınmak üzere hicri 130 yılında Mekke'ye gitti.

Ebu Hanîfe, Allah'ın evine mücavir olmuş ve Abbasiler iktidara gelinceye kadar orada kalmıştır. Abbasiler iktidarı ele alıp asayişini temin edince İmam A'zam da Kûfe'ye dönmüş, diğer alimlerle birlikte ilk Abbasi Halifesi Ebu'l-Abbas es-Seffah ile buluşmuş ve yeni halifeye biat ettiğini açıklamak üzere bir hitabede bulunmuştur. Ebu Hanîfe, bu hitabesinde şunları söylemiştir:

"Hakkı, Peygamberinin soyuna teslim eden, zâlimlerin zulmünü bizden kaldıran ve hakikati söyleyebilmemiz için dilimizi hürriyete erdiren Allah'a hamd olsun. Ey Halife, Allah'ın emri üzere biz sana biat ettik, kıyamete kadar sana verdiğimiz söze bağlı kalacağız. Allah, bu makamı Peygamberinin soyundan geri almasın!"

İmam A'zam'ın bu hitabesi gösteriyor ki o, adalet ve doğruluktan ayrılmamak şartıyla, devlet idaresini Ehl-i Beyt'in ele almasını çok arzu etmekteydi. Ebu Hanîfe, Abbâsilere bağlı kalmaya devam etmiştir. Çünkü onların iktidara gelişi, Hz. Ali evlâdlarına reva görülen zulmün giderilmesi neticesinde olmuştur. Abbasi halifeleri de İmam A'zam'a yakınlık gösteriyorlardı.

İmam Ebu Hanîfe'nin, ilk yıllarında Abbâsî idaresi aleyhinde konuştuğu bilinmemektedir. Nihayet Abbasoğulları ile Hz. Ali evlâdları arasında çekişme başlamış ve Ebu Hanîfe'nin büyük bir sevgi beslediği Ali ev-

lâdlarına karşı tıpkı Emeviler döneminde olduğu gibi işkenceler artmıştır. Elbetde bu durum karşısında, Ebu Hanîfe'nin Abbâsîlere karşı nefret etmemesi düşünülemez. Hele el-Mansur'un iktidarına karşı Hz. Ali'nin torunlarından Muhammed en-Nefsü'z-Zekiyye b. Abdillâh ve kardeşi İbrahim isyan edince durum büsbütün değişmiştir. Bunların babası Abdullâh, Ebu Hanîfe'nin hocası olup oğulları isyan bayrağını çektiği zaman el-Mansur tarafından hapsedirilmişti. O, her iki oğlunun ölümünden sonra el-Mansur'a karşı kin ve nefret duygularıyla dolu olarak hapishanede (h:145 yılı) vefat etmiştir.

Ebu Hanîfe için, Emevîler gibi Abbasîlerden de intikam almaktan başka bir çare yoktu. Fakat onun intikam alışı, âdeti üzere ders aralarında konuşmaktan ileri gitmiyordu.

İmam Ebu Hanîfe hazretlerinin Şii olmadığı halde Hz. Ali(r.a)'ın soyuna büyük bir sevgi beslemesi halife el-Mansur'un hiç hoşuna gitmiyor, bu nedenle Ebu Hanîfe'yi murakabe altında tutuyordu. İmam Ebu Hanîfe dönemin kadısı İbnî Ebî Leylâ'nın verdiği hükümleri çok sert bir şekilde tenkid etmesi halifenin içinde İmam Ebu Hanîfe'ye karşı bir kızgınlık ve intikam hissi meydana getirdi. Ayrıca el-Mansur'un maiyetinde bulunanlardan Ebu Hanîfe'yi sevmeyen veya Halifeye sırf yaranmak için onu kötüleyenler vardı. El-Mansur'un hâcibi olan er-Rabi' ve Ebu'l-Abbas et-Tûsî bunlardandı.

Bütün bu olaylar sebebiyle el-Mansur, Ebu Hanîfe'ye karşı iyice bozulmuş, iktidarını korumak için sert bir vaziyet almış ve onu cezalandırmayı zarurî görmüştür. Halife el-Mansur, Ebu Hanîfe'nin zamanın kadısını sürekli tenkidlerini göz önüne alarak, ona kadılık vazifesini teklif etmiştir. Esasen kurnaz bir halife olan el-Mansur, alimlere doğrudan doğruya din ve dünyaya ait görüşlerinden ötürü baskıda bulunmazdı. Bu sebepten Ebu Hanîfe'nin tenkidlerini ona kadılık teklif etmek için istismar etmeye kalkıştı. Oysa Ebu Hanîfe'nin bu vazifeyi kabul etmeyeceğini biliyordu. Fakat onu, bu yüzden cezalandırırsa haklı görüneceğini biliyordu.

Ebu Hanîfe'ye nihayet kadılık vazifesini teklif etti. Ebu Hanîfe ise şu cevabı verdi: *“Kadı olabilecek bir insan, gerekince hem senin, hem de çocuklarınla kumandanlarının aleyhine hüküm verecek bir ruha sahip olmalıdır. Ben ise, böyle bir ruha sahip değilim.”*

Bunun üzerine Halife; *“Benim gösterdiğim yakınlığı niçin kabul etmiyorsun?”* dedi. Büyük takva sahibi İmam da; *“Emiru'l-Mü'minin, bana kendi malı ile bir yakınlık göstermedi ki onu reddetmiş olayım. O,*

bana ancak Müslümanların Beytu'l-Malından bir yakınlık gösterdi. Halbuki benim onların Beytu'l-Malında bir hakkım yoktur. Çünkü ben, mücâhid değilim ki yaptığım cihad karşılığında bir şey alayım. Ben, onların hizmetçileri de değilim ki, hizmetçiler gibi bir şey alayım. Keza ben, onların fakirlerinden de değilim ki, fakirlerin aldığı şeyleri alayım” dedi.

El-Mansur, Kadılık teklifi ne kadar tekrarlandıysa, Ebu Hanîfe'nin bunu reddedişi de o kadar tekrarlandı. Sonunda sabrı tükenen el-Mansur, bu vazifeyi kabul etmesi için yemin etti. Ebu Hanîfe de kabul etmeyeceğine dair yemin etti ve şöyle dedi: *“Eğer ben, bu vazifeyi kabul etmediğim takdirde Fırat nehrinde boğulmakla tehdit edilsem, boğulmayı tercih ederim. Senin etrafında'ikrama muhtaç olanların çoktur!”*

Buna rağmen Halife el-Mansur, İmam A'zam'a kadılık teklifinden vazgeçmedi. Ondandır, hiç olmazsa, doğru olanlarını yerine getirmesi, yanlış olanlarını da tatbik etmekten sakınması için kazâî hükümlerini inceleyip isabetli olup olmadığını kendisine bildirmesini istedi. Fakat o, bunu da reddetti. Bunun üzerine Halife, Ebu Hanîfe'yi hapsedirip ona her gün on kırbaç vurdurmak suretiyle işkence edilmesi için emir verdi. Bu zalimce uygulamalar neticesi zaten oldukça yaşlı ve yorgun olan Ebu Hanîfe'nin sıhhi durumu iyice kötüleşti. Bunun üzerine halife el-Mansur onu serbest bıraktı fakat ders ve fetva vermesini yasakladı. Ancak İman-ı A'zam Ebu Hanîfe, derssiz ve talebesiz yaşayamadı. İlerlemiş yaşında gördüğü ağır işkenceler neticesi kısa bir zaman sonra hayata gözlerini yumdu. O, ölmeden önce, *“gasbedilmiş veya Halifenin gasbettiği ile ri sürülen bir yere defnedilmemesini”* vasiyet etti. Bunun içindir ki Halife el-Mansur; *“Ebu Hanîfe'nin nezdinde sağken de öldükten sonra da beni kim mazur gösterir?”* demiştir.

İmam Ebu Hanîfe, hicri 150 . yılında siddikler ve şehidler gibi Rab-bine yürümüştür. Fakat ölüm; o büyük kalb, sapsağlam dîni vicdan, kudretli akıl ve her türlü işkenceye katlanan sabırlı ruh için bir rahatlık olmuştur.

Ebu Hanîfe, görüşlerinden dolayı muarızlarından işkence gördü, türlü dedikodulara hedef oldu. Fakat, bunların hepsine gönül hoşluğu ile katlandı. Sefihlerden eziyet gördü. Valilerden, daha sonra halifelerden işkence gördü. Fakat hiçbir zaman eğilmedi ve hakikati söylemekten çekinmedi. Eğer ruhların da bir cihadı ve bu cihadın yapıldığı meydanlar varsa, şüphesiz Ebu Hanîfe bu türlü cihad alanlarının en büyük ve mu-zaffer kahramanıdır. O, cihadında son nefesine kadar metanet gösteren

bir yiğit idi. Ölürken bile gasbedilmemiş temiz bir yere defnedilmesini ve halife tarafından gasbedilmiş olma ihtimali bulunan bir yere defnedilmemesini vasiyet etmiştir.

İlim, dîn ve ahlâkın heybet ve tesiri, sultan ve hükümdarların azametinden daha az değildir. Bunun içindeki bütün Bağdad halkı, Irak'ın büyük fakihi İmam A'zam'ın cenaze törenine katılmıştır. Onun cenaze namazını kılanların sayısının ellibin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Hattâ; ona işkence eden Halife el-Mansur da defnedildikten sonra gelmiş ve kabri üzerinde cenaze namazını kılmıştır. Bilmiyoruz bu, Halifenin İlim, din, ahlâk ve takvanın azametini İtiraf edişinden mi, yoksa halkı memnun etmek isteyişinden midir? Belki o bu her iki hususu da birlikte gözetmiştir.

Ebu Hanîfe, gerçekten büyük bir insandı. Ona işkence edenler, sadece ettikleri zulüm, işledikleri fenalıklar ve akıttıkları insan kanları sebebiyle anılmaktadır. O ise, dünyanın dört bucağında okutulup öğretilen görüşleri ve nice insanların müzakare edip öğrenmekle şeref kazandığı ilmi ile anılmaktadır. Allah, ondan razı olsun, hem de onu razı etsin!

Rivayete göre el-Mansur'un kumandalarından Hasan b. Kahtaba, bir gün el-Mansur'un verdiği ölüm emrini uygulamak için İmam Azam Ebu Hanîfe'nin yanına girmiş ve; "Vazifemi her halde biliyorsun, tevbe ediyor musun, etmiyor musun?" demiştir. Ebu Hanîfe de; "Allah bilir ya sen yaptığından pişman olacaksın. Eğer bir müslümanla kendi nefsinı öldürmek arasında muhayyer kalırsan, müslümanı değil, kendi nefsinı öldürmeyi tercih et. Sen, bir daha böyle yapmayacağına Allah'a söz ver. Bu sözünde durursan o senin tevben olacaktır" demiştir. Hasan b. Kahtaba da, Ebu Hanîfe'nin bu sözüne şu cevabı vermiştir: "Dediğini kabul ediyor ve Allah'a söz veriyorum ki bir daha bir müslümanı öldürmeye yeltenmeyeceğim."

İbrahim b. Abdillâh b. Hasan ayaklanma başlatınca, el-Mansur, ikinci kez adı geçen kumandana, Ebu Hanîfe'ye gidip işini bitirmesini emretmiş, kumandan da İmam A'zam'ın yanına gelince, büyük İmam, kumandana daha önce verdiği sözü hatırlatarak şöyle demiştir: "Tevbenin vakti geldi. Sözünde durursan tevbe etmiş olacaksın. Aksi takdirde hem önceki, hem de sonraki niyet ve fiilinden hesaba çekileceksin." Bunun üzerine kumandan, Ebu Hanîfe'yi öldürmek için hazırlanmış olduğu halde, tevbesinde durmuş, el-Mansur'un yanına vararak şöyle demiştir: "Ben

böyle bir işi yapamam. Eğer senin emrinle yaptığım işler, Allah'a itaat sayılırsa benim için çok iyi bir şeydir. Eğer masiyet sayılırsa bu bana yeter." Bunun üzerine Halife el-Mansur öfkelenmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Muhammed Ebu Zehra, Mezhepler Tarihi)

3- Muhammed el- Mehdi (158-169)

Muhammed b. Abdullah b. Ali.

Hicri 127 yılında doğmuştur. Çok cömert ve tebaası tarafından sevilen birisiydi. Zındıklara kaşı ise savaşıydı. İlim tahsil etmiş ve ilimle edeplenmiştir. Babasının halifeliği döneminde Taberistan'da valilik yapmıştır. Hadis-i Şeriflerde vadedilen Mehdi olmayı umarak Mehdi lakabını almıştır. 158 yılında 31 yaşında iken hilafete geçmiş ve 10 yıl bu görevi sürdürmüştür. 169 yılında 42 yaşında iken vevat etmiştir. (*Taberi, 3/504*)

Abbasiler döneminde Bizans İmparatorluğuna karşı ilk Cihad hareketi başlatan el-Mehdi'dir. Bu dönemde İstanbul başarılı bir şekilde kuşatılmış ve bu kuşatmanın komutanlığını da oğlu Harun er-Reşid yapmıştır. 782 miladi yılında gerçekleştirilen bu kuşatmada Kostantiniyye fethedilemese de İslam orusu Boğaziçi sahillerinde at koşturmuş, Bizans İmparatorluğu bu kuşatmadan korkarak sulh talep etmiş ve yıllık 150,000 dinar cizye vermeyi kabul ederek anlaşma imzalanmıştır. (*El-Bidaye ve'n-Nihaye,10,155-161*) Bu seferde Halife el-Mehdi, oğlu Harun'un olağan üstü başarılar kazanması neticesi doğruyu bulan, gösteren anlamına gelen "reşid" lakabını bizzat kendisi oğluna vermiştir.

Tabiinin büyüklerinden Süfyan-ı Sevri (v: 66) ve İbrahim Ethem (v:158) bu halife zamanında vefat etmişlerdir.

4- Musa el-Hadi (169-170)

Musa b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. Beyaz tenli, dolgun vücutlu ve uzun boyluydu. Hicri 146 yılında doğmuştur. 169 yılı Muharrem ayında 23 yaşında iken hilafete geçmiştir. Kendisi oyun ve eğlenceye düşkün olduğu gibi zulüm sahibi idiydi de. Şecaat sahibi, fasih konuşan edip bir kişiydi. İdaresi çok güçlüydü. Babası gibi zındıklara

karşı çok sert mukabele etmiştir. Kadınların devlet işlerine burunlarını sokmalarından hiç hoşlanmazdı. Bunun için devlet işlerinde tasarrufta bulunan annesi Hayzaran'a şöyle demiştir: “ Eğer senin kapında bir emirin/valinin durduğunu görürsem tereddütsüz seni öldürürüm. Sana gelince seni eğirdiğin yün meşgul edecek ya da mushafı zikredeceksin.”

El-Hadi hilafet makamına oturduğunun ertesi yılı 170 yılında vefat etmiştir. Hilafet görevini 1 yıl 1 ay sürdürmüştür. (*Siyer-i A'lamin-Nübela*, 7/400)

5- Harun er- Reşid (170-193)

Harun b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. Hicri 148 yılında doğmuştur. Beyaz tenli, güzel yüzlü ve uzun boylu idi. En seçkin halş-felerden ve en ihtişamlı kırallardan birisidir. Haccetmiş, cihada çıkmış ve gazalara katılmıştır. Şecaatlı, isabetli görüş sahibi, fesahat ehli, ilim ve basiret ehlidir. Edeb ve fıkıhta çok güzel bir bakış açısına sahiptir. (*Siyer-i A'lami'n-Nübela*, 7/400)

Babasının halifeliği döneminde daha küçük bir yaşta olmasına rağmen Rum beldelerine yönelik gazalara katılmıştır. Kendisi hilafet görevini üstlendikten sonra ise bir yıl gazaya çıkar, bir yılda hacca giderdi. Günde 100 rekat namaz kılar, bin de sadaka dağıtırdı. Alimleri çok sever, dinin kutsallarına hürmer ederdi. Cedel/kısır tartışma ve kelami söylemlere kızardı. Kendi nefsi için, boş şeylerle meşguliyeti ve günahları için ağlardı. Özellikle de kendisine nasihat edildiğinde çok ağlardı. (*Kudame, Kitabu'l-Harac/289*)

Harun Reşid halife olunca kendisine “baba” diye hitap ettiği Yahya el-Bermeki'yi sınırsız yetkilerle kendisine vezir yaptı. Ancak Bermekiler Şii oldukları için bir zaman sonra Halife tarafından tehlikeli görülmeye başlandılar. Yahya ve oğulları tevkif edilip hapse atıldı ve orada öldüler. Malları müsadere edildi.

Abbasi hanedanlığı en yüksek ve parlak devirlerini Harun Reşid ve kandisinden sonra bu makama gelen oğlu Me'mun zamanında yaşamıştır. Bu dönemde çok sayıda camiler, su kanalları ve kamu hizmeti veren imarathaneler yapılmıştır.

Bağdat, Harun Reşid döneminde gerçekten Medinetü's-Selam olmuş ve altın çağını yaşamıştır. Bütün zenginliklerin toplandığı dünyanın bir numaralı şehri olmuş ve yeryüzünde bir emsali bulunmayan şehir ünva-

nını almıştır. Bu dönemde Bağdat maddi gelişmişliğin zervesinde olduğu gibi kültürel açıdan da zirvedeydi. Harun Reşid tarafından kurulan Beytül-Hikme bütün nadide eserlerin toplandığı çok büyük bir kütüphaneydi. Aher taraftan toplanan nadir eserler bu kütüphanede toplanıyor, muhafaza altına alınarak Arapçaya çevriliyordu. Birçok Yunan filozofunun eserleri günümüze kadar bu tercüme aracılığıyla ulaşmıştır.

Beytül Hikme, İslam alemindeki ilk ünlü umumi kütüphanedir. Hatta o, alimlerin ve araştırmacıların toplandığı, talebelerin başvurduğu, ilk İslam Üniversitesidir. Bu haliyle talebelere bol miktarda ilmi malzeme sağlayan ve orada çalışanların devamlı gayreti ile onlara tıp, felsefe, hikmet ve diğer ilimleri kapsayan çok yönlü bir kültür zemini hazırlayan ilk ilim merkezi olmuştur. (*Ahmet Çelebi, Tarihut-Terbiyetil İslamiye, 180*)

Harun Reşid'in yaşadığı dokuzuncu asırda dünya meselelerinde sözü geçen iki hannedan vardı. Doğuda Abbasi Halifesi Harun Reşid, batıda Şarlman (Charlemagne). Ancak Harun Reşid' tartışmasız bir şekilde daha üstün kudret ve kuvvete sahipti. Harun Reşid'in hediye olarak gönderdiği su saati Şarlman'ı hayretler içinde bırakmıştır.

Harun Reşid cömertlikte zirve isimdir. Aynı şekilde Harun Reşid'in hanımı Zübeyde Hatun da ihtişamlı saray hayatının dışına çıkarak birçok hayır hasenat işi yapmıştır. Mekke'nin su sıkıntısını çözmek için masraflarını kendi şahsi servetinden karşılayak kırk kilometre uzaktan Mekke'ye su getirtmiştir. Bu gün dahi birçok noktada kalıntıları bulunan bu su yolu "Zübeyde su yolu" olarak bilinmektedir.

Harun Reşid 170 yılında 23 yaşında ken hilafete geçmiştir. 193 yılında 45 yaşında iken vafat etmiştir. vefat edene kadar 22 sene bu görevi sürdürmüştür.

Harun Reşid Hacca gittiği sene fukahadan 100 kişiyi çocukları ile birlikte haccettirirdi. Hacca gitmediği sene ise 300 fakih elbiseleri de dahil olmak üzere ü ihtiyaçlarını karşılayarak haccettirirdi. (*Siyer-i A'lami'n-Nübela, 7/400*)

Harun Reşid döneminde Abbasi Bizans ilişkileri gerilmiş, Babası el-Mehdi döneminde Bizans Kraliçesi İren'in (797-802) yaptığı anlaşmayı yeni Bizans Kralı olarak tahta çıkan I.Nicephorus (802-811) tanımaya rak cizye ödemeyi reddetmiştir. Hatta daha ileri giderek Harun Reşid'e bir mektup gönderip daha önce tahsil edilen cizye vergilerinin geri verilmesini istemiştir. Harun Reşid bu mektubu okuyunca öfkesinden su-

ratı nar gibi kızarmış ve hemen mürekkep getirip şu ağır mektubu yazmıştır.

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla.

Ey kafir ananın oğlu! Gerçekten senin mektubunu okumuş bulunuyorum. Cevabına gelince bu, senin kulakların işitmesi için değil, gözlerinin görmesi için olacaktır. Selam” (Taberi,3/690)

Bu mektubu yazdıktan sonra derhal orduya emir vererek Bizans topraklarına birbiri ardına akınlar başlattı ve birçok Bizans şehrini fethetti. Bu akınlardan bunalan Bizans İmparatoru tekrar anlaşmak istedi. Harun Reşid eski ödenen cizyenin üzerine bir de “İmparatorun şahsından ve impatorun aile mensuplarından ayrı, ayrı” alınmak üzere ek bir vergi koydu ve bu vergiyi izzet kırıcı bir araç olarak tahsil etmeye başladı. (Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, 410)

Harun Reşid adil bir hükümdar olarak tarihe geçmiş, İmam Azam’ın talebesi İmam Yusuf bu adil halife döneminde “Kadiyu’l-Kudat /Baş Kadı” olarak görev yapmıştır.

Bu halife döneminde pek çok ilim adamı yetiştiği gibi birçok ileri gelen alim de vefat etmiştir. Onlardan en meşhurları İmam Malik hazretleri 179. Yılda 84 yaşında iken, İmam Musa Kazım b. Cafer hazretleri de 189 yılında 49 yaşında vefat etmiştir.

Harun Reşid ve İmam Şafii

İmam Şafii devlet görevlisi olarak bulunduğu Yemen’de adaleti yayma ve ilim öğrenmede gösterdiği hırsı insanlar arasında meşhur olunca bazı dünya ehli kişiler ona haset ettiler ya da insanların ona bu şekilde meyletmesinden dolayı devlet ricali devlete zarar gelebileceği endişesiyle harekete geçtiler. Harun Reşid’in komutanların biri halifeye bir mektup yazdı ve mektupta Alevilerin durumundan, aleviler içinde Muhammed b. İdris adında birinin olduğundan ve onun savaşçının kılıcıyla yapamayacağını diliyle yapabilecek kudrette olduğundan bahsetti ve “Eğer Hicaz’ın elinde kalmasını istiyorsan onları oradan kaldır.” Diyerek onu korkuttu. Bunun üzerine İmam Şafii bazı Alevilerle birlikte bağlı bir şekilde Irak’a götürüldü.⁷⁸

İmam Şafii ve yanındaki alevilerle birlikte Harun Reşid’in yanına

götürüldüler. İçeri teker teker alınıyorlar ve sorgulanıyorlardı. Halife ve adamları bunu perde arkasından izliyordu. İmam Şafii diyor ki; Sonunda ben ve Medine halkından genç bir alevi kaldı. Halife Harun Reşid Aleviye: “Bize karşı isyan eden ve benim hilafete ehil olmadığımı iddia eden sen misin?” dedi. Alevi “Böyle bir şeyi iddia etmekten ya da söylemekten Allah’a sığınırım.” Dedi. Halife onun boynunun vurulmasını emretti. Bunun üzerine alevi ona “Eğer ille de öldürüleceksem bana müsaade edin Medine’deki anneme bir mektup yazayım. O yaşlı bir kadın, başıma neler geldiğini bilmiyor.” dedi. Ancak, yine de Halife öldürülmesini emretti ve adam öldürüldü. Daha sonra beni götürdüler Muhammed b. Hasan onunla birlikteydi. O gence bana söylediğinin benzeri şeyleri söyledi. Ona:

“Ey Müminlerin emiri, ben ne Talip oğullarından ne de Ali oğullarındanım. Ben haksız yere bu guruba dahil edildim. Ben Muttalip b. Abdi Menaf b. Kusay oğullarındanım. Bununla birlikte ben ilim ve fıkhıta da pay sahibi biriyim. Nitekim bunu kadı da bilir. Ben, Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şafi b. Sâib b. Übeyd b. Abdü Yezid b. Haşim b. Muttalib b. Abdü Menaf’ım.” dedim.

Bana:

- “Muhammed b. İdris sen misin?” dedi.

-“Evet, ey müminlerin emiri.” dedim.

- “Muhammed b. Hasan bana senden bahsetmemişti.” dedi.

Sonra Muhammed b. Hasan’a döndü ve:

- Ey Muhammed, ne diyor bu, dediği doğru mu?” diye sordu. O:

- “Evet, o ilimde büyük pay sahibi biridir. Getirildiği meseleyle onun hiçbir ilgisi yoktur.” dedi. Halife:

- “Onu yanında tut, onun durumunu inceleyeceğim.” dedi.⁷⁹

İbni Kesir diyor ki; Şafii Yemen’den katır üzerinde bağlı şekilde Bağdat’a götürüldü. Tarih, yüz seksen dört yılıydı. Yaşı otuz dördtü. O ve (İmam Azam’ın meşhur talebesi) Muhammed b. Hasan, Harun Reşid’in yanında toplandılar. Muhammed b. Hasan onun hakkında güzel şeyler söyledi. Harun Reşid de onun kendisine atılan iftirayla bir alakası olmadığını anladı. Muhammed b. Hasan onu kendi yanında misafir etti. İmam Ebu Yusuf ise bu olaydan bir ya da iki sene evvel vefat etmiştir.

Muhammed b. Hasan ona özel ikramda bulundu, daha sonra Şafii de ondan övgüyle söz etmiştir.⁸⁰

İmam Şafii, Muhammed b. Hasan ile arasında geçen o meşhur münazaralara ve ihtilaflara rağmen onu çok överdi. Bu münazaralarda Şafii ehli hadisi Muhammed b. Hasan da ehli reyi temsil ediyordu. Her iki taraf arasındaki ihtilaflı meseleler bilinen şeylerdir.⁸¹ Buna rağmen İmam Şafii, Muhammed b. Hasan hakkında şöyle demiştir; “Kendisine içtihada dayalı bir mesele sorulup da hoşnutsuzluk eseri yüzünde görülmeyen Muhammed b. Hasan’dan başka kimse görmedim.”⁸²

6- Muhammed el- Emin (193-198)

Muhammed b. Harun b. Muhammed b. Abdullah. 169 yılında doğmuştur. Annesi Zübeyde binti Cafer b. Ebi Cafer’dir. i edip ve fasih birisi olmakla birlikte oyun ve eğlenceye düşkündü. 193 yılında 24 yaşında iken hilafet makamına oturmuştur. Halifeliliği döneminde kardeşi Me’mun ile aralarında cerayan eden çekişmelerden dolayı çok fitneler, karışıklıklar çıkmıştır. Nihayet iş kendisinin 198 yılında 29 yaşında iken kardeşi Me’mun tarafından öldürülmesiyle neticelenmiştir. (*El-Bidaye ve’n-Nihaye*,10,63)

4 yıl 7 ay hilafet makamında kalmıştır.

7- El-Me’mun (198-218)

Abdullah b. Harun b. Muhammed b. Abdullah. Hicri 170/786 yılında doğmuştur. 198 yılında 29 yaşında iken abisini öldürerek idareye hakim olmuştur. Kendisinde şüphe, mu’tezili düşünce ve Sahih sünnete karşı cehalet vardı. Mu’tezili düşünceyi benimsemesinin sebebi etrafında bu düşünceden olan bir gurup insanın yer almasıdır. Mutezile mezhebini bu kişilerden aldı. Kendisi ilmi severdi ancak basireti yoktu. Kur’an-ı Kerim’i ezberliyordu. Fıkıh, tıp, feraiz, nahiv ve kelim ilimlerini mütalaa etmiştir.

Memun’u diğer halifelerden ayıran özelliği Antik Yunan’dan bu yana en etkili felsefe ve bilim hareketini Bağdat’ta başlatması oldu. Memun,

80 El Bidāye Ve’n Nihāye; Menhecū’l İmam adlı eserden naklen, 33

81 Menhecū’l İmam, 33

82 Hasan İbrahim Hasan, 3/28

832'de Beytül-Hikme adlı bir akademi kurdu. Burada Yunanca, Süryanice, Farsça ve Sanskritçe eserler Arapça'ya çevrildi.

Evvelki ülemaların kitaplarının Arapçaya çevrilmesi için emir vermiştir. Dimeşk (Şam) dağının üzerine bir kule yaptırmış ve buradan insanlara Kur'an-ı Kerim'in mahluk olduğuna dair çağrı yapmıştır. Babası vefat ettiğinde kendisi Maveraunnehir bölgesinde gazvede idi. Kadeşi kendisinden önce Hilafete geçince aralarında birçok hadise meydana geldi. Sonradan alevilerin görüşlerine meyletti. Onların bozuk sözlerinin Kur'an'da bulunduğunu söylemeye başladı. Alimleri bunun için imtihan etti. 218 yılı Receb ayında vefat edinceye kadar bu sapık iddiasına devam etti. İktidarı 20 sene 5 ay sürmüştü ve 48 yaşında iken ölmüştür.

EL-me'mun bilgili ve kültürlü bir zattı. O, Harun Reşid döneminde kurulan Beytül Hikme'ye büyük ilgi ve alaka göstermiş, büyük çapta eski kitapları elde etmeye yönelmiş ve çeşitli yollarla nadir eserleri elde etmiş, bu eserleri Hazinetül-Hikme'ye devretmiş, Arapça'ya terceme edilip şerhlerinin yapılması için tercüme bürosu kurmuş ve buraya çok kültürlü mütercimle tayin etmiştir. Özellikle Kıbrıs'ın fethi neticesi çok sayıda felsefi eser Bağdat'a getirilerek Beytül-Hikme'ye konmuştur.

Halife eski bilimsel çalışmaları bulup getirsinler diye elçilerini uzak diyarlara gönderirdi.

Örneğin, Bizans'tan, o zamana değin İslam ülkelerinde bulunmayan önemli kitapların yazmaları getirildi. Beytül-Hikme'deki çevirmenlerin çoğu Hıristiyan kökenliydi. Buraya Bizans, İran ve Hindistan'dan akan bilgilerin Arapça'ya çevrilmesi tam bir sektör haline gelmişti. Bu çevirilerin sonraki yüzyıllarda Endülüs üzerinden Avrupa'ya girmesiyle orada aydınlanmanın fitili yakılmıştır.

Memun'un diğer dinlere karşı sergilediği açıklık ve hoşgörü sayesinde imparatorluğun dört bir yanından bilginler Bağdat'a akın etmeye başladılar. Her gelen misafire yemek sunuluyor, daha sonra da dinden matematiğe kadar hemen her konuda tartışmalar yapılıyordu. Memun'un kelâm bilgisi ona Hıristiyan ve Yahudi bilginlerle dini konuları tartışma olanağı verdi ki, bu insanlar Sokrates, Platon, Aristo'nun fikirlerini zaten biliyor ve tartışıyorlardı.

İmam Şafii hazretleri bu halifenin döneminde 202 yılında 54 yaşında iken vefat etmiştir.

8- El- Mu'tasım Billah (218-227)

Muhammed b. Harun b. Muhammed b. Abdullah. 180 yılında doğmuştur. Kuvvetli, şecaatli, atılgan ve heybetli birisydi. Fakat ilmi azdı. 200 yılında hac emirliği yaptı. Halife olduğunda Umuriyye'yi fethetti. İnsanları Kur'an'ın mahluk olduğuna inandırmak için imtihana çekiyordu. Bütün şehirlere de bu fitneyi yaymak için emirler gönderiyordu.

Samarra şehrini kurarak askerlerini Türk memleketlerinden getirmeye başladı ve onları bu şehirde iskan ettirdi. Kendisinde savaşımlara karşı büyük bir arzu vardı. Onun himmeti, teşvik ve koruması binalara veya başka şeylere karşı değil savaşımlara idi. 218 yılında 40 yaşında iken Halife olmuş ve 227 yılında 48 yaşında iken vefat edene kadar bu görevde kalmıştır.

El-Mu'tasım, " Kur'an mahluk değildir" dediği için İmam Ahmet b. Hanbelhazretlerine ve daha birçok ülemaya işkence yaptırmıştır. (*El-Bidaye ve'n-Nihaye,10/187-188*)

El-Mu'tasım döneminde Bizans üzerine etkili akınlar düzenlenmiş ve Afyon yöresine kadar İslam orduları sokulmuştur. Ancak Mu'tasım'dan sonra Bizans üzerine hiçbir Abbasi halifesi ciddi bir akın düzenleyememiştir.

9- El- Vasık (227-232)

Harun b. Muhammed b. Harun b. Muhammed. 196 yılında doğmuş 227 yılında 27 yaşında iken hilafete geçmiştir. Kendisinden isteyenlere iyilikle karşılık vermiştir. Öyleki hiçbir fakiri terk etmemiş, çarasız bırakmamıştır. Fakat o da babası ve amcası gibi Mu'tezile mezhabının görüşlerini benimsemiş ve Kur'an'ın mahluk olduğu inancını zorla kabul ettirmeye çalışmış ve reddedenlere işkence yapmıştır. 232 yılı zilhicce ayında vefat etmiştir. (*El-Bidaye ve'n-Nihaye,10/272-289*)

Mutezili, düşünce hakkında, özgür aklın savunuculuğunu yaptığını iddia etmesine rağmen devlet erkine etki gücünü yakaladıklarında özgür fikirlere karşı ağır baskılar uygulamışlardır. Aslında bu davranış, tüm Ehli Sünnet dışı fırkaların ortak karakteridir.

ABBASİLERİN BİRİNCİ DEVRESİNİN SEMBOL İCRAAT VE OLAYLARI

Medinetü'selam (Bağdat)'ın inşası

Emevilerin hilafeti döneminde birçok şehirler kurulmuştur. Ancak bunların kurululunda hakim unsur askeri tercihlerdir. Bunlar sadece askerler için bir merkez olması için inşa edilmiştir. Bunlardan bir kısmı da idari maslahatlar için kurulmuştur. Ancak Abbasiler dönemine gelince burada ordu ile devlet görevlileri arasında büyük bir bağ vardı. Bunun içinde Bağdat ve Samarra gibi sivil öncelikli hadaflerin ön plana çıktığı şehirler kurulmuştur. Bu yeni şehirler hem askerler için ve hemde görevlilerin divanlar oluşturduğu merkezler olması için inşa edilmiştir.

İlk Abbasi Halifesi es- Sefah Kufe'de hilafet makamına oturunca buranın hilafet merkezi olmaya uygun bir yer olmadığını hissetti. Zira buranın halkı açıkça aleviliğe meyletmişti. Bunun için buraya yerleşmedi. Hemen hilafet merkezi olacak yeni bir şehir kurmak için yer bulmak amacıyla dolaşmaya başladı. İlk olarak Kufe'nin yakınlarında Haşimiyye'yi kurdu. Sonra Anbar'a geçti. Yine buranın yanında da yeni bir şehir kudu ve bu şehrin adını da Haşimiyye koydu.

Bunun arkasından Ebu Cafer Mansur halife oldu. Bu da önce Kufe yakınlarında Rasafe'yi kurdu. Ancak yeni başkent olarak görev yapacak yeni bir şehir kurmak için razi taramasına devam etti. Nihayet 141 yılında Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan bir yer buldu. Burası yeni başkent olmaya çok uygun bir araziydi. Arazinin etrafından akan iki nehir adeta burayı hisar gibi koruyordu. Ayrıca bu iki nehirin kolları da buraya yerleşecek halkın gıda ihtiyaçlarını temin etmede çok büyük kolaylıklar sağlayacaktı. Ayrıca bu nehirler ulaşımı da kolaylaştırıyordu. Bunun dışında da birçok stratejik ve ekonomik fayda sağlayabilirdi. İşte bütün bu artılar bu mitikanın seçilmesine etki etti. Burasının yeni baş-

kent olarak inşa edilmesine 145 yılında başlandı. Öncelikle şehrin etrafına surlar yapıldı ve surların etrafına da hendekler kazıldı. Askeri kışlalar inşa edildi.

El-Mansur, Bağdat'ın inşası için 4,883,000 dirhem para sarfetmiş ve dört yılda tamamlanmıştır. İnşaat çalışmalarında Suriye, Mezopotamya ve devletin diğer bölgelerinden getirilen yüzbin işçi, mimar ve sanatkar çalıştırılmıştır. (Taberi, 3/276; Yakubi, *Futuhu'l-Buldan*, 238)

El-Mansur tarafından Medinetü's-Selam ismi verilen şehir Dicle nehrinin batı kıyısı üzerine kurulmuştur. Bu şehir dairevi bir şekilde kurulduğu için "Medinetü'l-Müdevvere" ismiyle de anılmıştır.

Daha sonra 151 yılında Halife Mehdi kendi askeri karargahını Dicle nehrinin doğu tarafına inşa ettirdi. Bütün bunlara ek olarak şehrin güvenliğini takviye etmek için 155 yılında çarşıları surların dışına çıkardı. Zira çarşılara casusların tüccar kıyafetiyle gelme riski vardı. Tüccarlara da topluca yer alacakları çarşılar inşa ettirdi. Şehri de savunması kolay olsun diye daire şeklinde inşa ettirmişti. Surların içine Hilafet sarayını ve devletin divanlarının toplanacağı yerleri inşa ettirdi.

Şehrin dört kapısı vardı. 1-Horasan kapısı 2-Kufe kapısı 3-Basra kapısı 4-Şam kapısı. Her bir kapının üzerinde de kubbe bulunurdu. Surun üzerinde yüksek gözetleme kuleleri inşa edilmişti. Şehrin tümüyle tamamlanması 149 yılında gerçekleşti. (*Tarihu Bağdad*, 1/13)

Bağdat'daki sosyal hayatta tüccarlar önde gelen bir rol oynarlardı. Her bir ticaret ve sanat erbabı ayrı ayrı çarşı ve pazarlarda toplanmıştı. Yazar, doktor, öğretmen ve fakihlerin halifelerin himayesinde çok özel mevkileri vardı.

Şehrin doğu ve batı yakası dubalar üzerine korulu üç köprüyle sağlanıyordu. Bağdat büyük bir ticaret merkezi olmuştu. Orta Asya Türklerinden bal, balmumu ve kurutulmuş deriler; Mısır'dan pirinç, pamuk ve tahıl ürünleri; Suriye'den cam ve madeni eşyalar, meyveler; Arabistan'dan inci ve çeşitli silahlar; İran'dan ipekler ve güzel kokular; Çin'den çeşitli mamul eşyalar ithal edilir ve çarşılarında satılırdı. Bağdat'dan ve diğer ihracat merkezi şehirlerden Müslüman tüccarlar aracılığıyla Uzak Doğu, Avrupa ve Afrika'ya mamul eşya, işlenmiş kıymetli taşlar, madeni aynalar, inci-boncuklar, baharatlar ve diğer emtia ihraç edilirdi. Uzak doğuya ta Endonezya adalarına kadar İslam bu Müslüman tüccarların eliyle ulaşmıştır.

İKİNCİ KONU

ABBASİLERİN İKİNCİ DÖNEMİ

Şüphesiz ki bu asrın ortaya çıkmasına, siyasi teşekküller, ailesel vilayetler ve mezhepçi müstakil emirlikler yardım etmiştir. Abbasilerin bu çöküş çağı Cafer el-Mütevekkil'in halife olması ile başlar. Sonu ise halife Abdulmelik el-Müstekfi'nin halifeliğinin tamamlanmasına kadar devam eder.

Bu ikinci dönem Abbasi halifeleri şunlardır:

1- Cafer el-Mütevekkil Alellah

El-Vasık'ın oğludur. Hicri 206 yılında doğmuştur. 232 yılında 26 yaşında iken hilafet makamına oturmuştur. 14 sene 9 ay hilafet makamında kalmıştır. 247 yılında 41 yaşında iken vefat etmiştir.

El-Mütevekkil gayet dindar ve salih bir kişiydi. Babasının aksine Mu'tezili düşünceden uzaklaşmış ve Kur'an mahluktur demeyi yasaklamıştır. Bu sayede de alimler rahat bir nefes almıştır.

2- Muhammed el-Muntasır Billah

Mütevekkil'in oğludur. 224 yılında doğmuştur. Hilafete 247 yılında 24 yaşında iken hilafet makamına geçmiş ve bu makamda sadece 6 ay kalabilmiştir. 248 yılı Rebiulahir ayında 24 yaşında vefat etmiştir.

3- Ahmed el-Mustain Billah

Ahmet b. Muhammed b. El-Mutasım b. Harun er-Reşid. Hicri 221 yılında doğmuştur. 248 yılında 27 yaşında iken halife olmuştur. 3 sene 9 ay hilafet mekemında kalmış ve 252 yılı Muharrem ayında 31 yaşında iken vefat etmiştir.

4- Muhammed el-Mu'tez Billah

Muhuhammde b. El-Mütevekkil. 232 yılında doğdu. 252 (m: 866) yılında 20 yaşında iken halife oldu. 3 sene 10 ay bu makamda kaldı. Kendi isteği ile hilafetten çekildi ve aynı yıl yani 255 (m: 869) yılında 23 yaşında iken vefat etti.

5- Muhammed el-Mühtedi Billah

Muhmmmed b. Harun el-Vasık b. Muhammed el-Mu'tasım b. Harun er-Reşid. 217 yılında doğdu. 255 yılı Recep ayında 38 yaşında iken hilafet makamına oturdu. Hilafet müddeti sadece 11 ay sürdü. 256 yılında 39 yaşında şehid edildi.

El-Mühtedi gayet zahid ve abid bir zattı. Gece-gündüz daima namaz kılar; hırka giyer ve bir kilim üzerinde otururdu. Halifeliği esnasında haram olan her şeyi yasaklamış ve halka zulmedenleri ortadan kaldırmıştır. Onun bu adil yönetiminden rahatsız olan çıkar çevreleri kendisine karşı bir suikast tertiplemişler ve bu sikast sonucu katletmişlerdir.

6- Ahmed el-Mu'temid Alellah

Ahmet b. Cafer el-Mütevekkil b. El-Mu'tasım. 229 yılında doğdu. 256 (m: 870) yılında 27 yaşında iken halife oldu. 9 yıl hilafet makamında kaldı ve 279 yılında 50 yaşında vefat etti.

Sahih-i Müslim'in sahibi İmam Müslim hazretleri bu halife zamanında 262 yılında vefat etmiştir. Yine büyük zahid Beyazıd el-Bistami hazretleri de bu yıl vefat etmiştir.

Rafızilerin/Şiilerin imamı Muhammed el-Mehdi b. Hasan el-Askeri 9 yıl kayıplara karıştıktan sonra 265 yılında ortaya çıkmış ve aynı yıl vefat etmiştir. Şiiler gelecek mehdinin bu olduğunu iddia etmektedirler.

Şiilerin bu iddiası Kur'an ve Sünnetten hiçbir delile dayanmamaktadır. Tamamen yalan ve uydurmadır.

7- Ahmed el-Mu'tezid Billah

Ahmed b. Talha b. Cafer el-Mütevekkil. 243 yılında doğdu. 279 (m: 892) yılında 36 yaşında iken halife oldu. 9 yıl 9 ay bu görevde kaldı. 289 yılında 46 yaşında vefat etti.

8- Ali el-Müktefi Billah

Ali b. Ahmed el-Mutezid. 264 yılında doğdu. 289 (m: 902) yılında 25 yaşında iken halife oldu. 2 yıl 6 ay bu görevde kaldı. 295 yılında 31 yaşında vefate etti.

9- Cafer el-Muktedir Billah

Cafer b. Ahmed el-Mutezid. 289 yılında doğdu. 295 yılında 13 yaşında iken tahta çıktı. 24 yıl 11 ay bu görevde kaldı. 320 yılında 41 yaşında iken vefat etti.

Tasavvuf hareketinin en meşhurlarından olan Tacu'l-Arifin takma lakaplı Cüneydi Bağdadi hazretleri bu halife zamanında 309 yılında vefat etti. Yine Hallac-ı Mansur bu halife zamanında öldürüldü.

10- Muahammed el-Kahir Billah

Cafer b. Ahmed b.el-Mutezid. 304 yılında doğdu. 320 (m: 932) yılında 16 yaşında iken tahta çıktı. 1 sene 6 ay bu görevde kaldı.

Gayet zalim ve acımasız birisiydi. Annesine dahi babasından kaldığına inandığı hazinelerin yerini göstermesi için işkence etmiştir. Ancak böyle bir hazine olmadığı için zavallı kadın gösterememiş ve oğlu onu döverek öldürmüştür. Yaptığı bunca zulme dayanamayan çevresi onu tahttan indirdiler. Gözüne mil çekerek sokağa attılar. Ömrünün sonuna kadar çarşılarda dilenerek hayatını sürdürdü. "Ben sizin bir dönem halifenizdim" diyerek insanlara yalvararak zelil bir şekilde 339 yılında 35 yaşında iken öldü.

11- Muhammed er-Razi Billah

Muhammed b. Cafer el-Muktedir b. Ahmed el Mutezid. 297 yılında doğdu. 322 (m: 934) yılında 25 yaşında iken halife oldu. 2 sene 10 ay bu görevde kaldı. Kendisi tedbirsiz ve sığ görüşlü birisiydi. Bunun sonucu olarak kendisine bağlı beylere söz geçiremedi. Bunlar başa buyruk bir şekilde hareket etmeye başladılar. Bu hareketler ise kendisinin tahttan indirilmesine sebep oldu. 329 yılında 32 yaşında iken öldü.

12- İbrahim el-Mütteki Lillah

İbrahim b. Cafer el-Muktedir. 297 yılında doğdu. 329 (m: 940) yılında 32 yaşında iken halife oldu. 4 yıl süreyle bu görevde kaldı. Halifeliği esnasında tahttan indirilerek gözlerine mil çekilip zindana atıldı. 357 senesinde 60 yaşında iken zindanda vefat etti.

13- Abdullah el-Mustekfi Billah

Abdullah b. Ali el- Müktefi b. El-Mutasım. 292 yılında doğdu. 333 (m: 944) yılında 41 yaşında iken halife oldu. 1 sene 4 ay bu görevde kaldı. Tahttan indirilerek gözlerine mil çekildi. 338 yılında 46 yaşında vefat etti.

ABBASİLERİN İKİNCİ DÖNEMİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI

1- Türk Nüfuzunun Başlaması

Halife Mu'tasım Türk askerlerden oluşan ordu kullanmaya başladı. Bunların sayısı Bağdat'da giderek o denli arttı ki halk onlardan dolayı sıkılmaya başladı. Bu sorunu çözmek için de Mu'tasım Samarra şehrini inşa etti. Bu ordu Cihad ve gaza hareketlerinde halifeye yardım ediyor, devlete yönelik dış tehditlere karşı koyuyordu. (*Et-Tarih'l-İslami*, 6/13)

Başlangıçta sadece cihad ve fetih hareketlerine katılmak ve devlete yönelen dış tehditlere karşı koymak amacıyla oluşturulan bu ordu halifelerin zayıflıkları ve acizyetleri neticesi giderek güçlendi ve devletin iç işlerine de etki etmeye başladı. O hale geldiki Abbasi halifeler Türk komutanların elinde birer oyuncak oldular. Onlar saraydaki bir resim veya isim gibiydiler. Onlar sadece Türk komutanların verdikleri talimatları yerine getirirler yahut da onların istedikleri kanunları çıkarırlardı.

Halifelerin bu duruma düşmelerinin birinci sebebi devlet işlerini yürütecek olgun bir yaşa ulaşmadan bu göreve gelmeleridir. Onlardan bir çoğu daha 30 yaşının çok altında bu makama oturmuşlardır. Mütevekkil, Muntasır, Müstein, Mu'temid, Müktefi ve er-Razi onlardandır.

Onlardan bir kısmı da 20 yaşına dahi varmadan halife olmuşlardır. Mesala Mu'tez 19 yaşında, Muktedir 13 yaşında biat edilmiştir. Biat edil-

diği esnada 30 Yaşını aşanlarda vardır. Muhtedi'ye biat edildiğinde 45 yaşındaydı. Mu'tezid ise hilafet makamına oturduğunda 37 yaşındaydı. Kahir, 32, Munteki 34, Müstekfi 40 yaşındaydı.

Buna ilaveten şunu da söyleyelim ki bu halifelerin büyük çoğunluğu Türk komutanların yardımıyla işleri idare ediyorlardı.

2-Emiru'l-Ümera Makamının Ortaya Çıkması

Bu makam er-Razi (322-329)'nin halifeliği döneminde ihdas edildi. Bunun ihdas edilmesinin sebebi ise vezirlerin durumlarının bozulması, devleti idare etmekten aciz kalmaları, devlet işlerinin aksaması ve herkesin bu görevlere talip olmasıdır. Bütün bu işler halifeyi böyle yeni bir makam ihdas etmeye zorladı. Bu makamla birlikte bütün devlet işleri güçlü bir kişinin uhdesine verilecek ve bu kişi devleti bütün organlarıyla çalıştıracaktı. Bu makama ilk atanan kişi Muhammed b. Raik'dır. Bu şahıs Basra ve Vasıt valisiydi. Yüksek himmet sahibi oluşu, şecaati ve şehametiyle dikkatleri üzerine çekmişti. 324 yılında bu makama oturdu. (*Siyer-i A'lami'n-Nübelâ*, 15/320)

Emirul Ümera makamının ortaya çıkması ile birlikte Vezirlik makamı zayıflamaya ve etkisi azalmaya başladı. Zira Emirul Ümera, bütün devlet işlerinin kendisine tevdi edildiği ve dolayısıyla bütün yetkilerin verildiği devletin tek hakim gücü oldu. Valileri göreve bu makamda oturan kişi atıyor ve yine onları görevlerinden azlatma yetkisini de bu makamda oturan kişi kullanıyordu. Yine bütün mallar, devletin gelirleri bu kişinin riayeti altında toplanıyor ve yine onun uygun gördüğü yerlere harcanıyordu. Yine hutbelerde halifenin siminden sonra onun ismi de zikrediliyor, basılan paralarda Halifenin isminin altına onun ismi de yer alıyordu. (*Tarihu Asri'l-Hilafet'il-Abbasiyye*, 182)

Fakat bu makam çok kısa bir zamanda tamahkarların iştahını kabarttı. Giderek bu makam muhteris kişilerin eline geçti. Bu makamın bozulmasıyla birlikte devlet işleri de bozuldu. Devlet işleri istikrarsızlaştı. İdarededeki bu zayıflık Abbasi devletini de zayıflattı. Nihayet her kes müstakilliyet ilan etti ve Halifeninin elinde Bağdat dışında bir yer kalmadı. Hamadaniler, Sasaniler, Büreyhiler ve daha başka emirlikler ortaya çıktı.⁸³

3- Bu Dönemdeki Halifelerin

Büyük Bir Kısımının Öldürülmeleri

Türk nüfuzunun Abbasi halifelerine verdiği en büyük zarar ise onların benliklerine etki etmeleridir. Bir halifenin kendilerinden uzaklaşmaya başladığını hissettiklerinde, yahut halifenin halkına sert ve kaba davranmasından dolayı halkın o halifeden nefret ettiklerini gördüklerinde o halifeyi azlederler ve onun yerine yenisini atarlardı.

ÜÇÜNCÜ KONU

ABBASİLERİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ

Abbasilerin ikinci dönemi anlatılan bu acı facialar ve derin düzenbazlıklarla birlikte son buldu. Bu asrın arkasından başka bir asır başladı ki buna siyasi litaretürde Abbsilerin üçüncü dönemi denilir. Bu dönem el-Mutililah'ın halifeliğinin sonu ile başlar. Bu dönemin başlangıcı 334 senesi son bulduğu tarih ise 656 yılıdır. Bu döneme damgasını vuran ise Selçuklulardır. Bu dönemde hilafet makamına oturan Abbasi halifeleri şunlardır:

1- El-Fadl el-Muti' Lillah

Fadl b. b. Cafer el-Muktadir b. El-Mütezyd. 291 yılında doğmuştur. 334 (m: 946) yılında 43 yaşında iken hilafete geçmiş ve 29 sene 4 ay bu görevi ifa etmiştir. Kendi isteği ile halifelikten çekilerek bu görevi oğluna devretmiştir. 364 yılında 73 yaşında iken vefat etmiştir.

2- Abdulkerim et-Tai Lillah

Abdulkerim b. Fadl el-Mutiullah b. Cafer el-Muktedir. 318 yılında doğmuştur. 363 (m: 974) yılında 46 yaşında iken hilafet makamına geçmiş ve bu görevi 17 sene 9 ay ifa etmiştir. 393 yılında 75 yaşında vefat etmiştir.

3- Ahmet el-Kadir Billah

Ahmed b. İshak b. Cefer b. Ahmet el-Mutezyd. 336 yılında doğmuştur. 381 (m: 991) yılında 45 yaşında iken halife olmuştur. 41 sene 3 ay hilafet makamında oturmuştur. 422 yılı Zilhicce ayında vefat etmiştir.

4- Abdullah el-Kaimbiemrillah

Abdullah b. Ahmed el-Kadir b. İshak b. Cafer. 391 yılında doğmuştur. 422 (m: 1031) yılında 25 yaşında iken halife olmuştur. 44 sene 8 ay bu görevi ifa etmiştir. 467 yılında 70 yaşında vefat etmiştir. En uzun hüküm sürmüş Abbasi halifelerindendir. Tahta babasının hilafetten çekilmesiyle çıkmıştır.

Kâim Biemrillah yakışıklı ve güzeldi, teni kırmızıya çalan beyaz renkteydi. Dindar, hayır ve iyiliksever, ilim sahibi ve adildi. Kendisine hicri 422 yılında biat edildi. 450 yılında Besasiri felaketinde zor duruma düştü ve bir arap şeyhinin himayesinde çöle kaçtı. Bir yıl sonra Selçuklu Sultanı Tuğrul beyin gayretiyle hilafete geri döndü. Irak'taki hutbelerde Mısır halifesi Mustansır billah'ın adının okunması uygulaması kaldırıldı ve Besasiri öldürüldü.⁸⁴ Daha sonra onda Maşera⁸⁵ denilen bir şişlik belirdi. Bir defasında kanı alınmış ve uyumuştur. Daha sonra zayıfladı ve gücü tükendi.⁸⁶ Kâim Biemrillah çok ibadet eder, oruç tutar ve gece namazı kılardı. Hilafete döndürüldüğünde sarayından yağmalanan hiç bir şeyi geri almadığı, kendisine eziyet edenleri cezalandırmadığı ve sabredip katlandığı söylenir. Merhum oyun oynasla uğraşmazdı. Hilafeti 45 yıl sürdü. Ölüsünü Hanbelilerin imamı Ebu Cafer b. Ebû Musa el-Haşimi yıkadı. Yetmiş altı yıl yaşadı. Kendisinden sonra oğlunun oğlu Muktedi Billah'a biat edildi.⁸⁷

Bu Halifenin Döneminin önemli olayları:

Selçuklu Devleti bu halife döneminde kurulmuştur. Büreyh oğulları devleti ise bu halife döneminde son bulmuştur. Selçuklu Devletinin kuruluş tarihi Hicri 430 yılı kabul edilir. Zamanın büyük alimlerinden Ahmet el-Kuduri 427 yılında vefat etmiştir. Selçuklu Sultanı ve 1071'de Bizanslılara karşı kazanılan büyük Malazgirt meydan muharebesinin kahraman komutanı Sultan Alparslan 465/1072 bir suikastla şehid edildi. Vezir Nzamülmülk'ün yardımıyla henüz 18 yaşında olan Melikşah Selçuklu sultanı oldu.

84 Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, 18/318.

85 A.g.e. 18/307.

86 Maşera: Tıpta, yüzü kaplayan safraya benzer kan sebebiyle oluşan ateşli şişkinliktir.

87 Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, 18/308.

5- Abdullah el-Muktedi Biemrillah

449 yılında doğdu. 467 (m: 1075) yılında 18 yaşında iken hilafete geçti. 19 sene 8 ay bu makamda kaldı ve 487 yılında 38 yaşında iken vefat etti.

Muktedi Billah; Ebû Kasım künyeli ve Uddetüddin lakaplı Muktedi Billah'ın ismi şöyle anılır: Abdullah b. Emir Zahiratüddin Muhammed b. Halife Kâim Biemrillah Abdullah b. Kadir. Annesi Arcüvan adında ermeni bir kadındı. Kurretülayn diye de çağırılırdı. Hem bu oğlunun hilafetine hem diğer Mustazhir ve Müsterşid oğullarının hilafetlerine erişti. Annesinin karnındayken babası vefat etti. Oğlan doğurunca dedesi ve müslümanlar çok sevindiler. Çünkü Allah (c.c.) Müslümanlara hilafetin Kadiri ailesinde kalmasını sağlamıştı. Zira onların dışındakiler çarşı pazarda insanlarla seviyesiz oturup kalkıyorlardı ve insanlar böylelerinin hilafete geçmesini istemiyorlardı. Muktedi Billah dedesi Kâim Biemrillah'ın evinde yetişti. Dedesi onu emsallerine yaraşır bir şekilde terbiye etti ve en güzel hasletler üzerine eğitti. Muktedi halife olduğunda yirmi yaşındaydı, şekil ve ahlak bakımından sonra derece güzeldi. Biatı aynı yılın Şaban ayının on üçünde Cuma günü yapıldı. Daruşşecere'de beyaz bir fistan, zarif ve beyaz bir sarıkle tahta oturdu. Vezirler, emirler, eşraf ve gözde insanlar gelip biat ettiler. Ona ilk biat eden Ebû Cafer b. Ebû Musa el-Hanbeli idi. el-Hanbeli şairin :

Bizden bir efendi gitti, yerine başkası geldi,

Mısrasını söyledi ve gerisini getiremedi. Bunun üzerine halife gerisini söyledi:

Azizlerin söylediklerini çokça söyler ve çokça yapar.

Önde gelen alimlerden Ebû İshak Şirazi eş-Şafii, Ebû Nasr b. Sabbağ eş-Şafii, Ebû Muhammed Temimi el-Hanbeli de biat ettiler. Biatın ardından çıkıp insanlara ikinci namazını kıldırdı. Sonra ağlayıp çılgılık atmandan sükunet ve vakarla dedesinin tabutunu çıkardı. Cenaze namazını kıldırıp kabristana götürdü. Muktedi Billah asil ve cesurdu. Onun dönemi hep bereketliydi, rızık boldu. Hilafet makamı tazim gördü, sultanlar önünde küçüldü ve zayıf düştüler. Haremeyn, Kudüs ve Şam'ın tamamında onun adına hutbeler okundu. Müslümanlar Urfa ve Antakya'yı düşmanın elinden geri aldılar. Bağdat ve diğer şehirler imar ve ihya edildi. Önce ibn Cüheyri, sonra Ebû Şüca'î vezir yaptı. Sonra İbn Cüheyri ve

kadısı Damğani'yi, daha sonra da Ebû Bekir eş-Şamî'yi vezir yaptı. Allah'a hamd olsun bunlar tarihteki en iyi kadılardan ve vezirlerdendir.⁸⁸ Hilafete geldiği yılın Şaban ayında fahişe kadınları merkeplere bindirdi ve onlara hayasızlık ve rezaletlerini itiraf ettirerek Bağdat'tan çıkardı. Evlerini yıktırıp onları batı tarafına yerleştirdi. Hamam burçlarını yıktırıp onlarla oynamayı yasaklattı. İnsanlara hamamda peştamal giymeyi mecbur etti. Hamam sahiplerine artık suları Dicle nehrine dökmeyi yasakladı. İçme suyunu korumak maksadıyla onları pis sular için kuyular kazmaya mecbur etti.⁸⁹

Melikşah ile Muktedi Billah Arasındaki İlişkinin Gerilemesi

Halife ile Sultan Melikşah arasındaki ilişki yavaş yavaş gerilemeye başladı. Bu felaketin başı hicrî 482 başı Muktedi Billah ile Melikşah'ın kızı olan hanımı Hatun'un yanlış anlamasına döner. Bu ayrılık Hatun'un babasına durumu söylemesi ile gelişti ve ortaya çıktı. Babasına Muktedi Billah'ın kendisinden uzaklaştığını şikayet etti. Bunun üzerine Sultan derhal halifeye haber göndererek babasının İsfahan'daki evine doğru giden kızına yaraşır bir alayla oğlu emir Ebû Fadl Cafer b. Muktedi'yle birlikte göndermesini istedi. Kızı babasının evinde dinlenmeden aynı yıl hayata veda etti. Babası İsfahan ve Bağdat'ta onun için taziye kabul etti. Melikşah o andan itibaren halifeyi rahatsız etmeyi ve fırsat bulduğunda ondan intikam almayı planladı.⁹⁰ Hicrî 484 yılında sultan Bağdat'a girdi ve nüfuzu gittikçe zayıflamaya başlayan ve neredeyse isminden başka bir fonksiyonu kalmayan Muktedi Billah'a yakın olmak için Krallık sarayında konakladı. Halifenin hükmü kapısını geçmiyor, çevresini aşmıyordu.⁹¹ Sultan aynı zamanda doğum günü kutlamasını Dicle kenarına kurdu ve Bağdat bu münasebetle nehir ve karadaki şaşaalı bir şekilde süslendi. Muktedi Billah'ın manevi değerini alçaltan tüm olayların ardından Sultan Melikşah Abbasi hilafetinin geleceğine yönelik direk müdahale etmeye yeltendi. Muktedi Billah'tan, kendisinden sonra hilafete gelmesi için biat ettiği büyük oğlu Mustazhir Billah yerine sultanın kızının oğlu Cafer'i veliaht tayin etmesini istedi.⁹² Halife ise bunu geçiştirmeye çalış-

88 el-Bidâye ve'n-Nihâye, 16/49, 50.

89 A.g.e. 16/51.

90 el-Muntazım, 9/4, 47; Muhammed Hüseyin, el-Hadâratu'l-İslâmiyye fi Bağdad, s. 37.

91 el-Muntazım, 9/57.

92 Vefeyatu'l-A'yan, 5/288.

tı. Bunun üzerine sultan Muktedi Billah'tan intikam almaya ve onu Bağdat'tan sürmeye karar verdi. Hicrî 485 yılında Bağdat'a girdiğinde halifeye “Bağdat'ı bana bırakmak ve dilediğin başka herhangi bir beldeye gitmek zorundasın.” Dedi. Halife bundan çok rahatsız oldu ve sultandan bir ay mühlet vermesini istedi. Fakat sultan bunu reddederek “Bir saat bile değil” dedi. Sonra halife sultanın veziri Tacülmülk Ebû Ganaim'le irtibata geçti. O da sultanı işlerini yoluna koyup Basra'ya veya seçeceği başka bir beldeye gitmesi için on gün mühlet vermesi için ikna etmeyi başardı.⁹³ Böylece Muktedi Billah hayatı boyunca karşılaşmadığı bir zillet ve alçaltılmayı yaşadı. Hiç bir şey yapamıyor, Melikşah'a karşı koyamıyordu. Bunun üzerine Rabb'ine yönelerek kendisini bu çıkmazdan kurtarması için ve rahatlatması için dua etti. Allah'a (c.c.) karşı büyük bir zillet içinde ve yakarır bir halde gecelerini namaz, gündüzlerini oruçla geçiriyordu. Bu arada sultan ava çıktı ve oradan hasta döndü. Halifeye verdiği süre dolmadan da vefat etti. Bu da halifenin kerameti olarak görüldü. Böylece kesin bir ârdan ve kesin olacak bir felaketten kurtuldu. İşte halife düşmanının bile haset edemeyeceği büyük bir zayıflık konumuna düştü.⁹⁴ İbn Kesir Melikşah'ın Bağdat'a girmesini ve halifeyi oradan çıkarması hakkında şu notu düşer: “Sultan Bağdat'a Ramazan ayında iyi bir niyetle girdi. Allah (c.c.) ona düşmanları için temenni edeceği şeyi verdi. Zira kabileyle Bağdat'a gelip yerleştikten, insanlar ona selam verip gelişini tebrik ettikten ve halife de ona kutlama mesajını gönderdikten sonra halifeye “Bağdat'ı bana bırakıp istediğin yere gitmelisin” diye haber gönderdi. Halife kendisine bir ay süre vermesi için haber gönderdi. Fakat sultan “Bir saat bile mühlet veremem” dedi. Bunun üzerine on gün izin vermesi için haber gönderdi. O da ısrarlı reddettikten sonra sonunda kabul etti. Sultan verdiği süre dolmadan Ramazan bayramı için meydana çıktığında büyük bir ateş tuttu ve kendisinden kan alındı. Oradan kalkamadan on gün dolmadan öldü.⁹⁵

Sultan Melikşah'ın ölümüyle Selçuklu Devleti'nin altın çağı sona erdi ve Selçuklu tahtının varisleri arasında siyasi bölünmeler ve savaşlar başladı. Bu ise onların saflarını dağıttı, güçlerini zayıflattı. Fakat zayıflıklarına rağmen Selçuklular yönetimi halifelere bırakmayıp kendileri almak istediler. Bu isteklerini ifade etmek için de her fırsatı kolladılar.⁹⁶

93 el-Muntazım, 9/57; el-Hadâratu'l-İslâmiyye fi Bağdad, s. 39.

94 Vefeyatu'l-Ayan 5/389; el-Hadâratu'l-İslâmiyye fi Bağdad, s. 39.

95 el-Bidâye ve'n-Nihâye, 16/122, 123.

96 el-Kâmil fi't-tarih'ten naklen el-Hadâratu'l-İslâmiyye fi Bağdad s. 40.

6- Ahmed el-Müstazhir Billah

Ahmed b. Abdullah b. Abdullah el-Muktedi. 472 yılında doğdu. 487 (m: 1094) yılında 15 yaşında iken halife oldu. 26 sene bu görevini sürdürdü. 512 yılında vefat etti. Kur'an-ı Kerim'i hifzetmiş, salih ve mütta-ki bir halife idi.

Mustazhir Billah, Abbasi halifelerinden ve haşimi soyundan "Mü'minlerin emiri", "İmam", Ebû Abbas Ahmed b. Muktedi Biemrillah Ebû Kasım Abdullah b. Zahire Muhammed b. Kaim Biemrillah Abdullah b. Kadir el-Bağdadi'dir.⁹⁷

Babasının vefatının akabinde hicrî 487 yılında Muharrem ayının 19'unda on altı buçuk yaşında hilafete geçti.⁹⁸ Ona ilk olarak vezir Ebû Mansur b. Cüheyr biat etti. Sonra onun için sultanın ailesinden Melikşah oğlu sultan Rükneddin Berkyaruk'tan biat alındı. Sonra diğer emirlerden ve başkanlardan alındı. Halifeyi emirler ve vezirler selamladı. Alimlerden de İmam Gazali, Şaşi, İbn Akil gelip o gün biat ettiler. Mustazhir Billah güzel ahlaklı, Kur'ân hafızı, fasih, güzel bir Arapçası bulunan uygulamacı güçlü bir şairdi. Zarif şiirlerinden biri şudur:

İçimdeki hastalığın harareti kalpte donan şeyleri eritti.

Bir gün artık veda resmine elimi uzattım.

Sabretme yoluna nasıl koyulacağım?

Çünkü aşka düşenlerin aşktaki yollarının,

Türlü türlü olduğunu görüyorum.

Bedr vaadinde durmadı.

Oysa bir süre vaadine uymuş iken ben,

Kalbime onun sevgisini doldurmuştum,

Eğer bundan sonra ben kendi nefsimde,

Aşk ahdini bozacak olursam.

Onu gözlerim hiç görmesin.⁹⁹

Halife Mustazhir Billah hilafet işlerini veziri Ebû Mansur Amidüdevle b. Cüheyr'e bıraktı. O da işleri en güzel şekilde yoluna koydu, ge-

97 A.g.e. 19/396.

98 A.g.e. 19/396.

99 el-Bidâye ve'n-Nihâye, 16/142.

rekli hazırlıkları en güzel şekilde yaptı ve halkı güzelce yönetti. Amidüd-devle en iyi vezirlerdendir. Halife hicrî 487 yılında Ebû Bekir eş-Şaşi'yi kadılıktan azledip yerine Ebû Hüseyin ed-Damgani'yi getirdi. Aynı yıl Ehl-i Sünnet ile Rafıziler arasında çıkan fitne de birçok işyeri yandı ve çok sayıda insan öldü. Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciün.¹⁰⁰

Mustazhir Billah'ın Teravih Namazını Kılması ve Kur'ân-ı Kerîm'e Önem Vermesi:

Ebû Talib b. Abdüssemi babasından şöyle aktarır: Mustazhir Billah kendisine namaz kıldırarak, çocuklarına Kur'ân öğretecek âmâ birini aradı. Sonunda Vasıt şehrinin kârisi Kadı Ebû Hasan Mübarek b. Muhammed'i seçti. Ona ihsanda bulunurdu. Ona o kadar hayrandı ki, Ramazan ayının başında onunla Teravih namazı kılmaya başlamıştı. Hoca ilk iki rek'atın her birinde birer âyet okudu. Selam verdiklerinde Mustazhir Billah ona "Bizim için artır" dedi. Bu kez her rek'atta ikişer âyet okudu. Selam verince halife yine "Okumanı daha uzat" dedi. Bu şekilde git-tikçe artırdı ve sonunda her gece bir cüz okuyarak kıldırıldı. Bir gece susamıştı. Halife ona bir testi uzattı. Bunun üzerine hizmetçi "Mü'minlerin emirine dua et. Zira bunu vermekle seni şereflendirdi" dedi.¹⁰¹ Silfi der ki: Ebû Hattab b. Cerrah bana şöyle anlattı: Ramazan'da Mustazhir Billah ile birlikte namaz kıldım. Yusuf sûresi 81. ayeti bize Kesai'den gelen rivâyete göre "Senin oğlun çalındı" şeklinde kıraat ettim.¹⁰² Selam verince "Bu güzel bir kıraat. Zira bununla peygamber evlatları yalan söylememiş olmaktadır" dedi.¹⁰³ Zehebî der ki: Ben derim ki: Peki Yusuf (a.s)'ın kardeşlerinin "Onu kurt yedi" ve "Gömleği üzerinde yalancı bir kanla yanına geldiler" ayetlerine ne demeli?¹⁰⁴ Bu İmam Zehebî'den güzel bir dikkat çekiş olup onun ilminin genişliğine, tenkitteki büyük akli kudretine ve ilimdeki denge ve istikametine delalet etmektedir.

Mustazhir Billah'ın Sözlerinden:

Ebû Talib b. Abdüssemi der ki: Mustazhir Billah'ın sözlerinden bazıları şunlardır:

100 A.g.e. aynı yer.

101 Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, 19/397.

102 A.g.e. aynı yer.

103 A.g.e. aynı yer.

104 A.g.e. aynı yer.

-Kişinin dünyevi en hayırlı azığı güzel şekilde anılmak, ahireti için en güzel azığı ise sâlih ameldir.

-Kişinin parasında cimriliği seviyesiz bir kişiliğe sahip olmasından kaynaklanır.

-Zorluklara sabır hikmet doğurur.

-Birinden bir şey isteyenin edepli olması, vesilelere başvurmasından daha faydalıdır.

-Akıllının sermayesi zarara uğramaz, karı mahşerde belli olur.¹⁰⁵

İmam Gazali'nin Mustazhir Billah'a Karşı Tavrı:

Bize İmam Gazali'nin halife Mustazhir Billah hakkındaki görüşüne dair en iyi resmeden kitap onun "Fedaihu'l-Bâtıniyye ve Fezailu'l-Mustazhariyye" kitabıdır. Gazali bu kitabı, Bâtınîlerin akidesine cevap vermesi için Mustazhir Billah'ın kendisinin talebi üzerine yazmıştır.¹⁰⁶ İmam Gazali kitabın dokuzuncu bölümünün tamamını vacip olan hakkı yerine getiren ve insanların itaat etmesi gerekli olan gerçek imamın İmam Mustazhir Billah olduğu konusuna tahsis etmiştir. Dönemindeki alimlerin de kesin bir şekilde insanların ona itaat etmesi gerektiğine dair fetva vermeleri gerektiğini, verdiği hükümlerin geçerli, valileri atamasının, kadıların tayinin sahih olduğunu, onun Allah'ın kullarına üzerindeki halifesi olup bütün insanların ona itaat etmelerinin farz olduğunu açıklamıştır.¹⁰⁷ Bu bölüm 169'dan 225. sayfaya kadar devam eder ve baştan sona Mustazhir Billah'a itaate ve halifelik makamı etrafında birleşmeye çağrıdır. İmamın sıfatlarını, siyasi ve dini görevlerini de açıklamıştır.¹⁰⁸ İmam Gazali bunda fikri, kültürel ve akaidi ağırlığını Abbasi hilafetin ve halife Mustazhir Billah'ın meşruluğunu ispat için ortaya koymuştur. Çünkü o Abbâsî otoritesini düşürmek, fikir ve nesep bakımından ehli beyte iftira atarak, (ehli beyte) mensup oldukları şiarıyla Fâtımî/Bâtınî'nin meşruluğunu ispata çalışan Bâtını tehlikesini biliyordu. İmam Gazali gerçekleştiği taktirde bunun Sünni devletin yok olup gitmesi demek olduğunu biliyordu. O yüzden tüm ağırlığını, Bâtını hareket karşısında Sünni Abbasilerin meşruiyetini muhafaza için ortaya koymuştur.

¹⁰⁵ Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, 19/397.

¹⁰⁶ Fedaihu'l-Bâtıniyye, s. 3.

¹⁰⁷ A.g.e. s. 169.

¹⁰⁸ el-Hadaratu'l-İslamiyye Fi Bağdad, s. 230.

Mustazhir Billah'ın Murabıtlar'la İlişkisi:

Mısır'daki Fâtımî hilafeti ile İran'daki Selçuklu yönetimi İslam ülkeleri üzerinde hakimiyet hususunda birbirleriyle yarış içindeydiler. Mustazhir Billah'ın dini nüfuzu da Sünni Selçukluların yönetiminin uzantısına bağlıydı. Kuzey Afrika'da ise Murabıtlar Merakiş ile Atlas Okyanusu sahillerini, sonra da hicrî 479'daki Zellâka savaşından sonra Endülüs'ü ellerine geçirmişlerdi. Yusuf b. Tâşfîn geniş topraklara sahip büyük bir devlet kurmayı başarmıştı. Bu devlet bağlılığını, mezhebinden olmalarından dolayı Kahire'deki Fâtımî halifesine vermeyi reddetti. Onlar sünniydiler ve Abbasi hilafetine müntesip olmaya önem veriyorlardı. Bu Murabıtlar için artı bir değer ve güzel bir haslet olup bize din ve İslam akidesindeki kardeşlik, bunlarda iyilik ve takva üzere yardımlaşma bulunan sıkı kardeşlik ilişkileri kurmak için çalışmak, özellikle yaşadığımız dönemde ümmetin vahdeti için büyük gayret göstermek hususunda dersler vermektedir.¹⁰⁹ Bu yüzden Yusuf b. Taşfîn Abbasi halifesine yakınlaşmak ve yönetimi meşruiyet kazanmak ve itaati herkese vacip olması için ondan biat almak istemiştir. Bunu da ona Mağrib ve Endülüs'lü alimler tavsiye etmiştir.¹¹⁰

Murabıtların emiri Mustazhir Billah ile irtibata geçmeden önce de bazı adımlar atmıştır. Örneğin Murabıtlar paralarının üzerine Abbasi halifesinin adını yazmışlardır. Paralarında Abdullah yazılı idi ve bununla Abbasi halifesini kastediyorlardı. Bundan hedef de halifenin değişmesiyle paranın değişmesini önlemektir. Bunun delili Ali b. Yusuf b. Taşfîn yoluyla Mustazhir Billah'a gönderilen mektupta "Abdullah" diye hitap edilmesidir. Oysa onun adı Ahmed'dir.

Murabıt Devleti genişledikten sonra ise yöneticileri emirleri Yusuf b. Taşfîn'in "mü'minlerin emiri" unvanını almasının uygun olacağını düşündüler. Fakat o Abbâsî halifelerine yakın olmak ve onlara saygı maksadıyla bu teklifi kabul etmedi ve "Bu unvanı almaktan Allah'a sığınırız. Bu unvanı ancak, o değerli soydan geldiklerinden dolayı Abbâsîler alabilirler. Hem de onlar Haremeyn'in, Mekke ile Medine'nin sultanlarıdır. Ben ise onların ayakları ve onların davetçileriyim." dedi.¹¹¹ Murabıtlar

109 İbn Hatib, el-Hulelu'l-Muşîye fi zikri'l-ahbari'l-merakişîyye, s. 16.

110 Yafii, Mir'âtü'z-Zamân, 3/164.

111 el-Hulelu'l-Muşîye, s. 16.

sonra Abbasilerin şiarı olan siyah rengini kıyafet ve sancaklarında kendilerine şiar edindiler. Ülkelerindeki minberlerde Abbasi halifesi adına hutbe okuttular.¹¹²

Bir süre sonra hicrî 498'de Yusuf b. Taşfin Mustazhir Billah'a, ona biat ve hediyeler ile fethettiği beldelerle frenklerle yaptığı savaşları anlatan bir kitapla birlikte delege gönderdi. Delege halifeden Yusuf b. Taşfin'e Fas ve Endülüs ile ileride "Mü'minlerin emiri" kılıcıyla fethedileceği ülkelerde destek verilmesini istedi. Mustazhir Billah da isteğini kabul etti ve ona "Mü'minlerin emiri" ve "Nasıruddin" unvanları verdi. Ona hırka ile sancak gönderip bu hususta ahit yazdı. Ayrıca İmam Gazali ile Kadı Tartuşi de ona İslam'a hizmete teşvik eden ve grupların emirlerine dair fetva veren mektup gönderdiler.¹¹³ Yusuf b. Taşfin'in hicrî 500'de vefatından sonra yönetime babasının Abbasi halifesine bağlılık ve İslam şeriatına hizmet siyasetini devam ettiren oğlu Ali b. Yusuf b. Taşfin geldi. Hicrî 512'de Mustazhir Billah, daha önce ondan bir ahit talep eden bir mektubuna cevaben bir mektup gönderdi. Mektup Allah'a hamd ve şükür, İslam davasını taşıyıp ümmeti sapıklıktan kurtaran, kalpleri aydınlatan, dini güçlendiren Muhammed b. Abdullah'a salat ve selam ile başlıyordu. Ardından Rasûlullah (s.a.v)'in amcası Abbas'a ve onun soyuna salat ediliyordu. Sonra Allah'ın, adaletle hükmeden, halkın maslahatı için azami gayret sarf eden, onlardan zararları def etmeye çalışan Müslümanların emirine olan ilahi bağışlar zikrediliyordu. Sonra ordusunu düşmanlarına karşı muzaffer etmesi, kafirlerle savaşında ve ülkesine komşu ülkelerde genişlemesinde muvaffak kılması için dua ediyordu. Sonra ona Kur'ân ve Sünnet'e tutunmasını, takvadan ayrılmamasını, düşmanlara karşı cihadda sabır ve sebat etmesini tavsiye ediyor, ülkesinin minberlerinde güçlü ve muzaffer olması için mü'minlerin emirine dua edilmesini söylüyordu. En sonunda da ona ve ona itaat eden kimselelere selam ediyordu.¹¹⁴ Fas ve Endülüs'teki Abbasi bağlılığı Murabıtlar devleti sona erene kadar devam etmiştir.¹¹⁵

Mustazhir Billah'ın Haçlı Seferlerine Karşı Tavrı:

Mustazhir Billah döneminde Abbâsî hilafeti iki büyük tehlike ile

112 En-Nücumü'z-Zahira, 5/191; el-Hadaratu'l-İslamiyye fi Bağdad, s. 132.

113 el-Kâmil fi't-Tarih 'ten naklen el-Hadaratu'l-İslamiyye fi Bağdad, s. 132.

114 el-Hulelu'l-Muşıye, s. 64, 65.

115 el-Hadaratu'l-İslamiyye fi Bağdad, s. 133.

karşı karşıya kalmıştır. Birinci tehlike doğudan, askeri ve fikri olarak Abbâsî hilafetine karşı koymaya kararlı olan Bâtinî hareketinden gelmiştir.

İkinci tehlike ise batıdan gelmiştir. Bunu da doğuyu işgal etmeyi ve Kudüs'ü Müslümanların elinden almayı hedefleyen haçlılar yapmışlardır. Haçlı seferleri müslüman doğunun en kötü siyasi ve mezhebi bölünmelerin sıkıntısını çektiği bir zamanda olmuştur. Zira Selçuklu Devleti Mısır'daki Fatımi hilafetiyle çekişme halindeydi. Şam da iki tarafın hakiyet kurmak için yarıştığı temel alandı. Selçuklu Devleti'nin kendisi düzleminde ise durum daha vahim ve daha acıydı. Zira Selçuklu Devleti sultanları Melikşah'ın ölümünden sonra tahtı ele geçirmek için yıkıcı savaflara girmişlerdi ve bu savaflar kuru veya yaş herkesi yakmıştı. Bu da devletin iç ve dış düşmanlarının önüne geniş bir alan açmıştı. Bu, kayda değer hiçbir direnişle karşılaşmadan Şam bölgesinin sahil kısımlarını ele geçiren Haçlılar için uygun bir fırsattı.¹¹⁶ Selçuklu Devleti'nin başına gelen bu parçalanmışlık Haçlı seferlerinin başarısının en büyük etkenlerindedir.¹¹⁷

Selçuklu Sultanları Arasındaki Kavgalar ve Mustazhir Billah'ın Onlara Karşı Tavrı:

Mustazhir Billah ile Selçuklu sultanları arasında iyi ilişkiler bulunmasına rağmen halifelik Bağdat şehrinin iç işlerinin idaresinde dahi hiçbir tür özgürlük elde edememişti. Selçuklu hanedanının birliğini alıp götürün şiddetli çekişmeler karşısında da sadece izleyici olarak kalmış, kendisi için kuvvet ve istiklal kazanmak için uygun fırsatları değerlendirmeyi de düşünmemişti. Fakat Abbâsî hilafetinin saygınlığı Melikşah oğlu Muhammed döneminde artmıştı.¹¹⁸ Mustazhir Billah kendisiyle Sultan Muhammed arasındaki saygıya dayalı ilişkiyi fırsat bilerek Selçuklu hanedanı ile arasındaki bağları daha da sağlamlaştırmak istedi. Hicrî 502 yılında Sultana haber göndererek Melikşah'ın kızı ve onun kızkardeşi olan ikinci Türkan hatunu kendisine eş olarak istedi. Bu isteği kabul edildi ve Muhammed ile halife arasındaki ilişki bir tür sevgi ve muhabbet ilişkisine döndü. Bunun etkisi ise Bağdat'taki insanların hayatına refah, zenginlik ve ilerleme olarak yansdı.¹¹⁹

116 A.g.e. s. 136.

117 A.g.e. s. 137.

118 A.g.e. s. 116.

119 el-Hadaratu'l-Islamiyye fi Bağdad, s. 125, 126.

7- Mustazhir Billah'ın 512'de Vefatı:

Mustazhir Billah cömertlik, gözü tokluk, alimleri, dindarları sevme ve fakirleri araştırma vasıflarının yanında fazilet, asalet, belagat, yüksek gayret sahibiydi ve güzel bir yaşantısı vardı. Hal ve hareketleri hoş, sözleri düzgündü.¹²⁰ İyiliğe ve hayra rağbet gösterir, bunlarda tez davranırdı. Kendisinden bir şey isteyen kimseyi boş çevirmezdi. Geçimi güzeldi. Jurnalcıların sözlerine kulak vermez, yanına girip çıkan fesatçılara güvenmezdi. Hilafet otoritesini düzene sokmuş, sağlama almış ve onun hakkında çok bilgi ve marifet edinmişti. Çok bilgili ve çok faziletliydi.

Hicrî 512'de vefat ettiğinde onu İbn Ukayl ile İbn Sünnî yıkadılar. Cenaze namazını da oğlu Ebû Mansur el-Fadl dört tekbirle kıldırdı ve oturmakta olduğu hücreye defnedildi. Garip tesadüflerdendir ki, Sultan Alparslan vefat ettiğinde ardından halife Kaim Biemrillah vefat etmişti. Sultan Melikşah vefat ettiğinde ardından Muktedî Biemrillah vefat etmişti. Sultan Muhammed vefat ettiğinde de ardından Müstazhir Billah o senenin Rebiülâhîr ayının onaltısında kırkbir yaşında vefat etmişti. Vefat ederken kırkiki yaşından üç ay onbir gün almıştı.¹²¹

Abbâsî Hilafeti ile Selçuklu Devleti Arasında

Kavganın Fiilen Başlaması:

Hicrî 519 yılı Abbasi hilafeti ile Selçuklu Devleti arasındaki kavganın fiili başlangıcı olmuştur. Dübeyş b. Sadaka Muhammed oğlu Tuğrul'a sığındığında ona Irak'ı işgal etmeyi ve saltanata talip olmayı güzel gösterdi. Tuğrul da Dübeyş'in tahrikine kapıldı ve ikisi birlikte büyük bir ordunun başında halife Müsterşid Billah ve Muhammed oğlu sultan Mahmud'a karşı savaşmak üzere yola çıktılar. Dübeyş b. Sadaka'nın halifeyle savaş için yürümesinin sebebi aralarındaki ihtilaf ve çekişmeydi. Tuğrul'un hedefi ise sultan unvanını kardeşi Mahmud'un elinden almaktı. Halife, Tuğrul ile Dübeyş b. Sadaka'nın kendisiyle savaşmak için bir ordu hazırladıklarını haber alınca onlarla savaşmak için hazırlık yaptı, onlara karşı koymak için bir ordu kurdu. Fakat Tuğrul Bey aniden hastalandı ve o yüzden halife Müsterşid Billah'a karşı savaşa katılamadı. Halifenin ordusuyla Dübeyş b. Sadaka'nın ordusu karşılaştılar. Fakat Dü-

120 Siyeru 'Alaminnübelâ, 19/397.

121 el-Bidâye ve'n-Nihâye, 16/237.

beys halifeden af dileyip önünde yeri öptü ve bu, halifenin onu affetmesine sebep oldu.¹²²

Abbâsî Halifesi Müsterşid Billah ile

Sultan Mahmud Arasındaki Gerginlikler:

Bu gerginliğin sebebi şudur. Halife şehrin emniyet amirini tehdit etmiş,¹²³ o da kendisine bir zarar gelmesinden korkarak hicrî 540 yılının Recep ayında sultan Mahmud'a sığınmıştı. Emniyet amiri Sultan Mahmud'u da halifeye karşı dikkatli olmak için uyardı ve Bağdat'a girmesini engellemek amacıyla ona karşı hazırlık yaptığını haber verdi. Bağdat'tan çıkma niyetini öğrenen halife onun bunu, Dübeys ve ordusunun yol açtığı bozgunculuk ve aşırı pahalılığı ortadan kaldırıncaya kadar ertelemesini istedi.

Halife daha sonra Bağdat'a gelmesini ertelemesi şartıyla ona mali yardım gönderme hazırlığı yaptı. Sultanın buna karşılığı ise Zekevi'nin onun için kararlaştırdığını uygulamaktan başka bir şey olmadı ve Bağdat'a doğru gitmeye kesin olarak karar verdi. Orada Şemasiyye denen yere indi. Haber Abbasi halifesi Müsterşid Billah'a ulaşınca ailesiyle Bağdat'tan çıkıp şehrin batı yakasına göçtü. Sultan sözünden dolayı ona kızdı ve Bağdat'a yöneldi. Halife ise batı tarafında kaldı. Halifenin kurban bayramında verdiği hutbe insanlarda büyük etki yaptı ve insanlar onların içinde buldukları hale hüznünlendiler. Anlaşılan, halifenin hutbesi onlara sultan Mahmud'la savaşa girme ihtiyacını hissettirmişti.¹²⁴

İmadüddin Zengi ile Halifenin

En Özel Adamlarından Biri Arasında Savaş:

Halife Müsterşid Billah, sultanın adamlarını engellemesi için en yakın adamlarından Afif el-Hadim'i Vasıt'a gönderdi. Afif oraya ulaştı ve şehrin batı yakasına yerleşti. Aksancar'ın oğlu İmadüddin Zengi de¹²⁵ doğu yakasına yerleşmişti. İmadüddin Zengi Afif'e haber göndererek oradan gitmesini emretti. O ise bunu reddetti. Bunun üzerine İmadüddin Zengi

122 ed-Devletu'l-Selcukiyye fi ahdissultan Sencer s. 107.

123 Şihne: Halifenin veya sultanın temsilcisine denir ki kendisi şehrin emniyet güçlerinin amiridir.

124 ed-Devletu'l-Selcukiyye fi ahdissultan Sencer s. 109.

125 İmadüddin Zengi Zengi devletinin kurucusudur. Allah'ın izniyle ileride ondan bahsedilecek.

nehri geçip yanına gitti. Aralarında çıkan savaşta Afif yenildi. Askerlerinden esir alınanların yanında çok sayıda kişi de öldü. Afif ise öldürülmeden kurtuldu. Sultan Mahmud'un bir grup askeri hicrî 521 yılının Muharrem ayında hilafet merkezine girip yağmaladılar ve halifenin tacını aldılar. Onlar yağmalamakla meşgulken Abbasi halifesi Müsterşid Billah'ın askerleri sığınaklarından çıkarak sultan Mahmud'un askerlerini öldürdüler, bir grup emiri esir alıp bir kısmını da yolda öldürdüler.¹²⁶

Sonra halife beraberindeki 30.000 kişilik askerle doğu yakasına geçti. Sultan Mahmud'un askerleriyle birlikte Bağdat'a girmesinden korkan halife askerlere Bağdat'ın etrafına hendek kazmalarını emretti. Askerler hemen o gece bu emri uygulamaya geçtiler. Erbil hakimi Emir Ebû Heyca el-Kürdi ihanet edip sultan tarafına geçmeseydi halifenin ordusu neredeyse galip gelecekti.¹²⁷ Muhtemelen onu buna iten, özellikle İmadüddin Zengi'yle birlikte kara ve deniz kuvvetleri desteğinin gelmesiyle sultan Mahmud'un güçlendiği kanaati oldu. Bu durum, özellikle sultan ona barış için elçiler gönderdikten sonra halifeyi mesele üzerinde ciddi olarak düşünmeye itti. Sultan bununla, insanlar nezdinde büyük bir dini yeri olan ve onların onun yolunda her şeylerini feda ettikleri bir şahsiyet olarak halifeyi buna razı etmeyi hedefliyordu. Elçiler aralarında gidip geldiler. Sonra aynı yılın Rebû'l-Evvel ayının onunda barış yapıldı. Sultan Mahmud Bağdat'lıları affetti. Halife Müsterşid Billah da ona mal, at ve silah hediye etti. İmadüddin Zengi'nin sultan Mahmud'un yanında yer alarak asil bir tavır göstermesini göz önünde bulunduran sultan Mahmud devlet adamlarıyla Irak vilayetinin onun yönetimine verilmesi konusunda danıştı ve onlardan bu konuda destek aldı.¹²⁸ Sonra sultan Mahmud Hemedan'a gitti.¹²⁹

Sultan Sencer'in Yeğeni Mahmud'la İlişkisindeki Hikmet:

Dübeys b. Kays sultan Sencer'i hem Abbasi halifesi Müsterşid Billah'a hem de sultan Mahmud'a karşı kıskırttı ve onların sultan Sencer'i yönetimden uzaklaştırma hususunda ittifak ettiklerini ve sultan Mahmud'un ona itaatten çıktığını söyledi. Bu da sultan Sencer'i ona karşı tahrik etti. Bundan Dübeys'in halifeye ne denli kin beslediği ortaya çıkmaktadır. Bunun kaynağı ise halife ile arasındaki kötü ilişkilere dir. Ger-

126 ed-Devletu'l-Selcukiyye fi ahdissultan Sencer s. 110.

127 A.g.e. s. 110.

128 el-Kâmil fi't-tarih 'ten naklen ed-Devletu'l-Selcukiyye fi ahdissultan Sencer s. 111.

129 A.g.e. s. 111.

çekten de sultan Sencer üzerinde etki etmeyi başarmış, bu da onu hicrî 522 yılında bir orduyla Irak'a yürütmesine itmişti. Rey'e ulaştığında sultan Mahmud'u yanına istedi.

Burada sultan Mahmud'daki siyasi dehalığının rolü vardır. Zira sultan Mahmud onun yeğeni ve kızının kocasıdır. Ayrıca Sencer'in validesi ve Mahmud'un annanesinin ondaki etkisi rol oynayacaktır. Bunlar sultan Sencer'in, Dübeys'in söylediklerinin doğruluğunu test etmek için sultan Mahmud'u yanına istemesine yol açtı. Sultan Sencer onun kendisine itaat üzere olduğundan emin oldu ve onu tahta oturttu. Mahmud yıl sonuna kadar sultan Sencer'in yanında kaldı. Bu kıssadan, kötü niyetli kimselerin tahrik ve kışkırtmalarının müslüman emirler arasında tefrikaya yol açmadaki rollerini anlıyoruz. O yüzden bu tür ifsatçı türlere karşı dikkatli olmak ve onları karar sahibi makamlardan uzaklaştırmak, tarihten gerçek dersler çıkarabilmek için yüksek yetenek sahibi ıslahçı kimseleri birbirlerine yaklaştırmak için gayret sarf etmek şarttır. Sencer daha sonra Horasan'a döndü ve Mahmud'a Dübeys'i ülkesine göndermesini, halifeden onu affını istemesini söyledi. Sultan Mahmud da 523 yılının Muharrem'inde Dübeys'i ülkesine gönderdi. Halifeyi yüz bin dinar mukabilinde onu affa razı etmeye çalıştı ve sonunda râzı etti.¹³⁰

Fazıl el-Müstersid Billah

Fazıl b. Ahmed el-Müstehzir. 486 yılında doğdu. 516 yılında 30 yaşında iken hilafet makamına geçti. 17 sene 6 ay bu görevde kaldı. Uzun bir hükümrancılık döneminden sonra 529 yılında 43 yaşında iken şehit olmuştur.

Müstersid Billah; Kureyş kabilesinden Hz. Abbas ve Haşim'in soyundan, Muktedi Biemrillah oğlu Mustazhir Billah oğlu Ebû Mansur Fadl el-Bağdadi'dir.¹³¹

1- Biat Edilmesi:

Hicrî 512 yılında ona halife olarak biat edilip hutbeler onun adına okundu. Yirmi üç yıl boyunca veliaht durumundaydı. Onun için biat alan ise başka biridir; Ebû Hasan ed-Damgani'dir. Müstersid Billah'a biat edilince kardeşi Ebû Hasan üç kişiyle birlikte bir gemiye binerek kaçtı. Gittiği yerde ona iyilikte bulunuldu. Müstersid Billah bundan endişe-

130 el-Iberu fi haberi men ğaber, 4/50; ed-Devletu'l-Selcukiyye fi ahdissultan Sencer s. 112.

131 Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 19/561.

lenerek bu konuda Dübeys'le, ayrıca başkomutan ez-Zeynebi ile mektuplaştı. Bunun üzerine halifenin kardeşi Dübeys'in yanından kaçtı. Üzerine ordu gönderdiler ve çokle onları sıkıştırdılar. Çok susadı ve ona iki bedevi onunla karşılaştılar ve su verip Bağdat'a götürdüler. Ağabeyi yanına geldi ve sarılıp ağlaştılar. Halife onu hilafetinden önce oturduğu bir eve yerleştirdi. Ona iyilik yaptı ve gönlünü hoş tuttu. Bağdat'tan uzak kaldığı süre on bir aydır. Sonunda hilafet muhalifsiz olarak Müsterşid Billah'a kaldı.¹³²

2- Hasletlerinden ve Şiirlerinden:

Halife Müsterşid Billah dindar, akıllı, zeki ve cesur olması yanında güzel bir hattı olan, düz yazıda usta ve güzel şiirler yazan biriydi. İmamlığa layık biriydi, benzeri az bir şahsiyetti.¹³³ İlk dönemlerinde kendini ibadete vermişti. Yün hurka giyiyor, sürekli ibadet ediyordu. Kur'ân'ı bitirmiş ve fıkıh ilmini tahsil etmişti. Halifeler arasında onun kadar güzel yazan biri yoktur. Katiplerinin hatalarını söyler ve kitaplarındaki yanlışları düzeltirdi.¹³⁴ Onun dönemi muhaliflerin ortalığı karıştırmasıyla havanın bulandığı bir dönemdir. Bunu def etmek için dışarıya kendi başına çıkar ve işlerini kendisi görürdü. Nihayet bir çıkışında vuruldu ve esir alındı. Sonra inkarcı mülhidler eliyle şehid edildi. Alimlerden hadis alan bu halife¹³⁵ hoş şiir ve nesri bulunan, yüksek görüşlü bir zattı.¹³⁶ Şairdi ve şiirlerinden biri şudur:

Dediler ki: Düşmanların senin etrafını kuşatmışken,
Sen hâlâ duruyor ve kaçmıyorsun.
Onlara dedim: Kişi nasihatten almadığı sürece aldanmıştır.
Allah'tan başkasının fayda veya zarar vereceğini düşünseydim,
Hayatım boyunca hiçbir mal sahibi olamazdım.
Zaman da bana bir şer bulaştıramazdı.
Bir şiirinde şöyle der,;
Ben savaşlarla vaad olunan kumral.
Kim dünyaya rakipsiz sahip olmuş ki!

132 el-Bidâye ve'n-Nihâye, 16/237.

133 Siyeru 'Alâmi'n-Nübela, 19/561.

134 A.g.e. 19/562.

135 A.g.e. 19/562.

136 A.g.e. 19/562.

Atlarım Rum diyarına kadar ulaşacak.

Kılıçlarım Çin'in en uç noktasında kınından çıkarılıp parlayacak.¹³⁷

Şehid edildiği tutsaklığında şöyle dediği rivâyet edilir:

Arap ve acemden düşman köpeklerin ele geçirdiği Aslana hayret etme.

Hamza'ya ölüm şarabını Vahşi'nin mızrağı içirmiş,

Ali'nin ölümü Hüsam b. Mülcem'in eliyle olmuştu.¹³⁸

3- Müsterşid Billah'ın

Hilafete Saygınlığını Tekrar Kazandırma Gayretleri:

Müsterşid Billah halkın kendisine desteğini çeken bir takım ıslah çabalarına girdi. Sonra onları Bağdat ve çevresinde bozgunculuk yapan ve terör estiren isyankarlara, özellikle Hulle hakimi Dübeyş b. Sadaka'ya karşı cihada çağırıldı. Çok sayıda insan halifenin sancağı altına girdi ve onları Dübeyş'e savaşa sokan halife hicrî 526 yılında ona karşı zafer kazandı.¹³⁹ Bu zaferin insanlar üzerinde büyük bir etkisi oldu. Böylece insanlar kamuoyunun desteğini ve bağlılığını kazandı ve bazı siyasi nüfuzlarını geri almayı başardı.¹⁴⁰

Halife Müsterşid Billah döneminde Bağdat'ta bir de liderleri arasında şeyh Abdülkadir Geylani'nin bulunduğu genel bir halk uyanış hareketi de başladı. İnşâallah bundan, bir sonraki Zengiler ve Haçlılara karşı cihaddaki rolleri hakkındaki konumuzda bahsedeceğiz.

4- Halife Müsterşid Billah'ın Musul'u Kuşatması:

Halife Müsterşid Billah Musul'u üç aya yakın bir süre kuşattı. İmadüddin Zengi'nin kuşatmayı kaldırması mukabilinde halifeye mal teklif etmesi bir fayda vermedi. Halife kuşatmanın bir sonuç vermediğini anlayınca Bağdat'a döndü.¹⁴¹ Anlaşılan İmadüddin Zengi Abbâsi hilafetiyle muhalif konumda olmanın zararlarından korkusundan olacak ki daha önceki ona karşı tavrı almakla bozduğu onunla arasındaki ilişkiyi düzeltmek için istemiş ve hicrî 528 yılında Musul kadılarında birini barış

137 Siyeru Alâmi'n-Nübelâ 19/562.

138 A.g.e. 19/563.

139 Ahlam en-Nakib, Siyasetu'l-halife en-Nasır lidinillah, s.11.

140 A.g.e. 12.

141 Ibn Iberi, Muhtasaru'd-Düvel, s. 354.

talebiyle hediyeler, atlar, silahlarla birlikte halife Müsterşid Billah'a göndermiştir, o da bunu kabul etmiştir.¹⁴² Halifenin İmadüddin Zengi'yle birlikte bu barışı kabul etmesi onun siyasi maharet ve tecrübesini göstermektedir. Çünkü bu sulh, Zengi'nin düşmanlığını dostluk ve bağlılığa dönüştürmesi yanında ona her şeyiyle Selçuklulara yönelme olanağı sağlamıştır.¹⁴³

5- Halife ile Sultan Mesud Arasındaki Savaş ve Sultan Mesud'un Esir Düşüp Öldürülmesi:

Halife Müsterşid Billah'ın Selçuklularla problemi bitmedi. Zira sultan Mesud halifeyle yaptığı andlaşmayı bozdu. Bunun direk etkisi Bağdat'ta onun adına verilen hutbenin kesilmesi şeklinde oldu. Sultan Mesud'un otoritesi hicrî 528'de askerlerinin çoğunun kardeşi Tuğrul beye geçmesiyle zayıflamıştı.¹⁴⁴ Halife Müsterşid Billah hemen Mesud'u makamına geri getirdiğini bildirdi ve Bağdat'a makamına gelmeye çağırıldı. Mesud da davetini kabul etti.¹⁴⁵

Halifenin hedefi Selçukluların çekişmelerinden imkan oranında onları zayıflatmak adına istifade etmektir. O yüzden Mesud'u kardeşi savaş için Tuğrul üzerine yürümeye teşvik etti. Fakat sultan Mesud çağırısını kabul etmedi.¹⁴⁶ Bundan sonra halife Müsterşid Billah ile sultan Mesud arasında yeniden ihtilaf doğdu. Halifenin veziri Tuğrul'un Bağdat'ta kendisine bağlı bazı emirlere gönderdiği mektubu ortaya çıkardı. Halife onlardan birini tutuklarken diğerleri sultan Mesud'a sığındılar. Mesud onları halifeye teslim etmeyi reddetti. Halife buna kızdı ve Bağdat'tan gitmesini emretti. Mesud da hicretin 528. yılının Zilhicce ayında oradan ayrıldı.¹⁴⁷ Fakat halife Tuğrul'un bir ordunun başında Bağdat'a doğru geldiğini öğrenmişti. Bu yüzden ortak düşmanlarının karşısında birlikte durmak için sultan Mesud'la barış yapmak zorunda kaldı.¹⁴⁸ Sonra Tuğrul beyin Bağdat yolunda öldüğü haberi alındı. Bunun üzerine sultan Mesud Hemedan'a yürüdü ve hicrî 529'un başlarında tahta oturdu.¹⁴⁹

142 İbn İmrani, el-Enbau fi tarihi'l-hulefa, s. 218.

143 Nizamu'l-Vezâre fiddevleti'l-Abbâsiyye, s. 54.

144 A.g.e. s. 54.

145 A.g.e. s. 54.

146 A.g.e. s. 54.

147 el-Muntazım, 10/36.

148 A.g.e. 10/41.

149 Nizamu'l-Vezâre fiddevleti'l-Abbâsiyye, s. 54.

Hemedan'da otorite tamamen sultan Mesud'un eline geçince halifeden korkarak ona sığınan emirler onu, Selçuklu nüfuzuna boyun eğmesini sağlamak için halifeyle savaş yapmaya teşvik ettiler. Sultan Mesud da onları dinledi ve Bağdat'a saldırmak için ordusunu teçhiz etmeye başladı. Bu da halifenin, onun adına hutbeyi kesmesine yol açtı ve onunla savaş için hazırlık yapmaya başladı.¹⁵⁰ Sonra halife Müsterşid Billah sultan Mesud'la savaşmak için Bağdat'tan çıktı. İbn Esir halife Müsterşid Billah'ı ordusunun 7.000 iken düşmanının ordusunun 2.500'ü geçmediğini söyler. Fakat sultan Mesud siyasete sığındı ve halife ile irtibat halindeki çevre emirlerini kazanmaya çalıştı. Halifenin yolda yavaş ilerlemesi sultan Mesud'un o emirleri kendi tarafına çekmesine ve ordusuna katmasına katkıda bulundu. Halife savaşa çıktığında insanların Selçuklulara karşı kendisinin yanında yer alacağını sanıyordu.¹⁵¹

Fakat işler halife Müsterşid Billah'ın planladığı gibi gitmedi. Bilakis tersi oldu. Askerleri sultan Mahmud'un ordusuyla karşı karşı gelince, onlardan Türk emirler ve onların askerleri halifeye ihanet edip ordusundan çekildiler ve Selçukluların ordusuna katıldılar. Bunun üzerine hilafet ordusu yenilgiye uğradı ve halifenin kendisi has adamlarıyla birlikte esir düştü.¹⁵² Sultan Mesud onları Hemedan yakınındaki bir kaleye hapsetti. Bağdatlılar bunu öğrenince çarşı pazarda başlarına toprak saçtılar, ağlayıp inlediler. Kadınlar başları açık halife için ağıt yaktılar. Namazı ve hutbeyi engellediler, camilerin minberlerini kırdılar.¹⁵³

İbn Cevzi der ki: Bağdat defalarca depremlerle sarsıldı. İnsanlar imdat diliyorlardı. Bunun üzerine sultan Sencer yeğeni Mesud'a şu mektubu gönderdi: "Çocuk bu mektubu okur okumaz mü'minlerin emirinin huzuruna girecek. Önünde toprağı öpüp ondan af ve bağış dileyecek. Bizim burada benzerlerini işitmeye takatimizin kalmadığı semavi ve arzi mucizeler zuhur etti. Kasırgalara, şimşeklere, depremlere, askerlerin kargaşa çıkarmasına ve ülkelerde inkılaplara tanık olundu. Hakkımda Allah'tan gelecek belalara dair korkuya kapıldım. Allah'ın ayetlerinin zuhuruna, insanların camilerde namazı bırakmalarına ve hutbelere izin vermemelelerine dayanacak takatim kalmadı. Allah'tan kork ve durumu düzeltip mü'minlerin emirini izzet makamına oturt ve bizden önceki sultanların adeti üzere önünden tahtını taşı." Sultan Mesud da emredildiği her şeyi yaptı. Onlar bu haldeyken on yedi bin Bâtını, askerler farkında olmadan

150 el-Muntazım 10/43.

151 Nizamu'l-Vezâre fiddevleti'l-Abbâsiyye, s. 55.

152 el-Muntazım, 10/44, 45.

153 Ahbaru'd-Düveli ve asaru'l-üvel, 2/169.

çadırında bulunan halifeye saldırarak onu ve beraberindeki adamlarını öldürdüler.¹⁵⁴ İşlerini bitirince askerleri de yakalayıp öldürdüler. Haber Bağdat'a ulaşınca ağırına giden halk yalın ayak, elbiseleri yırtık, kadınlar başları açık bir halde caddelere çıktılar. Kadınlar yüzlerine vuruyor, mer-siyeler söylüyorlardı. Çünkü Müsterşid Billah halk tarafından sevilme-ktedi.¹⁵⁵ Müsterşid Billah'ın hilafeti on yedi yıl on ay sürdü ve 46 yaşın-da vefat etti.¹⁵⁶

6- Mansur er-Raşid Billah

Mansur b. Fadl el-Müsterşid b. Ahmed el-Müstezhir. 505 yılında doğdu. 529 (m: 1135) yılında 23 yaşında iken Halife oldu. Hilafete geç-tikten bir yıl sonra bu görevden azledildi. 532 yılında 26 yaşında iken şe-hit edildi.

Mü'minlerin emiri, Abbasi halifesi, Müsterşid Billah'ın oğlu Ebü Ca-fer Mansur'dur. Hicrî 502 yılında Ramazan ayında doğdu. Doğacağı va-kit annesinin organının deliksiz olduğu ve altından bir aletle delik açıl-dığı söylenir. Annesi cariyedir. 529 yılının Zilkade ayında da halife ol-du.¹⁵⁷ Bağdat'ta eşraf ve emirler ona biat ettiler. Bağdat'ta ve diğer ülke-lerde hutbeler onun adına okunmaya başladı.¹⁵⁸

Sultan Mesud ile Halife Raşid Billah Arasındaki İhtilaf:

Sultan Mesud Halife Raşid Billah'a haber göndererek babasının esir alındığında vermeyi taahhüt ettiği 400.000 dinarı vermesini istedi. O ise bunu kabul etmeyerek "Bizimle aranızda sadece kılıç vardır" dedi. Bu-nun üzerine aralarında ihtilaf meydana geldi. Sultan askelerini topladı. Halife de emirleri harekete geçirdi. İmadüddin Zengi'ye haber gönderdi ve o da geldi. Etrafında insanlar toplandılar. Bu sırada sultan Mahmud oğlu Davud geldi. Halife Bağdat'ta onun adına hutbe okuttu. Ona hırka verdi ve hükümdar olarak biat etti. Böylece sultan ile halife arasındaki soğukluk iyice arttı. Halife Bağdat'ın sırtlarına çıktı. Ordu da, daha önce babasına yaptığı gibi arkasından geldi. İmadüddin Zengi sultan Mesud'un ordusunun kalabalık olduğunu duyunca halifeye kendisiyle Mu-sul'a gitmesinin iyi olacağını anlatmaya çalıştı. Sultan Mesud Bağdat'a te-

154 Ahbaru'd-Düveli ve asaru'l-üvel, 2/139.

155 A.g.e. 2/170; Nibras fi tarihi hulefai benil-abbas, s. 139.

156 Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 19/567.

157 A.g.e. 19/569.

158 A.g.e. 19/569.

vafuken onun olmadığı bir vakitte girdi. Hilafet Sarayına giderek oradaki her şeye el koydu. Sonra halifenin hanımlarından ve hizmetçilerinden zinetleri, altınları, süslü elbiseleri vs. toplattı.¹⁵⁹ Bu bir zulüm, haksızlık ve zorbalıktır.

Halife Raşid Billah'ın Azli:

Sultan Mesud kadıları ve fakihleri toplayarak onlara Raşid Billah'ın kendi el yazısıyla "Ne vakit sultanla savaşmak için Bağdat'tan ayrılırsam kendimi hilafetten azletmiş kabul ediyorum" yazısını gösterdi. Fakihler de bu durumda onun azlolduğuna dair fetva verdiler. Böylece hakimın hükmü ve fakihlerin çoğunun fetvasıyla Zilkade ayının 16'sında Pazartesi günü hilafetten azledildi.¹⁶⁰

Azli hakkında başka bir rivâyet şöyledir: Vezir Ebû Kasım Ali b. Tırad ez-Zeynebi, İnşa yazarı İbn Enbari ve hazine müdürü Ebû Fütuh Talha 530 yılında, Zilkade ayının on altısında Pazartesi günü toplandılar. Adil ve dürüst bir grup kişinin şahitliğiyle Raşid Billah'ın zulmettiğine, insanların mallarını aldığına, kan döküp içki içtiğine dair bir rapor hazırladılar. Onun fasıklığını söyleyip işlediği fiilleri ve irtikap ettiği günahları yazdılar. Sonra fakihlere bunu yapan kimsenin ümmete imamlığının geçerli olup olmayacağını, bunlar sabit olduğu taktirde zamanın sultanının onu azledip yerine aynı aileden daha düzgün ve daha dindar birini geçirmesinin hükmünü sordular. O vakitte orada bulunan fakihler bu kimsenin azlolacağı, ahdinin feshedilip akdinin bozulacağı ve bu vasıflarda ise yerine başka birinin getirileceğine hükmettiler. Bu fetva ve rapor sultan Mesud'a sunuldu. Mesud "Ben bunda tamamen size uyuyorum. Allah'a karşı benim bununla hiçbir alakam yoktur." Dedi. Sonra "Bu aileden bu işe layık olan birini seçin" dedi.

Vezir Zeynebi'nin aracılığıyla Mustazhir Billah'ın oğlu Ebû Abdullah Muhammed'in seçilmesi kararlaştırıldı. 530 yılının Zilkade ayının 17'sinde Salı günü Sultan Mesud ve Dicle kıyısındaki Müsmene denilen hilafet merkezinde bulunan topluluğun huzurunda hilafete Ebû Abdullah Muhammed b. Mustazhir Billah getirildi ve **Müktefi Biemrillah** unvanı verildi. Sonra sultan Mesud evine döndü. Ertesi gün, Zilkade ayının 18. gününde Çarşamba sabahı ed-Daru'l-Kaime kapısını açtı. Fakihler, kadılar, şahitler ve önde gelen insanlar ona biat ettiler. Sonra Musul'da

159 A.g.e. 16/309.

160 Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ 16/309.

bulunan Raşid Billah'ın azli gerçekleştirildi.¹⁶¹ Bu fetvada sultan Mesud'un halife Raşid Billah'a olan öfkesinin payı vardı. Halife ile sultan arasında bir ihtilaf olmasaydı böyle bir şeyi asla işitmeyecektik.

Sultan Mesud'un Raşid Billah'ı Takibi:

Sultan Mesud İmadüddin Zengi'ye mektup yazarak Raşid Billah'ın tutuklanıp Bağdat'a gönderilmesini istedi. Erbil hakimi Zeynüddin Ebû Hasan Ali b. Bektegin buna izin vermedi ve İmadüddin'e "O bizde misafirdir, bizim ikramımızdadır. Daha dün halifemizdi. Vallahi yer ve gök var olduğu sürece tüm kanlarımız dökülse dahi onu teslim etmeyiz." Dedi. Bunun üzerine İmadüddin Zengi Mesud'dan özür dileyerek: "Ben onu velayetimden çıkarırım. Sen de bir asker gönderip onu bizim tarafımızdan olmaksızın tutuklatırsın." Dedi. Zeynüddin onunla birlikte göndermek için bir grup kürdü hazırladı. Önünde sadece az sayıda insanın bileceği yollardan yürüdüler. Sonunda Azerbeycan'daki Meraga'ya vardılar.¹⁶²

Raşid Billah'ın Öldürülmesi:

Raşid yaşantısı güzel, adaleti seçen, fasih, ifadesi tatlı, edebiyatçı, şair ve cömert bir insandı. Uzun yaşamadı. Musul'a gittikten sonra Azerbeycan'a geçti, sonra İsfahan'a döndü. İsfahan girişinde sultan Davut'la birlikte kaldı. Kuşatıldı ve mülhid Bâtıniler tarafından orada öldürüldü. Bağdat'tan çıktuktan sonra sultan Mesud'un onun yanına gelmesi vardır.¹⁶³

Güzel sözlerinden biri şöyledir: Biz halka olan şefkatimizden dolayı fitneleri istemeyiz. Halk için adalet ve emniyeti tercih ederiz. Kader ise işleri zorlaştırmak ve halkı birbirine katmaktan başka bir şey yapmaz. Allah'tan, fitne ateşini söndürerek insanların dağınıklığını birliğe dönüştürülmesinde yardım etmesini dileriz.¹⁶⁴ Allah (c.c) Raşid'e hilafet yanında Yusufi bir yüz ve Ömeri bir yaşantı bahşetmişti.¹⁶⁵ Zehebî onun öldürülmesiyle ilgili olarak şunları anlatır: Raşid Musul'dan çıkıp Azerbeycan'a, Meraga'ya geçti. Yanında bir grup insan vardı. Bunlar halkı şehirden çıkardılar ve orada zulüm yaptılar. Sonra Hemedan'a gidip orada insanları öldürdüler, bir grup fakihin sakallarını kestiler. Zulümlerini yap-

161 En-Nibras fi tarihi hulefai benil-abbas, s. 141.

162 En-Nibras fi tarihi hulefai benil-abbas, s 143..

163 Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, 19/569.

164 A.g.e. 19/570.

165 A.g.e. 19/570.

maya devam ederek İsfahan tarafına geçtiler. Aralarında Davud b. Muhammed'in bazı askerinin bulunduğu bir grupla birlikte şehirleri kuşatıldılar. Raşid hastalandı, sonra iyileşti. Bize ulaşan bir habere göre de onun ev işlerini düzenleyen ve odacılığını yapan bir grup acemle iletişim kurup 532 yılının Ramazan ayında yanlarına girdiler. Raşid Billah'ı bıçaklarla öldürdüler. Daha sonra onların hepsi de öldürüldü. Halifeye zehir iştirildiği de söylenir. Sonra Medine-i Atika'da Nizâmülmülk'ün yaptırdığı bir eserin yanına gömüldü. Haberi amcası Muktefi Billah'a geldi ve onun için bir günlük taziye kabul etti.¹⁶⁶ Halife Muktefi'nin gelişiyle birlikte Abbâsî Devleti için yeni bir çağ başlar. Zira zeka ve dehasıyla halifelerin ihtişam ve saygınlığını geri getirmeye gayret etmiş ve bunda büyük oranda başarılı olmuştur. Nitekim Allah'ın izniyle bunun detayı gelecek.

HİLAFET ÜZERİNDE SELÇUKLU OTORİTESİNİN ALAMETLERİ

Selçuklular Bağdat'a Abbasi halifesi Kaim'in davetiyle girmiş olmalarına rağmen kendilerini fatihler ve onu Fâtımî nüfuzunun ortadan kaldırma tehdidinden kurtarıcılar olarak gördüler. Selçuklu ordusu aynı zamanda hilafet ordusu kabul edildi.¹⁶⁷ O yüzden, Selçukluların hilafete dair dini bakışları farklı olmasına rağmen, onların Abbasilerle ilişkisi Büveyhîlerin Abbasilerle ilişkisinden farksızdır. Abbâsî halifesinin Allah'ın halifesi olması itibariyle meşru olduğunu tanımalarına rağmen bu, Selçuklu Abbâsî ilişkilerinde çok şey değiştirmedir. Tuğrul Bey Besasiri hareketini yok edip tüm ülkelerde hakimiyeti ele geçirdikten sonra Selçukluların Irak'taki nüfuzu arttırdı ve halife tüm yetkilerinden vaz geçti. Her işi ona bırakıp sarayına çekildi ve Selçukluların onlara tahsis ettiği bazı ikta arazilerinin geliriyle yaşadı. Selçukluların hilafet üzerindeki otoritelerinin delillerinden bazıları şunlardır:

1- Hükümet Sarayının Bağdat Dışına Nakli: Selçuklu sultanları Bağdat'ı yönetimlerinin merkezi edinmeyip bilakis geniş devletlerinin bölgelerinden bir bölge yaptılar ve oraya askeri temsilciler gönderdiler.

¹⁶⁶ A.g.e. 19/572.

¹⁶⁷ el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi siyaseti'l-Devleti'l-Islamiye, s. 243.

Bağdat Müslümanlar için hükümet merkezi sayılmadı.¹⁶⁸ Selçuklular Merv, İsfahan ve Hemedan arasında intikal edip durdular. Irak'ın yönetimine dair ise, sultanın Bağdat temsilcisi sayılan "Amid" adındaki bir başkan ile şehrin emniyetinden sorumlu "Şihne" adı verilen bir güvenlik amirini atadılar. Emrine de bazı Selçuklu askerlerini verdiler.¹⁶⁹

2- Selçuklu Ailesiyle Hısım Olma: Selçuklu otoritesinin hakim olduğu dönemde Selçukluların Abbâsî hanedanı ile hısım olması diye bir şey ortaya çıktı. Bunu, halifelerle olan bağlarını güçlendirmek, dini ve siyasi bir meşruiyet kazanmak için yaptılar. Halifeler buna mecbur edilmelerine rağmen bunun arkasından daha sonra yönetimde kalmak, güvenliklerini garanti altına almak ve Selçukluların onlara desteğinin devamını sağlamak gibi siyasi kazançlar elde etmeye de çalışmışlardır. Örneğin hicrî 453 yılında Tuğrul bey halife Kaim'den kızını istemiş, halife dehşete düşmüş ve çok kızmıştı.¹⁷⁰ Fakat halifenin zayıflığı, sultanın baskı ve tehdidi onu bunu kabule mecbur etti. Halifeler de sultanların kızlarıyla evlenmişlerdir. Mesela Kaim Billah Sultan Tuğrul beyin kardeşinin kızı ile evlenmiştir.¹⁷¹

3- Yönetimi Selçuklulara Bırakmaları: Halifeler yönetimden vazgeçerek kendilerinde hilafet adının kalması, sultanları karşılama, onlara ahit ve hırka sunmakla yetindiler. Yönetim işlerini ise Selçuklu sultanlarına bıraktılar. Nitekim halife Kâim Biemrillah hicrî 449 yılında yönetimi tamamen sultan Tuğrul beye bırakmıştır. Zira tercüman yoluyla şöyle demiştir: Mü'minlerin emiri senin gayretini övgüye değer bulmakta, ihsanına teşekkür etmekte ve seninle yakınlıktan mutluluk duymaktadır... Allah'ın (c.c) yönetimini kendisine verdiği tüm ülkelerin yönetimini sana verdi ve kulların işlerini sana bıraktı. Sen de, tayin ettiğin hususta Allah'tan kork.¹⁷² Halife Muktedi Biemrillah 479 yılında ülkelerin ve kulların işlerini sultan Melikşah'a bırakmıştır.¹⁷³ Bununla halifeler kendilerini her türlü nüfuzdan tecrit etmiş oluyorlardı. Bununla birlikte Selçuklular halifelerin hareketlerini kontrol etmişler, aralarına onları gözetleyecek ve hareketlerini haber verecek görevliler göndermişler.¹⁷⁴

168 A.g.e. s. 243.

169 el-Muntazım, 8/216.

170 A.g.e. 8/169, 170.

171 A.g.e. 8/322, 9/159, 160, 10/85.

172 A.g.e. 8/182; Tarihu Âli Selcuk, s. 16.

173 Tarihu Âli Selcuk, s. 79; 80.

174 el-Muntazım, 9/62.

4- Velihtlık: Selçuklular veliaht tayinlerine müdahale etmişlerdir. Nitekim halife Muktedi Biemrillah en büyük oğlu Mustazhir Billah'ı veliaht tayin ettiğinde sultan Melikşah itiraz etmiş, Mustazhir Billah yerine Melikşah'ın kızı ile halifeden olma Câfer'i veliaht tayin etmesini istemişti. Muktedi bunu reddedince Melikşah hicrî 485 yılında halifeyi azl etmek maksadıyla Bağdat'a geldi. Ona da "Bağdat'tan çık ve dilediğin bir yere yerleş" dedi. Muktedi ondan bir ay mühlet istedi. Melikşah ise: Bir saat dahi mühlet vermiyorum, dedi. Nihayet Melikşah'ın veziri Tacül-mülk'ün aracılığı sonucu Melikşah on gün mühlet vermeyi kabul etti.¹⁷⁵ Fakat sultanın aniden ölmesi halifeyi bu durumdan kurtardı.¹⁷⁶ Rivâyete göre sultan Melikşah hilafet merkezini İsfahan'a taşımayı düşündü, fakat ölümüyle birlikte sonuçsuz kaldı.¹⁷⁷ Selçuklular halifenin veliahtını tayinine müdahale edelerken, kendilerine veliaht tayininde halifelerin görüşlerine başvurmamışlar, onlara haber bile vermemişlerdir. Nitekim hicrî 458 yılında sultan Alparslan oğlu Melikşah için sözler ve ahitler almış, bütün emirlere hırka giydirmiş, onlara nüfuzu altında bulunan tüm ülkelerde onun adına hutbe okutulmasını emretmişti.¹⁷⁸

5- Hilafet Şiarları: Sultanların ve temsilcilerinin hilafet üzerindeki otoritesi onun şiarları üzerindeki hakimiyetlerinde ve onu kendilerinin başka hiç kimsenin hak iddiasında bulunamacağı sabit bir hakkı olarak görmelerinde de ortaya çıkmaktadır. Nitekim Bağdat'taki Cuma namazlarında hutbelerde sultanların adı okunur,¹⁷⁹ paralara onların isim ve unvanları yazılırdı.¹⁸⁰ Selçukluların sultanları gibi valileri de aynı şekilde davranmışlardır. Onlardan kimileri bazı imtiyazlarında Abbâsî halifesine ortak olmuşlardır.¹⁸¹ Hicrî 475'te Bağdat'taki ikameti sırasında da Selçuklu veziri Müeyyidülmülk b. Nizâmülmülk'ün evinin önünde def çalınmış ve bu (halk tarafından) kötü olaylardan sayılmıştır.¹⁸²

6- Unvanlar: Selçuklu sultanları bir yönden kendilerinin kuvvet ve

175 A.g.e. 9/62.

176 Tarihu Âli Selcuk, s. 71.

177 el-Kâmil fi't-tarih 'ten naklen el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi siyaseti'd-devleti'l-İslamiye, s. 245.

178 A.g.e. s. 245.

179 A.g.e. s. 245.

180 A.g.e. s. 245.

181 A.g.e. s. 245.

182 A.g.e. s. 245.

otoritelerini, diğer yönden hilafetin zaafını yansıtan unvanlar almakla da haddi aşmışlardır. Adları para üzerine nakşedilmiş, yazışmalarda yazılmıştır. Nitekim Tuğrul bey Bağdat'a girdiğinde halife Kâim Biemrillah ona Rüküddevle, Yeminü emiri'l-mü'minin (Devletin esası, Mü'minlerin emirinin sağ kolu) unvanını verdi.¹⁸³ Sonra "Melikü'l-meşriki ve'l-mağrib: (Doğunun ve batının hükümdarı)" unvanını verdi¹⁸⁴ Sultan Alparslan "Adüdüdevle, Burhanu emirilmü'minin" (Devletin pazusu/gücü, mü'minlerin emirinin delili) unvanını aldı.¹⁸⁵ Selçukluların Rumlara karşı zafer kazanıp İmparator Romanos Diogenes'i esir aldıkları hicri 463 (m: 1071)'teki Malazgirt muharebesinden sonra halife Kâim Biemrillah onu tebrik ederken şu unvanlarla hitap etmiştir: "Yardım ve destek verilen, muzaffer, en büyük sultan, Arap ve Acemin meliki, milletlerin sultanlarının efendisi, dinin ışığı, Müslümanların imdadına yetişen, imanın desteği, insanların sığınak mağarası, Devletin hakim gücü, ümmetin parlayan tacı, Müslümanların diyarı, mü'minlerin emirinin burhanı."¹⁸⁶ Sultan Alparslan'ın oğlu sultan Melikşah da Dünya ve dini izzetlendiren, mü'minlerin emirinin ortağı unvanlarıyla anıldı.¹⁸⁷ Sonra da yüceltilen sultan, şahin sultan, İslamın dayanağı, Dünya ve dinin izzet sahibi, arap ve acemin dostu, Allah'ın arzının sultanı, İslam ve Müslümanların dayanağı, mü'minlerin emirinin sağ kolu unvanlarıyla anıldı.¹⁸⁸

7- Ordunun Yeniden Oluşturulması: Abbâsî hilafeti, tasarrufları üzerinde askeri otoritenin bulunduğu dönem boyunca kendisine bağlılığı sağlayacak askeri güçten mahrum kaldı/bırakıldı. Mütevekkil'in öldürülmesinden itibaren farklı milletlerden oluşturulmuş bulunan ordu halifeden çok kendi komutanlarına bağlandılar. Onlar ne bir din için ne bir Millet için ne de devletin otoritesini korumak için savaşıyorlardı. Bilakis eylem ve hareketlerine mal, güç ve nüfuz gibi şahsi menfaatler hükmediyordu. Hilafetin bu durumu, daha büyük imtiyazlar elde etme amacıyla o komutandan o komutana koşan bu askerler üzerindeki kontrolünü kaybettikten sonra da böyle devam etti. Halife onların müdahalelerinden, hak tecavüzlerinden ve süreklilik arz eden mal talep etme meraklarından kurtulmak için Emirul Ümera (emirler emiri) makamı

183 Rahatu's-Sudur, s. 169.

184 el-Muntazım, 8/181, 183; Ahbaru'd-Devleti's-Selcukiyye, s. 17, 18.

185 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-İslamiye, s. 246.

186 el-Muntazım, 8/260-265.

187 Rahatu's-Sudur, s. 179.

188 el-Enbau fi Tarihi'l-Hulefa, s. 197.

oluşturdu ki o ordunun genel komutanı oluyordu. Doğal olarak da her bir emirin kendisine bağlı özel askerleri vardı. Baş emirin ordu üzerindeki hakimiyette başarısız kalmasından dolayı çalkantılar ve karmaşalar daha da arttı. Halife Büveyhîlerin askeri güçlerinden yardım istedi. Büveyhîlerin hilafet üzerindeki hakimiyetlerinden dolayı, Büveyhî ordusu hilafetin ordusu ve onun koruyucusu olduktan sonra, daha önce bilinen şekliyle dahi kendi başına kaim bir orduya sahip olmadı. Selçuklular da hilafet ordusuna karşı Büveyhîlerin tavrını takındılar. Zira halifenin asker edinmesine veya özel koruma tutmasına izin vermediler ve kendilerini onun askeri saydılar.¹⁸⁹ Şüphesiz hilafetin kendisine bağlı özel ordu yoksun oluşu onun zayıflamasına, kurbanı yine hilafet ve hilafet müesseseleri olan kargaşa durumunun ortaya çıkmasına yol açan sebeplerden biri oldu.¹⁹⁰ Ordu devletin temelini oluşturan esaslardan biri ve halk üzerinde güç ve otoritenin tezahürü olduğundan dolayı gaspçılar, üzerinde hakimiyet ve otorite kurmaları kolay olsun diye onu kuvvet sebeplerinden mahrum bırakmaya çalışmışlardır. O yüzden bazı halifelerin, üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan güçlere karşı mücadeleye girebilmek için, hilafete haşmet ve otoritesini geri kazandırmak amacıyla çalışmalar başlattıklarını, özel devlet ordusu oluşturmayı düşündüklerini görüyoruz. Ordu hakimiyet kuran güçler için tehlike teşkil ettiğinden dolayı Selçuklular hilafeti bu kuvvetten mahrum bırakmaya çalışmışlardır. O yüzden üç halifenin, yani Kâim Biemrillah, Muktedi Liemrillah ve Mustazhir Billah'ın hükmettiği dönem olan hicrî 447-512 yılları Bağdat'taki Selçuklu sultanlarına ve onların temsilcilerine tam itaat ve boyun eğiş özelliğine sahiptir.¹⁹¹ Bu sürecin ilk halifesi, sultan Melikşah'ın vefatından sonra Selçukluların zayıflamalarını ve saltanat için çekişmelerini fırsat bilerek hilafet müessesesine özel bir ordu oluşturma zaruretinin farkına varmıştı.¹⁹² Sultan Muhammed b. Melikşah hicrî 498'de tek başına yönetime geldikten sonra, hilafet bir anda iki sultan için hutbe okunmasına izin verdiği halde vefatı akabinde varisleri arasında çekişme baş gösterdi.¹⁹³ Fakat halife Müstersîd Billah Selçuklu hanedanının saltanat kavgasından istifade etmek istedi. Başta Bağdat'taki saltanat ordusu ile Beni Akil kuvvetlerinden yardım istedi ve Halle hakimi Dübeys b. Sa-

189 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-Islamiye, s. 247.

190 A.g.e. s. 247.

191 el-Muntazım 9/197.

192 el-Hayatu's-Siyasiyye fi'l-Irak fi'l-asri'l-Abbasi el-Ahir, s. 41.

193 el-Muntazım 9/217, 218.

daka el-Mezidi ile savaşmak için cihada çağırıldı ve onun nüfuzunu yok etmeyi başardı.¹⁹⁴ Sonra Selçuklu vezirine ihtiyacı kalmadı ve emniyet amirinin Bağdat'tan alınmasını istedi.¹⁹⁵ Sultan Tuğrul ve Dübeyş b. Sada-ka'ya karşı durabildi ve onlara karşı zafer kazandı. Bu esnada Müsterşid Billah vezirine asker divanının gözden geçirilmesini, divana Arapların, Kürtlerin ve Türklerin yazılmasını emretti. İşe evvela Türk köleleri satın almak ve onları savaş yöntemlerine alıştırmakla başladı.¹⁹⁶ Arap ve kürt emirlerle ittifak andlaşmaları imzaladı. Halka yaklaştı ve askerlik için genel seferberlik ilan etti.¹⁹⁷ Nihayet hicrî 525 yılında Bağdat ve yöresindeki askerlerinin sayısı 30.000'e ulaştı.¹⁹⁸ Sultan Sencer'in sultan Mahmud'a gönderdiği mektupta Selçukluların bu ordudan ne kadar çok korktukları görülmektedir. Zira orada şöyle der: "Halife bana ve sana tuzak kurmak istiyor. Eğer ikiniz bana karşı ittifak ederseniz işim biter ve yönetim sana kalır. Bundan sonra askerlerle Bağdat'a gitmen, halifenin vezirini tutuklaman, diğer Kürtleri öldürmen, yaptığı tüm işleri ve tüm sefer aletlerini alıp "Ben senin kılıcın ve hizmetçinim" demen gerekiyor."¹⁹⁹ Müsterşid Billah Sultan Mahmud'un Bağdat'a geldiğini öğrenince ona karşı mücadele kararı aldı ve "İşlerimizi Selçuklulara bıraktık. Onlar ise bize zulmettiler. Ara uzadı, kalpleri katılaştı ve onların çoğu fasıktır." dedi.²⁰⁰ Halife mücadele için hazırlık yaptı. İnsanlarla Bağdat'ın batı yakasına geçti. Sonra, Selçuklular gelip onları Bağdat'tan çıkmaya zorlayınca doğu yakasına geçtiler. Fakat, emirlerden bazı arkadaşları yardımlarını geri çekince halife sultan Mahmud'un sulh şartlarına boyun eğdi.²⁰¹ Halife teslim oldu ve ordu oluşturmama ve askerlere maaş ödeme şartlarını kabul etti. Fakat çok geçmeden işler halife lehine gelişti. Zira Sultan Mahmud'ın kardeşi, amcası Sencer ve bazı emirler ona karşı ayaklandılar. Bunun üzerine sultan Mahmud Bağdat'tan ayrıldı. Müsterşid Billah ona "Sen aramızdaki ahit ve yemini biliyorsun. Ben Bağdat'tan çıkmıyorum ve hiçbir askere maaş vermiyorum. Sen de gidince düşman geldi ve Hille'yi ele geçirdi. Tahmin edeceğin bazı yeni şeylerin olması mümkün" diye mektup gönderdi. Sultan Mahmud ise şu cevabı yazdı: "Irak'tan çıktığımda orada hareketlilik oldu. Sen ve müslümanlar için

194 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-Islamiye, s. 248.

195 el-Muntazım 9/254, 255.

196 el-Muntazım 9/254, 255.

197 A.g.e. s. 10/607.

198 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi siyaseti'd-devleti'l-Islamiye, s. 249.

199 el-Muntazım 9/254, 255.

200 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi siyaseti'd-devleti'l-Islamiye, s. 249.

201 el-Muntazım 10/3.

korktum, fakat kardeşimle aramızda yeni çıkan olaylardan dolayı gelemedim. Dolayısıyla sen aramızdaki ahit hususunda serbestsin. Neyi uygun görürsen onu yap.”²⁰² Bunun üzerine Müsterşid Billah hilafet nüfuzunu güçlendirmeye bir hazırlık olarak ordu kurmaya başladı. Bizzat kendisi çıkıp orduya komutanlık yaptı ve savaştı.²⁰³ Bağdat’a yönelen İmadüddin Zengi ile Dübeyş b. Sadaka’nın ordularını engellemeyi başardı.²⁰⁴ Musul’u kuşattı ve Tikrit’i hilafet yönetimi altına aldı.²⁰⁵ Fakat hilafetin uzun süren otoritesizlik ve acizlik sonrasında uyanış ve kalkışı ile Selçukluların otoritesinden kurtulma kararlığı Müsterşid Billah’ı, gücünü tamamlamadan ve uygun koşulları değerlendirmeden fazla ileri atılmasına yol açtı. Yakın adamlarının ve müsteşarlarının nasihatlerine aldırmaksızın sultan Mesud ile savaşmak için Bağdat’tan çıkmakta ısrarının, bazı Türk komutanlarının da onu bırakıp sultan Mesud’un ordusuna katılmasından sonra, hilafet ordusunun dağılmasında etkisi oldu.²⁰⁶ Geride halifeyle birlikte sadece onun Bağdat’lı taraftarları kaldı. Bu da Selçukluların onu tutuklamalarını kolaylaştırdı. Selçuklular, belli bir mal ödemesi karşılığında, asker toplamaması ve evinden çıkmaması şartıyla onu serbest bıraktılar.²⁰⁷ Daha önce geçtiği gibi, halife daha sonra da öldürüldü. Müsterşid Billah’tan sonra hilafet makamına oğlu Raşid unvanlı Ebû Câfer geçti.²⁰⁸ Sultan Mesud, halifenin görevlerini şu sözleriyle belirledi: “Din dışında hiçbir şeye karışmayan kimseler hariç başka kimselerle oturup kalkmamasını, asker edinmemesini, bana ve aile halkıma karşı hiçbir girişimde bulunmamasını istiyorum.”²⁰⁹ O yüzden halife Raşid’e “asker edinmemesi, sultan veya adamlarından biriyle savaş için çıkmaması, böyle yaptığı taktirde hilafetten azledilmiş olacağı” şartlarını getirdi.²¹⁰ Raşid’in sonu da bildiğimiz şekilde (daha önce anlatıldığı gibi) oldu.

8- Abbâsî Hilafetinin Canlanmasının Başlangıcı: Selçuklular hicrî 530-555 yılları arasında hilafete Müktedi Liemrillah unvanına sahip Mustazhır oğlu Ebû Abdullah Muhammed’i atadılar. Sultan Mesud hila-

202 A.g.e. 10/20.

203 A.g.e. 10/45-50.

204 Measiru'l-Inafe 2/25, 26. mein

205 Ibn Esir, el-Bahir, s. 47.

206 Ibn Kalansi, Zeylu Tarihi Dımaşk s. 250, 251.

207 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi siyaseti'd-devleti'l-Islamiye, s. 250.

208 el-Muntazım 10/50.

209 Müferricu'l-Kürub, 1/61, 62.

210 Zeylu Tarih-i Dımaşk, s. 257, 258.

fet ordusunun sonunu getirdikten sonra, kuvvet vasıtalarıyla Selçuklu otoritesine karşı koymaya kalkışma nedenlerini de ortadan kaldırmaya çalıştı. Bunun için hilafet merkezinde bulunan tüm atları, katırları, ev eşyalarını, altın ve gümüşleri aldı. Özel ahırda üç at ile dört katırdan başka bir hayvan kalmadı. Ayrıca halifenin yanında hiçbir at ve sefer aleti bulunmayacağına dair yemin ettiler.²¹¹ Müktefi'ye ayrıca hiçbir Türk köle satın almayacağına dair yemin ettirildi.²¹² Asker edinmeyeceğine, kurallara uyarak uyumlu bir yaşam sürdürüp hiç kimseyle savaşa başvurmayacağına dair söz aldılar.²¹³ Ona baskı yaptılar ve mallarını gasb ettiler. Halife sonunda gayr-i menkullerini satmak zorunda kaldı.²¹⁴ Ayrıca Bağdat'taki para basım matbaasını da ele geçirdiler.²¹⁵ Hilafete geldiğinde Muktefi'nin yönetimde isminden başka bir şeyi yoktu. Onun, mal hususunda kendisine baskı yapınca sultan Mesud'a "Geriye sadece evden çıkıp teslim olmamız kaldı." Diye mektup yazdığını görüyoruz.²¹⁶ Fakat Muktefi Selçuklu hanedanı fertleri arasında cereyan eden saltanat kavgalarını izliyor ve gücünü geri kazanmaya çalışmak için fırsat kolluyordu.²¹⁷ Hicrî 543 yılında bazı Selçuklu emirleri sultana karşı gelerek Bağdat'ı kuşattılar ve Bağdat emniyet amiri kaçtı.²¹⁸ Muktefi sultana mektup yazarak şöyle dedi: "Senin emniyet amirin ile hac emiri Tikrit'e kaçtılar. Askerler şehri kuşattı. Aramızdaki andlaşmadan dolayı yanımda hiçbir asker tutamıyorum. Hemen bir şeyler yap!" Mesud da ona şu cevabı yazdı: "Mü'minlerin emirinin aramızdaki sözleşmeye uyma zorunluluğu yoktur. Asker edinmene, kendin ve müslümanlar için tedbir almaya izin veriyorum. Asker tut. Çadırları ve atları ortaya çıkar. Hendekler yaptır ve problemleri çöz."²¹⁹

Halifenin veziri Ebû Muzaffer Yahya b. Hübeyre Bağdat'ta Türklerden ve halktan asker edinmeye teşvik etti.²²⁰ Selçuklu askerleri ile Bağdat askerleri ve halkı arasında savaş bir süre sürdükten sonra kuşatanlar dağıldılar ve savaşı bıraktılar.²²¹ Sultan Mesud'un hicrî 547 yılında ölme-

211 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-İslamiye, s. 251.

212 Tarihu Devleti Âli Selcuk, s. 217; Ebû Dâvud, el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-İslamiye, s. 252.

213 Müferricu'l-Kürub 1/131.

214 el-Muntazım 10/62.

215 A.g.e. 10/66.

216 A.g.e. 10/66, 119.

217 Measiru'l-İnafe 2/37, 38.

218 el-Muntazım 10/132.

219 el-Muntazım 10/132.

220 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-İslamiye, s. 253.

221 el-Muntazım 10/132, 133.

siyle birlikte Selçuklu hanedanının bahtiyarlığı da öldü; zira ondan sonra dalgalanan bir bayrağı olmadı.²²² Bağdat emniyet amiri Tikrit'e firarının ardından Halife, onun otoritesini ele geçirdi.²²³ İnsanları, askerleri ve emniyet görevlilerini toplayarak "Kim askere gelmez ve askerlik divanına adını yazdırmaz ve iktadaki uygulamaya katılmazsa kanı ve malı helal sayılacaktır" diye duyuru yaptı.²²⁴ Abbâsî ordusunun yapısının tekrar oluşturulmasının hilafetin saygınlığını geri getirmede ve otoritesini çevre bölgelere yaymada ve düşmanlarına karşı koymada büyük etkisi oldu. Zira hilafeti uzun süren bir esaret ve üzerinde hakimiyetten sonra yabancı galebesinden kurtarma imkanı buldu. Hilafet hakimiyetini Hille, Kuwfe, Vasıt ve Basra üzerine yaydı.²²⁵ Ordu hicrî 552'deki Selçuklulardan Muhammed Şah komutasındaki Bağdat kuşatmasına karşı mücadele edebildi. Üç ay süren bir kuşatmadan sonra şehre girme çabalarını boşa çıkardı.²²⁶ Onun Bağdat'tan çekilmesi ise Selçukluların Irak'taki hakimiyetinin sonu oldu. Bundan sonra giriştikleri Bağdat'a girme çabalarının hepsi başarısızlıkla sonuçlandı.²²⁷ İbn Esir der ki: "Halife Muktefi Deylemlilerin zamanından şu güne kadar beraberinde sultan olmaksızın Irak'ı tek başına elinde tutan ilk kişidir. Köle askerlerin halifeler üzerindeki hakimiyetinden sonra hilafeti hürriyetine kavuşturan, askerleri ve adamları üzerinde hakimiyet kuran ilk halifedir."²²⁸ Hilafeti saygınlığına, nüfuzuna ve gücüne tekrar kavuşması – Allah'ın izniyle ileride açıklanacağı gibi - Zengilerin haçlılarla savaşmalarına ve onlara karşı büyük zaferler kazanmalarına yardım eden en büyük etkenlerdendir.

9- Muhammed el-Müktefi Liemrillah: Muhammed b.Ahmed el-Müstezahir. 498 (m. 1136) yılında doğdu. 530 yılında 32 yaşında iken hilafet makamına oturdu. Salih, müttaki ve adil bir hükümdardı. Kabe kapısını yeniden yaptırmış ve eski kapısını kendisine tabut edinmiştir. 25 yıl hilafet makamında kalmıştır. 555 yılında 57 yaşında vefat etmiştir.

Selçuklu Sultanı Sultan Sencer bu halife döneminde 552 yılında vefat etmiştir.

222 Râhatu's-Sudûr, s. 254.

223 el-Kâmil fi't-tarih'ten naklen el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-İslamiye, s. 254.

224 el-Muntazım 10/147; el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi Siyaseti'd-Devleti'l-İslamiye, s. 254.

225 el-Muntazım 10/170, 171.

226 el-Muntazım 10/170, 171.

227 el-Hayatu's-Siyasiyye fi'l-İrak fi'l-asri'l-abbasi el-ahir, s. 61.

228 el-Ceyşu ve Te'siratuhu fi siyaseti'd-devleti'l-İslamiye, s. 254.

10- Yusuf el-Müstencid Billah: Yusuf b. Ahmed el-Müktefi b. Ahmed el-Müstezhir. 518 yılında doğdu. 555 (m. 1160) yılında 37 yaşında iken halife oldu. 11 sene hilafet makamında oturdu. 566 yılında 48 yaşına iken vefat etti.

Büyük alim ve zahid Geylani tarikatının imamı Abdulkadir Geylani hazretleri bu halife döneminde 561 yılında vefat etti.

11- Nurullah el-Müstedî Biemrillah: Hasan b. Yusuf el-Müstencid. 533 yılında doğdu. 566 (m. 1166) yılında 33 yaşında halife oldu. 9 sene 3 ay bu görevde kaldı. 575 yılında 42 yaşında öldü.

Bu halife döneminde meydana gelen en önemli olayla şunlardır.

Şii Fatımi devleti bu halife zamanında yıkıldı ve böylece Mısır'daki Şii hakimiyetine son verildi. El-Ezher Sünni akidenin okutulduğu bir ilim yuvası haline geldi. Nureddin mahmud Zengi 560 yılında vefat etti. Selahaddin Eyyubi Mısır'a gelerek 570 yılında hakimiyeti sağladı.

12- Ahmed en-Nasuriddin Li dinillah: En-Nasır li dinillah Ahmed b. Hasan el-Müstedî. 562 yılında doğdu. 575 (m. 1180) yılında 13 yaşında iken hilafet makamına oturdu. 46 sene 10 ay bu görevi yürüttü. Kuvvetli şahsiyeti ve uzun süren hükümdarlığı ona hilafetin şeref ve azametini iadet etti, onun zindeliğini, değerini ve gerçek hüviyetini istirdad etme imkanını sağladı.

622 (m. 1125) yılında 60 yaşında vefat etti.

Bu dönemde yaşanan olaylar şunlardır:

Haçlılar tarafından 492 yılında işgal edilmiş olan Kudüs 583 yılında Selahaddin Eyyubi tarafından yeniden fethedildi. Selahaddin Eyyubi 20 yıllık hakimiyetinin ardından 589 yılında vefat etti. Sultan Kılıçarslan 20 yıllık saltanatının ardından vefat etti.

13- Muhammed ez-Zahir Biemrillah: Muhammed b. Ahmed en-Nasır b. Hasan el-Müstedî. 571 yılında doğdu. 622 (m. 1125) yılında 51 yaşında iken halife oldu. Bu görevde sadece 9 ay kaldı. 623 yılı Receb ayında 52 yaşında vefat etti.

Gayet adil bir halifeydi. Bağdat'ta dört mezhebin kadılarına ayrı ay-

rı dört medrese yaptırdı. Ayrıca medreselerin yanında hamamve hastaneler yaptırarak hizmetlilerin istifadesine sundu.

14- Mansur el-Mustansır Billah: Mansur b. Ahmed ez-Zahir. 588 yılında doğdu. 623 (m. 1126) yılında 35 yaşında iken halife oldu. 640 yılında azledilene kadar 17 yıl hilafet makamında oturdu. 52 yaşında vefat etti.

Bu halife döneminin en önemli olayları şunlardır:

Harzem Şahı Celaluddin 629 yılında öldü. Iraklı meşhur alim Şihabuddin Sühreverdi 632 yılında vefat etti. Muhyiddin-i Arabi 638 yılında vefat etti.

15- Abdullah el-Mutasım Billah: Abdullah b. Mansur el-Mu'tasım. 609 yılında doğdu. 640/1242 yılında hilafet makamına oturdu. 656 (m.1258) yılında Bağdat'ın Moğollar tarafından işgal edilmesinden sonra öldürüldü.

Son Abbasi halifesi olan el-Mutasım kitap aşığı faziletli ve azametli bir halifeydi. 641/1243 yılında sarayda kendisine özel çok büyük bir kütüphane kurdu. Moğol istilasından az bir zaman önce de kitap hazinesini yenileterek nadir eserleri bu kütüphaneye naklettirmiştir. (*El-Fahri Fi Adabi's-Sultaniyye*, 295) Ama ne yazık ki Moğol zulmünden bu kitaplar da kurtulamamıştır.

Moğollar Cengiz Han idaresinde Çin'e karşı yaptıkları başarılı akınlardan sonra, 1218 yılından itibaren batıya yönelerek İslâm dünyasını istilâ etmeye başladılar. Hârizmşahlar Devleti'nin ortadan kaldırılmasından sonra İran ve Irak'ta Moğollar'ın karşısında duracak kuvvet kalmamıştı. Moğollar Semerkant, Buhara, Taşkent, Hârizm, Belh gibi şehirleri yerle bir ederek batıya doğru ilerliyorlardı. Cengiz Han'dan sonra da Moğol istilâsı devam etti. Onun torunlarından Hülâgû, İran'da son mukavemetleri kırarak 1258 yılının Ocak ayında Bağdat önlerine geldi ve şehri kuşattı. Bağdat Moğollar'a karşı dayanacak güçte değildi. Barış teşebbüslerinden de hiçbir olumlu sonuç alınamayınca son Abbâsî Halifesi Mûsta'sım, devlet erkânı ile birlikte teslim olmak mecburiyetinde kaldı. Hülâgû, teslim olanların hepsini idam ettirdi; beş asırdan beri İslâm dünyasının başşehri durumunda olan Bağdat tümüyle tahrip edildi. Bütün İslâm şehirlerinde olduğu gibi Bağdat'ta da dünya tarihinde eşine pek az

rastlanır cinayetler işlendi; bütün medenî müesseseler yerle bir edildi. Camiler ahır haline getirildi; kütüphaneler tahrip edildi, kitaplar yakıldı ve Dicle nehrine atıldı. Moğollar'ın Bağdat'ı işgalleri İslâm tarihinde büyük bir felâket olarak kabul edilmektedir. Bu felâket siyasi sahadan ziyade medeniyet sahasında olmuş ve bu tarihten itibaren İslâm medeniyeti duraklamaya ve gerilemeye başlamıştır.

El-Muntasır, 15 sene 8 ay hilafet makamında kaldı. 656/1258 yılında öldürüldüğünde henüz 46 yaşındaydı.

MISIR ABBÂSÎ HALİFELERİ

Memlûklü Sultanı Baybars, Moğollar'ın Bağdat'ı işgali esnasında saklanarak canını kurtaran ve Dımaşk'a kaçan Abbasi halifesi Zahir'in oğlu Ahmed'i Kahire'ye getirerek parlak bir merasimle halifeliğini ilân etti ve kendisi de biat etti (9 Receb 659/9 Haziran 1261). Böylece beş asırdan beri İslâm âleminin mânevî liderliğini yapmış olan Abbâsî hilâfeti üç yıllık bir aradan sonra yeniden kurulmuş oldu.

Mısır'daki Abbâsî halifelerinin idarede bir etkileri yoktu. Ancak bu halifelerin isimleri sikke ve hutbelerde Memlûklü sultanlarının isimleriyle birlikte zikrediliyordu. Halifeler sadece dinî maksatlarla vakfedilmiş mal ve mülkleri idare ediyor, yeni bir hükümdar tahta geçtiği zaman belli merasimleri icra ediyorlardı.

1517 yılında Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim Han Mısır'ı Osmanlı topraklarına kattığında, son halife Mütevekkil'i beraberinde İstanbul'a getirdi ve böylece Mısır'daki Abbâsî hilâfeti de sona ermiş oldu.

Mısır'daki Abbasi halifeleri şunlardır:

1. el-Müstansır-Billâh Ebü'l-Kasım Ahmed 659 (1261)
2. el-Hâkim-Biemrillâh Ebü'l-Abbas Ahmed I 660 (1261)
3. el-Müstekfî-Billâh Ebü'r-Rebî' Süleyman I 701 (1302)
4. el-Vâsik-Billâh Ebü İshak İbrâhim 740 (1340)
5. el-Hâkim-Biemrillâh Ebü'l-Abbas Ahmed II 741 (1341)
6. el-Mu'tazid-Billâh Ebü'l-Feth Ebü Bekir 753 (1352)
7. el-Mütevekkil-Alellah Ebü Abdullah (1. hilâfeti) 763 (1362)
8. el-Mu'tasım-Billâh Ebü Yahyâ Zekeriyyâ (1.hilâfeti) 779 (1377)
9. el-Mütevekkil-Alellah Ebü Abdullah (2. hilâfeti) 779 (1377)
10. el-Vâsik-Billâh Ebü Hafs Ömer 785 (1383)

11. el-Mu'tasim-Billâh Ebû Yahyâ Zekeriyâ (2. hilâfeti) 788 (1386)
12. el-Mütevekkil-Alellah Ebû Abdullah (3. hilâfeti) 791 (1389)
13. el-Müstaîn-Billâh Ebü'l-Fazl el-Abbâs 808 (1406)
14. el-Mu'tazid-Billâh Ebü'l-Feth Dâvûd 816 (1414)
15. el-Müstekfî-Billâh Ebü'r-Rebî' Süleyman II 845 (1441)
16. el-Kaim-Biemrillâh Ebü'l-Beka Hamza 855 (1451)
17. el-Müstencid-Billâh Ebü'l-Mehâsin Yûsuf 859 (1455)
18. el-Mütevekkil-Alellah Ebü'l-'Îz Abdülazîz 884 (1479)
19. el-Müstemsik-Billâh Ebü's-Sabr Ya'kub (1. hilâfeti) 903 (1497)
20. el-Mütevekkil-Alellah Muhammed (1. hilâfeti) 914 (1508)
21. el-Müstemsik-Billâh Ebü's-Sabr Ya'kub (2. hilâfeti) 922 (1516)
22. el-Mütevekkil-Alellah Muhammed (2. hilâfeti) 923 (1517).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABBASİLERDE VEZİRLİK MÜESSESESİ Bu Devrin Önemli Olayları

BİRİNCİ KONU

ABBÂSÎ VEZİRİNİN GÖREVE BAŞLAMA MERASİMİ

Abbasi halifesi vezirini aday gösterilen şahsı tanımasına ve ona güvenine binaen seçerdi. Onun liyakati ise daha önceki devlete hizmetlerinin neticesinde ortaya çıkar. Örneğin Muktefi Liemrillah, Avnüddin Yahya b. Hübeyre'yi vezirliğe, Devlet İşleri Divanı görevi esnasındaki ortaya koyduğu gayretlerinden, Abbâsî hilafetinin Selçuklu saltanatıyla ilişkisine dair halifeye sunduğu isabetli görüşlerinden dolayı seçmiştir.²²⁹ Bazen halife yakın adamlarına vezirliğe kimi layık gördüklerine dair danışır, onlar da idari tecrübesi ve emanetinden dolayı belli bir şahsı önerirler, halife de onların onaylamasına güvenerek birini vezirlik görevine getirirdi. Nitekim halife Kâim Biemrillah'ın hicrî 453'te Ebû Fetih Mansur b. Ahmed b. Darest'i kendisine vezir seçmesi böyle olmuştu.²³⁰ Bazen de halifenin veziri olması için Selçuklu sultanı birini teklif eder, halife de onu kabul veya reddederdi. Nitekim halife Kâim Biemrillah hicrî 464 yılında sultan Alparslan'ın Ebû Alâ Muhammed b. Hüseyin'i önermesini kabul etmemişti.²³¹ Halife Müstersid Billah ise hicrî 516 yılında sultan Mahmud b. Muhammed b. Melikşah'ın Ahmed b. Nizâmülmülk'ü vezir olarak önerdiğinde bunu kabul etmiş ve onu gerçekten de veziri yapmıştı.²³² Halife birine vezirlik makamı vermede karar kılınca onu hilafet merkezine çağırırdı. Tayin merasimlerinin yapılması için belirlenen günde önerilen kişi beraberinde devlet büyükleri, başkadı, hazine başkanı, başkatip, hilafet sarayı muhafız komutanı ile birlikte hilafet sarayına gelir. Halife vezir adayı şahsa sözlü olarak onu vezir seçtiğini söyler,²³³ ona vezirlik hırkası giydirebilir. Cübbe, sarık, kılıç, binek ve at verirdi. Vezirlik sözleşmesini kendisine teslim ederdi. Sonra vezir hilafet sarayından bineğe binip önünde aralarında devlet büyüklerinin bulunduğu

229 Ahbaru'd-Devleti's-Selcukiyye s. 120; Vefeyâtu'l-A'yân, 6/231, 232.

230 Tarihu Devleti Âli Selcuk, s. 21.

231 A.g.e. 42.

232 el-Kâmil fi't-tarih'ten naklen Nizamu'l-Vezâre fi'd-Devleti'l-Abbâsiyye, s. 127.

233 el-Muntaz, m, 10/125.

halkla birlikte vezirlik makamına giderdi. Vezirlik koltuğuna oturacağı zaman katip ona halifenin kendisine vezirlik ahdini okurdu.²³⁴

Tören Kur'an'dan bir miktar okunması, şairlerin bu münasebetle yazdıkları övgü şiirlerinin okunması ile son bulur.²³⁵ Adete göre yeni vezir divana ulaşır vezirlik koltuğuna oturduğunda hemen halifeye, görevi teslim aldığını bildirmek için dua ve ona övgü içeren bir mektup gönderirdi.²³⁶ Abbasi halifesi vezirlik veya vezir yardımcılığı için seçtiği kimseye daha çok ikramda bulunmak istediğinde kısa bir ferman çıkarır ve onun insanlar nezdindeki değerini yükseltmek için seçilen şahsa övgüler yazar, güzel sıfatlarla överdi. Vezir yardımcısının tayinindeki merasim vezir tayinindeki merasimden çok farklı değildir. Fakat bunda halife vezir yardımcısına bu görevi verecek, sözleşmeyi teslim edecek ve hırka giydirecek birini kendisinin yerine tayin ederdi.²³⁷

Selçuklu Vezirinin Tayin Töreni

Selçuklu Sultanı vezirini belirlerken katip veya divancı olmak gibi idari işlerde tecrübe sahibi olması ve benzeri kuralları esas alırdı. Vezirini bu esaslara göre seçip atardı. Bazen onu yakın adamlarına danışırdı.²³⁸ Bu yüzden bazı kimseler vezirlik görevine gelene kadar devlet kademelerinde aşamalı olarak yükselirlerdi. Mesela vezir Nizâmülmülk, Belh hakimi emir Tacir'in katibiydi²³⁹ ve Ebû Ali b. Şazan'a yazardı. Fakat Ebû Ali ona kısıtlamalar getirir ve baskı yapardı. O yüzden Nizâmülmülk onun yanından kaçtı ve sultan Davud b. Mikail'in divanında çalışmak için yanına gitti. Sultana idari yeteneklerini ispat etti ve idari görevlerini yerine getirmekte başarılı oldu. Öyle ki tüm işler onun eline geçmişti.

Sultan seçim yaptıktan sonra sekreterini vezirlik makamına getirmek istediği kimseyi yanına çağırması için gönderir. Vezir sultanın yanına gelir ve geldiğinde idari, siyasi ve mali görevleri belirlemek, iki tarafın hak ve görevlerini ortaya koymak için aralarında bir takım konuşmalarla istişareler gerçekleşir ve andlaşmalar yapılırdı.²⁴⁰ Âdete göre vezirlik makamına getirilmesi istenen kimseye vezirlik görevine getirildiğine dair sultanın sözü okunmadan önce atlar, çadırlar, kılıçlar, altınlar ve

234 Vefeyâtu'l-A'yân, 6/233.

235 Vefeyâtu'l-A'yân, 6/233; Zeylu Tabakati'l-Hanabile, 1/253.

236 el-Eyyubi, Midmaru'l-Hakaik, s. 205; Zehrevani, Nizamu'l-Vezâre 128.

237 Rûsumu's-Selacika ve Nuzumuhum el-Ictimaiyye, s. 81.

238 el-Muntaz, m, 9/64, 65; el-Verzatu'l-Abbâsiyye, s. 56.

239 el-Muntaz, m 9/64; en-Nücümü'z-Zâhira 5/137.

240 el-Verzatu'l-Abbâsiyye, s. 56.

benzeri hediyelerle gelirdi. Nitekim Fahrülmülk Ebû Ali Ammar (Nizâmülmülk'ün torunu) hicrî 512 yılında vezirlik makamına oturmak üzere Horasan'dan gelirken içlerinde altın, at, kılıç, çadır ve davulların bulunduğu değerli hediyelerle gelmiş ve vezirlik makamına getirilmesi mü-nasebetiyle bunları sultana sunmuştu.²⁴¹

ABBASİ VEZİRLERİNİN UNVANLARI

Abbâsî halifeleri daha önce Büveyhîler döneminde olduğu gibi Selçuklu döneminde de vezirlerine unvanlar vermeye devam etmişlerdir. Fakat unvanlarda Büveyhî dönemiyle Selçuklu dönemi arasında açık farklar vardır ki onlar şunlardır:

1-Selçuklu döneminde unvanların dokunulmazlığı vardır. Yani korumaya altındadır ve ancak başta vezirler olmak üzere bilfiil hak eden devlet adamlarına verilir.²⁴² Bu dönemde halifeler ve sultanlar unvanları kullanmada israfa kaçmazlardı.

2-Selçuklu döneminde unvanların birden çok olmasının sebebi şu iki etkindir. Biri; bazı vezirler vezir olmadan önce başka unvanları vardır ve bu makama gelince halife ona, o dönemdeki vezir tayinindeki cari kurala göre ikinci bir unvan verirdi. İkinci etken ise, halife ve sultanların başarılarını takdir için devlet hizmetinde büyük gayretler ortaya koyan vezirlere unvan vermek istemişlerdir. Bunun yanında Abbâsî hilafeti vezirlerinin Selçuklu sultanlarıyla kavgalarında onların nüfuzundan kurtulmak için unvanlarının açık biçimde fazla olması gibi bir durum ortaya çıkmıştır.

3-Abbâsî halifelerinin vezirlerinin unvanlarında Zahiruddin (dinin yardımcısı), Celaleddin (dinin celali) ve Avnuddin (dinin yardımcısı) örneklerinde olduğu gibi dine isnad varken, Selçuklu sultanlarının vezirlerinin unvanlarında Nizamülmülk (Saltanatın düzeni), Amidülmülk (saltanatın desteği), Fahrülmülk (saltanatın övüncü) ve Tacülmülk (saltanatın tacı) örneklerindeki gibi “mülk: saltanat” kelimesine isnad vardır. Suyutî'nin söylediğine göre “din”e ilk isnadın hicrî 476 yılında Abbasi halifesi Muktedi Biemrillah, Ebû Şüca Muhammed b. Hüseyin er-Ravzerâveri'yi vezir yaptığında kullanmış, ona “Zahîrüddin” unvanı ver-

241 A.g.e. s. 57.

242 er-Ravdateyn fi ahbâri'd-Devleteyn, 1/24.

miştir.²⁴³ Abbâsî halifelerinin vezirlerinin unvanları Abbâsî hilafetinin Selçuklu yönetimi ile arasındaki kavga dönemlerinde birçok unvana sahip olma meselesi görülmektedir. Daha önce ise sadece bir unvan alırlardı. Bunun tek istisnası Amidüddeve ve Şerefüddin unvanları verilen vezir Muhammed b. Muhammed b. Cüheyr'dir ki²⁴⁴ onun bile unvanının sadece Amidüddeve olduğunu söyleyenler de olmuştur.²⁴⁵ Halife Müsterşid Billah hilafete gelince vezirlerine unvanlar vermeye başladı. Görüldüğü kadarıyla halife bunu, Selçuklu sultanlarının nüfuzundan kurtulmak ve hilafete vakar ve otoritesini geri kazandırmak üzere kurulu hilafet siyasetini uygulamada daha büyük bir gayret sarf etmeye itme hedefiyle yapıyordu.²⁴⁶ Müsterşid Billah, Ebû Ali Hasan b. Ali b. Sadaka'yı veziri yaptığına ona Celaleddin, Seyyidülvüzerâ, Sadruşşarki velğarbi (Doğunun ve batının önderi), Safiyyu emiri'l-mü'minin (Mü'minlerin emirinin seçkini)²⁴⁷ unvanlarını vermiştir. Unvanlarının Sadruvüzerâ ve Safiyyu emiril-mü'minin olduğu da söylenmiştir.²⁴⁸ Ayrıca, daha önce bir de Amiduddeve unvanı vardır.²⁴⁹ Hicrî 544 yılında halife Muktefi liemrillah Yahya b. Hübeyre'yi hilafet sarayına çağırış ve onu vezirlik makamına getirmiştir. Bu vezir yüksek idari yetenek ve gücünü gösterdi –zira onun Bağdat'taki Selçuklu nüfuzunu sona erdirmeye güçlü bir katkısı olmuştur- nihayet halifenin güvenini kazandı ve halife ona Avnüddin, Celalülislam, Safiyyulimam, Şerefülenam (insanların şerefi), Müizüddeve, Mücirülmille (halkın kurtarıcısı), İmadülümme (ümmetin dayanağı), Mustafa'l-hilafe (hilafetin seçkini), Tâcülmüluki vesselatin (Melik ve sultanların tacı), Sadruşşarki velğarb, Seyyidülvüzerâ (vezirlerin efendisi) gibi unvanlar verdi.²⁵⁰ Fakat vezir Avnüddin Yahya b. Hübeyre, Seyyidülvüzerâ unvanıyla anılmayı kabul etmedi ve “Bana unvanlarım arasında Seyyidülvüzerâ demeyin. Çünkü Allah (c.c) Harun'a vezir adını vermiştir” dedi.²⁵¹

Abbâsî Vezirlerini İmtiyazları ve Kıyafetleri

Abbâsî vezirinin vezirlik makamına oturduktan sonra geniş ayrıca-

243 Tarihu'l-hulefâ'dan naklen Zehrevani, Nizamu'l-Vezare, s. 132.

244 Husnu'l-Muhadara, 2/198; Zehrevani, Nizamu'l-Vezare s. 133.

245 el-Muntaz, m, 9/118.

246 Zehrevani, Nizamu'l-Vezare, 133.

247 Nizamu'l-Vezare fiddevleti'l-Abbâsiyye, s. 134.

248 el-Enbâu fi tarihi'l-hulefa, s. 210.

249 A.g.e. s. 210.

250 Şezerâtu'z-Zeheb, 6/321.

251 A.g.e. 6/321.

lıkları vardı. Bu imkanların ilki ona oturacağı ve idari işlerini yapacağı bir bina verilmesiydi.²⁵² Vezir sarayın önündeki çardakta oturabilirdi ve önünde de muhafızlar ve komutanlar otururdu. Vezirlik koltuğuna oturduktan sonra Abbasi halifesi ona kapısında duracak bir grup muhafız tahsis ederdi. Bunların görevleri veziri koruyup kollamaktı.²⁵³ Vezir meclisine geldiğinde derhal onu korumak için bir grup koruması yanında bulunurdu. Vezir çıkınca bu korumalar derhal silahlarını çekip onunla birlikte çıkarlardı.

Abbâsî vezirleri halifeleri tarafından gözde bir konuma gelmiş, bir takım imtiyazlara sahip olmuşlardır. Mesela onlardan biri halifenin işleri için çıktığında bando çalınırdı.²⁵⁴ Vezirin bir imtiyazı da ona haftanın belli günlerinde veya merasimlerde halifenin meclisine gelmesine izin verilmesidir. Meclise geldiğinde kendisine ait yerde yanında oturması gerekirdi ki genellikle halife ile yüzyüze olurdu.²⁵⁵

Vezirin kıyafetine gelince; Abbâsî veziri siyah elbiseler giyerdi. Resmi giysileri oydu. Çünkü siyah Abbâsî Devleti'nin şiarı kabul edilirdi. Dolayısıyla onun giysisi âdet üzere cübbe, ferâce (geniş ve bol, kolları yırtmaçlı cübbeye benzer giysi) ve siyah sarıktan oluşmaktaydı.²⁵⁶ Abbâsî veziri resmi törenlerde, vezirlik koltuğuna oturduğunda halifenin giydirdiği şeref elbisesini giyerdi ki o cübbe, kınıyla birlikte kılıç, gömlek ve siyah sarıktır.²⁵⁷ Vezir halife için veya hac farızası için gelen delegeleri karşılamak üzere çıktığında, önde yüksek makam sahiplerinin yürüdüğü ihtişamlı bir alayla birlikte çıkardı. Nitekim halife Kâim Biemrillah döneminde vezirler başkanı vezir Ebû Kasım Ali b. Ahmed b. Mesleme Selçuklu sultanı Tuğrul beyi karşılamaya, beraberinde yüksek makam sahibi kimseler, başkadı, komutanlar ve askerlerle çıkmıştı.²⁵⁸

Abbâsî vezirlerinin bu dönemdeki maaşlarına gelince; vezirlik koltuğuna oturan Abbâsî vezirlerinin büyük çoğunluğunun esasen zengin tabakadan oldukları görülmektedir. Bu da onların çoğunu aylık maaşlarını almamaya itmiştir. Örneğin hicrî 453 yılında vezir İbnülfeth Mansur b. Ahmed b. Darest vezir olduktan sonra vezirliği boyunca maaşı kabul etmemiştir. Onun ikta toprağı da yoktu. Zira kendisi zengindi ve ticaret

252 el-*Vezeratu'l-Abbasiyye*, s. 65.

253 A.g.e. s. 65.

254 el-*Muntaz*, m, 10/273.

255 el-*Vezeratu'l-Abbasiyye*, s. 66.

256 el-*Enbâu fi tarihi'l-hulefa*, s. 212.

257 el-*Muntaz*_m, 10/222.

258 *Devletu Ali Selcuk*, s. 12; el-*Vezeratu'l-Abbasiyye*, s. 67.

yapıyordu.²⁵⁹ Halife Muktedi Biemrillah, Zahirdüddin Ebû Şüca'yı vezir yaptığında vezirin 600.000 dinar mal varlığı vardı. Vezirliği boyunca bunların hepsini fakirlere, muhtaçlara, yetimlere ve dullara dağıttı.²⁶⁰ Abbasi halifesi Mustadi'nin veziri Zahirüddin Ebû Bekir Mansur b. Ebû Kasım da zengindi ve daha önce ticaret yapıyordu.²⁶¹ Abbâsî halifeleri, zengin olmalarına rağmen Abbâsî devletine sundukları değerli hizmet ve işlerinin bedeli olarak onlara maaşlarını, tahsis edilen mallarını, iktalarını ve ihsanlarını vermede ısrar etmişlerdir. Örneğin hicrî 477 yılında halife Muktedi Biemrillah veziri Ebû Şüca'ya 10.000 dinar (altın) değerinde ikta tahsis etmiştir.²⁶² Halife Muktefi Liemrillah döneminde de Avnüddin Yahya b. Hübeyre vezir makamına geldiğinde arazilerinin yıllık geliri 100.000 dinarı (altını) buluyordu.²⁶³ Halife Muktefi Liemrillah Irak'taki otoritesini geri elde edince veziri Avnüddin Yahya b. Hübeyre'ye Selçuklu sultanıyla görevlilerinin Irak'taki tüm ikta topraklarını ona bahşetti.²⁶⁴ Bazı durumlarda Abbâsî halifesi vezire maaşını erzak ve giysi gibi aynı mallardan verirdi. Mesela halife Muktefi Liemrillah'ın veziri Fahruddevle Ebû Nasr'ın yıllık maaşı, pişirilen etler, tavuklar, tatlılar, meyveler ve elbiseler dışında bin rıtl (bir rıtl: yaklaşık yarım kg.) et idi.²⁶⁵ Selçuklu döneminde vezirlerin maaşlarının gözle görülür derecede arttığı açıktır. Büveyhî vezirinin senelik maaşı 50.000 dinar iken Selçuklu dönemindeki halifenin vezirinin maaşı 100.000 dinardır.²⁶⁶

Selçuklular Döneminde Abbasi Vezirlik Sistemi

Selçukluların nüfuzu altındaki Abbasi halifesinin vezir istihdam etme hakkı vardı. Halife El Kaim Biemrillah hicri 453 yılında Ebu'l Feth Mansur b. Ahmed b. Dârest'i kendisine vezir edinmişti.²⁶⁷ Ancak aynı yıl onu azletmiş ve yerine Fahu'd Devle Ebu Nasr b. Cehîr'i tayin etmişti. Abbasi hilafetinin yeniden güçlenişi Abbasi vezaret makamını da güçlendirmiş ve önemini artırmıştı. Vezaret makamına ait şaşaa ve heybet geri gelmiş, kendini göstermeye başlamıştı.²⁶⁸ Bu durum Selçuklu sultanları-

259 Devletü Ali Selcuk, s. 24; el-Vecaratu'l-Abbasiyye, s. 67.

260 el-Muntaz_m, 9/90; el-Vecaratu'l-Abbasiyye, s. 68.

261 Fahri, Ibn Tabataba, s. 68.

262 el-Muntaz_m, 9/10; el-Vecaratu'l-Abbasiyye, s. 68.

263 el-Vecaratu'l-abbasiyye, s. 68.

264 Devletü Ali Selcuk, s. 215; el-Vecaratu'l-Abbasiyye, s. 131.

265 Rûsumu's-Selacikati ve Nuzumuhumu'l-ictimâiyye, s. 86.

266 Fahri, Ibn Tabataba, s. 228; el-Vecaratu'l-Abbasiyye, s. 69.

267 El Vizâretü'l Abbasiyye Fi'l Ahdi's Selçukî 29

268 El Hayatü's Siyasiye, Fadıl Halidî 29

nı ve vezirlerini endişeye sevk etmiş ve onları bazı Abbasi vezirlerini azle götürmüştü.²⁶⁹ Hicri 484 yılında halife El Muktedî'nin veziri Ebu Şuca ile Sultan Melikşah'ın arası iyiden iyiye bozulmuştu. Melikşah onun görevden azledilmesini halifeden istedi ve o da onu azletti.²⁷⁰ Bu asır, Abbasi hilafet makamı vezirlerinin halifelere karşı üstün hizmetler sunduğu bir asır oldu. Zira bu asırda -biri Abbasi halifesine diğeri de Selçuklu sultanına bağlı olan- iki vezir aynı anda görevdeydi. Bu zor bir süreçti. Çünkü Selçuklu sultanına bağlı olan vezirin nüfuzu daha güçlüydü. O, gücünü, fiili nüfuz sahibi sultanından alıyordu.²⁷¹ Bu asırda vezir yardımcılığı makamı ihdas edildi. Hicri 481 yılında Halife El Muktedî Biemrillah'ın veziri, Vezir Zahirüddin Muhammed b. Hüseyin Ebu Şuca hac farızasını eda etmek üzere yola çıktığında yerine oğlu Rebibü'd Devle Hüseyin b. Muhammed'i bıraktı. Nakıbu'n Nukeba Ali b. Tarad ez Zeynebî'yi de ona yardımcı tayin etti.²⁷²

Abbasî Vezirlerine Ait Özellikler

Abbasî hilafetine vezir olacak kişide sadakat, güvenilirlik ve ilim başta olmak üzere çok sayıda kamil vasıf aranıyordu. Abbasi halifeleri bu vasıflara çok önem verdiğinden bu makama gelmek isteyenler kendilerini bu alanlarda geliştirmek mecburiyetindeydiler.²⁷³

1- İlim; Abbasi halifesi El Kaim Biemrillah'ın veziri, Vezir Fahruddevle Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Cehîr ilimde önder kişilerden biriydi.²⁷⁴ Halife El Muktedî Biemrillah'ın veziri, Vezir Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin Rudrâverî ise ilim ve kültürde derin biri olup kendi asrında yaşayan alimlerin en iyisi olarak addediliyordu. Arap dilinde uzmandı. Çok sayıda telif eserleri bulunmaktadır. Zeyli Tecarubi'l Ümem eseri bunlardan biridir.²⁷⁵

2- İsbetli fikir; Vezirde aranan şartlardan bir de isabetli fikirlere sahip olmasıydı.²⁷⁶ Vezir Ebu'l Kasım İbnu'l Hüseyin b. Ahmed el Mesleme isabetli fikirleri ve zekasıyla tanınan biriydi.²⁷⁷ Halife El Müstersîd Billah

269 Vizaretü'l Abbasiyye 447-590 arası 29

270 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 202

271 El Alemü'l İslamî Fi'l Asri'l Abbasî 580

272 El Kamil, El Vizaretü'l Abbasiyye adlı eserden naklen 32

273 El Ahkamu's Sultaniyye 22; El Vizaretü'l Abbasiyye 34

274 Şezerâtü'z Zeheb 3/301

275 El Muntazam 9/90,91

276 El Ahkamu's Sultaniyye 22; El Vizaretü'l Abbasiyye 36

277 En Nücumu'z Zahire 5/64

ve Halife El Muktefî Liemrillah'ın veziri, Vezir Şerefüddin Ali b. Tarad ez Zeynebî de isabetli fikirleriyle tanınmış biriydi.

3- Adalet; Vezirde aranan şartlardan biri de adaletti. İdare ve hükümde haksızlığa meydan verilmemesi için bu şarttı.²⁷⁸ Vezir Ebu Şuca Zahiruddin Muhammed b. El Hüseyin er Rudrâverî adaletiyle ün salmış kişilerden biriydi. Öğle namazını kıldıktan sonra ikindi namazı vaktine kadar oturur, haksızlığa dair şikâyetleri dinlerdi.²⁷⁹ Halife El Muktaği Liemrillah ve Halife El Müstencid Billah'ın veziri, Vezir Avnuddin Yahya b. Hübeyre eş Şeybânî de adaletiyle tanınan ve bu hususta büyük bir mevkii ihraz eden biriydi.²⁸⁰ Nitekim onun hakkında "O, adaleti sayesinde vezirler arasındaki bir ben gibidir" denilmiştir.²⁸¹

4- Yeterlilik; Vezir olacak kişide vezirliğe dair bilgi ve tecrübe aranıyordu. Vezir, saltanat işlerini, uygulamayı ve ekonomiyi iyi bilmesi gerekiyordu. Her işi kuralına göre yerli yerinde yapmalıydı.²⁸² Vezir Reisür Rüesa Ebu'l Kasım Ali b. Hüseyin ibni Mesleme bu hususta çok öndeydi.²⁸³ Vezir Amidüddeve b. Cehîr anarşi ve ayaklanmaları bastırmış ve idari işleri başarıyla yoluna sokmuştu.²⁸⁴ Vezir Ebu Ali b. Hasan b. Ali b. Sadaka ise hesap ve arazi işlerini iyi bilen dirayet sahibi biri idi.²⁸⁵ Bu sebeple o, beldelerle ilgili işlerin idaresinde hayli başarılı idi.²⁸⁶

5- Siyaset; Bazı fakihler, vezirin, siyaset ilmini iyi bilmesi gerektiğini söylerler. Ordu kurma, asker toplama ve dağıtma işini bilmesi, harp oyunları ve şehir, kale ve limanların muhafazası hakkında uzman olması gerektiğini söylerler.²⁸⁷ Vezir Ebu'l Kasım Ali b. Hüseyin b. Mesleme siyaset işlerinde son derece uzman biri olarak tanınıyordu.²⁸⁸ Halife El Muktefî Liemrillah'ın veziri Ebu'l Muzaffer Yahya b. Hübeyre hicri 544 yılında Bağdat önlerine kadar gelen Selçuklu askerlerini aldığı tedbirlerle geri döndürme becerisini göstermiş, onun bu başarısını gören halife de onu kendisine vezir kılmıştı.²⁸⁹

278 El Vizaretü'l Abbasiyye 36

279 Tuhfetü'l Umera, Sealibî 61

280 El Vizaretü'l Abbasiyye 36

281 En Nebras Fî Tarihi Hulefai Beni'l Abbas 157

282 Şezeratü'z Zeheb 4/191

283 Rahetü's Sudûr 172; El Vizaretü'l Abbasiyye 37

284 El Bidaye Ve'n Nihaye; El Vizaretü'l Abbasiyye adlı eserden naklen 37

285 El Vizaretü'l Abbasiyye 37

286 A.g.e. 37

287 Tuhfetü'l Ümera 61,62

288 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 188

289 Devletü Al-i Selçuk 205; El Vizaretü'l Abbasiyye 38

6- Dini işler; Vezirin bilgili olması gereken sahalardan biri de dini işlerdi. Fıkıh, hadis ve sair dini ilimler hakkında bilgili olması gerekiyordu. Reisü'r Rüesa Ali b. Hüseyin bu kabiliyeti sebebiyle vezirliğe nail olmuştu. O, hadis ilimlerinde dirayet sahibi bir fakihti.²⁹⁰ Halife El Kaim Biemrillah'ın veziri Ebu'l Feth Muhammed b. Mansur b. Darest ise kendi makamında ilim meclisleri düzenler, meclise gelen farklı ekollere mensup alimler ve fakihler arasında ilmi mübahaseler olurdu.²⁹¹ Halife El Müsterşid Billah'ın veziri Celaledin Ebu Ali Hasan b. Ali Sadaka takva sahibi alim bir zattı. Tutum ve davranışları iyi yöndeydi.²⁹² Halife El Muktefi Liemrillah'ın veziri Avnuddin Yahya b. Hubeyre eş Şeybanî ileri gelen takva sahibi fakihlerden biriydi.²⁹³ Kur'an ve hadis ilimlerinde derinleşmişti. İmam Ahmed b. Hanbel'in mezhebine mensup fakihlerdendi. Çok sayıda kitabı olup birkaç cildi bulan İfsah adlı eseri de onlardan biridir. Bu kitapta hadisleri şerh etmiş ve orada fakihlerin görüşlerini açıklamıştır.²⁹⁴ Fıkıh, hadis, Kur'an ve tefsir ilimlerinde ilim sahibiydi.

7- Kanunlar; Abbasi halifeleri ve Selçuklu sultanları, vezirin kanunları bilmesini istiyorlardı. Halife El Müsterşid Billah'ın veziri Celaledin Ebu Ali Hüseyin b. Ali b. Sadaka kanunları ezbere bilen biriydi.²⁹⁵ Vezir Ebu'l Kasım Ali b. Tarad ez Zeynebî de kanunları ve siyasi işleri iyi bilen biriydi. Halife El Müsterşid Billah bir defasında ona "Vezirlik makamına her kimi nasp ettiysem o, o makamla şeref buldu. Sen hariç. Bilakis vezirlik makamı seninle şeref buldu." demişti.²⁹⁶

8- Güzel konuşma ve belâgat; Halifeler vezirde daha başka vasıflar da arıyorlardı. Vezirin, güzel konuşan, nahiv ilmini bilen, şair ve edip biri olmasını istiyorlardı.²⁹⁷ Halife El Kaim Biemrillah ve Halife El Muktedî Biemrillah'ın veziri Muhammed b. Muhammed b. Cehîr, bedi konuşmasıyla ve üstün şiiriyle tanınmış biriydi.²⁹⁸ Vezir Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin er Rudaverî belîğ bir yazar ve iyi bir şairdi. Nesri güçlüydü, mektuplarında ve haber nakillerinde bu edebi kabiliyeti kendini en iyi şekilde gösteriyordu.²⁹⁹ Vezir Celaledin Ebu Ali Hasan b. Ali b. Sadaka

290 El Vizaretü'l Abbasiyye 38

291 Devletü Al-i Selçuk 197

292 En Nücümü'z Zahire 5/233; El Vizaretü'l Abbasiyye 38

293 El Muntazam 10/217

294 El Bidaye Ve'n Nihaye; El Vizaretü'l Abbasiyye adlı eserden naklen 39

295 El Vizaretü'l

296 El Muntazam 9/234; El Vizaretü'l Abbasiyye 39

297 El Vizaretü'l Abbasiyye 39

298 En Nücümü'z Zahire 5/130; A,g,e. 40

299 El Muntazam 9/90,91; A,g,e. 40

fesahat ve belağatıyla tanınan biriydi. Yazışmalarında kullandığı edebi dil ona Abbasi halifeleri nezdinde ayrı bir itibar kazandırmıştı.³⁰⁰ Halife El Müsterşid Billah ve Selçuklu sultanı Mesut Selçukî'nin veziri Ebu Şirvan b. Halid el Kaşanî edebiyata karşı tutkusu ile tanınan biriydi. Makamatü'l Harirî'nin yazılması ve geliştirilmesi onun sayesinde oldu.³⁰¹ Vezir Yahya b. Hubeyre de fasih ve belîğ konuşan biriydi. Nahiv ve lugat ilimlerini biliyordu. Üstün bir yazar ve üstün bir şairdi.³⁰²

9- İnsanlar tarafından sevilen biri olması; Halifeler vezirin herkes tarafından sevilen biri olmasını istiyorlardı. Halife El Muktedî Biemrillah döneminde vezir Fahruddevle Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cehîr vezirlik makamına geri döndüğünde insanlar çok memnun olmuşlar, onu karşılamak üzere sokaklara dökülmüşler ve kurbanlar kesmişlerdi.³⁰³

Halife El Müsterşid Billah'ın veziri Hasan b. Ali b. Sadaka da herkes tarafından sevilen biriydi. Bu sevgi, idari işlerin başarıyla yürütülmesinde ona destek veriyordu.³⁰⁴

10- Hilafet divanının işleyiş şeklini bilmesi; Vezirde bulunması gerekli görülen vasıflardan biri de divanın işleyiş şeklini bilmesidir. Abbasi halifeleri divanın işleyiş şeklini bilmeyen bazı vezirleri görevlerinden almışlardır. Hatta halife El Müsterşid Billah hicri 496 yılında veziri Sedi-dülmülk Ebu'l Mealî b. Abdurrezzak'ı hilafet divanının işleyiş şeklini bilmediği için tutuklamıştır.³⁰⁵

Şunu da ifade etmekte yarar var; Maverdî, vezirde bulunması gereken vasıfları şöyle sıralamıştır; Doğru sözlü olmak, güvenilir olmak, ilim sahibi olmak, fazilet sahibi olmak, isabetli fikir sahibi olmak, yetki ve sorumluluklarıyla ilgili işlerde yeterli donanıma sahip olmak, dost ve düşmana karşı yerli yerinde davranmak.³⁰⁶ Sealibî ise vezirde bulunması gereken vasıfları şöyle sıralamıştır; Vezir, ahlakı güzel, davranışı olgun, görüşü isabetli ve tedbiri sağlam biri olursa ondan adalet, dürüstlük, cesaret ve başarılı yönetim zuhur eder. Barış dönemlerinde vezirin halim selim olması uygun iken, savaş ve fitne dönemlerinde ise tavizsiz ve cesur olması gerekmektedir.³⁰⁷ Halife El Muktefî Liemrillah ve halife El Müs-

300 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 201; A,g,e. 40

301 Tarih-i İbni Verd 2/29; A,g,e. 40

302 El Enba 225; A,g,e. 41

303 El Vizaretü'l Abbasiyye 41

304 Zeyl-i Tarihi Dımaşk 224

305 El Vizaretü'l Abbasiyye 42

306 Ahkamu's Sultaniyye 22; A,g,e. 42

307 Tuhfetü'l Ümera 61; El Vizaretü'l Abbasiyye 43

tencid Billah'ın veziri Yahya b. Hübeyre oldukça kültürlü biri olup bel-
deleri en iyi şekilde yönetiyordu. Abbasi devleti hakkında geniş malumat
sahibi idi. Meselelerin halinde ayrı bir kabiliyete sahipti. Abbasi
devletinin Selçuklu hakimiyetinden kurtulması meselesi de aralarında
olmak üzere Abbasilerin içinde bulunduğu zorlukların üstesinden gel-
meyi beceriyordu.³⁰⁸

Abbasi Vezirlerinin Atama Şekli Ve Merasimi

Abbasi halifesi, vezirini devlete hizmet etmiş ve bu sayede yeterlili-
ğini ispat etmiş, tanınan ve güvenilen adamlar arasından seçiyordu. Me-
sela; Halife El Muktefi Liemrillah, Avnu'd Din Yahya b. Hübeyre'yi sicil
divanında gösterdiği başarılarından ve Abbasi hilafetiyle Selçuklu saltana-
tı arasındaki meselelerde isabetli fikirler ileri sürmesinden sonra vezir
tayin etmiştir.³⁰⁹ Bazen de halife vezir tayin edilecek kişi hakkında ken-
disine yakın kişilerle istişare ediyordu. Onlar da ona idari kabiliyeti ve
güvenilirliği sebebiyle muayyen birini tavsiye ediyorlar, o da onların tav-
siyesine uyararak o kişiyi göreve tayin ediyordu. Nitekim Halife El Kaim
Biemrillah'ın Ebu'l Feth Mansur b. Ahmed b. Darest'i hicri 453 yılında
göreve getirişi bu şekilde olmuştur.³¹⁰ Halifeye vezir olacak kişi bazen
Selçuklu sultanı tarafından tavsiye ediliyordu. Halifenin bu tip teklifleri
kabul ettiği de reddettiği de oluyordu. Nitekim Halife El Kaim Biemril-
lah hicri 464 yılında Sultan Alpaslan'ın Ebu'l Ala Muhammed b. Hüseyin
ile ilgili teklifini reddederken³¹¹ Halife El Müstersid Billah hicri 516
yılında Sultan Mahmud b. Muhammed b. Melikşah'ın Ahmed b. Niza-
mu'l Mülk hakkındaki teklifini kabul etmiştir.³¹² Halife bu göreve getir-
mek istediği kişiyi belirlediğinde önce onun hilafet sarayına getirilmesini
emrederdi. Daha sonra kararlaştırılan günde görev teslimi merasimi
icra edilirdi. Bu merasimde seçilen kişi ileri gelen devlet ricaliyle birlik-
te –ki bunlar; baş kadı, hazine görevlisi, divan görevlisi ve hilafet sarayı
güvenlik amiriydi- hilafet sarayına gelirler Halife de göreve seçilen kişi-
ye şifahen 'Kendisini vezir seçtiğini' bildirirdi.³¹³ Daha sonra ona vezirlik
hilati giydirir ve vezir tayin ederdi. Vezirlik hilati; bir cübbe, bir sarık,
bir kılıç, bir merkep ve bir attı. Daha sonra vezir hilafet sarayından çıkar

308 Hulefau Beni'l Abbas Ve Vüzerauhum 128; A,g,e. 43

309 Ahbaru'd Devleti's Selçukiyye 120; Vefeyatü'l Ayan 6/231,232

310 Tarih-i Devleti Al-i Selçuk 21

311 A,g,e. 42

312 El Kamil Fi't Tarih; Nizamu'l Vizare Fi'd Devleti'l Abbasiyye adlı eserden naklen 127

313 El Muntazam 10/125

devlet ricali ve insanlar arasında vezirlik makamına gider, makamına oturduğunda da genel sekreter ona halifenin kendisini vezir tayin ettiğine dair fermanı okurdu.³¹⁴

Merasim Kur'andan bazı ayetler ve bu münasebetle şairlerin yazdığı bazı şiirler okunarak sona ererdi.³¹⁵ Teamüllere göre yeni vezir divana varıp makamına oturduğunda göreve başladığını hissettirmek için derhal dua ve övgüler ihtiva eden bir mektubu kaleme alıp halifeye gönderirdi.³¹⁶ Abbasi halifesi vezirlik görevi için seçtiği kişiyi taltif etmek istiyorsa onun sahip olduğu güzel vasıfları özlü bir şekilde sıralayan ve onu metheden bir ferman yayınlar ve onun insanlar nezdindeki saygınlığını bu şekilde artırır. Vezir naibi seçilmesi işi de bu şekilde yapılırdı. Şu kadar var ki burada ona görevi teslim eden ve hilati giydiren halife değil, onun naibi olurdu.³¹⁷

Abbasi Vezirlerinin Lakapları

Abbasi halifeleri Büveyhiler döneminde olduğu gibi Selçuklu döneminde de vezirlerine lakaplar takıyorlardı. Ancak lakap açısından her iki dönem arasında bazı bariz farklılıklar vardı;

Selçuklu döneminde lakaplar başta vezirler olmak üzere ancak hak eden büyük devlet adamlarına veriliyordu.³¹⁸ Halifeler ve sultanlar lakapların kullanılmasında aşırıya gitmiyordu.

Selçuklu döneminde birkaç lakaba sahip olmanın sebebi şuydu; Birincisi; Bazı vezirlerin vezir olmadan önce bir lakaba sahip iken vezir olduktan sonra da halife tarafından ikinci bir lakaba muhatap olmasıdır. İkinci sebep ise; Halife ve Sultanların devlet yararına büyük gayretler sarf eden vezirleri bu şekilde taltif etmesidir. Abbasi halifelerine ait lakapların birden çok olmasının bir sebebi de Abbasi hilafeti ile Selçuklu saltanatı arasındaki nizadır.

Abbasi halifelerine bağlı vezirlerin lakabında -Zahiruddin, Celaleddin ve Avnuddin kelimelerinde olduğu gibi- din kelimesi geçmektedir. Selçuklu sultanlarına bağlı vezirlerin lakabında ise -Nizamu'l Mülk, Amidü'l Mülk, Fahru'l Mülk ve Tacü'l Mülk kelimelerinde olduğu gibi- mülk kelimesi geçmektedir. Suyutî, din kelimesiyle lakaplandırılma işi-

314 Vefeyâtü'l Ayan 6/233

315 A,g,e. 6/233; Zeyl-i Tabakati'l Hanabile 1/253

316 Mizmaru'l Hakaik 205; Nizamu'l Vizare 128

317 Rusümü's Selaçika 81

318 Er Ravzateyn Fi Ahbari'd Devleteyn 1/24

nin ilk defa hicri 476 yılında olduğunu zikretmektedir. Abbasi halifesi El Muktedî Biemrillah, Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin er Rudraverdî'yi vezir tayin ettiğinde ona Zahiruddin lakabını verdi.³¹⁹ Abbasi hilafeti ile Selçuklu saltanatı arasında yaşanan niza döneminde Abbasi hilafetine bağlı vezirlerin birden çok lakap kullandığı görülmektedir. Ancak daha önce Muhammed b. Muhammed b. Cehir dışında hiçbir vezire birden çok lakap verilmemişti. Onun lakabı Amidü'd Devle Şerefüddin idi.³²⁰ Denildi ki; Onun da bir lakabı vardı. O da; Amidü'd Devle idi.³²¹ Halife El Müsterşid Billah hilafete geçer geçmez vezirlerine lakap vermeye başladı. Öyle görünüyor ki; halife, Selçuklu nüfuz alanından kurtulma ve Abbasi hilafetini eski mehabetli gücüne getirme faaliyetlerini artırsınlar diye vezirlerini bu yolla teşvik ediyordu.³²² Halife El Müsterşid Billah, Ebu Ali Hasan b. Ali b. Sadaka'yı vezir yaptığında ona birkaç lakap birden verdi. O lakaplar da; Celaledin, Seyyidü'l Vüzera, Sadru's Şark Ve'l Garb ve Safiyyu Emiri'l Müminin idi.³²³ Denildi ki; Onun lakapları Sadru'l Vüzera ve Safiyyu Emiri'l Müminin idi.³²⁴ Bunlar onun daha önce sahip olduğu Amidü'd Devle lakabından sonra aldığı lakaplarıdır.³²⁵ Halife El Muktefi Liemrillah hicri 544 yılında Yahya b. Hübeyre'yi hilafet sarayına davet etti ve onu vezirlik makamına getirdi. Bu vezir idari maharetini ispat etmek suretiyle halifenin gözüne girdi. Bağdat'ta var olan Selçuklu nüfuzunu bitirdiği için halife ona çok sayıda lakap taktı. Avnu'd Din, Celâlu'l İslam, Safiyyu'l İmam, Şerefü'l Enam, Muizzu'd Devle, Muçîru'l Mille, İmadü'l Ümme, Mustafe'l Hilafe, Tacü'l Mülük Ve's Selâtîn, Sadru's Şark Ve'l Garb, Seyyidü'l Vüzera bunlardandır.³²⁶ Ancak vezir Avnu'd Din Yahya ibni Hübeyre Seyyidü'l Vüzera (Vezirlerin efendisi) lakabı ile çağırılmasını kabul etmedi ve "Bana 'Seyyidü'l Vüzera' demeyin. Zira Allahu Teala Harun (as)ı 'Vezir' olarak lakaplandırmıştır." dedi.³²⁷

Abbasi Vezirlerine Ait İmtiyazlar

Abbasi vezirleri vezirlik makamına geçtikten sonra büyük imtiyazlara sahip oluyorlardı. Sahip oldukları ilk imtiyaz da bu makama geçtik-

319 Tarihu'l Hulefa; Nizamu'l Vizare adlı eserden naklen 132

320 Hüsnü'l Muhadara 2/198; Nizamu'l Vizare 133

321 El Muntazam 9/118

322 Nizamu'l Vizare 133

323 A.g.e. 134

324 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 210

325 A.g.e. 210

326 Şezerâtü'z Zeheb 6/321

327 A.g.e. 6/321

ten sonra idari işleri yürütmeleri için ikamet edecekleri bir mekanın kendilerine verilmesiydi.³²⁸ Vezir, sultanın huzurunda en önde oturur, muhafızlar ve komutanlar onun gerisinde olurdu. Vezirlik makamına geçtiği andan itibaren halife tarafından kendisine muhafızlar verilir ve gece gündüz muhafızlar tarafından korunurdu.³²⁹ Bir yere girip çıktığında beraberinde muhafızlar olurdu. Abbasi vezirlerinin halifeler nezdindeki itibarı arttıkça sahip oldukları imtiyazları da artıyordu. Mesela; çalışmak üzere çıktıklarında borazan çalınıyordu.³³⁰ Yine sultanın huzuruna haftanın belirli günlerinde ve çeşitli vesilelerle giriyordu. Sultanın huzuruna girdiğinde de kendisi için tahsis edilmiş bir yere oturuyordu. Halifenin huzuruna çıktığında yanında genelde divit olurdu.³³¹ Abbasi vezirleri siyah elbiseler giyerlerdi. Onların resmi elbisesi buydu. Abbasi hilafetinin sembollerinden biriydi bu. Onun elbisesi normalde bir cübbe, bir ferace ve bir siyah sarıktan oluşuyordu.³³² Abbasi vezirleri resmi merasimlerde halifenin kendilerine vezirlik makamına geçtiği günde giydirdiği hilafet hilatini giyerlerdi. Resmi kıyafet; bir gömlek, bir üstlük, siyah bir sarık ve bir kılıçtan oluşuyordu.³³³ Vezir, halifenin huzuruna gelenleri karşılamak ya da hac farızasını eda etmek için çıktığında büyük bir gurupla çıkar, beraberinde yüksek makam mevkiî sahipleri olurdu. Halife El Kaim Biemrillah döneminde Vezir Reisü'r Rüesa Ebu'l Kasım Ali b. Ahmed b. Mesleme Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'i karşılamak için çıktığında büyük bir gurupla çıkmış, onlar arasında yüksek makam mevkiî sahipleri, Kadîl Kudat, şahitler ve askerler bulunuyordu.³³⁴

Bu dönemde Abbasi vezirlerinin aldığı maaşa gelince; Abbasi hilafetine vezir olan kişilerin çoğu aslen zengin tabakadan olan kişilerdi. Bu sebeple onların çoğu aylık maaş almıyordu. Vezir İbnu'l Feth Mansur b. Ahmed b. Dârest hicri 453 yılında vezir olduğu günden itibaren maaş almadı ve karşılıksız olarak hizmet verdi. Kendisi tacir olduğu için zengindi.³³⁵ Halife El Muktedi Biemrillah, Zahiruddin Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin Rüd râverî'yi göreve getirdiğinde vezir altı yüz bin dinar yıllık maaş alıyordu. O da aldığı maaşın tamamını göreve getirildiği günden

328 El Vizaretü'l Abbasiyye 65

329 El Vizaretü'l Abbasiyye 65

330 El Muntazam 10/273

331 El Vizaretü'l Abbasiyye 66

332 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 212

333 El Muntazam 10/222

334 Devlet-i Al-i Selçuk 12; El Vizaretü'l Abbasiyye 67

335 A,g,e. 24; A,g,e. 67

itibaren fakirlere, muhtaçlara, dullara ve yetimlere dağıttı.³³⁶ Halife El Müstezî'nin veziri Zahiruddin Ebubekir Mansur b. Ebu'l Kasım Nasr b. Attar da tacir olup zengin biriydi.³³⁷ Vezirler zengin olsalar da Abbasi halifeleri hizmetlerine mukabil olarak vezirlerine maaş tahsis ediyorlar, araziler bağışlıyorlar ve hediyeler takdim ediyorlardı. Halife El Muktedî Biemrillah hicri 477 yılında veziri Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah er Rudrâverî'ye değeri on kûsur bin dinarı bulan bir arazi hediye etmişti.³³⁸ Halife El Muktefî Liemrillah döneminde vezir olan Avnuddin Yahya b. Hübeyre'nin aylık geliri yüz bin dinardı.³³⁹ Halife El Muktefî Liemrillah Irak'taki hakimiyeti tekrardan ele geçirince Irak'ta Selçuklu vezirlerine ve memurlarına daha önce tahsis edilmiş olan bütün arazileri veziri Avnuddin Yahya b. Hübeyre'ye tahsis etti.³⁴⁰ Abbasi halifeleri bazı vakitler vezire aynı yiyecek ve giyecek veriyordu. Halife El Muktedî Biemrillah'ın veziri Fahru'd Devle Ebu Nasr Muhammed b. Cehir günlük bin rıtıl (Rıtıl; Mısır'da 449,28 gr; Suriye'de 3.202kg; Beyrut ve Halep'te 2.566kg olarak kabul ediliyor.) et alıyordu. Bunun dışında tahsisatta kıyafet, tavuk, tatlı, meyve ve kıyafet de vardı.³⁴¹ Selçuklular döneminde vezir maaşları çok arttı. Büveyhiler döneminde vezirler yıllık elli bin dinar maaş alırken Selçuklular döneminde aylıkları yüz bin dinara yükselmişti.³⁴²

Abbasi Vezirlerinin Yetkileri

1- İdari yetkiler

Abbasi döneminde divan sayısı arttı ve görevler çoğaldı. Devlet ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayan teşkilatlar kuruldu. Bu teşkilatlara yetki ve görev taksimatları yapıldı. Her bir divanın yetki ve görevleri belirlendi. Öyle ki devlet ve toplumun bir meselesi olup da o meseleyle ilgilenmeyen divan kalmadı. Abbasi halifeleri bu divanların sorumluluğunu vezirlere yüklediler ve divan başkanlarını seçme ve azletme yetkisini de onlara verdiler.³⁴³ Abbasi vezirleri, kadıları devlet merkezine davet

336 El Muntazam 9/90; El Vizaretü'l Abbasiyye 67

337 El Fahrî, İbni Tabataba 68

338 El Muntazam 9/90; El Vizaretü'l Abbasiyye 68

339 El Vizaretü'l Abbasiyye 68

340 Devletü Al-i Selçuk 215; Nizamu'l Vizare 131

341 Rusûmu's Selaçika 86; Nizamu'l Vizare 131

342 El Fahrî 227; El Vizaretü'l Abbasiyye 69

343 El Kamil; El Vizaretü'l Abbasiyye adlı eserden naklen 71

ediyorlar, naspedildiklerini ya da azledildiklerini onlara orada tebliğ ediyorlardı.³⁴⁴ Halife El Muktedi Biemrillah döneminde Vezir Amidü'd Devle Muhammed b. Muhammed b. Cehir göreve gelmiş, göreve geldikten sonra halife nezdinde büyük itibara sahip olunca da halife bütün devlet işlerini ona bırakmıştı.³⁴⁵ Halife El Müstazhir Billah da hilafet işlerini veziri Amidü'd Devle Ebu Mansur Muhammed b. Cehir'e bırakmış, o da beldeleri en iyi şekilde yönetmiş ve işleri yoluna sokmuştu.³⁴⁶ Halife El Müstencid Billah'a hicri 555 yılında biat edildiğinde o, Avnuddin Yahya b. Hübeyre'yi vezir atadı ve ülke idaresini ona bıraktı. Ona "Görevini ifa için divana git, işleri düzene sok, oradakilere de kendilerini hizmete vermelerini emret." Dedi. Vezir göreve başlayınca Kadı Ali b. Merhem'i tutukladı ve malını da müsadere etti. Çünkü bu kadı adaletsizliğiyle ve rüşvet almakla tanınıyordu.³⁴⁷ Abbasi vezirleri bazı zamanlarda bizzat halifeyi temsilen görev yapıyorlardı. Bunlardan biri de; taziye meclislerine gidip halife adına taziyeleri kabul etmekte.³⁴⁸ Nitekim hicri 486 yılında Halife El Muktedi Biemrillah'ın oğlu Cafer vefat etmiş, Vezir Amidü'd Devle Muhammed b. Cehir de halife adına üç gün taziyeleri kabul etmişti.³⁴⁹

Vezirlerin görevlerinden biri de; tebrik meclislerinde halife adına tebrikleri kabul etmekte. Halife El Kaim'in oğlu Zahiru'd Din Ebu'l Abbas b. El Kaim 447 yılında doğduğunda Vezir Reisü'r Rüesa Ebu'l Kasım Ali b. Hasan b. Mesleme üç gün tebrikleri kabul etmişti. Tuğrul Bey'in veziri Amidü'l Mülk Ebu Nasr b. Mansur el Kündürî ve ileri gelenlerden bir gurup da tebrike gelmişlerdi.³⁵⁰

Bu saydıklarımızdan ayrı olarak Abbasi halifeleri kendilerine bağlı memurları kontrol etme yetkisine sahiptiler. Memurlardan birinin suistimalini yakalar ya da kötü niyetlerine delalet eden herhangi bir şeye muttali olurlarsa derhal onları hesaba çeker, görevden azleder ve malını müsadere ederlerdi. Vezirlerde önceki vezirleri, onların çocuklarını ve onların görevlendirdiği kişileri hesaba çekme yetkisi de vardı.³⁵¹ Bu esasa göre; vezirin, makamında uzun süre kalabilmesi için iyi yetişmiş me-

344 Tuhfetü'l Ümera 84; El Vizaretü'l Abbasiyye 73

345 El Vizaretü'l Abbasiyye 74

346 El Muntazam 9/82; A,g,e. 74

347 A,g,e. 10/193,194

348 El Vizaretü'l Abbasiyye 75

349 El Muntazam 9/165; El Vizaretü'l Abbasiyye 75

350 Devletü Âl-i Selçuk 14; El Vizaretü'l Abbasiyye 76

351 El Hayatü's Siyasiye Fi'l Irak 158; A,g,e. 76

murlar seçmesi ve onları her daim kontrol altında tutması gerekiyordu. Bu sebeple göreve gelen bazı vezirler kendisinden önce göreve getirilen kişileri görevden alıyor, onların yerine kendileriyle birlikte en iyi şekilde çalışabileceğine inandığı kişileri getiriyordu. Bu sebeple devletin idari ve mali işleri yanında valilerin tayini ve azli yetkisi de vezirlerdeydi.³⁵² Özellikle Abbasi nüfuzu altındaki vilayetlere vezir güvenebileceği valileri tayin ediyordu. Zira tahsil edilen vergilerin olduğu gibi hilafet hazinesine aktarılabilmesi için güvenilir kişilerin iş başında olması gerekiyordu.³⁵³ Abbasilerin son dönemlerinde vezirlerin yetkileri daha da genişletildi. Abbasi halifesinin nezaret ettiği mezalim davalarına da nezaret etmeye başladılar. Halife El Muktedi Biemrillah'ın veziri Ebu Şuca Muhammed b. Hasan er Rudraverî öğle namazından sonra bu iş için oturur, mübaşirler şikayet sahiplerine davalarını vezire anlatmaları için çağrı yaparlardı.³⁵⁴ Devletin iç güvenliği, asayiş ve Abbasi devletinin mevcudiyetine karşı tehdit içeren komploları boşa çıkarma sorumluluğu da vezirin uhdesindeydi. Nitekim Vezir Reisü'r Rüesa Ebu'l Kasım Ali b. Hasan b. Ahmed b. Mesleme, Abbasi halifesi El Kaim Biemrillah'a bu görevi sebebiyle Besâsîrî'nin Abbasi halifesini görevden uzaklaştırma planları yaptığını³⁵⁵ ve bu maksatla Mısır'daki Fatımî halifesi El Mustansır Billah'ın veziri Yâzûrî ile mektuplaştığını haber verdi. Besâsîrî'ye nisbet edilen haberler doğru çıkınca da halife nihai olarak ondan kurtulma yoluna gitti.³⁵⁶ Seâlibî şöyle diyor; Vezirin sorumluluklarından biri de; Memlekette olan biten her şeyden haberdar olup istenmeyen durumlara karşı derhal tedbirler almaktır. Vezir bu işler için adamlar tayin ediyor ve memleket içinde olan bitenden bunlar sayesinde haberdar oluyordu. Bu sayede herhangi bir fesat daha zuhur etmeden kaynağında bastırılıyordu. Nitekim 'Küçüğü hafife alma, zira nice büyük yangınlar küçük kıvılcımlardan çıkar' denilmiştir.³⁵⁷

2- Siyasi Yetkiler

Abbasi vezirinin yetkilerinden biri de; halife hazretlerinin huzuruna çıkacak olan heyetleri huzura çıkmadan önce karşılamak, onlara zi-

352 Ahkamu's Sultaniyye 27

353 El Vizaretü'l Abbasiyye 77

354 En Nücumu'z Zahire 5/111

355 Tarih-i Bağdat 9/450; El Vizaretü'l Abbasiyye 78

356 El Muntazam 8/163

357 Tuhfetü'l Ümera 80; El Vizaretü'l Abbasiyye 78

yafet vermek ve daha sonra onları uğurlamaktı.³⁵⁸ Selçuklu sultanı Sultan Melikşah, veziri Nizamu'l Mülk Ebu Ali Hasan b. İshak et Tûsî ile birlikte Bağdat'tan İsfahan'a doğru giderken Abbasi veziri Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah Ebu Şuca onları yolcu etmiş ve Nehrevan'a kadar onlarla birlikte gitmişti.³⁵⁹ Yine Selçuklu sultanı Mesut b. Muhammed b. Melikşah hicri 546 yılında Bağdat'a gittiğinde Abbasi veziri Avnuddin Yahya b. Hübeyre ve ileri gelen devlet adamları büyük bir merasim alayıyla onu karşılamak üzere çıktılar.³⁶⁰ Vezirin görevlerinden biri de; Hilafet makamına geçen Abbasi halifesi adına biat almak ve bu iş için yapılan merasimlere nezaret etmektir.³⁶¹ Vezirin görevlerinden biri de; Halife ile Selçuklu sultanı arasında elçilik görevi yapmaktır. Karşılıklı gönderilen mektupları, verilen emirleri ve bildirilen görüşleri taraflara iletirlerdi. Halife El Kaim Biemrillah ve Halife El Muktedi Biemrillah Selçuklu sultanlarına Vezir Amîdüddeve Muhammed b. Muhammed ibni Cehîr'i elçi olarak gönderirlerdi.³⁶² Abbasi vezirleri halife ile birlikte oturur ve devlet işlerinde görüş arz ederdi. Nitekim Halife El Muktefi Liemrillah, Şerefüddin Ali b. Tarad ez Zeynebî'yi vezir tayin ettikten sonra hilafete dair hiçbir işi ona danışmadan yapmamıştır.³⁶³ Abbasi vezirlerinin yetkisi genişti. Abbasi devletine isyan eden uç beyleriyle ve komşu emirliklerle de yazışıyor ve anlaşmalar yapıyorlardı. Nitekim Fahu'd Devle Ebu Nasr Muhammed b. Cehîr vezirlik makamına geldiğinde bazı sınır vilayetleri Abbasi halifesine bağlılık arz etmiyorlardı. Ancak vezirin onlarla iyi ilişkiler kurması onları Abbasi halifesine bağladı.³⁶⁴ Selçuklu sultanları ya da civar emirliklerin emirleri halife hazretlerinin makamına gittiklerinde vezir de orada hazır olur, daha sonra halifenin aldığı kararları okur ve bunu orada bulunan heyetlere tebliğ ederdi.³⁶⁵

3- Mali yetkiler

Abbasilerin son dönemlerinde ve hassaten güçlü vezirler döneminde vezirlerin mali yetkileri son derece genişti. Abbasi halifesine ait araziler dahi bu dönemde vezirlerin kontrolüne geçti. Vezir Amîdü'd Devle

358 El Hayatü's Siyasiye Fi'l Irak 108

359 El Muntazam 9/37

360 El Vizaretü'l Abbasiyye 79

361 En Nüzumu'l İslamiyye 66

362 El Vizaretü'l Abbasiyye 81

363 El Muntazam 10/85

364 El Vizaretü'l Abbasiyye 83

365 A.g.e. 83

Muhammed b. Muhammed b. Cehîr göreve gelip halifenin takdirini kazandığında halife kendi arazilerinin nezaretini de onun uhdesine verdi.³⁶⁶ Ülke içindeki gıda maddelerinin çoğaltılması ve makul fiyatlarla piyasa sürülmesi sorumluluğu da vezirlerin uhdesindeydi. Vezir Zahiruddin Ebu Şuca er Rûdrâverî hicri 476 yılında vezir olduğunda görevlerini istismar edip halkın malına el uzatan görevlileri cezalandırdı. Bu sayede gıda malları çoğaldı ve fiyatlar düştü.³⁶⁷ Seâlibî şöyle diyor; Beldelerin imarı, gediklerin kapatılması, gıda ve sair ihtiyaç maddelerinin çoğaltılması Abbasi vezirlerinin önemli mali yetkileri arasındaydı.³⁶⁸ Beytül malda toplanan devlet gelirleri, mücevheratlar ve sair kıymetli maddelerin kontrolü vezirlerdeydi. Halife sarayı ve sair devlet müesseseleri için yapılan harcamalar da onların kontrolündeydi.³⁶⁹ Zirai arazilerin ıslahı, nehirlerin taşmaması için setlerin yapılması, beldelerin imarı ve gelirlerin artırılması yönünde yapılan faaliyetler vezirlerin kontrolü altında yapılıyordu. Maverdî'nin de ifade ettiği gibi Abbasi vezirleri bu hususta geniş yetkilere sahipti. O şöyle diyor; Vezirin beytülmalde bulunan mallar üzerinde dilediği gibi tasarruf etme yetkisi vardır. Hak ettiğini alır, gerekli olanı da gerekli yere verir.³⁷⁰

4- Askeri yetkiler

Vezirlerin Abbasi halifeleri nezdindeki itibarı büyüktü. Bu sebeple düşmana karşı mücadelede Abbasi ordularının idaresini onlara bıraktılar. Ordunun kontrolü de vezirlerdeydi. Nitekim Vezir Yahya b. Hübeyre, Abbasi ordusunu kısa zamanda iyi bir şekilde yapılandırmış ve Irak'taki Selçuklu mevcudiyetini sonlandırmıştı.³⁷¹ Abbasi vezirlerinin birçoğu muharip ordunun başındaki Abbasi halifesiyle birlikte savaşa katılmıştır. Halife El Müsterşid Billah hicri 529 yılında Selçuklu sultanı Sultan Mesut'a karşı savaşmak üzere çıktığında veziri Ali b. Tarad ez Zeynebî de onunla birlikte çıkmıştı. Ne var ki ikisi de Selçuklulara esir düştüler. Yine Vezir Ali b. Hasan b. Sadaka ordunun sevki idaresi ve Selçuklulara karşı mücadele için Abbasi halifesi El Müsterşid Billah'ın ya-

366 Devletü Âl-i Selçuk 37; El Vizaretü'l Abbasiyye 84

367 Vefeyâtü'l A'yan 5/135,136

368 Tuhfetü'l Ümera 69; El Vizaretü'l Abbasiyye 85

369 El Ahkamu's Sultaniyye 27

370 El Vizaretü'l Abbasiyye 86

371 El Muntazam 10/214

nında yer almıştı.³⁷² Vezirin görevlerinden biri de; çeşitli münasebetlerle geçit töreni yapan askerleri kontrol etmektir. Yine Abbasi hilafetine bağlı bölgelerde baş veren fitnelere ve isyanları Abbasi ordusunu kullanarak bastırma da vezirin göreviydi.³⁷³ Abbasi halifesi askeri meseleleri vezirleriyle istişare ediyordu. Sultan Muhammed Şah Bağdat muhasarasını kaldırmak için Abbasi halifesinden otuz bin dinar istemiş, Vezir Avnuddin Yahya b. Hübeyre ise bu miktardaki para ile güçlü bir ordu kurabileceğini, dolayısıyla bunun verilmemesi gerektiğini söylemişti. Halife de bu parayı vermemiş ve güçlü bir ordu kurması için veziri görevlendirmişti. Güçlü orduyu kuran Yahya b. Hübeyre de bölgedeki Selçuklu mevcudiyetini sona erdirmişti.³⁷⁴ Harble alakalı tedbirlerin alınması ve orduların sevki işi de vezirin görevleri arasındaydı.³⁷⁵ Seâlibi şöyle diyor; Vezirin görevlerinden biri de; Ordu ile ilgilenmek ve orduyu gerektiği gibi idare etmektir. Askerin ihtiyaç duyduğu elbiseler, atlar, silahlar ve erzak vezir tarafından temin ediliyordu.³⁷⁶ Seâlibi, vezirin görevlerinden birini de ilave ediyor ve diyor ki; Asker maaşını zamanında ödeyerek isyana ve taşkınlığa sürüklemeyen askeri birliği korumak onun göreviydi.³⁷⁷

Abbasi Vezirlerinin Azli Ve Mallarının Müsaderesi

Bu dönemde Abbasi vezirlerinin azli ve mallarının müsaderesi için çok sayıda sebep bulunmaktadır. Abbasi halifelerini vezirleri azle ve mallarını müsadereye sevk eden sebeplerin başında siyasi sebepler gelmektedir. Zira bu asırda aynı anda iki vezir birden bulunuyordu.³⁷⁸ Biri Selçuklular için çalışırken diğeri Abbasiler için çalışıyordu. Binaenaleyh bu iki vezirden her biri siyasi nüfuzu kendi lehine çevirebilmek için diğere karşı daimi bir mücadele içindeydi. Bu mücadelede biri diğere -halife ya da sultan nezdinde itibardan düşürebilmek ve görevden azledilmesini sağlamak için- iftira dahi edebiliyordu.³⁷⁹ Ayrıca vezirin halka

372 El Vizaretü'l Abbasiyye 86

373 El Muntazam 10/214

374 El Bidaye Ve'n Nihaye; El Vizaretü'l Abbasiyye adlı eserden naklen 88

375 El Ahkamu's Sultaniyye 27

376 Tuhfetü'l Ümera 79

377 A.g.e. 69; El Vizaretü'l Abbasiyye 88

378 El Vizaretü'l Abbasiyye 110

379 A.g.e. 110

zulmetmesi de Abbasi vezirinin azline sebep oluyordu.³⁸⁰ Hicri 563 yılında vezirlik makamına Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. El Beledî geçmişti. Katiplere, işçilere ve önceki vezirlerin oğullarına zulüm etmeye başlamış ve bunu süreklileştirmişti. Onun bu zalimce muamelelerine Vezir Avnuddin Yahya ibni Hübeyre'nin ve Reisü'r Rüesa'nın çocukları da kurban gitmiş, zalim vezir onların da mallarını müsadere etmiş ve iktalarını ellerinden almıştı. Vezirin bu uygulamaları onun adını kısa zamanda kötüye çıkarmış ve Halife El Müstencid Billah'ı onu azle sevk etmişti.³⁸¹

Azil sebeplerinden biri de; vezirin yetersizliği ve idari başarısızlığıydı. İdari başarısızlığı görülen vezirler Abbasi halifeleri tarafından azlediliyordu.³⁸² Nitekim Halife El Kaim Biemrillah hicri 454 yılında veziri Ebu'l Feth Muhammed b. Mansur b. Darest'i görevinden almıştı. Bu da, vezirin, vilayetlerden toplanan malın toplanmasında ve muhafazasında gösterdiği kusurdan dolayı olmuştu.³⁸³

Azil sebeplerinden biri de; vezirin, halifeye karşı hıyaneti idi. Hıyaneti görülen vezirler halife tarafından derhal azlediliyordu. Nitekim hicri 460 yılında Halife El Kaim Biemrillah veziri Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cehir'i azlettiğine dair bir ferman yayınladı. Halife, bu veziri kendisine karşı işlediği cürümden dolayı azletmişti.³⁸⁴ Yine Halife El Muktefi Liemrillah nezdinde Vezir Şerefüddin Ali b. Tarad ez Zeynebî'nin hıyaneti sabit olunca onu azletti ve ona Abbasi halifesi Er Raşid Billah'a karşı Selçuklu sultanıyla birlikte komplo kurma isnadında bulundu.³⁸⁵ Vezir Şerefüddin Selçuklu sultanının da açık teyidiyle bir tutanak hazırlamış, bu tutanakta Halife Er Raşid Billah'ın çok sayıda kötülüğü ve büyük günahı işlediği yönünde yalan isnatlarda bulunmuş ve bunu da birkaç kadiya yalan yere imzalatmıştı. Bu da onun azledilmesine sebep oldu.³⁸⁶

Vezirlerin azledilme sebeplerinden biri de; çekişmeye girdikleri kişilerin onları azlettirmek için her türlü yolu denemeleri idi. Onlardan ki-

380 Kavaninu'l Vizare, Maverdî 195-197; A,g,e. 112

381 El Vizaretü'l Abbasiyye 112

382 El Vizare, Maverdî 121-123

383 El Vizaretü'l Abbasiyye 113

384 A,g,e. 113

385 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 225; A,g,e. 114

386 En Nücumu'z Zahire 5/258; Ag,e. 114

mi bu yolda şairleri kullanıyor, onların diliyle veziri karalıyor ve bu şekilde onu gözden düşürmeye çalışıyordu. Kimi de onun ülke yönetimindeki başarısızlarını ispat yönüne gidiyordu. Bu çalışmalar sonunda meyvesini veriyor halife ve halk vezirin azlini talep ediyordu. Bunun en güzel örneği hicri 555 yılında vaki olan hadisedir. Vezir Avnu'd Din Yahya b. Hübeyre'nin düşmanları Halife El Müstencid Billah'a giderek Vezir Yahya'nın çok sayıda cürümü irtikap ettiği şikayetinde bulundular. Halife, sarayında vukua gelen bu şikayeti vezirine yazdı. Vezir de halifeye şu beyitlerle cevap verdi;

*Bir ekin ektin onu devşiriyorsun.
Günahım yok benim meyvesi acı ise.*

*Onlar olmayan bir şeyi sana nakletmişler.
Haberlerin kusuru yok nakledeninden gayrı.*

*Benim gibi birine dil uzatmışlar.
Nerde havlayan bir köpek görsem ona hoş derim.³⁸⁷*

Dikkatleri çeken şey şu ki; azledilen vezirlerin bir çoğu işkenceye maruz kalmış, tutuklanmış, öldürülmüş ya da malları müsadere edilmiştir.³⁸⁸ Bunun yanında azledildiği halde bu durumları yaşamayan ve ikram ve ızazla yardımcılarıyla birlikte evlerine gönderilen vezirler de yok değil. Nitekim Halife El Muktedi Biemrillah hicri 484 yılında veziri Ebu Şuca Zahiru'd Din Muhammed b. Hüseyin er Rudraveri'yi daha önce misli görülmemiş bir güzellikle azletmiştir.³⁸⁹

Aziller iki şekilde oluyordu. Biri; Abbasi halifesinin azil kararını şifahen söylemesiyle. Diğeri de; Abbasi halifesinin bunu yazılı bir nameyle bildirmesiyle.³⁹⁰ Malların müsaderesine gelince; bu işlem çok defa azlin akabinde yapılıyordu. Abbasi halifeleri ihtilafa düştükleri vezirleri önce azlediyorlar, sonra da menkul-gayrimenkul bütün mallarını müsadere ediyorlardı.³⁹¹

387 El Vizaretü'l Abbasiyye 115

388 A,g,e. 115

389 El İslam Fî Hadaratih 112

390 El Vizaretü'l Abbasiyye 116

391 A,g,e. 117

Abbasi vezirliğini elde etmek için yapılan yarış ve pazarlık

Abbasi devletindeki en yüksek makamlardan biri vezirlik makamıydı. Vezirin makamı halifeden sonra geliyordu. Makamın ehemmiyeti saraydakiler başta olmak üzere ileri gelen kişileri bu makamı elde etme mücadelesine sevk ediyordu.³⁹² Abbasilerin son dönemlerinde devlet iyiden iyiye zayıflamıştı. Saray erkanı vezirlik makamına nail olmak için rüşvete ve entrikaya sapıyorlardı. Vezir ile saray erkanı ve ileri gelenler arasında vukua gelen şiddetli mücadeleler vezirin güçlü şahsiyetinden, idari ve siyasi gücünden kaynaklanıyordu. Vezir güçlü olunca saray erkânıyla nüfuz mücadelesi başlıyordu. Daha sonra mücadele alanı genişliyor ve iş isyana kadar gidiyordu. Nitekim Halife El Kaim Biemrillah döneminde vezir Reisü'r Rüesa İbnu'l Kasım Ali b. Hüseyin b. Mesleme ile ordu komutanı İbnu'l Haris Arslan el Besasîrî arasında böyle bir mücadele baş vermiş ve Fatımilerin etkisi altında kalan Besasîrî sonunda halife El Kaim Biemrillah'a isyan etmişti. İsyanda başarılı olan Besasîrî halifeyi Bağdat dışına sürmüş ve vezir Reisü'r Rüesa'yı da tutukladıktan sonra işkenceden geçirip katletmişti.³⁹³

Abbasi halifesi ile Abbasi halifesinin nüfuzu altındaki vilayet liderleri arasında meydana gelen mücadeleler ve bir takım siyasi hadiseler Abbasi veziriyle Abbasi nüfuzu altındaki vilayet liderleri arasında şiddetli mücadelelerin meydana gelmesine sebep oluyordu. Onlar da Abbasi halifesinden veziri azletmesini talep ediyorlardı. Nitekim Abbasi halifesi El Müsterşid Billah, Hille sahibi Debis b. Sadaka ile ilişkileri düzeltmek istediğinde Debis halifeye veziri azletmesi şartıyla ilişkilerin düzelebileceğini söyledi, halife de onun bu talebini yerine getirdi.³⁹⁴

Vezirin, işini iyi yapması ve şer'î kurallara riayet etmesi halkın malını çalmak isteyen saray erkanının işine gelmiyordu. Devlet hazinesindeki malların artması, saray erkanının elini tutmak demektir. Bu da onları azli için vezire karşı entrika çevirmeye sevk ediyordu. Nitekim Vezir Şerefüddin Ahmed b. Muhammed b. Said b. El Beledî hicri 564 yılında şer'î kanunları tatbik ederek halkın malını çalan görevlilerin ellerini kestirmişti. Ancak bu olay sonunda ona karşı saray hocası ve ordu komuta-

392 A.g.e. 132

393 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 188

394 El Muntazam 9/233

nı başta olmak üzere saray erkanı tarafından şiddetli bir mücadele başlatıldı.³⁹⁵ Gerçek olan şu ki; Abbasi vezirleri sadece Abbasi saray erkaniyle mücadele etmiyorlar, bunun yanında Selçuklu saray erkanı ve vezirleriyle de mücadele ediyorlardı. Abbasi vezirlerinin karşı karşıya kaldığı bu mücadele siyasi, iktisadi ve içtimai sebeplerden kaynaklanıyordu. Bunları birbirinden ayırmak mümkün değildi. Her biri iç içeydi. Olaylar yavaş yavaş geliyor ve sonunda vezirin azliyle neticeleniyordu.³⁹⁶

Vezirlik elde etmek için yapılan pazarlığa gelince; vezirlik makamının ehemmiyeti ve vezirin Abbasi halifesi nezdindeki mevkiî vezire siyasi, iktisadi ve içtimai nüfuz kazandırıyor.³⁹⁷ Bu sebeple saray erkanından ve divan görevlilerinden birçoğu bedeli her ne olursa olsun bu makama ulaşma mücadelesi veriyordu. Bu makama ulaşmak için de pazarlıklara oturuyorlar ve çokça paralar sarf ediyorlardı.³⁹⁸

395 El Kamil; El Vizaretü'l Abbasiyye adlı eserden naklen 134

396 El Vizara Fî Ahdi's Selaçıka 43

397 A.g.e. 43

398 El Vizaretü'l Abbasiyye 135

İKİNCİ KONU

MEŞHUR ABBASİ VEZİRLERİ

1- Fahru'd-Devle b. Cehir

Fahru'd-Devle; Muhammed b. Muhammed b. Cehir Ebu Nasr Fahru'd Devle'dir. Hicri 398 yılında Musul'da doğdu ve orada yetişti. Başlangıçta çok fakir biriydi. Makam mevki sahibi biri değildi. Bizans imparatoruna bir mektup götürünceye kadar hayatı bu şekilde devam etti. Mektubu götürdüğünde imparator kendisine yirmi bin dinar hediye etti. Bu şekilde fakirlikten kurtulmuş zenginliğe adım atmış oldu.³⁹⁹ Daha sonra Meyyafarikayn ve Diyarbakır sahibiyle tanıştı. Muizzu'd Devle b. Salih b. Mirdas onu vezir yaptı. Daha sonra Ahmed b. Mervan b. Düstük el Kürdî'nin veziri oldu.⁴⁰⁰ Daha sonra Halife El Kaim Biemrillah ile mektuplaştı ve hicri 454 yılında Vezir Ebu'l Feth Mansur b. Ahmed b. Darest'in azlinden sonra halifenin veziri oldu.⁴⁰¹ Vezir Fahru'd Devle bu görevinde uzun süre kalamadı. Zira göreve geldikten sonra karşı mücadele ile karşılaşmış, Vezir Nizamu'l Mülk Halife El Kaim Biemrillah'dan onun azlini talep etmiş, o da onun bu talebine müspet cevap vermişti.⁴⁰² Vezir Fahru'd Devle b. Cehir azledildikten sonra Bağdat'ı terk edip Hille'ye gitmeye ve oraya yerleşmeye karar verdi. Orada Nuru'd Devle Debis b. Mezid'in hizmetine girmek istiyordu.⁴⁰³ Orada bir müddet de kaldı.⁴⁰⁴ Halife El Kaim Biemrillah hicri 461 yılında Fahru'd Devle b. Cehir'in Bağdat'a dönmesini ve ikinci defa vezirlik koltuğuna oturmasını istedi. Halife El Muktedi Biemrillah hicri 467 yılında hilafete geçince Halife El Kaim Biemrillah'ın vasiyeti üzerine Vezir Fahru'd Devle b. Cehir'i görevin-

399 El Muhtasar Fi Ahbari'l Beşer 2/181

400 A.g.e. 147

401 Nizamu'l Vizare 146

402 Devletü Âl-i Selçuk 55; El Vizaretü'l Abbasiyye 148

403 El Vizaretü'l Abbasiyye 148

404 En Nücumu'z Zahire 5/11

de bıraktı.⁴⁰⁵ Fahu'd Devle b. Cehir dört yıl sonra yine Nizamu'l Mülk'ün talebiyle ikinci defa görevinden alındı. Nizamu'l Mülk onu Bağdat'ta Hanbelilerle Şafiiler arasında vukua gelen fitneye karşı tedbir alamamakla suçluyordu. Zira bu hadiselerde bir gurup Nizamiye medresesi talebesi öldürülmüştü.⁴⁰⁶ Bu olaydan sonra Fahu'd Devle evine kapandı. Onun yerine oğlu Amidü'd Devle vezir oldu.⁴⁰⁷ Hicri 476 yılında Sultan Melikşah, Fahu'd Devle'yi davet etti ve Diyarbakır'ı Mervan oğullarından alması durumunda kendisini Diyarbakır sahibi olarak tanıyacağını, kendi adına hutbe okutabileceğini ve sikke bastırabileceğini söyledi. Daha sonra onu büyük bir orduyla Diyarbakır'a gönderdi ve Fahu'd Devle bu orduyla Diyarbakır'a girerek orayı istila etti.⁴⁰⁸ Rivayette göre Fahu'd Devle Mervan oğullarının Diyarbakır'ı işgal ettiğini görünce Nizamu'l Mülk'le irtibata geçmiş, ona Diyarbakır'ın sahip olduğu zenginlikten ve oranın kolaylıkla alınabileceğinden bahsetmişti. Nizamu'l Mülk de bu hususu Sultan Melikşah ile görüşmüş, o da Diyarbakır'ın istilası için Fahu'd Devle'nin görevlendirilmesi teklifine muvafakat etmişti.⁴⁰⁹ Fahu'd Devle b. Cehir'in hayatı hicri 483 yılında Musul'da son buldu.⁴¹⁰

2- Amidü'd Devle b. Cehir

Amidü'd Devle; edip, fazıl ve cömert biriydi. Kabiliyetli bir askeri komutandı. Musul'un fethinde ordulara komuta etmişti. İleri gelen vezirlerdendi, siyasi gücü çoktu ve tedbirleri sağladı. Ayrıca o, elçilik görevlerinde de bulunuyor ve görevini başarıyla ifa ediyordu. Hem Abbasi halifelerinin ve hem de Selçuklu sultanlarının güvenini kazanmıştı. Bu özellikleri onun vezirlik makamına çıkmasında etkili olmuştu. Hicri 462 yılında Halife El Kaim Biemrillah onu Rey'e gönderdi.⁴¹¹ Bu elçiliği Selçuklu sultanının kızı ile Abbasi veliahdı El Muktedi Biemrillah'ın nikah merasimleri üzerinde görüşme yapmaktı. Amidü'd Devle b. Cehir bu görevi başarıyla yerine getirince halifenin gözüne girdi. Nitekim daha sonra da ona hil'at giydirdi ve onu kendine vezir yaptı.⁴¹² Vezir Amidü'd

405 El Kamil; Nizamu'l Vizare adlı eserden naklen 146

406 Vefeyatü'l Ayan 5/128; Nizamu'l Vizare 147

407 El Kamil; Nizamu'l Vizare adlı eserden naklen 147

408 Vefeyatü'l Ayan 5/128; Nizamu'l Vizare 147

409 Nizamu'l Vizare 147

410 El Muntazam 9/54; Nizamu'l Vizare 147

411 El Vizaretü'l Abbasiyye 152

412 Hulefau Beni'l Abbas Ve Vüzerauhum Fi'l Ahdi's Selçuki 121

Devle b. Cehir Selçuklu sultanının da takdirini kazanmış ve sultan, et-bana Amidü'd Devle'ye hilat ve değerli hediyeler göndermelerini emretmişti. Yine İsfehan'dan ayrılırken muhteşem bir merasim alayı da ona veda için eşlik etmişti.⁴¹³ Amidü'd Devle, Selçuklu veziri Nizamu'l Mülk Ebu Ali Hasan et Tûsî'nin de takdirini kazanmıştı. Nitekim o da bu yolculukta kızı Zübeyde'yi ona nikahlamıştı.⁴¹⁴ Bu evlilik Amidü'd Devle için çok hayırlı sonuçlara sebep olmuştu. Abbasi halifesi kendisini azlettikten sonra tekrar vezirliğe getirildi.⁴¹⁵ İbnu'l Cevzi'nin zikrettiğine göre Halife El Kaim Biemrillah, Cehir'in oğlu Amidü' Devle'yi çok seviyordu. Bir defasında oğlu El Muktedî'ye "Oğlum, İbni Mesleme'yi, İbni Darrest'i ve onlardan başkalarını vezir yaptım, ama Cehir'in oğlu gibi birini görmedim." demiştir.⁴¹⁶ Amidü'd Devle hicri 476 yılına kadar Halife El Muktedi Biemrillah'ın veziri olarak kaldı, daha sonra azledildi. Onun yerine Ebu Şuca er Rudraveri geçti. Daha sonra Amidü'd Devle babası ve ailesiyle birlikte Bağdat'tan ayrıldı, Rey şehrine gitti. Daha sonra babası Fahru'd Devle Diyarbakır hakimi oldu.⁴¹⁷ Amidü'd Devle'ye gelince; Sultan Melikşah onu da büyük bir ordunun başında Musul'un fethi için gönderdi. O da Musul'u savaşmadan Selçuklu topraklarına kattı.⁴¹⁸

Amidü'd Devle b. Cehir, Vezir Nizamu'l Mülk'ün aracılığıyla hicri 484 yılında ikinci defa vezir oldu. Nizamu'l Mülk'ün ve ileri gelen Selçuklu emirlerinin Amidü'd Devle'yi ziyaret ettikleri ve bu vesileyle tebriklerini sundukları nakledilir.⁴¹⁹ Halife El Muztazhir Billah hicri 487 yılında hilafete geçince Amidü'd Devle'yi görevinde bıraktı ve devletin bütün işlerini ona havale etti.⁴²⁰ Hicri 493 yılına kadar görevde kaldı, daha sonra halife tarafından hapse atıldı ve o halde iken hapiste vefat etti.⁴²¹ Bu vezirin görevden alınması Selçuklu veziri Müeyyidü'l Mülk b. Nizamu'l Mülk'ün tertibi yüzünden olmuştu. Amidü'd Devle b. Cehir, Selçuklu dönemindeki en iyi Abbasi vezirlerinden biriydi. Tarihçiler onu işini iyi bilen, çokça sadaka veren, iyilik sahibi ve alimleri seven biri olarak vasf etmektedirler.⁴²² İbni Hallikan şöyle diyor; Vezir Nizamu'l Mülk,

413 Devletü Âl-i Selçuk 45,46

414 El Bidaye Ve'n Nihaye; El Vizaretü'l Abbasiyye adlı eserden naklen 153

415 El Muntazam 9/6; Devletü Âl-i Selçuk 37

416 El Muntazam 9/181; El Vizaretü'l Abbasiyye 153

417 Tarih-i Farukî 208; Nizamu'l Vizare 151

418 El Kamil; Nizamu'l Vizare adlı eserden naklen 151

419 El Muntazam 9/57; Devletü Âl-i Selçuk 73

420 A.g.e. 9/58; Nizamu'l Vizare 151

421 Vefeyatü'l Ayan 5/132; Nizamu'l Vizare 151

422 El Muntazam 9/118

Amidü'd Devle'yi çok takdir ediyordu. Önemli devlet meselelerinde onunla istişare ediyor ve onu Selçuklu yönetiminde görev alan en müm-taz şahsiyetlerin önüne geçiriyordu.⁴²³ Bu vezir edebiyat, hadis ve fıkha da önem veriyordu. Çeşitli ilimleri okumuş bilgili biriydi.⁴²⁴

3- Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin er Rudraverî

Ebu Şuca; Zahiru'd Din Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah b. İbrahim'dir. Rudraver ahalisinden olup hicri 437 yılında doğmuştur. Ibnu'l Cevzî şöyle diyor: Vezir Ebu Şuca aslen Hemedan'ın nahiyelerinden birinden olup Ahvaz'da doğmuştur.⁴²⁵ Ebu Şuca vezirliğe ilk defa hicri 471 yılında Fahru'd Devle b. Cehir'den sonra getirilmiştir, Cehir oğulları vezir Nizamu'l Mülk'le arayı düzelttikten sonra ertesi yıl görevden alınmıştır. Cehir oğulları vezirliğe döndükten sonra Sultan Melikşah halifeden Ebu Şuca'nın Bağdat'tan çıkarılmasını talep etmiş, halife de onu İsfahan'a göndermiştir. İsfahan'a gönderdiğinde yanında halifenin mektubunu Nizamu'l Mülk'e götüreren bir elçi vardı. Halife, bu mektubunda Ebu Şuca'nın kendi nezdindeki itibarından, fazilet ve dindarlığından bahsediyor ve Nizamu'l Mülk'ten Ebu Şuca'nın düşmanlarına kulak asmamasını söylüyordu. Nizamu'l Mülk halifenin mektubunu okuyunca Ebu Şuca'yı Bağdat'a geri gönderdi.⁴²⁶ Öyle görünüyor ki Ebu Şuca'nın Bağdat'tan uzaklaştırılması İbni Cehir'in marifetiydi. Ebu Şuca Bağdat'ta kaldığı sürece kendisine rakip olarak kalacaktı. Nitekim onun sezgileri boşa çıkmadı, hicri 476 yılında Amidü'd Devle görevden azledildi ve yerine Ebu Şuca geçti.⁴²⁷

Vezir Ebu Şuca dindar biriydi. Çokça sadaka dağıtır ve iyilik yapardı.⁴²⁸ Vezirliği döneminde devlet işlerini yoluna koydu, hilafetin heybet ve hürmetini muhafaza etti.⁴²⁹ Şer'î kanunların tatbikinde azami gayret gösteriyordu. Devlet görevlileri ve memurlarının vazifelerini istismar edip haksızlık yapmalarına kesinlikle müsamaha etmiyordu.⁴³⁰ Onun döneminde güvenlik her yere hakim oldu, bolluk bereket arttı, fiyatlar

423 Vefeyatü'l Ayan 5/131; Nizamu'l Vizare 152

424 Nizamu'l Vizare 9/90; El Vizaretü'l Abbasiyye 156

425 El Muntazam 9/90; El Vizaretü'l Abbasiyye 156

426 Tabakatü'ş Şafiyye 4/137; Nizamu'l Vizare 148

427 El Muntazam 9/6; Nizamu'l Vizare 148

428 El Bidaye Ve'n Nihaye; Nizamu'l Vizare adlı eserden naklen 148

429 Vefeyatü'l Ayan 5/135,136; Nizamu'l Vizare 148

430 Tabakatü'ş Şafiyye 4/138

ucuzladı.⁴³¹ Altı yüz bin dinar civarında büyük bir serveti vardı. Tama-
mını fakir fukaraya ve muhtaçlara dağıttı.⁴³² Ebu Cafer el Harkî diyor ki;
Onun sadakasını dağıtan on bir kişiden biri de bendim. Sadece benim
dağıttığım miktarı hesap ettim, yüz bin dinarı (altını) buluyordu. Vakıf-
lar kurdu, mescitler bina etti, dul ve yetimlere ihsanlarda bulundu.⁴³³ Bu
vezir herkes tarafından sevilen, hürmet edilen ve desteklenen biriydi.⁴³⁴

İbni Hallikan -İbnu'l Hemedani'den naklen- onun döneminde Ab-
basi hilafetinin durumunu anlatırken şöyle diyor. Onun döneminde her
iki devlette de (Abbasiler ve Selçuklular) saadet en üst derecedeydi. Bol-
luk bereket vardı. Asayiş berkemaldi, ucuzluk had safhadaydı, hastalık-
lar azalmıştı, hoşnutsuzluk ve korku yok olmuştu. Hilafetin eski hür-
metli ve ihtişamlı günleri geri gelmişti.⁴³⁵ Ebu Şuca hicri 484 yılına ka-
dar halife El Muktedi Biemrillah'ın veziri olarak görev yaptı, daha sonra
görevinden azledildi. Azil fermanı geldiğinde divandaydı, divandan çı-
karken şu beyitleri söylüyordu;

Göreve geldiğinde hiç düşmanı yoktu.

*Ayrıldığında da hiç dostu kalmamış bir halde ayrıldı.*⁴³⁶

Tarihçiler, Vezir Ebu Şuca'yı azle götüren sebepleri zikrederler.
Onun divan görevlilerinin ve ordu mensuplarının şer'i şerife uymayan
taleplerine karşı çıktığını zikrederler.⁴³⁷ Yine onun zimmet ehline karşı
sert davrandığını ve onlara boz renkli elbise giyme mecburiyeti getirdi-
ğini zikrederler.⁴³⁸ Ebu Şuca azledildikten sonra yürüyerek camiye gitti.
Beraberinde alim ve zahit kişilerden oluşan bir topluluk vardı.⁴³⁹ İnsan-
lar etrafını sardılar ve onunla musafaha yapmaya ve ona dua etmeye baş-
ladılar. Halifeye "Ebu Şuca kendisine yapılanı bu şekilde protesto edi-
yor." Dediler. Bunun üzerine Ebu Şuca'nın evinden dışarı çıkmaması
için halife fermanı yayımlandı. Artık evinden dışarı çıkamıyordu. Evinin

431 Vefeyatü'l Ayan, 5/135,136; Nizamu'l Vizare, 148

432 El Vizaretü'l Abbasiyye, 157

433 El Muntazam, 9/90,91

434 El Vizaretü'l Abbasiyye, 158

435 Vefeyatü'l Ayan, 5/135,136

436 Vefeyatü'l Ayan, 5/135; Siyeru A'lami'n-Nübela, 19/30

437 Nizamu'l Vizare, 149; El Muntazam, 9/56

438 Nizamu'l Vizare, 149; El Muntazam, 9/56

439 El Muntazam, 9/569; Nizamu'l Vizare, 149

bodrum katına namaz kılmak için bir yer yaptırdı ve günlerini orada geçirmeye başladı. Daha sonra Vezir Nizamu'l Mülk'ün emriyle Bağdat'tan çıkarılıp kendi beldesi Rüdaveri'ye gönderildi. Orada bir müddet kaldıktan sonra hacca gitti.⁴⁴⁰

İbni Kesir onun hakkında şöyle diyor; Hayırlı vezirlerden biriydi. Çokça sadaka verir, ulema ve fukahaya ihsan ederdi. Ebu İshak eş Şirazi'den ve başka kişilerden hadis dinledi, kitaplar tasnif etti, vakıflar kurdu, dullara ve yetimlere ihsanda bulundu. Bir defasında biri yanına geldi ve "Dört çocuklu dul bir komşumuz var. Ne yiyecek ne de giyecek namına bir şeyleri yok." Dedi. Derhal özel adamlarından biriyle nafaka, yiyecek ve giyecek gönderdi. Hava çok soğuktu, üzerindeki elbiseyi çıkardı ve adamına "Onların hayır içinde oldukları haberini bana ulaştırmadıkça vallahi bu elbiseyi giymeyeceğim." Dedi. Adam süratle gitti ve onların ihtiyacını görerek rahata erdirdi. Vezirin yanına döndüğünde vezir soğuktan tir tir titriyordu. Onlara dair iyi haberi aldıktan sonra elbisesini giydi.

Bir defasında kendisine kadayıf gönderilmişti. Önüne konduğunda bunu satın almaya gücü yetmeyenleri düşündü ve kadayıfın tamamını mescide gönderdi. Fakir fukaraya ve körlere dağıtıldı. Divana gittiğinde yanında mutlaka fukahadan birileri olurdu. Müşkül bir mesele arız olduğunda onlara sorar onların fetvasına göre hareket ederdi. Avam olsun havas olsun herkese karşı mütevazi idi. Vezirlikten azledildikten sonra hacca gitti ve Medine'de kalmaya başladı.⁴⁴¹

Zehebî onun hakkında şöyle diyor; Çok Kur'an okur ve teheccüt namazlarına kalkardı. Mushaflar yazardı. Mezalim mahkemelerinde oturur, davaları takip ederdi. "İhtiyaç sahipleri nerede?" diye tellal bağırttırdı. Mazluma adaletle davranır, borcu yüzünden hapse düşenlerin borcunu öderdi. Onun zayıf kişilere yardım ettiğine dair birçok hadise zikredilir. Sultan Melikşah'ın kızı Halife El Muktedi ile evlendiğinde ona bir hilat hediye etmişti. Ancak hilat ipek olduğundan o onu giyemeyeceğini ve bundan muaf tutulmasını talep etti. Bunun üzerine Melikşah'ın kızı ona iki yüz yetmiş dinar tutarında olan bir sarık ve bir dubikiyye elbise hediye etti.⁴⁴² Birçok sahada uzmandı. Belağat, beyan ve yazı ilminde

440 Nizamu'l Vizare 150

441 El Bidaye Ve'n Nihaye 16/151

442 Siyeru Âlami Nübela 19/29; Dubikiyye;Dubik'e nispet olunan bir çeşit elbisedir.

mahirdi. İbni Mukle'nin yolunda zirve yapmıştı.⁴⁴³ Yedi yıl yedi ay vezirlik yaptı. Daha sonra Sultan Melikşah'ın emriyle azledildi.⁴⁴⁴

Zehebî devam ediyor; Nizamu'l Mülk, Sultan Melikşah ve Halifenin vefatından sonra hacca gitti ve Medine'ye yerleşip zahit bir hayat sürdü. Hicri 488 yılında orada vefat etti ve Baki kabristanlığına defnedildi.⁴⁴⁵ Vezirlere dair olan bu bahsi yazarken fark ettiğimiz şey şu; İnsanları etkileyenler, devamlı hatırlananlar ve dua alanlar, hayır ehli, adalet sahibi dürüst kişiler olmuş. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve daha kalıcı. Buradan alınacak faydalı bir ders de şu; zaman değişiyor ve hâlin devamı da muhal. Dolayısıyla akıllı kişiye gereken; dünyaya meyletmemek ve planlarını dünya için yapmamak. Amellerine önem vermek ve gücü nisbetinde Allah'tan korkmaktır.

4- Hasan b. Ali b. Sadaka

Vezir Celaleddin Ebu'r Rıza Muhammed b. Ahmed b. Sadaka hicri 513 yılında Halife El Müsterşid Billah'ın veziri oldu. Hicri 516 yılında da görevinden azledildi. Öyle görünüyor ki Hile valisi Debis b. Sadaka'nın Bağdat'a yaptığı baskınlara karşı mücadelede bu vezir büyük roller üstlenmişti. Bu vali ile Halife El Müsterşid Billah arasında anlaşmada halifenin veziri İbni Sadaka'nın azli şartı da vardı. Halife bu şarta riayet etti ve vezirini azletti.⁴⁴⁶ İbni Tabataba şöyle diyor; Celaleddin'in azli Selçuklu veziri Osman b. Nizamu'l Mülk'ün istediği bir şeydi.⁴⁴⁷ Zira o onun yerine kendi kardeşi Ahmed'i getirmek istiyordu. O azledilince Selçuklu sultanı ve vezirinin isteğiyle Ahmed halifenin veziri oldu.⁴⁴⁸ Selçuklu veziri bununla yetinmemiş halifeden Celaleddin b. Sadaka'nın Bağdat'tan çıkarılmasını talep etmiş, halife de buna itiraz edememişti.⁴⁴⁹ Ancak Sultan Mahmud hicri 517 yılında veziri Osman b. Nizamu'l Mülk'ü azledince o da onun kardeşi Ahmed b. Nizamu'l Mülk'ü azletti ve derhal Celaleddin b. Sadaka'ya mektup yazıp vezirlik makamına dönmesini talep etti.⁴⁵⁰ Ona şöyle diyordu; "Ey Celaleddin, davetçinin davetine arkadaşla-

443 İbni Mukle; Yazısıyla meşhur olan bir vezirdi. Güzel hattı darbu mesel haline gelmişti. Hicri 316 yılında vefat etmiştir.

444 Siyeru Âlami'n-Nübela 19/30

445 A,g,e. 19/30

446 El Muntazam 9/233; Nizamu'l Vizare 154

447 El Fahri 221; Nizamu'l Vizare 155

448 El Muntazam 9/234; Nizamu'l Vizare 155

449 El Muntazam 9/234; Nizamu'l Vizare 155

450 El Muntazam 9/245,246

rınla birlikte icabet et de şan ve şeref makamına ikrama mazhar olarak bu saat çık.”⁴⁵¹ Bu, Halife El Müsterşid Billah’ın, veziri İbni Sadaka’yı önceki sene istemeye istemeye azlettiğini göstermektedir.⁴⁵² Celaleddin b. Sadaka vefat edinceye kadar halife El Müsterşid’in veziri olarak görev yaptı. Bu arada Irak’taki Selçuklu nüfuzunu kırmak için önemli çalışmalar yaptı. Hicri 519 yılında Bağdat’a girmeye çalışan Sultan Tuğrul’a karşı asker çıkardı ve onu geri dönme mecburiyetinde bıraktı.⁴⁵³ Sultan Mahmud tahta geçince Sultan Sencer onu Vezir İbni Sadaka’ya karşı uyardı ve hakimiyette kalmak istiyorsa onu yakalaması gerektiğini ona bildirdi.⁴⁵⁴ Sultan Sencer Bağdat’a yürümek istediğinde Vezir İbni Sadaka ona yazdığı mektupta onu bundan men edip savaşla tehdit etti.⁴⁵⁵ Hicri 522 yılında hastalandığında halife El Müsterşid Billah nezdindeki itibarından dolayı halife onu evinde ziyaret etti. Daha sonra aynı yıl vefat etti.⁴⁵⁶

5- Şerefüddin Ali b. Tarad ez-Zeynebî

Ehli Beytten idi. Abbasilerin ilk Haşimi veziridir.⁴⁵⁷ Makam ve mevkie yüksek biriydi.⁴⁵⁸ Devletin mühim meselelerinin altından kalkabilecek kabiliyette biriydi. Zor meseleleri kolaylıkla halledebiliyordu. Cesur ve mehabetli biriydi.⁴⁵⁹ İlim sahibiydi, ilim ehlini severdi. Kur’an ve hadis okurdu. Meclisinde fukaha olurdu. İbadet için yalnız kalırdı.⁴⁶⁰ Hanefi mezhebine mensup olup bu mezhebi iyi bilirdi.⁴⁶¹ Abbasi halifesi El Müsterşid Billah’ın sevgisini kazanmıştı, ona yakın biriydi. Hicri 522 yılında Vezir Ali b. Sadaka’nın vefatından sonra vekaleten, kısa zaman sonra da asaleten vezir oldu.⁴⁶² Vezirlik makamına çıktığında Halife El Müsterşid Billah ona “Vezirlik makamına her kimi nasp ettiysem o, o makamla şeref buldu. Sen hariç. Bilakis vezirlik makamı seninle şeref buldu.” demişti.⁴⁶³

451 El Muntazam 9/246; Nizamu’l Vizare 155

452 Nizamu’l Vizare 155

453 Nizamu’l Vizare 155

454 El Muntazam 9/254,255; Nizamu’l Vizare 155

455 El Fahrî 222; Nizamu’l Vizare 156

456 Nizamu’l Vizare 156

457 El Fahrî 222; Nizamu’l Vizare 156

458 El Fahrî 156

459 Zeyl-i Tarihi Dımaşk 224

460 El Vizaretü’l Abbasiyye 162

461 A,g,e. 162

462 El Muntazam 10/9; Nizamu’l Vizare 158

463 El Vizaretü’l Abbasiyye 163

Halife El Müsterşid Billah'ın öldürülmesinden sonra hilafete Ebu Abdullah b. El Müstazhir Billah geçti. Hicri 530 yılında kendisine biat edildi ve El Muktefi Liemrillah lakabını aldı. Şerefüddin Ali b. Tarad ez Zeynebî'yi kendisine vezir edindi ve ona geniş yetkiler tanıdı. O kadar ki hilafet işlerine dair hiçbir işe onunla istişare etmeden karar vermiyordu. Vezirin nüfuzu had safhaya varmıştı. Ancak halife hicri 534 yılında ona sormadan bazı kişilere görev verince derhal hoşnutsuzluk gösterdi ve çalışmayı bıraktı. Halife onunla anlaşınca kadar da buna devam etti.⁴⁶⁴ Bu vezirin hilafet işlerine müdahalesi artınca onu azletmeye gücü yetmediğinden Selçuklu sultanı Mesut'a şikayet etti. Sultan da onu görevinden azlettiğine dair bir ferman yayınladı.⁴⁶⁵ Şerefüddin ez Zeynebî hanefî mezhebinde uzman bir fakihti. Bu sebeple insanlar tarafından itibar görüyordu. Ayrıca vezirlik işlerini iyi bilen, gereklerini yerine getiren hilm ve kerem sahibi biriydi.⁴⁶⁶ Şerefüddin Ez Zeynebî azledildikten sonra evine çekildi ve hicri 538 yılında vefat edinceye kadar da orada kaldı.⁴⁶⁷ Öldüğünde yetmiş altı yaşındaydı.⁴⁶⁸ Bu vezirin Raşid'in azli için Türk'lere destek verdiği söylenmiştir. Hatta Halife El Muktefi Liemrillah'ı onu azletmeye sevk eden amillerden biri de buydu. Nitekim Halife El Muktefi Liemrillah bu münasebetle "Bunu başkasına yapıyorlarsa bana da yapabilirler." demiştir.⁴⁶⁹

6- Avnu'd Din b. Hübeyre

Avnu'd Din Yahya b. Hübeyre idari makamlarda tedricen yükseldi. Evvela hicri 542 yılında Bağdat'ta sicil katipliği divanında görev aldı. Daha sonra hicri 544 yılında Halife El Muktefi Liemrillah'ın veziri oldu.⁴⁷⁰ Abbasi halifesi nezdindeki yüksek konumu itibarıyla kendisine Avnu'd Din lakabı verildi.⁴⁷¹ Halife El Muktefi Liemrillah'tan sonra Halife El Müstencid Billah'a da vezirlik yaptı.⁴⁷² Vezir Yahya b. Hübeyre hadis, fıkıh ve nahiv ilimlerinde derin bilgi sahibiydi. Yazıları son derece belığ-

464 El Muntazam 10/85; Nizamu'l Vizare 158

465 A.g.e. 10/85; A.g.e. 158

466 Nizamu'l Vizare 158

467 A.g.e. 158

468 El Bidaye Ve'n Nihaye 16/334

469 En Nücumu'z Zahire 5/260; El Vizaretü'l Abbasiyye 164

470 El Vizaretü'l Abbasiyye 166; Tarih-i Ibni Verdî 2/49

471 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 225

472 Devletü Âl-i Selçuk 205

di.⁴⁷³ İlme teşvik eden biriydi. Hicri 557 yılında Basra kapısında Medrese inşasına katkıda bulunuyordu. Öldüğünde de bu medresenin haziresine defnedildi. İslamî ilkelere şiddetli bağlılığı sebebiyle ipek elbise giymemiştir. Adalet sahibiydi. Vaktinin bir kısmını mezalim mahkemelerini takip etmeye ayırmıştı.⁴⁷⁴ Ayrıca isabetli görüşleriyle ve iyi idaresiyle tanınıyordu.⁴⁷⁵ Tarihçiler İbni Hübeyre'nin birkaç sebep yüzünden vezir olduğunu zikrederler. Onlardan biri şudur; İbni Hübeyre sicil divanında katip iken Halife Selçuklu sultanına bir mektup yazmasını ona emretmişti. İbni Hübeyre de uzunca bir mektup yazmış, mektupta Selçuklu sultanlarının halifelerin gönlünü almak için onlara karşı nasıl itaat ve edep gösterdiklerine ve onları nasıl koruduklarına dair örnekler vermiş ve halifenin Şahne'den (Sultanın tayin ettiği vali) şikayetçi olduğuna işaret etmişti. Mektup Selçuklu sultanı üzerinde hayli etkili olmuş, halifeye yazdığı cevabi mektupta ondan özür dilemiş ve Şahne'nin yaptığının kabul edilemez olduğunu bildirmiş ve ona da haddini bildirmişti. İbni Hübeyre bu yolla halifenin takdirini kazanmış ve onu vezirliğe tayin etmişti.⁴⁷⁶ Ama vezir olarak seçilmesinin asıl sebebi olarak gösterilen hadise şudur; Muhammed Şah b. Sultan Mahmud, Bağdat muhasarasını kaldırmak için halife El Muktefi Liemrillah'tan otuz bin dinar istemişti. Yapılan istişarede İbni Hübeyre "Bu para onlara verilirse onlar daha fazlasını isteyecekler, binaenaleyh biz bu parayı onlara vermeyelim, bu parayla Türklerden, Kürtlerden, Bağdat halkından ve Irak memurlarından oluşan bir ordu hazırlayalım ve bu orduyla Muhammed Şah'a karşı duralım" dedi. Halife onun bu teklifini kabul etti ve orduyu kurması için onu görevlendirdi. Birkaç gün geçmeden büyük bir ordu toplandı. İbni Hübeyre ordu komutanı olarak Muhammed Şah'a karşı çıktı ve onu hezimete uğrattı. Onun tedbir sahibi biri olduğunu yakinen gören halife hicri 544 yılında onu kendisine vezir tayin etti.⁴⁷⁷ İbni Hübeyre bu halife hicri 555 yılında vefat edinceye kadar görevde kaldı, daha sonra halife olan El Müstencid Billah da onu görevde bıraktı.

İbni Kesir diyor ki; Halife El Müstencid Billah, İbni Hübeyre'ye ölünceye kadar bu makamda kalabileceği vaadinde bulunmuştu.⁴⁷⁸ Zira

473 El Enba Fî Tarihi'l Hulefa 225

474 En Nebras 157

475 A.g.e. 157

476 Vefeyatü'l Ayan 6/231,232; Nizamu'l Vizare 160

477 Ahbaru'd Düveli'l Munkatia 162; Devletü Âli Selçuk 202,203

478 El Bidaye Ve'n Nihaye; Nizamu'l Vizare adlı eserden naklen 161

bu vezir Abbasi hilafetini Selçuklu nüfuzundan kurtarmış ve Abbasi halifelerini devlet içinde yeniden otorite olmalarını sağlamıştı. Hazırladığı ordu vasıtasıyla Irak'ı ve Irak'a bağlı yerleri Selçuklu hâkimiyetinden kurtarmıştı.⁴⁷⁹ Tarihçiler İbni Hübeyre'yi âlim, fazıl, isabetli görüşleri olan, fakihleri, muhaddisleri ve edebiyatçıları seven ve onlara yakın duran, onlara ziyadesiyle ikramda bulunan biri olarak nitelendirmektedirler.⁴⁸⁰ Eline geçen malları âlimlere ve fakirlere infak ederdi. Hatta onun hakkında "Ona asla zekat farz olmadı" denilmiştir.⁴⁸¹ Farkına vardığımız hakikatlerden biri de şu; Nureddin Mahmud Zengi'nin haçlılara karşı mücadeleye başlaması ve bunda başarılı olmasının bir sebebi de; Hilafet ve vezirlik müessesinin zayıflıktan ve ataletten kurtulup harekete geçmesi ve güçlenmeye başlamasıdır. Nureddin' Zengi'nin, daha sonra da Selahaddin'in cihad hareketine maddi ve manevi cihetten destek vermesidir.

Vezir İbni Hübeyre hicri 560 yılında vefat etti. Vefat günü tam bir ana baba günüydü. Dükkanlar kapatılmış, bütün insanlar cenazeye gelmişti. Cenazesi Basra kapısında inşa ettirdiği medreseye defnedildi.⁴⁸² İbni Cevzi onun vefat sebebi hakkında şöyle diyor; Vezir İbni Hübeyre'nin cenazesi yıkanırken yüzünde ve cesedinde zehirlendiğine delalet eden bazı belirtiler gördüm."⁴⁸³

479 Nizamu'l Vizare 161

480 Vefeyatü'l Ayan 6/333

481 Zeyl-i Tabakati'l Hanabile 1/256; El Muntazam 10/215

482 El Bidaye Ve'n Nihaye; Nizamu'l Vizare adlı eserden naklen 161

483 El Muntazam 10/217

ÜÇÜNCÜ KONU

ABBASİLERDE ADLİ VE İDARİ YAPI

Adli Teşkilât

Abbâsî halifeleri kazaî yetkilerini fakihler arasından seçilen kadılar vasıtasıyla icra ederlerdi. Başlangıçta eyaletlerdeki kadılar vali tarafından tayin ediliyordu. Ancak daha sonra halifeler merkezde veya eyaletlerde kendi adlarına görev yapacak kadıları bizzat tayin etmeye başladılar. Harun er-Reşîd devrinden itibaren ise kadilkudâtlık (başkadılık) müessesesi ihdas edildi ve bu göreve ilk olarak İmam Ebû Yûsuf (r.h.) getirildi. Bu tarihten sonra kadılar başşehirde oturan kadilkudât tarafından tayin edilmeye başlandı. İlk dönemlerde her vilâyette bir kadı bulunurdu. Irak kadısı Hanefî mezhebine, Suriye ve Kuzey Afrika kadısı Mâlikî mezhebine, Mısır'daki kadı da Şâfiî mezhebine göre hüküm verirdi. Daha sonra her vilâyete dört mezhebi temsilen kadılar tayin edildi. Zaman zaman halifelerin kadıları kendi istekleri doğrultusunda hüküm vermeye zorlamaları sebebiyle bazı fakihler kadılık görevini kabul etmemişlerdir. Nitekim İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe hazretleri, Halife Mansûr'un kadılık teklifini reddetmişti.

Askerî Teşkilât

İdarî, malî ve kazaî işleri Dîvânü'l-ceyş tarafından yürütülen Abbâsî ordusunun esasını, murtazıka (ücretli) denilen nizamî ve dâimî statüdeki muvazzaf askerler teşkil etmekteydi. Bunlar yaptıkları askerî hizmetler karşılığında devlet bütçesinden maaş alırlar ve her türlü ihtiyaçları devlet tarafından karşılanırdı. Bunların yanında, cihad davetine uyarak kendi istekleriyle orduya katılan, zekât ve ganimetten pay alan ikinci bir grup daha vardı ki bunlara mutatavvıa (gönüllü) denilirdi. Kendilerine hazineden herhangi bir ücret veya maaş ödenmezdi. Bu gönül-

lû kıtalar arasında bedevîler olduğu gibi köy, kasaba ve şehir halkı da vardı.

Abbâsiler kara kuvvetlerine olduğu kadar deniz kuvvetlerine ve denizciliğe de büyük önem vermişlerdir. Muhtelif şehirlerde kurdukları tersanelerde Bizans gemilerinden daha büyük gemiler inşa etmişlerdir. Her gemide bir subay bulunur ve askerlerin eğitimiyle yakından ilgilenirdi. Devlet deniz savaşları için lüzumlu her türlü araç, gereç ve mühimmatı temin ederdi. Donanma kumandanlarına emîrû'l-mâ' veya emîrû'l-bahr, denilirdi. Bu kelime Batı dillerine admiral-amiral şeklinde geçmiştir.

MURABITLAR
DEVLETİ

GİRİŞ

Hamd, Allah'adır. O'nu över, O'ndan yardım diler, nefislerimizin şerlerinden, işlerimizin çirkinlerinden O'na sığınırız. Allah kimi doğru yola iletirse, onu saptıracak yoktur. Kim de sapmışsa, O'ndan başka hidayet verecek yoktur. Mülkünde ortağı olmayan Allah'ın bir olduğuna ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik ederim.

*“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak can verin.”*¹

*“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.”*²

*“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah’a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır.”*³

Sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabı, gidişatın en hayırlısı Hz. Muhammed'in sünneti üzere olanı, işlerin en şerlisi din adına sonradan uydurulanıdır. Din adına sonradan ortaya çıkarılan uygulamalar bidattir ve her bidat sapıklıktan ibarettir.

Ya Rabbî! Celalinin gerektirdiği gibi, otoritenin yüceliğine yaraşacak şekilde Sana hamd olsun. Sen razı olana kadar övgümüz Sanadır, razı olduğunda da hamd Senin içindir.

1 Âl-i İmran, 102

2 Nisa, 1

3 Ahzâb, 70-71

Bu çalışmada; Murabıtlar Devleti'nin doğuşu, gelişimi ve yıkılışı anlatılmakta, devletin kurulmasında ve halkın ihya edilmesinde Allah'ın emir ve yasaklarına bağlılığın gerekliliği bildirilmekte, Murabıtların kökenleri hakkında kısa tarihî bilgi sunulmakta; devletin sınırları, dönem içerisinde görülen önemli olaylar, Abdullah bin Yasin'den önce bölgede varlığını sürdürmekte olan sosyal, siyasal, ekonomik ve dinî hayat anlatılmaktadır.

Abdullah bin Yasin; çölün kalbine girmiş, büyük bir mücadele ile Senhâce kabilesini ve başka kabileleri İslam'a davet etmişti. Kitabımızda Abdullah bin Yasin'in bu kabilelerle kurduğu iletişim biçimini, çölde yaşayan kabile mensuplarını İslam akidesiyle süsleyip, onları birer davetçi hâline getirişini, bunu sağlarken takip ettiği yöntemi ele aldık. Aynı şekilde eserimizde Murabıtlar Devleti'nin önde gelenleri hakkında gerekli açıklamaları yaptık. Yahya bin İbrahim, Ebubekir bin Ömer ve Yusuf bin Taşfin bunlardan bazılarıdır.

Murabıtlar Devleti'nin Kuzeydoğu Afrika'da birliği sağlamak için takip ettikleri metodu, Mağrib'in güneyinde bulunan Gana ve Mali gibi devletlere yönelik olarak sürdürdükleri davet stratejisini ortaya koyduk. Eserde, Murabıtlar Devleti'nin Endülüs'teki Müslümanları korumak için yaptıkları ve Müslümanların Endülüs'te zayıf düşmelerinin sebeplerini anlattık.

Murabıtların, Allah'ın hükmünü ödün vermeksizin uygulamalarına bağlı olarak ortaya çıkan etkiler, beliren izler, onların haricî ve dâhili siyasetleri, Sünnî devlet tasavvuruyla halkın haklarını gerektiği gibi vermeleri, bu alanda takip ettikleri yol ve halkın Murabıtlar Devleti karşısındaki konumu eserde ayrı ayrı konu edinilmiştir.

Murabıtlar Devleti'nin Abbasi halifeliğiyle ilişkisi, Benîhammâd Devleti, Beylikler Dönemi, İspanya, bazı Hıristiyan devletleri ele alındı. Murabıtlar Devleti'nin yapısı, idare biçimi, yargılama sistemi, askerî ve ekonomik düzeni hakkında özet bilgiler verildi. Murabıtlar Devleti'nin, medeniyet alanında bıraktıkları, mimari çalışmaları, bölgede yaşanan edebî, fıkhi ve ilmî hayat, tarih, coğrafya ve tıp anlayışı değerlendirildiğinde, kıymetli okuyucu devletin, Allah'ın hükmünü uygulama konusuna yoğunlaştığını görür. Tarihî olaylar, Allah'ın hükümlerini uygulamakla devletlerin gelişimi arasında nasıl bir irtibatın var olduğunu gösterir.

Verilen bilgiler dikkatle tetkik edildiğinde, tarihte başarılı olan dev-

letlerde âlimlerin, ümmeti izzet ve keramet için yönlendirmeye ne kadar önem verdikleri, düşmana karşı zaferler kazanılmasını sağlayan maddi ve manevi sebepleri ne büyük bir özenle dikkate aldıkları, bu konuda son derece hırslı davrandıkları görülür.

Çalışmamızda, halkı dönüştürmek ve devlet kurmak için tedriciliğin aşamalı yaklaşmanın ne kadar önemli olduğu anlatıldı. Allah'ın insanı terbiye etmesinin gerek ahlak, ilim ve cihad yönünden önderler ve gerekse Allah'ın kitabına, elçisinin sünnetine ve samimi önderlere uyma yönünden halk için, ümmetin en yüce hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından her şeyden önemli olduğu vurgulandı.

Bu kitapla, Murabıtlar Devleti'nde meydana gelen olaylar temkinli bir yaklaşım çerçevesinde açıklamalar ve tahlillerle ele alınmış, bu amaçla değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu Kitabın Hedefleri

1. Murabıtlar Devleti'nin Abdullah bin Yasin, Yahya bin İbrahim, Ebubekir bin Ömer, Yusuf bin Taşfîn, Ebu Umrân el-Fâsî gibi önde gelenlerini tanıtmak.

2. Temkinli yaklaşımla, Murabıtlar Devleti'nin tarihini dikkate alarak önemli manalar ve mesajlar çıkarmak. Bu sayede Murabıtların devletleşme süreci açığa çıkmış olur. Ortaya koydukları şartlar, devletleşmeye götüren sebepler ve devlet kurduktan sonra ulaşmak için çalıştıkları hedefler tespit edilir.

3. Önceki devletlerin kuruluşlarından ve yıkılışlarına sebep olan unsurlardan ibret almayı kolaylaştırmak, Allah'ın bununla ilgili olarak içte, dışta ve toplumda geçerli kıldığı kanunlara dikkat çekmek.

4. Ehli Sünnet akidesini bilip ümmeti bu inanç üzere eğitmenin ne kadar önemli olduğunu belirtmek, Murabıtlar Devleti'nin, Allah'ın kitabı ve elçisinin sünnetine dayalı olarak Ehli Sünnet akidesine ne kadar önem verdiklerini ifade etmek.

5. İslam tarihiyle ilgili doğru inanç ve sağlam tasavvura dayalı tarihsel gerçekleri, hedefleri doğrultusunda değiştiren oryantalistlerin zehirli oklarından ve seküler düşünce biçimlerinden uzak eserlerin kütüphanelerde artması.

Kitabın Planı

Kitapta beş temel bölüm bulunmaktadır. Birinci bölüm, Murabıtlar Devleti'nin kuruluşuyla ilgili olup, altı alt başlıktan oluşur:

1. Murabıtların tarihî kökleri.
2. Yahya bin İbrahim,
3. Ebu Ömer el-Fâsî.
4. Dinî lider Abdullah bin Yasin.
5. Abdullah Bin Yasin'in, devletin kuruluşunda takip ettiği aşamalar.
6. Temkin merhalesi.

İkinci bölüm, "Murabıtlar ve Endülüs Müslümanlarını Müdafaa Etmeleri" başlığını taşır, dokuz alt başlıktan oluşur:

1. Tuleytıla ve Kurtuba arasındaki rekabet.
2. Müslümanların Endülüs'te zayıflamalarının sebepleri.
3. Murabıtlar Devleti'nin ortaya çıktığı dönemde dünya.
4. Murabıtlar topluluğunda Allah'ın indirdiğiyle hükmetmenin etkileri.
5. Düşüşten sonra Endülüs.
6. Endülüs'ün ele geçirilebileceğine dair fetvalar.
7. Yusuf bin Taşfin'in üçüncü geçişi.
8. Dördüncü izin.
9. Allah'ın hükümlerini uygulamaktan kaçınmanın sonuçları.

Üçüncü bölüm, "Murabıtlar Devleti'nde İç ve Dış Siyaset" başlığını taşımakta olup, altı alt başlıktan meydana gelir:

1. Devletin sınırları içinde yaşayan halkın hakları.
2. Murabıtlar Devleti'nde halkın konumu.
3. Murabıtların, Abbasi halifeliği karşısındaki konumları.
4. Emîr Yusuf'un Benî Hammâd'la ilgisi.
5. Murabıtların Tavâif-i Mülûk'le ilgisi.
6. Murabıtların Hıristiyan İspanya ile ilgisi.

Dördüncü bölümde, Murabıtların büyük devletlerine hizmet siyaseti konu edinilir. Konunun dört alt başlığı vardır.

1. Hüküm ve idare düzeni.
2. Yargı düzeni.
3. Askerî düzen.
4. Ekonomik düzen.

Beşinci bölüm, Murabıtlar Devleti'nin medeniyet alanındaki çalışmalarını içermektedir ve yedi alt başlıktan oluşur:

1. Mağrib ve Endülüs'teki mimari eserler.
2. Murabıtlar Devleti'nde bilimsel ve edebî hayat.
3. Murabıtlar Devleti'nin tanınmış âlimlerinden bazıları.
4. Murabıtlar Devleti zamanında dilbilimleri.
5. Tarih ve coğrafya bilimleri.
6. Murabıtlar asrında tıp bilimi.
7. Düşüşün sebepleri.

Sonuç

Son olarak, Allah'tan bu kitabımızı samimi bir çalışma olarak kabul etmesini, yazdığım her harf için beni mükâfatlandırmasını, mizanda onu iyilikler kefesine koymasını, kitabın tamamlanması sürecinde her aşamada bana yardım eden kardeşlerime ecirler vermesini diliyorum. Allah'ım! Sen, bütün eksikliklerden uzaksın. Hamd Sanadır; şahitlik ediyorum ki, Senden başka ilah yoktur. Senden bağışlanma diliyorum, Sana tövbe ediyorum. Duamızın sonunda Allah'a hamd ediyoruz.

Ali Muhammed Sallâbi

Allah onu, ailesini ve bütün Müslümanları bağışlasın.

BİRİNCİ BÖLÜM

MURABITLAR DEVLETİ'NİN KURULUŞU

MURABITLAR DEVLETİ'NİN KURULUŞU

A. MURABITLARIN TARİHİ KÖKLERİ

Giriş

Senhâce kabilesi, Berberî kabilelerinin en güçlü ve en dikbaşlılardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bu kabile, baskıcılara karşı boğun eğmesiyle tanınmıştır. Bu kabilenin mensupları oldukça fazlaydı. Âdeti Kuzeybatı Afrika'yı doldurmuşlardı. Özellikle Mağrip'in orta bölgelerinden batıya kadar bütün dağlarda, ovalarda onlar bulunmaktaydılar.

Bazı tarihçiler, Senhâce kabilesinin sancağı altında yetmişden fazla Berberî kabilesinin bulunduğunu belirtmektedirler. Bu kabilelerin en çok bilinenleri Lemtûne, Cedâle, Lumta ve Mesûfe'dir. Sünni Murabıtlar Devleti, bu kabileler tarafından kurulmuştur. Bazı tarihçiler, Senhâce kabilesini Humeyr bin Sebe'ye dayandırır ve onların Yemen kökenli olduklarını söylerler. Bazı tarihçiler de Senhâce kabilesinin Berberîlerden olduğunu, onların Araplarla ilgilerinin bulunmadığını belirtmektedirler.⁴

1. Mülessimîn Olarak İsimlendirilmeleri

Senhâce kabileleri, tarihte "Mülessimîn" ismiyle tanınmıştır. "Murabıtlar" şeklinde isimlendirilene kadar "Peçe" (Lisâm) onları ifade eden bir kelime olmuştur. Bazı tarihçiler, Mülessimîn'in, Senhâce'nin kollarından birisi olan Lemtûne'ye dâhil bir kabile olduğunu ifade ederler. Lemtûne kabilesi; Mesûfe, Mesrâte, Medâse, Cüdâle, Lümta ve diğer kabilelere önderlik yapmış ve daha sonra Emîr Yahya bin İbrahim el-Cüdâli döneminde liderlik Cüdâle kabilesine geçmiştir.⁵

4 Sa'dûn Abbâs, Devletü'l Murâbitîn fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 12-13

5 Hamdi Abdülmünim, Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs ve Asri'l Murâbitîn, s. 27

Mülessimîn ifadesinin başlangıçta yalnızca Lemtûne kabilesini ifade için kullanıldığı, ancak daha sonra genişleme yoluyla, bu kabilenin anlaşma yaptığı veya idaresi altına aldığı bütün grupları belirtmek için kullanılmış olduğu görülmektedir.

2. Mülessimîn Olarak İsimlendirilmelerinin Sebebi

Murabıtların “Mülessimîn” olarak isimlendirilmelerinin sebepleri konusunda birçok farklı rivayet bulunmaktadır. Bir yaklaşıma göre Murabıtların ataları Himyer bölgesindedir. O bölgedeki insanlar sıcağın şiddetinden dolayı peçe takmaktaydılar. Bundan dolayı Murabıtlara da peçe takanlar anlamında “Mülessimîn” ismi verilmiştir.

Bu görüşü kabul edenlere göre Murabıtların aslı olan Senhâce kabileleri eski zamanlarda ekonomik durum, siyasi baskılar gibi çeşitli sebeplerle doğudan göç ederek Kuzeybatı Afrika'ya gitmişlerdir.

Başka bir iddiaya göre Murabıtlar, Hz. Muhammed'e iman ettiklerinde çok küçük bir grup hâlindeydiler. İnkârcılarla yaptıkları mücadeleyi kaybedince bölgeden kaçmak zorunda kaldılar ve kendilerini kamufle etmek için peçe ile yüzlerini kapattılar.

Bir rivayete göre, Murabıtlar düşmanlarına saldırdılar. Yaşadıkları bölgede kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan başka kimse kalmamıştı. Kabilenin yaşlıları, düşmanın geldiğini görünce kadınlara peçe takmalarını söylediler. Kadınlar peçe ile yüzlerini kapatınca, düşmanlar bölgede askerlerin bulunduğunu zannedip kaçtılar. Bundan sonra peçe, gerektiğince kullanılan bir âdet hâline geldi. İnsanlar peçeye hayatlarında ve örflerinde önemli bir yer verdiler. Bununla ilgili bir şiir şöyledir:

*“Himyer’de üstün bir topluluk vardır,
Yüksek anlayış sahibi!*

*Bütün faziletleri elde etmişler,
Galip gelmiş hayâ ve takmışlar peçe!”⁶*

3. Mülessimîn'in Vatanı

Mülessimîn, Büyük Sahra'da yaşamıştır. Sınırları doğuda Ğadames'ten batıda Atlas Okyanusu'na kadar, kuzeyde Dern Dağlarından güneyde Sahra'nın içlerine kadar uzanmışlardır.

Yaşadıkları bu geniş coğrafyada, sürekli akan bir nehir bulunmaktaydı. Bölgeye çok az miktarda yağmur düşer, bazı yıllarda yağmurun yağmadığı olurdu. Böyle olunca, bölge halkı su ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere uzun yolculuklara çıkarlardı. Bunun sonucu olarak farklı gruplara ayrıldılar. Her bir küçük grup büyük Sahra içinde bir vahanın etrafına yerleşti. Yaşadıkları şartlar içerisinde yeni kasabalar oluşturdular.⁷

4. Ekonomik Şartlar

Murabıtlar, vahalarda su ararken dağıldılar, farklı gruplara ayrıldılar. Genellikle tarımla hayatlarını sürdürmekte, kurak bölgelerde yetişmesi ve az su istemesi sebebiyle arpa ekimine ağırlık vermekteydiler. Özellikle Lemtûne kabilesinin yaşadığı Ezkâ bölgesi son derece verimli bir tarım alanıydı. Hurma, en önemli ağaçlarından birisiydi. Sicilmâse, hurma ağacı varlığı bakımından önemli şehirlerden birisiydi. Ağaçların gölgelerinden istifade etmekteydiler.

Karpuz, kabak, sakız kabağı ve salatalık üretimi yapmaktaydılar. Bazı vahalarda mısır üretimi de yapılmıştır. Sicilmâse şehrinde özellikle pamuk ve şeker kamışı üretiminde yoğunlaşmış, tarım genelde develerin çektiği sabanlarla yapılmıştır.

Bu kabileler, kuvvetinden istifade etmek ve ulaşımda kullanmak üzere hayvanların terbiyesine önem vermekteydiler. Bu yönüyle önem verilen hayvanların başında deve gelmekteydi. Devenin sütünü içiyorlar, etini yiyorlar, tüyünden ve derisinden elbise, ayakkabı yapıyorlar ve bunları küçük evlerin çatılarının yapımında da kullanıyorlardı.

Aynı şekilde, kısa mesafede ulaşımın sağlanması için kullanılmak üzere katır ve eşekleri de kullanmışlardır.⁸

İnek, koyun, keçi gibi hayvanlara da önem vermişlerdir. Çünkü bu

7 Devletü'l Murâbitîn fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 13

8 Devletü'l Murâbitîn, s. 15

hayvanların sütlerini içiyor, etlerini yiyor ve böylece gıda ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Diğer yandan bu hayvanların yünlerini ve derilerini elbise yapımında kullanıyorlardı. Balını almak ve mum yapımından kullanmak için arılara önem veriyorlardı. Avcılık bir diğer geçim kaynaklarıydı. Çoğunlukla vahşi sığır avı yapmaktaydılar.

İnsanlar kendi ihtiyaçlarını başkalarına muhtaç olmaksızın karşılayabilmek için, yerel üretimlere önem vermişler, evde üretmeye dayanan sanatlar, sayı ve çeşit yönünden artmıştır. Murabıtlar, Sudanlı ve Ganalı putperest düşmanlarıyla sürekli savaş hâlinde oldukları için, savaş aletlerinin yapımında ve kullanımında da oldukça ileri bir seviyedeydiler. Örgü ve at eğitimi konusuna önem veriyorlardı. Gıda üretiminde ilerlemişlerdi. Bölge şartlarında yetişen bitkilerin yağını çıkarıyorlardı. Bitkilerin kabuklarındaki suyu çıkarmak suretiyle elde ettikleri yağları, yemek pişirmede ve gece kandilleri yakmada kullanıyorlardı. Elde ettikleri yağı kumla karıştırıyor, bununla evlerin duvarlarını sıvıyorlardı. Böylece evler, insanları sıcaklığın şiddetinden koruyordu. Ayrıca bu uygulamayla, evlerin içine su geçişi de engellenmiş oluyordu. Tarudant şehri şeker kamışı üretimiyle, yün, pamuk ve tüyden elbise yapımıyla tanınmıştı. Kabak kabuklarından kaplar yapıyor, bunları tuzluk ve baharatlık olarak kullanıyorlardı.

Bölgede yoğun olarak tuz üretimi yapılmaktaydı. Evlil ve Tefârî'de tuz üretiminin diğer bölgelere göre daha fazla olduğu görülmekteydi. Levha şeklinde tuz çıkarılmakta, bunlar köleler tarafından parçalanmakta, develerle Sudan ve Gana'ya taşınmaktaydı. Taşınan tuzun bir bölümü Eyvalatin'de on miskal altın karşılığında satılmaktaydı. Bu muntıkada on miskale satılan tuz Gana'da yirmi, belki otuz miskale satılabilmekteydi. Tuzun ekonomik hayatta son derece önemli bir yeri vardı. Murabıtlar kayalar hâlinde çıkardıkları tuzları küçük parçalar hâlinde kesiyor ve altın veya gümüşle değiş tokuş ediyorlardı. Zirai ve sınai üretim fazlası mahsuller bölge dışına ihraç ediliyordu.⁹

5. Mülessimîn'in Konumu

Murabıtlar Devleti'nin toprakları, Endülüs'ten Afrika'nın içlerine giden en uygun geçiş yeri olma özelliği taşımaktaydı. Bu istikamette kafilerin üç farklı yolu vardı. Birinci yol Atlas Okyanusu sahilinden geç-

⁹ Devletü'l Murâbitîn, s. 16

mekteydi. Moritanya'daki Novakşut şehrinden Senegal Nehri'nin döküldüğü noktaya kadar uzanıyordu. Bunun mukabilinde doğuda uzak bir iç yol bulunmaktaydı. Bu, Fas'tan geçen Tarudant yoluydu. İkinci yol, Batı Afrika'dan Sahra'nın içlerinde Mali ve Nijerya'ya uzanıyordu. Bu yol, Sicilmâse ve Ezkâ'dan geçip, Abuja'ya varmaktaydı.

Üçüncü yol, Sudan'ın batısından geçip Sahra'nın doğusuna ulaşıyordu. Doğal olarak bu yolların kullanımı, beraberinde çok sayıda tehlikeyi getirmekteydi. Kum fırtınaları, yollara konulan işaretleri yok ediyordu. Kafiler, bu şartlar altında hiç de istenmeyen sonuçlarla karşı karşıya kalabiliyordu. Bu sebeple kafiler çölleri geçmek için Murabıtlardan rehberler ediniyorlardı. Yorucu rehberlik karşılığında Murabıtlar önemli miktarda rehberlik ücreti almaktaydılar.

Lemtüne, Mesûfe ve Cüdâle kabilelerinden birçok insanın yürüttüğü rehberlik ve keşif etkinliklerine bağlı olarak, Batı Afrika, Mağrip ve Endülüs arasında ticaret faaliyetleri başlamıştır. Bu çalışmalar, ilgili kabileler arasında başarılı ve verimli bir halka oluşturmuştur. Bölgede ticari çarşılar artmış, bu çarşılarda Endülüs, Mağrip ve Batı Sudan'dan getirilen mallar satılmıştır. Satıcı ve alıcı arasındaki anlaşmaya göre, altınla, gümüşle veya takas usulüyle ticaret mallarının değişimi sağlanmaktaydı. Uğşet, Ağmât ve Asîlâ bu çarşıların en meşhurlarından bazılarıdır.¹⁰

6. Murabıtlarda Sosyal Hayat

Ticari faaliyetler, Murabıtlar için ayrı bir tabaka ortaya çıkardı. Bu tabakadaki insanlar ticari gelirleri neticesinde son derece zenginleşmişler, maddi durumlarını haddinden fazla iyileştirmişlerdi. Bunların başında idareyi etkileyen ve kendi menfaatlerini muhafaza eden yöneticiler tabakası gelmektedir. Bu gruptaki insanlar menfaatlerine muhalif hareket edenlere karşı koymaya hazırdılar. Hedefleri doğrultusunda haram veya helal demeksizin her türlü yöntemi kullanmaya meyilli idiler. Bu konuda kendilerine destek olan mahallî hukukçular bulunmaktaydı. Bu hukukçularla, hedefleri için her şeyi meşru gören zengin kesim arasında menfaat ortaklığı bulunmaktaydı. Kendi arzularını Allah'ın hükümlerinden üstün tutuyor ve bunların gerçekleşmesi için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Zenginler tabakası, vahalardaki araziler üzerinde karaborsa oluştur-

du. Tuz ve hayvansal ürünlerde de görülen karaborsa, zamanlar piyanın talep ettiği bütün ticaret mallarını kapsar hâle geldi. Zenginler, kendilerinin diğer insanlardan üstün olduklarını göstermek için, evlerini diğer evlerden daha yüksek bina ettirmektedirler. Tarihçiler ve araştırmacılar bilir ki, hangi dönemde toplumda zenginler tabakası oluşsa, bunun karşısında ezilen, horlanan bir fakirler ve yoksullar tabakası ortaya çıkar. Bu durum Murabıtlarda da ortaya çıkmış, insanların çoğu fakirleşmiş, zorluk ve sıkıntıya düşmüş, hayvancılık ve tarımla hayatlarını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak idareci konumundaki zenginler, halka güç yetiremeyecekleri vergiler yüklemişler, kıtlık yıllarında halk, açlıkla baş edemez hâle gelmişlerdir. Bu şartlarda yaşamlarını devam ettirmeye çalışan fakir halkın evleri ise ağaç dalları ve derilerden yapılmış kulübe-ler şeklindeydi.

Bu sürecin uzantısı olarak Mülessimîn toplumunda çok sayıda köle ortaya çıktı. Köleleştirilen insanlar tuz işçiliğinde kullanılmaktaydılar. Bunların çoğu Mülessimîn'le putperestler arasında yapılan savaşlarda ele geçirilen esirlerden oluşan kölelerdi. Kölelerin durumları ayrı bir değer kazanmıştı. Bunlar Murabıtlar ordusunun bir kolunu teşkil etmekteydiler. Siyah renkli Mülessimîn kadınları güzellikleriyle meşhur olmuşlardı. Bazı kadınların evleri, erkeklerin evlerinden daha yüksek olurdu.

Mülessimîn toplumunda, İslam'ın ilkeleriyle bağdaşmayan çirkin âdetler vardı. Bunlar, insanları cahiliye bataklığına götüren âdetlerdi. Bu çirkinliklerin başında dörtten fazla kadınla evlilik gelmekteydi. Zina, toplumda normalleşmişti. Eşler bildiği hâlde evli kadınlarla erkekler arasında gayrimeşru ilişkiler kurulmaktaydı. Doğru İslam inancı ortadan kalkmıştı. Toplumda insanların tasavvurları ve düşünce biçimleri bozulmuş, halk doğru yoldan ayrılmıştı. Bu toplumun ataları Allah'a Rab olarak iman etmiş, İslam'ı din olarak seçmiş, Hz. Muhammed'i nebi ve re-sûl olarak kabul etmiş, eskiden kabul ettikleri Mecusiliği reddetmişlerdi. Bunun ötesinde, Murabıtların ataları İslam dininin önde gelen davetçileriydi. Onlar, cihad sancağını yükselttiler, ebedî İslam kelamını yüceltmek için savaşlardan savaşlara koştular. Onların bu büyük mücadeleleri Endülüs'ün fethiyle başlamıştı.

Bölgede İslam'ın yayılması için büyük bir azimle mücadele eden Mülessimîn idarecilerinden birisi Taylesan bin Taykelân el-Lemtûnî'dir. Bu kişi putperest toplumlarla mücadele etmiş, onlar arasında İslam'ı yaymıştır. Hicri 222 yılında vefatından sonra, torunu Âsir hicri 287 yılında

vefat edene kadar aynı görevi sürdürdü. Onun ardından idareyi oğlu Temim üstlenmiştir. Temim de hicri 306 yılında Senhâce kabilesinden bazı kişiler tarafından öldürülmüştür.

Bundan sonra Mülessimîn dağıldı, farklı gruplara ayrıldı. Dinin prensipleri dikkate alınmaz oldu. Parçalanmışlık yüz yirmi sene devam etti. Emîr Muhammed el-Lemtûnî idare vazifesini üstlenene kadar durum böyleydi.¹¹ Emîr Muhammed, Mülessimîn'i tekrar birleştirmiş. Ancak idareciliğinin üçüncü yılında putperestler tarafından şehit edilmiştir. Ondan sonra idarecilik görevini Emîr Yahya bin İbrahim el-Cüdâlî üstlendi, haccından ve meşhur yolculuğundan sonra kavmini Allah'ın emirleri doğrultusunda sevk ve idare etti.

B. EMİR YAHYA BİN İBRAHİM (SİYASİ ÖNDER)

Emîr Yahya bin İbrahim, kavminin itaat edilen önderlerinden biriydi. Cesareti, üstünlüğü, cömertliği ve yüksek idare kudretiyle tanınmaktaydı. Düşüncelerinin tercih edilirliliği, basireti, görüşlerinin doğruluğu ve kavminin hakka yönlendirilmesi konusundaki hırsıyla meşhur olmuştur.

Bu üstün idareci, Kâbe'yi ziyaret maksadıyla Mülessimîn diyarından yola çıktı. 1035 yılında idarecilik görevini oğlu İbrahim'e vererek hac görevini yapmak üzere Mekke'ye yöneldi.¹²

Bölgenin âdeti, hac için Mekke'ye gidenlerin, bu görevi ifa ettikten sonra dinî ilimleri imkânlar ölçüsünde öğrenmeleri şeklinde cereyan etmekteydi. Emîr Yahya bin İbrahim, hac görevini yaptıktan sonra ilim talebiyle Mağrip'te fıkıh okullarına gitti. Maksudı, İslam nuruna aç olan ruhunu doyurmaktı. Öyle ki, İslam nuru onun ülkesinden silinip atılmıştı. Allah ona dönemin önde gelen âlimi İmam Ebu Ömerân el-Fâsî'nin ilim meclisine katılmayı nasip etti. Emîr Yahya bin İbrahim onun öğretilerini ve fıkını benimsemiş, istekleri doğrultusunda hareket edeceğini belirtmiştir. İmam Ebu Ömerân el-Fâsî, bölgede Malikî ekolünün temsilcisi konumundaydı. Orada Batınlık ve Rafızılık etkisinde gelişen İsmailî köleleştirme hareketlerine karşı koymuş ve zafer kazanmışlar,

11 İbni Ebi Zer, Ravdu'l Kırtâs, s. 746

12 Devletü'l Murâbitûn fi'l Mağrip ve'l Endelüs, s. 19

Kuzey Afrika'da simge niteliğinde olan cihad hareketleri ve mücadelelerinin ardından özgürlüklerinin geri verilmesini istemişlerdir.

İmam Ebu Ömerân el-Fâsî, Emîr Yahya bin İbrahim'in ilim öğrenme konusundaki istekliliğini ve hayır sevgisini gördüğünde şaşırmıştır. Emîr Yahya bin İbrahim, İmam Ebu Ömerân el-Fâsî'ye bölgesindeki toplumsal durumu, kabilelerin dinin genel ve özel hükümleri hakkındaki cahilliklerini anlatmış ve İmam Ebu Ömerân el-Fâsî'den, öğrencilerinden birisini bölge halkına fikhî ve ayrıntılı hükümleri öğretmek üzere göndermesini istemiştir.¹³

Bazı tarih kitaplarında Ebu Ömerân el-Fâsî'nin Emîr Yahya bin İbrahim'le birlikte Mağrip'te dinî esaslar üzere Sünnî bir devletin kurulmasında ilk adımı atan kişi olduğu belirtilir. Böylece yıllardan beri devam eden siyasi ve dinî kargaşanın ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bununla ilgili olarak "Ba'du Meşâhîr-i Ayân-i Fâs Fi'l Kadîm" isimli eserin yazarı şunları ifade etmektedir:

"Bir araya geldiklerinde Ebu Ömerân el-Fâsî, Emîr Yahya bin İbrahim'i zulümleri sebebiyle Zenâta ve Burğuvata ile savaşmaya ve idareyi zalimlerin ellerinden almaya yönlendirdi. Emîr Yahya bin İbrahim de Ebu Ömerân el-Fâsî'nin isteklerini yerine getirme konusunda kendisine söz verdi."¹⁴

Emîr Yahya bin İbrahim, bir âlimi ve derin anlayış sahibi bir kişiyi beraberinde kavmine götürme konusunda son derece istekliydi. Ebu Ömerân el-Fâsî, belirlenen hedeflere ulaşmak üzere bir devletin kurulması için bazı aşamaların geçilmesi gerektiğini görmekteydi. Öncelikle devletin kuruluş yöntemi belirlenmeli, kurucuları tespit edilmeli ve bunun için gerekli eğitim verilmeliydi. Bunun ardından kuvvet kullanımı aşamasına geçilmesi için, devletin kurulmasının ardından belirlenen siyasetin tavizsiz bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Ebu Ömerân el-Fâsî, Mağrip'in en uzak bölgesinde bulunan Sus bölgesine öğrenci göndermiştir. Gönderilen bu öğrenci Veccâc bin Zelv el-Lümtî'dir. Veccâc, "Dâru'l Murabitîn" ismi verilen önemli bir şehirde ikamet etmekteydi. Buradan derin anlayış sahibi bir kişi olan Abdullah bin Yasin el-Cezûlî'yi dinlerini öğretmek üzere Sahra halkına gönderdi.

Emîr Yahya bin İbrahim, kavmini karanlıklardan aydınlıklara çıkarmayı düşünüyor, zalim Zenâtî idâresinden kurtarmaya çalışıyordu. Ne

13 Târîhu'l Endelüs fi Asri'l Murabitîn, s. 38

14 Ahmed el-Abbâdî, fi Târîhi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 271

yazık ki, Senhâce kabilesi de zülüm, şiddet ve katılıkta onlara yardım etmekteydi.

Emîr Yahya bin İbrahim, kavminin ancak doğru İslam'a sıkı bir şekilde sarılmakla yüceleceğini biliyordu. Berberî kavimleri devlet kurmak üzere harekete geçiren kişilerin birbirlerine karşı düşmanlık besleyen din âlimleri veya davetçiler olduğunu gördü. Bidatçı Haricîler, inkârcı İsmailîler, Malikî İdrisîler mezhepler bazında toplumu yönlendiren gruplardı. Ebu'l Hattâb Abdula'lâ bin es-Semh el-Meğâfirî el-Hâricî, Ebu Abdullah eş-Şii el-Bâtınî, İdris bin Abdullah bin el-Hasan ibni Ali bin Ebu Talib bunlardan bazılarıdır. Burğuvâtiyye'de Yahudi ateşperest bir inkârcı vardı. Bu kişinin ilim ehlinde fakir bir kişi olduğu söylenmekteydi. Ğammâra kabilesi, o kişinin Burğuvâtiyye'de salih bir insan olduğunu iddia etmekteydi. Bu iddiada o kadar ileri gittiler ki, Kur'an'da geçen "salih mümin" ifadesinin o kişiye yönelik olduğunu söylemeye başladılar.¹⁵

Emîr Yahya bin İbrahim, tarihin bu döneminde kavmini kötülüklerden arındırmak, onları doğru düşünceye yönlendirmek için Abdullah Yasin'in tebliğine önem vermek konusunda son derece hırslı davrandı.

Diğer yandan Emîr Yahya bin İbrahim güneydeki pagan toplumlardan gelebilecek tehlikelerden çekiniyor ve onların İslam'a davet edilmelerine de oldukça önem veriyordu.

Emîr Yahya bin İbrahim, kavmini tehlikelerden kurtarmak ve hem dünyada hem de ahirette yüceltmek için dikenlerle dolu yola çıktı. Emîr Yahya bin İbrahim, beraberinde rabbani insan, Malikî fakih, sabırlı eğitimci, dinî önder Abdullah Yasin bulunduğu hâlde kavmine döndü. Emîr Yahya bin İbrahim'in hayatına geçmeden önce dönemde Kayrevan'ın efendisi konumunda olan Malikî imam Abdullah Yasin hakkında bilgi vermek istiyoruz.

C. MURABITLAR DEVLETİ'NİN KURULUŞU

ADIMLARININ PLANLAYICISI: EBU ÖMERÂN EL-FÂSÎ

Kadı İyaz, "Tertîbü'l Medârik ve Takrîbü'l Mesâlik Li Ma'rifet-i A'lâm-i Mezhebi Mâlik" isimli eserinde Ebu Ömerân el-Fâsî hakkında bilgi vermiş ve onunla ilgili olarak şunları söylemiştir:

¹⁵ Hüseyin Münis, Maâlim-ü Târîhi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 160

“İsmi, Musa bin İsa bin Ebu Hâc bin Velîm bin el-Hayr el-Ğafecûmî'dir. Ğafecûm, Zenâta kabilesinin bir koludur. Ebu Ömerân el-Fâsî aslı itibariyle Faslıdır. Evi Fas'ta meşhur bir evdir. Ebu Hâcoğulları olarak bilinmektedirler. Şöhret ve asaletleri günümüze kadar ulaşmıştır.”¹⁶

1. Hocaları

Kayrevan'da Ebu'l-Hasan el-Kâbisî'den fıkıh dersleri aldı, Ebubekir ed-Düveylî ve Ali bin Ahmed el-Levâtî es-Sûsî'den hadis öğrendi. Haya-tının ileriki dönemlerinde Kurtuba'ya gitti. Orada Ebu Muhammed el-Usaylî'den fıkıh dersleri aldı. Burada Ebu Osman Saîd bin Nasr, Abdül-vâris bin Süfyan, Ahmed bin Kâsım gibi hocalarla hadis öğrenimini sür-dürdü. Sonra doğu yolculuğuna çıktı. Hac görevini ifa edince Irak'a git-ti. Ebu'l Feth ibni Ebu'l Fevâris, Ebu'l Hasan Ali bin İbrahim el-Müstem-lî, Ebu'l Hasan el-Hudar ve diğer Iraklı âlimlerden dersler aldı.¹⁷ Bakillâ-nî'nin usulünü öğrendi. Hicaz'da Ebu Hasan bin Ebu Firas ve Ebu'l Kâ-sım es-Sakatî'den hadis dersleri aldı. Daha sonra Mısır'da Ebu'l Hasan ib-ni Ebî Cidâr ve Ahmed bin Nûr el-Kâdi'den dersler aldı. Öğrenim süre-cinin ardından Kayrevan'a döndü ve oraya yerleşti. Bölgede insanların itaat ettikleri önden gelen bir kişi oldu. Kayrevan'ın farklı yerlerinden birçok öğrenci ders almak üzere onun meclisine geldi. Fetvaları doğuda ve batıda yayıldı, sözüne itibar edilen bir âlim hâline geldi.¹⁸

2. Bölgedeki Etkisi ve Öğrencileri

Ebu Ömerân el-Fâsî'nin Kayrevan'daki ilmî çalışmaları, doğu yolcu-luğundan dönüşünün ardından hicretin 402. yılında başlamıştır. Mescit-te oluşturduğu ilim halkasında dersler verdiği gibi, diğer yandan da evinde öğretim çalışmalarına devam etmekteydi.

Bilgisinin derinliğiyle kısa sürede tanınan bir kişi oldu. Kayrevan'ın en önde gelen âlimi olarak şöhreti farklı bölgelere ulaşmıştı. Hicri 403 senesinde vefat eden büyük âlim el-Kâbisî, Kuzey Afrika'da dinî ilimle-rin yayılması ve ilmî önderliği Ebu Ömerân el-Fâsî'ye bırakmıştı. İnsan-lar, hadis öğrenmek ve bunları onunla bir araya gelme imkânı bulunma-

16 Tertibü'l Medârik, c. VII, s. 243-244

17 Age

18 Medrasetü'l Hadîs fi'l Kayrevân, c. II, s. 765-766

yanlara rivayet etmek için farklı beldelerden Ebu Ömerân el-Fâsî'ye geliyorlardı.¹⁹

Sabah namazından sonra öğretim faaliyetlerine başlıyor, öğle namazına kadar devam ediyor, hadis rivayet ediyor, yazdırıyor, okuyordu. Söylediği her söz mutlaka kaydediliyordu. Söylediği hiçbir söz yoktur ki, kaydedilmiş olmasın.

Buhari hadislerini rivayet ettiği gibi, “Et-Târîhu'l Kebîr”den de nakiller yapmaktaydı. Dârakutnî'nin “Tashîfu'l Muhaddisîn” isimli eseri de bu konumdadır. Öğretim faaliyetlerini hadis alanında sürdürdüğü gibi rical ilmi ve fıkıh alanında da devam ettirmektedir. Öğrencileri aracılığıyla rivayetleri bütün Kayrevan'da yayılmıştı.²⁰

Cerh ve tadil alanında otorite olan Ebu Ömerân el-Fâsî, hadiste ismi geçen ravilerin hayatlarını, vefat tarihlerini ve diğer gerekli bilgileri çok iyi bilmekteydi. Genel olarak bütün Mağrip halkı ve özelde de Kayrevanlılar içinden çıkamadıkları konuları ona soruyorlar ve verdiği fetvalara göre hareket ediyorlardı.

Kayrevan'a gelen heyetler, siyasi işlerinde Ebu Ömerân el-Fâsî'nin görüşlerini dinliyor, ondan fetva alıyorlar ve ilminden istifade ediyorlardı.

Uzak beldelerdeki insanlar ona çok önem veriyorlar ve ilmini tahsil etmek üzere kendisine öğrenciler gönderiyorlardı. Kayrevan halkı için söz konusu olan öğrenim süreci, diğer şehir halkları için de geçerliydi. Kayrevan'da ve diğer vilayetlerde ortaya çıkan ilgi ve ihtimam, Murabıtlar Devleti'nin kuruluşuyla neticelenmiştir.²¹

Afrika, Mağrip ve Sicilya'dan çok sayıda insan Ebu Ömerân el-Fâsî'den ders almış, onun öğrencisi olmuştur. Zehebî şöyle diyor: “Bu büyük âlim Ebu Ömerân el-Fâsî, birçok âlim ve hukukçu yetiştirmiştir.”²²

3. Âlimlerin Ebu Ömerân El-Fâsî'ye Yönelik Övgüleri

Öğrencisi el-Hâfız Hâtim et-Tarablusî şöyle diyor:

“Hicretin 402. yılındaki yolculuğumda Kayrevan'da Ebu Ömerân el-Fâsî ile karşılaştım. İnsanlar içinde hadis ilmini en iyi bilen kişiydi. O

19 Medrasetü'l Hadis fi'l Kayrevân, c. II, s. 765-766

20 Age

21 Age

22 Siyer-i Âlami'n Nübelâ, c. XVII, s. 546

devirde, bölgede ondan daha bilgili bir kişi yoktu. Hz. Muhammed'in hadislerini çok iyi biliyordu. Ayrıca Malikî mezhebiyle ilgili de derin bir bilgiye sahipti. Hadislerin manalarının anlaşılması konusunda kendisine başvuru bir âlimdi. Yedi kıraatte okur, rical ilmini iyi bilirdi.”²³

Zehebî şöyle diyor:

“Ebu Ömerân el-Fâsî, Kayrevan'ın büyük âlimlerinden birisiydi. İlmi seviyesi bakımından eşsiz bir konumda olan Ebu Ömerân el-Fâsî, çok sayıda âlim ve hukukçu yetiştirmiştir.”²⁴

Ebubekir el-Bâkillânî Ebu Ömerân el-Fâsî hakkında şöyle diyor:

“Şayet meclisimde sen ve Abdullah bin Nasr bulunsaydınız, (O sırada Abdullah bin Nasr Mısır'dadır.) Malik'in mezhebi bir araya gelmiş olurdu. Sen İmam Malik'in görüşlerini ve rivayetlerini aktarırdın, Abdullah bin Nasr da sana yardım ederdi. Şayet Malik bin Enes sizi görseydi, çok mutlu olurdu.”²⁵

4. Şiirleri

Kâbe'ye gitme konusundaki azmi münasebetiyle Muhammed bin Ali bir şiir yazmış ve bu şiiri Ebu Ömerân el-Fâsî'ye göndermiş, Ebu Ömerân da bu beyitlere, yazdığı şu şiirle karşılık vermişti:

*“Güvenilirliğin sebebiyle selam olsun sana Rabbinden,
Kölesine ikram ederek korudu seni Allah!*

*Her türlü kederden ve ona uygun olmayan durumlardan,
Çok bilendir kuluna gösterdiğiyle o!*

*Rahman, onun hürmetini zayi etmedi,
Onun sözüyle mutlu oluyorsan, bıraktım seni Allah'a!*

*Dağıttıktan sonra bir araya getirir bizi Allah,
Verir bizlere her çeşit iyilikten!”²⁶*

23 Tertübü'l Medârik, c. VII, s. 246

24 Siyer-i Âlami'n Nübelâ, c. XVII, s. 545-546

25 Tertübü'l Medârik, c. VII, s. 246

26 Age

Bu, Murabıtlar Devleti'nin kuruluşunda temel adımları planlamış olan Ebu Ömerân el-Fâsî hakkında özet bir bilgiden ibarettir. Kendisi hicri 430 senesinde vefat etmiştir.

D. MURABITLAR DEVLETİ'NİN DİNÎ ÖNDERİ: ABDULLAH BİN YASİN

İsmi, Abdullah bin Yasin bin Mekûk bin Seyr bin Ali el-Cezûlî'dir. Aslı itibariyle Sahra'nın Gana taraflarındaki Tamâmanavut kasabasındandır.²⁷

Sûs bölgesinin hukukçusu Veccâc bin Zelv el-Lümtî'den ders aldı. Beylikler döneminde Endülüs'e gitti ve orada yedi yıl kaldı.²⁸ İslami ilimleri öğrenmek için çok gayret etti. Veccâc bin Zelv'in en başarılı öğrencisi oldu. Ebu Ömerân el-Fâsî, öğrencisi Veccâc bin Zelv'den kendi öğrencilerinden fakih, derin ilim sahibi, dinine bağlı, takvalı, faziletli, eğitici birisini Emîr Yahya bin İbrahim'le birlikte göndermesini istediğinde Veccâc bin Zelv, toplumun âdetlerini, geleneklerini, örflerini, çevre şartlarını çok iyi bilen bir şahıs olan Abdullah bin Yasin es-Senhâcî'yi göndermişti. Abdullah bin Yasin, 1038 tarihinde Emîr Yahya bin İbrahim'le birlikte Mülessimîn'den olan Cüdâle kabilesinin yaşadıkları mekânlara, evlerine, vatanlarına gitti. Bölge halkı Abdullah bin Yasin'i iyilikle karşıladı ve onu dikkatle dinledi. Abdullah bin Yasin görevi gereği, eğitim öğretim faaliyetlerine başladı. İslami ilimleri öğrenmek isteyenler için dersleri Arapça işliyordu. Ancak bölge halkını irşat için yaptığı derslerde bölge halkının konuştuğu Berberî dilini kullanıyordu.

Abdullah bin Yasin, bu süreç içerisinde çok sayıda güçlkle karşılaştı. Mülessimîn'in çoğunun İslam'la hiçbir ilgisi yoktu, insanlar İslam'ın adından başka hiçbir şey bilmiyorlardı. Toplumda cahillik hâkimdi. Doğru İslam inancından uzaklaşmışlar, güzel ahlaktan eser kalmamış, dinin hükümlerinden habersiz bir yaşantı içine girmişlerdi. Abdullah bin Yasin'in verdiği bilgiler ve sürdürdüğü öğretim çalışmaları, bölgedeki yöneticiler ve önde gelenlerin menfaatleriyle çatışmaya başlamıştı. Ona karşı harekete geçtiler. Neredeyse Abdullah bin Yasin'i öldüre-

27 Devletül Murabıtın fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 21

28 İbni Hatîb, El-Halel, s. 191

ceklerdi. Böyle olunca o da Cüdâle kabilesini terk ederek Lemtûne kabilesine gitti. Böylece Senegal Nehri'nin döküldüğü yerde meşhur ribatını (çalışmalarını sürdürme alanını) seçmiş oldu. Bölgede tanındıktan sonra insanlar öğrenmek, işlerinin düzene girmesi konusunda bilgi almak ve seviyesini yükseltmek için onun meclisine yöneldiler.

Tarih kitaplarındaki bilgiler göz önüne alındığında, Abdullah bin Yasin'in davet çalışmalarında başarılı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Onu başarılı hâle getiren sebepleri İslam davetçileri mutlaka bilmelidirler. Bunların başında Allah'ın Abdullah bin Yasin'e verdiği fitri özellikler gelir. İlmî çalışmaları boyunca elde ettiği bilgi, düşünce ve aklını gerektiği gibi kullanabilme özelliğinin yanında, aksiyon yönünden de hiçbir eksikliğin bulunmaması, Abdullah bin Yasin'i başarılı kılan diğer sebeplerdir.

1. Abdullah Bin Yasin'in Yaratılıştan Gelen (Fitri) Özellikleri

Zekâ

Abdullah bin Yasin, derin anlayış sahibi bir insandı. Ortaya koyduğu iddiaların delillerini açıkça ifade ederdi. Karşı görüş sahiplerine cevap verirken mutlaka deliller zikrederdi. Onu öldürmek veya bölgeden sürmek için yöneticilerle anlaşma yapan yerel işbirlikçilere karşı yaptığı konuşmalarda da delillerle cevap verirdi.

Eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmek üzere seçtiği mekân da Abdullah bin Yasin'in ne kadar zeki ve uzak görüşlü olduğunu göstermektedir. Sanhâce kabilelerinin birleştirilmesi amacıyla yapılan savaşlardaki stratejisine bakıldığında da ne kadar zeki bir insan olduğu anlaşılabilir. Kendisine karşı olanların gidişatlarını, inançlarını ve tasavvurlarını değiştirme sürecinde izlediği yol da onun ne kadar zeki bir davetçi olduğunu gösterir.

Cesaret

Ebu Ömerân el-Fâsî ve Veccâc bin Zelv'in diğer öğrencileri tedirgin olup bölgeye gitmekten kaçınırken, Abdullah bin Yasin'in davetçi olarak hiç korkmadan Sahra'ya davetçi olarak gitmesi, onun ne kadar cesur bir kişi olduğunu gösterir.

Abdullah bin Yasin iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama konusundaki katılığı ve cesaretiyle ayrı bir yere sahip olmuştur. Bu yolda hiçbir şeyden çekinmemiş, cihad meydanlarda zorlu mücadelelere katılmış, düşman topluluklardan birisiyle sürdürdüğü mücadelesinde şehit olana kadar cesaretle davetine devam etmiştir.

Abdullah bin Yasin cesaretinin yanında, tahammül gücü yüksek bir davetçiydi. Cesaretin en güzel örneklerini sergilemiş, hakkı söyleme konusunda hiçbir baskıya boyun eğmemiştir. Emîr Yahya bin İbrahim'le birlikte birçok mücadeleye katılmış, beraber birçok plan yapmışlar. Ancak kendi aralarında yapılan hiçbir konuşmayı kendisine emir gelmedikçe başkasına sızdırmamış, sır saklama konusunda zâfiyet göstermemiştir.

Hakkı söylemede ve savaş meydanlarındaki mücadele, cesaret, Müslüman bireyin inancının kuvvetine, tasavvur bozukluğundan ve yöntem yanlışlığından uzaklığına işaret eder. Bilindiği üzere inanç alanındaki duruluk; kişiyi yüceltir, cesareti arttırır, duyguları yakar, ruhu arındırır, menfaati celbeder, akli aydınlatır, kişinin anlayışının arttırır. Allah yolunun davetçileri her durumda cesur olmalıdırlar.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, ‘İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!’ dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve ‘Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!’ dediler. Bundan dolayı Allah’tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah’ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir.”*²⁹

İslam davetçisi baskılara boyun eğmez, hiçbir şeyden korkmaz, şevk ve isteği bitmez. Çünkü İslam davetçisi, ilim ve hikmet sahibi olan Allah’ın elçiliği görevini yapmaktadır. Bu konuda Allah’ın Resûlü Hz. Muhammed’in takip ettiği yönetime göre hareket edilmelidir. Çünkü Allah kullanılan yöntemle, Hz. Muhammed’e ve ashabına zaferler nasip etti, onların düşmanlarından intikam aldı.

Şair şöyle diyor:

*“Bir nefis, İslam’ı seçmiştir din olarak,
Sonra razı olmuştur boyun eğmeye!*

*İslam güneşini görürsen bir ülkede,
Nefis, eşsiz bir yaşamı görür,
Önde gelen Müslümanların içinde!”*

Batılı ortadan kaldırmak, açık kötülükleri yok etmek, Kur'an ve sünnet nurlarına yönelmiş olan aldatıcı şüpheleri ortadan kaldırmak için Abdullah bin Yasin gibi cesur İslam davetçilerine ne kadar muhtacız!

Şair şöyle diyor:

*“Tartışma zora girip bulamadığında,
Kaçacak bir yer ve iki grup karşılaştığında.*

*Zırh edin Allah'ın kitabını,
Kılıç edin savaş meydanında kitabın ahkâmını!*

*Yoktur nurlu sünnetten başka kalkanın,
Yolculuğunda azmin cömertliğine sığın!*

*Bekle sabırla hidayet sancağının altında,
En sağlam donanımdır insanın sabır!*

*Hak mızrağıyla inkârcıları yarala,
Savaşan süvarinin mükâfatı Allah'tandır!*

*Taşı samimiyetle doğruluk kılıcını,
Allah için bütün korkulardan sıyrılarak!”³⁰*

Dinden, İslam'dan, imandan uzaklaşmış toplumları irşad için, yeniden İslam'a yönlendirmek için çok sayıda davetçiye muhtacız. Yahudiler, Hıristiyanlar ve diğer inkârcı grupların hedefleri hâline gelen bu halk kitlelerinin yeniden İslam'a yönlendirilmeleri için cesur davetçilere ihtiyaç vardır.

Heybet

Tarih kitaplarında okuduklarımdan edindiğim bilgilere göre Abdullah bin Yasin son derece heybetli, güçlü ve şiddetli bir kişiydi. Bedensel gücünün göstergesi savaflara girmesi, savaş meydanlarına ön saflarda atılmasıdır. Onun bu bağlamdaki yöntemi, yüce Allah'ın şu buyruğundan kaynaklanmaktadır:

*“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.”*³¹

Hız. Muhammed (s.a.v.), bu ayette geçen “kuvvet” kelimesini, “savaşta kullanılacak alet” olarak tefsir etmiştir:

“Dikkat edin! Kuvvet, savaş aletidir.”³² (O dönem şartları için ok gibi aletler.)

Ok çıkmadığı sürece yay gergindir. Yaydan çıkmayan ok, hedefe ulaşamaz. Sünnete baktığımızda, bedensel kuvvetinin önemli bir yerinin olduğu görülür. Hız. Peygamber, güçlülerin en güçlüsüydü. Resûlullah (sav), bu niteliğe sahip olmaları konusunda ashâbı teşvik etmekteydi. Bazen onlarla beraber çalışıyor, antrenman yapıyor, hayatında güreş gibi bedensel aktivitelere yer veriyordu. Hız. Muhammed'in hayatıyla ilgili olarak yaptığımız çalışmada da belirttiğimiz üzere Resûlullah (sav) Hız. Aişe ile yarışmış, yaptıkları iki koşunun birisinde Hız. Peygamber, diğerinde de Hız. Aişe geçmiştir. Aynı şekilde, Hız. Peygamber'in ashâbından birisiyle yaptığı güreşi ve galip gelmesini de anlatmıştık.

Resûlullah (sav), bir gün ok atmakta olan çocukların yanından geçiyordu. Onların yanına gitti ve o da çocuklarla birlikte ok attı. Onları bu konuda teşvik ediyor, cesur ve güçlü olmaya yönlendiriyor, onların kahramanlık duygularını ortaya çıkarıyor ve şöyle diyordu:

“Ok atın! Muhakkak ki atanız İsmail okçu idi.”³³

Bu ayetler ve Hız. Peygamber'in fiilî sünneti, Abdullah bin Yasin ve

31 Enfal, 60

32 Müslim, 910

33 Fethu'l Bârî, c. II, s. 431

arkadaşlarının takip ettikleri yöntemin temel belirleyenleriydi. Bu sebeple Abdullah bin Yasin ve arkadaşları, savaş meydanlarında son derece sert ve katı olmuşlardır.

Kur'an'da geçen kuvvet tabiri, bütün türleriyle mücadele araçlarını içerir. Sa'dî, ayette geçen "kuvvet" kelimesini, "güç yetirilebilen bütün akli ve bedensel unsurlar, savaş silahları ve benzerleri" şeklinde tefsir etmektedir.

Savaş aletlerinin ve silahların yapımı üzerinde yoğunlaşan sanatlar da ayette geçen "kuvvet" kelimesi kapsamındadır. Top, makineli tüfek, mermi, uçaklar, kara ve deniz araçları, kaleler, hendekler, savunma araçları, fikir, siyaset ve benzeri Müslümanların gelişmesine katkıda bulunan, onları düşmanların şerlerinden koruyan bütün unsurlar bu kapsamda değerlendirilir.³⁴

Fikir kuvveti, bütün çeşitleriyle Abdullah bin Yasin'de bulunmaktaydı. İdrak, basiret, bilgi, anlama ve diğerleri...

Bütün bunlar, İslam için mücadele eden kişilerde akıl ve beden kuvvetlerinin vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, kişinin İslam davetinde görevlendirilebilmesi için bütün türleriyle fikir kuvvetine sahip olması gerekir.³⁵

Kur'an-ı Kerim, anlaşmazlık yükünü ortadan kaldırmaya yönelmiş olarak mücadele eden bir ümmet yapısının kurulmasında akli ve bedenî kuvvetin ehemmiyetine işaret etmiştir. Bu yapıda tesis edilmiş olan ümmetin mücadelesinin temelinde inancı ve hürriyeti vardır. Allah, ümmetin hak yolda mücadeleye koyulmuş olan önderine akli ve bedenî kuvveti verir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Peygamberleri şöyle dedi: 'Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.' Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."*³⁶

Gücün arttırılması bedensel kuvvete, bilginin arttırılması ise akli kuvvete işaret eder. Hasan el-Benna, "El-Aslü'l Evvel Mine'l Usüli'l İş-rîn"de şöyle diyor:

"Kuvvet, insanı; nefsi, akli ve bedeni yönlerinden güçlü hâle getiren her şeydir. Kişi kendisini güçlendirecek çalışmalara girmeli, sebepler

34 Es-Sifâtü'l Lâzime li'd Duât, s. 22

35 Age

36 Bakara, 247

edinmelidir. Nefis imanla, beden fiziksel aktivitelerle, akıl da ilimle güçlü, kuvvetli olur.”³⁷

Allah’ın akli, bedenî ve fikrî kuvvet verdiği Müslüman birey, aziz ve kavi olan Allah’ın kuvvetini asla unutmaz. Bilir ki, bütün hayırlar, dünya ve ahiret kurtuluşu Allah’ın kuvvetinin sonucudur. Allah’ın kuvveti dışındaki bütün kuvvetler geçicidir, sonludur. Sahip olunan güç, kuvvet ve otorite belki bir örümcek ağı mesabesinde. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!”*³⁸

Seyyid Kutub, Fî Zilal’de şöyle diyor:

“Davetçiler kendilerine yönelen fitne, eziyet, kandırma ve hilelere karşı dayanıklı olmalı, bu zorluklar karşısında dimdik ayakta durabilmelidirler. Bu gerçeği bir an olsun akıllarından çıkarmamalıdır. İslam davetçileri, çeşitli kuvvetlerle karşı karşıya kalmakta, mücadele etmektedirler. Bu kuvvetler hem mücadele eden bireyleri yok etmeyi hem de İslam’ın ibadetler alanındaki ilkelerini tahrip etmeyi hedeflemektedirler. Bütün bunlar, sahih iman sahibi kişilere göre ancak örümcek ağı kadar güçlü olabilirler.”³⁹

Güvenilirlik

Murabıtlar Devleti’nin dinî önderi Abdullah bin Yasin’in ayırıcı fitri özelliklerinden birisi de güvenilirliktir. Abdullah bin Yasin, Mülessimîn içerisinde saygın bir konuma ulaşmış, insanlar kendisine yönelmişler. Ancak o, kazandığı itibara binaen siyasi önder konumunda olan Emîr Yahya bin İbrahim’in makamına göz dikmemiş, sınırlarını aşmadan dinî mevzularda üzerine düşenleri yerine getirmiştir. İsteseydi, Emîr Yahya bin İbrahim’i yanlış yönlendirebilir veya kazandığı itibarı kullanarak onu halkın gözünden düşürmek suretiyle hem siyasi hem de dinî lider olabilirdi. Ancak o böyle bir davranışa tevessül etmemiştir. Bu tavrı, kendisinin ne kadar güvenilir bir davetçi ve hukukçu olduğunu göstermektedir. İslam hareketinin saflarında yer tutan her birey için güvenilirlik

37 Risâletü’t Taâlim, s. 10

38 Ankebut, 41

39 Es-Sifâtü’l Lâzime li Ashâbi’d Daavât, s. 22

son derece önemli bir niteliktir. Güvenilirlik, bir ışık gibidir âdeta! Davetçiler bu özelliğe sahip olmaları sebebiyle, insanları İslam'a çekerler. Muhtaçlar karşısında bu dinin samimi bağlılarının takınmaları gereken tavır böyle olmalıdır.

Güvenilirlik, kendisini taşıyabilecek güçlü şahısların bulunmasını gerektirir. Kur'an'da, "emanet" (güvenilirlik) kavramının kapsamı son derece geniştir.

Allah, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşır Firdevs cennetlerine girecek olan kişileri de güvenilirlikle nitelendirmektedir.

Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

"Onlar hem güvenilir hem de verdikleri sözde duran kişilerdir."⁴⁰

Seyid Kutub, bu ayetin tefsirinde şöyle diyor:

"Müminler, hem bireysel olarak kendi emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler hem de toplumsal olarak verilen sözlere ve alınan emanetlere riayet eder, güvenilir insana yakışır bir tavır sergilerler. İnsana verilmiş olan emanetler o kadar çoktur ki! Aynı şekilde, toplum üzerine yüklenmiş olan çok sayıda emanet de vardır. Bütün Müslümanlar toplumun üzerine yüklenmiş olan emanetlerden ve toplumda güvenirliliğin yaygınlaşmasından sorumludurlar. Diğer yandan toplum, Allah'a vermiş olduğu sözlere riayet etmekle de sorumludur. Sorumluluk yalnızca Allah'a verilen sözlerle sınırlı olmayıp, bu sözlerin uzantılarını da kapsar. Ayette geçen "emanet" kelimesi, güvenilirlik de içinde olmak üzere gerek bireyler gerekse toplum için mevzu bahis olan emanet ve söze bağlılık türlerini kapsar. Bu sebeple müminler, güvenilir ve verdiği sözde duran kişiler olarak tanımlanmışlardır. Bu, müminlerin daimî nitelikleri, kendilerinden ayrılmaz sıfatlarıdır. Kişiler emanete ve verilen söze riayet etmedikleri sürece toplum, doğru istikamette varlığını sürdüremez."⁴¹

Abdullah bin Yasin de güvenilirlikle nitelendirilmiş bir örnek şahsiyettir. Hem bulunduğu dönemde hem de genel olarak İslam tarihi sayfaları içerisinde bu yönüyle ayrı bir yeri vardır. Kendisiyle baş başa kaldığında da toplum içindeyken de güvenilir bir şahıstı. İslam emanetini en güzel şekilde taşımıştır. Bu emaneti gerektiği gibi taşıyabilmek gücünün sonuna kadar gayret etmiştir. Allah'ın hükümlerinin dünya hayatundan

40 Müminün, 8

41 Fî Zilâlî'l Kur'ân, s. 2456

uygulanması için onun Kur'an-ı Kerim'de belirttiği ilkelere bağlı kalmıştır. Onun İslam'ın ilkelerine gönülden bağlılığı ve güvenilirliği, insanların kendisine yönelmelerine, onun için derin bir sevgi ve muhabbet beslemelerine sebep olmuştur.

Hayâ

Abdullah bin Yasin'in sahip olduğu güzel davranışların beşincisi hayâdır. Hayâ, imanın göstergelerindendir. Hocası kendisinden Emîr Yahya bin İbrahim'le birlikte eğitim ve irşat için gitmesini isteyince, onun hiç tartışmadan, karşı çıkmadan hocasının talebini kabul etmesi, hayâsının göstergesidir. Bu durumu, onun Emîr Yahya bin İbrahim'le beraber geçirmiş olduğu uzun yılları incelediğimizde de aynı şekilde görüyoruz. Öyle ki, Emîr Yahya bin İbrahim, kalbinde Abdullah bin Yasin'e yönelik derin bir saygı ve muhabbet hissetmiştir. Emîr Yahya, onun iyiliği, yüceliği ve Allah'ın dinine davet konusundaki hırsı karşısında âdeta esir olmuştur. Emîr Yahya bin İbrahim, Abdullah bin Yasin'e eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmek üzere, Senegal Irmağı'nın döküldüğü yerde bir bölge gösterdiğinde, Abdullah bin Yasin hiç itiraz etmeden bu belirtilen bölgeye gitmiş, öğretim ve irşat faaliyetlerine başlamıştır. O dönemde Abdullah bin Yasin, Cüdâle ve Lemtûne kabilelerine yönelik irşad faaliyetlerini sona erdirmişti. Çünkü İslam davetinin başında bu kabileler kendisine zulmetmiş ve sert davranmışlardı. Âlimler, Abdullah bin Yasin'in hayâlı yaşantısını vurgulamış ve şöyle demişlerdir:

“Hayânın aslı, çirkinliğin gerçekleşmesinden korkarak bir şeyden uzaklaşmak veya elini çekmektir.”⁴²

Cüneyd el-Bağdâdi şöyle demiştir:

“Hayâ, nimetleri müşahede etmek ve kusurları görmekle ortaya çıkar.”⁴³

Hayâ, önde gelen saygın kimselerin kendisiyle nitelendiği, kişiyi yücelten bir niteliktir.

Resûlullah (sav) insanların en hayâlısıydı. Ebu Saîd el-Hudrî, Hz. Muhammed'i şöyle anlatıyor:

“Hz. Muhammed, hayâsından örtüsüne bürünen bakire kızıdan da-

42 Es-Sifâtü'l Lâzime li Ashâbi'd Daavât, s. 26-27

43 Age

ha hayâlîydi. Utanılacak bir şey gördüğünde, yüzünün rengi değişir, yüzüne baktığımızda onun hoş olmayan bir şey gördüğünü anlardık.”⁴⁴

Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor:

“Hayâ, hayırdan başka bir şey getirmez.”

Gözleri indirmek, rahatsız edici bakışlarla etrafi incelememek, alçak gönüllülüğe yakışmayan tarzda yürümek veya batıla karşı olması dışında toplum içindeki konuşmalarda sesi yükseltmemek hayânın gereğidir.

Allah'ın dinine davet görevini üstlenen insanlarda bu güzel sıfatın bulunması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Davetçide bulunması gereken bir vasıf olan hayâ, İslami kaynakların istediği ve teşvik ettiği bir niteliklidir. Dinin teşvik ettiği manasıyla hayâ, insanı isyana yönelmek ve günahlara dalmaktan korur. Hayâ, kişiyi İslam'a daha derinden bağlanmak suretiyle işini yapmaya, hakka yardımcı olmaya, doğru bilgilerle donanmaya ve batılın bütün çeşitleri karşısında sarsılmadan ayakta durmaya, direnmeye yönlendirir.

Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor:

“İman yetmiş küsur şubedir. Bunun en üstünde, ‘Allah’tan başka ilah yoktur.’ sözünü söylemek ve buna göre yaşamak vardır. Bunun en altında da insanlara zarar veren bir şeyi yoldan kaldırmak vardır. Hayâ da imandan bir şubedir.”⁴⁵

İslam davetçileri bu yüce ahlakı benimsemeli, bu üstün özelliği ilke edinmelidirler. Ancak hayâ yapılan işlerde daha ileri gitmeye ve üstünlük basamaklarında ilerlemeye, dini derinlemesine anlama, ilimleri öğrenme ve bu konularda hırslı olma gibi yüksek hedeflere ulaşmaya engel olmamalıdır.

Hiz. Aîşe şöyle diyor:

“Kadınların en iyisi, Ensar kadınlarıdır. Hayâ, onların dini derinlemesine anlamalarına engel olmamıştır.”⁴⁶

Hilim (Yumuşak Huyluluk)

Araştırmacının Abdullah bin Yasin'in hayatında görebileceği altıncı fitri özellik yumuşak huyluluktur. Onun yumuşak huyluluğunu Cüdâle

44 Fethu'l Bârî, c. XII, s. 151

45 Müslim, 35

46 Müslim, I, 261

ve Lemtüne kabilleri karşısındaki tavrında görebiliriz. Bu kabileler, Abdullah bin Yasin'in davetine çok sert karşılık vermiş, ona zulmetmişlerdi. Ancak Abdullah bin Yasin kendisine yapılan bütün zulümlere karşılık onları affetti, kendilerine iyilikle muamele etti. Daha önce kendisine muhalefet etmesine karşılık, sonradan Allah'ın hükümleri doğrultusunda yaşamayı tercih eden herkesi bağışladı.

Bilindiği üzere yumuşak huyluluk ahlakın en üst mertebesidir. Yumuşak huylu kişi, öfkeyi harekete geçiren durumlarda sükûnetini bozamaz, ağır başlılıkla hareket eder, etrafı dağıtmaya yönelmez.

Bütün anlatılanlardan sonra açıkça görülmektedir ki, davetçinin kalbi yumuşaklıkla dolu olmalıdır. Çünkü davet yolunun etrafı kötülüklerle, yorgunlukla, eziyetle, açlıkla çevrilmiştir. Bu yolda alay edilmek de vardır. Belirtilenlerin hepsi hedefe yürüyüşü sırasında davetçinin önüne çıkan büyük dağlardır.⁴⁷

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin yumuşak huyluluğunu ve gönüllerinin ne kadar geniş olduğunu örnek olarak belirtmektedir. Onlar, kendilerine yapılan bütün eziyetlere ve zulümlere rağmen, kavimlerine yumuşaklıkla davranmışlardır. Allah (cc) Hz. Hud'la ilgili olarak şöyle buyuruyor:

*“Kavminin ileri gelenlerinden inkâr edenler dediler ki: ‘Şüphesiz, biz seni akıl kılığı içinde görüyoruz. Biz senin mutlaka yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz.’ Hud, şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Bende akıl kılığı yok. Aksine ben Âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.”*⁴⁸

Bu ayetler, Hz. Hud'un ne kadar yumuşak huylu olduğunu ve gönülünün genişliğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Sövmeler, hakaretler ve alaylar ona ağır gelmedi. Yanlış tavırlar karşısında yumuşak huyluluğunu kaybetmedi. Kendisine yönelen sövgü ve hakaretleri İslam'a davetle karşılıdı. Onlara elçiliğinin önemini açıkladı, kendilerine iyiliği öğütledi ve güvenilir bir kişi olduğunu belirtti.

Hz. Muhammed'e gelince, onun yumuşak huyluluğu akıl almaz derecedeydi. Özellikle onun yumuşak huyluluğunu gördüğümüzde bunun

47 Es-Sifâtü'l Lâzime li Ashâbi'd Daavât, s. 30

48 Araf, 66-68

açıkça anlıyoruz. Kendisine yönelen bütün şiddet olaylarına, yaralanmalara ve saldırılara rağmen o, yumuşak huyluluktan ayrılmamıştır. Enes bin Malik şöyle diyor:

“Hz. Peygamber’le birlikte yürüyorduk. Üzerinde kalın bir Necran hırkası vardı. Bir Arabi arkadan Hz. Muhammed’e yetişti ve hırkasını şiddetli bir şekilde çekti ve sonra şöyle dedi: ‘Ey Muhammed! Allah’ın sana verdiği maldan bana verilmesini emret!’ Resûlullah (sav) ona döndü, gülümsedi ve kendisine Beytûlmaldden yardım verilmesini emretti.”⁴⁹

Hz. Peygamber’in metodu üzere Allah’ın hükmünün uygulanması için mücadele eden İslam davetçileri, ayrılmaz bir nitelik olarak sürekli bu üstün özelliğe muhtaçtırlar. Tarih sayfaları göstermektedir ki; Allah fethi, yumuşak huyluluğu bariz biçimde ortada olan kişi ve toplumlara nasip etmektedir.

Yaratılıştan Gelen Çekicilik

Bu nitelik Abdullah bin Yasin’de açıkça görülmektedir. Bu özelliği sebebiyle, hiçbir zorlama olmaksızın Senhâce kabilesini İslam nuruna çekebilmiştir. İnsanları çekebilmesi, bir hedef doğrultusunda yönlendirmesi Abdullah bin Yasin’in şahsiyetinin en önemli unsurlarından birisidir.

Abdullah bin Yasin, meclisinde oturan ve kendisini dinleyen kişilerin kalplerini kazanmayı bilmiştir. Emîr Yahya bin İbrahim, Ebubekir bin Ömer ve diğerleri, Abdullah bin Yasin’in kalbini kazandığı kişilerdendirler. Halktan kişilerin kalplerini kazanmasının yanında, kabile reisleri ve önde gelenlerinin kalplerinde de muhabbet oluşturmuştur.

Sayılan bütün bu özellikler, Allah’ın sözünde ve davranışlarında samimi kullarına verdiği niteliklerdir. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Ey Muhammed! De ki: ‘Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de Âlemlerin Rabbi Allah içindir. O’nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben Müslümanların ilkiyim.’”*⁵⁰

49 Buhari, 3149

50 En’am, 162-163

2. Abdullah Bin Yasin'in Sonradan Kazandığı Özellikler

Doğruluk

Abdullah bin Yasin'in doğruluğu sözlerinde, davranışlarında ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıkmıştır. Davetinde ve İslam'ı anlatımında doğru sözlü ve doğru davranışlı bir insandı. Diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde, hiçbir zaman doğruluk çizgisinden ayrılmazdı. Kimsenin öfkesinden çekinmedi, kınayanın kınamasından korkmadı. Alaycılar onu yolundan döndüremediler.

İyiliği emredip kötülüğu yasaklarken, bidatlerle mücadele ederken ve Allah yolunda cihadını sürdürürken asla doğruluktan ayrılmadı, insanlara doğrulukla muamele etti. Bu tavrı çevresindeki insanlarda derin izler bıraktı.

Kur'an-ı Kerim, doğruluğu ahlakımızın vazgeçilmez unsuru hâline getirmemiz konusunda bizleri teşvik etmektedir:

*“Ey iman edenler! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun.”*⁵¹

Resûlullah (sav)'in sahabeye dönük yönlendirmelerinde de doğruluğu teşvik fikri bulunmaktaydı. İbni Mesud'un rivayetine göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur:

*“Doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Doğruyu söyleyen ve araştıran kişi, Allah katında doğrulardan olarak kaydedilir.”*⁵²

Doğruluk, insanları Allah'ın dinine davet görevini üstlenmiş kişi için en önemli vasıf olarak nitelendirilir. Her davetçi bunu bilmeli, davetinin doğruluk esasını getirdiğinin şuurunda olmalıdır. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Dosdoğru Kur'an'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır.”*⁵³

Tarihçiler, özellikle de Murabıtlar Devleti'ni şiddetle eleştirenler Abdullah bin Yasin'nin doğruluğuna şahit olmuşlardır. Abdullah bin Yasin, davet sürecinde doğruluktan ayrılmaması sebebiyle Mülessim'in tarafından sevilmiştir.

51 Tevbe, 119

52 Buhari, 2094

53 Zümer, 33

Nefsi Kontrol Etmek, Tedbirli Olmak

Bu özellik Abdullah bin Yasin'in şahsiyetinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Bunu, Emîr Yahya bin İbrahim'in savaşları süresince takınılan tavırda görmemiz mümkündür. Emîr Yahya, bu süreç içerisinde kendisiyle olan savaşıma devam etti. Abdullah bin Yasin onu eğitti, kendisine yaptığı yanlıştan dolayı yirmi kırbaç vurdu ve yaptığı hatanın ne kadar büyük olduğunu kendisine gösterdi. Çünkü Emîr Yahya bin İbrahim insanları teşvik için en ön safta savaşıyor, canını tehlikeye atıyordu. Hâlbuki idarecinin yaşaması halkın varlığını özgürce devam ettirmesi, onun ölmesi ise insanların felakete sürüklenmeleri anlamına gelmekteydi.

Abdullah bin Yasin, Emîr Yahya bin İbrahim'in bu tavrını nefsinin kontrol altında tutamama olarak değerlendirmiştir.

Diğer yandan Abdullah bin Yasin'in nefsinin kontrol altında tutması ve tedbirli davranmasını gösteren başka bir işaret, onun gerekli hazırlıklar bitmeden cihad çağrısı yapmamış olmasıdır. Nefsine uyararak veya tedbirsiz davranarak insanları hazırlıklar bitmeden savaşa meydanlarına sürüklememiştir. İşini tamamlamış, atılacak adımları belirlemiş, süreçte etkin olacak kişileri yetiştirmiş ve ardından düşmanlarla mücadeleye başlamıştır. Neticede başarı ve zafer elde etmiş, İslam düşmanları kendisine karşı koyamamışlardır.⁵⁴

Davetçi, bilgisi doğrultusunda yaptığı ıslahat çalışmalarında kendisine karşı çıkanlarla mücadele etmek zorundadır. Tartışmalar, meydan okumalar ve eziyetler bu sürecin vazgeçilmezleridir. Davetçi, belirtilen şartlarda sabır kılıcını kuşanmalı, nefsinin hâkim olmalıdır. Bilindiği gibi davet yolculuğu, sonuca ulaşmak için sabır gerektiren uzun bir yolculuktur.

Davetçi, havayı sakinleştirmek için nefsinin hâkim olmalı, kontrolsüz davranmamalıdır. Eğer böyle davranılmazsa, acelecilik ve tedbirsizliğe bağlı olarak istenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilir.

Nefsin kontrol altına alınması, sınırlı ölçülere bağlılıkla mümkün olur. Ancak bu şekilde insan, düşüncesini yoğunlaştırdığı hedefine ulaşabilir. Aksi hâlde sonuç hiç de istenmeyen bir mahiyette tezahür eder. Düşüncelerle vakıa arasında uyumsuzluk olduğunu gören kişi, bu durumda istem dışı olarak öfkelenebilir. Böyle olunca hakikat ikinci plana

düſer, iſler birbirine karıſır, kargaſa ortaya çıkar. Kur'an-ı Kerim'de bu durumu açıkça anlatan kıssalar vardır. Anlatım o kadar açıktır ki, âdeta görüyor ve izliyor gibi, ifade edilenlerden ders alırız. Bu, İsrailoğullarının önde gelenlerinin kıssasıdır. Yüce Allah ſöyle buyuruyor:

*“Musa'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi (ne yaptılar)? Hani, peygamberlerinden birine, ‘Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaſalım.’ demiſlerdi.”*⁵⁵

Bu kıssada ibretler ve öğütler vardır. Hamasi nutuklar atıp, esip gürlen insanlar en çok sözünden dönmek zorunda kalan, hezimete uğrayan insanlardır. Ayetin devamında yüce Allah ſöyle buyuruyor:

*“O, ‘Ya üzerinize savaſ farz kılındığı hâlde, savaſmayacak olursanız?’ demiſti. Onlar, ‘Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaſmayalım?’ diye cevap vermiſlerdi. Ama onlara savaſ farz kılınınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri hakkıyla bilendir.”*⁵⁶

Bu ſekilde sözlerini bozdular ve itaatkâr olmadılar ve sorumluluklarını yerine getiremediler. Tedbirsiz kişilerin durumu böyledir. Onlar zamanı ve şartları kontrol altına alamazlar. Doğruyla yanlıſı birbirinden ayıramazlar, omuzlarına yüklenen sorumluluğun ehemmiyetini idrak edemezler.⁵⁷

Hasan El-Benna ſöyle diyor:

“Ey Müslüman kardeſler! Özellikle de aceleci taraftarlar, beni iyi dinleyin. Bu minberden sizlere ſifa olacak sözler söyleyeceğim. Üzerinde bulunduğunuz yolda hedefe ulaşmak için atılacak adımlar belirlenmiſ, sınırlar tayin edilmiſtir. Belirlenen adımlar ve ortaya konulan sınırlar asla hedefe ulaşma konusunda engelleyici bir mahiyet arz etmez. Sizden kim, olgunlaſmasını beklemeden meyveyi dalından almak veya zamanı gelip açmadan çiçeği koparmak isterse, bu talep kabul edilemez. O kiſi, kendisine baſka bir yol seçmelidir. Duyularınızın anlık çıkıſlarını aklınızı kullanarak kontrol altına alın. Duyularınızın ateſiyle akıllarınızı aydınlatın. Hayallerinizi hakikatlere ve vakıalara uygun olarak tashih edin. Hakikatleri, açık ve berrak hayallerinizle keſfedin. Aklınızla duyularınız, hayallerinizle gerçekler arasında denge kurun. Tamamıyla bi-

55 Bakara, 246

56 Bakara, 246

57 Es-Sifâtü'l Lâzime li Ashâbi'd Daavât, s. 44

risine yönelip diğerini terk etmeyin. Kâinatın var oluş ve işleyişiyle ilgili kanunlarıyla çatışmayın. Bu inatlaşmadan siz zararlı çıkarsınız. Ancak dengeli bir yol izlediğinizde galip gelir, aklınızı ve duygularınızı gerektiği gibi kullanabilir, size yönelen şiddetli dalgalara karşı koyabilirsiniz. Birisinin tehlikesinden korunmak için diğerinden yardım isteyin ve zafer vaktini bekleyin. Bilin ki; zafer uzak değildir.”⁵⁸

İslami hareketlerde mücadele eden kişilerin bu durumu iyi bir şekilde anlamaları gerekir. Buna bağlı olarak da tedbirsizce ortaya konulan hamasi davranışlardan uzak durmalıdırlar. Yapacakları işin yöntemini iyi bir şekilde anlamalı, çevrelerinde olup biten hakikatleri hakıyla idrak etmeli ve tehlikeli risklere atılmamalıdır. Çağımızda Allah'ın dinine davet görevini üstlenen kişilerin nefislerini kontrol etmeleri ve tedbirsiz davranışlardan uzak durmaları gerekmektedir.

Güçlü İrade

Abdullah bin Yasin'in dağlar büyüklüğünde engeller karşısında dahi sarsılmayan güçlü bir iradesi ve azmi vardı. Gerek Müslüman tarihçiler ve gerekse diğer araştırmacılar bu hakikatin şahididirler. Davetinin yüceliğine ve düşüncesinin kutsiyetine inanmış, bu yolda geçen bir ömür sürme ve bu yolda ölme konusunda azmetmiş, karar vermiştir. Abdullah bin Yasin, sahrada omuzlarına yüklenen büyük vazifenin yerine getirilebilmesi için azimli olmak gerektiğini çok iyi biliyordu. Güçlü bir iradeyle, şüphe ve tereddüdün girmediği sağlam ve kesin bir imanla sabretmesi gerekiyordu.

Ciddi bir şekilde çalışmalarına devam etti. Güçlü bir iradeyle, güçlükleri sabırla karşılamak suretiyle hiçbir âlim veya fakihin bulunmadığı çöl ortamında Allah'ın adını yüceltip, İslam'ı insanlar arasında yaygınlaştıran kadar mücadelesine devam etti. Başta Allah'ın ihsanı sonra da Abdullah bin Yasin'in çalışması ve cihadından kaynaklanmak üzere, bölge davetçiler, âlimler, fıkıhçılar ve mücahitlerle doldu.

Davet yolunda ilerlerken, üzerinde bulunduğumuz yola sıkı sıkıya bağlanmalıyız. Güçlü bir irade, devamlı bir azim, yücelikten kaynaklanan himmet bu yolun vazgeçilmezleridir. Rahatlığı ve gevşekliği terk edip davetçilerin efendisi Hz. Muhammed'e uyuyor, onun azmini, güçlü iradesini, güzel sabrını, tahammülünü ve yumuşaklığını örnek alıyoruz.

3. Abdullah Bin Yasin'de Görülen Akli Nitelikler

Anlama ve Derinlemesine Düşünme Gücü

Abdullah bin Yasin, döneminde hadis, dil, usul ve diğer alanlardaki ilmî metodu derinlemesine anlamıştır. Bunun sonucu olarak hocalarının kendisine verdikleri ağır davet sorumluluğunu yerine getirebilecek yetkinliğe ulaşmıştır. Olayları anlama gücü açıkça ortaya çıkmaktadır. Bir hatayı düzelmek veya bir uygulamayı değiştirmek istediğinde işin başında öncelikli adımları belirler, bunun ardından ıslah çalışmalarına başlardı. Dinî anlamda böyle olduğu gibi, döneminde siyasi gelişmeleri ve süreci de en iyi şekilde anlamış ve davet çalışmalarında bu süreçten azami derecede istifade etmiştir.

İslam davetçileri de Abdullah bin Yasin gibi olmalı, olayların tahlili ve davet imkânlarının oluşturulmasında onu takip etmeli, ortaya çıkan hareket ve tanzim tecrübesinden faydalanmalı, adımların planlanmasındaki maharet gözden kaçırılmamalıdır. Ancak bu şekilde İslam ümmetine zarar vermek için fırsat kollayan kötü niyetli düşmanlara karşı konulabilir. Hikmet ve tecrübe ile davet süreci başlatılmış olabilir.

Bundan anlaşılıyor ki; davetçi kardeşlerimiz, derin anlayış sahibi olmalı, meseleyi hızlıca anlayıp gerekli uygulamaları başlatmalıdırlar. Davetçi, tam bir ilimle silahlanmalı, gerektiği gibi tebliğ edebilmek için davetini hakkıyla anlamalıdır. Hz. Ömer şöyle diyor:

“Kimseyi aldatmadım ve kesinlikle aldanmadım.”

Keskin Bakış, Kesin Kararlar Alabilme

Abdullah bin Yasin'in keskin bakışı ve kesin kararlar alabilme yeteneği, Dir'a ve Sicilmâse fakihlerinin hicri 447 tarihinde kendisinden bölgeye gitmesini istemeleri sırasındaki tavrında açıkça görülmektedir. Onlar, Abdullah bin Yasin'den bölge halkını Zenâta kabilesine mensup zalim, azgın ve baskıcı idarecilerden kurtarmasını istiyorlardı. Çünkü onlar sürekli düşmanlık tohumları ekiyorlardı. Kurtulmak istedikleri kişilerden birisi de o anki idarecileri Mesud bin Enûdîn idi. Abdullah bin Yasin, toplumun önde gelenlerini bir araya topladı ve onlara Sicilmâse fakihlerinin mektubunu okudu. İleri gelenler, kendisine el uzatıp yardım edeceklerini belirttiler ve şöyle dediler:

“Ey derin anlayış sahibi bilge insan! Bu, bizim için gerekli olan davranış biçimidir. Biz elimizden geleni mutlaka yapacağız. Sen Allah’ın verdiği bereketle yoluna devam et.”

Bu konuşmalardan sonra Abdullah bin Yasin kesin kararını aldı ve hicri 447 tarihinde Murabıtlar topluluğunu Dir’a tarafına yönlendirdi. Murabıtlar, hezimete uğrattığı zalim Zenâta kabilesi içine girdiler. Zenâta halkı parçalanmış, aralarında birlik kalmamıştı. Abdullah bin Yasin Siciilmâse’ye girdi, bölgede ıslah çalışmaları yaptı, yetiştirdiği öğrencilerden birisini idari işleri sürdürmek üzere orada görevlendirdi. Saldırlara karşı koyabilmek için koruyucu bir ordu kurdu ve ardından da Sahra’ya geri döndü.⁵⁹

İslam davetçilerinin keskin bakışlı olmaları gerekir. Onlar şüpheye düşmeden hızlı bir şekilde kesin kararlar alabilmelidirler. Çünkü İslam davetçisi Allah’ın nuruyla bakar. Allah’ın nuru bir kalpte yer edince, o insanda keskin bakış ortaya çıkar. Böylece hakikatler bilinir, farklı durumlar birbiriyle kıyaslanır, zor ve içinden çıkılmaz hâlde olan meseleler rahatlıkla çözümlenebilir.

“Allah, nuruyla dilediğini doğru yola iletir.”⁶⁰

4. Abdullah Bin Yasin’de Görülen Uygulamaya Yönelik Nitelikler

Sorumluluk Bilinci

Abdullah bin Yasin’in hayatında sorumluluk bilinciyle hareket etmek, ilim tahsiline yöneldiği ve İslam daveti için kendisini hazırlamaya başladığı andan itibaren sürekli olarak açıkça görülen bir niteliktir. Emîr Yahya bin İbrahim’le Mülessimîn kabilelerine geldiğinde bu özelliği daha da açık bir biçimde tezahür etmiştir. Çünkü omuzlarında, bu cahil Senhâce kabilelerini İslam’a davet gibi ağır bir sorumluluk bulunmaktaydı. Sorumluluk bilinci damarlarında âdeta kanı gibi akmaktaydı. Sorumluluğun büyüklüğünü ve sırtındaki yükün ağırlığını bütün bedeniy-le hissediyordu. Neticede sorumluluğunu en güzel şekilde yerine getirmiş, vazifesini icra etmiştir.

59 Hamdî Abdülmünim, Târîhu’l Mağrib ve’l Endelüs fi Asri’l Murâbitîn, s. 42
60 Nur, 35

Bulduğumuz dönemde Müslümanların, kendilerine sorumluluklarını hatırlatacak, sorumluluk bilinçlerini canlandırarak unsurlara aşırı derecede ihtiyaçları vardır. Müslümanların, İslami görevlerini yerine getirmeleri için bilinçlerini alevlendirmek, duygularını tutuşturmak üzere muharrik etkenlere ihtiyaç vardır. Öyle ki, İslam davetçilerinin bilinçleri, duygu âlemleri bir an dahi Allah kelamının yüceltilmesi konusundaki planlardan gafil kalmamasın, gece gündüz insanların kurtuluşu için yapılacak mücadele düşünölsün.

Canını Allah'a, Hz. Muhammed'e ve İslam'a adanmış her davetçi için sorumluluk bilinci bir zorunluluktur. Davetçi, bu dünyada gücünün yettiği kadarıyla sorumluluklarını yerine getirmelidir. Bu bir zorunluluktur. İslam davetçisinin hayatı tek kelimeyle harekettir. Ona zamanını oturarak, boş işlerle meşgul olarak geçirmek, ölüm uykusuna yatmak yakışmaz.⁶¹

Yusuf el-Kardâvî ne güzel söylemiştir:

*“Diyorum ki çözüm harekettedir,
Oturmak ve tembellikte değil!*

*O cihaddır. Cihad eder mi?
Yerinde hareketsiz oturan!*

*O, yorgunluğun lezzetini almaktır,
Oturmanın lezzetini değil.*

*O, korunmaktır boş işlere dalmaktan,
Hangi hür yönelmez gereksiz meşguliyetlere?*

*O hissetmendir zillet kâsesini,
İrinle dolu olarak!*

*O, halife olarak yaşamandır,
Yeryüzünde şanınin yücelmesi için!”⁶²*

61 Es-Sıfâtü'l Lâzime li Ashâbi'd Daavât, s. 71-73

62 Age, s. 73

Düzen ve Dikkat

Abdullah bin Yasin'in düzenli yaşantısını ve dikkatini, Senegal Irmağı yakınlarında tesis edilen eğitim alanında öğrencilerinin oldukça artmış olduğu dönemlerde sergilediği tavırdan anlamak mümkündür. Cemaatini tahripçilerden korumak maksadıyla, kendisine başvuranların eğitim alanına kabulü için şartlar belirlemiştir. Çirkinliklere bulaşmamış, iyi kalpli, güçlü, zorluklarla karşısında dayanma gücü yüksek insanlar seçilerek alınmaktaydı. Bir deneme süresi vardı. Deneme sürecini de başarıyla geçiren kişiler eğitim alanına alınmakta, Abdullah bin Yasin bu kişilere ders vermeyi kabul etmekteydi. Öğrenim görmeye hak kazananlar Kur'an-ı Kerim, sünnet, tefsir, hadis ve ahkâm dersleri almaktaydılar.⁶³

Abdullah bin Yasin'in eğitim bölgesinde en üst düzeyde düzen sağlandı, öğrenci alımında en ileri derecede dikkat gösterildi. Bölgenin idaresi için yöneticilerden birisi seçildi. Çözümlemesi gereken bir problemle karşılaşıldığında Murabıtlar arasında istişare edilmekte ve bu yolla bir sonuca ulaşılmaya çalışılmaktaydı.⁶⁴

Yüce dinimiz İslam yaptığımız her işte bizleri düzenli olmaya teşvik etmiştir. Bunun pratik uygulaması olarak sefer örneğini ele alabiliriz. İslam, üç kişi bir yolculuğa çıktığında içlerinden birisinin başkan olarak seçilmesini emretmiştir. Böylece ortaya çıkabilecek muhtemel anlaşmazlıkların daha baştan giderilmesi ve emeklerin zayi olmasının önlenmesi hedeflenmiştir. Özellikle de yolculuğun hedefine ulaşabilmesi için bu, gerekli görülmüştür. Resûlullah (sav) belirtilenin aksini ateş parçası, azap olarak nitelendirmiştir. Bir kişinin başkan seçilmesi, daha başlangıçta, ortaya çıkacak birçok problemin önünün kesilmesi anlamına gelir. Bu sebeple Hz. Muhammed şöyle buyuruyor:

*“Üç kişi bir yolculuğa çıktığınızda, aranızdan birinizi başkan olarak görevlendirin.”*⁶⁵

Öyleyse kişi kendisini düzene alıştırmalı, nefsinin kabul edilen düzenin kurallarıyla sınırlandırmayı bilmelidir. Müslüman, ancak düzenli ve her konuda dikkatli davranan bir toplum içerisinde gerektiği gibi eğitim

63 Devletü'l Murâbitîn fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 27

64 Devletü'l Murâbitîn fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 27

65 Müslim, I, 464

alabilir. İslam toplumunun yönelmiş olduğu temel hedefler vardır. Bu hedeflerin gerçekleşmesi de bireylerin yardımlaşması, itaat ve düzenle mümkün olabilir.⁶⁶

İletişim Becerisi ve Sosyallik

Abdullah bin Yasin Senhâce kabilesinde idareciler, önde gelenler ve ticaretle uğraşanlar başta olmak üzere, halkın bütün kesimleriyle irtibat hâlinde olmuştur. İnce ruhlu, şefkatle muamele eden, kalbi her an uyanık, uzak emelleri olmayan, bütün varlığıyla toplumun ıslahına yönelmiş bir insandı. Tek derdi bilgisi ve davetiyle insanlara faydalı olmaktı. Bunun için insanlarla yakınlık kurdu, onların içine girdi, kısa sürede ahlak biçimlerini ve tabiatlarını öğrendi. İnsanlara hitap ettiğinde, dinleyenler onun üstün ahlakını görürler ve kendisine hayran olurlardı. Çünkü onda, güzel ahlaka yakışmayan bir tavır görmemişlerdi.

Üslubunu belirleyip davetini sürdürürken Kur'an-ı Kerim'den aldığı ışıkla hareket etmekteydi. Yüce Allah'ın şu buyruğunu yöntem olarak belirlemişti:

*“Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.”*⁶⁷

Allah (cc), Hz. Peygamber'i şöyle nitelendiriyor:

*“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”*⁶⁸

Müslüman davetçi, Hz. Muhammed'e tabi olmalı, işi ve gidişatı onun yaşantısına uygun olmalıdır. Davetçi ancak bu şekilde kendisine yönelen eziyetlere karşı koyabilir, tahammül edebilir.

Emek Harcamaya ve Her Şeyi Kurban Etmeye Hazır Olmak

Abdullah bin Yasin canını, malını, vaktini, hayatını İslam daveti yolunda seferber etti. Senhâce kabilesinin karanlıktan aydınlığa çıkması

66 Es-Sifâtü'l Lâzime li Ashâbi'd Daavât, s. 75

67 Nahl, 125

68 Âli İmran, 159

için her türlü fedakârlığı gösterdi. Bu büyük davetçi, dünyada cihaddan ve Allah yolunda kurban olmaktan daha yüce bir şeyin olmadığını kesin olarak biliyordu. Bunun mükâfatı kelimelerle ifade edilemez. Böyle bir anlayış ve yaşayışın sevabı bol, karşılığı çoktur.

İslam davetçisi, Allah rızası için gücünü sonuna kadar harcar, elinden geleni yaparsa, Rabbi onu en yüksek makamlara ulaştırır. Cennette sonsuz kurtuluş ve devamlı nimetler bahşeder davetçi kuluna. Bunların hepsinden daha önemlisi gücünün yettiği kadarıyla hak yolda mücadele etmesi sebebiyle Allah'ın kulundan razı olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyruluyor:

*“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir. Rableri onlara, kendi katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve kendilerine içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir.”*⁶⁹

Kendilerini kurban edip, güçlerinin sonuna kadar mücadele eden, cihad meydanlarında ömürlerini geçiren davetçiler tarihin akışını değiştirmeye güç yetirmişler, yeryüzünde hüküm süren insan kaynaklı zulme mesnet hükümleri, semavi hükümlerle değiştirmişlerdir.

İslam davetçisi, nefsini heva ve heveslerine uymaktan uzak tutmalı, arzularının peşinden koşmamalı, her türlü süs ve gösteriştan kaçınmalı, cömertlik ve gönül rızasıyla malını Allah yolunda sarf etmelidir. Allah'ın dininin yaygınlaşması için sıhhatinden, afiyetinden fedakârlık etmeli, seher vakitlerine kadar çalışmayı göze almalı, yorgunluktan çekinmemeli, bu yolda yıpranmayı, zayıf ve bitkin düşmeyi göze almalıdır. Öyle ki, şartlar canın feda edilmesini gerektiriyorsa, bir an dahi tereddüt etmemek gerekir. Çünkü şehadet Allah'ın bağışlamasına, rahmetine, rızasına ve cennetine ulaştırır.⁷⁰

Davetçinin sıfatları konusunu uzun uzadıya ele aldım. Konuyu böylesine uzatmaktaki maksadım, büyük İslam ümmeti içerisinde ortaya çıkan davetçilerin yapılan tahlillerden istifade etmesidir. Çünkü Abdullah bin Yasin kavmini İslam esasları üzere eğitmek, gençleri yönlendirmek ve neticede bir devletin kurulmasını sağlamak bakımından son derece önemli bir örnektir.

69 Tevbe, 20-21

70 Es-Sifâtü'l Lâzime li Ashâbi'd Daavât, s. 74

E. ABDULLAH BİN YASİN'İN DAVETİNİN DÖNEMLERİ

Tarih araştırmalarına bakıp derin incelemeler yaptığımızda Abdullah bin Yasin'in devlet kurmadan önce birçok aşamadan geçtiğini rahatlıkla görebiliriz. Bazı aşamalarda zorlanmış, ilerleme sağlamak son derece yıpratıcı olmuş, bazı aşamalardan kendisine tabi olan samimi Müslümanların yardımıyla kolaylıkla geçilmiştir.

Abdullah bin Yasin'in Murabıtlar Devleti'ni kurmadan önce takip ettiği merhaleleri tanıtmaya, oluşturma ve uygulama şeklinde ifade edebiliriz. Temkin ise Murabıtlar Devleti'nin temel ilkesi olmuştur. Tanıtma ve oluşturma aşamalarını tek başına sürdürmesinin yanında, uygulama aşamasının bir kısmını da yalnızca kendisi sürdürmüştür. Bu aşamalar Abdullah bin Yasin'i oldukça yormuş, bunaltmıştır. Ancak bu sürecin zorunlu parçaları olan savaşlarda Ebubekir bin Ömer, Yusuf ibni Taşfin gibi samimi öğrencileri görev almışlardır. Temkin, genişleme ve fiilî yayılma dönemleri dikkate alındığında Yusuf ibni Taşfin'in diğer öğrenciler karşısında ayrı bir yeri ve üstünlüğü vardır. Öyle ki, Yusuf ibni Taşfin Endülüs'ü zayı olmaktan kurtarmış, inkâr ve bidat hareketlerinin ortaya çıkmasını engellemiştir.

1. Davet ve İslâm'ı Tanıtma Aşaması (Dönemi)

Bu aşamada Abdullah bin Yasin insanlara doğru İslam inancını öğretmeyi hedefledi. Bu bağlamda imanın altı esasını insanlara anlattı. Ehli-sünnet akidesi doğrultusunda Allah'a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara, kaza-kadere ve ahiret gününe iman konularını anlaşılır biçimde insanlara sundu. Abdullah bin Yasin'in bu süreçteki temel amaçlarından birisi de Mülessim'in kültüründe yer etmiş olan küfür ve inkâr unsurlarının İslam'a sızmasını engellemek ve var olan sızmaları ortadan kaldırmak suretiyle halkın İslam inancını arı duru hâle getirmektir.

Abdullah bin Yasin bölgeye gittiğinde, insanların İslam'ın adından başka hiçbir şeyi bilmediklerini gördü. Onlara namazı, zekâtı ve oruçla ilgili hükümleri öğretti. İslam'ın ilkeleriyle çatışma hâlinde olan zina ve dörtten fazla eşle evlilik gibi cahillik ve sapıklıkla karışık birçok kötü âdete karşı mücadele etti. İslam'ın esaslarını insanlara aktarmak için çok gayret sarf etti. Toplumunu Kur'an'a, sünnete ve ümmetin icmasına yönlendirdi.

dirmeye çalıştı. Sünnete bağlı kalmanın zorunlu olduğunu ve sünnetin Kur'an'a bağlı bir kaynak olduğunu insanlara izah etti. Abdullah bin Yasin Kur'an'ı ayrıntılı bir şekilde anlattı, Mülessimîn'in anlayacağı bir dil kullanarak tefsir yaptı. Senhâce kabilesindeki bir kısım insanların şüpheleri giderildi, zihinleri karıştıran sorular cevap buldu. Abdullah bin Yasin için önemli olan, insanları İslam'ın ilkeleri çerçevesinde birleştirmek ve İslami yaşantı biçimini yerleşik hâle getirmektir.

Abdullah bin Yasin insanları hayırlı işleri sevmeye, şerli işlerden kaçınmaya çağırırdı.

Abdullah bin Yasin'in bu merhaledeki tutum ve yaklaşımlarının şu ayetten kaynaklandığını söylememiz mümkündür:

*“Nitekim kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”*⁷¹

Yüce Allah bu ayetle Hz. Peygamber'in vazifelerini ve yapması gerekenleri sınırlamıştır. Kendisinden sonra gelen İslam davetçilerinin durumu da aynıdır. Onlar da bu sınırlara tabi olmalıdırlar. Abdullah bin Yasin de davetinde bu ayetten hareketle belirli sınırlar çerçevesinde hareket etmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Allah'ın vahyettiği esasları insanlara ulaştırmak: *“Size ayetlerimizi okuyor.”* ayeti buna işaret eder.

- İnsanların nefislerinin arındırılması, temizlenmesi, hayır ve bereketlerle geliştirilmesi, böylece dünya ve ahiret huzurunun yollarının gösterilmesi: İnsan dünyada övülen niteliklere sahip olabildiği gibi, ahirette de ecir ve sevaba nail olabilir. Ayetteki *“Sizi arındırır.”* ifadesi buna işaret eder.

İslam davetçisi, insanların kalplerini Allah'ın vahyi ile temizler. Vahiyle onların ruhlarını, sözlerini ve bedenlerini geliştirir. Böylece kişi, insanın kerameti yakışan üstün seviyeye çıkmış olur. Öyle ki, Rabbi insanı yüceltmiş ve diğer bütün yaratılardan üstün kılmıştır.

- İnsanlara faydalı ilimlerin öğretilmesi: Faydalı ilimler Kur'an-ı Kerim ve hikmet ilimleridir. Bunun dayanağı yüce Allah'ın şu buyruğudur: *“Size kitabı ve hikmeti öğretiyor.”*

Bu, Hz. Peygamber'in görevi olduğu gibi, ahirete kadar gelecek olan

bütün İslam davetçilerinin de görevidir. Kitap ifadesiyle kastedilen Kur'an-ı Kerim'dir. O, insanlar için doğru yol kaynağıdır. Kur'an'da emredilenlerden başka hiçbir dünya işinin insanlara faydası yoktur. Kur'an-ı Kerim, genel manada her şeyi kapsar. Bununla ilgili olarak ayetlerde geçen ifadeler şöyledir:

“Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”

“Her şeyin tafsili.”

“Her şeyi beyan eden.”

Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği kutsal kitap “Kur'an” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü o, diğer bütün kitapların bilgilerini kendisinde toplamıştır. Aynı zamanda bütün bilimsel alanlarla ilgili malumatlar öz olarak Kur'an-ı Kerim'de bulunmaktadır. “Kur'an” kelimesinin manası da zaten “toplamak” ve “ispat etmek” tir.

Hikmet ise ilimle ve akılla hakka ulaşmaktır. Hikmet kelimesinin birçok farklı manası bulunmaktadır. Allah'ın hikmeti, eşyanın hakikatini bilmesi ve âlemi mükemmel bir şekilde yaratmasıdır. İnsanın hikmeti ise yaratılanları bilmek ve hayırlar yapmaktır. Ayette geçen “kitap ve hikmet” ifadeleriyle görülen ve görülmeyen âlemle ilgili olarak bir kısım açıklamalara muhtaç olan zihinlerin aydınlatılması, doğru yola iletilmesi hedeflenmiştir. Çok sayıda Senhâce kabilesi bu aydınlatmaya muhtaçtı. Böylece inançları, düşünce ve yaşayış biçimleri ıslah olmuştur. Allah'ın ihsanıyla, bu kabileler İslam davetçiliği görevini yerine getirmişlerdir. Bunun temelinde Abdullah bin Yasin gibi samimi Müslümanların gayretleri vardır.

- **İnsanların Sapıklıktan Hakka Yönlendirilmesi:** Abdullah bin Yasin insanları sapıklıktan hak yola ulaştırmak için mücadele etti. Allah'ın *“Bilmediğiniz şeyleri sizlere öğretiyor.”* ayetinden ilham alarak insanları zulmün karanlığından bilginin aydınlığına çıkarmak için gayret etti. Onlara buldukları zaman dilimi içerisinde yapmaları gerekenleri gösterdi, gelecekte gitmeleri gereken en doğru yolu bildirdi.

Kur'an eğitiminin etkisi, Abdullah bin Yasin'in hayatında açık bir şekilde görülmekteydi. Allah'ın dinini insanlara tebliğ ederken asla ikiyüzlü davranmamış, kimseyi oyuna getirmemiştir. Fakat dinin öngördüğü ahlak biçimini benimsemiş ve bu doğrultuda yaşamıştır. Şu ayet onun hayat prensibiydi:

“Daha önce gelip geçen o peygamberler, Allah'ın vahiylerini tebliğ

*eden, Allah'tan korkan, başka hiç kimseden korkmayan kimselerdir. Allah, hesap görücü olarak yeter.*⁷²

Eğer Allah'ın kendisine vermiş olduğu ilmi insanlara öğretmeyip yerinde oturursa günahkâr olacağını düşünürdü. Bu düşünce biçiminin kaynağında da şu ayet bulunmaktadır:

*"İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti kitapta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler var ya, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet etme konumunda olanlar lanet eder."*⁷³

Ayetin ifadeleri son derece açıktır. Kim hakkı bilirse, onu açıklamak zorundadır. Bu bilgi sahibi kişinin görevidir. Aksi hâlde o kişi günahkâr olur.

Biz Allah'ın ayetleriyle eğitime muhtacız. Kur'an'ı anlamalı ve Allah rızası için insanların dünyalarını hak yolda şekillendirmeleri için çalışmalıyız. Bu süreci yaşayan kişi, Rabbinden gelecek sevabı ve kurtuluş yurdu cenneti hedefleyebilir. Diğer yandan, cehennemden ve ateşten korkan kişi de sorumluluğunun bilincinde olur.

Yüce Allah, ehli kitabın basit bedeller ve küçük dünyalıklar karşılığında Allah'ın ayetlerini insanlara açıklamaktan kaçındıklarını ve söylenmesi gereken hükümleri gizlediklerini bildirmektedir:

*"Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, 'Onu (kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz.' diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür!"*⁷⁴

Bu şekilde Kur'an ayetlerine baktığımızda, davetçilerin bir yandan ceza ile korkutulduklarını diğer yandan da mükâfat ile teşvik edildiklerini görüyoruz. Ceza ve mükâfatı hisseden kalpler, sevap ve yüksek dereceler için gayret ediyor. Çünkü Allah katındaki mükâfat daha hayırlı ve kalıcıdır.

Abdullah bin Yasin ve arkadaşlarının hayat ilkesi olarak aldıkları hadisler de İslam'ı tanıtmaya aşamasını en iyi şekilde tamamlamak için çalışmaları konusunda kendilerine cesaret veriyordu.

Muhakkak ki hadisler, Kur'an-ı Kerim'in açıklayıcılarıdır. Bu bağlamda belirtilebilecek olan çok sayıda hadis vardır.

72 Ahzab, 39

73 Bakara, 159

74 Âli İmran, 187

Buhari senediyle birlikte Abdullah bin Abbas'tan şöyle rivayet ediyor:

“Resûlullah (sav), Abdulkays heyetine imanın muhafaza edilmesi ve ilmin ışığından yararlanılması gerektiğini anlatıyordu. Heyettekiler de temsilci olarak geldikleri bölgede insanların sosyal durumlarını Hz. Peygamber'e bildiriyorlardı. Abdulkaysoğullarından Malik bin el-Huveyris Hz. Muhammed'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: **'Halkınıza dönün ve onlara İslam'ı öğretin.'**”

İbni Abbas'ın rivayet ettiğine göre Resûlullah (sav) ile Abdulkaysoğulları arasında şu konuşma geçmiştir:

Resûlullah (sav):

“Gelen heyet hangi topluluğun temsilcisidir?”

Orada bulunanlar:

“Rabîa topluluğu.”

Resûlullah (sav):

“Selam üzerinize olsun. Sizin için üzüntü ve pişmanlık yoktur.”

Heyet:

“Biz sana çok uzak beldelerden geldik, ey Allah'ın elçisi. Seninle bizim aramızda bu inkârcı Mudar kabilesi bulunmaktadır. Haram aylar dışında bu inkârcılardan fırsat bulup sana gelmeye güç yetiremiyoruz. Bizlere öyle talimatlar ver ki, onları kabilemizin diğer insanlarına bildirelim ve böylece emirlerine uymak suretiyle cennete gidelim.”

Resûlullah (sav) onlara dört şeyi emretti ve dört şeyi de yasakladı. Bir Allah'a inanmalarını emretti ve şöyle dedi:

“Biliyor musunuz, bir Allah'a inanmak ne demektir?”

“Orada bulunanlar:

“Allah ve elçisi daha iyi bilir.” deyince Hz. Peygamber şu açıklamaları yaptı:

“İman, Allah'tan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna inanmak, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve ganimetin beşte birini vermektir.”

Resûlullah (sav) ayrıca hantem, müzefet ve nakîr gibi isimlerle anılan şarap kaplarının kullanımını yasaklamış, başka bir ifadeyle sarhoş edici maddelerden uzak durulmasını istemiştir.

Bunların ardından da:

“Belirttiğim hususlara dikkat edin ve bunları kabilenizdeki insanlara bildirin.” buyurmuştur.⁷⁵

Bu hadiste, söz konusu olan grup için İslam’ı tanıtmaya ve toplumdaki hastalıkların teşhisi merhalesinde uygulanacak olan davet usulü ifade edilmektedir. Kuru yaprakların bulunduğu bir ortamda ateş nasıl hızla yayılıyorsa, bu kabiledede de şarap içme âdeti o şekilde yayılıyordu. Bu sebeple Resûlullah (sav) onlara müzeffet ve hantem gibi şarap kaplarını yasaklamıştır.

Bu ve benzeri hadisler, İslam’ı tanıtmaya aşamasının Allah’ın dinine çağrı sürecinde davetçi için ne kadar öncelikli olduğunu göstermektedir.

Abdullah bin Yasin insanlara dinin temel ilkelerini, hükümlerini, Rabbimizin istediği ahlak biçimini tanıtmaya devam etti. Aynı zamanda kötü âdetlere karşı cesaretle ve kararlılıkla mücadele etti.

Fakat yüce Allah, Abdullah bin Yasin’i, katı kalpli, ciğeri bozuk bir kavimle imtihan etti. Onların şahsi çıkarlarıyla Abdullah bin Yasin’in davet ettiği İslam esasları ile çatıştı. Bundan dolayı onu sıkıştırdılar, kendisine baskı ve şiddet uyguladılar. Senhâce kavminin kollarından olan Cüdâle Abdullah bin Yasin’e büyük zorluklar yaşattı. Onu öldürmek istediler. Ancak Allah Teala ibni Yasin’i onların ellerinden kurtardı.

Emîr Yahya bin İbrahim, Abdullah bin Yasin’e Allah’ın rızasını ve ahiret yurdunu kazanmak için yapılacak olan eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesi için Senegal Irmağı’nın yakınlarındaki bir adaya gitmelerini söyledi.

Emîr Yahya bin İbrahim’in ifadeleri şöyleydi:

“Adada sular çekilince denize herhangi bir araç olmaksızın gireriz. Çevre sularla dolunca ise kayıkları kullanırız. Orası sizin için bütün imkânlarıyla helaldir. Meyvelerden istifade edebilir, kara ve deniz avcılığıyla ihtiyaçlarınızı karşılayabilir, çeşitli kuşları ve balıkları avlayabilirsiniz.”⁷⁶ Böylece Abdullah bin Yasin, Mülessim’in diyarını terk etti, Murabitların ve müritlerin, Allah’ın kitabı ve elçisinin sünneti doğrultusunda eğitimi için Senegal kenarında bir kıyıyı seçti. Çünkü Mülessim’in diyarında artık davetine devam edemeyeceği açıkça ortaya çıkmıştı. Bunun ardından Abdullah bin Yasin münasip bir mekân seçerek devleti oluşturma aşamasına geçti. Bu aşama, İslam davetinin duyurulması ve öğretilmesinin ardından, Murabitlar Devleti’nin kuruluşunda son derece önemli bir aşamaydı.

75 Müslim, İman, 17

76 Devletü’l Murâbitîn fi’l Mağrib ve’l Endelüs, s. 23

2. İbni Yasin'in Yanındaki Davetçilerin Seçimi Aşaması

Giriş

Murabıtların tarihinde Abdullah bin Yasin'in "ribat"ları meşhurdur. Onun ribatlarının Murabıtlar Devleti'nin kuruluşundaki rolüne geçmeden önce değerli okuyucularına İslam tarihinde ribatların yeri ve önemi hakkında gerekli bilgileri vermek istiyorum.

İslam Tarihinde Ribat

Ribat, düşmana karşı İslam diyarını korumak üzere sınır boylarında yapılmış olan kaledir. Bu isimlendirme Kur'an-ı Kerim'den ve elçisinin sünnetinden alınmıştır.

İsimlendirmenin Kur'an'daki kaynağı şu ayetlerdir:

*"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları (ribâtü'l-hayl) hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."*⁷⁷

Başka bir ayet şöyledir:

*"Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarımızı geçin. (Cihad için) hazırlıklı ve uyanık olun (râbitû) ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."*⁷⁸

Allah yolunda savaş için hazırlık yapmanın (ribat) önemine dair Buhari'nin naklettiği hadis şöyledir:

Sehl bin Sa'd el-Sâidi'nin rivayetine göre Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

*"Bir günlük ribat (savaş hazırlığı ve sınır boylarında nöbet tutmak), dünyadan ve içindeki her şeyden daha hayırlıdır. Allah yolunda size isabet eden bir kırbacın değeri, dünya ve onun içindekilerden daha değerlidir. Allah yolunda yapılan sabah veya akşam yürüyüşü dünyadan ve içindekilerden daha kıymetlidir."*⁷⁹

77 Enfal, 60

78 Âli İmran, 200

79 Buhari, Cihad, 2892

Murabıt kelimesi, sınır boyunca İslam topraklarını korumak için nöbet tutan mücahitleri ifade etmek üzere kullanılır olmuştur. Müslümanlar, sınır boyların askerlerin nöbet tuttıkları yerlere ribat ismi vermişlerdir.

Ribat kelimesi, gözetleme kuleleri ve küçük kaleleri kapsar. Farklı bölgelerde valiler sınır boylarında tarih boyunca İslam devletinin sınırlarını korumak için çok sayıda ribat kurmuşlardır. Maveraünnehir bölgesinde on bin ribat bulunmaktaydı. Fırat boylarında çok sayıda ribat vardı. Kuzey Batı Afrika'da Bizans kuvvetlerine karşı Akdeniz sahili boyunca birçok ribat kurulmuştu. Buralarda ribatlar kurulmuş ve bu ribatlara çok sayıda asker yerleştirilmiştir. Öyle ki, büyük komutan Ukbe bin Nâfi, Kayrevan şehrini kurmak istediğinde askerleri, sınır boylarında yerleşim için şehrin sahilde kurulmasını istemişler ve ona şöyle demişlerdir:

“Halkının Murabıtlardan olmasını istiyoruz. Bundan dolayı, şehri sınır boylarına yakın kur.”⁸⁰

Abbasi döneminde ribatlar genişlemiştir. Abbasi valisi Herseme bin A'yan döneminde 795 tarihinde Afrika'da ilk ribat kuruldu. Bunun ardından bölgede Müslümanların elde ettikleri zaferler de arttı. Daha sonra 866 tarihinde Sûsa'da başka bir ribat kuruldu.

Ağlebiler, bu ribatları saray ve nöbet mahalli olarak isimlendiriyorlardı. Ribatlar, İskenderiye'den Atlas Okyanusu'na kadar yayılmıştı. Savaşçılar kendilerine yöneldiğinde Kuzey Afrika halkı ribatlara sığınmıyordu. Bu ribatlar deniz kuvvetleri bakımından son derece üstün olan Bizans donanmasına ve kara ordusuna etkili bir şekilde karşı konulmasının temel unsurudur. Bu sayede Bizanslılar, Kuzey Afrika sahillerine çıkamamışlardır. Sınır boylarında ribatlara yerleşmiş olan Müslümanlar at eğitimine son derece önem vermişlerdir. Cihadla ilgili bütün hazırlıkların ötesinde, İslam savaşçılarını görevlerini hakkıyla yerine getirmeye sevk eden temel faktör, Müslümanların teşviki ve Allah yolunda cihad düşüncesidir.

Sınır boylarındaki ribatlarda silahlı mücadele faaliyetlerinin yanı sıra eğitim etkinlikleri de büyük bir itina ile sürdürülmekteydi. Ribatlar bölgede yaygınlık kazanınca İslam'ın temel prensipleri de insanlar arasında hızla yaygınlaşmıştır. Ehli Sünnet'e mensup Malikî fakihleri bu bölgede, doğu illerinde karşılaşılan birçok problemin kolaylıkla çözü-

münü sağladı, mezhep anlayışı ve düşünce biçimi bakımından örnek teşkil ettiler. Sınır boylarındaki ribatların, kalelerin ve diğer yapıların kuruluş amacı Hz. Peygamber ve ashabın duyurduğu inanç, ibadet ve yaşayış biçimini bölgeye hâkim kılmaktı. Kuzey Afrika'da ribatlar hadis, fıkıh, tefsir ve benzeri dinî ilimlerin okutulduğu öğretim merkezleri hâline gelmişti. Sınır boylarında ribatlarda bulunan insanların hayat biçimleri “örnek bir İslami yaşantı oluşturmak için yardımlaşma” fikri üzerine kurulmuştu. Kara ve deniz avcılığı yapmak suretiyle yiyecek ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Savaş araçlarının yapımında olduğu gibi, sanata ve tarım aletlerinin yapımında da oldukça ileri bir seviyeye ulaşmışlardı.⁸¹

Müslüman'ın Rabbiyle ve İslam'la temel bağlantısı olan namaz konusuna son derece önem verilmekte ve beş vakit namaz ribatlarda cemaatle kılınmaktaydı. Cemaate katılmayan veya bu konuda ihmalkâr davranan kişiler cezalandırılıyordu.

Barış zamanlarında askerler ribatta daha fazla vakit buluyor, Kur'an okumak ve tefsirini müzakere etmekle vakitlerini geçiriyorlar, dinî konuları öğrenmeye çalışıyorlardı. Diğer yandan ribat içinde olmanın gerektirdiği sorumluluklar yerine getiriliyordu. İman ehlini mükâfatlarla müjdelemek ve insanları İslam'a davet etmek, onların en önemli işleriydi. Hidayete ermelerinde vesile olmak, İslam'a teşvik etmek ve İslam ahlakıyla eğitmek maksadıyla farklı kabilelerle iletişime geçiyorlardı. Ribatlar, Kuzey Afrika'da İslam ve Müslümanlar için son derece önemli vazifeler icra etmiş, Mağrip halkı, doğuda zirveye ulaşan fitne hareketlerinden azami derecede korunmuştur. Bu bölgelerde çok sayıda İslam âlimi ve fakih Ehli Sünnet usulüne göre davet faaliyetlerini sürdürmüştür. Sınır boylarındaki davetçiler züht ve takvalarıyla diğer insanlardan ayrılmışlardır. Onların buldukları konum itibarıyla başka bir karşılığa veya teşekkür ihtiyaçları yoktur. Kendileri hâl diliyle şöyle diyorlardı:

“Çünkü biz; asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız.”⁸²

Abdullah bin Yasin'in Ribatı

Büyük hukukçu, bilgin, eğitimci Abdullah bin Yasin, ribatını Senegal Nehri'nin yakınlarına kurmuştu. Ribatın kurulduğu yer, onun ulaş-

81 Devletül Murâbitin fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 24-25

82 İnsan, 10

mak için hazırlık yaptığı hedefleri göstermektedir. Oluşturduğu ribat, putperest Gana diyarının yakınlarındaydı. Bu hâliyle sürekli olarak düşmanı tehdit edici bir vaziyetteydi. Oraya yerleşen cemaatin cihad etmesi gerekiyordu. Bu bölge Mülessim'in diyarından da uzak değildi. Bundan dolayı Abdullah bin Yasin, tehlike durumunda Mülessim'in'den yardım almaktaydı. Abdullah bin Yasin, kendilerine katılmak isteyenleri, aradığı ölçütlere uygun olması şartıyla ribatına kabul etmekteydi. Aşırı sınırlandırmaları yoktu. Bu da oradaki davetçi sayısının son derece artmasına sebep olmuştur.

Abdullah bin Yasin, samimi takipçileriyle birlikte 1040 senesinde Senegal bölgesinin yakınlarındaki adaya gitti. Bunun ardından Mülessim'in'den çok sayıda insan onun grubuna katıldı. Sayıları gittikçe arttı ve bin kişiye ulaştılar. Bu, o dönem için oldukça büyük bir kalabalıktı. Murtilerin sayısı kısa sürede öylesine arttı ki, Abdullah bin Yasin ribatındaki düzeni korumak ve başlanan süreci devam ettirebilmek için yeni katılanlarda bazı özelliklerin bulunmasını şart koştu. Kalbi temiz, güçlü, kuvvetli ve zorluklar karşısında dayanma gücü yüksek kişilerin seçimine özel gösteriyordu. Abdullah bin Yasin, ribatına gelen insanlardan, daha önce sahip oldukları düşüncelerden arınmalarını, İslam'a aykırı olan eski örf ve âdetlerini terk etmelerini, duru bir kalple, temiz bir gönülle İslam'a girmelerini istiyordu. Davetçilerde aradığı bir diğer vasıf da Allah'ın hükmünü uygulama konusunda çalışmayı son derece önemsemektir.⁸³

Abdullah bin Yasin, bireylerin hayatlarında ve kurmuş olduğu yeni toplumda İslam'ın hükümlerini uygulamak için gücünün sonuna kadar mücadele etti. Bir vakit namazı geçiren kişinin kaza yapması gerektiği kanaatindeydi. Bu, ümmetin âlimlerinin ayrılığa düştükleri fıkhi bir meseledir. Bazıları samimi bir tövbeyi yeterli görürken, diğer bir grup da vaktinde kılınamayan yani eda edilemeyen namazların kaza edilmesi gerektiği görüşündedirler.

Abdullah bin Yasin âlimlere ve fakihlere son derece önem veriyor ve onları yüksek mertebelerde görevlendiriyordu. İnsanların bir sonraki aşama için eğitilmesi ve öğretilmesi için kendisine yardım etmek üzere çok sayıda âlim ve fakih onun etrafında toplanmıştı.

Belirlenen hedeflere uygun olmayan kişileri çalışma alanından uzaklaştırma konusunda hiçbir tereddüt duymuyor, bunu hayâ edilmesi gereken bir mevzu olarak da değerlendirmiyordu.

83 Devletü'l Murâbitîn fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 27-28

Ribattaki davetçiler, ruhsal arınmışlığın zirvesinde bulunan insanlardı. Orada örnek bir hayat sürdürüyorlardı. Günlük yiyecek ihtiyaçlarını karşılama konusunda birbirlerine yardımcı oluyorlardı. Yaptıkları avlarla elde edilen yiyecekler büyük bir cömertlikle paylaşılıyordu. Az yiyip çok çalışıyorlardı. Ayrıca bitkilerden yaptıkları giysileri kullanıyorlardı.

Büyük davetçi Abdullah bin Yasin'in Senegal yakınlarında kurmuş olduğu bu ribat karanlık çöl bölgesinin ışık kaynağıydı âdeta. Nuruyla etraf aydınlanıyor, bilgi ve davranışla diğer kabilelere örnek teşkil ediliyordu.⁸⁴ Ribatın kurulmasının ardından muntika cazip bir yer hâline geldi. Senhâce kabilesinin mensupları için Abdullah bin Yasin'in ribatı ilgi çekici bir yerdi. Bu uzak çöl bölgesinde güven ve istikrar hâkim oldu. Kabileler, kendilerine yönelik herhangi bir saldırı olmaksızın güven içinde oradan geçip gidiyorlardı. Ortaya çıkan şartlar, bölgede ticaretin hızla gelişmesine sebep oldu.

Bu ribatın ayırıcı niteliği idare tarzının örnek özelliği taşıması, farklı bir düzenle kurulmuş olması ve Murabıtlar Devleti'nin nüvesini teşkil etmesidir. Burada şurâ meclisi ve "Ehl-i Hâl ve'l Akd" oluşturulmuştur. Böylece şurâ heyeti zamanla gelişmiş ve Mülessimîn'in yüksek mercii olmuştur.

Abdullah bin Yasin'in İlmî ve Fıkhi Eğitim Yöntemi

Abdullah bin Yasin, Ehli Sünnet âlimlerinden birisi olarak kabul edilir. Malikî mezhebine mensuptur. Kuzey Afrika'da halkın gönüllerinde silinmez bir iz bırakan anlayışının temeli, Malikî usûlüne dayanır. Ancak onun yürütmekte olduğu hareket ve kurduğu düzene özgü içtihatları da vardır. Yaşantısının ve hareket tarzının temelini teşkil eden İslam davetinin özünde de düzen fikri bulunmaktaydı. Bütün bunlara bakarak Abdullah bin Yasin'in aktif bir Malikî fakihî olduğunu söyleyebiliriz. Abdullah bin Yasin'den ders almış olan Malikî âlimleri, mezhebin istinbatta ve şer'i delillerin çıkarılmasında kullanılan birtakım temel kurallarının olduğunu belirtmektedirler. Bunlardan bazıları şöyledir:

84 Devletü'l Murâbitîn fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 27-28

Birinci Kaynak: Kur'an-ı Kerim

İmam Malik, Kur'an-ı Kerim'in, şeriatın tamamını kapsadığı düşüncesindedir. Kur'an; dinin temeli, risâletin delilidir. İmam Malik'in Kur'an'a bakışı cedeli ön planda tutan tartışmacıların bakışlarından son derece farklıydı. Mütetekellimîne tabi oldu. Bazı tartışmalar vardı. Kur'an lafzıyla ve manasıyla mı yüce Allah'tandır yoksa sadece lafzı veya manası mı Allah'tan gelmiştir? Konuyla ilgili farklı yaklaşımlar içinde, İmam Malik, Kur'an'ın lafzıyla ve manasıyla yüce Allah'tan geldiği görüşünü benimsemiştir. Bu konuda Müslümanlar arasında icma oluşmuştur. Rivayet edildiğine göre İmam Malik şöyle demiştir:

“Kim Kur'an'ın yaratılmış olduğunu söylerse, o kişi dinden çıkmıştır. Onun öldürülmesi vacip olur.”

Bu sebeple tercümelemler Kur'an olarak kabul edilmemiş ve tercümelemlerle namaz kılınması caiz görülmemiştir. Tercümelemler bir çeşit tefsir veya makul manalardan birisi olarak kabul edilebilir. Hükümün belirleyicisi Kur'an'daki ayetlerdir. Gerek zahirleri ve gerekse anlaşılmanları itibariyle ayetler bağlayıcıdır. Uyarının mevzu bahis olduğu illetler de muteber kabul edilir.⁸⁵

Buna göre Kur'an-ı Kerim, Abdullah bin Yasin ve ona tabi olanlar için birinci derecede müracaat kaynağıdır. Onların Kur'an'da yer alan her emir ve yasak karşısındaki konumları yalnızca teslimiyetti. İnanç, ahlak, ibadet ve muamelat alanlarında Kur'an'da ne yer alıyorsa hepsini hiçbir kuşku duymaksızın teslimiyetle kabul ediyorlardı. Kur'an onların aralarını açmıyordu. Sayılan bütün alanlar neticede insanı Allah'ın doğru yoluna sevk ediyordu. Kur'an onlar için hidayet ve rüşdün davetçisiydi. Onun yönlendirmeleri doğrultusunda her türlü sapıklık ve aşırılıktan uzak duruyorlardı. Abdullah bin Yasin ve ona uyanlar Rablerinden gelen açık deliller ve dine bağlılıkla elde ettikleri basiretle hareket ediyorlardı. Akıllarında herhangi bir şaşırılmışlık söz konusu olmadığı gibi, kalplerinde de şüphe bulunmuyordu. Kur'an'ın yönlendirdiği herhangi bir düşünce, inanç veya davranış biçimi, onların bağlılık ve kararlılıklarında şüpheye yol açmıyordu. Çünkü derin bir inanca sahiplerdi. Yüce Allah'ın şu bildirisi âdeta onlarda hayat bulmuştur:

85 Mannâu'l Kattân, Târîhu't Teşrîf, s. 291

“Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.”⁸⁶

Abdullah bin Yasin ve Murabıtların fakihlerinin Kur’an-ı Kerim üzerindeki derin düşünceleri, şer’i hükümleri istinbat etme konusunda onlara yardımcı oluyordu.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Bu Kur’an, ayetlerini düşününler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”⁸⁷

Diğer bir ayet şöyledir:

“Hâlâ Kur’an’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”⁸⁸

Muhammed suresinde şöyle buyruluyor:

“Onlar Kur’an’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitlemi mi var?”⁸⁹

Murabıtlar çok iyi bir şekilde anlamışlardı ki, Kur’an-ı Kerim ölümler için okunmak üzere indirilmemiştir. Aksine yaşamakta olan insanlar arasında uygulanmak için indirilmiştir. Allah Kur’an’ı ona tabi olunsun ve onun hükümlerine göre amel edilsin diye indirmiştir. Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’e uyan ve ondaki emirlere göre hareket eden kişi Allah’ın rahmetine nail olur:

“Bu (Kur’an), bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.”⁹⁰

Yüce Allah kitabında Kur’an-ı Kerim’in hedeflerini gün ortasında kendisini gösteren güneşten daha açık ifadelerle sınırlandırmıştır:

“(Ey Muhammed!) Biz sana kitabı (Kur’an’ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah’ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hâinlerin savunucusu olma.”⁹¹

Diğer bir buyruk şöyledir:

86 Fussilet, 42

87 Sâd, 29

88 Nisa, 82

89 Muhammed, 24

90 Enam, 155

91 Nisa, 105

“Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur’an) gelmiştir. Allah, onunla rızası peşinde olanları selamet yollarına iletir ve onları izniyle, karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir.”⁹²

İsra suresinde şöyle buyruluyor:

“Gerçekten bu Kur’an, en doğru olan yola götürür ve iyi işler yapan müminler için büyük bir mükâfat olduğunu ve ahirete inanmayanlar için elem dolu bir azap hazırladığımızı müjdeler.”⁹³

Murabıtları güçlü kılan ve Allah’ın kendilerini başarıya ulaştırmasını sağlayan önemli sebeplerden birisi de onların Allah’ın kitabına sınıksız sarılmalarıdır.

İkinci Kaynak: Nebevi Sünnet

Murabıtlar ve özellikle de fıkhi önderleri Abdullah bin Yasin hükümlerin istinbatında Hz. Muhammed’in sünnetine dayanmışlar, kendilerini ve çevresindekileri Allah’ın öğrettiği yönetime bağlı hâle getirmişlerdir.

Murabıtlara göre sünnet, İslam’ın ilkelerini, uygulanma biçimini ve ümmetin eğitiminde izlenecek yolu ayrıntılı bir şekilde açıklayan nebevi yöntemdir. Sünnet yüce Allah’ın şu buyruğunun somutlaşmış hâli gibidir:

“Andolsun, Allah, müminlere kendi içlerinden, onlara ayetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”⁹⁴

Bu durum, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerinde ortaya çıkar.

Kur’an; usulü, İslam’ın temel esaslarını, inanç, ibadet, ahlak, muamelat ve edele ilgili bildirimlerini içeren anayasadır.

Sünnet ise bütün bu alanlarda Kur’an-ı Kerim’in teorik ve pratik açıklamasıdır.

92 Maide, 15-16

93 İsra, 9-10

94 Âli İmran, 164

Murabıtların âlimleri, yüce Allah'ın şu buyruğuna dayanarak Hz. Peygamber'in sünnetine bağlılığı zorunlu görmüşlerdir:

*“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ululemre (idarecilere) de.”*⁹⁵

Hz. Muhammed’e itaat etmek, Allah’a itaat etmektir:

*“Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara beki göndermedik.”*⁹⁶

Hz. Muhammed’e itaat etmek, doğru yolu bulmaktır:

*“De ki: Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait, size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir. Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz. Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”*⁹⁷

Yüce Allah, Hz. Peygamber’e bağlılığı kendi sevgisinin ve bağışlamasının delili olarak beyan etmiştir:

*“De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’”*⁹⁸

Allah (cc), emrettiği ve yasakladığı konularda Hz. Muhammed’e itaat edilmesini emretmiştir:

*“Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin.”*⁹⁹

Rabbimiz, Hz. Muhammed’in davetine icabet etmeyi emretmiş ve onun davet ettiği yere gitmeyi hayat olarak ifade etmiştir:

*“Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah’ın ve Resûlü’nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O’nun huzurunda toplanacaksınız.”*¹⁰⁰

Mümin erkek veya kadının, Resûlullah (sav)’in verdiği bir hüküm konusunda seçim hakkı yoktur:

“Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı

95 Nisa, 59

96 Nisa, 80

97 Nur, 54

98 Âli İmran, 31

99 Haşr, 7

100 Enfal, 24

duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”¹⁰¹

Allah (cc), Hz. Peygamber’in hükmünü kabul etmeyi, müminle münafığı birbirinden ayıran temel özellik olarak bildirmektedir: “(Münafıklar), ‘Allah’a ve peygambere inandık ve itaat ettik.’ derler. Sonra da onların bir kısmı bunun ardından yüz çevirirler. Hâlbuki onlar inanmış degillerdir. Aralarında hüküm vermesi için Allah’a (Kur’an’a) ve peygambere çağırıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çevirmektedir.”¹⁰²

“Aralarında hüküm vermek için Allah’a (Kur’an’a) ve Resûlüne davet edildiklerinde, müminlerin söyleyeceği söz ancak, ‘İştittik ve iman ettik.’ demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”¹⁰³

Kur’an, Müslümanları Hz. Peygamber’e tabi olmaya teşvik etmiştir:

“Andolsun, Allah’ın Resûlü’nde sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”¹⁰⁴

Birçok hadis de Hz. Muhammed’e tabi olmanın vacipliğine işaret etmektedir. Bu sebeple Murabıtlar hayatlarının her aşamasında Hz. Peygamber’e bağlılıklarını göstermek için gayret sarf etmişlerdir. Ebu Hu-reyre’nin rivayet ettiğine göre Resûlullah (sav) buyurmuştur:

“İstemeyenler hariç ümmetimin her ferdi cennete girecektir.”

Oradakiler, “İstemeyenler kimlerdir ey Allah’ın elçisi?” dediklerinde Resûlullah (sav) şöyle buyurdu:

“Kim bana itaat ederse cennete girer. Kim de bana isyan ederse o, hakka uymaktan yüz çevirmiş olur.”¹⁰⁵

Konuyla ilgili olarak İbni Sâriye’den gelen başka bir rivayet şöyledir:

“Resûlullah (sav) bizlere öğütlerde bulundu. Oradaki dinleyicilerin duydukları karşısında kalpleri ürperdi. Gözler üzüntüyle doldu. Dedik ki:

“Ey Allah’ın elçisi! Sanki bunlar veda öğütleridir!”

Bize şunları tavsiye etti:

101 Nisa, 65

102 Nur, 47-48

103 Nur, 51

104 Ahzab, 21

105 Buhari, 7280

“Allah’tan sakınmanızı tavsiye ederim. Haktan ne duyarsanız, ona itaat edin. Bir köle devlet başkanınız olarak seçilse dahi itaat edin. Sizden kim o zaman kadar yaşarsa, çok sayıda ayrılığın ortaya çıkacağını görür. Benim sünnetime ve Raşit Halifelerin sünnetlerine bağlı kalın. Onların yanında olun. Bidatlerden sakının. Çünkü her bidat sapıklıktır.”¹⁰⁶

Başlangıçta Mülessim’in daha sonra Murabıtlar olarak isimlendirilen Senhâce kabilelerinde, hayatlarının her alanında sünnete bağlı olarak yaşamalarının etkileri görülmektedir. Devletin kuruluşu sürecinde ortaya çıkan eğitim, öğretim, cihad ve siyaset çalışmalarının tamamında bunu görmek mümkündür.

Üçüncü Kaynak: *Medine Ehlinin Ameli*

Medine, hicret yurdudur. Bundan dolayı bütün Malikî’ler gibi Sünni Mağrip Malikîleri de Medine ehlinin ameline ayrı bir önem atfetmişlerdir. Kur’an orada inmiş, Resûlullah (sav) ve ashab orada yaşamıştır. Medineliler vahyi en iyi bilen insanlardır. Diğer yandan, Hz. Muhammed’in açıklamalarını en iyi bilen insanlar da onlardı. Bu gerekçelere dayanarak Malikîler, Medine âlimlerinin sözlerine ve amellerine uymak gerektiği kanaatine sahip olmuşlardır. Onlara göre Medine ehlinin ameli delildir. Bundan dolayı, Medine ehlinin amelini, kıyas ve haber-i vahidden daha öncelikli bir kaynak olarak görmüşlerdir.

İmam Malik’in Mısırlı fakih Leys bin Sa’d’a yazdığı ifadeler şöyledir:

“İnsanlar Medinelilere tabi oldular. Çünkü Müslümanlar oraya hicret ettiler ve Kur’an da orada indirildi.”¹⁰⁷

Murabıtların âlimleri ve özellikle de onların öncüsü Abdullah bin Yasin bu temel yaklaşımda hiçbir değişikliği kabul etmemiş, Medine ehlinin ameli konusunda Malikî doktrininde benimsenen ilkeler aynen alınmıştır. Herhangi bir değişim veya dönüşüm talebi dile getirilmemiş, uygulamaya o hâliyle razı olunmuştur.

Dördüncü Kaynak: *Sahabe Kavli*

Malikîler üzerinde herhangi bir görüş ayrılığının bulunmadığı sahabe kavlini delil olarak kabul etmişlerdir. Bu konuda İmam Malik’in Mu-

106 Tirmizi, 2676

107 Târihu’s Şerîati’l İslamiyye, s. 291-292

vatta'da belirttiklerine göre hareket etmişlerdir. Öyle ki, İmam Malik, fetvalarının çoğunda sahabe kavlini dayanak olarak almıştır. Çünkü sahabe tevili ve dinin ruhuna uygun olmayan yaklaşımları en iyi bilen insanlardı.

Eğer bir konuyla ilgili birbiriyle çelişkili farklı sahabe kavilleri olursa, Maliki hukukçular Medine ehlinin ameline uygun olan görüşün alınmasının gerektiğini söylemişlerdir.

Beşinci Kaynak: Maslahat-ı Mürsele

Malikî hukukçuları maslahat-ı mürseleyi şer'i bir kaynak olarak kabul etmişler ve hayat içinde karşılaşılan birçok meseleyi bu yaklaşım tarzıyla çözümlenmeye çalışmışlardır. Menfaatlerin celbi ve mefsedetlerin def'i konusunda Maslahat-ı mürseleyi bir asıl olarak kabul etmişler, bununla ilgili yöntemler ortaya koymuşlardır. Dinin kabul veya reddettiğine dair açık bir delilin bulunmadığı konularda, maslahat-ı mürsele için belirledikleri kuralları uygulamışlardır. Çünkü dinin insanlar üzerine yüklediği sorumluluklar, Allah'ın yaratılmışlar için belirlediği hedeflerin ve maksatların gerçekleşmesine yöneliktir. Maksatlar zaruri, hâcî ve tahsînî olmak üzere üç çeşittir.

- Zaruri Maslahatlar (Zaruriyyât)

Din ve dünya işleri, ancak şu beş zaruri unsurun korunmasıyla gerektiği gibi yerine getirilebilir. Bunlar dinin, canın, soyun, malın ve aklın korunmasıdır.

- Hâcî Maslahatlar (Hâciyyât)

Sıkıntı, zorluk ve meşakkatin ortadan kaldırılması amacına yönelik olan maslahatlardır.

- Tahsînî Maslahatlar (Tahsiniyyât)

Bunlar yüce ahlaka işaret eden maslahatlardır. Tahsini maslahatlar büyük oranda örf ve âdetlere göre belirlenir. Bunlar Kur'an veya sünnetle sınırlandırılmamıştır. Ayrıca dinin maksatlarının da bu bağlamda bir sınırlandırması söz konusu değildir. Yapılan değerlendirmeler ışığında Malikîler, Maslahatın şer'i bir delil olduğunu söylemişlerdir. Bazı araştırmacılar

macılar Maslahatla hüküm vermenin Malikilere özgü bir durum olduğunu belirtmektedirler.

Altıncı Kaynak: Kıyas

Kıyas, Abdullah bin Yasin'in karşılaştığı problemlerin çözümünde kullandığı ve kendisine bağlı olanlara aktardığı önemli bir yöntem, şer'i bir kaynaktır.

Yedinci Kaynak: Seddü'z Zerâi

Abdullah bin Yasin, ilmî yöntemini belirginleştirmeye çalıştı. Böylece mezhebinin usul-ü fikhını kökleştirmeyi amaçlamaktaydı. İmam Malik'e tabi olma konusunda Malikî âlimlerinin metotlarını takip etti. Öyle ki, İmam Malik, seddü'z zerâi konusunda son derece bilgili bir müçtehit. Hatta bazı âlimler bu sebeple, zerâyî ile amel edilebileceğini söylemişlerdir. Diğer yandan Şatıbî, Malikî mezhebinde seddü'z zerâi' ile amel konusunda aşırı gidildiğini söylemiştir.¹⁰⁸

3. İbni Yasin'in Sürdürdüğü Mücadele Aşaması

Abdullah bin Yasin ilk olarak oluşturma aşamasının sağlıklı bir şekilde sürdürülüp bir sonraki aşamaya planlı bir şekilde geçilmesi için mücadele etti. Bu süreç; inanç, fıkıh, aktif mücadele, düzen ve eğitim alanlarını kapsamıştır. Abdullah bin Yasin'in etrafında, Kur'an'a dayalı doğru anlayış üzerine kurulmuş bir yaklaşımla Allah'ın dinine daveti görev edinen kişiler bulunmaktaydı. Bu kişiler Hz. Muhammed'in sünnetini de geniş manada kavramış insanlardı. Abdullah bin Yasin etrafındaki, yaptıkları mücadele sebebiyle Allah'ın kendilerine vereceği sevapla teşvik ediyor, onları Allah'ın rızasına ulaşmak için çalışmaya yönlendiriyor, cezasından korkmaları için kendilerini uyarıyordu. Süreç içerisinde insanlar büyük bir isteklilikle Abdullah bin Yasin'e tabi olmaya başladılar. Abdullah bin Yasin farklı kabilelere davet heyetleri göndermeye başladı. Amacı insanları İslam'a yönlendirmektir. Senhâce kabilesinin çok sayıda önde geleni bu sağlam daveti kabul etti ve onun etrafında toplandı.

Abdullah bin Yasin kendisine tabi olanlara, gerekli eğitimi almaları-

nın ardından kabilelerine dönmelerini ve kabile mensuplarına İslam'ı anlatmalarını, onları İslam'a, Kur'an'a ve Hz. Muhammed'in sünnetine uygun biçimde yaşamaya davet etmelerini istedi. Öğrenciler kavimlerine yönelip onları İslam'a davet ettikleri hâlde istenen sonuç alınamayınca, Abdullah bin Yasin kendisi davet ve irşat çalışmaları için bölgedeki farklı kabilelere gitti. Kabilelerin önde gelenlerini topladı, onlara öğütler verdi ve kendilerini Allah'ın şiddetli cezası konusunda uyardı. Bu çalışmalarına yedi gün devam etti. Ancak yapılan tebliğ ve irşat çalışmaları kötü niyetli insanların fasıklıklarını arttırmaktan başka bir işe yaramadı. Böyle olunca, Abdullah bin Yasin bu inkârcı kabilelere karşı cihad ilan etti.¹⁰⁹

Öncelikle bütün Murabıtlar, Cüdâle kabilesine yöneldiler. Yapılan şiddetli savaşlar neticesinde bu kabileyi hezimete uğrattılar. Çok sayıda kabile mensubu öldürüldü. Geri kalanlar da İslam'ın hükümlerine razı oldular. Abdullah bin Yasin daha sonra Lemtûne kabilesine yöneldi. Onlarla da büyük bir savaş yapıldı ve zafer kazanıldı. Lemtûne kabilesi de Abdullah bin Yasin'e bağlandı. Kabile mensupları Kur'an'ın ve sünnetin hükümlerine bağlı kalacakları konusunda Abdullah bin Yasin'e söz verdiler. Daha sonra Mesûfe kabilesine yöneldiler. Onlar da Cüdâle ve Lemtûne kabilelerinin kabul ettiği şartlarda onun otoritesi altına girdiler. Diğer Senhâce kabileleri bu durumu görünce Abdullah bin Yasin'e itaat etmeleri gerektiğini düşündüler ve ona yöneldiler. Birçok kabile kendisine bağlılık sözü verdi.¹¹⁰

Abdullah bin Yasin sonradan kendisine itaat eden kabilelere Kur'an'ı ve sünneti öğretmeleri için öğrencilerini görevlendirdi ve bu konuda ayrıntılı bir planlama yaptı. Abdullah bin Yasin, devletin kuruluşuyla sonuçlanacak olan süreç için gerekli planlamaları yapmıştı. Bu planlama dîni esaslara dayanıyordu. Zannımca fiilî olarak Murabıtlar Devleti'ni kurup İslam'ın hükümlerini uygulayan kişi Yusuf ibni Taşfîn'dir. Bu devletle ilgili yapılan araştırmalar ayrıntılı olarak değerlendirilirse, ulaşılabilecek olan sonuç budur. Emîr Yahya bin İbrahim vefat ettiğinde, Abdullah bin Yasin, onun yerine Yahya bin Ömer'in geçmesini uygun bulmuştur. Bu kişi dinine son derece bağlı ve erdemli bir idareciydi. Aynı şekilde bütün işlerinde, dinî önderi Abdullah bin Yasin'e bağlı kalmaktaydı.¹¹¹

109 İbni Ebî Zer, Ravdu'Kırtâs, s. 85

110 Hamdi Abdülmünim, Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 41

111 Devletü'l Murâbitîn fi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 31

Böylece Uzak Mağrip'te Senhâce kabileleri dinî ve siyasi önderlik elde ettiler. Şurâ Meclisi stratejik kararlar almakta ve buna göre hareket edilmekteydi. Bu çalışmaların özünde Mağrip'te birliği sağlama ve Allah'ın hükümlerinin uygulanmasına engel olan unsurları ortadan kaldırma düşüncesi vardı.

Murabıtların Ortaya Çıktığı Sırada Mağrip'teki Siyasi Durum

Mağrip'te hicri beşinci asrın başlangıcında dîni ve siyasi kargaşa hâkimdi. Bölgede İslam'ın ruhuna ve hakikatine aykırı fikirleri savunan gruplar ortaya çıkmıştı. Bazı bidatçi, inkârcı gruplar, sapık düşüncelerini korumak ve yaymak üzere siyasi oluşumlar meydana getirmeye güç yetirdi. Mağrip'in durumu, beylikleri dönemindeki Endülüs'ün durumuna benzedi. Mağrip'de Murabıtlara karşı koyabilecek beylikler dört güçlü gruptan oluşmaktaydı. Bunlar:

Kuzeyde Ğammâra kabileleri.

Batıda Burğuvâtiyye kabileleri.

Zenâta kabileleri. Bunların diğer kabilelerle, özellikle de Burğuvâtiyye kabileleriyle irtibatları vardı.

Güneydeki Şii, Rafızî ve putperest beylikler.

Ğammâra Beyliği: Ğammâra beylikleri Orta Akdeniz civarında Rif Dağları boyunca yerleşmişlerdi. Yerleşim yerleri batıda Tanca'dan doğuda Huseyme yakınlarındaki Nekûr Vadisi'ne kadar uzanıyordu. Güneyde ise yerleşim bölgeleri Fas'a kadar uzanıyordu. Bunlar Mesmûde kabilelerine dâhildi. Beylikler içinde çok sayıda sihirbaz ve büyücü vardı. Haricîler, onları yaşadıkları kırsal bölgelerden uzaklaştırmak için harekete geçtiler. İbni Haldun ve diğer bazı tarihçiler onları şöyle tanıtlıyorlar:

“Cahiliye düşüncesine dalmış kara cahil insanar! Bedevi yaşantısıyla bilinen bölge insanları, İslam'ın kurallarından uzaklaşmışlar, hayır faaliyetlerinden el çekmişlerdir.”

Hamîm bin Mennillah isimli bir şahıs peygamber olduğunu iddia etmiştir. Bu kişi “Müfteri” olarak lakaplandırılmaktadır. Başka bir rivayete göre ise lakabı “Muktedi”dir. Başlangıçta kendisine “Muktedi” lakabının verilip daha sonra bunun “Müfteri” olarak değiştirilmiş olması ihtimali

daha yüksektir. Bu kişinin peygamberlik iddiasında bulunduğu dağlık alanın Tatvan yakınlarında olduğu tahmin edilmektedir. Ğammâra kabilesinden çok sayıda insan, Hamîm'in söylediklerine inandı ve onu peygamber olarak kabul etti. Hamîm bölge halkı için kolaylaştırılmış bir din belirledi. Sabah ve akşam olmak üzere iki vakit namaz kılınacaktı. Berberî dilinde bir kitap oluşturdu ve onu Kur'an yerine insanlara sundu. Domuz etinin helal olduğunu, hac ibadetine, gusül ve namaz abdestlerine gerek olmadığını söyledi. Balıkların ve her türlü kuş yumurtasının haram olduğunu ifade etti.¹¹²

İbni Haldun ve Bekrî'nin belirttiğine göre bu inkârcı sihirbaz Mesmûde kabileleriyle yaptığı bir savaşta hicri dördüncü asrın ilk yarısında Tanca'da öldürülmüştür. "İstibsar" ve "Mefâhiru'l Berber" isimli eserlerin müelliflerine göre ise bu yalancı peygamber, Emevi Halifesi Abdurrahman en-Nâsır'ın ordusuyla yaptığı savaş sırasında öldürülmüştür.¹¹³

Yalancı peygamberin öldürülmesine rağmen bidat ve inkâr akımları varlıklarını sürdürdüler. Fitne çalışmalarına devam ediyorlardı. Toplum içinden İsa isimli bir kişi inkâr akımının başına geçti. İnsanların kendisine yöneldiği bir şahıstı. Ğammâra kabilesinde kadınlarla erkekler arasında insan tabiatının kabul edemeyeceği derecede serbestlik vardı. Erkekler de kadınlar gibi süsleniyorlar, onlar gibi çeşitli kozmetik malzemeler kullanmak suretiyle kadınsı eğilimler gösteriyorlardı.¹¹⁴

Burğuvâtî Beyliği:

İnkârcı Burğuvâtî kabileleri, tarihte "Tamisnâ" günümüzde ise "Şâviye" olarak isimlendirilen bölgede hicretin ikinci yılında bir devlet kurmuşlardı.¹¹⁵ Devletin sınırları sahilde donanmanın merkezi olan savunma bölgesinden başlıyor, Ümmu'r Rabî Vadisi'nin sonunda bulunan Ezmur isimli yere kadar devam ediyordu.

Tarihçiler Burğuvâtî ismi hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazılarına göre bu isim, bir babadan veya atadan gelen belirli bir kabileyi belirtmez. Burğuvâtî topluluğu, Yahudi asıllı bir adamın etrafında bir araya gelen, toplanan insanları ifade eder. Salih bin Tarîf bin Şemûn el-Berbâtî isimli bu Yahudi kendisinin peygamber olduğunu iddia etmiştir. İsminden de anlaşılacağı üzere, Endülüs'ün güneyinde bulunan Berbât Vadisi'ne nis-

112 El-İstibsâr fî Acâibi'l Emsâr, s. 190

113 Kitâbu'l İstibsâr, s. 191-192

114 El-Abbâdi, Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 278

115 Age

pet edilmiştir. Bu kişiye inanan insanlara “Berbâtî” ismi verilmiş ve zamanla Berbâtî kelimesi değişime uğrayarak Burğuvâtî olmuştur.¹¹⁶

İbni Haldun, Burğuvâtiyye'nin, Mesmûde kabilelerinden olduğu görüşündedir. Ona göre kabile reisi de Mesâmide kabilelerinin batı kolundandır.

Bu sapık topluluk Tahrir suresinde yer alan şu ayetle Salih bin Tarîf'in kastedildiğini iddia ediyorlardır:

*“(Ey Peygamber’in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah’a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber’e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrail de, salih müminler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar.”*¹¹⁷

Başta gelen iddiaları Salih bin Tarîf'in en büyük kurtarıcı olduğu uydurmacasıydı. İbni Tarîf, kıyametin yaklaştığı zamanda Deccal'la mücadele edecek olan kişiydi. Hz. İsa ona uyanlardan olacak ve onun arkasında namaz kılacaktı.

Salih bin Tarîf, kendisine uyanlar için recep ayında oruç tutma uygulamasını getirdi. Ramazan ayında oruç tutmuyorlardı. Bu kişi kendisine tabi olanlar için farklı bir abdest şekli ortaya koymuştu. Müslümanların abdest alışığı gibi abdest alıyorlar, buna ilave olarak bel ve kalçanın yıkanmasını da şart koşuyorlardı. Salih bağlularına beş vakit gündüz, beş vakit de gece olmak üzere on vakit namazı farz kıldı. Bunların bazı namazları secde olmaksızın ima yoluyla kılınılmaktaydı. Bazı namazları da Müslümanların namazları gibiydi. Namazın başında bir kişi bir elini diğerinin üzerine koyuyor ve Berberice olarak “İbsemen bâkeş” diyordu. Bu Berberice “Bismillah” demekti. Bunun ardından kendi dillerinde “Allah büyüktür” manasında cümleler söylüyorlardı. Yine selam verirken de Berberice “Allah birdir, onun benzeri yoktur” manasında cümleler kullanıyorlardı. Salih bin Tarîf, kendisine bağlı olanlar için kendi dillerinde bir kutsal kitap oluşturmuştu. Bu kitapta seksen sure vardı. Her sureye bir peygamber ismi verilmişti. İlk sure Eyüp suresi, son sure de Yunus suresiydi.

Bu kişiler dörtten fazla kadınla evlenmeyi helal kabul etmişlerdir. Boşanmayı mubah kabul etmiş, amcanın kızı ve Müslüman kadınlarla evlenmeyi haram saymışlardır. Aynı şekilde hızsızlık yapanın öldürülmesi, zina edenin recmi, yalancının sürgün edilmesi, her hayvanın başı-

116 Age

117 Tahrir, 4

nın yenmesinin haram kabulü bu grubun diğer uygulamalarıdır. Ayrıca horoz ve balık etini yasak saymışlar, bunların ancak bazı şartların gerçekleşmesi durumunda yenilebileceğini söylemişlerdir. Yumurta yemenin haram olduğunu iddia etmişlerdir. Bu toplumda ezan ve kamet bulunmuyordu. Namaz vakti geldiğinde horozların ötmesini yeterli görüyorlardı. Bundan dolayı horozun kesilmesini haram kabul etmişlerdi. Bunların dışında Ğammâra beyliklerinde olduğu gibi daha birçok şeytani uygulamalar toplum içinde yerleşik hâle gelmişti.¹¹⁸

Bu devlette yürürlükte olan uygulamaların çoğunluğu Yahudilerle olan etkileşimlere dayanmaktaydı. Aynı zamanda İslam inancının kalıntılarını da bu hayat sisteminde görmek mümkündür. Sonuç itibarıyla artık İslam'la alakası olmayan karmaşık bir sistem ortaya çıkmıştı. Ehli-sünnet'e göre bu devlet, İslam'dan uzaklaşmış Mecusi bir toplumsal yapılanmadır. Bundan dolayı İslam âlimleri onlarla savaşmayı caiz gördükleri gibi, kanlarını da helal saymışlardır.

Bu inkârcı akımın daveti halife Hişam bin Abdülmelik dönemine denk gelen hicri 125 yılında başlamış ve Ehli Sünnet akidesine bağlı kimseler olan Murabıtların ortaya çıkışına kadar devam etmiştir. Mülesimîn, bu inkârcı grupları bir daha geri dönme imkânları kalmaksızın tarihten sildi. Tarihçilerin belirttiklerine göre, Murabıtlardan önce Mağrip'te hüküm süren bu gruplara karşı Edârise, Emeviler ve Zenâtiler seferler düzenlemiş, bunlarla savaşmış. Ancak Allah, başarıyı Murabıtlara nasip etmiştir.

Mağrip, bu inkârcı devlet sebebiyle ağır imtihanlardan geçmiş, büyük bedeller ödemiştir. Bu bidatçilerin verdiği zarar tarih kitaplarında anlatılanlardan çok daha fazladır.¹¹⁹

Zenâtiyye Devleti:

Bu devlet; Miknâse, Miğrâve, Benîyefrin ve diğer Zenâtî kavimlerden oluşmuştur. Bu devlet Mağrip'te Edârise'den sonra senelerce hüküm sürmüştür. Zenâtiyye, Burgûvatiyye'ye karşı yapılan savaşta olumlu bir rol oynamış ve başarılar elde etmiştir. Fakat bu devletin idarecileri özellikle son dönemlerinde halka yönelik zulüm, baskı ve zorlamalarıyla tanınmıştır.¹²⁰

118 Mefâhiru'l Berber, s. 77

119 Târihu'l Mağrib, s. 278

120 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 289

Şii ve Putperest Beylikler:

Bu gruplar, Sûs bölgesinde Mağrip'in güneyinde yaşayan küçük mahallelerden oluşuyordu. Şiiler ise Tarudant şehri ve etrafında yayılmışlardı. Bunlar, Rafizî Şii düşüncesinin davetçileriydiler. Bir kısmının fikirleri Rafizî Abîdî Devleti'ne dayanmaktaydı. Bu devletle ilgili bilgileri Kuzey Afrika'daki İslam Devletleriyle ilgili bölümde vermiştik. Mağripin her tarafında Ehli Sünnet'le Şia arasındaki mücadele son derece zor ve çetindi. Ehli Sünnet, Rafizî Şii Abîdî Devleti'ni yıkmayı başarmıştır. Bu devletin Mağrip'teki kalıntıları da Murabıtlar tarafından silinip atılmıştır. Putperestler ise dağlık bölgelerde geniş alanlarda yaşıyorlardı. Bu putperestler keçiye tapıyorlardı. Eski Mısır inançlarından etkilenmiş oldukları düşünülmektedir. Çünkü Eski Mısır'da Firavunlar döneminde insanlar keçiye tapıyor ve onun için özel isimlendirmeler yapıyorlardı. Mağrip'teki putperestler Mısır'ın eski inançlarını âdeta aynısıyla yaşıyorlardı.¹²¹

Yaptığım araştırmalarımın anlıyorum ki, o dönemde Mağrip büyük bir siyasi karmaşa içindeydi. Bu karmaşa içerisinde İslam'ın prensipleriyle uyumsuz ilkeleri savunan birçok beylik kurulmuştur. Bölge halkı cahiliye karanlığına saplanmıştı. Doğru inançtan uzaklaşmış, düşünce bozulmuş, güzel ahlak kaybolmuş, zulüm, haksızlık ve baskı artmıştır. Murabıtların âlimleri ve fakihleri son derece bilgili olmalarının yanında yanlışlara karşı kararlı bir tavır takınıyorlardı. Bu bağlamda cihad planı yaptılar. İlk adım olarak Mağrip'te birliğin sağlanması ve inkârcı, zalim, baskıcı devletlerin ortadan kaldırılması düşüncesini benimsediler.

Murabıtların âlimleri, Mağrip'te birliği sağlamak ve onları Sünni Malikî yöntemi üzere eğitmek için çalışmalarına başladılar. İnkârcı eğilimlere karşı mücadele ettiler, Hâriciyye, Mutezile ve Rafiziyye'ye mensup bidatçi grupları ortadan kaldırdılar veya bu gibi sapık oluşumların yayılmalarına engel oldular.

4. Mağrip'te Birliğin Sağlanmasına Doğru

Miladi 1055 tarihinde Sicilmâse ve Dir'a âlimleri bir araya gelerek Abdullah bin Yasin'e mektup yazdılar ve ondan halkı Zenâte'nin zalim idarecisi Mesud bin Vândîn'den kurtarmasını istediler. Abdullah bin Yasin kavminin önde gelenlerini topladı ve Sicilmâse fakihlerinin yazdık-

ları mektubu okudu. Kavmin önde gelenleri mektup gönderen insanlara yardım elinin uzatılması gerektiğini belirterek şöyle dediler:

“Ey yaşlı önder! Onlara yardım etmemiz gerekir. Allah’ın verdiği bereketle hareket edelim. Bizimle beraber bölgeye gel.”¹²²

Hicri 447 tarihinin Safer ayında Murabıtlardan bir grup Dir’a bölgesinde gitmek üzere yola çıktı. Mesud bin Vândîn bu gruba karşı savaş için hazırlandı. Savaş Muğrâvîlerin hezimetıyla sonlandı. Mesud büyük bir yenilgiye uğradı, ordusu paramparça oldu. Abdullah bin Yasin hiç zaman kaybetmeden harekete geçti ve Sicilmâse’ye girdi. Bölgeyi islah etti, yanlış uygulamaları ortadan kaldırdı, Lemtûne kabilesinden birisini bölgeye idareci olarak atadı. Sicilmâse böylece Murabıtların kontrolüne girmiş oldu. Bunun ardından Abdullah bin Yasin Sahra’ya geri döndü.¹²³

Miladi 1056 tarihinde Emîr Yahya bin Ömer el-Lemtûni öldü. Bunun üzerine Abdullah bin Yasin kardeşi Ebubekir bin Ömer’i onun yerine idareci olarak görevlendirdi. Ebubekir, Sus bölgesine sefer düzenlemek için hazırlıklara başladı. Murabıtlar hicri 448 yılının Rebiulahir ayında Sus şehri üzerine sefere çıktılar. Ebubekir bin Ömer Murabıtlar ordusunu komuta etmek üzere amcasının oğlu Yusuf ibni Taşfîn’i görevlendirdi. Bu oluşum aşamasının önderi ve Murabıtlar Devleti’nin kurucusu Yusuf ibni Taşfîn’in ilk defa ortaya çıkışıydı. Bu sefer esnasında Murabıtlar, Erdevan’ı ele geçirdiler ve putperest Rafızîleri etkisiz hâle getirdiler. Bu sefer sırasında bölgede etkinliği olan Yahudi gruplarla da savaştılar. Bölgede onların da bir otoritesi kalmadı. Böylece halk Ehli Sünnet inancını benimsedi.¹²⁴

Murabıtlar Ağmât bölgesine sefer düzenlediler. O sırada Ağmât’ın idarecisi Lekût bin Yûsuf bin Ali el-Mağrâvî idi. Kuşatma sonra Lekût mukavemet edemeyeceğini anlayınca kaçmak zorunda kaldı. Kurtuluş yolları arıyordu. Murabıtlar Ağmât bölgesine hicri 449 yılında girdiler, orada iki ay kaldılar. Bu sırada Mağrâvîlerin otoritelerini tamamen ortadan kaldırmak için zor savaşırlara girdiler. Ağmât’ın idarecisini öldürdüler. Ebubekir bin Ömer, Lekût el-Mağrâvî’nin eşi Zeyneb en-Nefrâviyye ile evlendi.

Ebubekir bin Ömer, buradaki savaşırlardan sonra Burğuvata’ya hareket etti. O sırada Burğuvata’nın idarecisi Ebu Hafs bin Abdullah bin Ebu Ğafîr bin Muhammed bin Muaz’dı. Murabıtlarla Burğuvata halkı arasın-

122 Mevsûtatü’l Mağribi’l Arabî, c. II, s. 128

123 Age

124 El-Mağrib ve’l Endelüs, s. 93

da şiddetli savaşlar oldu. Bu savaşlar esnasında büyük âlim, Murabıtların fakihî Abdullah bin Yasin yaralandı ve daha sonra şehit oldu. Konuyla ilgili olarak bize ulaşan bilgi böyledir.

Abdullah bin Yasin yaralı olduğu hâlde karargâha, merkeze gitti. Canını teslim etmeden önce Murabıtların önde gelenlerini yanına çağırdı ve onları Allah yolunda savaşta kararlı olmaya teşvik etti. Ayrıca onları ayrılığa düşmenin tehlikeleri ve hasetçi bir tutumla önderlik yarışına girmenin zararları konusunda uyardı. Bunun ardından çok zaman geçmeden Abdullah bin Yasin Rabbine kavuştu. Bir ve tek olan Allah'ın rahmeti, bağışlaması ve rızası Abdullah bin Yasin ve onun gibilerin üzerine olsun. Murabıtlar, Abdullah bin Yasin'in yerine dinî lider olarak Ebubekir bin Ömer'in getirilmesi konusunda görüş birliğine vardılar. Murabıtların önde gelenleri Ebubekir bin Ömer'e bağlılık sözü verdiler. Böylece İbni Ömer, hem siyasi hem de dinî liderlik görevlerini üstlenmiş oldu.

Kadı İyaz ve İbni Haldun, Murabıtların dinî meseleleri ve karşılaşılan problemleri kendisine danışmak üzere Şeyh Süleyman bin Hadv'a öncelik verdiklerini belirtmektedirler. Ebubekir bin Ömer, yeni görevini görev bilinci ve yüksek bir cesaretle aldı. Kendisi, Hz. Peygamber'in metodu üzere Allah'ın dinini ihya için fedakârlığa ve kendisini kurban etmeye hazırdı. Burğuvata Devleti'nden kalan bütün inkârcı fikirlerin kökünü kazımak konusunda kararlıydı. Mücadele ordusunun hazırlanmasını emretti. Savaşmak ve Mağrip'te küfrün kökünü kazımak için yola çıktı. Burğuvata Devleti'nin ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı, paramparça etti. Savaşmaya güçleri ve cesaretleri kalmadı. Bu kabile, cihad düşüncesi üzerine kurulmuş olan yeni devlete bağlılık sözü verdiler. Ebubekir bin Ömer buradan Ağmât bölgesine yöneldi. 1060 yılının Safer ayına kadar orada kaldı. Ardından Mağrip'e gitti. Sefer sırasında beldeleri, kasabaları, kaleleri ve dağları fethetti. Zenâte Devleti'nin diğer topraklarını İslam devletinin sınırlarına kattı. Miknâse'yi fethetti. Hicri 452 yılının Rebiulahir ayında bir süre kuşatma altında tuttuktan sonra savaş yoluyla Levâte şehrine girdi. Ardından Ağmât şehrine döndü. Bu şehri Murabıtlar Devleti'nin cihad ordusu için askerî üs merkezi olarak tayin etti. Ayrıca burası idareci ve kardeşlerinin karargâhı, devletin başkentiydi. Şehir kalabalıklaşınca Ebubekir bin Ömer yeni bir başkent seçmeyi düşündü ve oldukça sakin bir bölge olan Merakeş'i başkent olarak belirledi. Bunun ardından zaman kaybetmeden şehrin kurulmasına başlandı.

Bu süreç devam ederken bir grup haberci Ebubekir bin Ömer'e gel-

di ve Cüdâle kabilesiyle Lemtûne kabileleri arasında anlaşmazlığın çıktığını haber verdi. Ebubekir bin Ömer meselenin çözümü için amcasının oğlu Yusuf ibni Taşfîn'i görevlendirdi. Yusuf, hiç zaman kaybetmeden anlaşmazlığa düşen kabilelerin arasını ıslah etmek için yola çıktı. Ebubekir bin Ömer orduyu iki gruba ayırdı. Bir grubu Mağrip'te anlaşmazlığa düşen Mağrâve, Zenâte, Benîyefrin ve diğer kabilelerin arasını düzeltmek için görevlendirdiği Yusuf ibni Taşfîn'in idaresine verdi. Bu ordu için dört komutan görevlendirdi.

Bu komutanlar; Muhammed bin Temîm el-Cüdâlî, Ömer bin Süleyman el-Mesûfî, Müdrîk et-Tilkânî ve Seyr bin Ebubekir el-Lemtûnî'dir. Her birisinin emrine kabilesinden beş bin kişi görevlendirdi. Amaçları anlaşmazlığa düzen kabilelerin durumlarını düzeltmekti. Mağrip'te yol boyunca mücadeleler devam etti. Bir kabileyle savaşıp o grup yola getirildiğinde, başka bir kabileyle savaşa girildi. Bir diyarda savaş bitince başka diyarda başladı. Bazıları Murabıtlar ordusundan kaçıyor, bazıları savaşıyor bazıları da itaat ettiklerini bildiriyorlardı.

Böylesine bitmez tükenmez bir mücadele azmiyle Mağrip'te birliğin sağlanması yönünde gayretlerini sürdüren Yusuf ibni Taşfîn'in cihad faaliyetlerini ileriki sayfalarda onun için ayrılmış olan bölümlerde ele alacağız.

Ebubekir bin Ömer, Sahra'da güvenliğin hâkim olmasını sağlamıştı. Lemtûne ve Cüdâle kabileleri arasındaki anlaşmazlık sona erdi. Allah'ın dinine girmeleri doğrultusunda putperest Sûd halkına yönelik cihad faaliyetleri yoğunlaştırıldı. Zenûc bölgesinde de büyük mücadeleler yapıldı. Öncelikle halk İslam'a davet edildi. Ancak, daveti kabul etmediler ve yeni devletin sınırlarını güvence altına almak için büyük bir savaş başladı.

Ebubekir bin Ömer, davet vazifesi kapsamında önemli başarılar elde ettikten sonra ordusuyla birlikte Mağrip'e döndü. Yusuf ibni Taşfîn, büyük lider Ebubekir bin Ömer'e layık bir ikramla karşılama yaptı. Ebubekir bin Ömer, Yusuf ibni Taşfîn'i Mağrip'in idaresinde kendisinin vekili olarak seçti ve Müslümanlara adaletle, iyilikle, yumuşaklıkla muamele etmesini emretti. Onunla vedalaşıp Sahra'ya döndü. Yusuf ibni Taşfîn kendisine çok değerli hediyeler takdim etti. Çeşitli mallar, atlar, develer, altın kaplama silahlar, mücevherler, değerli giysiler bu hediyelerden bazılarıydı. Miladi 1087 tarihinde şehit edilene kadar cihad faaliyetlerine ve savaşa burada devam etti.¹²⁵

İbni Kesir, “El-Bidâye ve’n Nnihâye”de Ebubekir bin Ömer hakkında şunları kaydediyor:

“Toplum, başka hiçbir devlet başkanına nasip olmayan bir şekilde Ebubekir bin Ömer’in hakka ve adalete bağlı idareciliği konusunda görüş birliğine varmıştır. Cihada çıktığında beraberinde beş yüz bin mücahit savaş meydanlarına akın ediyordu. İnsan kendisine büyük bir gönül huzuruyla bağlanıyorlardı. Hiçbir şey onu Allah’ın belirlediği sınırlara riayet etmekten alıkoymuyordu. İslam’ın emirlerine ve yasaklarına harfiyen uymaktaydı. Âdeta din kendisini kuşatmıştı, insanlar arasında İslam’ın prensiplerine aykırı hiçbir davranışını gören olmamıştı. Son derece sağlam bir inanca sahipti. Abbasi Devleti’ne saygısını asla kaybetmedi. Bir savaşta yaralandı ve ağır yaralara dayanamayarak vefat etti.

Ebubekir bin Ömer, Murabıtların en büyük komutanlarından biriydi. Son derece takvalı bir kişiydi. Dinine bağlılığının yanında Allah yolunda şehit olmayı çok istiyordu. Mağrip’te birliğin sağlanması bakımından büyük pay sahibidir. Sahra’nın farklı bölgelerinde, Senegal’de ve Nijerya’da İslam’ı yaymıştır. Putperest kabilelerle mücadele etti, onların İslam’a ve Müslümanlara boyun eğmelerini sağladı. İslam’ın büyük düşmanlarının bulunduğu Zenûc bölgesine girdi. Yeni kurulan Murabıtlar Devleti’nde büyük pay sahibi olarak tarih sahnesinde yerini aldı. Endülüs’te cihad faaliyetlerine katıldı. Müslümanlarla birlikte Murabıtlar Devleti’nde seçkin bir medeniyet anlayışı ortaya koydular.

5. Abdullah Bin Yasin’in Cihad Yöntemiyle İlgili Düşünceleri

Abdullah bin Yasin, Mülessimîn’den olan Senhâce kabilelerini İslam’a davet ederken, insanlara güzel, temiz bir yaşantı sundu. İslam’ı tanıttırma aşamasını güzel bir şekilde yürüttükten sonra oluşum aşamasına geçti. Bunun ardından da uygulama merhalesine başladı. Bu aşamada Allah’ın emirlerine saygı göstermeyen inkârcı toplumlarla mücadele etti. Dininin ruhunu uygun olmayan çirkinlikleri ortadan kaldırdı ve bunu cihad düşüncesiyle yaptı.

Dikkat edilirse, kötülüklerin yaygınlaştığı kabileler üzerine cihad çağrısının yapılması, gerekli hazırlıkların yapılması ve danışma kurulunun oluşturulmasından sonraya denk gelir. İnançlı insanlar güçlü bir cihad isteği taşıyorlardı. Kendisine itaat edebilecekleri muhterem bir önderleri vardı. Âlimlerden ve fakihlerden oluşan bir danışma kurulunun

da bulunması onların mücadele isteklerinin katlanarak artmasına sebep olmuştu.

Bu kahraman mücahitlerin mücadelelerinin ne kadar doğru olduğunun ispatı bakımından Müslim'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadis önemlidir:

“Benden önce gönderilen bütün peygamberlerin kendilerine yardımcı olan havarileri, sünnetine uyan, emirlerini yerine getiren arkadaşları vardı. Onların ardından farklı gruplar geldi. Yapmadıkları şeyleri söylemeye başladılar. Onlar emredilmedikleri şeyleri yapıyorlardı. Kim onlara karşı eliyle cihad ederse, o mümindir. Kim onlara karşı diliyle cihad ederse, o mümindir. Kim onlara karşı kalbiyle cihad ederse, o mümindir. Bunun dışında kalanlarda ise hardal tanesi kadar iman yoktur.”¹²⁶

Murabıtlar Devleti, Sicilmase âlimleri ve fakihlerine uymak suretiyle zulüm, baskı ve zorlamayla insanlara hükmeden Zenâte Devleti'ni ortadan kaldırarak büyük bir başarı elde etmiştir. Kendilerinde zulmü ortadan kaldırma ve maslahatı gerçekleştirme gücü gördüklerinde âlimler ve fakihler derhâl Abdullah bin Yasin'e başvurmuş, Murabıtlar ordusunun cihad için hazırlanmasını sağlamış, zayıf durumda olanlara yardım etmiş, bölgeyi baskıcılardan arındırmışlardır. Müslümanlar arasında adalet yaygınlaşmış, ağır vergiler kaldırılmıştır. Benim değerlendirmelerime göre Murabıtların başarısı Allah'ın kendileri yardımı ile gerçekleşmiştir. Diğer yandan toplumu idare görevini âlimlerin, fakihlerin ve danışma kurulunun yürütmesi başarının bir diğer sebebidir. Danışma kurulu, Ehl-i Hâl ve'l Akd olarak görev yapmaktaydı. Belirtilen alanlarda vazifelendirilen kişiler, yaptıkları işin ehliyidiler. İnce hesaplar yapıyorlardı. Fetvaları dengeliydi. Savaşlara çıkmadan önce bütün ayrıntılarıyla gerekli planlamaları yapıyorlardı.

Ancak Burğuvata ve Ğammâra üzerine yapılan seferlerin inkâr ve doğru inançtan sapanlarla mücadele boyutu yoğunluktadır. Bu onların en büyük cihad faaliyetleri olarak kabul edilir. Şirk devletini ortadan kaldırmaya karar verdikten sonra gerekenleri yaptılar ve küfrü kökünden kazıdılar. Toplum ince, dikkatli, eşsiz bir yöntemle batıldan hakka çevrildi.

Daha önce belirttiğim gibi âlimlerin irtibat sağlamak, danışmak ve

Kuzey Afrika'da İslam'ın ihyası için gerekli planlamaları yapmak için ilmî bir iletişim ağı bulunmaktaydı. Ebu Ömerân el-Fâsî, Murabıtlar Devleti'nin kurulması için uzun vadeli planlamayı yapan ve bunun için gerekli yönlendirmelerde bulunan kişidir. Daha sonra Emîr Yahya bin İbrahim geniş bir iletişim ağı bulunan farklı bir bölge tayin etti. Bu bölgede âlimler arasında güçlü bir iletişim ve etkileşim vardı. Amaç bölge komutanlarını yetiştirip ihtiyaç bulunan mevkilere göndermekti. İbni Veccâc, Emîr Yahya bin İbrahim'le beraber olan şahıslardan birisiydi. Zeki, seçkin, ıslahat yanlısı, üstün bir şahıstı. Senhâce kabilelerinin İslam'a davetinde önemli rol üstlenmişti. İbni Veccâc yaptığı seçimlerde bölgenin ileri gelenlerine danışarak karar vermekteydi.

Aynı şekilde Sicilmâse âlimleri ile Ehlisünnet âlimleri arasında yardımlaşma ağı bulunuyordu. Onlar Murabıtlar Devleti'nin güçlü ordusunu Mağrip bölgesinin Sünni devlet sancağı altında birleştirilmesi konusunda teşvik ediyorlardı.

F. MURABITLAR DEVLETİ'NİN GELİŞME VE GENİŞLEME DÖNEMİ:

Rabbine Yönelmiş Büyük Komutan Yusuf Bin Taşfin (M 1009-1106)

Böylece Abdullah bin Yasin'in Allah'ın dinine davet düşüncesinin en önemli dönemlerini ifade etmiş olduk. Kendisi İslam'ın tanıtımı ve davet yükümü taşıyacak insanların seçimi aşamalarında olduğu gibi mücadele aşamasında da büyük başarılar elde etmiş, ancak mücadele merhaslesine şehit olmuş ve onun ardından görevi Ebubekir bin Ömer üstlenmiştir. Ebu Bekir bin Ömer de Abdullah bin Yasin'in önceden belirlemiş olduğu planları aynısıyla uygulamıştır.

Ebubekir bin Ömer, Mağrip'te fetih çalışmalarını sürdürürken, ordunun yarısını amcasının oğlu Yusuf bin Taşfin'e verdi. Kendisinde kalan askerlerle güneye yöneldi. Davet, cihad ve ıslah çalışmalarını sürdürdü. Şehit olana kadar fetihlerine devam etti. Onun ardından siyasi ve dinî önderlik vazifesini Yusuf bin Taşfin üstlenmiş oldu. O da mücadele aşamasını bitirip gelişme dönemini başlatmıştır.

I. Yusuf Bin Taşfin'in Soyu

Adı, Yusuf bin Taşfin bin İbrahim el-Lemtûnî es-Senhâcî'dir. Annesi, babasının amcasının kızı olan Fatıma binti Seyr bin Yahya bin Veccâc'dır. Kabilesi, idare alanında Senhâce kabileleri üzerinde güçlü bir otoriteye sahipti. Emîr Yahya bin İbrahim el-Cüdâlî'nin vefatından sonra bölgede görevlendirilmesini takip eden süreçle başlamak üzere liderliğini devam ettirdi. Kavminde üstün ve cömert bir insan olarak bilindi.

Eşyâh gibi kimi tarihçiler, Yusuf bin Taşfin'in "lider ahlakına sahip" bir insan olduğunu söylemektedirler. Onunla ilgili bir şiir şöyledir:

*"Alçalmışken üstün şerefe sahip oldular onunla,
Onlardan olmalarına rağmen Senhâce'yi suçlasalar da!"¹²⁷*

Yusuf bin Taşfin; esmer, orta boylu, zayıf, seyrek sakallı, ince sesli, kara gözlü, kıvrık burunlu bir insandı. Saçları kulaklarını kapatacak kadar uzundu. Kaşları birbirine yakındı. Kıvrık saçlıydı.¹²⁸

Hem dış görünüşü hem de fiziksel yapısı itibariyle güzeldi. Allah vergisi imrenilecek bir yapısı vardı. Kahraman ruhlu, cesur bir insandı. Kabiliyetli, cömert, yüksek ahlaklı bir insandı. Dünyanın süslerine aldanmamış, züht hayatına yönelmişti. Yün giyer, arpa ekmeği ve deve eti yer, deve sütü içerdi. Yüce gönüllü bir insandı. Allah'tan çok korkardı.

Günahlar karşı takındığı tutumlarda duruma göre bağışlayıcılık veya sertlik seçeneklerinden uygun olanına göre hareket ederdi. Dine ve davete karşı açık bir hıyanetin içine girenleri asla affetmezdi.¹²⁹

Karşılaştığı olaylar Yusuf bin Taşfin'i eğitmişti. Edindiği tecrübelerle büyük bir komutanın şahsiyetinde olması gereken her şey, onun şahsiyetinde ortaya çıkmıştı. Geçen zaman, onun karşılaştığı olayları gerektiği gibi tahlil etme kudretine sahip olduğunu açıkça göstermiştir. İdarecilik dönemi, İslami hayatın yaşanması için onun kavmini, halkını ve ordusunu harekete geçirmeye güç yetirebildiğinin açık şahididir.

127 El-Endelüs fi Ahdi'l Murâbtîn ve'l Muvahhidîn, s. 65

128 Devletül Murabîtîn, s. 36

129 Devletül Murabîtîn, s. 36

İlk derslerini sahrada hadisçilerden ve fıkıhçılardan aldı. Abdullah bin Yasin'in benimsediği temel ilkeler doğrultusunda yetişti, zihin dünyasını şekillendirdi. Bir yandan savaş teknikleri konusunda kendisini geliştirirken; diğer yandan da alanının uzmanlarından aldığı derslerle siyaset alanında kendisini ileri seviyelere taşıdı. Edindiği bilgilerle son derece önemli icraatlar ortaya koydu. Bütün çalışmalarını bu bölümde ele alacağız.

Tarih kitapları, Yusuf bin Taşfîn'in Zeyneb en-Nefreviyye ile evlendiğini kaydeder. Zeyneb en-Nefreviyye, Yusuf bin Taşfîn'nin amcasının oğlu Ebubekir bin Ömer'le evliydi. Ebubekir bin Ömer cihad, davet ve ıslah çalışmaları için çölün farklı bölgelerine sefere çıkarken, yakıcı yıcaklara dayanamayacağını belirterek Zeyneb en-Nefreviyye'yi boşadı. Ona şöyle dedi:

“Sen güzel bir kadınsın. Ancak çölün yakıcı sıcağına dayanamazsın. Bundan dolayı seni boşuyorum. İddetin dolduğunda amcamın oğlu Yusuf bin Taşfîn'le evlen.”

İddetini tamamlayınca Yusuf bin Taşfîn, Zeyneb en-Nefreviyye ile evlendi. Zeyneb; güzelliği, önderliği, kararlılığı, aklı, keskin bakışı ve idare alanındaki derin bilgisiyle tanınmaktaydı. Eşinin yardımcısı olarak ne güzel bir eşi Zeyneb! Tarih kitapları Zeyneb en-Nefreviyye'yi çokça övmüş ve Murabıtlar Devleti'nin en hayırlı kadınlarından birisi olarak zikretmiştir. Zeyneb en-Nefreviyye miladi 1071 yılında vefat etmiştir.

Yusuf bin Taşfîn, Endülüs'ün önde gelenlerinden Kamer Hanım'la da evlenmiştir. Ancak tarih kitapları onunla ilgili fazla bilgiye yer vermemiştir.

Yusuf bin Taşfîn'in diğer eşi, Ayşe isimli bir kadındı. İbni Taşfîn'in bu kadından Muhammed isimli bir oğlu oldu. Bu çocuk, Muhammed bin Aişe olarak isimlendirilmişti. Allah, Yusuf bin Taşfîn'e erkek ve kız olmak üzere çok sayıda çocuk nasip etti. Temim bunlardan birisidir. Temim, Sıbt bölgesinde valiydi. Zelâka Savaşı'nda şehit oldu. Kendisinden sonra idare görevini üstlenen Ali ve İbrahim diğer oğullarıdır. Ordu komutanlığında ön plana çıkmış kişilerden birisi olan Abdullah da onun oğullarındandır. Kevne ve Rukiye de Yusuf bin Taşfîn'in kızlarıdır.¹³⁰

2. Yusuf Bin Taşfin'in Murabıtlar Ordusuyla Sürdürdüğü Askeri Mücadele Dönemi

448-452 (M 1056-1060) Yılları Arası

Yusuf bin Taşfin, bu dönmedeki uygulamalarıyla Murabıtlar Devleti'nin diğer komutanlarından farklı bir yere sahip olmuştur. Emirler alıyor ve bunları büyük bir başarıyla uyguluyordu. Bu aşamada kendisini bir sonraki merhaleye hazırlayan ve zihnini sonraki aşamalara hazırlayan çok sayıda tecrübeler edinmişti. Bu dönmede sanki idareciliğe, Murabıtlar Devleti'nin başkanlığına hazırlanıyor gibiydi. İdare sorumluluğu taşımamakla beraber, idarenin bütün gizliliklerini öğrenebiliyordu. Böyle bir süreci yaşamasının ardından, kendisine verilen emirleri hiçbir tereddüt taşımaksızın büyük bir dikkat ve istekle yerine getirmeye güç yetirebilmişti. Böylece Murabıtları cihad, izzet, keramet ve şeref alanında başarıya ulaştırmış oldu, onlara zaferler kazandırdı.

Miladi 1056 yılında yapılan bir savaşta Yusuf bin Taşfin'in yıldızı parladı. O savaşta saldırı kuvvetlerinin komutanıydı. Sicilmâse şehrinin fethedilmesinin ardından Emîr Ebubekir bin Ömer onu bölgede vali olarak görevlendirdi. Şehirde yaptığı uygulamalarla idare alanındaki mahareti ortaya çıktı. Cezûle bölgesinde savaştı. Kesin bir fetih sağladı. Bunun ardından Sûs şehrine yöneldi, orayı da fethetti. Orada Becelî Şii grubuna mensup insanlar yaşıyordu. Kurucuları olan Ali bin Abdullah el-Becelî'ye nispetle kendilerine Becelî deniliyordu. Murabıtlar oradaki Şiileri öldürdüler ve geride kalanlar da hayatlarının bağışlanması şartıyla sünnete bağlı olarak yaşayacaklarına dair bağlılık sözü verdiler.

Yusuf bin Taşfin, sıranın Ağmât Devleti'ne geldiğini görmüştü. Ağmat güzel, medeni bir şehirdi. Hıristiyanların eski merkezlerinden birisi olan Ağmat şehri, Berberî Yahudilerin toplanma yerlerinden birisiydi. Bu devletin idarecisi Lakût bin Yusuf bin Ali el-Mağrâvî idi.

Yusuf bin Taşfin bu şehre yönelme, hücum etme ve orayı paramparça etme konusunda Ebubekir bin Ömer'den emir aldı ve ordusuyla birlikte miladi 1057 tarihinde Ağmât şehrine girdi.

Murabıtlar, Yusuf bin Taşfin komutasında inkârcı Burğuvata Devleti'ne yöneldiler. İki grup arasında şiddetli savaşlar yapıldı. Abdullah bin

Yasin, bu savaş sırasında derin bir yara aldı ve neticede kendisini toparlayamadı ve miladi 1059 yılında şehit oldu.

Abdullah bin Yasin'in şehit edilmesi, Yusuf bin Taşfîn'i kurulma aşamasına gelmiş olan devletin başkanlığına doğru götüreren ilk adımdı.

Çünkü Abdullah bin Yasin döneminde dinî liderlik, siyasi liderliğe göre daha önemli ve öncelikliydi. Ancak Abdullah bin Yasin'in ölümünden sonra durum değişmiş, Ebubekir bin Ömer döneminde siyasi liderlik öncelikli hâle gelmişti. Kurulmakta olan Murabıtlar Devleti yeni bir siyasi tarza tabi olmuş, şartlar Yusuf bin Taşfîn gibi siyaseti iyi bilen kişilerin görev almalarını gerekli kılmıştı.

Ebubekir bin Ömer ordusuyla birlikte Sahra bölgesine girdiğinde Yusuf bin Taşfîn'i Mağrip'te görevlendirmişti. Bu süreç içerisinde Yusuf bin Taşfîn'in askerî ve idari becerilerinin yanı sıra uygulama, hareket ve davet alanındaki kabiliyetleri de ortaya çıktı. İnsanları kendilerinin onun liderliğine teslim ettiler. Kararlılık, bilgi, ciddiyet, sabır, gayet ve özveriyle Murabıtlar Devleti'ni kurmaya başladı.

Ebubekir bin Ömer, Sahra'dan döndüğünde Murabıtların önde gelenlerini ve Lemtûne kabilesinin muteber kişilerini topladı ve Yusuf bin Taşfîn'in kendisinden sonra siyasi liderliği üstlenmesi konusundaki irade beyanına bu kişileri şahit tuttu. Ebubekir bin Ömer bu düşüncesinin sebeplerini de ayrıntılı olarak izah etti; Yusuf bin Taşfîn'in dinine bağlı, faziletli, cesur, kararlı, adil, takvalı, keskin bakışlı bir kişi olduğunu belirtti. Bunun ardından Yusuf bin Taşfîn'e şu tavsiyelerde bulundu:

“Ey Yusuf, ben sana bu görevi verdim. Ben bundan sorumluyum. Müslümanlara yönelik uygulamalarında Allah'tan kork. Beni de kendini de ateşten koru. Halkın idaresinde ihmalkâr davranıp, ziyana sebep olma. Sen onlardan sorumlusun. Allah seni ıslah etsin, sana yardımını göndersin, hayırlı işlerde seni başarılı kılsın, halkına yönelik icraatlarında adaletten ayırmasın. Biz yok olur gideriz. Ancak Allah bakidir.”¹³¹

Ebubekir bin Ömer böylece siyasi liderlik görevini Yusuf bin Taşfîn'e vermiştir. Ancak bazı tarihçiler Ebubekir bin Ömer'in bunu Yusuf bin Taşfîn'in silahlı kuvvetlerinden korktuğu için yaptığını ifade etmek suretiyle onun ilmi, takvası ve yaşantısıyla hiç de bağdaşmayan bir yaklaşım içine girmiş olmaktadırlar.

Kuzeybatı Mağrip'in Fethi (H 454-477)

Yusuf bin Taşfîn, Kuzeybatı Mağrip'i Zenâtîlerin elinden almak için sefere çıktı. Belirlenen hedefi gerçekleştirmek için muhalif orduları ortadan kaldırmak üzere ordular gönderdi. Bunu yaparken, farklı şehirlerdeki komutanlar arasında var olan siyasi anlaşmazlıklardan istifade etti. Diğerleriyle savaşmak için bazı komutanlarla anlaşma yaptı. Bütün bu hazırlıklar sonucunda hicri 455 senesinde savaş yapılmaksızın Fas şehrine girmeyi başardı. Ancak halk Murabıtlar Devleti'ne bağlılıklarına bildirmek konusunda yavaş davrandılar. Bunun üzerine Yusuf bin Taşfîn askerî gücünü kullanarak Murabıtlara karşı yapılan isyanları bastırdı, bölgede devamlı bir otorite sağladı. Nihayetinde hicri 460 yılında Rif bölgesinden Tanca'ya bütün Kuzeybatı Mağrip fethedilmiş oldu.¹³²

Siyasi Liderliğin Verilmesi

Yusuf bin Taşfîn, bu zaferlerden ve büyük başarılarından sonra Zenâte, Masmûde ve Ğammâra kabilelerinin önde gelenlerini çağırdı. Onlara ikramda bulundu, hediyeler verdi, kendilerine iyilik ve ihsanla muamele etti. Bunun üzerine siyasi lider olarak kendisine bağlılık sözü verdiler. Yusuf bin Taşfîn'le birlikte seferlere başladılar. Çok sayıda idareci ve vali kendisine bağlılık sözü verdi, biat etti. Adaletle hükmetti, zulmü ortada kaldırdı. Bu yaklaşımı sebebiyle insanlar ona yöneldiler, onun eşsiz bir devlet adamı olduğuna kanaat getirdiler.

Bu ıslah seferinden dönünce miladi 1072 yılında Tanca'dan Dinme yönünde sefere çıktı. Miladi 1074 tarihinde Ulûdân Dağlarını fethetti, Ğayyâse, Benî Mekûd ve Benî Rehîne dağlarını kontrol altına aldı. Bu dağlar, savaş hâlinde bulunulan Zenâte kabilesiyle Murabıtlar arasında doğu sınırı olarak kabul edildi. İsyankâr olduğu düşünülen herkes Mağrip'ten uzaklaştırıldı. Böylece bölgede rahatlık hüküm sürmeye başladı. İnsanlar Yusuf bin Taşfîn'e itaat etmişler, kalıcı huzurun gelmesi sebebiyle gönül rahatlığına ermişlerdi. Artık şehirde isyan edecek kimse kalmamıştı.

Bölgede Zenâte ile Murabıtlar arasında açık bir sınır oluşmuştu. Yusuf bin Taşfîn Tanca ve Sıbta hariç, bölgedeki diğer kabilelere otoritesi-

ni kabul ettirmiş ve bu sebeple miladi 1074 yılı tarihçiler tarafından bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

Yusuf bin Taşfîn, Murabıtlardan on iki bin ve diğer kabilelerden de yirmi bin süvarinin katılımıyla oluşturduğu büyük ordusuyla Tanca üzerine sefere çıkmıştır. Hicri 470 yılındaki bu seferde ordu komutanlığı görevini Salih bin Ömerân'a vermiştir. Murabıtlar Devleti'nin ordusu Tanca'ya yaklaştığında, karşılıklarına El-Hâcib bin Sekût komutasında bir ordu çıktı. Bu kişi Yenâhiz kabilesinin lideriydi. Murabıtlar bu savaşta büyük bir zafer elde ettiler ve düşman ordusunun komutanı El-Hâcib bin Sekût'u öldürdüler.¹³³

Yusuf bin Taşfîn, Tanca'nın fethinden sonra doğuda Tilimsan bölgesine sığınmış olan Zenâte kabilesine yöneldi. Hedef, gelecekte kurulacak olan Murabıtlar Devleti'ne yönelik ortaya çıkabilecek tehditleri bu aşamada ortadan kaldırmaktı. Hedeflerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda saldırılar başlatıldı. Böylece Yusuf bin Taşfîn amaçlarına ulaştı, Tilimsan'da düşman ordusu hezimete uğratıldı, ilk fırsatta öldürülmüş olan düşman komutanı İbni Ya'lâ el-Mağrâvi derinden etkilendi. Sonra Murabıtların taburu Merakeş'e döndü. Yusuf bin Taşfîn bunun ardından Rif bölgesine yöneldi. Orada büyük mücadeleler yaptı, Tekrûk şehrini ele geçirdi.

Sonra ordusuyla Vehrân, Tense, İnşerîş bölgelerine, Şelef Vadisi'ne yöneldi ve Cezair'e girdi. Senhâce kabilelerinin kollarından birisi olan Benî Hammâd'ın idaresi altında bulunan Bicâye sınırında durdu.

Yusuf bin Taşfîn, Cezayir'de bu güne kadar gelmiş olan ve "Büyük Cami" olarak bilinen bir mescit yaptırmıştır.

Yusuf bin Taşfîn, miladi 1081 yılında Merakeş'e döndü. Bu şekilde otuz yıl devam eden cihad çalışmaları sonucunda Mağrip'te birlik sağlanmıştı. Böylece Murabıtlar Devleti fiili gelişme merhalesine geçmişti. Miladi 1083 senesinde Yusuf bin Taşfîn, oğlu Muaz'ı bölgeyi fethetmek üzere Sıbta üzerine gönderdi. Çünkü Sıbta, o dönemde Yusuf bin Taşfîn'in otoritesini kabul etmeyen tek şehirdi. Babası El-Hâcib bin Sekût'un ölümünden sonra Sıbta'yı Ziyâüddeve Yahya yönetiyordu. Muaz Sıbta'yı hem karadan hem de denizden kuşattı. Şiddetli bir deniz savaşı yapıldı. Mücadelenin sonunda Murabıtlar, Sıbta'yı fethetmeyi başardılar. Ziyâüddeve, ele geçirildikten sonra öldürüldü. Bu olay miladi 1084 tarihinde

gerçekleşmişti. Böylece gerçekleştirilen son cihad hareketiyle Mağrip'te birlik sağlanmış oldu. Bunun temelinde yıllarca aralıksız devam eden cihad faaliyetleri bulunmaktaydı. Artık Murabıtlar Devleti bölgenin karşı konulamaz nitelikte tek otoritesi hâline gelmişti. Endülüs'te Hıristiyanlar için tehlike oluşturmuyordu. Buna karşılık, Müslümanlar için de bir kale veya sığınak konumundaydı. Murabıtlar Devleti'nden önce Hıristiyanlar Endülüs'te baskı ve zorlamaya yönelmiş, insanlara büyük acılar yaşatmışlardı. Yusuf bin Taşfîn döneminde Hıristiyanlar küçük devletler hâlindeydiler. Her bir şehirde farklı bir devletçik olmak üzere toplam yirmi üç devletleri vardı. Ancak bunlar sürekli birbirleriyle savaş hâlindeydiler. Beylik şeklinde yapılanmış olan bu devletlerin idarecilerine beylik başı denirdi. İdarecilerine Memun, Mutemed, Mustein, Mutasım ve Mütevekkil gibi isimler vermekteydiler. Şair Ebu Ali el-Hasan bin Reşik bu durumu şöyle anlatıyor:

*“Endülüs'te beni zühde yönlendiren,
İşiten kişinin güç yetirmesidir zıtlıklara.*

*Memleket yöneticilerine verilen yersiz isimler,
Aslana saldırısını anlatan kedi gibi...”*

Endülüs'te farklı bir yapılanma ortaya çıktı. Hıristiyanlar Müslümanlara saldırma konusunda kendilerinde bir güç, kuvvet bulamadı, buna cesaret edemediler. Fakat sonraki dönemlerde Müslümanları ve Arapları İspanya'dan atmak için düşmanca yaklaşımlarından kaynaklanmak üzere şiddetli bir mücadele sürecine girdiler. Bu mücadele ve savaşlar, Hıristiyanların kindar eğilimlerine dayanıyordu. Sonraki dönemlerde ırkçılığı da sürecin içine katarak geri dönüş savaşları adı altında zulümlerine devam ettiler.

İslam kuvvetleri sonraki dönemlerde Endülüs'te haçlı saldırılarını durdurmaya güç yetiremedi. Müslümanlar kendilerine yönelen saldırılardan kurtulmak için Murabıtlardan da yardım isteyemediler.

İKİNCİ BÖLÜM

MURABITLAR VE ENDÜLÜS'TE MÜSLÜMANLARI MÜDAFAA ETMELERİ

MURABITLAR VE ENDÜLÜS'TE MÜSLÜMANLARI MÜDAFAA ETMELERİ

Giriş

Hicri 138 tarihinde Abdurrahman, Endülüs'te Emevilere bağlı bir idari birim kurmayı başarmıştı. Hicri 316 (miladi 929) yılında Endülüs'te Emevi halifeliği dönemi başladı. Bu tarihte kararlılığı, zekâsı, adaleti, aklı ve cesaretiyle tanınmış olan Abdurrahman en-Nâsır bölgeyi ıslah etmek için harekete geçtiğini ve bu konuda son derece istekli olduğunu ilan etmişti.

Askerî kuvvetle ve izlediği siyasetle İspanya'da birliği sağladı. Bölgede birlik sağlanmış, gerekli kuvvetler oluşturulmuş ve düzen kurulmuştu. Burada kendisine karşı çıkan İspanyalı güçlerle savaştı ve onlar da Abdurrahman'ın şartlarını kabul etmek, ona boyun eğmek zorunda kaldılar.

Endülüs'te Abdurrahman'ın halifeliğini ilan etmesinin sebebi, orada Abbasi halifeliğinin zayıf kalması ve kuzeyde başka devletlerin ortaya çıkmasıdır. Bu şartlarda Abdurrahman halifeliğini ilan etmiş ve "Emîru'l Müminîn en-Nâsır Li Dinillâh" lakabını kullanmıştır.¹³⁴ Miladi 1009 senesinde Endülüs'te beylikler ortaya çıkmaya başladı. Beylikler dönemi 1091'e kadar devam etti.

Bunun sebebi, Emevi halifeliğinin sona ermesiydi. Tamahkârlık, kindarlık, idare üzerindeki iç çekişmeler gibi sebeplerle Emevi halifeliği düşmüştü. Buna sebep olan bir diğer unsur da bazı şahısların, Müslümanların düşmana karşı bir saf hâlinde durabilmeleri için birlik hâlinde olmalarının zorunluluğunu unutup, ümmetin maslahatlarına aykırı olarak, kendi menfaatlerinin ve elde edecekleri makamların ardına düşmeleridir.

134 Fi Târihi'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 128-170

Endülüs beyliklere bölünmüştü. Yöneticilere de beyliklerinin büyüklüğüne göre melik, emîr, vali ve kadı gibi farklı isimler veriliyordu.

İdâcilerin farklılığıyla birlikte, beyliklerin kuvvetleri de oldukça farklıydı. Kimisi güçlü, kimisi de zayıf durumdaydı. Zayıf beylikler, güçlü komşularıyla anlaşma yapmak suretiyle kendilerine yönelebilecek tehlikelere karşı korunmaya çalışıyorlardı. Bazen de ağır miktarlar karşılığında Hıristiyanlardan yardım istiyorlardı.

Çok sayıdaki beylikten dört devlet ortaya çıkmıştır:

1. Beylilerin bir araya gelmesiyle oluşan devletlerden birisi Afrikalı Edârise veya Mâlika kabileleri tarafından idare edilen ve Endülüs'ün güneyinde kurulmuş olan devlettir. Gırnata, Kurmüne, Elbîra ve Estece beylikleri bu devletin kontrolüne girmiştir. Ayrıca Mağrip'in kuzeyinde bulunan Melîle, Tanca ve Sıbta bölgeleri de bu devletin kontrolü altındaydı.

2. İşbiliye'de ortaya çıkan Benî Abbâd Devleti, başlangıçta beyliklerin en güçlüsüydü. Kurtuba'da Benî Cehver, güney ve batı Endülüs'te ise Benîeftas ve Eshabubatliyus bu devletle anlaşma yapan beyliklerdir.

3. Tuleytıla bölgesinde Benî Zinnûn Devleti bulunuyordu. Bunlar İspanya'nın iç kesimlerinde hüküm sürmüşlerdir. Sınırları Benî Abbâd devletinin sınırlarına kadar uzanmaktaydı. Hıristiyan Melik Kaştâle'ye cizye ödemekle yükümlü tutuldular. Çünkü düşmanlıklarına rağmen o, yardımla muamele etmişti.

4. İspanya'nın doğusunda Valensiya'da Benî Amir Devleti ortaya çıkmıştır. Bazen Edârise ile, bazen Benî Abbâd ile, bazen de Benî Zinnûn ile anlaşma yapıyorlar, bu şekilde güvenliklerini sağlamaya çalışıyorlardı.

Miladi 1051 tarihine gelindiğinde, Benî Amir, diğer devletler karşısında açık bir üstünlük elde etmiş, Ebra Nehri'nin döküldüğü yere kadar bütün bölgeyi kontrol altına almıştı.¹³⁵

A. TULEYTLA VE KURTUBA ARASINDAKİ MÜCADELE

El-Memun Yahya bin Zinnûn miladi 1043 yılında Tuleytıla yöneticisi olarak görevlendirildiğinde, anlaşma hâlinde olduğu Abdulaziz bin Ebu Amir'in çok yardımını gördü. Kurtuba Emîri Muhammed bin Cevr

üzerine yürümek için Kaştâlı'lerden Hıristiyan süvariler kiraladı. İşbiye'deki Benî Abbâd ve Batlıyus'taki Benî Eftas devletleri, varlıklarını tehdit eden Tuleytıla emîrini durdurmak için beraber harekete geçtiler. Leble, Velve ve Şelîtaş Adası'nın yöneticileri de bu anlaşmaya katıldılar. Leble'nin yöneticisi Abdulaziz, Kurtuba ile anlaşma hâlinde olmak gerektiğini iddia ediyordu.

Bütün gruplar yaptıkları anlaşma doğrultusunda Kurtuba'yı korumak üzere harekete geçtiler. İşbiliye emîri, bu durumu fırsat bildi. İbni Cehver'e yalnızca beş yüz süvari gönderdi. Leble'deki kuvvetlerin üzerine yürüdü. Velbe, Şelîtaş Adası ve Askuniya'yı kuşattı ve miladi 1053 yılında Kurmûne'yi fethetti. Tuleytıla ile Kurtuba arasındaki savaş uzadıkça uzadı, yıllarca sürdü. Savaş sürekli bir gruptan diğerine el değiştiriyordu. Tuleytıla Emîri Memun, savaşı kazanma konusunda kararlıydı. Kurtuba kuvvetlerini ve anlaşmalı destek birliklerini şiddetli bir hezimetle durdurdu. Kurtuba'ya ulaştı ve şehri kuşatma altına aldı. İşbiliye emîri, güçlü bir orduyla birlikte oğlu İbni Abbâd'ı gönderdi. Bu ordu içerisinde aklı ve zekâsıyla ön plana çıkmış bir kişi olan Vezir Ebubekir Muhammed bin Ammâr da bulunmaktaydı. Bu kişiler gizli ve özel emirlerle gönderilmişlerdi.

İbni Abbâd'ın ordusu İşbiliye üzerindeki kuşatmayı kaldırmaya güç yetirdi. Tuleytıla ordusu karşılaştıkları kuşatmaya mukavemet etme konusunda zorluk yaşadılar. Kurtubalılar düşmanlarını şehirlerinden çıkarmak için harekete geçtiler. Neticede Tuleytıla ordusu büyük bir bozguna uğradı.¹³⁶

İbni Abbâd'ın gizli planı uygulandı. Bu planın özü, Tuleytıla ordusunun çıkmasının ardından İşbiliye ordusunun Kurtuba'ya girmesi şeklindeydi. İbni Abbâd'ın kuvvetleri, hiçbir mukavemet olmadan Kurtuba'ya girdi. Halk şaşırılmış ve oyuna getirilmişti. Çünkü kendilerine yardım için gelen İşbiliye ordusu şehirlerini kuşatmış ve korunmuş kalelerini, merkezlerini işgal etmişti. Böylece Kurtuba'da Benîcehver Devleti bir ihanetin sonucu olarak otuz yıl geçmeden yıkılmıştır. Böylece İşbiliye yöneticisi İbni Abbâd, Endülüs'ün en güçlü Müslüman emîri olmuştur. Tuleytıla yöneticisi Memun, hızlı bir şekilde sınırlarını genişleten İşbiliye yöneticisi İbni Abbâd'ın kuvvetlerinden korkmuştur. Özellikle de Katsal, Merbîtur, Şâtabe ve Dâniye yöneticileri de İbni Abbâd'la anlaşma yapınca, daha tehlikeli bir kuvvet ortaya çıkmış oldu. Memun, kızının

eşi ve Valensiya yöneticisi olan Abdülmelik el-Muzafferle anlaşma yapmak istedi. Abdülmelik, Memun'un talebinin Âmirilerin İşbiliye sınırında beklemeleri sebebiyle Valensiya üzerinde tehlike oluşturacağı gerekçesiyle anlaşmayı reddetti. Memun'un Kaştâle bölgesini idare eden I. Ferdinand'la anlaşma yapmaktan başka çaresi kalmadı.

Memun ve I. Ferdinand'ın ittifakıyla oluşturulan ordu Valensiya üzerine saldırdı. Miladi 1065 yılında bütün Valensiya, Memun'un idaresine geçti. Memun, bunun ardından ordusunu İbni Abbâd'a karşı savaşmak için hazırlamak üzere Tuleytıla'ya döndü. Ancak I. Ferdinand'ın ölmesi bütün planlarını suya düşürdü: bu sırada oğulları arasında da şiddetli savaşlar çıktı. Hâl böyle olunca, Memun, Kaştâle ile yaptığı anlaşmayı bozdu ve cizye ödemek istemedi. Hıristiyanların yardımlarından mahrum olmasının sebeplerinden birisi de İşbiliye yöneticisinin, onun yardımını olmaksızın savaşmaya güç yetirememesidir. Miladi 1070 yılında Ferdinand'ın oğlu Sanşu idareyi eline aldığı anda kardeşi Alfonso, Tuleytıla yöneticisi Memun'un yanına gitmiş ve ona sığınmıştı. Diğer kardeşi Garsiya da İşbiliye yöneticisi İbni Abbâd'a sığınmıştı. 1069 yılında İşbiliye yöneticisi İbni Abbâd öldü. Onun yerine oğlu El-Mutemed Alellah geçti. Yeni yönetici için Tuleytıla emîrinden başka korkacak kimse yoktu. O sırada Memun Valensiya şehrinin kontrolünü elinde bulunduruyordu. Ancak diğer beylikler ardı arkası kesilmeyen Hıristiyan saldırıları karşısında yorulmuş, güçsüz düşmüş, iç savaşlarla da yıpranmıştı.

Memun, miladi 1074 tarihinde sınırlarını hızla genişletti ve büyük zaferler elde etti. Bu dönemde Mersiye, Aryûla ve daha birçok şehri ele geçirdi. Böylece İspanya'nın içlerinde hüküm süren en güçlü idareci oldu. Özellikle de Kaştâle Kralı Şance'nin ölümünün ardından, zor zamanlarında ülkesine alıp, himaye ettiği, koruduğu Alfonso'nun Kaştâle kralı olmasının ardından Memun gücüne güç katmıştır. Alfonso ile destek ve bağlılık anlaşması yapmışlar, bu da kendilerini karşı konulmaz bir güç hâline getirmiştir.

İşbiliye emîri, Tuleytıla Emîri Memun'un hızlı büyümesi karşısında rahatsızlık hissetmiş, korkuya kapılmıştı. Memun, ani bir kararla Serkasta bölgesinde yaşayan Benihüd ve Batliyus'ta yaşayan Beniêftas devletleriyle anlaşma yapmıştı. Bu durum Mutemed'i şaşkına çevirdi. Memun, anlaşma devletlerinden aldığı askerlerle büyük bir ordu hazırlamış ve kesin bir zafer elde etmek için Kurtuba'ya üç farklı yönden saldırmıştır. Hicri 468 yılında Kurtuba herhangi bir direniş olmaksızın ele geçirilmiştir. Ancak Memun, Kurtuba'ya girişinden birkaç gün sonra vefat etti.

Ordusu bu sebeple Tuleytıla'ya geri döndü. İbni Abbâd, Kurtuba'yı geri aldı ve 474 yılında Murabıtlar bölgeyi ele geçirene kadar hükmünü sürdürdü.

O gün İbni Abbâd, veziri El-Bâri ibni Ammâr'ı Kaştâle'nin başkentine gönderdi ve Alfonso ile anlaşma yaptı. Kaştâle kralı, İşbiliye emiri ile askerî alanda olduğu gibi gıda temini gibi diğer alanlarda bütün Müslümanlara karşı işbirliği yapmak üzere bir anlaşma imzaladı. İbni Abbâd bu anlaşma karşılığında Kaştale Devleti'ne büyük miktarlarda cizye ödemeyi kabul etti. Aynı şekilde Alfonso'nun Tuleytıla'ı ele geçirme konusundaki planlarına karşı çıkmaması da İbni Abbâd'dan istenen bir diğer husustu. Böylece İbni Abbâd İspanya'daki Müslümanlarla arasındaki bağları koparmış oldu. Amacı daha önce kendisine boyun eğmeyen beylikleri dize getirmektir. Bunlar da Gırnata, Batlayus ve Serkasta emirlikleriydi.¹³⁷

Alfonso bu ittifaktan istifade etti ve Tuleytıla üzerine şiddetli bir harp ilan etti. Hâlbuki zor günlerinde Tuleytıla emiri onu kardeşi Sanşu'ya karşı korumuş, himaye etmişti. Ancak Alfonso verdiği bütün sözleri ve yaptığı bütün anlaşmaları unutarak genişleme hırsıyla kendisine iyilik ve ihsanda bulunan Tuleytıla halkına saldırdı.

İbni Abbâd, devletin sınırlarına katmak üzere ordusuyla birlikte Gırnata üzerine yürüdü. O sırada Gırnata, Abdullah Belkîn bin Bâdis'in idaresi altındaydı. Serkasta Kralı İbni Hûd tehlikenin gün be gün şiddetlenerek yaklaştığını görüyordu. Sanşu'nun tehlikeli istekleri ortadaydı. İbni Hûd, Batliyus'un idarecisi "El-Mansur" lakaplı Yahya bin el-Eftas'ı kurtarmışsa da Tuleytıla'yı kurtarmaya güç yetirememiştir. Kuvvetlerini toplamış ve savaşmak üzere Alfonso'nun kuvvetlerinin bulunduğu bölgeye doğru sefere çıkmıştır. Fakat bu sırada Alfonso, Tuleytıla'yı iyice yıkmış, tahrip etmişti, şehri metruk araziye çevirmişti. Mansur'un geldiğini hissetti ve ordusuyla geri çekildi. Fakat sonraki yıl tekrar Tuleytıla'ya geldi, şehirde kargaşa çıkardı, bozgunculuk yaptı ve bölgeyi harap etti. Mutemed, Batliyus üzerine saldırdı. Tuleytıla, Benîeftas'ın yardımı olmaksızın bunu gerçekleştirdi. Benîhûd'dan Serkasta Emiri Mütemen, Serkasta'nın düşmanın eline girmesinden korkmuş ve El-Kâdir'e önemli yardımlarda bulunmuştur. Bu şekilde Ercüvan ve Barselona'ya yönelik cihad hareketleri devam etti, savaş yıllarca sürdü. Bu süreç içerisinde Alfonso, Müslümanların yaşadıkları bölgelerde fesat ve tahrip çalışmalarına devam etti.

İspanyollar, hicri 27 Muharrem 478 (miladi 25 Mayıs 1085) tarihinde kadim başkent Tuleytıla'ya girmeyi başardılar. Tuleytıla, 372 sene Müslümanların idaresinde kaldıktan sonra Hıristiyanların eline geçti. Kaştâle kralı, Tuleytıla'yı kendi otoritesine dâhil etti ve o tarihten itibaren Tuleytıla Hıristiyan İspanya Devleti'nin başkenti oldu.

Bu şekilde Zinnûn Devleti, Tuleytıla'da hükümünü kaybetmiş, Valensiya'da varlığını devam ettirmiştir.¹³⁸

Endülüs'ün farklı yerlerinde bulunan Müslümanlar Tuleytıla'nın elerinden çıkmaları sebebiyle derinden bir üzüntü hissettiler. Şairler gam ve kederle Müslümanları cihada teşvik etmek için coşkun şiirler söylediler. Bu şiirlerin amaçlarından birisi de tehlikenin dayanılmaz boyutlara ulaşacağı konusunda insanları uyarmaktı. "İbni Assâl et-Tuleytılı" olarak bilinen Abdullah bin Ferec el-Yahsibî bir şiirinde şöyle diyor:

*"Ey Endülüslüler, hayvanlarınızı hazırlayın!
Onun dışındaki tavırlar yanıldan başka bir şey değildir.*

*Elbise kenarlarından sarkar. Ben görüyorum,
Adanın elbisesi ortasından sarkmış!*

*Bizden ayrılmayan düşmanımızla beraberiz,
Sepetin içinde nasıl olabilir ki hayat?"¹³⁹*

Bununla ilgili başka bir şiir şöyledir:

*"Ey Endülüslüler, ödünç aldıklarınızı geri verin!
Örfte emanet yoktur, geri verilen kadar.*

*Görmelisiniz inkârcıların Müslümanları piyon hâline geldiklerini,
Gözü pek bir kahraman gerek son beyit olarak."¹⁴⁰*

138 Ez-Zelâka, s. 18

139 Vefeyâtü'l A'yan, c. V, s. 28

140 Ez-Zelâka, s. 19

Roma, maddi ve manevi gücüyle Müslümanları Endülüs'ten çıkarma konusunda Alfonso ve ordusunun yanındaydı. Müslümanlara karşı yapılan savaşta kullanılmak üzere gerekli bütün savaş aletlerini Alfonso'ya verdiler. Muhafızların bu savaşta oynadıkları rol büyüktü.

İbni Abbâd, Alfonso'nun genişleme politikasıyla bütün İslam topraklarını kendi devletine kattığını ve Hıristiyanlaştırmaya çalıştığını görünce pişman oldu. Allah'ın cezasının kendisine ulaşacağına kesinlikle inandı. Bunun üzerine Müslüman idareciler bir araya gelerek Alfonso'nun gidişine dur demek gerektiği konusunda görüş birliğine vardılar. Gözlerinin önünde Müslüman topraklarının düşmanların eline geçişine razı olmayacaklardı. Bunun için söz ve tatbikat birliği sağlama kararı aldılar. Güçlerini bir araya getirdiler. Ancak oluşturulan ordunun düşmanla baş etmek için yeterli olmadığını gördüklerinde Kuzey Afrika'da hüküm süren Murabıtlardan yardım isteme ve onların destekleriyle topraklarını kurtarma kararı aldılar. Çünkü Endülüs kralları, Mağrip'te hüküm süren kudretli kral Yusuf bin Taşfîn'den korkuyorlardı. Yusuf bin Taşfîn'in şöhreti uzak ufuklara ulaşmıştı. İbni Taşfîn nice devletleri kendi topraklarına katmış, nicelerini ortadan kaldırmıştı. İnsanlar, Mülessimîn kahramanlarının etkili kılıç darbelerini konuşuyorlardı. Alfonso'nun askerleri, Yusuf bin Taşfîn'nin adını duyduklarında kalplerinde derin bir korku hissediyorlardı.¹⁴¹

B. ENDÜLÜS'TE MÜSLÜMANLARIN ZAYIFLAMALARININ SEBEPLERİ VE HİRİSTİYAN KUVVETLERİ

1. İnanç Zayıflığı

İnsanlar, İslam inancına bağlılık konusunda zayıflık gösteriyorlardı. Ayrıca Allah'ın öğrettiği doğru yoldan sapmışlardı. Müslümanların zayıflamalarının asıl sebebi budur.

2. Hristiyanlarla Anlaşma Yapmak

Müslümanlar Hıristiyanlarla dostluk anlaşması yapıyorlar, onlara güveniyor ve onlarla sözleşmeler imzalıyorlardı. Endülüs tarihine baktı-

141 Vefeyâtü'l Ayân, c. XVII, s. 114

ğımızda Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında yapılmış çok sayıda anlaşmanın var olduğunu ve bu durumun tehlikeli boyutlara ulaştığını görebiliriz. Bu sebeple beraat ve velayet anlayışında zedelenme olduğu gibi, Allah için sevme ve Allah için buğzetme fikrinde de sarsılma olmuş, bu düşünce biçimleri paramparça olmuş, toplum hayatında yer bulamamıştır.

Ümmet, Allah'ın emirlerine muhalefet edip doğru yoldan saptığında, alay edilecek duruma gelmesi kaçınılmazdır. Artık Allah'ın intikamı için şartlar oluşmuştur. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun, eğer müminler iseniz.”*¹⁴²

*“Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa, artık onun Allah nezdinde hiçbir değeri yoktur. Ancak kâfirlere gelebilecek bir tehlikeden sakınmanız başkadır. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Dönüş yalnız Allah'adır.”*¹⁴³

*“Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Resûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, iman yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedi kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.”*¹⁴⁴

Dost olma konusunda Hz. Peygamber'in açıklaması şöyledir:

*“İmanın en sağlam şekli, Allah için dost olmak, Allah için düşman olmak, Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir.”*¹⁴⁵

Bir kutsi hadiste Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor:

*“Kim benim için bir arkadaşına düşman olursa, ona savaşma izni vermişimdir.”*¹⁴⁶

142 Maide, 57

143 Âli İmran, 28

144 Mücadele, 22

145 Mûsne'd, IV, 286

146 Fethu'l Bârî, 38, 6501

Bütün bunlar Allah'ın kitabı ve elçisinin sünnetinde belirtilmiş olduğuna göre, Müslümanların zayıflama sebeplerini anlamak hiç de zor değildir. Çünkü Allah'ın hükmü değişmez, dönüşmez.

İbni Abbâd, Kaştale kralına gitmiş, onunla bir miktar mal ödemek şartıyla anlaşma yapmış ve oluşturdukları ittifakla Müslüman beyliklere saldırmışlardır. Hâlbuki İbni Abbad'ın yapması gereken, din kardeşlerinin kurmuş olduğu beyliklerin yanında olup, düşmanların köklerini kazımak için mücadele etmektir. Müslüman beyliklerin yanında olmak, onun, beyliklerin, bütün Endülüs'ün ve oradaki halkın maslahatına uygun olan yaklaşımdır. Fakat sen bağından üzüm toplamak istemiyorsun.¹⁴⁷

O dönemde dostluk ve görevlendirme kavramları da olması gereken manayı kaybetmişti. Bazı Müslüman idareciler Yahudi veya Hıristiyan kişileri devlet işleri sürdürmek üzere vezir olarak görevlendiriyorlardı. Hiç koyunlar kurtlara emanet edilir mi?¹⁴⁸

3. Arzulara Boyun Eğme, Cihada Hazır Olmama

Müslümanların zayıflamalarının üçüncü sebebi, insanların şehvetlerine dalmaları, arzularının ardına düşmeleri, müreffeh yaşantının süsüne kendilerini kaptırmaları ve ümmetin cihad için hazırlık yapmamasıdır. Heveslerine dalıp oyun ve eğlenceyle hayatını geçiren insanlar mutlaka hak ettikleriyle karşılaşacaklardır. Ümmetin oyun ve eğlenceye dalıp şehvetinin ardına düştüğünde, sen kendini nerede konumlandırıyorsun? Bu durumda kimisi İslam'ın kaleleri yıkılırken ne olup bittiğini anlayamaz, kimisi de bekleyiş içinde olduğu yerde kalır.

Hıristiyan tarihçi Kündî şöyle diyor

“Araplar getirdikleri faziletleri unuttukları zaman hezimete uğradılar. Bunun ardından kalpleri rahata ve keyfe meyletti. Şehvetlerinin ardına düştüler.”¹⁴⁹

Tarihçilerin görüşleri şöyledir:

“Endülüs'te Müslümanlar kendilerini sahip oldukları nimetlerin kucağına attılar. Gölgeler içinde rahat bir hayat yaşadılar. Zenginliği bütünyle hissettiler. Günahkâr kişilerin yaşadığı gibi, hayatın renklerine

147 Târihu'l Endelüs, s. 390

148 Nâsır El-Ömer, Sukutu'l Endelüs, s. 24

149 Musriu Ğırnâta, s. 93

aldanıp arzularının ardına düştüler. Atalarının üstün özelliklerinden kendilerinde hiçbir şey kalmadığı gibi, ahlaki yönden de sahip oldukları bütün güzellikleri kaybetmişlerdi. Hayâsızlık, ahlaksızlık ve arsızlık toplumda yaygınlaşmıştı. Kadınlar açılıp saçılıyorlar, farklı maksatlarla altını ziynet eşyası olarak kullanıyorlardı. Çözülme döneminde insanların ayırıcı vasıfları böyleydi. Şehvetlerine boyun eğmişler, arsızlığın kurbanı olmuşlardı. İnsanlar, vakitlerinin büyük kısmını kadın şarkıcıları dinlemekle geçirirlerdi. Toplum bu hâle gelmiş, düştükçe düşmüştü. Erkekler ne cihad ne de savaş için hazır değillerdi. Gündemleri tamamen farklı meselelerle doluydu.”¹⁵⁰

Müslümanlar Endülüs'e girdikten sonra zamanla öncü konumuna yükseldiler. Halkın onlara yönelik saygısı diğer insanlardan çok daha fazlaydı. Bunun sebebi, gayret etmeleri, Allah'ın adını ve yüceliğini insanlara duyurmak için mücadele etmeleri ve hak yoldan ayrılmamalarıydı. O dönemin komutanlarından Abdurrahman ed-Dâhil'in kendisine şarap sunulduğunda söylediği söz bu hakikati açıkça ortaya koyar. Kendisine içmek üzere şarap verdiklerinde, “Ben aklımı eksiltecek şeye değil, arttıracak şeye muhtacım!” demiştir.¹⁵¹

Endülüs'ün ilk fatihleriyle ilgili olarak Dr. Abdurrahman el-Haci şöyle diyor:

“Endülüs'ü fetheden ilk Müslümanlar dinlerine şiddetli bir şekilde bağlılık gösteriyorlardı. Canlarını dinleri için feda etmeye hazır insanlardı. Çünkü Allah'ın dinini canlarından üstün tutuyorlardı. Din sevgisi onların gönüllerine nüfuz etmişti. Düşünceleri ve algılama biçimleri dinin ilkeleri doğrultusunda şekillenmişti. Hayatlarının baharı, İslam'a uygun biçimde yaşadıkları ve Allah için canlarını feda ettikleri zamandı.”¹⁵²

Endülüs beylikleri, Müslümanların ellerinden orayı fetheden mücahitlerin torunlarının şu dizeleri söyledikleri dönemde çıktı:

*“Dönüş belirdi, iftiralara baş gösterdi,
İnceldi şarap, açıldı çiçekler!”*

Batılılar, Valensiya'yı ele geçirmek üzere hicri 456 yılında şehre saldırdığında, halk düşman askerlerini güzel elbiselerle evlerinden dışarı

150 Age

151 Sukûtu'l Endelüs, s. 27

152 Târihu'l Endelüs, s. 211

çıkarak karşıladı. Bu olayla ilgili olarak Şair Ebu İshak bin Muallâ'nın şiiri şöyledir:

*“Şhrinizi harap etmek için demir kalkanlar giyinmişler,
Siz ise renkli ipekten süslü elbiseler giymişsiniz.*

*Onların en çirkinleri ve sizin en güzeliniz oradaydı,
Şayet o hâlde bulunmasalardı!”¹⁵³*

Endülüs'te Müslümanlar zayıfladılar. Batıl yollarla mallarını arttırmak ve eşlerinin sayısını çoğaltmak isteyen idarecilerin çoğu Müslümanlara saldırma konusunda yarışa girdiler.

İbni Abbâd ve eşlerinden birisiyle ilgili olarak anlatılan olay şöyledir:

İbni Abbâd'ın eşi toprakta yürümek istemişti. İbni Abbâd, eşinin yürüyeceği bölgede misk, zaferan gibi güzel kokuların dökülmesini emretti. Arzuları doğrultusunda şehvetlerini harekete geçirmek için her türlü yola başvuruyorlar, hiçbir israftan kaçınmıyorlardı!

Aziz olanı zelil eden Allah, İbni Abbâd'ın işlerini tersine çevirmeyi murat etti. Ağmât bölgesinde esir alındı. Kızları insanlar için yün eğirerek geçimlerini sağlamak zorunda kaldılar. Büyük şair olan İbni Abbâd şöyle diyordu:

*“Bayramlarda sevinç vardı mazide,
Ağmât'ta geçti hüzünlü bayram!*

*Kızlarını görüyorsun, eski elbiseler içinde aç!
Örgü yapıyorlar insanlara geçimlerini sağlamak için.*

*Huşu içinde teslim olmak için yaklaştılar sana,
Hüsrana uğramış, kırgın gözlerle!*

*Toprak üzerinde dolaşıyorlar çıplak ayakla,
Sanki güzel kokular almamış gibi!*

*Senden sonra kim sabahlarsa mutlu olarak zenginlik içinde,
Rüyaların verdiği gururla sabahlamış olur!”¹⁵⁴*

Cevâmiu'l-kelîm olan Hz. Muhammed (sav) ne kadar doğru söylemiştir:

“Biat ettiniz, size verilen hayvanları aldınız, oluşturulan ziraat imkânlarına razı oldunuz. Cihadı terk ettiniz. Allah, zilleti başınıza musallat etti. Dininize dönene kadar Allah zilleti başınızdan kaldırmaz.”¹⁵⁵

4. Emevi Halifeliğine Son Verilmesi ve Beylikler Döneminin Başlaması

Şüphesiz Endülüs'teki fiilî çöküş, Emevi halifeliğinin sona ermesiyle ortaya çıkmıştır. Bunun ardından gelen uzun yıllar, son derece zor geçmiştir. Ümmet birdi ve halifeleri de birdi. Ancak daha sonra durum şairin belirttiği gibi olmuştu:

*“Endülüs'te beni zahidane hayata sevk eden,
Mutemed ve Mutezad isimleridir.*

*Yerinde değildir memleketteki isimleri,
Aslanın saldırısını anlatan kedi gibi!”¹⁵⁶*

Diğer bir şair şöyle diyor:

*“Her mekânda gruplara ayrıldılar,
Her bir grupta bir halife ve minber!”*

Endülüs'ün önde gelenleri, bütünüyle İslam ümmetini yönetebilecek yeterlilikte değillerdi. İbni Hazm o kişiler için şöyle diyor:

154 Nefhu't Tayyib, c. IV, s. 273-274

155 Ebu Davud, Büyü, 56, 54

156 Sukûtu Endelüs, s. 31

“Allah’a yemin olsun ki, şayet onlar Hıristiyanlara tabi olduklarında işlerinin düzgün gideceğini bilselerdi, hiç zaman kaybetmeden onlara tabi olurlardı. Onların Hıristiyanlarla işbirliği yaptıklarını ve Müslümanlarla savaştıklarını görüyoruz. Allah onların hepsine lanet etmiş ve başlarına kılıçları musallat etmiştir.”¹⁵⁷

Dr. Abdurrahman el-Haci bu idarecilerle ilgili olarak şöyle diyor:

“Endülüs’ün bazı bölgelerinde bencil ve hilekâr insanlar hüküm sürmekteydi. Onlar kendi menfaatleri için Müslümanların maslahatlarına aykırı hareket ediyorlardı. Kendi menfaatlerinden başka bir şey görmüyorlardı. Kendi kabilelerinin otoriteyi ele geçirmesini önemsiyor, fırsat kollamakta olan düşmanla işbirliği yapıyorlardı. Az bir değer karşılığında hükümranlıklarını sürdürmek için Müslümanlar aleyhine ittifaklar kuruyorlardı. İslam ahlakının kaybolmasına bağlı olarak İslam ümmeti büyük kayıplar yaşadı. Endülüs’te görülen medeniyet algısının özünde bulunan Hanif din anlayışına dayalı yöntem terk edilmiş, insanlar haktan sapmışlardı.”

5. Müslümanlar Arasındaki Ayrılık ve Parçalanmışlık

Ayrılık ve parçalanmışlık, beylikler döneminin belirleyici özelliğiydi. Bazı Müslümanlar, kendi inançlarını paylaşmayan diğer Müslüman gruplara karşı Hıristiyanlarla işbirliği yapıyor, anlaşmalar imzalıyorlardı. Bu anlaşmalar Endülüs’te idareyi elinde bulunduran güçlerin arzularıyla paralel olarak namaz kılan insanların kanlarının akıtulmasını dahi içeriyordu. İbni’l Murâbıt, şiirinde Müslümanların bu hâllerini şöyle ifade ediyor:

*“Paramparça oldu Müslümanlar, birlikten eser kalmadı,
Düşmanlarla kurulan birlikler bozulmadı.*

*Ahret özrünüz nedir; Allah’ın nebisine söyleyeceğiniz?
Doğru değildir bu ayrılık yolu!*

*Derse şayet ümmetinden neden ayrıldınız,
Azgın düşmanı seçerek ümmetimi bırakıp!*

*Yemin olsun ki, bunun cezası alınamaz hafife,
O kişi, ne yapar utancından?”¹⁵⁸*

Ne gariptir ki, Tuleytila Müslümanların elinden çıktığında birçok İslam beyliği şehri geri almak için hiçbir girişimde bulunmadı, bölge halkına siyasi veya askerî destek sağlamadı. Sanki söz konusu durum kendilerini hiç ilgilendirmiyormuş gibi davrandılar. Tembellikten, gafletten ve duyarsızlıktan ağızlarını açmış, olan bitene bakmakla yetiniyorlardı. Bazıları bunun da ilerisine geçerek kendilerini Alfonso'nun önüne atıyor, onun her türlü taleplerini yerine getiriyorlardı. Bilmiyorlardı ki, Alfonso için Tuleytila ile diğer İslam bölgeleri arasında fark yoktu. Sıra kendilerine de gelecekti. Ancak bunu temelinde, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bencillik ve kabilecilik anlayışı bulunmaktaydı.¹⁵⁹

6. Bazı Alimlerin Görevlerini Yerine Getirmemeleri

Şüphesiz ümmetin varlığını sürdürebilmesi, âlimlerin varlığına bağlıdır. Âlimler toplumun baş tacı, aydınlığı, ruhu ve hayat kaynağıdır. Âlimler, Rablerine bağlılıkla hak yolda yürüdüklerinde toplumun izzet, keramet ve yücelik yönüne döner. Ancak ne zaman ki âlimler Rablerinin bildirdiği hükümlerden uzaklaşır, nefislerinin istekleri görevlerine ağır basar ve kişisel menfaatlerini sağlamak için gayret ederlerse, işte o zaman ümmetin ışığı söner, ümmet zayıflar, cehaletin karanlıklarına batar.

Hıristiyanların şiddet kullanarak Endülüs'ü süpürüp götürdüğü sırada orada Müslümanlar âdeta boğulmaktaydılar. Bu sırada bazı âlimler ve hukukçular, ümmetin sorunlarını ve pratik durumu unutarak aşırı biçimde mezhep öğretimine ve ayrıntılara yöneldiler.¹⁶⁰

Bunlar hakkında İbni Hazm şöyle diyor:

“Fasıklığı yol edinen fıkıhçılara aldanma! Onlar yırtıcı hayvan kalbi üzerine ceylan derisi giymiş insanlardır. Kötü insanların şerlerini süslü gösterirler, bozgunculuklarında onlara yardım ederler.”¹⁶¹

158 Nâsır El-Ömer, Sukûru'l Endelüs, s. 33

159 Age

160 Nâsır El-Ömer, Sukûru'l Endelüs, s. 35

161 Mecmûu Resâil-i İbni Hazm, c. III, s. 173

Darmadağınık hâldeyken ümmeti bir araya getiren, toplum da birliği sağlayan âlimlerin tarihî süreç içerisindeki rollerinin ne kadar büyük olduğunu unutmuyoruz. Onlar, ümmetin birliği için güçlerinin sonuna kadar mücadele etmişlerdir. Ebu'l Velid el-Bâcî, Ebu Muhammed bin Hazm ve Ebu İshak el-İlbîrî bu âlimlerden bazılarıdır. Bunların dışında daha birçok âlim de sayılabilir.

7. Beyliklerin, Alimlerin Nasihatlerine Kulak Vermemeleri

Bir grup âlim, Müslümanlar arasındaki birliği sağlamak için büyük çaba gösterdi. Ebu'l Velid el-Bâcî bunlardan birisiydi. Doğuda İslam şehirlerini ziyaret ettikten sonra bölgeye dönmüş ve Müslümanların birliğini sağlamak için tek başına mücadele etmiştir.

“Haksızlığa karşı sesini yükseltmiş, sebepler doğrultusunda bölgeyi dolaşmış ve bütün halkını uyarmıştır. Halkı Firavun ailesinin inançlı bireyleri konumuna geçtiğini görmüş ve gerekli uyarıları yapmıştır. Fakat aradığı şuuru, bilinci toplumda bulamamıştır. Çünkü çürük kemiklere üflemiştir. Çürümüş kemikler nasıl işe yaramazsa, onun muhatap olduğu kitle de aynı şekilde işe yaramamış, halk bilinçlenmemiştir. Unutulmuş, terk edilmiş harabelerden netice beklenemez zaten! Ne yazık ki, bölgedeki mücadelesini sürdürürken şehirlerin idarecileri tarafından olumsuz karşılanmış, yıldırılmak istenmiştir. El-Bâcî bu doğrultudaki mücadelesi ve yarışıyla büyük paylar elde etmiştir. İnsanlar onun davet ettiği gerçekleri bilmiyorlar ve hakikatler kendilerine ağır geliyordu. O fakihlerin en zekisi veya toplumda ortaya çıkan problemlerin çözümünü en iyi bilen kişi değildi. Fakat o, mücadele ediyor, sevap elde etmeye, günahlarından kurtulmaya çalışıyordu.”¹⁶²

Endülüs'ün yöneticileri, ümmete liderlik yapacak liyakate sahip değillerdi. Âlimlerin nasihatlerine de kulak vermiyorlardı. Bundan dolayı musibetlere ve afetlere maruz kaldılar. Tuleytıla'nın düşüşü de bu musibetlerden birisiydi.

8. Hristiyanların Toplantıları ve Planları

Hristiyanlar Müslüman beyliklerini ve bunun uzantısı olarak da Müslümanları ortadan kaldırmak için gerekli planlamaları yapmışlardır. Bu planlamaları yapan ve uygulamaya koyan en büyük Hristiyan yöneticilerinden birisi de Kaştâle Kralı Fernando idi.

9. Hristiyanların Birlik İçinde Hareket Etmeleri

Endülüs'te Müslümanlar ayrılık ve parçalanmışlıkta birbirlerine yardım etmezlerken, Hristiyanların durumu oldukça farklıydı. Onlar Müslümanları Endülüs'ten çıkarma konusunda görüş ve eylem birliği içindeydiler, bunun için fırsat kolluyorlardı.

10. Hristiyanların Aldatmaları ve Anlaşmaları Bozmaları

Haçın hizmetkârı Hristiyanlar sözlerine bağlı kalmamışlar, ahde vefa göstermemişler. Verdiği sözde duran Hristiyan sayısı çok az olmuştur. Onlar kendi menfaatlerine ve arzularına uygun olan hareket tarzını benimsemişlerdir. Arzu ve istekleri vefa duygusunun önu geçmiş, bundan dolayı yaptıkları anlaşmaları bozmuşlardır.¹⁶³

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Biz Hristiyanlarız’ diyenlerden de kesin sözlerini almıştık ama onlar da kendilerine zikredilenin (verilen öğütlerin veya kitabın) önemli bir bölümünü unuttular. Bu sebeple kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldı. Yakında Allah onlara yaptıklarını haber verecektir.”*¹⁶⁴

Hristiyanlar Endülüs'te kanla dolu bir tarih bırakmışlardır. İnsanların namuslarına saldırmışlar, birçok kişiyi öldürmüşler ve kadınları esir almışlardır.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Onlarla savaşın ki, Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın, onları rezil etsin; sizi onlara galip kılsın ve mümin toplumun kalplerini ferahlatsın.”*¹⁶⁵

Başka bir ayet şöyledir:

*“Şunu bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir, lakin anlamazlar.”*¹⁶⁶

Hristiyanlar Müslümanlara karşı yaptıkları savaşlarda, onları hunharca öldürmekten kaçınmadılar. Hatta bunu bir hedef hâline getirdiler. Şeytanî hedeflerine ulaşmak için her türlü acı yollarını kullandılar.

163 Sükürü'l Endelüs, s. 40

164 Maide, 14

165 Tevbe, 14

166 Bakara, 12

11. Yardıma Muhtaç Olanlardan Uzaklaşılması

Bu konuyla ilgili olarak Hz. Muhammed'in hadislerini dikkate almamışlardı. Sanki onun kardeşlik ve yardımlaşmayla ilgili hadislerini duymamış gibiydiler. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor:

“Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu düşmana teslim etmez.”¹⁶⁷

Başka bir hadis şöyledir:

“Müminler, bir duvarın birbirine destek veren tuğlaları gibidirler.”¹⁶⁸

Müslüman beylikler, muhtaç olan gruplara yardım etmemiş, bir an önce müdahale etmek yerine geri durmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Tuleytıla'da meydana gelen bir olayı zikretmek yerinde olur. Dr. Abdurrahman el-Hacî Tuleytıla'nın Müslümanların ellerinden çıkışı ve o dönemde beylik yöneticilerinin konumlarıyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Mütevekkil Alellah lakabıyla bilinen Batliyus bölgesinin idarecisi Ömer bin Muhammed el-Eftas, zor günlerinde yardım için Tuleytıla'ya yöneldi. Şayet diğer beyliklerin yöneticileri de onun gibi üzerlerine düşen görevleri yerin getirseslerdi, Tuleytıla Müslümanların ellerinden çıkmaz, Hıristiyanlara geçmezdi. Müslümanlar hem kendilerini hem de şehirlerini koruyabilirlerdi. Ancak bazı idarecilerin menfaatlerini temin etmek ve bencilce duygularla hareket etmekten başka bir yönelişleri yoktu. Bu yaklaşımdaki yöneticiler Endülüs'ten menfaat elde etme ve idari konumlarını sağlamlaştırmanın ardına düşmüşlerdi. Ömrün kısalığı, zeminde mekânda oluş veya temellerin sarsılması dahi bu yaklaşımı değiştirmek için yeterli olmayabiliyordu.”¹⁶⁹

Bunlar, Endülüs'te ortaya çıkan olumsuz durumların sebeplerinden bazılarıdır. Kanaatimce ümmetin düşüşe geçmesinin en önemli sebebi, Allah'ın öğrettiği yöntemden uzaklaşması, sağlam inancın, düzenin ortadan kalkması ve Allah yolunda cihadın terk edilmesidir.

Bu sebeple Murabıtlar, Allah yolunda cihadın eğitimini alıp, bu fik-

167 Buhari, Mezalim, 2442

168 Buhari, Mezalim, 2446

169 Et-Târihu'l Endelüsî

ri ruhlarının derinliklerinde hissettiklerinde ve Ehli Sünnet akidesine göre sağlam inancı benimsediklerinde, Allah onlara dinini ayakta tutma, peygamberinin sünnetini yüceltme ve din kardeşlerine yardım etme konularında başarı nasip etmiştir.

Cihad, en büyük derslerden birisidir. Endülüs'te cihad ruhuyla hareket edildiğinde ümmet yüceliğini ve heybetini korumuştur. Ancak ne zaman Endülüs'te cihad ruhu ortadan kalkmıştır, işte o zaman İslam toprakları ve Müslümanlar inatçı zorbalara, ahirete inanmayan kibirli idarecilerin iştahlarını kabartmıştır. Hz. Muhammed şöyle buyuruyor:

“İşin başı İslam, İslam'ın direği namaz ve zirvesi de cihaddır.”¹⁷⁰

Başka bir hadis şöyledir:

“Allah için yapılan bir sabah veya akşam yürüyüşü, dünyadan ve onun içindeki her şeyden daha değerlidir.”¹⁷¹

C. MURABITLAR DEVLETİ'NİN ORTAYA ÇIKTIĞI SIRADA DÜNYA

O dönemde Avrupa'da ikta sistemi bulunmaktaydı. İnsanlar medeniyetten ve kültürden uzak bir şekilde barbarca bir hayat yaşıyorlardı.

Murabıtlar Devleti'nin kuruluşu sırasında İslam âlemi gruplara ayrılmış, parça parça olmuş vaziyetteydi. Endülüs'te beylikler ortaya çıkmıştı. Selçuklular, Büveyhoğullarını Irak'tan çıkarmayı başarmışlar, Mısır'da Kölemenler idareyi ellerine almışlardı. Mağrib'in orta kesimlerinde Benîhimmâd, Mehdiyye'de ise El-Ma'z bin Bâdis ve torunlarının hâkimiyeti bulunmaktaydı.

Murabıtlar Devleti zaman geçtikçe sınırlarını genişletti, Kuzey Afrika'da fetihler yaptı. Mağrib'de Cezayir ve Rîf'in bir bölümünü topraklarına kattılar. Sahrada Senegal ve Nijer nehirlerine kadar olan bölgede kök saldılar. Bu uzak diyarlarda İslam bayrağının dalgalanmasını sağladılar.

Endülüs'te durum böyleyken, doğuda siyasi durum oldukça karmaşıktı. Zor, ağır ve sert bir süreç yaşanmaktaydı. Bağdat'ta hilafet merkezinde büyük bir sarsıntı vardı. Halife büyük bir tehlike altındaydı. Hilafet meselelerinde yönlendirici bir güç veya yönetime sahip değildi. Bū-

170 Tirmizi, İman, 2616

171 Buhari, 2792

veyhilerin baskı ve zorlamaları o dönemde açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Büveyhilerin etkinliğinin sona ermesinin ardından İslam dünyasında Selçuklular öncülük görevini yerine getirdiler, en güçlü İslam devleti olarak görevlerini ifa ettiler. Ancak Mısır'daki Kölemenler menfaatleri ve hırsları sebebiyle Avrupalılarla anlaşma yaptılar. Bu dönemde Müslümanların işleri oldukça tehlikeli boyutlara taşınmıştı. Ancak doğuda bu dönemde Nureddin Mahmud Zengi ve Selahaddin Eyyübî'nin ortaya çıkışı durumu değiştirmiştir. Bu iki komutan, Hıristiyanların ve Kölemenlerin ortadan kaldırılması veya bölgeden uzaklaştırılması konusunda önemli roller üstlenmişlerdir. Belirtilen ağır şartlar içerisinde yüce Allah hikmeti ve kudretiyle Hıristiyanların sınırsız isteklerini engellemesi için Endülüs'te Murabıtlar Devleti'nin ortaya çıkmasını irade etmiştir. Böylece Kuzey Afrika, Hıristiyanların zalimce isteklerinden korunmuş olacaktı. Bu, yüce olan ve her şeyi bilen Allah'ın düzenlemesidir.

Allah, Murabıtlar Devleti ve onların ordularına İslam'ı ve Müslümanları koruma şerefini ikram etmiştir. Onlar Müslümanların namuslarını, mallarını ve inançlarını korumuşlardır. Bunun bedeli asla maddi karşılıklarla ifade edilemez.

Allah, zor zamanda Murabıtlar Devleti'yle ümmeti yüceltmış, onlarla Mağrip ve Endülüs'te İslam sancağını zirvelere çıkarmıştır.

Murabıtlar, cihad anlayışı doğrultusunda yaptıkları mücadeleler neticesinde din kardeşlerini Hıristiyanların ellerinden ve onların nefretlerinden kurtarmaya güç yetirmişlerdir. Hıristiyanlar askerî olarak büyük hezimetlere uğramışlar. Asırların geçmesine rağmen, bu başarılar tarih sahnesindeki yerini parlak bir ışık olarak korumuştur.

1. Hıristiyanların Müslümanlara Saldırmaları ve Alfonso'nun Genişleme Politikası

Alfonso, Tuleytla'yı ele geçirince her şeyin mümkün olduğunu düşünmeye başladı. Bu bağlamda Hıristiyanların birliğini sağlamaya çalıştı. Endülüs'te İslam devletini ortadan kaldırma konusunda görüş birliğine vardılar. Dinleri bakımından mukaddes gördükleri bu hedefi gerçekleştirmek için yeterli güce sahip oldukları kanaatindeydiler.

Hıristiyanlar iç çekişmelerini bir kenara bıraktılar. Bütün şehirler arasında birlik sağladılar. Büyük bir ordu oluşturdular. Benî Eftas'ın elinde bulunan Kurye şehrini kuşattılar. İşbiliye sınırına ulaştılar. Köyleri ve

yerleşim yerlerini yaktılar. Bir süvari grubu Şezûne bölgesine gitti. Tarif Adası, Cebelitarık Boğazı'nın yakınlarından iki bölüme ayrıldı. Kaştâle bölgesinden gelenler de Serkosta kalesini kuşattılar. Bu ordu, VI. Alfonso tarafından Arcûniler ve Katlûnilerden oluşan orduya yardım etmek üzere kurulmuştu. Sekosta, güçlü bir şekilde korunmuş İslam kalelerinden birisiydi. Serkosta'nın düşüşü, nihayetinde Ebra bölgesinin de Hıristiyanların ellerine geçmesine sebep olmuştur. İspanya'nın Akdeniz sahillerine karargâhlar kurmuşlardı. Tarihçi Yusuf Eşbâh şöyle diyor:

“Hıristiyanlar Sarkosta'yı silahla ve yakarak kırıp ele geçirdiler. Karşılarındakileri din düşmanı olarak gördükleri için, yakıp yıkma ve her türlü zulmü yapma konusunda bir engel tanımıyorlardı. Bu, onların inançlarının gereğiydi. Fakat Müslümanlar, yapmış oldukları kalelerde büyük direniş sergilediler. Mutemen bin Hüd, hızlı bir şekilde adanın güneyindeki din kardeşlerine yardım ulaştıracağına dair söz verdi. Fakat Hıristiyanlar, Serkosta üzerindeki saldırılarının şiddetini gün be gün arttırdılar. Müslümanlar savunma noktalarında çökmelerin olacağından korktular. Hâlleri mersiyelere konu olacak vaziyete gelince, Hıristiyan kuvvetlerine mukavemet edemediklerinden dolayı dışardan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Gözleri Mağrip'te hüküm süren mücahit kuvvetlerine, Murabıtlara döndü.”¹⁷²

Alfonso, çevredeki büyük Müslüman beyliklerine yönelik baskılarının şiddetini daha da arttırdı. Batliyus ve İşbiliye büyük sıkıntı içindeydi. Alfonso, Batliyus şehrinin idarecisi Mütevekkil bin el-Eftas'a bir elçi gönderdi, kalelerin kendisine bırakılmasını, şehri terk edip gitmelerini istedi. Bu hileler ve tuzaklar karşısında Müslüman kuvvetleri zayıf kaldı. İslam beylikleri çökmek üzereydi. Beyliklerin idarecileri dünyalık lezzetlerin ardında koşmaya devam ediyor ve bozgunculuğa devam ediyorlardı. Kendileriyle savaşıyorlar, din kardeşlerine karşı Hıristiyanlarla anlaşma yapıyorlardı. Saldırıları karşısında kendilerini korudukları ve makamlarında kalmalarına müsaade ettikleri için Hıristiyanlara cizye ödüyorlardı. Hıristiyanların himayesi altında olan beyliklerin idarecileri zulüm, haksızlık ve baskıları sebebiyle halktan ümitlerini kestiklerinde kendilerini korumak için Hıristiyanlara yöneliyorlardı. Bundan dolayı yüce Allah beyliklerin yöneticileri arasına başka toplumlarda görülmemiş biçimde haset, ayrılık, kopukluk ve mücadele duygusu vermiştir. Allah'ın yardımı onlara ulaşmamıştır. Zıtlığı ve çatışmayı gidermek için bir kararlılık da ortaya konulmamıştır.¹⁷³

172 Ez-Zelâka, s. 32

173 Abbâdî, A'lâmu'l A'lâm, s. 2411

Endülüs halkı, idarecilerinin ihanet ve güçsüzlüğünü görünce manevi yönden çöküntüye uğradı. Öyle ki, idarecilerin rahat yaşantılarını sürdürmek ve Hıristiyanlara cizye ödemek için aldıkları ağır vergiler halkın savaş gücünü kırmış, onları ümitsizliğe sevk etmiştir. Halk gasbedici idareciler ile fırsat kollayan Hıristiyanlar arasında kalmıştı. Ferdinand'ın oğlu Hıristiyan VI. Alfonso'nun İspanya'daki otoritesi gün geçtikçe artıyordu. Alfonso, İber Yarımadası'nı kuşatmak, topraklarına katmak istiyordu. Müslümanların topraklarını geri almak için giriştikleri savaşlar onun elini güçlendirdi. Tuleytıla şehrine yönelik savaş hazırlıklarına başladı. Savaş yedi yıl sürdü ve miladi 25 Mayıs 1085 (hicri Safer 478) tarihinde kendi elleriyle Tuleytıla'yı teslim aldı. Tuleytıla'nın düşüşü batı İslam dünyasında korkunç bir tepkiye sebep oldu. Müslümanlar tam bir kaybetmişlik duygusu içine girdiler.¹⁷⁴ Ne yapacaklarını bilemediler. Tuleytıla'nın farklı bölgelerindeki insanlar, Alfonso'nun eline geçen yerlerden çıkmaya, göç etmeye başladılar. Dinlerini korumak ve baskıdan kaçmak için Tuleytıla'nın Batliyus bölgesine yerleşmiş olan insanlar, orayı terk etmeye başladılar. Alfonso, Endülüs'te gücün eline geçtiğini gördü. Bütün beldelere yönelik saldırılarını arttırdı. Birçok şehir ve kasaba lanetlenmiş adam Alfonso'nun kontrolüne girdi. Mütevekkil bin el-Eftas ve Batliyus bölgesinin idarecisine elçiler göndererek bazı kalelerin kendisine teslim edilmesini istedi, ellerinden bulundurdıkları sınır kaleleri için de cizye ödemeleri gerektiğini söyledi. Eğer isteği reddedilirse sonlarının hiç de iyi olmayacağını söyleyerek Müslümanları korkutuyordu. Mütevekkil, büyük bir cesaretle Alfonso'nun taleplerini reddetti ve ona karşı meydan okudu. Bu sırada Mütevekkil'in gönderdiği mektup, Müslümanların durumlarını ifade etmek bakımından derin manalar taşır:

“Alfonso, Allah'ın ordularını bilmiyor. Allah, ordularıyla İslam'ı yüceltti, elçisi Hz. Muhammed'in dinini dünyaya yaydı, onu kâfirlere karşı üstün kıldı. Müslümanların şu anki kınanacak durumları, işledikleri günahlar sebebiyledir. Şayet Müslüman idareciler birlik içinde hareket edebilselerdi, babanın başına gelenler bizim başımıza gelmezdi. Senden önceki kralımız kızını Mansur'a hediye etmiş, beraberinde de her yıl ödediği zahireden göndermişti.”¹⁷⁵

Mütevekkil, kadısı âlim ve fakih Ebu'l Velid el-Bâcî'yi Endülüs şe-

174 Devletü'l Murabıtın, s. 61

175 Devletü'l Murabıtın, s. 62

hirlirini dolaşması, düzeni sağlaması, Müslümanlar arasında birliği tesis etmesi ve düşmana karşı ortak savunma düzeninin oluşturulması için görevlendirmiştir. Ancak El-Bâcî bu görevde başarılı olamamıştır. Çünkü idareciler zayıf davranmışlar, devletler oluşturulmak istenen birliğe karşı tavır almışlardı. Halkın gücü tükenmiş, devlet başkanları da düşmanların taleplerini kabul etmiş, onlardan razı olmuşlardı. Şartlar böyle olunca Mütevekkil, yardım talebiyle Yusuf bin Taşfin'e¹⁷⁶ şu mektubu yazmıştır:¹⁷⁷

“Hidayet nuru senin yol göstericidir. Allah senin yardımcın olsun. Hayır yolu, senin yolundur. Barış için prensiplerini belirledin. Cihad için azmettin, elinden geleni yaptın. Kesin bir şekilde ortaya çıktın ki, İslam’a davet konusunda sen en değerli yardımcısın. Müşriklere karşı savaşmada en güçlü komutansın. Bölgemizde dert ve bela baş gösterince senden yardım istemek, bizim için zorunluluk olmuştur. Düşman beyliklerinin askerleri şehrin bütün bölgelerine musallat olmuşlardır. İşgalci güçler düşmanlıklarında aşırı gittiler, en ileri derecede şiddet uyguladılar. Mallara el koydular. Bütün ihtiyaç malzemelerini aldılar. Her türlü tehlikeye halkı razı ettiler. Zalimce uygulamalarına ısrarla ve inatla devam ettiler. Herkese boyun eğdirmek için barbarlıklarına devam ettiler. Eskiden beri yapmakta oldukları uygulamalarını sürdürdüler. Görülen ve görülmeyen her şeyi bitirmek, yok etmek istediler. Hayırseverlik duygularının ortadan kalktığı konusunda kesin ve yaygın bir kanaat ortaya çıktı. Bu şartlarda Hıristiyanların İslam şehirlerini ele geçirme hırsları arttı. Her yöne ateş saçtılar. Kılıçları Müslüman kanna doymuştu. Ölümünden kurtulan insanlar da esir olarak ellerine düşmüşlerdi. Her çeşit belaya maruz kalmışlar, türlü yollarla imtihan olmuşlardı. Ehemmiyet verdikleri meselelerde öne atıldılar. Galibiyet için yürüdüler. Böylece iftira hakka üstün gelmiş, şirk tevhit karşısında galibiyet elde etmiş, inkâr imanın önüne geçmiştir. Bu belayı yardımdan başkası yok etmez. Müslümanların bu zor günlerinde onlara yardım edecek yok mudur? Müslümanların mahremini koruyacak olan yok mu?

Allah dilediğinin arşını devirir, dilediğini zelilken aziz eder. Bu benzeri görülmemiş bir afet ve dengi olmayan bir beladır. Bundan önce seninle konuşmadım, sana mektup yazmadım. Allah seni yüceltsin. Kurye şehrinde sana mektup yazıyorum. Allah onu geri almamızı nasip etti. Orası adadan desteklenmiştir. Oradaki Müslümanlar seçkin insanlardır. Halkın güçsüzlüğü gün geçtikçe artıyor. Diğer yandan dayanışma sürüyor. Bu mücadele me-

176 Age

177 Adnân, Devletül İslam fi'l Endelüs ve Düvelü't Tavâif, s. 91-92

sele sona erene, bela başımızdan gidene, Müslümanlar düşmanın elinden kurtulana kadar devam edecek. Şehirler ve kaleler kurtarılanaya kadar savaş devam edecektir. Orası şehrin her tarafından görülen bir dairesel alan gibidir. Bu, uzak yakın herkes için yeterlidir. Ortak düşman topraklarımızı istila etmiştir. Münafıklığı sürdürün bu işgalci, azgınlığını da gün geçtikçe arttırmaktadır. Eğer acilen ordunuzla müdahale etmez, sipahileri ve süvarileri savaş için hazırlamaz, gerekli hazırlıkları yapıp düşman üzerine yürümezseniz, düşmanın saldırısı daha da şiddetlenecektir. Cihadı teşvik eden ayetleri sizler bilmektesiniz. Hz. Muhammed'in hadislerini çok iyi biliyorsunuz. Bu mektubumu sana getiren büyük fakih, tanınmış vaiz gerekli açıklamaları yapacak, ızahatta bulunacaktır. Önemli noktaları açıklayacak, anlaşılır biçimde meseleyi beyan edecektir. Elçimi sana gönderiyorum. Sevap ümidiyle meşakkati üstlenmiştir. Onun beyanına güveniyorum, dilinin açık ve anlaşılır olduğuna kesin olarak inanıyorum. Selam üzerine olsun.¹⁷⁸

2. Alfonso ve El-Mutemid Bin Abbâd

El-Mutemid bin Abbâd çok hata yapmıştır. Bu hataların en büyüğü, Tuleytıla'daki Müslüman kardeşlerine karşı Alfonso ile anlaşma yapmasıdır. Alfonso kendisine çevredeki beyliklerin idaresini vaat etmişti. Fakat Hıristiyanlar verdikleri sözlere bağlı kalmamış, güvenilir olmadıklarını bir kez daha göstermişlerdir. Alfonso, İşbiye'ye saldırmak ve Kurtuba'yı işgal etmek için sebep arıyordu. Alfonso, El-Mutemid bin Abbâd'dan canından önemli gördüğü kaleleri ve kasabaları teslim etmesini istedi. Alfonso her türlü aşâğılık yöntemi kullandı, cinayetten çekinmedi. Amacı El-Mutemid bin Abbâd'ı yerinden çıkarmak ve taraflar arasındaki anlaşmayı bozmaktı. Alfonso ve Hıristiyanlar intikam duygularına dayalı vahşi eylemlerinin kendilerine göre gerekçelerini buluyorlardı.

Alfonso, piskoposun tavsiyesi doğrultusunda, El-Mutemid bin Abbâd'dan eşinin caminin içinde doğrum yapmasına izin vermesini istedi. Çünkü bu caminin batı kısmı eski Kurtuba kilisesine aitti. Halife Nâsır'ın şehrine çiçeklerle gitmesini istedi. Amacı eşinin güzel kokular içinde iddia edilen kilisenin bereketiyle doğum yapmasıydı.¹⁷⁹ Cizye almaları için Yahudi İbni Sâlib'in komutasında beş yüz kişilik süvari birliğini ona gönderdi. Elçi bağırdı, edepsizce davrandı. Diplomatik teamüllerin dışına çıkarak El-Mutemid bin Abbâd'a yönelik ağız sözler söyledi: "Bu-

178 Devletü'l Murabıtın, s. 63-64

179 Age

nun gibi değersiz paraları alacağımı düşünüyor olamazsın. Ben ancak saf altını kabul ederim. Gelecek sene böyle olmalıdır.”¹⁸⁰

El-Mutemid bin Abbâd, dinine bağlı bir büyüklenme duygusu içerisine girerken, Yahudi elçi de gittikçe sertleşti. Neticede İbni Abbâd heyettekileri öldürdü. Böylece Alfonso'nun istediği oldu. Heyettekilerin öldürüldüğü haberini alınca Alfonso işgal etmek üzere Kurtuba'ya yöneldi. İşbiliye'de El-Mutemid bin Abbâd ile savaşaacağına dair yemin etti. Ordusunu Batı Endülüs'e doğru harekete geçirdi. İşbiliye yolu üzerinde karşısına çıkan bütün kasabaları ve yerleşim yerlerini yakıp yıktı. Başka bir orduyu da farklı bir yoldan İşbiliye üzerine gönderdi. Bu ordu da önüne çıkan yerleşim yerlerini tahrip etti, harabeye çevirdi, insanları öldürdü, mahsulleri yaktı, kan döktü, esir aldı. Cebelitarık Boğazı üzerinde Endülüs'ün güneyinde en uzak noktada bulunan Tarif Adası'na ulaştılar, “Burası Endülüs'ün sonudur.” diyerek atlarını denize sürdüler.¹⁸¹

Buradan Alfonso, Emîr Yusuf bin Taşfin'e şu mektubu gönderdi:

“Gözü olan açıkça görür ki, sen bütün Müslümanların yöneticisisin. Benim bütün Hıristiyanların yönetici olmam gibi. Endülüs'te yorgun ve bitkin düşmüş, ihmal edilmiş Müslüman halkın rahatına düşkün yöneticileri senden korkmadılar. Ben şimdi onları rezil ediyorum. Yerleşim alanlarını harap ediyor, sırları ortaya çıkarıyor, gençleri öldürüyor, çocukları esir alıyorum. Eğer gücün varsa, onlara yardımdan geri duramazsın. Allah'ın sizden bir kişiyi bizden on kişiye denk kıldığına, sizin savaşınızın cennete bizimkinin ise cehenneme götürdüğüne inanıyorsunuz. Biz de Allah'ın bizleri sizlere karşı üstün kıldığına, sizlere karşı bizlere zaferler nasip ettiğine inanıyoruz. Saldırılarımıza karşı kendinizi koruyamadığınız gibi, uzaklaşmaya da güç yetiremiyorsunuz. Geleceğe yönelik planları görüşmek üzere toplantı yapmakta olduğunu öğrendik. Tembellik mi yapacaksın yoksa sana geleni yalanlayacak mısın? Eğer sen geçemiyorsan, yanındaki binekleri gönder biz geçelim. Çok sevdiğin bir yerde seni bekliyor, sana bakıyorum. Şayet bana karşı galip gelersen bu, Allah'ın sana vermiş olduğu nimettir. Eğer ben galip gelirim sana karşı üstünlüğümü ortaya koymuş, otoritemi daha da güçlendirmiş olurum. Allah iradesini dilediği gibi ortaya koyar.”¹⁸²

Yusuf bin Taşfin'in cevabı şöyleydi:

180 Age, s. 66

181 Devletü'l Murabıtın, s. 66

182 Age

“Allah’ın izniyle zaferin sana nasip olduğunu göremeyecek, işitemeyeceksin.”

Ve ekledi:

*“Yükseklerden kibirle yazılandan başka yoktur yazı,
Beşinci Aramram’dan başka yoktur elçi!”¹⁸³*

İşbiliye’ye dönen Alfonso, nehrin kenarında El-Mutemid bin Abbâd’ın başka bir ordusuyla karşılaştı. Şehri üç gün kuşattı. Alfonso, El-Mutemid bin Abbâd’a gönderdiği mektupla sinekleri kovalamak için yelpaze istedi. El-Mutemid bin Abbâd bu muameleye dayanamadı ve cevap mektubunda şunları yazdı:

“Gönderdiğin yazıyı okudum, kendini beğenmişliğini ve kibrini gördüm. Sana Lemtûne’den yelpazeler göndereceğim. Rahat edeceksin, sinekler sana yaklaşmayacak!”¹⁸⁴

Alfonso, İşbiliye’yi terk ederek Sarkosta’ya yöneldi ve orayı kuşatma altına aldı. Kaybetmiş gibiydi, şehir elemli sonunu bekliyordu âdetâ. Yönetici konumunda olan İbni Hûd, Alfonso’nun kuvvetlerine fazla direnemeyeceğini düşünüyordu. Alfonso burayı aldıktan sonra Valensiya üzerine yürüdü. Orayı da Tuleytıla’nın eski yöneticisi El-Kâdir bin Zinnûn’a verdi. Kaştâle ordusu, gördükleri bütün memleketlere saldırıyorlardı. Neticede Gırnata yakınlarındaki Nabar bölgesine ulaştılar. Endülüs üzerindeki tehlike büyüktü. Buna karşılık cesaret kırılmış, maneviyat çömmüş, halk dayanamaz hâle gelmişti. Böyle olunca Kaştâle ordusundan seksen kişi, farklı kabilelerden dört yüz kişiyi hezimete uğratmıştı.¹⁸⁵

3. Kurtuba Alimlerinin Bir Araya Gelmeleri

Endülüs beyliklerinin başına gelen ani kayıpların ardından bölgedeki âlimler, fakihler ve siyasi liderler şehirlerini kurtarmak için nelerin yapılması gerektiği konusunda istişare etmek üzere bir araya geldiler.

183 Târih-u İbni’l Kerdebûs, s. 91

184 Humeyrî, Er-Riyâzü’l Mu’târ, s. 80

185 Târih-u İbni’l Kerdebûs, s. 89

Çeşitli fikirler ortaya atılıp, bunlarla ilgili müzakereler yapıldıktan sonra Murabitlardan yardım istenmesi konusunda görüş birliğine varıldı.

El-Mutemid bin Abbâd, bu görüşün doğru olduğunu ve basiret sahibi bir insanın böyle yapması gerektiğini düşünüyordu. Ordusuna takviye yaptı, kaleleri güçlendirdi ve kurtuluş için Müslüman kardeşlerinden yardım istemeye karar verdi. İsbiliye'nin önde gelenleri El-Mutemid bin Abbâd'a Alfonso ile barış anlaşması yapmasını ve ona boyun eğmesini ve belirttiği bütün şartları kabul etmesini söylüyorlardı. El-Mutemid bin Abbâd yardım isteme konusunda oğlu Reşid'le ve şehrin ileri gelenleriyle istişare etti. Bu düşünce El-Mutemid bin Abbâd'ın gönünle tam olarak yer etmedi, kendisi rahat değildi, bu konuda gerekli desteği göremiyordu. Oğlu Reşid'le yaptığı istişarede şunları söyledi:

“Ben Endülüs'te karanlık deniz ile zalim düşman arasında yalnız, garip bir kişiyim. Bizim Allah'tan başka dostumuz ve yardımcımız yoktur. Endülüs'teki kardeşlerimizden ve komşularımızdan fayda yok. Onlar yardım da etmiyorlar. Başımıza bir musibet gelir veya düşman ağır bir şekilde bastırırsa çözüm yoktur. Lanetli Alfonso, Tuleytıla'yı ele geçirdi. Şehir Müslümanların ellerinden çıkmış oldu. Alfonso şimdi başımı bizlere çevirdi.

Eğer Tuleytıla'dan buraya gelirse, İsbiliye'yi almadan geri dönmez. Sahra'ya, düşman devletin idarecisine elçi gönderip bu lanetli köpeklere karşı bizlere yardım etmesini isteyeceğim. Görüşüm bu yöndedir. Çünkü tek başımıza biz bunlara karşı koyamayız. Alfonso ile anlaşma yaptık, ancak hüsrana uğradık. Ordumuz perişan oldu, genelde ve özelde büyük bir öfke oluştu.”¹⁸⁶

Kendisinden sonra yönetimi eline alacak olan oğlu Reşid şöyle cevap verdi:

“Baba, mallarımızı elimizden alacak, şehrimizi paramparça edecek düşmanların Endülüs'e girmelerine izin verecek misin?”

El-Mutemid bin Abbâd'ın cevabı şöyleydi:

“Oğlum, Allah'a yemin olsun ki, Endülüs'ü inkârcılara veya Hıristiyanlara teslim etmem. Böyle bir şeyi kimse benden duyamayacak. Böyle yaparsam, minberlerden bana lanet yağar. **“Topraklarımda deve görmek benim için domuz görmekten daha iyidir.”**¹⁸⁷

186 Devletü'l Murabitîn, s. 68

187 Age

El-Mutemid bin Abbâd'ın görüşü Endülüs'te yayılınca, beyliklerin yöneticileri kendisini böyle bir uygulamadan sakındırtmaya çalıştılar ve şöyle dediler:

“Faydasız, bir idareciyle iki kılıç bir kına sokulmaz.”

Mâlîka bölgesinin valisi Abdullah bin Sekût, Murabıtları Hıristiyanlardan daha tehlikeli görüyor ve bundan dolayı, onlardan yardım istenilmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Ona göre Endülüslülerin kendi kuvvetlerine güvenmek gerekiyordu.¹⁸⁸

El-Mutemid bin Abbâd'ın İbni Sekût'a cevabı şöyleydi:

“Deve çobanlığı, domuz çobanlığından daha iyidir.”¹⁸⁹ İlave olarak sunu söylemiştir: “İki düşmandan birisi başımıza gelip bizi idare edecekse, Mülessimîn iki şerli içinde şerri az olandır.”¹⁹⁰

El-Mutemid bin Abbâd kendisini kınayanlara şöyle cevap verdi:

“Ey kavmim! Bu durumda iki seçeneğim var. Birincisi kesinlik, ikincisi de şüphe seçeneği. Bunlardan birisini seçmek zorundayım. Şüphe durumuna baktığımızda, Yusuf bin Taşfîn'e veya Hıristiyanlara güvendiğimde, ikisi de verdiği sözde durabilirler veya farklı bir hareket tarzı benimseyebilir. Bu konuda bir kesinlik yoktur.

Ancak kesin olan şudur ki, eğer Yusuf bin Taşfîn'e güvenir, ondan yardım istersem, Allah'ın rızasına yaklaşmış olurum. Aksine Hıristiyanlara boyun eğer onların şartlarını kabul edersem Allah'ın rızasından uzaklaşır, gazabına çarptırılırım. Şüphe durumu geçicidir. Ancak hangi şeyi gerekçe göstererek Allah'ın rızasını bırakıp gazabını seçebilirim ki!”

Bu cevabın ardından çevresindekiler El-Mutemid bin Abbâd'ı kınama konusunda daha dikkatli davranmaya, ona da hak vermeye başladılar.

El-Mutemid bin Abbâd, Murabıtlardan yardım isteme konusunda kesin kararını verdikten sonra Batliyus bölgesinin idarecisi El-Mütevekkil bin el-Eftas ve Gırnata'nın idarecisi Abdullah bin Belkîn es-Senhâcî ile irtibata geçti. Her ikisinden şehirlerinde yargı işlerini sürdüren âlimleri göndermelerini istedi. Amacı bu âlimlerden bir heyet oluşturmak ve oluşturulan heyeti Yusuf bin Taşfîn'e göndermekti. Oluşturulan heyette Kurtuba Yargıcı İbni Edhem, Batliyus Yargıcı İbni Mukâna, Gırnata Yar-

188 Age, s. 69

189 Vefeyâtü'l A'yan, c. VII, s. 115

190 Age

gıcı İbni'l Kuley'î ve El-Mutemid bin Abbâd'ın veziri Ebubekir bin Zeydûn bulunmaktaydı. El-Mutemid bin Abbâd, yargıçlara Yusuf bin Taşfîn'i cihada teşvik etmelini, vezirine de sağlam bir anlaşma yapmalarını söyledi. Hicri 479 tarihinde Yusuf bin Taşfîn'e giden heyet, El-Mutemid bin Abbâd'dan şu mektubu götürmüştü:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Efendimiz Hz. Muhammed'in ailesine ve ashabına salat ve selam olsun. Büyüklerin yardımıyla ayakta duran, cömertçe ikram eden Allah'a yüceliğinden dolayı şükreden, haramlarından ona sığınan, kendisini onun yüceliğine adanmış, karşılığını Allah'tan bekleyen Muhammed Abbâd'dan imam, müminlerin emîri, dinin yardımcısı, hilafet davetini ihya eden büyük komutan Ebu Yakub Yusuf bin Taşfîn hazretlerine.

Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi üzerine olsun.”

Bu mektup hicri 479 yılının Cemaziyelevvel ayında İsbiliye'den Yusuf bin Taşfîn'e gönderilmiştir. Allah onu desteklemiş ve onunla İslam'a zaferler nasip etmiştir. El-Mutemid bin Abbâd'ın yazısı şöyle devam etmekteydi:

“Biz Araplar Endülüs'te harap olduk, kabilelerimiz perişan oldu, birliğimiz bozuldu, kaybetmemize sebep olan unsurlar aramıza girince nesebimiz değişti. Kabilesi olmayan gruplar hâline geldik, aşiretlerimizi bıraktık paramparça olduk. Birbirimize yardım etmez olduk, boş lafımız arttı, lanetli zorba Alfonso bölgemizi eline geçirdi. Tuleytila'da büyük sıkıntılara sebep oldu, pis ayaklarıyla İslam topraklarına bastı, Müslümanları esir aldı. Kalelere ve yerleşim alanlarına el koydu. Biz Endülüs halkının ne kardeşine ne de komşusuna yardım edecek takati kalmamıştır. Şayet dileselerdi bunu yapabilirlerdi. Ancak heveslerine ve arzularına uydular. Neticede kimseye yardım edecek güçleri kalmadı.

Durum son derece kötü, Müslümanlar derin bir hayal kırıklığı içinde. Allah seni destekledi. Müslümanlar içinde efendi kıldı, en büyük idareci hâline getirdi. Seni lider yaptı, önder olarak görevlendirdi. İçinde bulunduğum zor durumu sana arz ettim. Önce Allah'tan sonra da senden yardım istiyorum. İnkârcı düşmanlarla cihad, İslam şeriatını ihya ve Hz. Muhammed'in dinini yüceltmek için size yöneldim. Üstün makamınız sebebiyle Allah ka-

tında sizin için bol sevap vardır. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Yüce Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur.”¹⁹¹

El-Mutemid bin Abbād, âlimlerden ve yaşlılardan oluşan başka bir heyet daha gönderdi. Onlar da Yusuf bin Taşfîn'i Endülüs'ü düşmandan kurtarmaya, Müslümanlara yardım etmeye teşvik ettiler.

Murabıtlar, din kardeşlerinin başına gelenlerden çok etkilendiler. Yusuf bin Taşfîn meseleyi danışma kuruluna sundu. Kurul üyeleri, din kardeşlerine yardım edilmesi ve Allah'ın dini için mücadeleye girişilmesi konusunda görüş birliğine vardılar. Endülüs asıllı Abdurrahman bin Esbât, Yusuf bin Taşfîn'in veziri ve müsteşarıydı. Müsteşar, Yusuf bin Taşfîn'e ordunun güvenle geçebilmesi için Yeşil Adayı El-Mutemid bin Abbād'dan istemesinin uygun olacağını belirtti. Böylece sınırlar korunmuş olacaktı. Müsteşar şunları söyledi:

“Allah'ın izniyle siz dilediğinizi yapabilirsiniz. Her Müslüman'ın din kardeşine yardım etmesi ve onun zaferler kazanması için gerekli katkıyı sunması farzdır.”

Yusuf bin Taşfîn, vezirinin Yeşil Ada'yı almak konusundaki teklifini uygun buldu. Böylece orada ordu savaşa hazırlanacak, diledikleri zaman geçiş yapacaklardı. Yusuf bin Taşfîn Abdurrahman'a şöyle dedi:

“Doğru söyledin, ey Abdurrahman. Dikkatimden kaçan bir konuda beni uyardın. Söylediğin gibi, gerekenin yapılmasını yazıyorum.”

İbni Esbât, El-Mutemid bin Abbād'a şu mektubu yazdı:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Hız. Muhammed'e, ailesine ve ashabına salat ve selam olsun.

Müminlerin emîri, dinin yardımcı, İslam davetinin destekçisi Yusuf bin Taşfîn'den Allah'ın yardımıyla desteklenen El-Mu'temid Alellah Ebu'l-Kâsım Muhammed bin Abbād'a. Allah takvasıyla onun yüceliğini devamlı kılsın, razı olduğu işlerde ona muvaffakiyetler versin. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun.

Değerli mektubun bize ulaştı. Yardım davetinin içeriği konusunda Allah bizi başarılı kılmıştır. Zikrettiğin sıkıntıyı değerlendirdik. Komşularının yardım konusundaki duyarsızlığını gördük. Biz kuzeyde gerekenleri yap-

mak, sana yardımcı olmak ve seni himaye etmek için gerekeni yapacağız. Bu dinimizin bizlere yüklemiş olduğu bir görevdir. Allah'ın kitabında da bu emredilir. Ancak sana yardım edebilmemiz için Yeşil Ada'yı bize vermen gerekir. Böylece dilediğimiz zaman sana yardım için geçiş yapabiliriz. Eğer söylediğimizi kabul edersen, bir heyet gönder ve anlaşmamızı yapalım. Mektubunu bekleyeceğiz inşallah.”

El-Mutemid bin Abbâd, mektubu oğlu Reşid'e söyledi. Reşid, “Baba, istediği şeyi görmüyor musun?” deyince El-Mutemid bin Abbâd, beklenen yardım karşılığında istenenin çok az miktar olduğunu belirtti. Ardından hâkimleri ve fakihleri toplayarak Yeşil Ada'yı Yusuf bin Taşfîn'e hibe ettiğine dair yazısını yazdı, adanın teslimi için gerekli talimatı verdi. Yeşil Ada'yı Yezid er-Râz'i bin el-Mütemid idare ediyordu. El-Mutemid bin Abbâd, emir yazısını Yezid'e göndererek adanın yapılara karşılık Yusuf bin Taşfîn'e rehin olarak teslim edilmesini istedi.¹⁹²

Yusuf bin Taşfîn isteğinin kabul edilmesinden sonra din kardeşlerinin çağrılarına kulak verip sevabını Allah'tan umarak cihad hazırlıklarına başladı. Endülüs halkı için bir aman yazdı ve kimsenin onlara saldıramayacağını aksi hâlde saldırganın kendisini karşısında bulacağını belirtti ve şöyle dedi:

“Ben, İslam'ın zafer kazanması için ilk olarak görevlendirilmiş kişiyim. Bu sorumluluk benden başka kimsenin sorumluluğu değildir. Endülüs'te Müslüman kardeşlerimi korumak benim görevimdir.”

Bu durum, Murabıt kuvvetleri içinde herkese, bütün askerlere ve halka duyuruldu. Merakeş'ten, Sahra'dan, Zâb'dan ve Mağrip'in farklı yerlerinden insanlar gruplar hâlinde yardım ordusuna katılmak için geldiler. Bu kuvvetleri taşımak için gemiler hazırlandı. Gemilerle geçen ilk kişi Murabıtların komutanı En-Nâbiğ Davud İbni Aişe idi. Yeşil Ada, düşmana karşı yapılacak savaşın merkezi oldu. Murabıtların diğer taburları da Yeşil Ada'ya gitti. Yanlarında çok sayıda deve bulunmaktaydı. Onların Yeşil Ada'ya çıkarma yapmaları Endülüs halkını dehşete düşürdü. Çünkü önceden durumdan haberdar olmamışlardı. Çok sayıda deveyi gören at sürüleri o bölgede toplanıyordu.

Murabıtlar ordusu, Yeşil Ada sahillerinde hazır olunca Yusuf bin Taşfîn ve büyük komutanları bölgeye ulaşmak için gemiye bindiler. Yu-

suf bin Taşfın gemiye bindikten sonra ellerini gökyüzüne kaldırdı ve şöyle dua etti:

*“Allah’ım! Sen her şeyi bilensin. Bu seferimiz Müslümanları ıslah içindir. Bu denizi geçmeyi bizlere kolaylaştır. Eğer bunun dışında bir amacımız olursa onu bize zorlaştır, denizi geçmemize izin verme.”*¹⁹³

Allah onların denizden geçişlerini kolaylaştırdı. Hicri 479 yılının Rebiulevvel ayının ortalarında (Haziran 1086) Cuma günü Murabıtlar, denizi aşmışlardı. Yusuf bin Taşfın öğle namazını Yeşil Ada’da kıldı. Ada sakinleri Murabıtlara ziyafet verdiler. Halk, Murabıtların gelişiyle rahatlamış, çok sevinmişti. Yusuf bin Taşfın, Yeşil Ada’nın korunması için gerekli tedbirleri almak ve kaleleri yapmakla işe başladı. Adanın etrafına surlar yaptırdı ve bazı yerlere kule inşa ettirdi. Gözetme ve adayı koruma görevini yerine getirmek üzere bir grup askeri orada bıraktıktan sonra İşbiliye’ye yöneldiler.¹⁹⁴

El-Mutemid bin Abbâd; komutanları, şehrin önde gelenleri ve âlimleriyle birlikte hızlıca Murabıtların emîri Yusuf bin Taşfın’i karşılamaya gitti. Karşılaşmalarının ardından sevgi, muhabbet, samimiyet ve din kardeşliğinden dolayı uzun süre birbirlerine sarıldılar. Allah’ın kendilerine verdiği nimetleri zikrettiler. Birbirlerine sabrı ve İslam dininin zafer kazanması için cihadı tavsiye ettiler. El-Mutemid bin Abbâd, beraberinde hediyeler götürmüştü. Onları Yusuf bin Taşfın’e takdim etti. Ayrıca memurlarına, Yusuf bin Taşfın ve ordusu için ziyafet verileceğini belirtti, gerekli hazırlıkların yapılmasını emretti. El-Mutemid bin Abbâd, cömertliğinin yanı sıra hayrı seven bir kişiydi.

El-Mutemid bin Abbâd, Murabıtlar ordusuna baktı, askerlerin eşsizliği ve görünümün mükemmelliği karşısında hayran kaldı.¹⁹⁵

Yusuf bin Taşfın, ordusunu İşbiliye’ye ulaştırdı. Murabıtlar ordusuyla birlikte yol boyunca sevgi gösterileriyle karşılandı. El-Mutemid bin Abbâd’ın yaşadığı yere ulaşana kadar durum böyleydi. Orada üç gün istirahat ettiler. Sonra Yusuf bin Taşfın, El-Mutemid bin Abbâd’a şöyle dedi:

*“Hangi tarafta olursa olsun, düşmanla cihad etmek niyetiyle buralara geldim.”*¹⁹⁶

193 El-Endelüs fi Ahdi’l Murabıtîn, s. 79

194 Devletü’l Murabıtîn, s. 75

195 El-Hulel, s. 79

196 Devletü’l Murabıtîn, s. 79

Yusuf bin Taşfîn, İşbiliye'deki istirahatı sırasında Endülüs'teki diğer yöneticilerden düşmana karşı savaşmak, Allah yolunda cihad etmek için asker hazırlamalarını istedi.¹⁹⁷ Yusuf bin Taşfîn'in talebine icabet eden ilk kişi, Gırnata'nın başında bulunan Abdullah bin Beklîn es-Senhâcî idi. Malıyla ve otoritesi altındaki adamlarıyla Allah yolunda cihad için yola çıkmıştı. Malika bölgesinin başında bulunan İbni Belkîn'in kardeşi Temîm de Yusuf bin Taşfîn'in davetine icabet edenlerden birisiydi. İbni Samâdih, oğlu Muizziddevle'yi bir grup askerle birlikte cihad için gönderdi. Rabbani önder, meydanların komutanı Yusuf bin Taşfîn, Batliyuş'a yöneldi. Onu şehrin başında bulunan El-Mütevekkil bin el-Eftas, üç farklı noktada yaptığı programlarla karşıladı.¹⁹⁸ Yusuf bin Taşfîn'e hediyeler takdim etti, Murabıtlar için ziyafetler verdi, ordunun hayvanlarını doyurdu. Cömertlik ve ikramla muamele etti. Diğer gönüllü mücahitlerde kendilerine yetişene kadar Yusuf bin Taşfîn orada birkaç gün kaldı. Fakat gönüllü birliklerin çoğu Hıristiyanlarla mücadeleleri sebebiyle Murabıtlara yetişemedi. Cihad için çıkılan sefer uzun mesafeleri içine aldı. Batliyuş'tan seksen mil uzaktaki Zelâka Ovası'na kadar gittiler.¹⁹⁹

Yusuf bin Taşfîn, ordusunda gerekli düzenlemeleri yaptı. Endülüs'lülerden bağımsız bir ordu oluşturdu ve El-Mutemid bin Abbâd'ı ordu komutanı olarak görevlendirdi. Kendi kuvvetlerinin sağında bulunan birliklerin başına El-Mütevekkil bin el-Eftas'ı geçirdi. Doğu Endülüs'ten gelenleri sola konuşlandırdı, diğerlerini de öncü birlik olarak görevlendirdi.

Yusuf bin Taşfîn, Murabıtlar ordusunda süvarilerin komutanlığını Davut ibni Aişe'ye verdi. Seyr bin Ebubekir'e maiyetindekilerin komutanlığını verdi. Murabıtların kalan askerleri de onun komutasında İslam ordusu içinde cihada katıldılar. Hedef saptırmak ve kamufle amacıyla Endülüs askerleriyle Murabıtlar ordusunun askerleri farklı yerlerde konuşlandılar. Endülüs'lüler önde, Murabıtlar Devleti'nin askerleri bir tepe arkasındaydı. Farklı rivayetler bulunmakla birlikte, bu sırada Murabıtlar ve Endülüs'lülerden oluşan büyük ordudaki asker sayısının yirmi dört bin olduğu belirtilmektedir.

Bu sırada Alfonso, Sarkosta kuşatmasıyla meşguldü. Büyük bir ordunun kendisine doğru geldiğini öğrenince ne yapacağını şaşırды, korkuya kapıldı. Sarkosta'nın başında bulunan El-Müstein bin Hûd'dan ku-

197 Müzekkirâtü'l Emîr Abdullâhi s. 104

198 Devletü'l Murabıtîn, s. 80

199 Vefeyâtü'l A'yan, c. V, s. 29

şatmanın sona erdirilmesi karşılığında mallarını korumasını istedi. El-Müstein bin Hûd, Murabıtların yaklaşmakta olduğunu bildiği için Alfonso'nun teklifini kabul etmedi. Müslümanlara karşı savaşında kendisine destek niteliği taşıyacak hiçbir fiile katılmama ve Alfonso'ya yardım etmeme kararı aldı.

Alfonso kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Hızlıca Tuleytıla'ya döndü. Olağanüstü hâl ilan etti ve herkesi savaşa çağırdı. Bazı Hıristiyan beylik başkanlarıyla olan anlaşmazlıklarını çözüme kavuşturdu. Elbortat Dağlarının ötesine haber gönderdi. Kutsal kabul ettikleri savaşa katılmak ve Alfonso'nun yanında olmak için gönüllü Hıristiyan birlikleri yola çıktı. Silah taşımaya güç yetirebilen yaşlı, çocuk herkes Alfonso'nun ordusuna katıldı. Alfonso ordusunda gerekli düzenlemeleri yaptı, orduyu iki büyük kısma ayırdı. Birinci ordunun başına amcasının oğlu Garsiya ve Rodrik'i geçirdi. Daha savaş başlamadan Garsiya ile Alfonso arasında anlaşmazlık baş gösterdi ve Garsiya savaştan çekildi. Böylece birinci ordunun başında Rodrik kaldı. İkinci orduyu iki kanada ayırdı, Emiruz ve Raymond'u komutan olarak görevlendirdi. Ordunun genel komutasını da kendisi üstlendi.²⁰⁰

Alfonso'nun ordusu süvarilerinin çokluğuna güvenmekteydi. Süvariler baştan ayağa zırh giymişlerdi. Sanki demirden bir kale hareket ediyor gibiydi. Bu da Hıristiyan ordusunun cesaretini ve cüretini arttırıyordu. Ordu hazır olduğunda şeytan kendilerine gurur ve kibir duygusu üfledi. Bunun ardından Alfonso; inkârına, inadına, azgınlığına ve inancının bozukluğuna işaret eden şu sözü söyledi:

*“Bu ordu; Muhammed'e, soyuna, ümmetine, insanlara, cinlere ve meleklerle üstün gelir!”*²⁰¹

Alfonso'nun ordusunun önünde bulunan rahipler İncil ve haç kaldırarak askerleri coşturmaya, onların dinî duygularını harekete geçirmeye çalışıyorlardı. Bu sırada Hıristiyan ordusundaki askerlerin sayısı altmış bini geçmişti.²⁰²

Alfonso, ordusuyla Batliyus istikametinde yola çıktı. El-Mutemid bin Abbâd'a şöyle bir mektup yazdı:

200 El-Hulel, s. 34

201 El-Endelüs fi Ahdi'l Murabıtın, s. 83

202 El-Kâmil, c. II, s. 303

*“Komutanınız Yusuf bin Taşfîn bölgesinde hedeflerini gerçekleştirmek için çok çalıştı, denizleri kontrolü altına aldı. Artık karşısında ben varım, bir adım ileriye gidemez. Bana uyun. Ben sizleri yormam. Serbestçe dilediğinizi yaparsınız. Size iyilikle muamele eder, bolluk içinde yaşamamanızı sağlarım.”*²⁰³

Alfonso bu mektubuyla savaşın, sahip olduğu toprakların dışında yapılmasını amaçlamaktaydı. Böylece savaşı kaybedip hezimete uğradığında harabeye dönen yerlerin temizlenmesi, yeniden düzenin sağlanması gibi bir işe gerek kalmayacaktı. Bu yöntemle yerleşim alanlarının harap olmasının önüne geçilmiş olacaktı. Eğer zafer kazanırsa, düşman topraklarında cereyan etmiş olan savaşın kalıntılarını, geride bırakılan harabeyi temizleme, yeniden düzeni sağlama işi de mağlup durumdaki düşmana ait olacaktı.

Alfonso, Zelâka bölgesine ulaştı, Müslümanların karargâhlarına üç mil uzakta karargâh kurdu. İki ordu arasında Batliyus Nehri bulunmaktaydı. Savaşçılar su ihtiyaçlarını bu nehirden karşılamaktaydılar.²⁰⁴

Alfonso, Murabıtların gelişinden dolayı çok sıkıntılı, derin bir rahatsızlık hissetti. Endülüs halkında manevi ruhun ortaya çıktığını gördü. O zamana kadar Endülüs halkına cezaların en kötüsünü, işkencelerin en ağırını reva görüyordu. Adamları öldürüyor, kadınları esir alıyordu. Cizye vermelerine karşılık onları hakir görüyor, küçümsüyordu. Onları oyun, eğlence konusu gibi görüyor, Endülüs'ten köklerini kazımak için fırsat kolluyordu. Amacı bütün bölgede Hıristiyanlığın hâkim olması, bütün insanların boyunlarında haçın yücelmesini sağlamaktı. Ancak Murabıtlar planlarını bozuyor, rüyalarının gerçekleşmesine engel oluyorlardı.

Bu sebeple Alfonso, Murabıtları bölgeye çağıran kişilere, özellikle de El-Mutemid bin Abbâd'a ve arkadaşı El-Mütevekkil bin el-Eftas'a ağır bir darbe vurmak istiyordu. Bölgede zafer kazanması için öncelikle art arda gelen hezimetlerle iç kuvvetlerin kontrol altına alınması, zincire vurulması gerektiğini biliyordu.

Murabıtlar savaştan sonra asıl vatanları olan Mağrip'e döneceklerdi. Endülüs'teki Müslümanların mağlup edilmelerinin ardından Murabıtlar-

203 Er-Ravzu'l Mu'târ, s. 88

204 İbni'l Kerdebûs, s. 93

rın mağlup edilmeleri çok daha kolay olacaktı. Çünkü onlar bölgeye dışardan gelmişler ve coğrafi şartları bilmiyorlardı.

Alfonso'yu bu hayalleri kurmaya sevk eden sebeplerden birisi de Endülüs halkının çoğunun refah ve bolluk içinde yaşamaları, tembellikleri ve dünya hayatına meyletmeleri sebebiyle canlılığını kaybetmeleri ve şehitlikten kaçmalarıydı. Bunun birçok toplumu helake sürükleyen sebeplerden birisi olduğu açıktır.

İşbilye Emîri El-Mutemid bin Abbâd ve Batliyus Emîri El-Mütevekil bin el-Eftas savaşmak konusunda kesin karar vermişlerdi. Eğer zafer kazanırlarsa mutlu bir şekilde yaşayacaklarını, ölürlerse de şehit olacaklarını düşünüyorlardı.²⁰⁵

Murabıtlara gelince, onlar İslam ilkeleri doğrultusunda, Ehlisünnet'in kabul ettiği esaslara uygun biçimde yetiştirilmişlerdi. Buldukları seviyeye, derin bir eğitim sürecinden geçerek gelmişlerdi. Sağlam kişilik ve güçlü imanların oluşmasında Malikî âlimlerin ve fakihlerin rolleri büyüktü. Bunların başında şehadet şerbetini içmiş bir kişi olan Fakih İbni Yasin gelir. Ağır merhalelerden ve kendilerini temizleyen savaşlardan geçişlerdi. Bunun sonucu olarak şehadet sevdalısı hâline gelmişler, Âlemlerin Rabbine güvenip, ona dayanmışlardı. Bunu yaparken zafer için gereken maddi ve manevi tedbirleri almayı da ihmal etmediler.

Murabıtlar, Endülüs'teki savaşın İslam ümmetinin geleceğini belirleyeceğini düşünüyorlardı. Bu sebeple, isyan edip günahlara dalarak hezimete uğramış bir halka güvenmek mümkün değildi.

Diğer taraftan, Murabıtların Endülüs'te kazanacakları zafer, Mağrip'teki düşmanlarını korkutacaktı. Bunun sonucunda İslam âleminden oldukça uzakta bulunan bu bölgede Müslümanlar ve İslam kültürü kurtarılmış olacaktı.

Alfonso, Müslümanlara karşı şiddetli bir haçlı savaşı için hazırlanıyordu. Roma Kilisesi, Alfonso'yu asker ve mal takviyesiyle destekledi, Avrupa şehirlerinde halkı Alfonso'nun ordusuna katılmaya teşvik etti. Bunun kutsal bir savaş olduğunu söyleyerek Müslümanlara karşı halkın manevi duygularını harekete geçirdi.

Maddî yönden Hıristiyanlar Murabıtlardan çok üstün durumdaydılar. Ancak Murabıtların manevi güçlerinin sınırı yoktu.

Yusuf bin Taşfîn, Alfonso'ya yapabileceği üç farklı seçeneği içeren bir mektup gönderdi. İslam'a girmesini istedi. Eğer Müslüman olmayı kabul etmezse cizye ödemesi gerektiğini, aksi hâlde kendisiyle savaşılacağını bildirdi. Yusuf bin Taşfîn'in mektubu şöyleydi:

*“Ey Alfonso, bana karşı ordu hazırladığını duydum. Denizi geçip bize ulaşacağın bir geminin olmasını temenni ediyorsun. Biz sana geldik. Allah bizi ve sizi bu alanda bir araya getirdi. İddianın sonunu göreceksin İnkârcıların çağrısı sapıklıktan başka bir şey değildir.”*²⁰⁶

Alfonso mektubu okuduğunda öfkelenmiş ve aklınca şunları söyledi:

*“Böyle bir mektup olamaz! Ben ve babam, onlardan ve dindaşlarından seksen yıldır cizye alıyoruz!”*²⁰⁷

Yusuf bin Taşfîn'in elçisine şöyle dedi:

*“Komutanına söyle, kendisini yormasın. Ben ona gideceğim.”*²⁰⁸

Bunun manası Alfonso'nun savaşmaya razı olduğuydu. Alfonso İspanya'da Hıristiyan bölgesinin koruyucusuna gitti. Amacı tuzak kurarak Müslümanları aldatmaktı. Savaş gününü sınırlandırmak için Yusuf bin Taşfîn'e mektup yazdı ve şunları söyledi:

“Cuma günü sizinle savaşmak istemeyiz. Çünkü cuma sizin bayramınızdır. Cumartesi Yahudilerin bayramıdır. Bölgemizde Yahudi de çoktur. Bu sebeple cumartesi günü de savaşamayız. Pazar gün bizim bayramımızdır. O günde savaşamayız. O hâlde savaş pazartesi gününe kalmaktadır.”

Yusuf bin Taşfîn, “Bırakın lanetli adamı, dilediği olsun!” dedi. El-Mutemid bin Abbâd buna karşı çıktı ve şöyle dedi: “Bu, Alfonso'nun hilesi, aldatmacasıdır. Bizi kandırmak istiyor, ona inanmayın. Müslümanlar gün boyu cuma namazı için hazırlanırlarken, ansızın saldırmayı planlamaktadır.”²⁰⁹

Müslümanlar, Hıristiyanların hareketlerini izlemek için gerekli hazırlıkları yaptılar. El-Mutemid bin Abbâd'ın düşüncesi doğru ve isabetli çıktı. Düşman kendilerine doğru yönelmeye başlamıştı.

206 Vefeyâtü'l Ayân, c. VII, s. 116

207 Devletü'l Murabıtın, s. 78

208 Razvu'l Kirtâs, s. 94

209 A'lâmü'l A'lâm, s. 243

En ileri derecede kin ve nefretle Rodrik komutasındaki Hıristiyan ordusu Endülüslü Müslümanların karargâhına ansızın saldırdı. Yusuf bin Taşfîn'in destek kuvvet olarak acilen gönderdiği Davud ibni Aişe komutasındaki Murabıt süvari birliği Hıristiyan saldırısına karşı koydu. Murabıtlar, başka bir kuvvete gerek olmaksızın Rodrik'in askerlerine rahatlıkla karşı koydular. Hıristiyan askerleri zor durumda kaldı ve ikinci savunma hattına kadar geri çekilmek zorunda kaldı. Davud ibni Aişe ve askerleri o zamana kadar görülmemiş bir mücadele ortaya koydular. Allah Murabıtlardan şehitler seçti. Çatışma şiddetlendi. Alfonso, ordusunun geriye kalanıyla ilerlemeye devam etti. Korkunç çığlıklarla ilerliyordu. Bu, daha savaşa girmeden önce Endülülülere korku saçıyordu. Kaçmaya yöneldiler. Ancak kendilerini Batliyus surlarının önünde buldular. Kaçmaları mümkün olmadı. Endülüslü süvariler, İşbiliye halkı ve El-Mutemid bin Abbâd'ın kavminden başka kimse mukavemet göstermedi. Büyük bir imtihan süreci yaşanıyor, belalar atlatılıyordu. Savaştığı üç at helak olmuştu. Bu sırada derin bir yara aldı. Korkunç savaş devam etti. El-Mutemid bin Abbâd ve Davud ibni Aişe kılıçları kesmez olana, mızraklar kırılana kadar mukavemete devam etiler. Müslümanlar o savaşta daha önceden eşi görülmemiş bir sabırla mücadele ettiler. Bu hâliyle yapılan cihad, üstün İslam tarihinin eşsiz sayfalarında yerini aldı.

Müslüman kuvvetleri, kindar Hıristiyanların saldırıları ve darbeleri karşısında zayıf düşmeye başladı. Alfonso, zaferin kesinlikle kendisinin olacağını düşünüyordu. Çünkü Müslümanlarda yorgunluk işaretleri belirmişti. Bundan dolayı savunma pozisyonu aldı. Alfonso'nun rüyası çok uzun sürmeden Yusuf bin Taşfîn'in Seyr bin Ebubekir komutasında gönderdiği destek kuvvetler bir anda savaş meydanına çıktılar. Hezimete uğrayacağını düşünen Müslümanlar bir anda manevi yönden güçlendiler, moralleri yerine geldi. Yusuf bin Taşfîn, Murabıtlar ordusuyla ilerlemeye başladı. Düşman askeri arkadan kaçmasın diye hızlı bir kuşatma hareketi başlattı. Kısa sürede Alfonso'nun çadırına ulaşır, onu kuşattılar ve ardından da yaktılar. İçlerinden çok az kişiden başka kurtulan olmadı. Murabıtlar ordusunun yürüyüşüyle yeryüzü sarsılıyor, develerin sesleri göklere yükseliyor, düşmanların kalpleri korkudan titriyordu.²¹⁰

Alfonso bir anda kendisini Müslüman kuşatması altında buldu. Çadırının yakılmış olması sebebiyle savaşa ve mukavemet etme konusunda zorluk yaşadı. Fakat Yusuf bin Taşfîn onun nefes almasına müsaade

etmedi. Müslüman askerleri sel gibi üzerine aktılar. Burada Alfonso ve beraberindeki askerler ölüm kalım savaşı verdiler. Yusuf bin Taşfîn savaş meydanındaki sözleriyle Müslümanların cesaretlerini arttırıyordu. Sözlerinden birisi şöyleydi:

“Ey Müslümanlar topluluğu! İnkârcı İslam düşmanlarına karşı yaptığımız bu savaşta sabredin. Sizden kim şehadetle rızıklandırılırsa, onun yeri cennettir. Kim de bu savaştan sağ çıkarsa ona büyük mükâfat ve ganimet vardır.”

Yusuf bin Taşfîn, bu savaşta yetmiş dokuz yaşında olduğu hâlde en önde düşmanla savaşıyordu. Allah'ın yardımı onu koruyordu.²¹¹ Müslüman din adamları ve âlimler, askerleri cesaretlendiriyorlar ve din düşmanlarına karşı yapmış oldukları bu büyük savaşta sabretmeleri için manevi destek veriyorlardı. Birkaç saat devam eden korkunç savaş meydanında binlerce kişi öldü. Yusuf bin Taşfîn, Sudan'da bulunan özel ordusunu savaş meydanına getirince, alan kan gölüne döndü. Dört bin piyade; kalkan, kılıç ve Hint mızraklarıyla savaş meydanındaydı.²¹²

Süratle savaş meydanına atıldılar ve Hıristiyanların mukavemetini kırdılar. Alfonso'nun ordusu moral olarak çözüldü. İslam ordusundan bir aslan, Alfonso'ya atıldı ve onu bacağundan yaraladı. Hıristiyanlar kaçmaya başladılar. Alfonso yaşamaktansa ölmeyi tercih ediyor, ölümü istiyordu. Beraberindeki beş yüz askerle, savaş meydanına yakın bir tepenin arkasına sığındı. Hava kararınca kaçıp Murabıtların kılıçlarından kurtulmak istiyordu.²¹³

Yusuf bin Taşfîn, ordunun Alfonso üzerine yürümesine engel oldu. Alfonso geceyi fırsat bildi ve Tuleytıla'ya gitti. Yakınlarını, sevdiği adamlarını ve komutanlarını kaybetmiş olarak üzgün, yaralı ve kederli bir şekilde Tuleytıla'ya ulaştı.

Alfonso, Zelâka'da ordusunun büyük kısmını kaybetti. Yusuf bin Taşfîn, öldürülen Hıristiyanların başlarının bir araya getirilmesini emretti. Bunlarla ezan okumak için bir minare yaptılar. Bu unutulmaz savaşta dönemlerinde ender rastlanan birçok âlim ve fakih şehit oldu. Merakeş Hâkimi Abdülmelik el-Mesmûdi, büyük fıkıhçı Ebu'l-Abbâs bin Rumeyle el-Kurtubî bunlardan ikisidir.²¹⁴

211 El-Endelüs fi Ahdi'l Murâbitîn, s. 85

212 Razvzu'l Kırtâs, s. 92

213 Mülükût Tavâif, s. 314

214 Razvzu'l Kırtâs, s. 95

Müslümanlar Hıristiyanların savaş meydanında bıraktıkları ganimetleri topladılar. Bu savaştan sonra Yusuf bin Taşfîn'in Endülüs'teki beyliklerin başkanları üzerindeki etkisi arttı. Böylece amacının Allah yolunda cihad ve İslam'ın zaferi olduğunu gösterdi.²¹⁵

Yusuf bin Taşfîn, Mağrip'e kesin bir zafer kazandıklarını bildirmek üzere haberler gönderdi. Bu amaçla gönderdiği mektuplarından birisi şöyledir:

“Razı olduğu biçimde dinine bağlı olan kimselere zafer nasip eden Allah'a hamd, yarattıklarının en üstünü ve en faziletlisi Hz. Muhammed'e salat ve selam olsun. Düşmanla karşı karlıya geldiğimizde öncelikle onları İslam'a davet ettik. Bunu kabul etmezlerse cizye ödemek veya savaşmak konusunda serbest olduklarını söyledik. Savaşı seçtiler. 15 Recep Pazartesi günü savaşa başlamayı kararlaştırdık.

Düşman, ‘Cuma Müslümanların bayramıdır; cumartesi Yahudilerin bayramıdır. Bizim çok sayıda Yahudi askerimiz var. Pazar bizim bayramımız.’ dedi ve pazartesi savaşa başlamayı kararlaştırdık. Ancak lanetli adam kendi isteğiyle koyduğumuz şarta muhalefet etti. Onların hilekâr insanlar olduklarını verdikleri sözlerden döndüklerini biliyoruz. Tedbir olarak önceden harp düzeni almıştık. Düşmanın hareketlerini gözlemleyip bize bildirsin diye gözcüler görevlendirdik. 12 Recep Cuma günü düşmanın Müslümanlara doğru yöneldiğini öğrendik. Çoğunluk, Alfonso'nun cuma gününü fırsata dönüştürmek istediği düşüncesindeydi. Kahraman Müslümanlar ve mücahit süvariler düşmandan önce harekete geçti, onlardan önce mevzi aldılar. Alfonso'nun ordusunda önce onların üzerine atıldılar. Aslanın avına saldırması gibi onlar da Hıristiyanlara saldırdılar. Görünür biçimde zafer sancağımızı kaldırdık. Alfonso tarafındakiler Lemtüne ordusuna baktılar. Hıristiyanlar zafer sancağımızı ve büyük bir intizamla ilerleyen ordumuzu görünce şaşırdılar. Şimşekler Hıristiyan ordusunu kaplamıştı. Kalkan bulutları kendilerini gölgeliyordu. Bu şartlarda büyük bir korkuya kapıldılar. Hıristiyanlar azgın komutan Alfonso'dan bir çözüm bekliyordu. Müslümanlara karşı kötü bir hamle yaptılar. Murabıtlar bu hamleyi kolaylıkla karşıladılar. Çünkü onların niyetleri samimi, mücadeleleri yüce idi. Savaş gittikçe şiddetleniyor, rüzgâr fırtınaya, kasırgaya dönüyordu. Kılıç ve kalkan sesleri göğe yükseliyor, asker darbe alıyor, yaralanıyordu. Meydan kan gölü hâ-

line gelmişti. Allah gökten dostları üzerine üstün bir zafer indirdi, onları başarılı kıldı.

Alfonso, bir dizi yaralı olarak geriye çekildi. Bir ayağı yaralıydı. Yanında seksen bin süvari ve iki yüz bin piyadeden sadece beş yüz asker kalmıştı. Allah bir anda hepsini perişan etti. Alfonso şu dağın arkasına sığındı. Orası bölgenin en yüksek noktasıydı. Tepeden gördükleri karşısında yıkılıyordu. Çünkü ordusu ve mevzileri alev elev yanıyordu. Orada sabırla beklemeye çalıştı. Saldırıya direnme gücü olmadığı gibi, kendisine yardım gelme imkânı da yoktu. Korkuyla dua ediyor, ‘Yazıklar olsun bana!’ diyor, gece karanlığında kurtulabileceğini ümit ediyordu.”

Kazanılan zafer karşısında Yusuf bin Taşfîn Allah’a hamd etti. Çünkü savaşında ortasında, ordusunun zafer kazanacağı ortaya çıkmıştı. Düşmanla yapılan cihad zaferle sonuçlandı. Bundan dolayı Allah’a çokça şükrettiler. Düşmanın mevzileri ele geçirilmiş, karargâhı yerle edilmiş, beraberinde getirdiklerine el konulmuştu. Büyük komutan bütün bunları gözleriyle görüyor ve Allah’a şükrediyordu. Fakat Alfonso, çıktığı tepeden ölüm korkusuyla savaş meydanına bakıyordu. Üzüntü ve öfkeden parmak uçlarını ısıırıyordu. Çok sayıda Hıristiyan askeri savaş meydanından kaçıyor. Hezimete uğrayan Endülüs başkanları da bunlar arasındaydı. Utanarak geri döndüler. Hepsi düşmanı görünce savaş meydanını terk ettiler. Ancak az sayıda Müslüman mücadeleye devam etti. Savaş meydanını terk etmeyip mücadeleye devam edenlerden birisi de El-Mutemid bin Abbâd’dı. İbni Abbâd, kanadı kırık, güçsüz düşmüş bir hâlde Yusuf bin Taşfîn’in yanına gitti. Hem yaralanmıştı hem de hastaydı. Kesin zaferden dolayı onu tebrik etti. Alfonso karanlıkta kaçtı. Nereye gittiğini kestiremiyordu ve uykusuzdu. Beş yüz askerle birlikte öldü. Beraberinde beş yüz asker vardı ancak Tuleytıla’ya sadece yüz asker girebildi. Bundan dolayı Allah’a hamd olsun.

Allah bu büyük zaferi hicri 12 Recep 479 (miladi 23 Ekim 1086) tarihinde Müslümanlara nasip etmişti.²¹⁶

El-Mutemid bin Abbâd, İsbiliye’deki oğlu Reşid’e zafer müjdesi gönderdi. İnsanlar o sıcak günlerde güzel bir haber bekliyorlardı. Müjde yazısı iki satırı geçmiyordu. Gönderilen mektup şöyleydi:

“Müslümanlar azgın düşman Alfonso ve ordusuyla karşılaştı. Allah

Müslümanlara fetih nasip etti. Onların elleriyle müşrikleri hezimete uğrattı. Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'adır. Bunu Müslüman kardeşlerimize duyur. Selam üzerine olsun."

Reşid babasının mektubunu İşbiliye Camisi'nde okudu. Herkes çok sevindi. Sonra zafer mektuplarının biri diğerini takip etti. İbni Abdullah bin Abdulber en-Nemrî bu mektupları yazanlardan birisiydi. Bu mektuplar, savaşın akışını, ayrıntılarını ve Alfonso'nun hilelerini içermektedir. Hayırlı sonuç Allah'a gönülden bağlı kimselerindir.²¹⁷

Endülüslülerin yaşadıkları bu savaş Yermük ve Kadisiye gibi olmuştur: "Yermük ve Kadisiye gibi savaşlar bir daha görülmemiş, onların benzeri duyulmamıştır. Kim böylesine büyük bir güce karşı koyup fetihler elde edebilir! Allah'ın ikramıyla fetih kazanılmış, o gün, büyük bir gün olmuştur. Dinin ayağı kaydıktan sonra tekrar sabitlenmiş, İslam üzerindeki karanlık perdeler kaldırılmış ve hakkın parlaklığı ortaya çıkarılmıştır."

4. Zelâka Savaşı'nın Sonuçları

Zelâka Savaşı'nın birçok önemli sonucu vardı. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

a. Endülüs halkının maneviyatının güçlenmesi. Özellikle de Sarkosta'nın acı bir şekilde düşüşünün ardından Allah'ın kendilerini kurtarması, maneviyatlarını son derece güçlendirmiştir. Çünkü bu savaş neticesinde beylik başkanları Hıristiyan kâbusundan uyanmış oldukları gibi, onların cizye ve benzeri sınırsız isteklerinden de kurtulmuş oldular.

b. Bu savaş sonucunda beyliklerin başkanlarının, halkları karşısındaki heybetleri yok oldu. Özellikle de savaşın başlangıcında hezimete uğramış olmaları bu duruma yol açtı. Şayet Allah Murabıtlarla kendilerini desteklemeseydi Endülüs ellerinden gidecekti.

c. Savaş sonrasında halk, İslam'a uymayan vergileri ödemekten kaçındı. Murabıtlar da İslam'ın ruhuna ve prensiplerine uymayan vergilerin toplanmasını istemiyorlardı.

d. Bu savaşın kazanılması, beyliklerin ömrünü uzatmıştır.

e. Zelâka Savaşı sonrasında bütün dünyada Yusuf bin Taşfîn ve Murabıtların yıldızı parlamıştır.

f. Tereddüt yaşamının yanında Murabıtlara saldırmak için fırsat kollayan Mağrip kabileleri bu savaş sonrasında Yusuf bin Taşfin ve Murabıtların üstünlüklerini kabul etmişlerdir. Böylece bu kabileler saldırganlıklarına son vermişler, bölgeden sükûnet hâkim olmuş ve Murabıtların hâkimiyeti tamamen kabul edilmiştir.

g. Doğu ve batı İslam âleminde olumlu bir hava esmiş, âlimler ve fakihler bu mutlu haber karşısında çok sevinmişlerdir.

h. İspanya Hıristiyanları zihinlerinde derin izler bırakan büyük bir hezimet yaşadılar. Böylece Endülüs ve diğer bölgelerdeki Müslüman topraklarına yönelik işgal emellerinden vazgeçmiş oldular.

i. Bu yenilgiden sonra Hıristiyanlar işlerini daha düzenli yapmaya ve aralarında birlik sağlamaya çalıştılar. Adım adım iç çekişmelerini sona erdirmiyorlardı.

Belirtilen sonuçlar ve burada ifade edilmeyen başka sonuçlara bağlı olarak Endülüs ve Mağrip'te tarihin akışı değişmiştir.

Yusuf bin Taşfin, savaştan sonra gerekli düzenlemeleri yapmış, İşbi-liye'ye dönmüş ve genel toplantı için Endülüs'ün ileri gelenlerini davet etmiştir. Bu toplantıda Endülüs'ün ileri gelenlerinden, ortak düşmanlarına karşı ittifak hâlinde olmalarını istedi. Çünkü düşman onların ihtilaflarından istifade etmekteydi. Toplantıda bulunanların tamamı, Yusuf bin Taşfin'in talebini kabul ettiklerini, o doğrultuda hareket edeceklerini belirttiler. Yusuf bin Taşfin dönerken, Endülüs'ü korumak üzere Seyr bin Ebubekir komutasında üç bin asker bıraktı.²¹⁸

5. Yusuf Taşfin'in Mağrip'e Dönüşü

Yusuf bin Taşfin zaferin meyvelerini toplamadan Mağrip'e geri dönmüştür. Tarihçiler onun erkenden dönüşüyle ilgili olarak birçok sebep ileri sürmüşlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir:

a. Hasta olan oğlu Ebubekir'i Mağrip'te işleri yürütmek üzere yerine görevlendirmişti. Ancak savaş sırasında Ebubekir hastalığının da etkisiyle öldü. Bu, Yusuf bin Taşfin'in derhâl Mağrip'e dönmesini gerektirdi.

b. Doğu sınırlarında sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Beniham-mâd, Beni-hilal Araplarıyla anlaşmış ve iki grup birlikte Yusuf bin Taşfin'in merkezde olmayışını fırsat bilerek Murabıtların doğu sınırına saldırmaya başlamıştı.

c. Şehirlerde ve kasabalarda görevlendirdiği valileri ve idarecileri kontrol etmek istedi. Bununla birlikte halkın durumunu da görmüş olacaktı.

d. Yusuf bin Taşfîn, Endülüs Müslümanlarının ısrarlarından kurtulmak istiyordu. Halk, Yusuf bin Taşfîn'den Alfonso ve ordusunu takip etmesini istiyordu. Ancak o, kuvvetlerinin geniş çöl arazilerini kuşatmak için yeterli olmadığını bilincindeydi.

e. İbrahim bin Ebubekir bin Ömer, babası El-Mücahit el-Kebîr'den dolayı kendisinin de idareye katılma hakkını olduğunu iddia ediyordu. Bu durum Yusuf bin Taşfîn'i rahatsız etmiş ve onun Mağrip'e dönüşünü hızlandırmıştır.

İslam tarihine baktığımda ümmetin hayatından büyük bir mananın desteklendiğini görüyorum. Dikkat edin! Hakla batılı birbirinden ayıran büyük savaşlar ancak Allah'ın dinini, halka, orduya ve komutanlara uygulayan toplumların varlığı durumundan kazanılabilmektedir. Şayet bunlardan birisinde İslam'ın prensipleri uygulanmıyorsa, o topluma Allah zaferler nasip etmez. Bunu Murabıtlarda açıkça görmek mümkündür. Onlar dereceli olarak ilerlediler, Allah'ın hükümlerini hayatın bütün alanlarına hâkim kıldılar.

Bu çerçevede bakıldığında Murabıtları başarılı kılan en önemli sebebin mutlak olarak İslam prensiplerini, Kur'an'ı ve sünneti hem toplumda, hem devlet idaresinde, hem orduda hem de askerlerin yaşantılarında hâkim kılmaları olduğu görülür. Bundan dolayı, Allah'ın hükümlerini halkında, ordusunda ve hayatının bütün alanlarında uygulayan toplumların ulaştıkları seviyeyi, Allah'ın hükümlerine bağlılığın toplumlarda ortaya çıkardığı etkiyi açıklamak bizim için son derece önemlidir.

D. ALLAH'IN HÜKÜMLERİNİ UYGULAMANIN MURABITLAR TOPLUMUNDAKİ ETKİLERİ

Allah'ın kitabını, elçisinin sünnetini, halkların ve ümmetlerin hayatlarını derinlemesine düşünmek, kişiye Allah'ın sünnetinin nefislerde ve kâinatta ortaya çıkardığı etkiyle ilgili gerçek bir bilgi verir. Allah'ın sünnetini ve kanunlarını Kur'an en açık biçimde ortaya koymuştur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Allah size (bilmediklerinizi) açıklamak ve sizi, sizden önceki iyilerin yollarına iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilicidir, yegâne hikmet sahibidir.”*²¹⁹

Allah'ın kanunu, Hz. Muhammed'in sahih sünneti üzerinde yapılacak mütalaa ve ayrıntılı çalışmalarla da ortaya çıkar. Resûlullah (sav), Allah'ın sünnetini ashabına öğretmek için âdeta fırsat kolluyordu. Hz. Muhammed'in devesiyle ilgili olay bunun basit bir örneğidir. Hz. Muhammed'in devesi Azbâ yerinden kalkmıyordu. Bir Arabi üzerindeyken, deve ayağa kalktı. Bu durum sahabeyi rahatsız etti. Daha sonra Resûlullah (sav), Allah'ın bir kanununa işaret ederek şöyle buyurdu:

*“Belirlenenden başka hiçbir şeyin kaldırılmaması Allah üzerine hak olmuştur.”*²²⁰

Allah'ın kitabı gayret ve yorgunlukla farklı mekânlarda Allah'ın kanunlarının gerçekleşme biçimlerini ve sonuçlarını gözlemlememizi istemektedir. Tarihin farklı dönemlerinde ve insanların hayatlarında Allah'ın sünnetinin nasıl gerçekleştiğini görmeli, ders almalıyız.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Sizden önce nice (milletler hakkında) ilahî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah'ın ayetlerini) yalan sayanların akıbeti ne olmuş, görün! Bu (Kur'an), bütün insanlığa bir açıklamadır, takva sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.”*²²¹

Kur'an bizleri bakış ve düşünce yollarıyla Allah'ın sünnetini bulmaya yönlendirmektedir. Bununla ilgili ayetler şöyledir:

*“De ki: ‘Göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın!)’ Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz. Onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların (acıklı) günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: ‘Haydi bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.’”*²²²

Ayetlerin tümüne baktığımızda sünnetullahın şu özelliklere sahip olduğunu görüyoruz:

- Sünnetullah önceden takdir edilmiştir. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

219 Nisa, 26

220 Buhari, Cihad, 2872

221 Âli İmran, 137-138

222 Yunus, 101-102

*“Allah’ın, kendisine helâl kıldığı şeyde Peygamber’e herhangi bir vebal yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allah’ın âdeti böyle idi. Allah’ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.”*²²³

Yani Allah’ın kanunu önceden belirlenmiştir. Bu kanunlar muhal değildir, imkân dâhilindedir. Hayalî değil, gerçektir. Değiştirilmesi mümkün değildir. Dilediği olur, dilemediği olmaz.

- Allah’ın hükümleri değişmez, dönüşmez. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Andolsun, ikiyüzlüler, kalplerinde hastalık bulunanlar (fuhuş düşüncesi taşıyanlar), şehirde kötü haber yayanlar (bu hâllerinden) vazgeçmezlerse, seni onlara musallat ederiz (onlarla savaşmanı ve onları şehirden sürüp çıkarmanı sana emrederiz); sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler. Hepsi de lanetlenmiş olarak nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve mutlaka öldürülürler. Allah’ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”*²²⁴

Konuya işaret eden diğer ayetler şöyledir:

*“Eğer kâfirler sizinle savaşsalar, arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı. Allah’ın, öteden beri süregelen kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.”*²²⁵

- Allah’ın kanunları sürekli. Onun belirlediği evrensel yasalarda kesinti olmaz. Bununla ilgili ayet şöyledir:

*“İnkâr edenlere, (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle. Yok, geri dönerlerse kendilerinden öncekilerin hâli gözlerinin önündedir!”*²²⁶

- Allah’ın kanunlarına muhalefet edilemez. Bu kanunlara aykırı davranan kişinin herhangi bir menfaat elde edebilmesi söz konusu değildir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonu nasıl olmuştur, görsünler! Öncekiler bunlardan daha çoktu, kuvvetçe ve yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler. Fakat kazandıkları şeyler onlara asla fayda vermemiştir. Peygamberleri on-

223 Ahzab, 38

224 Ahzab, 60-62

225 Fetih, 22-23

226 Enfal, 38

lara apaçık bilgiler getirince, onlar kendilerinde bulunan (beşeri) bilgiye güvendiler (onu alaya aldılar). Alaya aldıkları şey kendilerini boğuverdi. Artık o çetin azabımızı gördükleri zaman, ‘Allah’a inandık ve O’na ortak koştığımız şeyleri inkâr ettik.’ derler. Fakat azabımızı gördükleri zaman imanları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah’ın kulları hakkında süregelen âdeti budur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrayacaklardır.”²²⁷

- Allah’ın kanunları inatçılara fayda sağlamaz. Fakat takva sahipleri Allah’ın kanunlarına bakarak öğüt alırlar.

“Sizden önce nice (milletler hakkında) ilahî kanunlar gelip geçmiştir. Onun için, yeryüzünde gezin dolaşın da (Allah’ın ayetlerini) yalan sayanların akıbeti ne olmuş, görün! Bu (Kur’an), bütün insanlığa bir açıklamadır; takva sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.”²²⁸

- Allah’ın kanunları, salih kimseler için de günahkârlar için de geçerlidir. İnsanların en değerlileri olan peygamberler dâhil bütün insanlar için Allah’ın kanunları geçerlidir. Allah’ın, dinine uygun veya muhalif yaşayanlar için cari olan kanunları vardır. Murabıtlar bütün işlerinde Allah’ın hükümlerine bağlı kaldıkları gibi, devletin kuruluşunda ve genişleme süreçlerinde de asla Allah’ın hükümlerinden ayrılmamışlardır. Allah’ın kanunlarına bağlı olarak hayatlarını sürdüren toplumların ulaştıkları konumların anlaşılması bakımından Murabıtlar Devleti açık bir örnektir.

Allah’ın kanunlarına göre yaşamamanın dünyevi ve uhrevi etkileri vardır. Mülessim’in üzerinde yaptığım araştırmalarımda Allah’ın kanunlarına uygun yaşamamanın dünyevi sonuçlarını tespit etme imkânım oldu. Allah’ın kurallarına bağlılığın dünyevi etkilerinden bazıları şunlardır:

1. Yerleştirme ve Sağlamlık

Murabıtlar, Abdullah bin Yasin’den itibaren devletin kuruluşunun bütün aşamalarında Allah’ın dinine bağlı kalma, onun hükümlerini nefislerinde ve ailelerinde uygulama konusunda son derece dikkatli davranmışlardır. Gizli ve açık uygulamalarında Allah için samimi olmuşlardır. Bundan dolayı Allah kendilerini güçlendirdi ve devletlerini kurup

227 Mümin, 82-85

228 Âli İmran, 137-138

otoriteyi ellerine alana kadar kendilerine yardım etti, devamlılıklarını sağladı. Murabıtlar, hükmettikleri topraklarda Allah'ın hükümlerini uygulamışlardır. Bundan dolayı yüce Allah onları buldukları yerde sağlamlaştırmış, kendilerine güç ve otorite vermiştir.

Bu, İslam'ın hükümlerini uygulama konusunda ciddi davranıp gayret eden toplumlar ve ümmetler için mer'i olan hükmüdür. Allah'ın hükmü toplumlara göre değişme göstermez.

Kur'an'ı derinlemesine düşünen kişi Allah'ın bu kanunun kişiler, toplumlar ve ümmetler için geçerli olduğunu görür. Hz. Yusuf, büyük imtihanlardan başarıyla geçince Allah ona otorite verdi. Çünkü samimi kullardandı. Kral kendisine, *“Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin.”*²²⁹ dediğinde o, artık vaktin geldiğini, yeni bir sürece gireceğini, Allah'ın kendisine güç vereceğini anlamıştı. Gerekli hazırlıkları yaptı ve elçilik görevini yerine getirmek için harekete geçti. *“Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim” dedi.*²³⁰ Böylece bulunduğu yerde konumu sağlamlaştırılmıştı. *“Ve böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi erdştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.”*²³¹

Yüce Allah, İsrailoğullarının da yeryüzünde sağlam bir şekilde yerleştirdiklerini, yetkilendirildiklerini bildirmektedir. Bununla ilgili ayet şöyledir:

*“Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları (mukaddes topraklara) vâris kılmak istiyorduk.”*²³²

Allah onları yeryüzünde varis kıldıktan sonra, ayette geçen iradesinin yansıması olarak dilemiş ve onların konumlarını sağlamlaştırmıştır. Bununla ilgili olarak Kur'an'ın buyruğu şöyledir:

*“Ve o yerde onları hâkim kılmak; Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan (İsrailoğullarından gelecek diye) korktukları şeyi göstermek (istiyorduk).”*²³³

Allah'ın yerleştirme ve sağlamlaştırma kanunu Kur'an'da açıkça gö-

229 Yusuf, 54

230 Yusuf, 55

231 Yusuf, 56

232 Kasan, 5

233 Kasan, 6

rûlmektedir. Toplumların ve ümmetlerin tarihleri de bu gerçeği ispatlamaktadır.

Yüce Allah, daha önceki ümmetlere vaat ettiklerini bu ümmete vaat etti ve son ümmetine de aynı vaatlerle hitap etti. Yüce Allah Nur suresinde şöyle buyuruyor:

*“Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslam’ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır.”*²³⁴ Daha önce İsrailoğullarına da aynısını vaat etmişti.²³⁵

İnsanlar Allah’ın hükmüyle amel ettiklerinde, bunun ürünleri mutlaka gelecek, sonsuz etkileri ortaya çıkacaktır:

“Onlar için beğenip seçtiği dini (İslam’ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti.”

Dinin kurallarını uygulamak, toplumun bir bölgeye sağlam bir şekilde yerleşmesine sebep olduğu gibi, bir yandan da dinin hükümlerinin uygulanması insanları vaat edilen güzelliklere ulaştırır.

Bunlar, Murabıtların uyguladıkları Sünni yöntem üzerinde yaptığım çalışmalar neticesinde elde ettiğim malumatlardır.

2. Güven ve İstikrar

Murabıtlardan önce Mağrip, çekişme hâlindeki beyliklerden oluşuyordu. Bazı küçük devletlerin, kendilerini millet yapılanması dışına çıkaran inançları vardı. Mülessim’in kabileleri arasında şiddetli mücadeleler vardı. Ancak onların Zenûcilerle devam eden mücadeleleri de kendi içlerinde istikrarın oluşmasını sağlamadı. Bütün bunlar korku ve şiddetli sıkıntıdan başka bir şey ortaya çıkarmadı.

Allah, Murabıtlara Senhâce kabileleri arasında birlik sağlamalarını nasip ettikten sonra, onlar da yaptıkları cihadlarıyla güzel bir yaşantı or-

234 Nûr, 55

235 Tefsiru’l Celâleyn, s. 466

taya koydular. Bütün Mağrip'te birlik sağlandı. Allah'ın emirleri doğrultusunda devletlerini idare ettikleri için Allah, hâkim oldukları bölgelere güven ve istikrar verdi.

Allah, Murabıtları buldukları bölgeye yerleştirmiş, konumlarını sağlamlaştırmış ve bu konumlarını korumaları için güven ortamıyla istikrar sebeplerini var etmiştir. Bu, Allah'ın inanan ve dinin hükümlerine göre yaşayan toplumlarda cari olan hükmüdür. Böylece yüce Allah gönüllerinde güven duygusunun hissedilmesini ve realitede güvenin ortaya çıkmasını sağlar. İşlerin kontrolü ve güçlerin yönlendirilmesi onun elindedir. O, kalpleri tersine çevirendir. Tevhit dini üzere dosdoğru olan ve her çeşit şirkten kendisini arındıranlara mutlak güvenlik verir.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.”*²³⁶

Gönüller büyüğüyle ve küçüğüyle şirkin bütün çeşitlerinden uzak durduklarında azap ve sıkıntı korkusundan güven içinde olurlar. Allah'ın hükümlerini uygulamak nefislere rahatlık verir. Çünkü Allah'ın adaleti, rahmeti ve hikmetinin tezahürü insanlara güven duygusu verir. Allah inanan kullarına yeryüzünde yerleştirilmelerini ve konumlarının sağlamlaştırılmasını vaat etmiştir. Bunun ardından onları güvenden ve huzurdan mahrum etmez. Onları her çeşit korkudan uzaklaştırır. Bununla ilgili ayet şöyledir:

*“Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslam'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler, hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır.”*²³⁷

Kulluğun Allah için yapılması, bütün şirk çeşitlerinden uzak durulması gerek kişiler, gerekse halk düzleminde güvenliğin ortaya çıkmasına sebep olur.

Bu, Murabıtların gerek halkın yaşantısında gerekse devlet idaresinde takip ettikleri ilahi referanslı yoldur.

236 En'am, 82

237 Nûr, 55

3. Yardım ve Zafer

Murabıtlar sahip oldukları bütün imkânlarla Allah'ın dinine yardımcı olma konusunda hırslı davranmışlardır. Çünkü Allah dinine bağlı kalanlara gücü ve yüceliğiyle yardım edeceğinin garantisini vermiştir. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır. (Resûlüm!) Eğer onlar (inkârcılar) seni yalanlıyorsa, (şunu bil ki) onlardan önce Nuh'un kavmi, Ad, Semud (kavimleri de kendi peygamberlerini) yalanladılar.”*²³⁸

Seyyid Kutub şöyle diyor:

“İnsanlık tarihi açıkça gösteriyor ki, hangi topluluk Allah'ın dinine sınımsız bağlıysa, Allah o topluma kuvvet ve üstünlük verir. Böylece o toplum, halifelik emanetini taşımaya hazırlanacak, hayata yön verecektir. Allah'ın dinine tabi olmak ve gösterdiği yoldan gitmek isteyen çok sayıda insan vardır. Allah düşmanlarının düşmanlıkları, hileleri, kendilerine yönelen kin ve nefret, maddi sıkıntılar veya diğer alanlarda karşılaştıkları problemler, onların isteklerini, şevklerini kırmaz. Bunun dışındaki yaklaşımlar, Kureyş'in şu ayete konu olan vehimlerinden başka bir şey değildir:

*“Biz sizinle beraber doğru yola uyarsak, yurdumuzdan atılırız.’ dediler. Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme'ye) yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.”*²³⁹

Murabıtlar, Allah'ın gösterdiği yoldan gittiklerinde doğuda ve batıda yaklaşık çeyrek asır otoriteyi ellerine aldılar.²⁴⁰ Allah düşmanlarına karşı Murabıtları destekledi, onlara fetih nasip etti. Farklı toprakları fethettiler, oralarda Allah'ın hükmünün uygulanmasını sağladılar. Kalpleri kazandılar ve insanları İslam'a yönlendirdiler.

Murabıtlar Allah'ın dinini kabul edip ona göre yaşadıklarında fetihler onları takip etti. Allah'ın yardımı üzerlerine indi.

238 Hac, 41-42

239 Kasas, 57

240 Fi Zilâli'l Kur'an, c. IV, s. 2407

Allah'ın dininden uzaklaşan idareciler ve halklar, kendilerini hem dünyada hem de ahirette zelil etmiş olurlar.

İdarecilerin, yargı görevlilerinin ve âlimlerin Allah'ın hükümlerinin uygulanması konusundaki sorumlulukları büyüktür. Bu gruplar kıyamet günü Allah'ın huzurunda sorguya çekileceklerdir. İbni Teymiye şöyle demiştir:

“İdareciler, Allah'ın indirdiği hükme göre davranmazlarsa aralarında sıkıntı çıkar. Geçmişle ve günümüzde devletlerin değişmesinin en büyük sebeplerinden birisi de budur. Allah kimin mutluluğunu dilerse, başkasının başına gelenlerle onu muteber kılar. Onu desteklediği ve yardım ettiği kimselerin yollarına iletir. Alçalttığı ve perişan ettiği kimselerin yollarından uzaklaştırır.”

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Onlar (o müminler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirsek namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır. (Resûlüm!) Eğer onlar (inkârcılar) seni yalanlıyorsa, (şunu bil ki) onlardan önce Nuh'un kavmi, Ad, Semud (kavimleri de kendi peygamberlerini) yalanladılar.”²⁴¹

Allah, İslam'a yardım eden kişiye yardımda bulunacağını vaat etmiştir. Allah'ın yardımı Kur'an'ın, İslam'ın ve Hz. Muhammed'in yardımudur. Allah, İslam'ın hükümlerine uymayan ve yapmayacağı şeyleri söyleyen kişilere yardım etmez.²⁴²

4. Yücelik ve Şeref

Murabıtların, tarih kitaplarında anlatılan yücelik ve şereflerinin temelinde Allah'ın kitabına ve Hz. Muhammed'in sünnetine sınımsız sarılmaları vardır. Allah'ın kitabına bağlanan şeref kazanır. Kur'an'a bağlanan kişi yücelir. Allah o kimseyi doğru yola iletir. Allah'ın kitabına ve elçisinin sünnetine uygun yaşayan kişi ve toplumların yüceltilmesi ve şerefendirilmesi ilahi bir kanundur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ akıllanmaz mısınız?”²⁴³

241 Hac, 41-42

242 Mecmû'u'l Fetâvâ, c. XXXV, s. 388

243 Enbiya, 10

İbni Abbâs bu ayetin tefsirinde “zikir” kelimesini “şeref” olarak ifade etmektedir.²⁴⁴

Bu ümmet ancak İslam’ın hükümlerine sınıksız sarıldığında yücelir, şeref kazanır. Hz. Ömer’in dediği gibi:

*“Biz zillet içinde yaşayan bir topluluktuk. Allah bizi İslam’la yüceltti. Ne zaman ki Allah’ın dininden başka bir şeyle üstünlük istersek o zaman alçalırız.”*²⁴⁵

Hz. Ömer bu sözleriyle ümmetin yücelmesi ve zillete düşmesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur. Eğer toplumlar İslam’ın kurallarına bağlı kalırlarsa yücelirler. Bu kurallardan uzaklaşırlarsa alçalırlar. Tarihin hiçbir döneminde Allah’ın dinine bağlanmayan hiçbir toplum yücelmemiştir. Allah’ın dininden uzaklaşmayan hiçbir toplum da zillete düşmemiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şerefin hepsi Allah’ındır. O’na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah’a ameli salih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.”*²⁴⁶

Kim üstün olmak isterse bilsin ki yücelik Allah’ın dinine bağlı kalmakla olur.²⁴⁷

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Onlar, ‘Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır.’ diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah’ın, peygamberinin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.”*²⁴⁸

Abdullah bin Yasin’le ilgili yaptığım açıklamalarda onun niteliklerini ortaya koydum. Kendisine tabi olanların gözünde heybetli bir görünüme sahip olduğunu, yaşadığı toplumda şerefli ve yüce bir insan olarak değer gördüğünü belirttim.

Ebubekir bin Ömer’in hayatına baktığımızda, cihad için sefere çıktığında beraberinde beş yüz bin kişinin gittiğini görüyoruz.

Yusuf bin Taşfîn’le ilgili yaptığım açıklamalarda sanki onun liderlik

244 İbni Kesîr, c. III, s. 370

245 Müstedrek, I, 62

246 Faur, 10

247 İbni Kesîr, c. II, s. 526

248 Münafikûn, 8

için yaratılmış bir kişi olduğunu, bunun için gerekli bütün nitelikleri taşıdığını ifade ettim.

Bu kahramanlar, nefislerinin arzularına uymadıkları için şeref ve yüceliğe nail olmuşlardır. Onların üstünlüklerinin Allah'tan başkasına boyun eğmemelerinden kaynaklandığı açıktır. Bunu onların hayatlarında görmek mümkündür. Onlar Allah'a boyun eğmişler, huşu ile Allah'a bağlanmışlardı. O kişiler Allah korkusuyla yaşamışlar, takva ile O'na bağlanmışlar, Allah için açık ve gizli davranışlarında dikkatli olmuşlardır.

İslam tarihi gözden geçirildiğinde kişilerin ve toplumların yücelme sırrının bu şekilde ortaya çıktığı görülür.

Murabıtlar bolluk ve bereket içinde güzel bir hayat yaşadılar. Ancak bu yaşantıya ulaşmalarının özünde Allah'ın emir ve yasaklarına tamamen uymaları vardır.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“O (peygamberlerin gönderildiği) ülkelerin halkı inansalar ve (günahtan) sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık, fakat yalanladılar, biz de ettikleri yüzünden onları yakalayiverdik.”*²⁴⁹

5. Faziletlerin Yaygınlaşması, Rezilliklerin Ortadan Kalkması

Murabıtlar döneminde faziletler yaygınlaşmış, rezillikler ortadan kalkmıştır. Bu dönemde seçkin, yüce gönüllü, cesur bireylerden oluşan bir nesil ortaya çıkmıştır. Onlar sahip oldukları her şeyi Allah için feda etmeye hazır olmuşlar, kendilerini din ve inanç uğuruna kurban etmişlerdir. Bu kişiler için Allah'ın mükâfatına ulaşmak her şeyden önemlidir. Allah'ın cezasından korkuyorlardı. Halk, devlet ve idareciler, iman, Kur'an'ı ve sünneti ihyaya yönelik her şeyi kabul etmişlerdir.

Allah'ın emirlerinin uygulanıp yasaklarından kaçınılmasının sonuçları tarih çalışmalarında açıkça görülmektedir. Murabıtlar Devleti'nde ortaya çıkan bu güzel sonuçlar, Allah'ın geçmişte ve günümüzde geçerli olan kanunlarının sonuçlarıdır. Bu kanunlar değişmez, dönüşmez. Hangi toplum bu çerçevede hareket ederse, ulaşacağı yer aynıdır. Ulaşma vaktinin önce veya sonra olmasının önemi yoktur. O toplum Allah'ın

emirlerine bağlılığının sonuçlarını fertlerde, devlette ve idarecilerde görür.

İslam tarihi alanındaki çalışmaların yapılma amacı, bizden önce yaşamış olan iman ehli insanların yaşantularından istifade etmektir. Onlar cihad etmişler, bilgileri, görgüleri ve aldıkları eğitimle Allah'ın dinin uygulamak için gayret etmişlerdir. Temkin kuralına uygun hareket etmiş, bu anlayışla yollarını belirlemişler, aşamalı olarak ilerlemişler, halkı her türlü kötülükten arındırmaya çalışmışlar, böylece İslam'ın istediği biçimde kemale ulaşmak için emek harcamışlardır.

Allah, İslam tarihindeki büyük zaferleri Rabbine gönülden bağlanan ve dininin emirlerini yerine getirme konusunda samimi olan kimselere nasip etmiştir. Onlar Allah'ın emirlerini yerine getirmişler ve nefislerini her türlü kötülükten arındırmışlardır. Zelâka fethi kendiliğinden gelmiştir. Murabıtlar Endülüs'te cihad etmişler, Zelâka Savaşı'nda büyük bir zafer ve açık bir fetih gerçekleştirmişler. Allah, onlarla Müslümanları kurtarmıştır.

E. ZELÂKA SAVAŞI'NDAN SONRA ENDÜLÜS

Yusuf bin Taşfin, daha önce belirttiğim sebeplerle Mağrip'e döndükten sonra Endülüs'teki Murabıt kuvvetlerinin komutanlığını Seyr bin Ebubekir üstlendi. Batliyus yöneticisiyle birlikte yaptıkları seferde orduları Portekiz'in ortalarına kadar ulaştı. Bu noktalarda Seyr'in kuvvetleriyle Murabıtların kuvvetleri birleşti.

Komutasındaki ordularla Tuleytıla'nın etrafındaki birçok şehre darbe indirdi, Ardından Marsilya'ya yöneldi. Kumbitur komutasındaki Hıristiyan süvari birliği yakın bir kaleyi karargâh edinmiş, Müslüman şehirlere özellikle de Mirye şehrine saldırıyordu. El-Mutemid bin Abbâd, hezimete uğradığında Lorka kalesine sığınmak istedi. O sırada kale Muhammed bin Liyon'un idaresindeydi. İbni Abbâd sığınma konusunda sıkıntı yaşadı. Durum böyle olunca El-Mutemid bin Abbâd orayı terk edip Kurtuba'ya yöneldi.

Hıristiyan kuvvetleri, Doğu Endülüs şehirlerini karıştıran Alfonso'nun etrafında toplanmaya başladılar. Alfonso, Lorka'dan bir günlük uzaklıkta bir kaleyi karargâh edinmiş, buradan Müslümanların arazilerine saldırılar düzenliyorlardı.

Yenilgilerinin üzerinden bir yıl geçmeden Alfonso güçlendi, eski otoritesini elde etti, yeniden büyük bir ordu kurdu. Merkezini Endülüs'ün doğusuna taşıdı. Orada halk siyasi gruplara ayrılmıştı. Doğu Endülüs halkı ise birlik içindeydi. Doğuda Batliyus ve İsbiliye olmak üzere iki yönetim merkezi bulunmaktaydı ve bu iki merkez birbirine destek vermekteydi. Diğer yandan bu iki gruba destek olmak üzere Seyr bin Ebubekir komutasında üç bin kişilik Murabıt ordusu bulunuyordu.²⁵⁰

Nefret dolu Hıristiyanlar Batı Endülüs'te halka eziyet ettiler. Bunun üzerine halk, Yusuf bin Taşfîn'e heyet göndererek kendilerine eziyet edildiğini bildirdi. Özellikle Valensiya, Marsilya ve Lorca halkı kendilerine yapılan eziyetleri Yusuf bin Taşfîn'e bildirdiler.

El-Mutemid bin Abbâd, Mağrip'e Yusuf bin Taşfîn'in yanında gitti ve kendisinden Endülüs'e gelerek duruma müdahale etmesini istedi. Yusuf bin Taşfîn, El-Mutemid bin Abbâd'ın isteğini kabul ederek Rebiulevvel hicri 481 (miladi 1088) tarihinde Yeşil Ada'ya geçti. Yusuf bin Taşfîn oradan bütün Endülüs idarecilerine mektup yazdı ve kendilerini cihada davet etti. Ardından bölgenin yöneticisi Temîm bin Belkîn'le birlikte Mâlika'ya hareket etti. Gırnata'nın idarecisi Abdullah bin Belkîn de Yusuf bin Taşfîn'e katılanlardandı. Marsiya, Şakûra, Basta ve Ciyân şehirlerinin yöneticilerinin yanı sıra El-Mu'tasım bin Samâdih ve El-Mutemid bin Abbâd da Yusuf bin Taşfîn'e katılan kişilerdi. Batliyus'un yöneticisi İbni'l-Eftas'ın dışında beylik yöneticilerinden kimse bu savaştan geri kalmadı.

Bu kuvvetler, bin süvari, on iki bin piyade askerin bulunduğu Hıristiyan karargâhına ve kendilerini muhafaza ettikleri kaleye saldırdı. Haçın hizmetkârı olan Hıristiyan askerle nefretle doluydular. Kalelerini korumaya yöneldiler. Gece yarısı Müslümanlara zarar vermek, onları bozguna uğratmak için saldırıya geçtiler.

Kuşatma aralıksız devam etti. Beylik yöneticileri arasında anlaşmazlık ortaya çıktı. Bu durum Yusuf bin Taşfîn'e ulaştığında duyduklarından dolayı çok rahatsız oldu.

El-Mutemid bin Abbâd, Marsiya bölgesinin yöneticisi İbni Ruşeyk'in Alfonso ile cizye ödeme karşılığında işbirliği yaptığını söyleyerek Yusuf bin Taşfîn'e şikâyetle bulundu. Abdullah ve Temim kardeşler arasında da anlaşmazlık çıkmıştı. Sanki Yusuf bin Taşfîn bütün işlerini bir kenara bırakmış, anlaşmazlıkların çözümüyle ilgileniyor gibiydi.

Yusuf bin Taşfîn, İbni Ruşeyk'in cizye ödeyerek Alfonso'ya yaklaşmaya çalışmasından ve yaptığı ihanetten dolayı çok rahatsız oldu. Fakihler ve âlimler verdiği hükmü ve Hıristiyanlara teslim olması sebebiyle yakalanması için gerekli fetvayı verdiler. İbni Ruşeyk, Yusuf bin Taşfîn'den bağışlanma diledi. Ancak İbni Taşfîn, Allah'ın hükmünü uyguladığını, bu konuda geri adım atamayacağını söyledi.²⁵¹

Yusuf bin Taşfîn, Seyr bin Ebubekir'e İbni Ruşeyk'in tutuklanarak öldürülmeksizin İbni Abbâd'a teslim edilmesini emretti.²⁵²

Murabıtlar arasında fakihlerinin fetvalarının ayrı bir değeri vardı. Onlara göre fetvalar diğer bütün mülahazaların ötesinde ve üstündeydi.

İbni Ruşeyk'in ordusu savaştan kaçtı. Çünkü o ve ordusu Murabıt kuvvetlerine ve düşman kalelerini kuşatmış olan Endülüs ordusuna katılmaktan menedilmişti. Mücadele şiddetlendi. Şartlar gittikçe ağırlaşıyordu. Alfonso, Müslüman ordusu içindeki anlaşmazlıkları öğrenmişti. Hemen karargâh üzerindeki kuşatmayı kaldırmak için bir grup askeri harekete geçirdi. İstenmeyen sonuçların ortaya çıkıp savaşın hüsrana sona ermesini istemeyen Yusuf bin Taşfîn, kuşatmayı kaldırma kararı aldı. Çünkü Endülüs yöneticileri entrikalara başlamışlar ve bir kısmı da Alfonso ile anlaşma yapmıştı. Yusuf bin Taşfîn, Verka'ya döndü. Orada Davud bin Aişe komutasında Marsiya'yı korumak üzere dört bin asker bıraktı. Muhammed bin Taşfîn komutasında başka bir orduyu da Valensiya'ya gönderdi.²⁵³

Alfonso, kendi adamlarının bulunduğu kaleye ulaşmayı başardı. Ölümünden kurtulmuş olanları oradan çıkardı. Kaleyi korumaya çalışmanın bir faydasının olmayacağını düşündü. Çünkü kalenin korunması büyük bir savunma savaşını gerektiriyordu. Orayı boşaltıp yıkmaya karar verdi. El-Mutemid bin Abbâd, kale harabe hâline geldikten sonra oraya döndü.

Yusuf bin Taşfîn, Endülüs beyliklerinin idare için uygun olmadıklarını ve cihad konusunda kendilerine güvenilemeyeceğini düşündü. Yusuf bin Taşfîn hicri 482 senesinde Mağrip'e döndüğünde âlimlerden görüş aldı, fakihlerin fetvalarını sordu. Endülüs'ün Mağrip'e katılması konusunda fetva verildi.

Endülüs'ün fakihleri ve âlimleri de bu fetvayı destekliyorlardı. Do-

251 Müzâkerätü'l Emir Abdullah, s. 112

252 Devletü'l Murâbitün, s. 108

253 İbni Haldûn, El-Iber, c. VI, s. 187

ğudaki ve batıdaki âlimlerin görüşleri de bu doğrultuydu. İmam Gazali ve Ebubekir et-Tartûşî,²⁵⁴ Endülüs'ün Mağrip'e katılması ve böylece Müslümanlar arasında birliğin sağlanması konusunda fetva gönderdiler.

Beylik yöneticilerinin durumlarıyla ilgili olarak Gazali şöyle diyor:

“Yöneticilerin dinden dönen kişilerle savaşmaları zorunluluktur. Özellikle de Hıristiyanlarla işbirliği yapanlarla mücadele edilmelidir.”²⁵⁵ “Âlimler bu sorumsuz idarecilerin görevden alınması konusunda fetva verdiler. Bu fetvanın devamı olarak onlarla yapılan sözleşmelerin bozulduğuna hükmettiler. Çünkü Alfonso ile anlaşma yapılarak Allah'a ihanet edilmiş, bu sebeple onun görevden alınması bütün ümmet üzerine vazife olmuştur. Eğer sen güç yetirebilirken hainlere gereken dersi vermezsen, bu hainler başka İslam diyarlarını da Rumlara teslim ederler ve sen de bu duruma göz yumduğun için Allah katından hesabını veremezsin.”²⁵⁶ Ebu'l Melcüm olarak bilinen Yusuf bin İsa da fetva verenler arasındaydı.²⁵⁷

Toplumun önde gelenleri ve fakihler, Yusuf bin Taşfîn'den kuvvetle İslam topraklarını geri almasını ve bölgede birliği sağlamasını istediler. Böylece Bağdat'taki İslam halifeliğinin gücü artmış olacaktı.

Beylik başkanları kendi menfaatlerinin ardına düşmüşlerdi ve ümmetin yücelmesini düşünmüyorlardı. İbni Hazm onları şöyle nitelendiriyor:

“Beylik başkanları şayet arzularına ulaşmak ve menfaatlerini elde etmek için bir vesile görürlerse, Hıristiyanlarla işbirliği yapmak konusunda asla tereddüt etmezlerdi.”²⁵⁸

Endülüs'teki Müslümanlar, Murabıtlar Devleti'ne katılmak istiyorlardı. İlim adamları ve Endülüslü fakihler bu isteklerini dile getirdiler. Gırnata'nın büyük hukukçusu İbni'l Gallâi bu talebini açıkça dile getirmişti. Onunla Yusuf bin Taşfîn arasındaki güven, ilk heyetin yardım talebiyle Mağrip'e gidişyle başlamış, zaman geçtikçe bu güven artmıştır. Yusuf bin Taşfîn, onun en çok güvendiği kişilerden birisiydi. Çünkü barış yanlısı, adaletle hükmeden, kararlı bir insandı.

Gırnata melikinın oğlu Abdullah İbni'l Gallâi'den kurtulmak istedi

254 Age

255 Resâil-i Ebubekir Bin Arabî, s. 198

256 İbni Kerdebûs, El-İktifâ, s. 106

257 El-Eseru's Siyâsi li'l Ulemâ fi Asri'l Murâbitîn, s. 155

258 Muhammed Abdullah Annân, Düvelü't Tavâif, s. 155

ve onu tutuklattı. Ancak daha sonra onu serbest bırakmak zorunda kaldı. Bu büyük âlim canını kurtarmak için Kurtuba'ya kaçtı. Burada Yusuf bin Taşfîn'le irtibata geçti ve ona işlerin iç yüzünü haber verdi. Aynı zamanda beyliklerin sona erdirilmesi ve topraklarının Mağrip topraklarına katılması konusunda da fetva verdi. Endülüs Müslümanları da verilen isabetli fetva doğrultusunda hareket ettiler.²⁵⁹

F. ENDÜLÜS'ÜN MAĞRİP'E KATILMASI VE BEYLİKLERİN ORTADAN KALDIRILMASIYLA İLGİLİ FETVALAR

Malikî Ebubekir bin el-Arabi, İmam Gazali'ye bir mektup gönderdi. Bu mektupta beyliklerin Yusuf bin Taşfîn'in cihad hareketleri karşısındaki konumları anlatılmaktaydı. Belirtilen konuda İmam Gazali'den fetva istiyordu. İmam Ebubekir bin el-Arabi'nin mektubu şöyleydi:

“Ufukta gördüğümüz en büyük âlim, zikri yüce bilim adamı, derin anlayış, zengin ilim ve geniş görüş sahibi büyük imam Ebu Hâmid Muhammed et-Tûsî el-Ğazzâlî; bir meseleyle ilgili senden fetva istedik ve mektubumuzu gönderdik. Dar zamanda fetva için gerekli bilgileri arz ettim. Dikkat edilirse, genel manada olay şöyledir: Müslümanların önderi, dinin yardımcısı Mağrip, Endülüs ve Adev bölgelerinin yöneticisi Yusuf bin Taşfîn bilinmekte, tanınmaktadır. Dini yüceltme ve Müslümanları koruma konusundaki gayretlerini açıklamaya gerek görmüyorum. Bunlar herkes tarafından bilinmektedir. Beraberinde Murabıtlar bulunmaktadır. Canlarını ortaya koyarak cihad etmiş ve başarı sağlamışlardır.

İlk günlerden itibaren Endülüs'te fitne ve fesat hiç eksik olmamıştır. Bölgede birçok isyan baş göstermiştir. Uzun süren savunma savaşları neticesinde halk zayıflamış, zamanla halifelerin lakapları kullanılır olmuş, insanlar birbirlerine bu şekilde hitap etmişler, kendi paralarını basmışlar, her bir beylik diğeri üzerinde otorite kurmak için fitneye başvurmuş, yücelmek için bozgunculuğa yönelmiş, savaş taktikleri konusunda kendilerini geliştirmişlerdir. Kendisini yöneticiliğe daha ehil gören gruplar, Hıristiyanlarla işbirliği yapmışlar, Müslümanların mücadele konusundaki şevkleri kırıldığında Hıristiyanlar Müslümanların zayıflıklarını öğrenmiş, İslam diyarına giren ve oradan çıkanları tespit etmişler, bölgedeki bütün hareketleri değerlendiren-

mişlerdir. Sığınaklar hakkında bilgi edinmişler, Müslümanlar üzerine düzenledikleri seferlerde kolaylıkla zaferler elde etmişlerdir. Hıristiyanların saldırılarından kurtulan Müslümanlar Murabıtlara sığınmışlar, onlardan yardım istemişlerdir. Yusuf bin Taşfin Müslümanların taleplerini duymuş, hemen yardıma koşmuş ve denizi geçerek bölgeye ulaşmıştır. Ancak bazı yöneticiler, müşriklere verdikleri sözlerden dolayı Murabıtların yardım için bölgeye gelmelerinden rahatsız olmuşlardır. Bu yöneticiler, Yusuf bin Taşfin'den yardım talep eden kişilere karşı kin duymuşlardır.

Yusuf bin Taşfin, Endülü'sün batısına ulaşmış, neticede Allah kendisine zafer nasip etmiş, onun kılıcıyla inkârcıları dizginlemiştir. Bu başarıdan ve yapılan fetihten üç yıl sonra Yusuf bin Taşfin tekrar bölgeye geldi, ancak düşmanın öncekine göre çok daha hazırlıklı olduğunu ve korunmak için güçlü kuleler yaptığını gördü. Oradaki Müslüman yöneticilerin de yavaş davranmaları ve bazılarının Hıristiyanlarla işbirliği içine girmeleri sebebiyle saldırıya geçmedi. Beylik yöneticilerinden birisinin savaş için düşmanı cesaretlendirdiğini gördü. Ardından bölgedeki farklı yerleşim alanlarına ve sığınaklara yöneldi. Sadece doğu Endülü'ste Hıristiyanlarla anlaşma yapmış bir grup kaldı. Yusuf bin Taşfin onları Allah yolunda cihada ve ümmetin yoluna davet etti.

Bu davete şöyle karşılık verdiler: 'Biz ancak Kureyşli bir liderin önderliğinde cihad ederiz. Ancak sen Kureyşli değilsin veya senin Kureyşli bir İmam'ın vekili olduğunu gösteren bir işaret de yok.'

Bu sözlere karşılık Yusuf bin Taşfin Abbasi halifesinin hizmetinde olduğunu belirtmiş, 'Halifeyi kendinden önde gördüğünü ispatla' dediklerinde, 'Bütün Mağrip'te halife adına hutbe okutmuyor muyum?' cevabını vermiştir.

Bunun bir kurnazlık olduğunu söylediler. İnatla nifak çıkarmaya çalıştılar. Bunlarla savaşmak vacip midir? Eğer kendilerine karşı zafer elde edilirse, malları hakkındaki hüküm nedir? Bir Müslüman'ın onlarla savaşması sorun teşkil eder mi? Bu inatçılara karşı Abbasi halifesinin, Yusuf bin Taşfin'in cihad etmesi gerektiğini ifade eden bir bildiri göndermesi gerekmez mi?

Bu bildiri de Yusuf bin Taşfin'in halifeye bağlı olarak cihad faaliyetlerini sürdürdüğü de ifade edilmeli, bu bildiri iki binden fazla minberde okunmalıdır. Onun hakkında bir kanaatin izhar edilmemesi diğer insanlara zarar vermektedir. Yusuf bin Taşfin ne zaman kendisiyle ilgili değerlendirme yapsa şöyle der: 'Ben zorba değilim. Müminlerin halifesinin hizmetindeyim. O güzel sözlerle övülmeye ve kötü değerlendirmelerden uzak tutulmaya en layık olanıdır.'

Şeyh, önder, zahit, büyük âlim Ebu Hâmid'e Allah en büyük mükâfatları nasip etsin. Allah'ın izniyle bu soruya vereceğiniz cevaptan dolayı bütün ümmet sizlere teşekkür edecektir."²⁶⁰

Gazali'nin Yusuf bin Taşfin, Beylik Yöneticileri ve Abbasi Hilafeti Hakkındaki Fetvası

Gazali'nin cevap mektubu şöyledir:

"Son derece güvenilir, sözünün üstüne başka söz gerekmeyen bir kişiden ve Mağrip'in âlimlerinden Yusuf bin Taşfin'in hayatını duydum. Allah onun gibi idarecileri arttırsın. Onun gibi komutanlara dua etmek gerekir. Halifeye ilgili yaklaşımında hak olanı uygulamıştır. İslam topraklarının doğusunda veya batısında bulunan bütün idarecilerin yapması gereken de budur. Hepsi hakka bağlı olan halifeye dua ile minberlerini süslemelidirler. Eğer açıkça böyle davranılmaz veya bağlılıkta yavaş hareket edilirse bu doğru bir hareket tarzı olmaz. Bir kişi, Abbasi halifesinin uyulmasını istediği prensiplere muvafık hareket ettikten sonra halkın ve önde gelenlerin tabii olmaktan başka seçenekleri yoktur. 'İşittik ve itaat ettik.' demelidirler. O kişiye itaat etmenin halifeye itaat, ona muhalefet etmenin de halifeye muhalefet etmekle eşdeğer olduğu düşünülmelidir. Kim itaatte yavaş davranır, isyana yönelir ve itaatten uzaklaşırsa onun hükmü meşru idareye karşı çıkıp ayaklanan kişinin hükmüdür. Yüce Allah şöyle buyuruyor: 'Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönüncüye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, adil davrananları sever.'²⁶¹

Allah'a sığınmak, Abbasi halifeliğine bağlı adil sultana dönmek gerekir. Haktan yüz çeviren her kişi kılıçla hakka döndürülür. Devlet başkanı, itaat etmemekte inat eden kişilere ve onların taraftarlarına savaş açmalıdır; bu vaciptir. Özellikle de Hıristiyanlarla ve onların dostlarıyla anlaşma yapan kişilerle savaşmak vaciptir. Onlar, Allah'ın dostları olan Müslümanların karşısında, Allah'ın düşmanı olan Hıristiyanların yanında yer almışlardır. Onların meşru halife olan Abbasi halifesine itaat eden adaletli sultana bağlanmaları için yapılan savaş, insanı Allah'a en çok yaklaştıran savaşlardan birisi olur. Ona muhalif davranılmamalı, karşıt tutumlardan el çekilmelidir.

260 Ahmet el-İbâdî, Dirâsât fî Târîhi'l Mağrib, 479-480

261 Hucurât, 9

Onlarla savaş yapıldığında kaçan kişi kovalanmaz ve yaralıya saldırlmaz. Ne zaman isyanlarından vazgeçerlerse, o zaman onlarla yapılan mücadele sona erer. Onların içinde Müslümanlarla savaşmayan başka müminler de vardır. Malları ise kendilerine veya varislerine verilir. Savaş sırasında alınan eşleri hederdir. Bununla ilgili tazmin sorumluluğu yoktur. Bütün olarak onların hükümleri, meşru devlet başkanına karşı çıkararak ülkeleri ve minberleri işgal edip halifenin vekiline isyan eden kişilerin hükümleriyle aynıdır. Halifenin fermanı çeşitli engelleyici unsurların etkisiyle bölgeye ulaşmazsa, hal karinesiyle orada idareyi elinde bulunduran kişinin halifenin vekili olduğuna hükmedilir. O hâlde halife, İslam topraklarının herhangi bir yerinde adaletle hükmeden kişilere yetki vermeli, onların güçlerini Abbasi halifeliğinden aldıklarını ilan etmelidir. Eğer o kişi halife adına hutbe okutuyor, hilafet makamının istediği kurallara uygun hareket ediyor, insanlara adalet ve hakkaniyet ilkelerine göre hükmediyorsa; halife o idareciden razı olmalı, ona izin vermelidir.

Eğer halife gereken yazıyı yazmakta gecikirse, irade edilen netice ortaya çıkmaz ve gerekli yerlere ulaşılamaz. Yönetici adaletle hükmedip, Müslümanların menfaatlerine uygun bir siyaset sürdürür, uygulamaları ve görevlendirmeleri maslahat prensibine göre yaparsa, halife o kişiye yetki vermekten geri duramaz. Yusuf bin Taşfın'ın uygulamalarında belirtilen hususlar bakımından bir aykırılığın bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu konuda herhangi bir şüphe yoktur. Eğer gerekli izin verilmezse geç kalınmış, icraatlar engellenmiş olur. Ortaya çıkacak fitne ancak halifenin izin mektubunu daha önce yöneticilerin atanmasında âdet olduğu üzere göndermesiyle engellenebilir. Halife hazretlerinin bu şekilde davranmaları gerekir. Hak üzere devlet başkanlığı görevini sürdüren kişi, ümmetin en akıllısıdır. Halife yer-yüzünün hiçbir yerindeki fitne ateşine karşı duyarsız kalmamalı, onu derhâl söndürmeli, bunun için gereken tedbirleri almalıdır. Hz. Ömer, 'Fırat nehrinin kenarında bir koyunu kurt kapsa, ben kıyamet günü ondan sorumluyum.' der. Süleyman bin Abdülmelik bir gün insanlar etrafında iken, 'İnsanlar çoğaldılar.' dedi. Ömer bin Abdülaziz, 'Davalıların ve müminlerin halifesi!' dedi. Bu ifadesiyle halifenin onlardan sorumlu olduğunu ifade etmekteydi. Ömer bin Abdülaziz'in ifadesine göre, halife halka yönelik olarak Allah haklarını uygulayıp uygulamadığından sorumluydu. Buna göre halife, on kişi arasında ortaya çıkan fitne karşısında dahi sessiz kalamaz. Hâl böyle iken büyük alanlarda, bölgelerde ortaya çıkan fitnelere karşısında nasıl geri durabilir! Halife derhâl fitnelere engel olmalıdır. Hilafet makamı bu konuda dikkatli davranmış ve olan biteni gözlemlemiştir. Açık bir özür ol-

maksızın bu durumda fitneye müdahaleden geri durmanın caiz olmadığını biliyoruz. Mağrip halkı ancak bu şekilde hilafet makamına itibar edeceklerdir. Mesafeler uzak da olsa, sapık insanlar bireylerle imanları arasına girmeye çalışsalar da değerli bir görüş ortaya çıktığında, onun uygulanması bakımından uzaklığın önemi yoktur. Böyle olmadığında halk, kendi düzen kurallarına ilaveten devlet kudretinin kendileri üzerinde etkin olmasını istemez. Kim böyle hakkı uygulama konusunda istekli, siyasetini Müslümanların menfaatleri doğrultusunda şekillendiren ve adaletli uygulamalarıyla dillerde dolaşan bir şahsın halife tarafından görevlendirilmesi gerektiği yönünde kanaat ortaya koyar ve bu kanaate mesnet bir özür beyan etmezse bilsin ki, öyle bir uygulamanın daha önceden görülmüş örneği yoktur. Bu, halife hazretlerine nispet edilen fasit bir inanıştır. Onu kusurlarla zikretmenin yeri ve gereği yoktur. Kendisine bağlanan, hal karineleriyle bilinen durumları ve prensipleri yeryüzünün farklı bölgelerinde uygulayan ve Allah'ın ipine sınıksız sarılan adaletli kimselere halifenin yardım etmesi gerekir. Bu, yeryüzünün herhangi bir yerinde adaletle hükmeden idarecinin ve ona karşı isyan eden kişilerin hükmüdür. Allah en iyi bilendir."²⁶²

Gazali'nin fetvasından anlıyorum ki, onun Yusuf bin Taşfîn'in beylik yöneticileriyle savaşması konusundaki fikri, bu yöneticilerin meşru devlet başkanına karşı isyan etmeleri ve İslam hilafetine bağlı Murabitların sahip oldukları otoriteye boyun eğmemelerine dayanmaktadır.

Belirtilenlerden, fakihlerin ve âlimlerin yöneticilerin İslam'ın hükümlerini uygulamaktan kaçınmaları, halkın menfaatlerini gözetmemeleri ve Müslüman kardeşleri aleyhine Hıristiyanlarla anlaşma yapmalarının ardından Endülüs topraklarının Mağrip'teki otoriteye bağlanmasının zorunlu olduğu görüşünü taşıdıkları ortaya çıkmaktadır.

Yusuf bin Taşfîn'in uygulamaları hiç şüphe yok ki, hem dinî hem stratejik hem askerî hem de siyasi yönden doğrudur.

Bana göre beylik yöneticilerinin varlıklarını sürdürmeleri en büyük zarardır. Beyliklerin ortadan kaldırılması yönündeki çalışmalar, Müslümanlar arasında birliğin sağlanmasını getirir. Bazı batılı yazarların yazdıklarına baktığımızda hiç de kabul edilebilir gözükmeyen ifadelerle karşılaşırız. Bu yazarlar, Yusuf bin Taşfîn'in beyliklere yaptıklarının insanlığa sığmadığını söylerler. Onlara göre yapılanlar barbarlıktır. Ancak bu yaklaşım bulanık zihinlerin ve karmaşık tasavvurların sonucu-

dur. Zira Müslüman yazarlara göre Yusuf bin Taşfîn, ümmetin maslahatına uygun olarak büyük bir iş yapmıştır. Bu uygulamasıyla İslam'ın Endülüs'te kesin çöküşten kurtarmış, büyük bir karmaşadan sonra azim ve kararlılıkla işleri yoluna koymuştur. Öyle ki, onun müdahalesinden önce Endülüs yöneticileri hakları zayi ediyorlar, düşmana boyun eğiyorlar, dinin prensiplerini, halkın durumunu ve inancını gözetmeksizin kendilerini Hıristiyanlara teslim ediyorlardı.

Yusuf bin Taşfîn verdiği sözlere bağlılığı ve yaptığı anlaşmalara uymasıyla temayüz etmişti. Dünyalık hırslardan son derece uzak bir insandı. Tek gayesi dinin yüceltilmesi ve Müslümanların birliğine engel olan unsurların ortadan kaldırılmasıydı. Bundan dolayı, Endülüs'te birliği sağlamak için o mübarek adımı attı ve Endülüs'ü Abbasi hilafetine bağlı olarak varlığını sürdüren devlete kattı.

Dinî değerlere bağlılığını gizleyen birçok çağdaş yönetici veya devlet başkanı Müslümanlara karşı nefretle dolu olan Hıristiyanlarla, her türlü hileye başvuran Yahudilerle, onların dostları ve bağlarıyla anlaşma yapmaktadırlar. İslam devleti, Müslüman halkı bunların ellerinden kurtarmak zorundadır. Bunu sağlamak için bilinen her türlü şer'i yola başvurulmalıdır.

Dinin kurallarına bağlı bir İslam devletinin kurulması zorunlu olduğunda, İslami hareketler bu hedefe ulaşmak için bir araya gelmelidirler. Çünkü farklı grupları İslam devleti çatısı altında bir araya getirmek ancak tevhit akidesine dayanarak mümkün olabilir. O devlette yüce Allah'ın hükümleri geçerli olmalıdır. Böyle bir hedef için çalışan çağdaş İslami hareketlerin fetvaya ve süreç içinde istifade etmek üzere tecrübeye ihtiyaçları vardır. Bu sebeple İslam devletleri üzerinde yapılacak çalışmaların büyük faydalar getireceği düşüncesindeyim. Bu devletlerin savaşlarda izledikleri yöntemler ve halkı eğitime biçimleri dikkate alınmalıdır. Böylece doğru yol ortaya çıkmış ve amaca yönelik merhaleler ortaya çıkmış olur.

Bu sebeple, önder yetiştirmeyi hedefleyen toplumların özgürlük mücadelesi veren halklar ve hareketlerle ilgili derinlemesine çalışmaları önemsediklerini, isyan hareketleri üzerinde durduklarını görüyoruz. Bu toplumlar böylece gelecek kendilerini yönetecek kişileri eğitiyor, onları zor zamanlara hazırlıyorlar.

Dar, sınırlı akıl bir engelle karşılaştığında ordusuyla birlikte o engeli aşmaya güç yetiremez. Hayatta karşılaştığı yenilikler ve ortaya çıkan problemler, bu kişinin ruhunda büyük bir çatışma ortaya çıkarır.

İslam tarihi incelemeleriyle elde edilen tecrübeler, çağdaş İslami hareketlere yönetim kabiliyeti kazandırdığı gibi kuruluş, hareket, düzen, oluşum, uygulama ve kök salma aşamalarında da önemli bilgiler sağlar.

Tarih araştırmaları Rabbinin izinde giden âlimlerin ve söyledikleriyle amel eden fakihlerin halkın gönlünde ne kadar büyük bir yerlerinin olduğunu göstermektedir. Yöneticileri katında da onların ayrı bir heybetleri vardı. Diğer yandan yöneticilerin uygulamalarında, devlet işlerinde, savaş kararlarında, idarecilerin görevden alınması ve göreve getirilmelerinde âlimlerin fetvalarının ayrı bir yeri ve değeri vardı.

G. YUSUF BIN TAŞFİN'İN ÜÇÜNCÜ DEFA ENDÜLÜS'E GEÇİŞİ

Yusuf bin Taşfîn, Endülüs âlimlerinin yanı sıra doğuda ve batıda bulunan birçok âlimden Endülüs'ü Abbasi halifesine bağlı olan devlete katması gerektiği konusunda fetvalar aldıktan sonra büyük bir ordu hazırlayarak Endülüs'e yöneldi. Yeşil Sahra'yı geçti, ordusunun başında Tuleytıla'ya gitti. Oradan farklı şehirlere birlikler gönderdi. Kendisi de Gırnata üzerine yürüdü.

Kuşatmanın başlangıcından iki ay sonra Gırnata'yı ele geçirdi, mallarını korumak için Hıristiyanlarla anlaşma yapan Gırnata Emîri Abdullah bin Belkîn es-Sanhâcî'yi tutuklattı ve esir olarak Mağrip'e gönderdi. Ardından, Merakeş yakınlarındaki Ağmat'ta karargâh kurdu.²⁶³

El-Mutemid bin Abbâd ve el-Eftas, Yusuf bin Taşfîn'i överek kendilerini ve beyliklerini kurtarabileceklerini düşündüler. Ancak İbni Taşfîn bunu reddetti. El-Mutemid bin Abbâd ve El-Eftas sonlarının yakın olduğunu kesin olarak gördüler.

Murabıtlar, Mâlika yöneticisi Temîm bin Beklîn'e yöneldiler. Beyliğine son verip onu da Tunus'a gönderdiler. Bunun ardından Yusuf bin Taşfîn askerî ve siyasi komutayı Seyr bin Ebubekir'e bırakarak Mağrip'e döndü. Beylikleri tamamen ortadan kaldırması için Mağrip'ten Endülüs'e ordular gönderdi. Murabıtlar, Endülüs'te öylesine büyük bir kuvvet hâline geldiler ki, hiçbir güç onlara karşı koyamıyordu. Yusuf bin Taşfîn Murabıtları dört kısma ayırdı:

263 Ma'raketü'z Zelâka, s. 62

- Seyr bin Ebubekir komutasına bir grup asker verdi ve onları İşbiliye üzerine gönderdi.

- Ebu Abdullah bin el-Hâc komutasında bir orduyu Kurtuba üzerine gönderdi. O sırada vali, El-Mutemid'in oğlu El-Feth Ebu'n Nasr'dı.

- Lemtûnî gruplar, üçüncü bir ordu olarak Rinde bölgesine yürüdüler. Oranın yöneticisi de El-Mutemid bin Abbâd'ın diğer oğlu Yezîdü'r Râzî Billâh'dı.

- Ebu Zekeriya komutasındaki ordu ise Mu'temid'in yakın arkadaşı El-Mutasım bin Samâdih'in yöneticiliğini yaptığı Mirye bölgesine yöneldi.

Yusuf bin Taşfîn de ihtiyaç anında savaş alanına gönderilmek üzere hazır bulundurulmuş ihtiyat ordusunun başındaydı.

Hicri Safer 484'te Kurtuba, El-Mutemid bin Abbâd'ın iki oğlunun güçlü direnişine rağmen Murabıtların elin geçti. İbni Abbâd'ın iki oğlu öldürüldü. Murabıtlar, Tuleytila kıyılarına ulaştılar. Bu durum Hıristiyan yöneticileri korkutuyordu. Rabah kalesinin fethedilmesinin ardından Murabıtlar, Kaştâle'ye geçebilecekleri bir yol edinmiş oldular. El-Mutemid bin Abbâd'ın korkusu şiddetlendi ve Alfonso'ya bir elçi göndererek Murabıtlara karşı onun yardımını istedi. Aralarında sadakat ve ortak savunma anlaşması yaptılar.

Kısa bir kuşatmadan sonra hicri Rebiülevvel 484 (miladi 1091) tarihinde Kavmüne alındı. İşbiliye'nin yöneticisi büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu gördü. Alfonso'nun gönderdiği Hıristiyan ordusu onun imdadına yetişti. Gelen destek kuvvet yirmi bin süvari ve kırk bin piyadeden oluşuyordu. Kurtuba yakınlarına ulaştılar. Cesur Murabıt askerlerinin başında cesur komutan İbrahim bin İshak bulunuyordu. Orada çok şiddetli bir savaş oldu. Murabıtlar uğradıkları büyük zarara rağmen açık bir fetih elde ettiler. Hıristiyanların bölgeden kaçmalarının ardından İşbiliye, Murabıtların merhametli yönetimleri altına girdi. Şehrin etrafındaki surlar büyük darbe almıştı. Seyr bin Ebubekir kuşatma ordusunun komutanıydı. İşbiliye, hicri Recep 484 (miladi 1091) tarihinde savaşla fethedilmiş oldu. El-Mutemid bin Abbâd'ın sonu hazindi. Onun hayatından ders alanlar için büyük ibretler vardır. O ki, İspanya'nın çeyrek asırlık geleceğine yön vermiş, adanın güneyine hükmetmiş, Alfonso'nun Tuleytila'yı işgaline sebep olmuş, Murabıtları yardım için Endülüs'e çağırılmış, hayatı İşbiliye'nin elinden çıkmasıyla sonuçlanan savaştan sonra gönderildiği Batı Mağrip'te üzüntü ve ızdırapla sona ermiştir.

Eşleri, oğulları ve kızlarıyla birlikte Merakeş'e gönderildiler.²⁶⁴ El-Mutemid bin Abbâd, Marâkeş yolunda daraldı, sıkıldı, bunaldı ve şöyle dedi:

*“Yüksek duvarların gölgeleri değişti,
Demir halkalar ve ellerimdeki bağlar ağır geldi!*

*Elimdeki demir bağ, düşüşüm oldu,
Öfke oldu demirin ağırlığı!*

*Bu durum, felaket getirdi,
Gücümü aldı afet, kara kurt gibi!”*

Şairler, tarihçiler ve edebiyatçılar El-Mutemid bin Abbâd'ın hayatıyla ilgili mübalağalı anlatımlarda bulunmuşlardır. Bunun birçok sebebi vardır. Bana göre garip durumları, ilginç şahsiyeti ve başından geçen korkunç olaylar bu sebeplerden bazılarıdır. Onun hayatı çelişkilerle doludur. **“Deve çobanlığını, domuz çobanlığına tercih ederim.”** diyen de o, Müslümanlara karşı Hıristiyanlardan yardım isteyip onların elleriyle din kardeşlerinin mahremelerini çığneten de o.” Onun hayatı bizlere Allah'ın dilediğini yücelttiğini, dilediğini zelil ettiğini; dilediği kimseye güç verirken dilediğinin elinden de gücü aldığını gösteren açık bir örnektir. Onun hayatında Allah'ın kanunlarını bütün netliğiyle görüyoruz.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“(Resûlüm!) De ki: ‘Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten Sen her şeye kadirsin.’”²⁶⁵

El-Mutemid bin Abbâd, 488 yılında Ağmat'ta vefat etti. Allah ona rahmet eylesin.

Ne ilginç bir durumdur ki, El-Mutemid bin Abbâd'ın cenaze namazında **“musallada bulunan garip kul için duaya”** şeklinde niyet edilmiştir. Uzun süren saltanat yılları ve otoritenin ardından bu hâle gelmiştir. Allah, dilediğinin adını devamlı kılar, ona yücelik ve izzet verir.²⁶⁶

²⁶⁴ Age

²⁶⁵ Âl-i İmran, 26

²⁶⁶ Vefeyâtü'l A'yan, c. V, s. 37

El-Mutemid bin Abbâd'ın Şiirlerinden Örnekler

Oğlu Ebu Haşim yanına girdiğinde El-Mutemid bin Abbâd'ın elleri kelepçeliydi. Çok üzgün olan İbni Abbâd şöyle dedi:

*“Kelepçe; sen beni Müslüman biliyorsun,
Senin şefkatinden ve merhametinden sakındım!*

*Kanım şaraptır,
Nice etler yedim!
Ebu Haşim'i görüyorum,
Beni övüyor, hâlbuki kalbim perişan!*

*Kardeşlerine merhamet et,
Ben onlara zehir takdim ettim.”*

Bir savaş sırasında kuşatma hâli sürerken El-Mutemid bin Abbâd şu şiiri okudu:

*“Gözyaşları dindiğinde,
Kalpler tebrikler sunar!*

*Siyasi boyun eğiş dediler,
Taleplerine razı olmaya!*

*Boyun eğmekle alınan yemeğin lezzeti,
Ağzımdaki ağır zehirdir!*

*Alçaltıcı hâller uzaklaştı benden,
Onursuz kalp teslim oldu!*

*İniş günlerini terk etmiştim,
Koruyamaz beni zırhlar diye!*

*Bir gömlekten başka,
Koruyucu zırhım kalmadı!*

*Ecelim gecikti, olmadı!
Alçalmış arzularım ve boyun eğişim!*

*Gitmedim savaşa asla,
Geriye dönmekti isteğim.*

*İlk gruptanım ben,
Fer' tabi olur asla!"²⁶⁷*

El-Mutemid bin Abbâd, Ağmat'ta öldüğünde şairler insani duygularla onun için mersiyeler söylediler. Samimi şair Ebubahr Abdussamed, onun için uzun bir kaside yazmıştır. Yazdığı kasidenin mısraları şöyledir:

*"Meliklerin meliki! İşitiyor ve söylüyorum,
Yaptıkların duyulmuştur âlemde!*

*Çıkarıldın büyük saraylardan,
Eser kalmadı eski günlerden!*

*Servetleri boyun eğdirmiştin kendine,
Şimdi kabrinde mersiyeler okunuyor!"²⁶⁸*

El-Mutemid bin Abbâd'ın imtihanı büyüktü. Birçok tarihçi, edebiyatçı ve şair onunla ilgili yazılar yazmışlardır. Yusuf bin Taşfin'in katı kalpli, sert bir çöl bedevisi olduğunu, kalbinden merhametin çıkarıldığını, İbni Abbâd'a yaptıklarının başka türlü izah edilemeyeceğini söyleyerek onu suçladılar. Bunlar Yusuf bin Taşfin'in topraklarını genişletmekten başka derdinin olmadığını iddia ettiler. Bu yaklaşımın sahiplerine göre o, güç yetirebildiği idarecilere mümkün olan en şiddetli biçimde saldırmış, onlara elem vermiş ve rakiplerinden kurtulmuştur.

Vakıya bakıldığında Yusuf bin Taşfin'in Endülüs'ü alma konusunda istekli olmadığı görülür. Oraya girmeden önce çok tereddüt etti. Savaşta sonra ganimetleri El-Mutemid bin Abbâd ve diğer yöneticilere bı-

267 Zehebî, Târîhu'l İslami, s. 271

268 Vefeyâtü'l A'yân, c. V, s. 37

raktı. Hiçbir şey almadan Mağrip'e döndü. İkinci defa yardım maksadıyla Endülüs'e gitti. Ancak beylik başkanlarının iç çekişmelere bağlı olarak Hıristiyanlarla işbirliği yaptıklarını gördü ve geri döndü. Endülüs'te baskı ve zulüm şiddetlenince fakihler beylik yöneticilerinin görevlerine son verilmesi gerektiği konusunda fetva verdiler. Dinin ve İslam inancının korunması için başka çare yoktu. Yusuf bin Taşfın beylik yöneticileri hakkında bazı sınırlamalar getirdi. Dinin gereği ve ümmetin yüce menfaatleri doğrultusunda yapılması gereken buydu. Zayıf ve âciz bazı beylikler varlıklarını devam ettirebilmek için Hıristiyanlarla işbirliği yapmışlardı. Şair Mahmut Ganım şöyle diyor:

*“İsyan kapısını kapatabilir mi?
Eline lanet okumadan düşman kapısına giden!”*

Bu yöneticiler, Yusuf bin Taşfın'ı cihaddan ve fetihlerden alıkoyarak kendi zayıflıkları ve iç çekişmeleriyle meşgul ediyorlardı. Murabıtlar da Allah yolunda sürdürdükleri mücadeleden geri kalıyorlardı. Beylik yöneticileri gereksiz çekişme ve ayrılığın cezasını gördüler. Yusuf bin Taşfın onlara yöneldi, içinde buldukları duruma son vermemeleri hâlinde çok şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını söyledi. Ancak Müslüman halkı affetti. Çünkü halkla Hıristiyanlara boyun eğen yöneticileri arasında açık bir anlaşmazlık vardı. Halk, Yusuf bin Taşfın'ın Allah yolunda cihad eden kararlı ve adil bir yönetici olduğunu biliyorlardı. Çünkü o zulme karşı mücadele ediyor, ağır vergilerin ve haksız yüklerin halkın omuzlarından kaldırılmasını istiyordu. Halk da Hıristiyanlara karşı Müslümanların birlik içinde olmalarını istiyorlardı. Halkla beylik yöneticileri arasındaki ayrılığın temel sebebi, yöneticilerin otoritelerini sağlamlaştırmak, şahsi çıkarlarını korumak ve varlıklarını sürdürmek için ayrılık ve ihtilafı tercih etmeleriydi.

Bu uygulaması ve beylik yöneticilerinin görevlerine son vermesi Yusuf bin Taşfın'ın en büyük iyiliklerinden birisidir. Beyliklerin ortadan kaldırılmasının, İslam tarihinde kıyamete kadar sürecek derin etkileri vardır.

İşbiliye'nin düşüşüyle diğer şehirler ve kaleler de zayıf kaldı. On sekiz ay geçmeden Gırnata, Cıyan, Kurtuba, İşbiliye ve Mirye, Murabıtların idaresi altına girdi.

Davud bin Aişe, Mirye'yi ele geçirdikten sonra seferine devam etti, Valensiya ve Santamariya'yı fethetti. Davud, Murabıtların Allah yolunda

cihad eden büyük komutanlarından birisiydi. İslam inancına, dinî prensiplere bağlılığının yanı sıra verdiği sözden ve yaptığı anlaşmadan asla dönmeyen bir kişiydi. Cesur komutan, ordusuyla birlikte fetihlerden fetihlere koşuyordu. Fethedilen beyliklerin yöneticileri Kambiyadur'dan ve ordusundan yardım istemeye fırsat bulamadılar. Valensiya'nın başında "El-Kâdir" lakaplı Yahya bin Zünnun bulunuyordu. Hristiyan Kaştâle melikinın himayesi altında bulunmasına rağmen kendisini kurtarmak için yardım isteyemedi. Marsiya'dan İbni Tahir komutasında gelen bir Murabıt ordusu Valensiya'yı ele geçirdi. Böylece şehir abdestsizlerin elinde kurtarılmış oldu. İnatçı zorbalara ağır darbeler vuruldu, temiz kalpler zafer kazandı.

Allah'ın yardımıyla Davut bin Aişe, Doğu İspanya'da kalelerin ve şehirlerin fethine devam etti. Rabbani fethiler âdeta üzerine yağıyordu. İslam tarihinde zamanın geçişi, zamanların akışıyla silinmeyecek şanlı zaferler altın harflerle yazılıyordu. Saf altın suyuyla yazdığı yazılarda ve elde ettiği zaferlerde iman gerçeği açıkça görülmektedir.

Rabbani komutan, büyük meydan savaşçısı Seyr bin Ebubekir, Batı Endülüs'te büyük bir mücadele verdi. Daha önce ifade edildiği gibi, İşbiye'nin fethinden sonra Batliyuş emîri, "El-Mütevekkil" lakaplı Muhammed bin el-Eftas'a saldırdı. Hicri Safer 487 (miladi Mart 1094) tarihinde Batliyuş'u kuşattı.

Batliyuş'un fethedildiği sırada eş zamanlı olarak doğu adaları da fethedilmekteydi. Doğu adalarının idarecisi Valensiya ve Daniye beyliklerine bağlı Şehitoğullarındandı. Murabıtlar doğu adalarının fethi için en iyi zamanlamayı yapmışlardı. Adalılar, her şeyden el çekmiş, Hristiyan donanmasının himayesi altında yaşayıp gidiyorlardı. Fetih, donanma komutanı İbni Tafetast komutasında tamamlanmıştır.

Böylece Müslüman İspanya, 487 tarihinde yeni kurulmuş olan Murabıtlar Devleti'nin hâkimiyetine girmiş oldu. Bunun tek istisnası Sarkosta vilayetidir. "El-Müstein Billah" lakaplı Ahmed bin Hüd, Sarkosta valiliği sırasında Hristiyanlarla mücadele etmiş ve büyük imtihanlardan geçmiştir. Bölgeyle ilgili aldığı bilgiler, Yusuf bin Taşfin'de, Sarkosta'da idareye müdahale etmeme konusunda bir kanaat oluşturmuştu. İbni Hüd, düşmanlarına karşı yardımlaşmak üzere din kardeşleriyle işbirliği anlaşması yaptı. Kuzeyde Hristiyanlar için etkili bir savunma alanı oluşturan İbni Hüd, onlara gerek maddî gerekse manevî büyük zararlar vermiştir.

Hristiyanlar 487 tarihinde Valensiya'yı işgal etmeye güç yetirmişler, şehrin yargıcı İbni Cuhâf'ı tutuklatıp ateşte yaktırmış olan Hristiyan El-

Kumbiyadur, bu işgalde ordu komutanlığı yapmıştır. Murabıtlar Valensiya'yı Hıristiyanların ellerinden kurtarmak için uzun süre mücadele ettiler. Neticede 495 yılında bunu başardılar.

Vatikan'da papanın verdiği fetva da burada zikredilmeye değer. Papa, İspanya'da Müslümanlara karşı yapılan savaşın kutsal bir savaş olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı İspanya, doğuda Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında devam eden savaşa katılmadı. Zaten papanın ifadesiyle kutsal bir savaşın içindeydiler.

İspanya'daki Hıristiyanlar Müslümanlarla savaşırken zorbalığı tarz hâline getirmişler, ahlaksızca davranmışlar, ilim ve medeniyetten uzak bir şekilde aldatma üzerine bir savaş stratejisi kurmuşlardır.

Murabıtların savaşlarında ve giriştikleri cihad hareketlerinin özünde İslam'ı ve üstün ahlaki yayma düşüncesi vardı. Kur'an ve sünnet ışıklarından alınan medeniyet ve ahlak anlayışıyla hareket ediyorlardı. ²⁶⁹

Yusuf bin Taşfîn'in Oğlu Ali'ye Tavsiyeleri

Yusuf bin Taşfîn oğlu Ali'den idarecileri, yargıçları, valileri, şehirlerin ve kalelerin yöneticilerini Lemtüne kabilesine mensup Murabıtlardan seçmesini istemiştir.

Bol ücretle, Murabıtlardan bir ordunun devamlı olarak Endülüs'te kalmasını istedi. Devlet hesabından doyurulan on yedi bin süvari Endülüs'ü koruyacaktı. Bu askerlerin dağılımı şöyle olacaktı: Dört bin asker Sarkosta'yı, yedi bin asker İşbiliye'yi, üç bin asker Gırnata'yı, bin asker Kurtuba'yı ve kalan iki bin asker de kaleleri koruyacaktı. Böylece en güzel biçimde sınır boylarında Hıristiyanlarla mücadele edilecekti. Görevli askerler Hıristiyanlarla savaşma konusunda son derece bilgili ve tecrübeliydiler.

H. YUSUF BİN TAŞFİN'İN

DÖRDÜNCÜ ENDÜLÜS ÇIKARMASI

Endülüs, İbni Hüd'un kontrolündeki Sarkosta dâhil Murabıtların eline geçince, bir yıl içinde Valensiya'nın kontrol altına alınmasının ardından hicri 496 (miladi 1103) tarihinde Yusuf bin Taşfîn işleri düzen-

lemek ve idarenin gidişatını kontrol etmek için bölgeye gitti. Komutanları, valileri ve Endülüs'ün önde gelenlerini davet etti. Kendisine itaat eden Mağrip kabilelerinin reislerini de Kurtuba'da yapacağı toplantıya çağırdı. Küçük oğlu Ebu'l Hasan'ı işleri yürütmek üzere yerine görevlendirdi. Oğlu bu sırada başarılı bir idare biçimi ortaya koydu. Allah vergisi özellikleri, seçkinliği, tercihe şayan oluşu, aklı, halkı ve ümmeti yönetmek için gerekli özelliklere sahip oluşuyla bu sırada kendisini göstermiştir.

Ali Bin Yusuf'un Görevlendirme Metni

Yusuf bin Taşfîn, kâtibi Fakih Muhammet bin Abdulğafur'a görevlendirme metnini yazmasını söyledi. İbni Abdulğafur güçlü kalemıyla meşhurdu. Onun yazdığı metin şöyleydi:

“Kullarına merhamet edip onları yeryüzünde sağlamlaştıran, liderliği ülfet sebebi kılan Allah'a hamd; efendimiz, kalplerdeki nefreti sevgiye dönüştüren, alçak gönüllülüğüyle baskıcı yöneticileri zillete düşüren yüce peygamber Hz. Muhammed'e salat ve selam olsun.

Emîrülümünîn Nâsıruddin Yusuf bin Taşfîn, birçok Müslüman grup kendisinden yardım istediğinden dolayı tedirgin oldu, Allah'a karşı hesap veremeyeceğini düşündü ve işleri sürdürmek üzere naip tayin etmeyi gerekli gördü. Bu yüceliğin dışındaki konularda yüce Allah iyiliği tavsiye etmeyi emretmiş, bunu önemli bir ilke kılmıştır. Kamu yararı ve özel yararı muhtevi mevzularda bu yolu takip etmemek mümkün müdür! Müminleri idare eden kişi de bu vazifeyi yerine getirmelidir. Çünkü Allah o kişiyi dinî ve dünyevi işleri sürdürme konusunda seçmiş, adını yüceltmiş, kılıcını keskinleştirmiştir. Yusuf bin Taşfîn oğlu Ebu'l Hasan'ı bu vazifeye uygun görmüştür. Seciye bakımından üstünlüğünün yanı sıra yüceliği bu görevi üstlenmesinin temel sebepleridir. Bundan dolayı niyabet ona aittir. Davet ettiği dine çağrı görevi ona aittir.

Bu kararı yakındakiler ve uzaktakilerle yaptığı istişarelere dayanarak aldı. İstişare kurulundakiler, onun razı olduğunu kabul ettiler. Onun seçtiğini onlar da seçtiler. Halkın gözetimi vazifesine onu ehil gördüler. Bazı şartlar ileri sürdü ve bu şekilde onun görevlendirilmesinin yolu açıldı. Ali, istihareden sonra onların çağrılarına cevap verdi.

Bütün hayırlar Allah'ın elindedir. Kendisine inan kişilere kuvvetiyle yardım eder.”

Böylece öğütler verildi, tavsiyelerde bulunuldu. Yusuf bin Taşfin sonunda şartlarını, istediklerini ve görevlerini belirtti. Naip olan ve olunan yazıldı. Ali'nin naipliğinin yakında ve uzaklarda geçerli olduğu belirtildi. Böylece Ali, kendisine yönlendirilen bütün tavsiyeleri tam olarak öğrendi. Bu olay 495'te gerçekleşti.²⁷⁰

1. Yusuf bin Taşfin'in Oğluna Tavsiyeleri

“Şehirlerde, kalelerde ve vilayetlerde görevlendirdiğin yöneticiler ve yargıçlar Lemtüne kabilesine mensup Murabıtlardan olmalıdırlar.

Devamlı bir orduyla Endülüs'ü korumalısın. Bu maksatla Murabıtlardan bol ücret karşılığında askerler görevlendirmelisin. Bütün Endülüs'te on yedi bin asker görevlendirmeli ve bunların ücretlerini devlet hazinesinden karşılamalısın. Askerlerin şehirlere göre dağılımları şöyle olmalıdır: Sarkosta'da dört bin, İşbiliye'de yedi bin, Gırnata'da üç bin, Kurtuba'da bin ve kalelerde de iki bin asker bulunmalıdır.

Bu ordu, Müslümanlarla yapılan anlaşmalar gereğince Hıristiyanlara karşı Müslüman sınırlarını korumalıdır. Çünkü onlar Hıristiyanlar hakkında daha çok bilgi ve tecrübe sahibidirler.”

Böylece Endülüs halkı cihad için teşvik edilmiş olacak, savaşta atı, silahı, elbisesi veya malıyla büyük katkı sağlayan mükâfatlandırılacaktı.

Yusuf bin Taşfin oğluna Endülüs ve özellikle de Kurtuba halkına şefkat ve yumuşaklıkla davranmasını tavsiye etti, Benihud'la kardeşlik bağlarını güçlendirmesini öğütledi. Onlar Endülüs'te Hıristiyanlarla savaş konusunda başarı elde etmiş insanlardı.

Yusuf bin Taşfin, Endülüs'teki düzenlemeleri bitirip bölgeyi İşbiliye, Gırnata, Kurtuba, Valensiya, Marsiya ve Sarkosta şeklinde yedi vilayete ayırdıktan sonra Merakeş'e geri döndü.

2. Murabıtların, Endülüs Siyasetlerinin Üç Merhalesi

a. Cihad ve Müslümanları kurtarmak için bölgeye giriş aşaması: Bu aşama Murabıtların Hıristiyanlar karşısında açık bir zafer kazanmalarıyla sonuçlanmıştı.

b. Beylikleri uyarı aşaması: Bu merhalede beylikler arasında nefret,

haset ve soğukluk vardı. Bir devlet çatısı altında birleşmek yerine diğer beyliklere tuzak kurmak için düşmanla işbirliği yapmayı düşünüyorlardı.

c. **Endülüs'ün Mağrip'e katılma aşaması:** Bu aşamada beylik yöneticileri yola getirilmiş, bölgede düzen sağlanmıştır.

İ. ALLAH'IN HÜKMÜNDEN UZAKLAŞMANIN BEYLİKLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1. Allah'ın hükümlerinden uzaklaşmak fertler ve ümmet için dünyada sıkıntı ve darlığa, ahirette de şiddetli azaba sebep olur. Allah'ın dininden uzaklaşmanın sonuçları dünyada dinî, sosyal, siyasi ve ekonomik hayatta açıkça görülür.

Fitneler hayatın bütün alanlarını kaplayana kadar, gruplar hâlinde art arda insanlar üzerine gelir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“(Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İçinizden birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başarılarına bir belanın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”*²⁷¹

Murabıtların Allah'ın hükmünden uzaklaşanlar hakkındaki uygulamalarında ümmet için dersler vardır. Maddiyatçı, cehaletin karanlıklarında kaybolmuş, şaşkın, tembel ve korkak insanlar her dalganın kendilerine doğru geldiğini zannederler. Böyleleri güçlü ve heybetli bir şekilde Hıristiyanların önünde durmaya, onlara engel olmaya güç yetiremez, bundan korkarlar. Düşmanla savaşmaya yönlendirildiklerinde, günahlardan dolayı kalpleri karardığı için kendilerini zayıf hissederler. Onların durumu şöyledir:

*“Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz.”*²⁷²

2. Allah'ın hükümlerinden uzaklaşmak Endülüs halkını ahmaklaştırdı. Duyguları ortadan kalktı, vicdanları yok oldu. İyiliği emretmiyor, kötülüğü de yasaklamıyorlardı. İyiliği emir ve kötülüğü yasaklama göre-

271 Nur, 63

272 Taha, 124

vini bıraktığında İsrailoğullarının başlarına gelen, onların da başlarına gelmişti.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!”²⁷³

Hangi ümmet Allah’ın emirlerine ve yasaklarına saygı göstermezse, İsrailoğulları gibi ağır bir düşüş yaşar. Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor:

“Dikkat edin! İyiliği emreder, kötülüğü yasaklar, zalime engel olursanız kurtuluşa erersiniz. Hak yoldan ayrılır veya hak olanı eksik verirsiniz Allah sizi birbirinize düşürür, öncekiler gibi size de lanet eder.”²⁷⁴

3. Endülüs’teki yöneticiler hakkında, Allah’ın dininden ve itaatten ayrılmaları sebebiyle, daha önce böyle yapanlar için geçerli olan sünnettullah gerçekleşmiştir. Onlar nefislerini itaatten muhalefete çevirmişlerdir.

“Bunun sebebi şudur: Bir toplum kendilerinde bulunanı (iyi davranışları) değiştirmedikçe Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.”²⁷⁵

Allah’ın dininden uzaklaşan yöneticilere itaat eden toplumlar da zلیل olurlar. Halkın bu durumdan kurtuluşu ancak Allah’ın hükmüne muhalefet edenlerin karşılarında durmaları ve Allah’ın hükümlerinin tekrar toplumda uygulanabilmesi için doğru inanç sahibi din kardeşlerinden yardım istemeleri gerekir.

Endülüs’teki yöneticilerin eğrilikleri bütün halka sirayet etmişti. İnsanlar iyiliği emretmiyor, kötülüğü yasaklamıyorlardı. Bunun etkileri durma aşamasına gelen İslam fetihlerinde de görülmekteydi. Dinin emanetini, risaleti ve daveti zayıf etmeleri sebebiyle birçok toplum dünya ve ahiret mutluluğundan mahrum olmuştur. Beylik yöneticilerinin ve Allah’ın merhamet ettiklerinin dışında toplumdaki insanların kalpleri kasıtlı kesilmişti. Hakkı terk edip batıla uydular. Nifak dalgalarına müptela oldular. Allah onları bu şekilde rezil etti. Hakka riayet etmemeleri, sı-

273 Maide, 78-79

274 Ebu Davud Melâhim, 4670

275 Enfal, 53

nırı aşmaları ve Allah'ın dininden uzaklaşmaları sebebiyle doğruyu bulamadılar, inançları zayıfladı.

4. Endülüs'te cana, mala ve namusa yönelik çok sayıda saldırı ve düşmanca hareketler görülmekteydi. Aralarında Allah'ın hükümlerini ölçü kabul etmiyorlardı. Fitneler, savaşlar ve belalara duçar oldular. Bunun sonucunda aralarında beyliklerin yıkılışına kadar devam edecek olan düşmanlık ve nefret oluştu.

5. Endülüs'te Müslümanların Kur'an ve sünnetten uzaklaşmaları, Hıristiyanların amaçlarını gerçekleştirmelerini kolaylaştırmıştır. Beylikler arasındaki anlaşmazlıklar Hıristiyanların istahalarını kabartmış, bunun neticesinde büyük kazançlar elde etmişlerdir. İçinde buldukları durumun gereği olarak Allah'ın yardımı beyliklerin ve Endülüslülerin üzerinden kalkmıştır. Durumlarını sağlamlaştırمامışlar, her an korku ve tedirginlik içinde yaşamışlardır. Bazı şehirlerde Hıristiyan kuşatması sebebiyle açlık sıkıntısı yaşanmıştır. Hıristiyanlar nice Müslüman'ı öldürdüler, nice kadını esir aldılar!

6. Endülüs'te Allah'ın hükümlerinden uzaklaşılması neticesinde halkın elindeki topraklar azaldı, mal varlığı zayi oldu, inkârcılar başlarına musallat oldu, musibetler art arda geldi.

7. Allah'ı bilenler ona isyan ederlerse, isyanları sebebiyle Allah onların başına kendisini bilmeyen inkârcı bir toplumu musallat eder. Dinin hakikatlerine ve tarihî gerçeklere bakıldığında Allah'ın bu kanunu görür. Bu sebeple Allah (cc), Endülüs'te Hıristiyanları Müslümanlar üzerine musallat etmiştir. Fakihler, âlimler ve bazı yöneticiler hareketlenip din kardeşlerinden yardım istediler ve İslam devletine yöneldiler. Böyle olunca Allah düşmanlara karşı inançlı kullarına yardım etti. Ardından Allah Endülüslüleri zalim beylik yöneticilerinden kurtardı, onları Allah'ın dinine bağlı idarecilerle değiştirdi.

8. Allah'ın ümmetlere azap edip, toplumları helake sürüklediği günahlar iki kısımdır:

- a. Allah'ın elçisiyle inatlaşmak ve onun getirdiklerini inkâr etmek.
- b. Kibirle, küstahlıkla, hak yiyerek, insanları hakir görerek, zayıflara zulmederek, güçlülerin haksızlıklarını destekleyerek, günahlarda aşırı giderek, zenginlik ve servetle gururlanarak nimetleri inkâr etmek. Bunların hepsi Allah'ın nimetlerini inkâr etmek, insanların razı olacakları şekilde kamu yararına uygun biçimde kullanmamaktır. Endülüs'teki yöneticiler günahın bu çeşidini eksiksiz ve tam olarak işlemişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MURABITLAR DEVLETİ'NDE İÇ VE DIŞ SİYASET

MURABITLAR DEVLETİNDE İÇ VE DIŞ SİYASET

A. MURABITLAR DEVLETİNDE HALKIN HAKLARI

Allah (cc), yönetenle yönetilenler arasında dönüşümlü bazı haklar belirlemiş ve bunları beyan etmiştir. Yönetilenlerin yöneticiler üzerindeki en önemli haklarından bazıları şunlardır:

1. Ümmetin İnancını

Bütün Saflığı ve Duruluğuyla Korumak İçin Çalışmak

Bu, belirlenen usullere ve âlimlerin icmasına göre dinin korunması yoluyla gerçekleşir. Halkın yöneticiler üzerindeki en büyük hakkı budur.²⁷⁶ Ümmetin inancı korunmaya çalışılırken, kitaba, sünnete, âlimlerin icmalarına göre hareket etmek gerekir. Murabıtlar hakkında yaptığım çalışmalarda, yöneticilerin kendilerinden önce yaşamış olan âlimlerin takip ettikleri yöntemleri benimsediklerini müşahede ettim. Böyle yaptıkları için Murabıtlar kendi içlerinde ve bölgede birliği sağlayabilmişlerdir. Amaç ümmeti heveslerine uyarak doğru yoldan sapmak suretiyle ayrılığa düşmekten korumaktı. Yanlışlıklara karşı toplumun korunması bakımından Murabıtlarda yöneten ile yönetilen arasında fark yoktu. Her birisi üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışıyordu. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Allah’ın ipine sımsıkı sarılın, ayrılığa düşmeyin.”²⁷⁷

“Yani Allah’ın size emrettiği dine sımsıkı sarılın, verilen sözlere bağlı kalın, Kitabın emrettiği biçimde birbirinize sevgiyle bağlanın, hakta ayrılığa düşmeyin, Allah’ın emirlerine teslim olun.”²⁷⁸

276 El-Mâverdi, El-Ahkâmü’s Sultâniye, s. 22

277 Âl-i İmran, 103

278 Tefsîru’t Taberî, c. VII, s. 70

Yusuf bin Taşfîn ve ondan önceki liderler kurtuluşa ermiş gruptan insanlardı. Ehli Sünnet yolunu takip ediyorlardı. Allah'ın yasaklamış olduğu ayrılık yolunu takip etmiyorlardı. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, ‘İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın!’ denilir.”*²⁷⁹

İbni Abbas şöyle demiştir:

*“Ehli Sünnet’in yüzleri ağarır, ayrılık ehlinin yüzleri ise kararır.”*²⁸⁰

Yusuf bin Taşfîn, âlimlerin ve fakihlerin cesaretlendirmesiyle, Ehli-sünnet usulünü himaye etmiş, yaymış, insanlara bu usullere göre muamele etmiş, otoritesini bu şekilde kullanıp Allah'ın emirlerini yerine getirmiştir.²⁸¹

2. Mağrip'in İslâm Hilafetinin Sancağı Altında Birleştirilmesi

Yusuf bin Taşfîn, Mağrip'teki Müslümanları İslam hilafetinin sancağı altında birleştirdi. Bu hedefe ulaşmak için yeteri kadar meşru sebebi kullandı. Anlaşmazlık hâlindeki insanlar ve kabileler arasındaki sorunları çözdü. Çağrılara cevap vermeyip isyanı seçen gruplara kuvvet kullandı. Bölgede şerhlerin ortadan kalkması için mücadele etti. Şerrin kapılarını ve yollarını ortadan kaldırmaya çalıştı. Meseleye yaklaşımı, “anlaşmazlık hâlinde olanlara Allah'ın hükümlerinin uygulanması, hakkaniyet ölçüleri toplumda hâkim olana kadar gayret edip çekişmeleri yok etmek, zalimin zulmüne ve mazlumun da ezilmesine müsaade etmemek” biçiminde ifade edilebilir.²⁸²

3. Savaş Yanlılarından ve Bozgunculardan Ümmeti Korumak

Yusuf bin Taşfîn idaresi altındaki topraklarda yol güvenliğini tesis etti, bunun ötesinde bütün bölgede güveni sağladı. Devletin herhangi bir yerinde güvenliği tehdit eden saldırılar söz konusu olmuyordu. Yollarda ve ticaret alanlarında güvenlik için gerekli düzenlemeleri yaptı.

279 Âl-i İmran, 105-106

280 Tefsîr-u İbni Kesîr, c. I, s. 369

281 El-Hüküm ve Tahâküm, c. II, s. 514

282 El-Mâverdî, El-Ahkâmü's Sultâniye, s. 22

Âlimler, yol güvenliğinin sağlanmasının yönetilenlerin yöneticiler üzerindeki haklarından birisi olduğunu belirtmişlerdir. İdareciler yollar da emniyeti tesis edip etmediklerinden sorguya çekilirler. Bu durum şöyle ifade edilmiştir:

“İdareciler, İslam’ın duruluğunu korumalı, halkın mahremine saldırıya mâni olmalıdırlar. Ancak bu şekilde halk geçimlerini sağlamak için tasarruflarda bulunabilir, malları ve canları hakkında tereddüt yaşamadan güven içinde yolculuk yapabilirler.”²⁸³

Yol güvenliğinin sağlanması dinin zafer kazandığının ve toplumda kökleştiğinin açık delilidir. Resûlullah (sav), Adiy bin Hâtım’i İslam’a davet ettiğinde, ömrü yeterse yolların güven içinde olduğunu görebileceğini, zayıflık döneminin ardından Müslümanların güçlenerek yol güvenliğini sağlayacaklarını söylemiştir. Buhari’nin Adiy bin Hâtım’dan yaptığı rivayet şöyledir:

“Hz. Muhammed’in yanındaydım. Bir adam geldi ve şikâyetle bulundu. Sonra başka bir adam geldi ve eşkıyaların yol kestiklerini söyleyerek şikâyetle bulundu. Resûlullah (sav), ‘Ey Adiy! Şaşılacak durumu gördün mü?’ deyince, ‘Hayır görmedim.’ dedim. Resûlullah (sav), ‘Eğer ömrün olursa, insanların uzak mesafelerden güven içinde Kâbe’ye gideceklerini, Allah’tan başka kimseden korkmayacaklarını göreceksin.’ buyurdu.”

Adiy, ömrünün sonraki dönemlerinde, Hz. Muhammed’in belirttiği gibi, insanların güven içinde yolculuk yaptıklarını, Allah’tan başka kimseden korkmadan Kâbe’ye gidip döndüklerini gördüğünü belirtmiştir.²⁸⁴

4. Ümmeti Dış Düşmanlara Karşı Korumak

Yusuf bin Taşfîn, halkını ve devletini her türlü saldırı ihtimaline karşı büyük bir dikkatle korumuştur. Bu doğrultuda gereken bütün önlemler alınmış, asla ihmalkâr davranmamış, sığınaklar yapmış, savunma alanları oluşturmuş, caydırıcı güç toplamış. Böylece düşman’ın Müslümanların mahremine girmelerine, onların kanlarını akıtmalarına müsaade etmemiş, aynı zamanda anlaşma hâlinde olunan devletler de korunmuştur.²⁸⁵

283 Age

284 Buhari, Menakib, 3595

285 Ebu Ya’lâ, El-Ahkâmü’s Sultâniye.

Yusuf bin Taşfîn, devletine yönelik bütün düşmanca hareketleri ortadan kaldırdı. Burguvata, Muğavera ve Hammâdî devletlerine karşı gerekli tedbirleri aldı. Bunlar, Murabıtlar Devleti'nden toprak koparmaya çalıştıysalar da başarılı olamadılar. Küfür ve inkâr üzerine kurulmuş devletleri yok etti. Hammâdilere kuvvetle boyun eğdirdi.

5. Dinin Kurallarını Uygulamak

Yusuf bin Taşfîn, hak edenlere gerekli cezaları uyguladı. Ancak bu şekilde haramların önüne geçilebilmekteydi. Böylece insanların hakları her türlü saldırı ve aşırıktan korunmuş olmaktaydı. Yusuf bin Taşfîn halk üzerinde Allah'ın şu buyruğunu uygulamaktaydı:

*“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”*²⁸⁶

6. Ümmetin Cihada Hazırlanması

Murabıtların, Abdullah bin Yasin'in ribatından çıktıkları andan itibaren geçirdikleri süreçlere bakarsak cihad ehli insanlar olduklarını görürüz. Liderleri, putperestlere karşı mücadele etti. Yusuf bin Taşfîn; din-den dönenlere, devletine karşı birlik oluşturmaya çalışanlara ve aşırı bidatçilere karşı sürekli bir mücadeleye girişti. İnatçı kâfirlere karşı cihad hareketlerine devam etti. Ya Müslüman olacaklar ya da Allah hakkı olarak, İslam'ın diğer dinler karşısındaki üstünlüğünün de bir sonucu olarak cizye vereceklerdi.²⁸⁷

7. Sadakaların, Zekatın, Haraç ve Fey Gelirlerinin Tahsili

Yusuf bin Taşfîn, herhangi bir sıkıntı veya zorlama olmaksızın zekât-ları topluyor ve Allah'ın Kur'an'da belirttiği sarf yerlerine harcıyordu. Zekât, haraç ve fey, Murabıtlar Devleti'ni gelirlerinden bazılarıydı. Yusuf bin Taşfîn bunların dışında ek vergiler almıyor, aksine daha önce alınmakta olan vergileri kaldırıyor. Malı helalinden alıyor, hak sahibine veriyor ve hakkın sahibine ulaşmasının önündeki bütün engelleri kaldırıyor.²⁸⁸

²⁸⁶ Nisa, 58

²⁸⁷ El-Ahkâmü's Sultâniye, s. 23

²⁸⁸ Es-Siyâsetü's Şer'iyye, s. 29

8. Görev Verirken Güven Araştırmasının Yapılması

Yusuf bin Taşfın, görevlendireceği kişilerin güvenilir ve seçilecekleri iş için yeterli olmalarına dikkat etmiştir. Valilerin, komutaların ve yargı görevlilerinin seçiminde, bu görevleri en iyi yapacak kişilerin tayin edilmesi amaçlanmıştır. Halka yönelik vazifelerin en iyi şekilde yerine getirilebilmesi için devlete en faydalı, yönetilenler için en uygun kişi vazifelendirilmiştir.

9. Devlet İşlerini Doğrudan Kontrol Etmek

Yusuf bin Taşfın, halkın işlerini doğrudan kontrol etmeyi âdet hâline getirmişti. Valilerini takip ediyor, onları görev yerlerinde ziyaret ediyordu. İnsanları dinliyor, ancak kendi başına hüküm verip istişaresiz uygulamalar yapmıyordu. Bu konuda şu ayetteki manayı ilke edinmişti:

*“Ona dedik ki: ‘Ey Davud! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah’ın yolundan saptırır. Allah’ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır.”*²⁸⁹

Maverdi bunun yönetilenler için yönetenler üzerinde ortaya çıkan açık bir hak olduğu görüşündedir. Konuyla ilgili açıklaması şöyledir:

“Yönetici işlerin gidişatını denetlemeli, halkın içinde bulunduğu farklı durumları görmelidir. Ancak bu şekilde izleyeceği siyaseti belirleyip ümmeti koruyabilir. Çeşitli lezzetlere dalmışken veya ibadet hâlindeyken bazı işlerin yapılmasını emretmemelidir. Güvendiği kişi ihanet edebileceği gibi, danışman da yanlış bilgi verebilir.”²⁹⁰

Yusuf bin Taşfın valileri üzerinde sıkı denetim uyguluyordu. Bir yanlışlık yaptıklarında onları değiştirmek ve görevlerinden almak konusunda hiçbir tereddüt yaşamıyordu. Valilerin tayininde kamu yararını birinci ölçüt olarak kabul ediyor, valilerine halka iyi davranmalarını emre diyordu. Yusuf bin Taşfın’ın Abdullah ibni Fatuma’ya yazdığı mektup şöyledir:

“İmanının gereği olarak hakka bağlan, mazlumun davasına adaletle bak, zor durumda olana kapını kapatma, halka rahmet kanatlarını aç. On-

289 Sad, 26

290 El-Ahkâmü’s Sultâniye, s. 29

lara insafli davran. Yönetici halka eziyet veren, sıkıntı çıkaran her türlü uygulamaları ortadan kaldırmalı, kolaylık sağlamlıdır. Memurlarından birisi halkın yükünü arttırır; alışılmış olanın üstünde sorumluluklar yükler; hakikati veya verilen hükümleri değiştirir veya hakkı olmaksızın kendisine bir dirhem alırsa derhâl onun görevine son ver, kendisini cezalandır, fazladan aldığı miktarı sahibine ulaştır. Bu başkaları için de örnek olsun ki, kimse bir daha böyle bir davranışa yönelmesin.”²⁹¹

Yusuf bin Taşfîn, bölge halkına görevlendirdiği yeni vali hakkında uyarıda bulunuyordu. Yahya bin Ebubekir hakkında Sıbta halkına şu yazıyı göndermişti:

“Valinizi görevlendirmeden önce gerekli araştırma ve soruşturmaları yaptık. Yazım size ulaştığında, görevlendirdiğim valiye itaat edin. Gücü oranında yaptıklarında ona yardımcı olun, yanlışlık yaparsa hakkı hatırlatın.”²⁹²

Buna ilave olarak, Yusuf bin Taşfîn valilerinden daha çok gezer, ülkenin farklı yerlerinde emir ve talimatların yapılıp yapılmadığı konusunda denetlemelerde bulunurdu. Böylece halkın durumlarına bakar, işlerin gidişatını kendisi görürdü.

B. MURABITLAR DEVLETİ'NDE HALKIN KONUMU

Murabıtlar Devleti'nde halk, dinin kendilerine tanıdığı bütün hakları sonuna kadar kullanmışlardır. Bundan dolayı halkın yöneticilere itaat etmeleri, onlara karşı görevlerini yerine getirmeleri doğaldır. Halkın en önemli görevleri:

1. İtaat

Murabıtlar döneminde halk yöneticilerine itaat etmek ve iyilikte idarecilere boyun eğmekle Allah'a yaklaşmaktaydı. Bunun Kur'an ve sünnetin gereği olarak yöneticilerin hakkı olduğunu düşünüyorlardı. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Ey iman edenler! Allah'a, elçisine ve sizden olan idarecilere itaat edin.”²⁹³

291 Devletü'l Murabıtın, s. 66

292 Age

293 Nisa, 59

Murabıtlar Devleti'nde din her şeyin üstündeydi. Yöneten de yönetilen de İslam'a boyun eğmişti. Hâl böyle olunca halk, yöneticilere itaati Allah'a ve elçisini itaat gibi değerlendiriyordu.

Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor:

“Allah'a isyan konusunda kula itaat yoktur. İtaat ancak iyi işlerdedir.”²⁹⁴

2. Yardım

Murabıtlar Devleti'nde halk din işlerinde ve düşmanla cihadda yöneticilerine destek oluyor, onlara yardım ediyordu. Bunun dayanağı da şu ayetti:

“İyilik ve takvada yardımlaşın.”²⁹⁵

İnsanlar, Allah'ın hükümleriyle amel eden yöneticilerine ikramda bulunuyor, saygı gösteriyor, onları müdafaa ediyor, destekliyorlardı. Bunun dayanağı da Hz. Muhammed'in şu hadisiydi:

“Yaşlı bir Müslüman'a, Kur'an hizmetkârına ve adaletli yöneticiye ikramda bulunmak Allah'a saygının gereğidir.”²⁹⁶

3. Nasihat

Bu büyük devlet, yönetenle yönetilenin birbirlerine karşılıklı nasihatleri ve tavsiyeleriyle kurulmuştur. Vezirlerden birisi Yusuf bin Taşfîn'den Hıristiyanlara karşı yaptığı cihad sırasında El-Mutemid bin Abbâd kendisine Yeşil Ada'yı teslim edene kadar nehri geçmemesini istiyor. Yusuf bin Taşfîn bu nasihati dinliyor ve planlamasını bu doğrultuda yapıp, savaşta kendisine çok faydası dokunmuş olan Yeşil Ada'yı almadan yardıma gitmiyor. Murabıtların komutanları büyük bir alçak gönüllülikle kendilerine yönelik nasihatleri dinliyorlardı. Gönüllerinin nasihat dinlemeye hazır olması ne kadar yüce bir eğitim anlayışıyla yetiştirildiklerini açıkça göstermektedir.

İslam yönetilenlere, idarecilerine hakkı tavsiye etmeyi zorunlu kılmıştır. Bununla ilgili olarak gelen rivayete göre Resûlullah (sav), “Din

294 Buhari, Ahkâm, 7145

295 Maide, 2

296 Ebu Davud, Edeb, 4822

nasihattir.” buyurmuş. Oradakilerden birisi “Kimin için nasihattir ey Allah’ın elçisi?” deyince Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: **“Allah için, kitap için, Resûlü için ve bütün Müslümanlar için nasihattir.”**

Bu hadisteki nasihatın manası, hakkın uygulanmasında idarecilere yardım etmek, onlara itaat etmek, kendilerine doğruları hatırlatmak, uyarmak ve başarılı olmalarını için dua etmektir.²⁹⁷

Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor:

“Müslüman’ın kalbi şu üç özellikten uzak olamaz: Allah için işini samimiyetle yapmak, Müslümanların yöneticilerine nasihatte bulunmak ve ümmetten ayrılmamak.”²⁹⁸

Allah, Murabıtlara iyiliği emredip, kötülüğü yasaklayan, doğruyu gösteren, Allah’tan başkasından korkmaksızın yöneticilere ve yönetilenlere nasihat eden kişileri ikram etmiştir.

4. Hataları Düzeltme

Murabıtlar Devleti’nde idareciler günlük işlere ilişkin kararlar verip içtihat ederlerken insanlar, öğütlerini, yönlendirmelerini ve yanlışların düzeltilmesine ilişkin değerlendirmelerini ifade etmekte bir zorluk veya sıkıntı yaşamıyorlardı.

Bu anlayış, İslam’ın başlangıcından itibaren sahabede bütün açıklığıyla görülmüştür. Hz. Ebubekir halifelik görevini üstlendiğinde insanlara hitap etti ve şunları söyledi:

“Ey insanlar! En hayırlınız olmadığım hâlde halifeniz olarak görevlendirildim. Eğer doğru icraatlar yaparsam bana itaat edin. Yanlış yaparsam beni düzeltin. Doğruluk güvenlik, yalan ise ihanettir. Sizin katınızda zayıf olan, Allah’ın izniyle hakkı kendisine teslim edilene kadar benim katımda güçlüdür. Güçlünüz de hak olanı verene kadar benim katımda zayıftır. Hangi toplum cihadı terk ederse, Allah o toplumu zelil eder. Hangi toplumda fuhuş ve rezillik yaygınlaşırsa, büyük belalar bütün toplumu sarar. Allah’a ve elçisine itaat ettiğim sürece bana itaat edin. Allah’a ve elçisine isyan ettiğimde bana itaat etmeyin. Namazınızı eda edin. Allah size merhamet etsin.”²⁹⁹

Hz. Ömer, kendisine yönelik değerlendirmeleri dinlediği gibi, vali-

297 İbni Receb, Câmiu’l Ulûm ve’l Hikem, s. 79

298 İbni Mâce, 248

299 El-Bidâye ve’n Nihâye, c. I, s. 306

ler ve görevlendirdiği memurlar hakkındaki değerlendirmeleri de dinliyor, valilerden halka yönelik davranışlarını soruşturuyor, kötü davrananları tespit ediyordu. Bununla ilgili bir konuşması şöyledir:

“Ben valileri, sizleri cezalandırırsınlar, ırzlarınıza dokunsunlar veya mallarınızı ellerinizden alsınlar diye değil, Allah’ın kitabını ve elçisinin sünnetini öğretsinler diye gönderiyorum. Ben hiçbir valiye zulüm yetkisi vermiyorum. Kim böyle yaparsa derhâl bana bildirin, gerekeni yapayım.”³⁰⁰

Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkinin birinci amacı, Allah’ın kelamını yükseltmek, dinini yüceltmektir. Yönetenin de yönetilenin de maslahatına uygun olan budur. Yönetenle yönetilen arasında başka bir ilişki biçimi söz konusudur ki; İslami anlayış çerçevesinde bunun kabul edilmesi asla mümkün değildir. Bazıları yönetenleri uyarı konusunda üzerine düşenleri yapmazlar ve buldukları ortamlarda haksız yere idarecilerini suçlar, tahkir ederler. İslam’a göre yöneticinin hem Kur’an’dan hem de sünnetten kaynaklanan saygı gösterilme hakkı vardır. Aynı şekilde İslam anlayışına göre yönetilenlerin de hakları vardır. Bu sebeple İslam tarihinin farklı zamanlarında, muhtelif asırlarda yönetenle yönetilenler arasında nasihat, tenkit ve hataların düzeltilmesine yönelik değerlendirmeler görülmüştür. Allah’ın hükümleri doğrultusunda kurulup varlığını sürdüren devletler düşünüldüğünde bu hakikat açıkça görülür.

Yusuf bin Taşfîn Allah yolunda cihad için Endülüs’e girdiğinde elçisini Mirye’ye gönderdi ve bir grubun Hz. Ömer’e uyararak yardım istenebileceği konusunda fetva verdiğini belirtti. Mirye Hâkimi Ebu Abdullah bin el-Ferrâ, Yusuf bin Taşfîn’e tenkit ve nasihat içeren bir cevap verdi. Ayrıca hataların düzeltilmesine ilişkin değerlendirmeler de yapmaktaydı. Yusuf bin Taşfîn bu hâkimi cezalandırmadı. Aksine onu dinledi, nasihatlerine ve doğru olarak gördüğü düşüncelerine kulak verdi. Bu hâkim, dinine bağlı takva sahibi bir insandı. Hâkimin Yusuf bin Taşfîn’e gönderdiği cevap yazısı şöyleydi:

“Müminlerin Emîri Yusuf bin Taşfîn yardım edilmesini gerektiğini ifade ediyor. Ebu’l Velîd el-Bâcî, bütün hâkimler ve fakihler Hz. Ömer’i dayanak göstererek bu yönde fetva verdiler. Hz. Ömer, Hz. Muhammed’in ashabındandır, kabirleri yan yanadır. Onun adaletinde şüphe yoktur. Yusuf bin Taşfîn ise

Resûlullah'ın (sav) ashabından olmadığı gibi, kabri de onun kabrinin yanında değildir. Aynı zamanda adaletinden şüphe edilmeyen bir kişi de değildir. Eğer fakihler seni Hz. Ömer'in konumunda değerlendirmişlerse, Allah bunun hesabını sorar. Hz. Ömer mescide girdi ve ne kendisinde ne de Beytülmalde infak edecek bir dirhemin bulunmadığına dair yemin etti. Sen de bu camiye gir ve ilim ehlinin huzurunda ne kendinde ne de Beytülmalde bir dirhem olmadığına dair yemin et. O zaman verilen hüküm doğru olduğu anlaşılır. Selam üzerine olsun."³⁰¹

Bu metin, yönetenlerle yönetilenler arasında tenkit ve hataları düzeltme bağlamındaki değerlendirmelerin ümmetin tarihî seyri içerisinde sürekli var olduğunun şahididir. Tenkitler söz konusu olurken, hiçbir şekilde taraflardan birisi diğeri üzerinde zulüm ve baskıya yönelmemiştir. İslam medeniyeti bütün çeşitliliğiyle insanların hayatlarında medeni anlamda yenilikler getirmiştir. Bunun temelinde Murabıtlar Devleti'nde olduğu gibi nasihat, tenkit ve hataların düzeltilmesine yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır.

C. MURABITLAR DEVLETİ'NİN

ABBASİ HİLAFETİ KARŞISINDAKİ KONUMU

Murabıtlar, Abbasi halifesine bağlılığın zorunlu olduğu görüşündeydiler. Bundan dolayı, Sünni Malikî olmalarından dolayı halifeye bağlılık sözü verdiler, Abbasi hilafetini tanıdılar. Siyah rengi kendi işaretleri olarak kabul ettiler. Hicri dördüncü asrın ortalarından itibaren paralarına Abbasi halifesinin ismini yazdılar. Yusuf bin Taşfîn, bütün Endülüs'ü kontrolü altına alınca fakihlere toplumsal itaatın de gereği olarak idare yetkisini halifeden alması konusunu sordu. Âlimlerden olumlu görüş alınca Abbasi halifesi Ahmet el-Müstezhir Billah'la (H 487-512/M 1094-1118) irtibata geçti. Tanınmış büyük âlim Abdullah bin Muhammed bin el-Arabî'nin başkanlığında bir heyeti pahalı hediyelerle Abbasi halifesine gönderdi. Heyet bir de mektup götürmüştü. Bu mektupta Allah'ın kendisinde nasip ettiği zaferleri, Endülüs ve Mağrip'teki fetihleri, Müslümanların başarılarını, İslam'ın bölgedeki yükselişini yazmış ve mektubun sonunda halifeden bölgede kendisini görevlendirmesini istemiştir.

301 Vefeyätü'l Ayân, c. VII, s. 119

Heyet görevini başarıyla yerine getirmiş, güzel söz ve davranışla karşılanmışlardır. Mağrib'e döndüklerinde halifenin bölgenin idaresinde Yusuf bin Taşfin'e yetki verdiğini belirttiler. İbni Taşfin bu haber karşısında çok sevindi.

Realiteye bakıldığında Murabıtlar Devleti son derece zayıflamış olan Abbasi halifeliğine bağlanmadan varlığını sürdürebilirdi. Abbasi hilafetinin adından başka bir şeyi kalmamıştı. Yusuf bin Taşfin'in kuvveti daha fazlaydı. İdare ediyor ve hükmünü icra ediyordu. Fakat Allah'ın dini sevmeleri ve en kötü şartlarda dahi onun hükümlerini uygulama konusunda hırslı davranmaları Abbasi halifesine bağlanmalarına sebep olmuştur. Çünkü Kur'an'ın cemaate bağlanma ve ayrılıktan uzak olma konusundaki emirleri açıktır. Resûlullah'ın bu bağlamdaki hadisleri Murabıtları, Abbasilere bağlanmaya sevk etmiştir. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, ‘İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın!’ denilir. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”³⁰²

İbni Cerir, *“Paramparça olup ayrılığa düşmeyin.”* ayetinin tefsirinde İbni Abbas'ın görüşünü nakleder. Belirttiğine göre bu ayet, müminlerin cemaate bağlanmalarını emretmekte, paramparça olup ayrılığa düşmelerini yasaklamakta, kendilerinden önce Allah'ın dini konusunda anlaşmazlığa düşenlerin helak olduklarını haber vermektedir.³⁰³

Bu konuyla ilgili çok sayıda hadis bulunmaktadır. Abdullah İbni Abbas'ın rivayet ettiğine göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur:

“Kim cemaatten bir milim ayrılırsa boynundaki İslam bağını çıkarmış gibi olur.”³⁰⁴

İbni Ömer Resûlullah'tan şöyle duyduğunu rivayet eder:

“Kim cemaatten ayrılırsa cahiliye ölümüyle ölmüş olur.”³⁰⁵

Cahiliye ölümünden maksat, cahiliye dönemi insanları gibi sapıklık içinde ölmektir. Onların itaat edecekleri bir liderleri yoktu. Çünkü böy-

302 Âli İmran, 105-107

303 Câmiu'l Beyân, c. IV, s. 39

304 Fethü'l Bârî, c. XIII, s. 7

305 Es-Silsiletü's Sahîha, s. 984

le bir şeyi bilmiyorlardı. Burada kastedilen cemaatten ayrılanın kâfir olacağı değil isyankâr olacağıdır. Murabıtların âlimleri, hadiste geçen cemaat kelimesinin Kur'an'a ve sünnete uygun bir meselede görüş birliğine varmış olan Müslümanlar anlamına geldiği kanaatindedirler.³⁰⁶

Bana göre bu, Murabıtların Abbasi hilafetine bağlanmalarının temel sebebidir. Tarihçiler Murabıtların halifeye bağlanmalarının sebeplerinden birisinin de Abbasilere uzaklıkları olduğunu belirtirler. Buna göre Murabıtlar Abbasi halifeliğinden korkmuyorlardı. Abbasi halifeliği zayıflamış, fesada uğramıştı. Bağlılık, Murabıtlar için herhangi bir tehlike arz etmiyordu. Ancak ben bu yaklaşımı isabetli görmüyorum. Çünkü Murabıtların komutanları kendilerini Allah'ın diniyle sınırlandırmaktaydılar. Aksi durum söz konusu değildi. Onlar dış ilişkilerinde, devletin iç işlerinde ve devletlerarası ilişkilerinde dini siyasetlerine uydurmuyor, siyasetlerini dine uyduruyorlardı.

1. Yusuf Bin Taşfin'in

Halife El-Müstezhir Billah'a Gönderdiği Mektup

Bu konuşmasında Yusuf bin Taşfin, Mağrip ve Endülüs'te idarenin kendisine verilmesini istemektedir. Konuşma şöyledir:

"Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla, O'na tevekkül ediyorum.

Allah, El-Müstezhir Billah ile Nebevi nuru devam ettirmekte ve dünyaya mutluluk vermektedir. O ne kadar övülse azdır. İnsanların onu ilginç, kabul edilemez sıfatlarla övdüklerini görmedim. Aldanma günleri devam etmektedir. Hilafet tacında inciler vardır. Zaman tılsımlarla doludur. Bölgede bol miktarda ganimet bulunmaktadır. Yücelik şartlarını El-Müstezhir Billah'ta var eden Allah'a hamd olsun. Ona intisapla Allah bize üstünlük nasip etti. Hilafet makamı, makamların en yücesi, faziletlerin en ilerisidir. Hilafet makamının kaynağı Nebevi risalettir. Bütün üstün ahlak özellikleri ondan alınmıştır. Onun gurur tablosuna Allah'ın kitabı şahittir. Hz. Muhammed'in peygamberlik yetkileri dışındaki yetki ve görevlerini sürdüren hilafet makamı, vahyin bildirimine göre kıyamete kadar devam edecektir. Allah o makamı koruyacaktır. Başlangıcı güzel bir yaşantıyla olduğu gibi devamı da güzel bir yaşantıyla olacaktır. Sağlam ipine sımsıkı sarılma konusunda bizi başarılı kıldığı, açık bir şekilde bizleri doğru yoluna iletmesi için Allah'a şükrediyoruz. Din kardeşlerimiz kıyamet günü mükâfat veya

ceza vesilelerimizdir. Rızası için yüce Allah bizden kendisine itaat, dinine bağlılık istemektedir. Başarı veren, doğru yola ileten O'dur. O'ndan başka ilah yoktur.

Yüce Allah, hilafet sancağını taşıyan İslam'ın hizmetkârı El-Müstez-hir'e ilham etmiş, dinin emirlerini onunla tatbik etmiştir. Allah'ın emirlerine uygun olarak idare görevini sürdüren adaletli devlet başkanına itaat etmek, dinin gereklerindedir. Aynı şekilde, emaneti koruyabilecek kişilerin görevlendirilmesi de dinî bir vecibedir.”

Bu şekilde oğlu El-Müsterak'la birlikte Mağrip'ten hilafet merkezine gönderilen heyetle yetki talebinde bulundu. Halifenin kendisini bölge sorumlusu olarak görevlendireceği inancındaydı. Farklı ihtimaller de söz konusuydu. Son aşamada farklı metotlar öneri konusu oldu. Yükselen denizler ve korkunç çöller ona engel olmadı. Yoluna devam etti. Allah'ın kıyamet günü hayırlı niyetini kabul etmesini diliyordu. Neticede oğluyla birlikte barış şehrine Medinetü's--Sekım'a bağlanmak istiyorlardı. Şehir o sırada, kaderin cilvesidir ki, koruma altındaydı. Oraya sığınan kişi güven içinde olurdu.

Yusuf bin Taşfin, bu yolculuk neticesinde Allah'ın kudretiyle, halife ile iletişime geçmiş, açık bir samimiyetle ona yaklaşmış olmaktaydı. Birttiği mülahazalarla görevlendirilmek istiyor, içinde bulunduğu kopukluk hâlinin değerlendirilmesini talep ediyordu. Nihayetinde üstün makama ulaşmış, Allah kendisine üstünlük ve şeref nasip etmiş, uğurunda büyük mücadeleler verdiği amaçlarına ulaşmıştı. Halifenin emirleri yerine getirilmişti. Allah, Yusuf bin Taşfin'in yüceliğini devamlı kılmış, onu diğer yöneticiler arasından seçmiş, görevlendirmiştir. İbni Taşfin, üzerine düşen görevleri yerine getirmek suretiyle Allah'ın ihsanını korumuş, sorumluluğunu yerine getirmiş. Bu da kendisine yönelik ihsanın daha da artmasına sebep olmuştur.

İsteddiği görev kendisine verildiğinde Yusuf bin Taşfin ve oğlu üstün bir konum elde etmiş oldular. Görevine, dine yardım bağlamında elinden gelenleri yapmakla başlamayı düşünüyordu. Müslümanlar ihtilaflardan kurtarılıp söz birliğine yöneltilmeliydi. İnatçı grupların kökünü kazımak ve fesat odaklarını ortadan kaldırmak amacıyla Allah yolunda cihad için hazırlanmış olan Yusuf bin Taşfin, halifeden aldığı görev gereği davet çalışmalarını sürdürmüştür. Paramparça olup ayrılığa düşmüş gruplara Abbasi halifesinin çağrısını duyurdu. Üstün gruptan olmayıp nefislerinin arzuluadığı şeylere çağırın gruplara karşı başarı elde etti. On-

lar temiz ve sağlam gruptan da değillerdi. Yusuf bin Taşfîn hepsine Abbasi halifesinin çağrısını ulaştırdı ve onları gerektiği biçimde uyardı.

Yusuf bin Taşfîn, kırk yıl boyunca hak yoldaki mücadelesine engel olup kendisini durdurmaya çalışan bütün gruplarla mücadele etti, onlarla savaştı, elinin uzandığı bölgeleri kontrolü altına aldı. Allah'a hamd ile bölgede birliği sağlamayı başardı. Şimdi de halife hazretlerinin karşısında görev talep etmektedir. Allah nurunu halife üzerine göndermiş, iki bin beş yüz minberde adını okutarak onu yüceltmıştır. Batı diyarlarında halifeye olan bağlılık zayıflamıştır. Allah onların köklerini kazınsın, hepsini yerle bir etsin. Sus şehrinde Gana'ya kadar bütün batıda aynı durum söz konusudur. Oralar altın madeninin çıkarıldığı yerlerdir. İki bölge arasında beş aylık mesafe vardır. Belirtilen alanlarda şirk bütün çeşitleriyle yaygınlaşmış durumdadır. Garip durumların ortadan kalkması için gerekenleri yaptım, parçalanmışlığı giderdim, ortak mücadeleye için aralarında ülfet kurdum. Bütün zorluk ve darlıklara rağmen mücadeleye devam edilmektedir. Rumların Müslümanlara her türlü olumsuz muameleyi gösterdikleri sığınaklar geri alınmış, Müslümanlar gayrimüslimlerin otoritelerinden kurtarılmıştır. Müslümanların sığınakları ve yerleşim alanları zarar görmüştü. Allah'a hamd olsun, bütün bunlar onarıldı, ilk hâline çevrildi. Müslümanların mahremlerine, İslam'a ve devlet başkanına saygı gösterilmeye başlandı. Yusuf bin Taşfîn'in yaptıkları bundan ibarettir, başka bir icraatı arz etmeye gerek yoktur.

Yusuf bin Taşfîn'in altmış bin kişilik büyük bir ordusu vardır. Bu heybetli ordunun amacı insanlara hizmet etmek, neticede Müslümanların şeref kazanmasını sağlamak, mücadelesini, farklı hâllerini dünyaya duyurmak ve böylece İslam'a hizmet etmektir. Bütün bunların en önemli sebeplerinden birisi de müşriklere karşı cihad etme düşüncesiydi. Hiçbir mazeret cihad faaliyetlerine engel olmamalıydı. Yusuf bin Taşfîn yüce İslam davetini korudu, Allah'ın kendisine verdiği bol nimetleri itiraf etti.

Mağrip hâkimlerinden İbni'l Kâsım, doğu İslam şehirlerini ziyaret etmiş ve söylenenlerle yapılan açıklamaları destekleyen bilgiler vermiştir. Belirtilen hâkim, bu durumu Mekke'de yaymış, Allah onun şerefini ve üstünlüğünü buralara kadar ulaştırmıştır. İbni'l Kâsım'ın mektubu şöyledir: *"Hıristiyanlar Yusuf bin Taşfîn'den korktukları ve kuşatma altında oldukları için perişan hâldeler. Hıristiyanların bu durumları dilden dile*

dolaştı, insanlar arasında tekrar edildi. Yusuf bin Taşfîn'e itaat edilmesi gerektiği belirtiliyordu. Onun faziletleriyle yüce İslam dininin bölgedeki itibarı yükselmişti âdeta. Adaletli yönetimi açıkça görülen bu kişiye itaat etmek gerekirdi. İlk olarak cihad çağrısı yaparak işe başladı. Bütün Müslümanlar kendisine bağlandılar, o da yerleşim alanlarını himayesi altına aldı. İnsanlar arasında eşit bölüşümü esas alan Yusuf bin Taşfîn, halka yönelik uygulamalarında adaletten asla ayrılmıyordu. Allah'a yemin olsun ki, itaate ondan daha layık kimse yoktur. Onun başardıkları herhangi bir Müslüman'ın kaldıracabileceği işler değildir. Müslümanların yollarında güvenliği sağlamış, ağır vergileri kaldırmış, altın ve gümüşten para bastırmış ve bastırıldığı paraların üzerine halifenin ismini yazdırmıştır. Allah onun yüceliğini kat kat arttırsın.

Bu, Yusuf bin Taşfîn'in içinde bulunduğu durumun hakikatidir. İlave etmedim, eksiltmedim. Ancak gaflete düşmüş veya bilmeden hata etmiş olabilirim. Halifemiz el-Müstezhir Billah'a ve onun temiz soyuna selam olsun. Uzun vadeli değerlendirmeler neticesinde görevlendirilmek suretiyle şerefendirilmeyi dilerim. Halife hazretleri, görevlendirme yönündeki işaretiyle cesaretini ortaya koyarak Müslümanlara yardım etmiş, otoritesini güçlendirmiş ve durumunu yüceltmış olur. Allah'ın kanunu ve kamu yararı bunu gerektirir. Allah'a yemin olsun ki, hiçbir idareci veya kabile vaizi Yusuf bin Taşfîn'in görevlendirilmesine karşı çıkmıyor. Nebevi metot üzere varlığını sürdüren mukaddes hilafet makamına yönelik tavsiyeler, ancak o makamın güçlenmesi ve desteklenmesi içindir.

Yusuf bin Taşfîn ve oğlu Müsterak'a Mağrip ve Endülüs'ün idaresi verildiğinde heyettekiler, halifeye saygı ve hürmetlerini arz etmiş, bağlılıklarını bir kez daha ifade etmişler, bu süreç yedi yıl devam etmiştir. Yeşillik alanda, gölgeler altında saygıyla beklediler. İki yıl boyunca hoş bir karşılamanın yanında sağlam bir korumaya tabi tutuldular. Kendilerine bol yiyecek ve tatlı içecekler ikram edildi. Düşmanların zarara uğratılması, iradesi dâhilinde olan yüce Allah, Yusuf bin Taşfîn ve oğlunun şikâyetlerini gidermiş, sıkıntılarını çare sunmuştur, onların isteklerini yerine getirmişti. Allah, halifemiz El-Müstezhir Billah'ın yokluğunu göstermesin. Ona ve bütün soyuna selam olsun. Mutluluk onunla, günlerin ve gecelerin özgürlük içinde yaşanması onunla, onun otoritesine bağlılıkladır. Allah onunla ve başka ellerle dilediğini âciz bırakır. Allah nimet verendir, cömert olandır. Bütün hayırlar O'ndandır. O'nun ortağı yoktur. Başarı ancak O'nun izniyledir. O'na layıkıyla hamd olsun. Peygamberlerin efendisi, kulu ve elçisi

Hz. Muhammed'e, ailesine ve ashabına salat, halifemizin ataları üstün insanlara selam olsun. Bana Allah yeter. O, ne güzel yardımcıdır."³⁰⁷

Zikredilen mektubu derinlemesine tahlil edersek, Murabıtlar döneminde yöneticilerin yazdıkları mektupların şekli ve içeriği hakkında bilgiler edinebiliriz. Diğer yandan, Yusuf bin Taşfîn'in heyetin başında görevlendirilmek üzere seçtiği kişi de son derece önemlidir. Âlim, fakih, di-rayetli, tecrübeli, yöneticiler ve halifeyle konuşma konusunda deneyim sahibi bir zat heyetin başında görevlendirilmiştir. Bu sebeple heyet başarılı olmuş, hedeflerine ulaşmış ve büyük mahsulle geri dönmüştür.

2. Abbasi Halifesinin

Murabıtlar Devleti'nin Talebine Verdiği Cevap

Şüphesiz Abbasiler bu talep karşısında çok sevindiler, moral ve motivasyonları arttı, maneviyatları güçlendi. Bu sebeple halife bizzat kendisi Yusuf bin Taşfîn'e cevap yazmak istedi. Yazdığı otuz yedi satırlık cevap mektubu şöyleydi:

"Bu mektubu yücelik ve korunmuşluk makamından, yüceltilmiş, her türlü kirden arındırılmış hilafet kurumundan yazıyorum. Allah halifelik makamını yüceltsin, gölgesini büyütsün. Burada önemli bir toplantı yapılmış, büyük komutan Yusuf bin Taşfîn'in samimiyetle Allah'ın sağlam ipine tutunduğu, onun hükümlerine bağlandığı, emirlerine yerine getirme yarışı içinde olduğu, yaptıklarının görevlendirilmesi için yeterliliği ve başarıları konuşulmuştur. Bir kişi dinin kurallarına sımsıkı bağlanmış, Allah'ın ve elçisinin gösterdiği doğru yolda gidiyorsa, düzenin sağlanması ve korunması için en uygun olan, görevin ona verilmesidir. Böylece Müslümanların önüne çıkan inkârcı güçlerle baş edilebilir, azim ve kararlılıkla engeller ortadan kaldırılabilir. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınıızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki, Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."*³⁰⁸

Bu, dinin ayakta tutulması için itimat etmemiz gereken esastır. En sağlam kulp ve kalıcı yol olarak halifeye itaat edilmeli, bunun için gereken çalışmalar yapılmalıdır. Bunun dayanağı yüce Allah'ın şu buyruğudur:

307 Ahmed El-Abbâdi, *Dirâsât fi Târihi'l Mağrib ve'l Endelüs*, s. 476

308 Tevbe, 123

*“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ululemre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”*³⁰⁹

Allah katında yüce makamlar elde etmeyen kişinin işi cihad olmalıdır. Böylece kişi, Allah’ın rızasına, bolluğa ve kemale ulaşır. Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Yine Allah, sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Allah, kullarını çok esirgeyicidir.”*³¹⁰

Ümmete hizmet etmiş kişilere görev verilmelidir. Yusuf bin Taşfîn’in oğlu da hizmetiyle tanınmıştır. Verilecek cevap, İbni Taşfîn ve oğlunu ilgilendirmektedir. Onların her türlü çirkinlikten arınmış oldukları ortaya çıkmış, uzak diyarlardan gelen heyetin yolculuğu hayır getirmiştir. Düzeni sağlama ve İslam’ı yayma konusundaki talepleri bakımından Yusuf bin Taşfîn ve oğlu önceliklidirler. İşlerin yapılması bakımından örnek bir itaat sergilenecektir Allah’ın izniyle.³¹¹

Murabıtlar, Sünni Abbasi halifeliği için güçlü bir manevi destek olmuşlardır. Bu şekilde Rablerinin emirlerini, yerine getirmişlerdir. Hz. Muhammed’in sünneti doğrultusunda irşat faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Müslüman diyarındaki üstünlükleri sebebiyle dünya çapında bir berekete nail olmuşlardır. Neticede Abbasi halifeliğinin bir parçası hâline gelmişler, manevi itaat onlar için yeterli olmuştur. Bu sebeple Murabıtların idarecileri Abbasi halifeliğinin onayıyla belirlenmiştir. Murabıtlar sahip oldukları otoritenin ancak Abbasi halifesinin kabulüyle meşruiyet kazanacağını, ancak bu şekilde bereketin sağlanacağını biliyorlar, buna inanıyorlardı.

Tarihçiler, Murabıtların Abbasilerle irtibata geçiş tarihi hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İbni’l Esîr şöyle diyor:

“Murabıtlarla Abbasi halifeliği arasındaki ilk irtibat Zelâka Savaşı’nın sonrasında Yusuf bin Taşfîn’in Endülüs’ü kontrolü altına aldığı zamana denk gelir.”

309 Nisa, 59

310 Âli İmran, 30

311 Dirâsât fi Târihi’l Mağrib, s. 478

İbni Haldun ve Zehebî de İbni'l Esir'le görüş birliği içindedirler.³¹²

Ben, Murabıtlarla Abbasi halifeliğinin irtibata geçmelerinin Zelaka Savaşı'ndan çok öncelere denk geldiğini düşünüyorum. Çünkü Murabıtlar Devleti'nin uzun vadeli adımlarını planlayan Ebu Ömerân el-Fâsî, Abbasi halifeliğine bağlıydı. Ondan ders almış bütün fakihler, Sünni Malikî mezhebine mensup kişilerdi. Bu sebeple Murabıtların önde gelenleri de Sünni Malikî mezhebinin ilkelerini benimsemişlerdi.

Murabıtlar Devleti'nin paraları üzerinde hicri 450 tarihinden veya Ebu Ömerân el-Fâsî döneminden itibaren Abbasi halifelerinin isimlerinin yazılı olduğunu görüyoruz. Ebubekir bin Ömerân 470 yılında vefat edene kadar, Murabıtların paralarında Abbasi halifesinin ismiyle onun ismi birlikte bulunuyordu. Onun ardından görevi üstlenen Yusuf bin Taşfîn de bastırıldığı paralara hem kendi adını hem de Abbasi halifesinin adını yazdırdı. Bu durum, Murabıtlarla Abbasilerin Zelâka Savaşı'ndan önce irtibata geçtiklerini göstermektedir. Şüphe yok ki, Abbasi halifesinin adının Murabıtların paralarına yazılması, irtibata geçmelerinin ardından gerçekleşmiştir. İletişim kurulmuş, Murabıtların itaatleri kabul edilmiş, yöneticilerine yetki verilmiş ve ardından halifenin ismi paralara yazılmıştır.³¹³

D. YUSUF BİN TAŞFİN'İN BENÎ HAMMÂD'LA İLİŞKİSİ

Yusuf bin Taşfîn, Senhâce kabilesi mensuplarınca kurulmuş komşu devletlerden birisi olan Benî Hammâd 'la dostane ilişkiler kurmaya önem vermiştir. Benî Hammâd Devleti, Murabıtlar Devleti'nin doğusunda yer almaktaydı. Benî Hammâd Devleti'nin yöneticileri, Murabıtlar Devleti'nin topraklarını kendi topraklarına katmak için fırsat kolluyorlardı. Yusuf bin Taşfîn hicri 479 yılında yardım talebi üzerine Mağrib'ten çıkıp Endülüs'e gittiğinde Benî Hammâd Devleti'nin yöneticileri bunu fırsat bildiler, Benî Hilâl Araplarıyla anlaşma yaparak saldırı düzenlediler ve Mağrib'in içlerine kadar ilerlediler. Büyük miktarda ganimet toplayarak topraklarına geri döndüler. Yusuf bin Taşfîn intikam almaya yönelmek-sizin onlarla anlaşma yaptı. Müslümanların kanlarının akmasını istemiyordu. Ayrıca Benî Hammâd Devleti'nin gücü de azımsanacak gibi değil-

312 Hamdi Abdulmünim, Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 237

313 Age, s. 236

di. Bütün bunlardan dolayı Yusuf bin Taşfîn, Benîhammâd Devleti'yle savaşa girmedi.

Hicri 481 yılında Benî Hammâd Devleti'nin yöneticisi Nâsır vefat ettiğiğinde Yusuf bin Taşfîni oğlu ve halefi Mansur'a taziye mektubu gönderdi. Bu mektupta Yusuf bin Taşfîn, Benî Hammâd Devleti'yle dostluk ilişkileri kurmak istediğini bildirdi. İki grup arasında barış hâli on yıldan fazla devam etti. İlerleyen zamanlarda Murabıtlar Devleti'nin Tilimsan Valisi Taşfîn'le Benî Hammâd Devleti'nin yöneticileri arasında anlaşmazlık çıktı. Tilimsan Valisi Taşfîn, Yusuf bin Taşfîn'in iznini almaksızın saldırıya geçti. İki taraf arasında şiddetli bir savaş meydana geldi. Yusuf bin Taşfîn daha fazla Müslüman kanı akmadan hikmeti ve siyasetiyle meseleyi çözümlendi. Tilimsan valisini azledip yerine Müzdelî'yi görevlendirdi. Yusuf bin Taşfîn, Endülüs'ü kontrolü altına alınca bazı insanlar bölgeden uzaklaştılar. Kalan halkın yerleşim alanlarına müdahale edilmedi. Benî Hammâd Devleti'nin sınırları içinde kalan bölgeler için de aynı durum geçerliydi. Yusuf bin Taşfîn vefat edene kadar durum böylece devam etti.

Benî Hammâd Devleti'nin Sünni eğilimli olması, Murabıtlar Devleti'yle aralarındaki mücadelenin şiddetini düşürmüştür. Diğer yandan Benîhammâd Devleti de Murabıtlar Devleti gibi Senhâce kabilesinin mensupları tarafından kurulmuştu ve soy yakınlığı taşımaktaydılar. Böyle olmasaydı Benîhammâd Devleti'nin ordusu, yeni kurulmuş olan Murabıtlar Devleti'nin büyük ordusuna mukavemet edemezdi. Benîhammâd Devleti'nin varlığını sürdürmesi Zîrî Devleti ve Senhâce Devleti'nin zayıflamasına sebep olmuştur. Benîhammâd Devleti'nin varlığı Murabıtlar Devleti içinde gerilime sebep olmuştur. Şayet Murabıtlar Devleti'nin kontrolüne girselerdi bu, İslam'ın, Müslümanların, uzak ve orta Mağrib'in yararına olacaktı.

E. MURABITLARIN BEYLİKLERLE İLİŞKİSİ

Murabıtlarla beylikler arasındaki ilişki merhaleler hâlinde devam etmiştir. Bunlar barış aşaması, anlaşma aşaması ve savaş aşaması olarak ifade edilebilir.

1. Barış Aşaması

Murabıtlar, güçlerinin zirvesine ulaştıklarında orduları ve donanmalarıyla Akdeniz'i aşip Endülüs'e ulaştılar. Murabıtları gören beylikler âdeta titriyorlardı. Korkmaya başladılar. Çünkü önemli bir durumla karşı karşıyaydılar. İki güçlü otorite arasında kalmışlardı. Bir tarafta bir miktar mal vermek ve bazı kaleleri kendilerine bırakmakla razı edebilecekleri Hıristiyanlar, diğer tarafta ise dünya malını gözleri görmeyen, Allah yolunda mücadele eden, kullar üzerinden zulmü kaldırmayı amaçlayan ve şehadeti seven Murabıtlar bulunmaktaydı. Endülüs yöneticileri halka dayanılmaz boyutlarda zulmediyorlardı. Murabıtlar savaşlarda yaptıkları büyük yardımlarla tanınmaktaydılar. Ayrıca Murabıtlar savaş yöntemleriyle zalim beylik yöneticilerinin kalplerine korku salıyorlardı. Endülüslüler güneyden geleceğini düşündükleri tehlikeye karşı önlem almak için toplantı yaptılar. Geri dönmeleri için Yusuf bin Taşfîn'e yazı yazmaya karar verdiler. Bu yazılarında kendisine itaat ettiklerini de bildiriyorlardı. Mektup şöyleydi:

*“Eğer ordunu geri çekersen üstünlüğüne yakışanı yapmış olursun. Ordunu geri çekmen senin âciz olduğun, mücadeleye güç yetiremediğin anlamına gelmez. Gelen davetçinin çağrısına uyduğumuzda zayıf bir kişiye değil, akıllı bir komutana tabi olduk. Biz en adil otoriteyi seçtik, ona intisap ettik. Sen de seçimi yap, üstünlük yarışı yapılamayacak bir yerdesin. İşini sürdürmek için bölgeden dilediğin kadar kalabilirsin. Selam üzerine olsun.”*³¹⁴

Beylik yöneticileri mektupla birlikte çok değerli hediyeler gönderdiler.

Yusuf bin Taşfîn danışanlarıyla istişare etti, taleplerini kabul ederek kendileriyle barış yapma ve hediyeleri alma konusunda müzakere ettiler. Neticede cevap olarak beylik yöneticilerine şu mektup yazıldı:

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Yusuf bin Taşfîn'den beylik yöneticilerine. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Hakkınızda yardım ve destek hükmü verilmiştir.

Sahip olduklarımızla serbestsiniz. Size yardımlaşma duygusu ve müsamaha ile davranılacaktır. Siz sözünüze bağlı kaldığımız sürece biz de kalacağız. Kendinizi ıslah edin, kardeşlik duygularınızı güçlendirin. Başarı Allah'tandır. Selam üzerinize olsun."

Yusuf bin Taşfîn mektupla birlikte hediyeler de gönderdi. Ayrıca sadece Murabıtlarda bulunan bir kalkan gönderdi. Mektup ulaştığında beylik yöneticileri çok sevindiler. İspanya Hıristiyanlarına karşı güçlerini artırdılar, halk ve yöneticiler Murabıtları sevmeye başladılar.³¹⁵

2. Anlaşma Aşaması

Hicri 478 tarihinde Tuleytila Hıristiyanların eline geçince, beylik yöneticileri Yusuf bin Taşfîn'den yardım istemek zorunda kaldılar. Yusuf bin Taşfîn din kardeşlerinin çağrılarını hemen karşılık verdi. Amaç Hıristiyanları Müslüman diyarından çıkarmaktı. Yusuf bin Taşfîn meşhur Zelâka Savaşı'nda Alfonso'ya karşı açık bir galibiyet elde etti.

Beylik yöneticileri ihanet edip Hıristiyanlarla anlaşma yaparak, Müslümanların düşmanlarıyla irtibata geçtiler. Bunun üzerine beylikler anlaşmalı olmaktan çıkıp düşman hâline geldi.

3. Düşmanlık Aşaması

Murabıtlar Devleti'yle beylikler arasında savaş ateşi tutuştu. Neticede Ahmet bin Hud'un idaresinde Sarkosta hariç bütün Endülüs Murabıtlarının kontrolüne girdi. İbni Hud, Hıristiyanlara karşı etkili mücadeleler ortaya koymuş, kötülüklerinin önünü jilet gibi kesmiştir. Uzun süre Hıristiyanlara direnmişti. Hudoğullarını bölgeden çıkarmak, geri dönmek istiyorlardı. Hıristiyanlara karşı öyle bir mücadele sergilediler ki, bundan dolayı Murabıtların saygısını kazandılar. Bu sebeple, verdiği sözde vefalı, cihadından samimi ve ümmetin menfaatleri konusunda hırslı bir kişi olan Ahmet bin Hud'la Yusuf bin Taşfîn arasında sevgi bağları oluştu. Murabıtlar İbni Hüd'un kendilerine bağlı bir şekilde otoritesini devam ettirmesine izin verdiler. Böylece Endülüs, Murabıtlar Devleti'ne bağlı bir vilayet hâline geldi. Zalim yöneticiler zelil oldu, kavmiyetçiliğe bağlı otoriteler ortadan kalktı.³¹⁶

315 Devletü'l Murabıtın, s. 160

316 El-Endelüs fi Asri'l Murabıtın, s. 112

F. MURABITLARIN İSPANYA VE HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLERİ

Murabıtlar Devleti'nin İspanya'daki Hıristiyanlarla olan ilişkileri genelde düşmanca bir mahiyet arz etmiştir. Çünkü hiçbir olay bu düşmanlığı ortadan kaldırmamıştır. Yusuf bin Taşfîn zamanında da durum böyleydi. Yusuf bin Taşfîn'le Alfonso arasındaki ilk iletişim, Alfonso'nun El-Mutemid bin Abbâd'ın kontrolü altındaki topraklara girmesinin ardından İbni Abbâd'ın yardım talebi sonrasında gönderilen mektupla olmuştur. Yusuf bin Taşfîn, Cebelitarık Boğazı'na ulaşmışken, Alfonso tehdit ve korkutma içeren bir cevap mektubu göndermiştir. Orada beyliklerin durumları zikredilmiştir. Yusuf bin Taşfîn'in cevabı son derece kısaydı:

“Allah'ın izniyle cevap, işittiğin değil, gördüğündür.”
Ardından şunu ekledi:

*“Yükseklerden kibirle yazılından başka yoktur yazı,
Beşinci Aramram'dan başka yoktur elçi!”³¹⁷*

Murabıtların, İslam'a girmek istemeyen ve cizye ödemeyi de kabul etmeyen Hıristiyanlara karşı cihad hareketleri devam etti. Hıristiyanlar Müslümanlara karşı kılıç yolunu seçtiler. Ancak cizye vermeyi kabul edenler, Murabıtlar Devleti içinde güvenle yaşadılar. İslam'ın hükümleri, zimmîlerin haklarının korunmasını emretmekteydi.

1. Murabıtlarda Zimmî Statüsündeki Hristiyanlar

Onların Müslüman devletine karşı bazı sorumlulukları vardı. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

- a. Cizye vermeleri ve haklarında cizye hükümlerinin uygulanması.
- b. Müslümanların mallarına veya canlarına zarar verecek işleri terk etmeleri (gasp veya darptan kaçınmak gibi).

- c. Müslümanları iğneleyici sözlerden kaçınmak (İslam'ı, Kur'an'ı veya Hz. Muhammed'i gereksiz yere zikretmek gibi),
- d. Çirkin görülen davranışları açıkça yapmaktan kaçınmak (kamu alanlarında veya toplum içinde içki kullanmak gibi),
- e. Özel işaretler kullanarak kendilerini Müslümanlardan ayırmak (kendilerine özgü giysi vs kullanmak gibi).³¹⁸

2. Müslümanların Devletlerinde Haklar

Müslüman devletinde Hıristiyanların hakları korunur ve gerektiğinde yardım eli uzatılır. Kendilerine el açmakla güvene ulaşmış olurlar, himaye ile de kendilerine yönelen tehlikelerden korunurlar.³¹⁹ Nâfi'nin rivayet ettiğine göre İbni Ömer, "Yaptığım zimmet anlaşmasında beni koruyun." demiştir.³²⁰

Zimmîlerle ilgili hükümler, burada ifade edilemeyecek kadar çoktur. Bunları öğrenmek için fıkıh kitaplarına bakmak gerekir.

318 İbni Kudâme, El-Muğnî, c. X, s. 606-618

319 El-Ahkâmü's Sultâniye, s. 143

320 Age

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MURABITLARIN DEVLET SİYASETİ

MURABITLARIN DEVLET SİYASETİ

A. MURABITLAR DEVLETİ'NDE YÖNETİM ANLAYIŞI

1. İdare Biçimi

Murabıtlar Devleti'nde yöneticilerin seçimi şurâ esasına dayanıyordu. Allah Teala'nın şu buyruğunu tatbik etme konusunda hırslı davranıyorlardı:

*“Rablerinin çağrısına gelirler, namazı kılarlar. İşleri, aralarında şura iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için harcarlar.”*³²¹

Murabıtların önde gelenleri hakkı sağlamlaştırmak, doğruyu ortaya çıkarmak ve kullar arasında barışı yaymak için istişare ediyor, bu amaca hizmet eden her türlü aracı kullanıyorlardı. Kur'an'ın Hz. Muhammed'e yönelik şu hitabına kulak veriyorlardı:

*“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.”*³²²

Yani Uhud Savaşı hakkındaki görüşlerinde hatalı olmaları, başka mevzularda onların görüşlerini almana engel olmasın. Çünkü bağışlanmış bir sıkıntı ve ağır bir savaş yaşandı. Savaş konularında olduğu gibi istişarenin mümkün olduğu diğer konularda da onların görüşlerini al.³²³

321 Şurâ, 38

322 Âl-i İmran, 159

323 Tefsîr-u İbni's Suûd, c. I, s. 558

Ayet, savaş vb konularda ümmetin önceliklerine ve maslahatlarına uygun hareket tarzının belirlenmesi için Hz. Muhammed'in istişareyle emredildiğini göstermektedir. Danışma, dinin açık hükümlerinin uygulanması bağlamında söz konusu olamaz. Bir hükümle ilgili vahiy bulunduğunda, o vahiy bütün yöneticiler için istişare gereği olmaksızın bağlayıcıdır. Ancak vahyin bulunmadığı alanlarda yöneticiler toplumun menfaatlerini göz önünde bulundurarak istişare eder ve en uygun kararı almaya çalışır.³²⁴

Şurâ konusunda kendilerine özgü bir yaklaşım ortaya koymak yerine, Malikî mezhebini usulünü benimsemişlerdi. İbni Huveyz Mendâd şöyle diyor:

“Yöneticilerin bilmedikleri konularda âlimlerle istişare etmeleri vaciptir. Din işlerinde de bilenlere danışmaları zorunludur. Savaş işlerinde orduya, menfaatlerini ilgilendiren konularda halka, ülke menfaatlerini ve kamu yararını ilgilendiren konularda bakanlara ve diğer görevlilere danışılmalı, onların görüşleri alınmalıdır.”³²⁵

İbni'l Arabi, doğruya ulaştırdığı gerekçesiyle istişarenin vacip olduğunu belirtmiştir:

“Şurâ ile farklı düşünceler ortaya çıkmış olur. İstişare, doğruya ulaşma sebeplerindendir.”

Burada İbni'l Arabi, ümmetin menfaatlerine uygun olanı tespit etmenin yetkililer için vacip olduğunu, vacibe götüren yolların da vacip olacağını ifade etmiş olmaktadır. Bu konuda herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu değildir.³²⁶

Şura, Murabıtların Yusuf bin Taşfin'den önce daha devletin ilk günlerinden itibaren önem verdikleri bir esas olmuştur. Murabıtlar başkanlarını tam bir hürriyet ortamında seçiyorlardı. Kabilelerin önde gelenleri, valiler, âlimler, fakihler ve Murabıtların itibarlı kişilerinin katılımıyla yapılan toplantıda istişare ediliyor ve neticede başkan seçiliyordu. Abdullah bin Yasin'in seçimi de bu şekilde olmuştu. Zaten onun, idareci olmak gibi bir hırsı da yoktu. O da Yahya bin Ömer ve Ebubekir bin Ömer'in seçiminde Murabıtlar üzerinde herhangi bir baskı uygulamadı. Aksine Murabıtlara son vasiyeti şuydu:

“Yönetici olmak için haset etmeyin, ayrılığa düşmeyin. Bundan sakının. Allah mülkünü dilediğine verir. Sevdiği kişiye yeryüzünde güç ve

324 Tefsîrül Kurtubî, c. IV, s. 205

325 Age, s. 205

326 İbni Ebu Zer', El-Kirtâs, s. 90

otorite verir. Aranızdan ayrıldığım zaman, işlerinizi sürdürmek, ordunuza komuta etmek, düşmanla savaşmak, fey gelirlerini aranızda taksim etmek, zekât ve öşür toplamak üzere sizden kimin yönetici olacağını aranızda istişare edin.”³²⁷

Bu vasiyetten anlaşıldığına göre Murabıtların ilk lideri Abdullah bin Yasin, idarenin miras yoluyla intikalini, yani saltanatı uygun görmemektedir. Fakat Yusuf bin Taşfîn, ümmetin birliğinin ortadan kalkmasıyla karmaşa ve kargaşanın bölgeye hâkim olmasından, yarım asırdan fazla tebliği için cihad ettiği bu yüce davanın son bulmasından korkuyordu. Bundan dolayı, kendisinden sonra idareyi eline almak üzere veliaht seçti. Yusuf bin Taşfîn’in oğlu Ali’yi veliaht olarak seçmesinin ardından Murabıtlar arasında idarecinin şurâ ile seçilmesi ve veraset yoluyla görevlendirilmesi arasında ayrılıklar ortaya çıktı. Böylesine mühim bir konuda Yusuf bin Taşfîn’in içtihadı bölgede ve devlet içinde birliğin korunması fikrine dayanmaktaydı. Veliaht belirlendiğinde, idareyi ele geçirmek için mücadele yapılmayacak, bu da hem bölgenin hem de devletin menfaatlerinin korunması anlamına gelecekti.

Veliaht seçiminde ön hazırlıklar yapması doğaldır. Bu seçimden etkileneceğini düşündüğü bütün taraflarla istişare etti. Hicri 495 (miladi 1101) tarihinde âlimler, fakihler, hâkimler, kabile önderleri, Murabıtlar ailesinin fertleri ve devlet ricalinin büyükleriyle istişare etti. Farklı görüşler münakaşa edildi ve neticede bütün taraflar Yusuf bin Taşfîn’in görüşünde buluştular. Bunun hemen sonrasında biat yazısı okundu. Bu yazıda Ali’nin veliaht olarak seçilme nedenleri, taşıdığı özellikler ve göreve geldiğinde uyması gereken kurallar yer almaktaydı. Bu yazıyı o dönemde belagatiyle tanımış bir kişi, âlim ve fakih Ebu Muhammed bin Abdulğafur yazmıştır.³²⁸

Daha önce geçmiş olan mektuptan küçük bir bölümün özetini veriyorum. Yusuf bin Taşfîn oğlu Ali’yi veliaht tayin ederken iki ilkeyi göz önünde bulundurmuştur:

a. Seçim İlkesi

Mektupta belirtildiğine göre Yusuf bin Taşfîn, oğulları içinden büyük Murabıtlar Devleti’ni idare etmeye en uygun olanı seçmiştir. Metnin ifadesi şöyledir:

³²⁷ Age

³²⁸ El-Hulel, s. 56-57

“Yusuf bin Taşfîn, oğlu Ebu’l Hasan’ı idareyi üstlenme konusunda daha istekli, seciye bakımından daha yatkın ve diğerlerine göre daha üstün görmüş, onu uygun bulmuş ve veliaht olarak seçmiştir.”³²⁹

b. Şurâ İlkesi

Yusuf bin Taşfîn, her zaman işlerini şurâ ile yapmış ve bu konuda Kur’an’ın emirlerine, Hz. Peygamber’in sünnetine ve Raşit Halifelerin uygulamalarına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Yazının ilgili bölümü şöyledir:

“Danışmayı uygun gördüğü kişileri çağırdı, onlarla istişare etti. Gerek uzaktan gerekse yakından görüş sahiplerini dinledi ve kararını bu doğrultuda verdi.”³³⁰

Yazıda ayrıca Yusuf bin Taşfîn tarafından belirtilen ve idare sürecinde uyulması istenen bazı şartlar bulunmaktaydı. Bu şartların başında İmam Abdullah bin Yasin’in davet ettiği ilkelere sınıksız sarılmak geliyordu. Buna göre belirtilen şartlar İslam düşmanlarına karşı cihad etmek, fakihlere, âlimlere ve hâkimlere saygı göstermek, halk arasında adaleti gerçekleştirmek için çalışmaktı. Bunlara ilave olarak devlet güvenliği için on yedi bin askerin Endülüs’ün belirlenen bölgelerinde, diğerlerinin Müslümanların yerleşim alanlarında, sığınaklarda ve düşmanı gözetlemek için kalelerde görevlendirilmesi gibi bazı şartlar ileri sürülmüştü.³³¹

Hicri 496 tarihinde Yusuf bin Taşfîn Kurtuba’ya gitti. Devlet ricalini, Lemtüne yöneticilerini, bölgenin itibarlı kişilerini, âlimleri, fakihleri ve hâkimleri toplayarak daha önce ifade ettiğimiz Ali’nin veliaht olarak görevlendirildiği yazıyı okudu. Oradakilere Ali’yi veliaht olarak seçmesinin sebeplerini belirtti ve oradakilerden bağlılık sözü aldı. Oradakiler bağlılık sözü verip itaat edeceklerine dair yemin ettiler. Ali’ye biat ettiler. Bunun ardından Ali ayağa kalkarak orada bulunanların huzurunda, yazıda belirtilen şartlara, babasının takip ettiği siyasete bağlı kalacağına dair yemin etti. Ardından Kur’an üzerine yemin ederek görevine başladı.³³²

329 Age

330 Age

331 Târihu’l Mağrib ve’l Endelüs, s. 251

332 Age

2. Yusuf bin Taşfın'ın Vefatı

Sonra Yusuf bin Taşfın Mağrib'e döndü. Ölümünden önce son hastalığına yakalanmıştı. Bu hastalık yaklaşık iki yıl iki ay sürdü. Allah'ın dinini yüceltmek ve onun yolunda cihadla geçen uzun bir ömrün, yüz yılın ardından ölüm vakti gelmişti. Büyük komutan Yusuf bin Taşfın, hicretin 500. (miladi 1106) yılında Rabbine kavuştu. Bu sırada oğlu Ali, vekâleten devlet işlerini sürdürmekteydi. Murabıtlar Devleti'nin idaresinde büyük başarılar elde etti. Yusuf bin Taşfın ölmeden önce velayet Ebu'l Hasan Ali'ye üç vasiyette bulundu:

“Dağdakileri pis oldukları gerekçesiyle kışkırtma, mücadele eden ve kible ehli olan insanlara karşı dikkatli davran. Endülüs'te Hudoğullarıyla barış içinde ol, onlarla anlaşma yap. Rumlarla kendi devletin arasında Hudoğullarının varlıklarını sürdürmelerine müsaade et. Kötülüklerini terk edip sana iyilikte bulunan kişileri sen de iyilikle karşıla, yaptıklarını kabul et.”³³³

3. “Müslümanların Emîri” İfadesi

Murabıtların önderleri, “Emîr” lakabını kullanıyorlardı. Murabıtlar Devleti'nin kuruluş aşamalarında ve kuruluşundan sonra da yöneticilere “Emîr” nitelemesiyle hitap edilmiştir. İlk olarak Lemtüne yöneticisi Ebu Zekeriya Yahya bin Ömer için “Emîr” nitelemesi yapılmış. Onun vefatından sonra görevi üstlenen kardeşi Ebubekir bin Ömer de “Emîr” lakabıyla anılmıştır. 464 yılında Murabıtların siyasi liderliğini üstlenen Yusuf bin Taşfın, 480 yılında girdiği savaşırdan birisinde Ebubekir bin Ömer şehit edilene kadar görevini sürdürdü. Onun ölümünün ardından Yusuf bin Taşfın Murabıtların hem siyasi hem de dinî lideri oldu. Kabilenin önde gelenleri toplandılar ve kendisine “Müminlerin Emîri” denilmesini kararlaştırdılar. Hakkı olduğu hâlde bu isimlendirmeyi şöyle diyerek reddetti:

“Bu şekilde isimlendirilmekten Allah'a sığınırım. Seçkin bir aileden olmaları sebebiyle Abbasi halifeleri bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Ben onların emrinde Allah'ın davetini insanlara ulaştıran bir kişiyim.”³³⁴

333 İbni Ebu Zer, s. 103

334 Devletü'l Murabıtın, s. 162

Fakat oradakiler şöyle dediler:

“Seni diğer yöneticilerden ayıran bir ismin olmalı. Biz ‘Müslümanların Emîri’ ve ‘Nâsıruddin’ isimlerini öneriyoruz.”

Murabıtlar arasında bu isim yaygınlaştı. Tercih edilen görüşe göre, Ebubekir bin Ömer’in ölümünden sonra kaleme alınan yazılarda bu lakap kullanıldı. Yusuf bin Taşfîn’in valilere, komutanlara ve âlimlere gönderdiği mektup şöyledir:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla

Hz. Muhammed’e, ailesine ve ashabına salat olsun. Müslümanların Emîri Nâsıruddin Yusuf bin Taşfîn’den bölgenin önde gelenlerine, itibarlı kişilerine ve bütün halka. Allah takvanız sebebiyle sizi devamlı kıldı, razı olduğu işlerde sizlere başarı nasip eyledi. Allah’ın selamı, rahmet ve bereketi üzerinize olsun. Allah’a hamd olsun. O işleri kolaylaştıran, zaferler nasip edendir. Furkan ve Zikr’in nuruyla, Kur’an’la gönderilen Hz. Muhammed’e salat ve selam olsun. Bu yazıtı Merakeş’ten yazıyoruz. Allah bize büyük fetih nasip edip görünür görünmez nimetlerini üzerimize sağdığında ve bizleri sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed’in yoluna ilettiğinde, diğer kabile reislerinden ayrılmamız için, ‘Müslümanların Emîri Nâsıruddin’ ismini kullanmayı uygun gördük. Allah’ın izniyle minberlerinizde bu ismi okutun. Allah yardımı ve yüceliğiyle adil olanın yanındadır.

Selam üzerinize olsun”³³⁵

Ebu Zer’in “Ravzu’l Kırtâs”ta belirttiği gibi, bazı tarihçiler Yusuf bin Taşfîn’in, “Müslümanların Emîri” lakabını Zelaka gününde kullanmaya başladığı görüşündedirler. Onlara göre Yusuf bin Taşfîn’e bu savaşın öncesinde “Müslümanların Emîri” denilmiyordu. Endülüs’te otuz üç kabile yöneticisi Yusuf bin Taşfîn’e, “Müslümanların Emîri” lakabıyla biat etmiştir. “Müslümanların Emîri” lakabını ilk kullanan kişi Yusuf bin Taşfîn’dir.

Nijer halkı, Murabıtlardan etkilendi. Onlar da yöneticilerine “Müslümanların Emîri” demeye başladılar. Nijer halkı da Malikî mezhebine mensuptu. Bu durum, Murabıtların İslam’ı uzak diyarlara yaydıklarını gösterir.

4. Emîrin Vekili

Murabıtlar Devleti'nin sınırları yeterince genişlemiş, bu durum devlet başkanının kendisi adına uzak vilayetlerde işleri yürütecek kişiler görevlendirmesine sebep olmuştu. Devlet başkanının yalnız başına o kadar geniş sınırları kontrol etmesi mümkün değildi. Kendisine yakın kişileri farklı vilayetlerde işleri yürütmek üzere naip veya vekil olarak görevlendirdi.

Yusuf bin Taşfîn, Endülüs'te bir naip, Mağrip'te de birçok naip görevlendirdi. Naiplerin seçiminde, kişilerin Müslümanların emîrine yakınlığı birinci ölçüt olarak kullanılmaktaydı. Diğer yandan seçilecek kişide idari yetenek ve askerî beceri aranırdı. Çünkü seçilen naipler, Müslümanların emîrinin birinci dereceden temsilcisi konumundaydılar. Naip, gücünü devlet başkanından alırdı. Veliht, devlet başkanının naiplerinden birisi olur, görev alanında kendisini geliştirir ve vakti gelince devletin başına geçerdi. Endülüslülerin gönüllerindeki yerinden dolayı, genellikle Kurtuba, veliahdın görev bölgesi olurdu. Yusuf bin Taşfîn'in Endülüs'te görevlendirdiği ilk kişi Seyr bin Ebubekir el-Lemtûnî idi. Sonra onun yerine oğlu Ebu't Tâhir Temim bin Yûsuf'u görevlendirdi. Mağrip'te Endülüs valiliğinden sonra en önemli ve önceliklisi Fas valiliğidir. Otoritenin kaynağına bağlı olarak, Yusuf bin Taşfîn Merakeş'e döndüğünde naip orada ikamet ederdi.³³⁶

Naibin öncelikli görevi askerî düzenlemeleri sağlamaktı. Savaşlara girdiğinde, fitneler ve inkâr hareketleri ortaya çıktığında Lemtûne'nin önde gelen komutanları naibe yardım ederlerdi.³³⁷

Yusuf bin Taşfîn, farklı vilayetlerde görevlendirdiği naipleri farklı zamanlarda denetlemekteydi. Naiplerin bir bölgede uzun süre görev yapmaları söz konusu değildi. Bir vilayetten diğerine sürekli değişiklik yapılmaktaydı.

Naibin yazışmaları sürdürmek için istihdam ettiği kâtipleri vardı. Bunlara bazı idari görevler de verilmekteydi. Endülüs'te Ali bin Yusuf, Müslümanların emîrinin kâtibi; kâtip ve edip Ebu Abdullah Muhammed bin el-Hassâl, Emîr Muhammed bin el-Hâc'ın kâtibi; Ebubekir bin es-Sâ-iğ, Ebubekir bin İbrahim'in kâtibi ve Zübeyir bin Ömer el-Lemtûnî de

336 Harekâtü'n Nizâmî's Siyâsi ve'l Harbî inde'l Murabıtın, s. 65

337 Mecellet-ü Külliyyeti'l Âdâb, Kahire Üniversitesi, c. II, s. 27

Taşfîn bin Ali'nin kâtibi olarak tanınmışlardır. Naiplerin hayatları emîrin hayatının mikro biçimiydi. Naiplerin sarayları, hizmetçileri, danışmak üzere âlimleri ve yardımcıları vardı.³³⁸

5. Valilerin Görevlendirilmesi

Yusuf bin Taşfîn bazen Lemtûne'den de olmak üzere, valileri çoğunlukla Senhâce kabilelerinden seçiyordu. Kavminin önde gelenlerini farklı bölgelere vali olarak görevlendirdi. Endülüs'ün ele geçirilmesinden önce Miknâse, Miklâle ve Fezar bölgelerinin valiliğini Seyr bin Ebubekir yapmaktaydı. Ömer bin Süleyman, Fas ve çevresinin valisiydi. Davud bin Aîşe Sicilmase ve Dir'in; Temim bin Yusuf Ağmat, Merakeş, Sus ve bölgedeki Tamisna gibi diğer yerleşim alanlarını içine alan bölgenin valiliği yapmaktaydılar. Yusuf bin Taşfîn ele geçirilmesinin ardından Seyr bin Ebubekir'i Endülüs'ün yöneticisi olarak tayin etti. Seyr bin Ebubekir Endülüs'ün farklı şehirlerine Lemtûne kabilesinden valiler atadı.

Valiler doğrudan emîrin naiplerine bağlıydılar. Yusuf bin Taşfîn valilere geniş yetkiler vermişti. Bu yetkileri şöyle izah edebiliriz: Kendilerine bağlı olarak çalışan memurları görevden alabilir, yerlerine başka memurlar tayin edebilirlerdi. Tayin yetkileri denetimleri altındaki bütün bürokratik kademeleri kapsıyordu. Hâkim oldukları topraklarda askerî harekât yapma yetkileri vardı. Yusuf bin Taşfîn ve ondan sonra da oğlu valilerini sıkı denetim altında tutuyorlardı. Olumsuz bir durum gördüklerinde valileri derhâl görevlerinden alıyor veya yerlerini değiştiriyordu. Valilerin tayininde birinci ölçüt, halkın maslahatıydı.³³⁹

6. Vezirlik Kurumu

Yusuf bin Taşfîn, makamların çeşitli isimlerle anılmasını ve makam merkezliliğini hoş karşılamazdı. Bilinen biçimiyle vezir olarak isimlendirilen kişiler görevlendirmede. Herhangi bir kişiye vezir ismini vermedi. Ancak meselelerin çözümünde kendileriyle istişare etmek üzere danışmanlar edindi. Ayrıca mektupların yazılması için kâtipler görevlendirmişti. Danışma kurulunda fakihler, önde gelenler ve kâtipler bulunuyordu. Bu kurul, sürekli emîrin yanında sarayda bulunuyordu. Gerektiğinde bu kişileri bir meseleyi araştırmak için görevlendirdiği de olurdu.

338 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 263

339 Devletü'l Murabâtîn, s. 165

Devlet başkanına son söz kalırdı. Önemli işlerin görüşüleceği durumlarda Lemtûne kabilesinin önde gelenleri ve Murabıtların itibarlı kişileri görüşlerini ortaya koymak üzere bir araya gelirdi. Yardımcıları aracılığıyla devlet başkanına ulaşmak son derece kolaydı. Bu konuyla ilgili olarak zühdüyle bilinen, ahiretini kazanmak için gayret eden alçak gönüllü insanlar görevlendirilirdi.

Yusuf bin Taşfîn şurâyi bilgilenme alanı olarak görür, oradan çıkan kararı bağlayıcı kabul etmezdi. Bu yaklaşımını delillere dayandırır. Bazı müfessirler de şu ayete dayanarak şurada çıkan kararın bağlayıcı olmayacağı görüşünü belirtirler:

“Azmettiğinde Allah’a tevekkül et.”

Bununla ilgili olarak Taberî'nin yaklaşımı şöyledir:

“Kişi doğru bir işte azmetmiş, Allah onun ayaklarını sağlamlaştırmış ve kendisini desteklemişse o kişi sorumluluk alanındaki din veya dünya işini emredildiği biçimde yapmalıdır. Yapılan istişarelerin sonuçları alınan kararlarla uyumlu olabileceği gibi, bu karara muhalif de olabilir. Yaptığın işte Allah’a tevekkül et. Her durumda ona güven. Verdiği her hükme razı ol. Bu başkalarının görüşlerine aykırı da olsa böyledir.”³⁴⁰

Bazı âlimler istişarenin bağlayıcı olmasa da devlet başkanının önünü aydınlatan bir ışık olduğunu söylerler.³⁴¹

Allâme Ebu'l A'lâ el-Mevdûdi, şûra kararlarının bağlayıcılığı kapsamında toplumun tabiatı ve ahlaki seviyesini de ele almıştır.

“Resûlullah'ın hadislerinde konuyla ilgili kesin bir hüküm görmedim. Fakat âlimler, Raşit Halifeler Döneminde sahabenin uygulamalarını dikkate alarak hüküm çıkarmışlardır. Devlet başkanı, devlet işlerinin asıl sorumlusudur. İşlerini kolaylaştırmak için Ehli hâl ve'l Akdin görüşlerini alabilir. Fakat danışma kurulunda ittifakla veya ekseriyetin kabulüyle alınan kararlara uymak zorunda değildir. Başka bir ifadeyle devlet başkanının, danışma kurulunun kararlarına itiraz hakkı vardır.

Ancak bu durum çoğunlukla ortamda bulunanlarca yanlış anlaşılır. Bulunulan şartlara ve zamana dikkat edilmez. Raşit Halifeler Döneminde danışma kurulunda bulunan sahabe farklı gruplara ayrılmamıştı. İstişare için kurula çağrıldıklarında samimi bir kalple derhâl gelirlerdi. Daha sonra halife muarız ve muvafık delilleri değerlendirir, delillerini orta-

340 Tefsîru't Taberî, c. V, s. 346

341 Abdulhamid Mütevelli, Eş-Şurâ fi'l İslam, s. 52

ya koyar ve kendi görüşünü açıklardı. Ardından bu görüş danışma kurulundaki bütün üyeler tarafından kabul edilirdi.”

Allâme Ebu'l A'lâ el-Mevdûdi sonra şunları belirtiyor:

“Raşit Halifeler döneminde danışma kurulu üyelerinin ayrılığa düştüğü ve farklı seslerin çıkmaya başladığı bir olaya dahi rastlayamayız.”³⁴²

Bu günümüz İslam toplumuyla, Kur'an'ın öğretileriyle yetişmiş, Allah korkusunu gönlünde hissetmiş, eğrilmemiş İslam toplumu arasındaki farktır. Yusuf bin Taşfîn ve Murabıtların önde gelenleri şurâ konusundaki uygulamalarında istişarenin bağlayıcı değil, bilgi verici nitelikte olduğu yönündeki görüşler doğrultusunda hareket etmiş olmalıdırlar. Onların, yaklaşımlarını desteklemek için birçok delilleri bulunmaktadır.

İstişare kararlarının bağlayıcı olacağı yönündeki görüşlerin günümüz şartlarında son derece faydalı olacağını düşünüyorum. Kararların bağlayıcı olduğunu söyleyenlerin delilleri şunlardır:

Şûra kararları dinin ilkelerine ve akla uyumlu olduğu sürece devlet başkanı için bağlayıcıdır. Bununla ilgili olarak İbni Teymiye şöyle diyor:

“Şayet devlet başkanı istişare heyetine bir meseleyi sunar, heyettekilerden bir kısmı konuyla ilgili Kur'an'dan sünnetten veya icmadan delillerle bir hüküm öne sürerse, devlet başkanı bu hükme uymak zorundadır. Bu nitelikteki bir şurâ kararına aykırı hareket eden herhangi bir devlet başkanına itaat edilmez. Kişinin dini ve dünyası bakımından üstünlük taşıması da durumu değiştirmez. Konuyla ilgili ayet şöyledir:

*“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ululemre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”*³⁴³

Şayet şurâ bağlayıcı olmasaydı Hz. Muhammed'in hayatında bunun çok sayıda örneğini görebilirdik. Uhud Savaşı öncesinde yöntem belirlemek maksadıyla istişareye başvurmuştu. Şayet rüyasına göre hareket edip kendi görüşüne göre hareket etseydi, aşıpla istişare etmezdi. Veya istişare sonucu ortaya çıkan karardan dönebilirdi. Ancak dönmedi. So-

342 Allâme Ebu'l A'lâ El-Mevdûdi Nizâmü'l İslam ve Hedyühü fi's Siyâse ve'l Kânün, s. 273, 274

343 Nisa, 59

nuçları görüyor olsa da şurâda alınan kararı uyguladı. Savaş sonrasında şurâ ilkesinin tespiti ve teyidi bağlamında ilahi buyruk gelmiştir.”³⁴⁴

İşaret ettiğim bu deliller doğrultusunda gidişatımızı, davet çalışmalarımızı ve nizamımızı gözden geçirmeliyiz. İslam’ın hayatın bütün alanlarını içine alan kapsamlı bir düzen olduğunu ortaya koyma yolunda yaptığımız mücadele bu ilkeyi dikkate almalıyız. “Bu ne zaman olacak?” diyorlar. De ki: “Yakın olmasını ümit ediyoruz.”

7. Mektuplar ve Yazışma Divanları

Murabıtlar, divanların yazımına çok önem veriyorlardı. Bu dönemde çoğunluğu Endülüs’ten olmak üzere, meşhur edebiyatçıların görevlendirilmesi için gayret ediyorlardı. Yusuf bin Taşfîn bu maksatla edebiyatçıları, belagatçıları ve fakihleri etrafında toplamaya çalıştı. Beyliklerin kâtiplerinden istifade etti. Murabıtlar Devleti’nin yazışmalarından oluşan divanlar gün geçtikçe büyüdü. Bu şekilde Murabıtlar Endülüslülerin edebiyat anlayışlarından ve medeniyet telakkilerinden istifade ettiler. Büyük bir tevazu ile güvenilir Endülüslülerden aktarım yapılmaktaydı. Kâtipler arasında yarış başladı. Bu alanda kendilerini geliştirmek istiyorlardı. Yusuf bin Taşfîn’in divanı medeniyet ışığı saçıyordu.

Yusuf bin Taşfîn’in oğlu Ali, mektup divanının geliştirilmesi için gayret etti. Belagati güçlü, üslubu açık, tabirleri güzel kâtipleri etrafında topladı. Ali’nin Murabıtlar Devleti’ni görevi üstlendiği andan itibaren sürekli geliştirmesinin sebeplerinin başında almış olduğu kaliteli eğitim ve keskin zekâsı gelir. Ali, bunlara ek olarak beyliklerin kâtiplerine son derece önem vermiş, onları yakınında tutmuş, gelen heyetlerin dillerini anlayan kâtipler aracılığıyla ihtiyacını şiirlerle dile getirmiştir. Muhammed bin Süleyman (vefatı H 508), İbni Hakan bu meşhur edebiyatçılardandırlar. İbni Hakan’la ilgili olarak El-Kalâid’de şu ifadeler geçer:

“Kralın alınındaki beyaz nokta! Bir inci, barış ancak onun yoluyla mümkün. Günler onunla güzel oldu. Kalemler onun elinde dile geldi. Çiçeğin ışığa yönelmesi gibi devletler ona yöneldi. Suyun akıp gitmesi gibi bencillik ondan akıp gitti.”³⁴⁵

Onunla ilgili olarak İbni’s Sayrafî şöyle diyor:

“Kâtipliği ve şairliğiyle bilinen vezir! Yazı onunla ayakta durur. Be-

344 Seyyid Kutub, Fî Zilâli’l Kur’ân, c. I, s. 532

345 Kalâid, s. 104

lagat sancağını o taşır. Yarış içindedir ancak tozu sıkıntı vermez kimseye. Işığı asla sönmez. Parlak bir şairin bütün niteliklerini kendisinde toplamıştır. Onun şiiri gibisi yoktur. Yazısı eşsizdir. Öylesini gözler görmemiş, öyle bir yazıya kimse el sürmemiştir.”³⁴⁶

Murabıtlar Devleti’nde görev yapan diğer kâtipler şunlardır:

Ebu Muhammed Abdulmecid bin Abdûn (vefatı hicri 520), Ebu’l Kâsım Muhammed bin Abdullah bin el-Ced el-Fehrî (vefatı hicri 515), İbni Ebi’l Hassâl el-Ğâfîkî (vefatı hicri 540), Ebu Zekeriya bin Muhammed bin Yusuf el-Ensârî el-Gırnâtî (vefatı hicri 570), Ahmed bin Ebu Cafer bin Muhammed bin Atiye. Ebu Zekeriya bin Muhammed bin Yusuf el-Ensârî el-Gırnâtî, Gırnata’da görev yapmıştır. Ahmed bin Ebu Cafer bin Muhammed bin Atiye’yi Muvahhidîn Devleti’nin başkanlarından Abdülmümin bin Ali karalamış, lekelemiştir. Bunlar ve daha birçok edebiyatçı yazar, Müslümanların Emîri Ali bin Yusuf döneminde Murabıtlar Devleti’ne hizmet etmişlerdir.³⁴⁷

Unutmamalıyız ki, Ali bin Yusuf döneminde vezirlik makamında önemli gelişmeler olmuştur. Öyle ki, vezir Müslümanların emîrinin kulağı, gözü, dili, kalbi hâline gelmiştir. Vezir, ne güzel destekçidir!

Murabıtlar Devleti’nde idare, askerî usullere göre sürdürülmekteydi. Müslümanların emîri, devlet ordusunun komutanıydı. Devlet başkanı başkomutanlık görevini yaparken, ordu sistematığı içerisinde komutanlar görevlendirirdi. Doğal olarak vezirlik makamı da askerî bir nitelik arz etmekteydi. Ancak vezirden vesikaların yazılması, merasimlerin düzenlenmesi ve şekillendirilmesi de istenebilmekteydi. Bu hâliyle Murabıtlar Devleti’nde iki grup vezir görülmektedir:

- Ordu komutanlarından oluşan askerî vezirler: Bunlar ya Müslümanların emîrinin yakınında bulunanlardan ya da Murabıtlar Devleti’ni omuzlarında taşımış olan Lemtûne ve Senhâce kabilesinden görevlendirilmekteydiler.

- Yazıcı vezirler: Bunlar dinin ruhuna aykırı metinlerin oluşturulmaması için fakihler arasından görevlendirilmekteydiler.

Mağripliler “fakih” kelimesini, dinî hükümleri bilen kişi manasında kullanıyorlardı. Fakat doğuda bu kavram, genel olarak öğrencilere fıkıh dersi veren kişi manasında kullanılmıştır.

346 El-Merkeş, s. 164

347 Târihu’l Mağrib ve’l Endelüs, s. 270, 271

Ali bin Yusuf, fakihlerden ve önde gelen âlimlerden oluşan büyük bir istişare kurulu meydana getirdi. Ayrıca vezirlerinin çoğu da âlimlerden ve fakihlerden seçilmişti. En çok değer verdiği vezirlerden birisi Fakih Malik bin Vüheyb el-İşbilî idi. Malik, bütün ilimlerden nasiplenmiş, şiirler yazmış, felsefe ve tarih alanlarında eserler yazmış bir kişiydi.

Ali bin Yusuf'a daha sonra Muvahhidîn Devleti'nin lideri konumuna gelecek olan Muhammed bin Tûmert'in öldürülmesi gerektiğini söylemişti. Bulunmaz bir insan olduğunu, güçlü zekâsını, geniş bakış açısını ortaya koydu ve İbni Tûmert'in etrafına tehlike saçmadan önce öldürülmesini veya tutuklanmasını istedi.

Çünkü İbni Tûmert fesatçı bir insandı. Sözü de fesatçılardan başkası dinlemiyordu. Fakat Ali bin Yusuf onu öldürtmedi, tutuklatmadı da. Suçu açık delillerle sabit olmadığı için bundan kaçındı. Fakat Malik bin Vüheyb'in söylediği doğru çıktı. Çünkü yalan iddialarla ortaya çıkmış, mehdi olduğunu iddia etmiş, kurduğu Muvahhidîn Devleti Mağrip ve Endülüs'te Murabıtlara son vermiştir.³⁴⁸

B. MURABITLAR DEVLETİ'NDE YARGI DÜZENİ

Yargılamanın önemi büyük, yargı makamlarının konumu yüksektir. Yargı ile insanlar arasındaki davalar sonuca bağlanır, anlaşmazlıklar çözümlür. Araplar cahiliye döneminde yargılamanın önemini biliyorlar ve yargıç olarak ehil kimseleri seçiyorlardı. Yargıçlarına "Hükkâm" ismini vermekteydiler. Müslümanlar da yargılamaya çok önem verdiler. Resûlullah (sav), yargılama konusunda itinalı davrandı. Raşit Halifeler de onu takip ettiler. Hz. Muhammed'den sonra yargılama, hilafet makamının sorumluluklarından birisi olarak kaldı. İslam devletinin gelişimine paralel olarak yargılama da gelişti. Halife merkezde ve İslam vilayetlerinde davalara bakmak üzere yargıçlar görevlendirmekteydi.

İlk zamanlar yargı faaliyetlerini valiler sürdürmekteydiler. Fakat Hz. Ömer döneminde yargılama valinin elinden alındı; vilayetlerde yargıçlar görevlendirildi. Halife valilere yetki vermişti. Valiler buldukları şehirlerde yargıçları kendileri görevlendirebilmekteydiler. Fakat başkentteki yargıçı halife belirlemekte, tayin etmekteydi. Bu durum Abbasi Halifesi

Ebu Cafer el-Mansur dönemine kadar böylece devam etti. Fakat Ebu Cafer, yargı alanında merkezîyetçi bir yaklaşım sergiledi. Bütün vilayetlerdeki yargıçları kontrolü altına aldı, yargı kararlarını denetledi. Şehirlerin yargıçlarını bizzat kendisi görevlendirdi. Ardından gelen Abbasi halifeleri de onun uygulamasını sürdürdüler. İleriki dönemlerde “Kadilkudât-lık”³⁴⁹ makamı kurulana kadar tayinler bu şekildeydi. Yargıdaki yeni düzenlemeyle başyargıç, adayların gözetimini yaptığı gibi, merkezde ve vilayetlerde yargıç adayı olanların ehliyet yönünden değerlendirmelerini de yapmaktaydı.³⁵⁰

Abbasi halifeliğine bağlı bütün devletler yargı sistemlerini geliştirmeye son derece önem verdiler. Adaleti gerçekleştirme ve bölgede yaymayı temel hedef edinen Murabıtlar bunların başında gelmekteydi. Yargı makamının önemi büyüktü. Bu sebeple Murabıtların yöneticileri yargıçların âlim ve fakih kimselerden seçilmesi konusunda çok dikkatli davranmaktaydılar. Murabıtlar, devlet içinde yargıçların tayininde kabilecilik duygusunu hiçbir şekilde dikkate almamalarıyla, bunu başarmalarıyla dikkat çekmişlerdir. Hatta çoğunlukla yargıçlar Senhâce kabilesi dışından seçilmiştir. Bu, Yusuf bin Taşfin’in adaleti gerçekleştirme ve İslam’ın ilkelerini uygulama konusunda takip ettiği hikmetli siyasetin göstergesidir. Yusuf bin Taşfin, yargıçlara devlet içinde yüksek makamlar verdi. Yargıçların ekonomik durumları oldukça iyileşti, kazançları arttı. Yetkilerini devlet otoritesinden alıyor, Malikî mezhebinin görüşleri doğrultusunda hüküm veriyorlardı. Yargıçların verdikleri hükümleri valiler veya yerel yöneticiler uyguluyordu. Yargıçlar Endülüs’te cihad hareketlerine ve savaflara katıldılar. Bazı yargıçlar Zelâka Savaşı’na katılmışlardı. Merakeş Yargıç Abdülmelik el-Mesmûdî bunlardan birisidir.³⁵¹

Murabıtlar Devleti içinde yargı, yasama ve yürütmeden bağımsızdı. Yargıçların tayini ve azli devlet başkanının resmî yazısıyla olmaktaydı. Murabıtlar Devleti’ne bağlı bölgelerde halk yargı makamı için uygun gördükleri kişileri tayin edilmek üzere önerebiliyorlardı.

Devlet başkanı bir yargıç azledeceği zaman, bunun sebebini bölge halkına açıklamak zorundaydı.

349 Kādilkudât: Başyargıç

350 Târihu’l Hazâratı’l Arabiyye ve’l İslamiyye, s. 79

351 Devletü’l Murabıtîn, s. 166

1. Endülüs'te Dâdi-ul-Cemâa Makamı

Kâdılcemâa, Endülüs'te en yüksek yargısal makam olarak kabul edilmekteydi. Kâdılcemâa, Endülüs'ün her tarafında devam etmekte olan yargı faaliyetlerinden sorumluydu. Bu makama ancak yargısal süreçlerde yeterliliğini ispatlamış olan kişiler tayin edilirdi. Endülüs'te kâdılcemâanın geniş bir yetki alanı vardı. Yusuf bin Taşfîn'e kınayanın kınamasından korkmaksızın Allah'ın hükümlerine uyması gerektiğini söyleyen Ebu'l Kâsım Ahmet bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Abdulaziz et-Tağlibî, kâdılcemâalardan birisidir. Onun Yusuf bin Taşfîn'e gönderdiği yazı şöyledir:

“Mücadele konusunda isteksiz davrananların bu durumunu fazla önemseme. Kınayanın kınamasından korkma. İnsanların arasına gir, onlara adaletle davran. Güçlü haksızlık yapmaya yönelince senden cesaret almasın; zayıf, adaletinden ümidini kesmesin. Senin yanında hakkını alana kadar zayıf kişiler güçlü, güçlüler de zayıf olsun.”³⁵²

Ebu'l Velîd Muhammed bin Muhammed bin Ahmet bin Rüşd el-Malikî ve “İbni Hâc” olarak tanınan Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmet bin Half İbrahim et-Tecibi, Ali bin Yusuf döneminin meşhur kâdılcemâalarındandır.

2. Mağrib'de Dâdi-ul-Cemâa

Murabıtlar döneminde Mağrip'teki yargı faaliyetleri Merakeş'te görev yapan kâdılcemâaya bağlı olarak sürdürülmekteydi. Mağrip'te yargı kurumunun başında bulunan kişiye “Kâdılkudât” veya “Kâdılhadra” adı verilirdi. Bu göreve devlet başkanına yakın kişiler getirilirdi. Çünkü Müslümanların emîri, karşılaştığı problemlerini ona danışır ve fetva isterdi. Ebu Muhammed Abdullah bin Muhammed bin İbrahim bin Kâsım bin Mansur el-Lahmî, Ebu'l-Hasan Ali bin Abdurrahman ve Ebu Saîd Halîf bin Halfullah bu görevi yerine getiren meşhur yargıçlardan bazılarıdır.

Murabıtlar yargı alanında oldukça ilerlediler. Mağrip ve Endülüs yargı makamlarına ayrıca önem verdiler. Soyut sınıflandırmanın ötesinde devirli bir yapılanmaya gittiler. Bu şehirlerde yargı faaliyetlerinin ba-

şına kâdılkudât getirildi. Bunlardan birisi Endülüs'te diğeri de Mağrip'te görev yapmaktaydı. Murabıtlar, Mağrib ve Endülüs'te aynı derecede bilgi ve kudrete sahip kişileri kâdılkudât olarak görevlendirdiler. Merakeş, Sıbta veya Tanca yargıçları burada görev alabildiği gibi, bazen Kurtuba'daki kâdılcemâa da görev alabilmekteydi.³⁵³

3. Yargısal İstişare Kurulu

Yargıcın karar vermeden önce kendilerine danıştığı istişare kurulu olurdu. Bu kurulun üyeleri genelde bölgenin fakihlerinden teşekkül etmekteydi. Yargıç görev bölgesinde bu kurula alacağı kişileri takva, fıkıhta ve dinî ilimlerde derinlik gibi çeşitli ölçütlere göre seçme hakkına sahipti. İbni Abdûn istişare edilen fakihleri dörtle sınırlamaktadır. Ona göre bu kişilerden ikisi yargı meclisi ne katılır, ikisi de camide otururdu.

4. Askeri Yargı

Murabıtlar Devleti'ndeki yargısal faaliyetlerin tamamını askerî yargı olarak nitelendirmek mümkündür. Askerî alanlarda ordu içindeki meseleleri çözümlenmekle görevli özel yargıçlar da bulunmaktaydı. Bu yargıçlar aynı zamanda askerleri teşvik etmek ve cesaretlendirmek için savaşa katılıyorlardı.

Bunlar “Bölge Yargıçları” veya “Askerî Yargıçlar” olarak isimlendirilmekteydiler. Abdurrahim bin İsmail, tarih kitaplarında ismi geçen askerî yargıçlardan birisidir. Abdurrahim, Ali bin Yusuf tarafından Silâ şehrindeki askerî birlikte yargıç olarak görevlendirilmiştir.³⁵⁴

5. Murabıtlar Devletinde Zimmilerin Yargılanması

Endülüs'te zimmilerin yargısal sorunlarını çözümlenmek üzere Yahudilerden veya Hıristiyanlardan yargıçlar görevlendirilmiştir. Müslüman yargıçlar onların yargısal süreçlerine dâhil olmazlardı. Fakihler, zimmilerin yargısal faaliyetlerini sürdürmek üzere zimmî bir yargıcın görevlendirilmesine cevaz vermişlerdir.

Müslümanlar, Endülüs'te zimmilerin yargısal sorunlarına bakan

353 Târîhu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 288

354 Târîhu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 291

yargıçlar görevlendirmişlerdi. Bu yargıçlara “Kâdınnasârâ” veya “Kâdıla-cem” deniliyordu. Ancak anlaşmazlık Müslümanlarla zımmiler arasında olduğunda, bu tür olaylara Müslüman yargıçlar bakıyorlardı. Bu bağlamda Eşbah, eserinde Hıristiyanlarla ilgili olarak şunları kaydediyor:

“İnançlarını hür bir şekilde yaşıyor, kendi kanunlarını uyguluyorlardı. Aralarında anlaşmazlık olduğunda kendi içlerinden seçilmiş yargıcın önünde davalarını görüyorlardı.”³⁵⁵

6. Kederler, Hüzünler, Acılar ve İstekler

Dünyanın herhangi bir yerinde İslam devleti kurmaya çalışanlar, bu büyük hedef için çalışan, farklı alanlarda gerekli tedbirleri alan kişilerin öncülüğünü, onların örnek alınmalarını gerektirir. Dinî veya laik devletlerdeki yargı sistemlerine baktığımızda, kendi kendimize, “Bunun İslami harekete ne faydası vardır?” deriz. Devlet içinde güvenliğin sağlanması için yargısal düzenin en güzel biçimde yapılması bakımından atılması gereken adımlar nelerdir? Bu bağlamda hangi araçlardan istifade etmek gerekir? Modern hukukla fıkıh külliyyatının bir araya getirilmesiyle üzücü bir durum ortaya çıkmakta mıdır? Doğru anlaşılmış biçimiyle İslam’ın yüceliğini ortaya koyan, ümmetin inancına, dinine ve değerlerine dayanan canlı bir örnekten bahsedebiliyor muyuz? Ne yazık ki, bütün bu soruların cevapları üzücüdür.

Küçük gibi görülen bu tür işlerin yapılması gayret etmeyi ve geceyi gündüze katarak çalışmayı gerektirir. Hedefe ulaşmak için kararlı olmak icap eder. Kan, ter ve gözyaşı başarı binasındaki harcın suyu olabilir. Hedefini önemseyen kişi, zayıflık göstermemelidir. Kesin bir kararlılıkla cahiliyenin sert görünüşleri üzerinde delikler açma gerekir ki, bu deliklerden iman nuru girsin, yavaş yavaş insanlar Kur’an’ın ışığıyla aydınlan-sınlar. Böylece, karanlık, sapıklık, zulüm ve inkâr ortadan kalksın, İslam devleti olması gereken görünüme ulaşsın, duruluğunu izhar etsin, beklenen adaleti ve geniş ufkuyla insanlara hükümsin. Buna bağlı olarak namazın kılınması, zekâtın verilmesi, iyiliğin emredilmesi, kötülüğün yasaklanması konularında gerekenleri yapsın, nefislerin ve ruhların korunması için gerekli tedbirleri alsın. Bu yüksek ideallere ulaşmaya çalışan kişiler, diğer insanlardan farklı olmalıdırlar. Yüksek hedeflere ancak yüce gönüllü insanlar ulaşabilirler.

*“Gönül yüce olduğunda,
Onun muradıyla beden yorgun düşer.”*

İslami hareketlerin meydan okumaları gerçekten çoktur. Bu yapılanmalar, hedeflerinin gerçekleşmesi için Allah’tan yardım dilemeli, çok iş yapmalı, az tartışmalıdırlar. İslami hareketler, gayretlerini arttıran unsurlara yönelmeli, kendilerini yavaşlatan kişilerden ve olaylardan uzaklaşmalı, Müslüman evlatlarının eliyle yücelmeyi hedeflemelidir. Gençler İslam ahlakıyla eğitilmeli, olumsuzluklardan arındırılmalı, hayra hizmet için coşturulmalı, haksızlığa engel olmak için yönlendirilmelidir. Gençlerin vakitlerinin hem kendileri hem de ümmet için hayırlı ve faydalı işlerle doldurulması bu bağlamda en önemli görevlerden birisidir.

Müslümanların Allah’ın dininin uygulanması için harekete geçirilmesi de yine Allah’ın toplumlar, devletler ve kişiler için belirlemiş olduğu kanunlar çerçevesinde olur. Onun kanunlarında değişme veya dönüşme olmaz. En doğru hareket tarzını ortaya koyabilmemiz için yapmamız gereken, Allah’ın kanunlarını öğrenmek, İslam’ın devlet düzeyinde temsilini sağlama ve Allah’ın dinini yayma yönündeki gayretlerimizde bunları dikkate almak zorundayız.

C. ASKERÎ DÜZEN

Allah Yolunda Cihad Edenlerin Nitelikleri

Allah yolunda cihad kişiler ve toplum üzerinde zorluğa sebep olur.

“Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”³⁵⁶

Bu sebepledir ki, bu büyük ibadeti ancak Allah’ın kendisine cihad için gerekli nitelikleri verdiği kişi yerine getirebilir.

İster komutan olsun ister asker, Allah yolunda cihad eden kişinin en temel niteliği yüce Allah’a gönülden inanması ve bağlanmasıdır. Mücahitlere güç veren onları destekleyen Allah’tır. Eğer komutanların ve as-

kerlerin inançları zayıfsa, bu niteliği hakkıyla taşıyorlarsa zayıf düşmeleri kaçınılmazdır. Bununla ilgili olarak İbn-i Teymiye şöyle diyor:

“Allah’ın dostları inançlarına ve takvalarına göre farklı gruplara ayrılırlar. Kimin takvası ve imanı daha güçlü ise o Allah’ın yakın dostudur. İnançları ve takvalarındaki farklılık sebebiyle insanların Allah katındaki konumları da farklıdır.”³⁵⁷

İmanı güçlü olan, Allah’a kul olmayı en çok hak edendir. Bu kişinin bütün vakti ibadetle, sabırla, ilmî çalışmalarla, düşüncelerle, iyiliklerle ve dinini yüceltmeye yönelik çalışmalarla geçer.³⁵⁸ Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar. (Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: ‘Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah’ın yer-yüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.’ De ki: ‘Şüphesiz bana, dini Allah’a has kılarak O’na ibadet etmem emredildi. Bana, Müslümanların ilki olmam da emredildi.’”³⁵⁹

Murabıtlar Devleti’nde zaferlerle dolu tarihlerinde kişilerin ordu komutanlarının ve halkın Allah yolunda cihad eden kişide bulunması gereken nitelikler bakımından eğitilmelerine son derece önem verilmiştir.

1. MURABITLARDA KOMUTANIN NİTELİKLERİ

Murabıtlar Devleti’nin komutanlarını incelediğimizde bazı niteliklerin arandığını, ordu komutanlığına, zafer kazanmaya ve düşmanı savmaya ehil kişilerin seçildiğini görmekteyiz. Komutanlık için gerekli niteliklerin varlığına hükmedilip kendisine görev verilen meşhur komutanlardan bazıları şunlardır: Ebubekir bin Ömer, Yahya bin Ömer, Yusuf bin Taşfîn, Ebu Muhammed Mezdelî, Seyr bin Ebubekir, Ebu Abdullah Muhammed bin el-Hâc, Davud ibni Aîşe, Abdullah bin Fâtıma vs.

Bu komutanların öne çıkan niteliklerini şöyle sıralayabiliriz:

357 El-Fetâvâ, c. XI, s. 175

358 Abdullah El- Kâdirî, El-Cihâd fî Sebîlillâh, c. II, s. 5

359 Zümer, 9-12

a- Allah'a Gönülden İtaat Etmeleri ve Kendilerini

Zorluklara Hazırlanmış Olmaları

Murabıtların komutanları, Rableriyle olan irtibatlarını koparmama, O'na gönülden bağlanma esası üzere eğitilip yetiştirildikleri için, onlar kulluklarını ne ölçüde yerine getirirlerse Allah da kendilerine o ölçüde başarı nasip ediyordu. Kur'an okur, oruç tutar, namaz kılar, Allah yolunda infak ederlerdi. Bu tür ibadetlerden elde ettikleri manevi pay büyüktü. Abdullah bin Yasin'in ribatında kendilerine verdiği eğitimin onları üzerinde ömür boyu etkisi olmuştur. İbni Yasin kendisine bağlananları oluşum döneminde zikir, Allah'a tevekkül ve eziyetlere sabır konularında eğitmişti. Onlara Allah için nefsi yormayı öğretiyordu ki, ancak bu şekilde insan Allah yolunda meşakkatlere sabredebilecekti. Kendisine bağlı olanlara böylece gönül eğitimi verirken şu ayetlere dayanmaktaydı:

“Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, oku. Şüphesiz biz sana (sorumluluğu) ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'an ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır. Çünkü gündüzün sana uzun bir meşguliyet vardır. Rabbinin adını an ve bütün benliğine O'na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Öyle ise O'nu vekil edin. Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzelliikle ayrıl.”³⁶⁰

Seyyid Kutub, tefsirinde bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor:

“Nefsi için yaşayan rahat eder. Ancak küçük olarak yaşar ve küçük olarak ölür. Büyük insanlar ise sorumluluk taşırlar. Uyku, rahatlık, yatma, durgun bir hayat, istirahat edip hayatın tadını alma büyük insanlara uzak olan işlerdir. Resûlullah (sav), meselenin hakikatini anlatmış ve kendisini uyuyup biraz dinlenmeye çağıran Hz. Hatice'ye, ‘Uyku vakti geçti, ey Hatice!’ demiştir. Evet, uyku vakti geçmiştir ve geri gelmez. Gün, sabahlara kadar çalışma, yorulma, uzun süreli meşakkatli cihad günüdür.”³⁶¹

360 Müzzemmil, 1-10

361 Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l Kur'an, c. VI, s. 3744

Murabıtların komutanları, aldıkları eğitim gereği ciddi insanlardı. Oyun, eğlence ve boş işlerden uzak dururlardı. Bu özellikleriyle Ebubekir bin Ömer ve Yusuf bin Taşfîn ön plana çıkmaktadırlar. Bu ikisi, başarılı komutanda olması gereken bütün nitelikler bakımından diğer komutanlardan üstün konumdaydılar.

b- Askerlere Örnek Olma

Murabıtların komutanları savaşlarda orduyu bizzat kendileri komuta ediyorlardı. Abdullah bin Yasin ve Yahya bin Ömer mücadele hâlinde kargaşa alanında öldürüldüler. Ebubekir bin Ömer de Büyük Sahra'daki cihadı sırasında savaş meydanında şehit edildi. Yusuf bin Taşfîn de zor zamanlarda düşmanla mücadele etmek ve zaferler kazanmak üzere kurmuş olduğu birliğin başındayken şehit edildi. Savaş şiddetlendiğinde meydanlara atılır, mücadele ederdi. İsmi geçen bütün komutanlar inançları, salih amelleri, cesaretleri, yücelikleri, kararlılıkları, kardeşlerini kendilerine tercih etmeleri ve öne atılmalarıyla parlak birer örnek olmuşlardır.

c- Askerleri Arındırma ve Allah'a İtaatle Yüceltme

Eğer askerlerin gönülleri temizlenmez, kötülüklerden arındırılmaz, bunun için gerekli eğitim yapılmazsa, kalpleri katılaşıp, günahlara dalarlar ve neticede de hezimete uğrarlar.

Bununla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Andolsun, Allah, müminlere kendi içlerinden, onlara ayetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*³⁶²

Konuyla ilgili başka bir ayet de şöyledir:

*“O, ümmilere, içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”*³⁶³

Seyyid Kutub şöyle diyor:

362 Âl-i İmran, 164

363 Cuma, 2

“Allah onları arındırır, temizler, yüceltir, durular. Kalplerini, düşüncelerini ve duygularını temizler, evlerini, ırzlarını ve yakınlarını arındırır, hayatlarını, yaşadıkları toplumu ve içinde buldukları düzeni temizler, şirkin, putperestliğin ve hurafelerin pisliklerinden, bunların bütün uzantılarından korur. Cahiliye hayatının kalıntılarından, duyguların, davranışların, değerlerin ve anlayışların kirlenmişliğinden arındırır.”³⁶⁴

d- Savaş Tecrübesi ve Güç

Murabıtlar Devleti'nin komutanlarında var olan tecrübe ve gücü, onların Mağrip'te birlik sağlamak için takip ettikleri yöntemde görmek mümkündür. Tecrübelerini inkârcı Burguvata Devleti'ni ortadan kaldırırken ve girdikleri diğer savaşlarda düşmanla mücadele ederken göstermişlerdir. Vur kaç taktiğini en iyi şekilde kullanmışlardır. **Zelâka Savaşı**'nda, büyük komutan Yusuf bin Taşfîn'in tecrübesi ortaya çıkmıştır. Kendisi savaş taktiklerini derinlemesine öğrenmiş bir komutandı. Diğer komutanlara Endülüs'ün Murabıtlar Devleti'ne katılması sürecinde yardım etmiş, cihad faaliyetlerinde onlara destek olmuş, Müslümanları İslam sancağı altında birleştirmiş, Endülüs'teki Hıristiyan tehlikesini ortadan kaldırmıştır.

Kur'an'da komutanda bulunması gereken nitelikler belirtilmiştir. Bunlar bilgi ve güçtür. Komutan bilgili olmasının yanı sıra güçlü olmalıdır. İlgili ayet şöyledir:

*“Peygamberleri onlara, ‘Allah, size Talut’u hükümdar olarak gönderdi.’ dedi. Onlar, ‘O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha layıgız. Ona zenginlik de verilmemiştir.’ dediler. Peygamberleri şöyle dedi: ‘Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.’ Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.”*³⁶⁵

Yusuf bin Taşfîn'in bilgisi ve tecrübesi, ordusunu oluşturduğu sırada ortaya çıkmıştır. Savaşa uygun olanla olmayana birbirinden ayırmış, güçlü bir ordu meydana getirmiştir. Onun kuvveti, cihad sırasında gösterdiği kararlılık, sabır ve başarıyla ortaya çıkmıştır.

Seyyid Kutub şöyle diyor:

364 Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l Kur'ân, c. I, s. 507

365 Bakara, 247

“Bu sayede doğru, kararlı ve inançlı komutanların varlığı söz konusu olabilir. Bunların hepsi Talut’un komutanlığında açıkça görülmektedir. Orada Talut’un tecrübesi ortaya çıkmış, askerin hamasete dayalı gururdan uzak olması gerektiği gerçeğini ortaya koymuş, önceki tecrübeleriyle yetinmemiş, savaştan önce askerlerinin bağlılığını ve kararlılığını arttırmaya gayret etmiştir. Zayıf düşenleri ayırmış, onları geride bırakmıştır. Burada önemli olan, onun yorgun düşüp savaşı bırakmaması. Ordusu yavaş yavaş küçüldü ve sonunda elinde seçilmiş bir gruptan başka kimse kalmadı. Elindeki o imanlı, samimi ve güçlü küçük grupla savaşa girdi. Allah’ın doğru müminler için vaat ettiği şey gerçekleşti.”³⁶⁶

e- Komutanlık ve Reislik İstememek

Bu özelliği zahit kişi, büyük mücahit Ebubekir bin Ömer’in şahsiyetinde görmek mümkündür. Amcasının oğlu, kendisine başkanlık teklif ettiğinde bunu kabul etmedi, görevi onun yapmasını daha uygun bularak, cihad faaliyetleri için Büyük Sahra’ya yöneldi. Şehit olana kadar da hayatı böyle geçti. Murabıtlar Devleti’nin başkanları, sürdürdükleri görevi ganimet, yetkinlik sebebi, ulaşılmaz bir makam veya büyük bir zenginlik olarak değil, kulların menfaatlerini temin ve İslam’a yardım yoluyla Allah’a yaklaşılan bir ibadet olarak görüyorlardı.

f- İşi Ehline Vermek

İşin ehline verilmesi Yusuf bin Taşfîn’in hayatında açıkça görülmektedir. O valileri, komutanları ve fakihleri tayin ederken ehil olmalarını birinci ölçüt olarak kullanmıştır. Görevi daha iyi yapacak birisi bulunduğu iş başındakini azledip onu görevlendirmiştir.

g- Askerin Komutana Değil Mutlak Olarak

Allah’a Teslim Olması

Murabıtların yöneticileri savaşçıların mutlak olarak Allah’a teslim olmalarının en parlak örnekleridir. Müslümanların Emiri Yusuf bin

Taşfîn, ellerini semaya kaldırarak şöyle dua ediyor:

“Allah’ım, Sen her şeyi bilensin. Eğer bu seferimiz Müslümanlar için hayırlı ise onu bize kolaylaştır, denizi aşalım. Eğer öyle değilse yolumuzu zorlaştır, denizi geçemeyelim.”³⁶⁷

Yusuf bin Taşfîn Zelâka Savaşı’nın ortasında askerleri teşvik ediyor, cesaretlendiriyor ve şöyle diyor:

“Ey Müslümanlar topluluğu! Allah’ın düşmanlarına karşı yaptığımız mücadelede sabredin. Kim şehit olursa cenneti kazanmış olur. Kim de sağ kalırsa büyük ecir ve ganimet elde eder.”

Bu büyük komutan, her fırsatta askerlerini sadece Allah’a ibadet etmek konusunda eğitmiştir.

Abdullah bin Yasin öldürüldüğünde Murabıtlar üzülmediler. Yahya bin Ömer ve ondan sonra Ebubekir bin Ömer öldürüldü. Bu, Murabıtların ancak imanlarını ve bağlılıklarını artırdı. Bütün bunlar, Allah yolunda cihad edenlerin gerektiği gibi eğitildiklerini ve şahıslara değil Allah’a teslim olduklarını gösterir. Ancak günümüzde Müslüman askerlerin eğitimi Firavun’un eğitimine benziyor. Komutanlar askerlerine ister hayır ister şer olsun her durumda kendilerine itaat etmeyi öğretiyorlar. Firavun da sorgulamaksızın insanların kendisine boyun eğmelerini istiyordu.

Muhammed Gazali eğitim hakkında şunları belirtiyor:

“Bozulmuş toplumları eğitime görevini üstlenen, problemleri soruşturan, sorunlara çözüm arayan ve toplumu yönlendirecek liderler yetiştirmeye gayret eden kişiler, insanları ve kurumları zirveye ulaştırmak için gerekli vasıtaları derinlemesine araştırmalıdır. Büyük uyanışlardan bahsedilenler, nasıl bir anda düşüşe geçerler! Çünkü onlar, sevdikleri bir kişi uğrunu mücadele etmişler, başarının ancak o kişiyle olacağına inanmışlar, başkasından gelenin açık bir bela olduğunu düşünmüşlerdir.”³⁶⁸

Sa’d Cuma şöyle diyor:

“İslam’la çağdaş sistemler arasındaki temel fark, mutlak manada hâkimiyetin kime ait olduğu konusuna dayanır. Diğer sistemlerde hâkimiyet, önde olana aittir. Bunun istila ve diktatörlük şeklinde olması durumu değiştirmez. Hâkim grubun veya ordunun benimsedi-

367 Devletü’l Murabıtîn, s. 90

368 El-İslam ve’l Istibdâdü’s Siyâsî, s. 35

ği inanç veya baskın ideoloji yönetimi elinde bulundurur. Bu şekilde elde edilen hâkimiyet, zorlamaya, fikrî baskıya ve polis gücüne dayanmış olur. Bunun kaynağında hayır, muhabbet, sevgi, takva ve kardeşlik yoktur.”³⁶⁹

İslami esasların gönüllere nüfuz etmesi ve kişilere değil, mutlak olarak Allah’a bağlanma konusunda İslam’ın doğru yöntemine ne kadar muhtacız!

h- Şurâ Yöntemini İşletmek

Müslümanların Emîri Yusuf bin Taşfîn ve naiplerinin şûra meclisleri bulunmaktaydı. Savaşla ilgili yapılacak işlerin, atılacak adımların belirleneceği toplantılara bütün orduların komutanları katılır, gerekli istişareler yapılırdı. Başkomutandan emirler ve talimatlar alınır, cihad meseleleri, ülkenin gidişatı ve halkın durumuyla ilgili görüş alışverişinde bulunulurdu. Murabıtların komutanları, aralarında şûra usulünü sürekli kullanmaları yönüyle tanınmışlardır.

Hıristiyanların aksine Müslümanlarda cihad kararı, itibarlı kişilerin, komutanların, âlimlerin ve fakihlerin katıldıkları bir şûra ile alınmaktaydı. Beyliklerin Murabıtlar Devleti’ne katılması kararı da bu şekilde alınmıştı. Yusuf bin Taşfîn derin düşüncesi ve geniş bakış açısıyla tanınmış İslam âlimleri ve konuya göre tecrübe sahibi kişilerle istişare etmeyi son derece önemsemştir.

1- Hedefleri Gerçekleşmede Kararlılık ve Tesir Gücü

Hedeflerine ulaşma konusundaki kararlılık ve tesir gücü, Yusuf bin Taşfîn’in hayatında açıkça ortaya çıkmıştır. Sicilmâse şehrini fethetmiş, çeyrek asır süren cihad faaliyetlerinin sonrasında Murabıtların hedeflerini gerçekleştirebilmiştir. Çeyrek asrın ardından Murabıtlar kendilerinden öncekilerin mücadelelerinin meyvelerini topladılar, Mağrip’i kontrol altına aldılar. Bölgede güven hâkim oldu. Yusuf bin Taşfîn güzel yaşantısıyla, adaletiyle ve gönülden bağlandığı hakkın kuvvetiyle Mesmûde, Zenâte, Gammâra kabileleri ve diğer kabileleri etkilemeyi başardı, onları kontrolü altına aldı.

i- Cesaret ve Yücelik

Bu iki özellik Murabıtların komutanlarında Endülüs'te yaptıkları cihad sırasında açıkça görülmüştür. Yusuf bin Taşfin ve askerleri Zelâka Savaşı'ndan sonra ganimetleri almamış, beylik yöneticilerine bırakmışlardı. Bu savaşta Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği kadar çok sayıda asker şehit olmuş, kanlar akmış olmasına rağmen, ganimetten hiçbir şey almamışlardı. Bu uygulamaları, onların cesaretlerine ve yüceliklerine işaret eder.

j- Anlık Durumlarda Hızlı ve Yerinde Kararlar Alıp Bunları Uygulama

Bu özelliği, Hammâdilerin doğu sınırında Murabıtlar Devleti'ne yönelik saldırıları sırasında görmek mümkündür. Murabıtlar derhâl bir ordu hazırlayıp sınır bölgelerine gönderdiler. Barış ve güven anlaşması yaptılar. Tilimsan valisi merkezden izin almaksızın düşman kuvvetlerine saldırdığında hemen görevden alındı ve yerine daha yetenekli bir komutan görevlendirildi. Benî Hummâd da bu durumdan razı oldu. Yusuf bin Taşfin, beylik yöneticilerinin ihanet ettiklerini anlayınca, bir kısmını tutuklattı, bir kısmını da öldürttü. Hepsinin kontrolü altına alana kadar kuşatmayı sürdürdü. Murabıtlar ordusunun birçok askerinde ve komutanında görülen ayırıcı niteliklere sahip komutanlar, bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde Yusuf bin Taşfin'e yardım ettiler.

Bunlar, Murabıtların komutanlarında ve liderlerinde olmasını istedikleri bazı özelliklerdir. Bu özelliklere sahip liderler ve komutanlar, yeni kurulmuş olan Murabıtlar Devleti'ne hayır ve bereket getirmiştir.

2. Murabıtlar Ordusunun Eğitim Metodu

Murabıtlar, askerlere cihad eğitiminin verilmesini çok önemsiyorlardı. Eğitim çok yönlüydü ve hiçbir boyutu ihmal etmek istemiyorlardı. Ruhsal, kişisel, düşünsel ve bedensel eğitim vermeye gayret ediyorlardı. Ruhsal eğitimin temelinde cennet fikri ve ona ulaşma düşüncesi bulunmaktaydı. Birçok savaş, Hıristiyan düşmanlarının hayatı sevmeleri gibi, onların ölümü sevmelerinin şahidi olmuştur.

Murabıtların âlimleri, askerlerinin gönüllerine kader inancını sağlam biçimde yerleştirmişlerdir. Ordudan ayrılan bir süvari düşman saf-larına âdeta bir ok gibi fırlıyor, sağında solunda ne varsa hepsini deviriyor, Allah'tan başka hiçbir kimseden ve hiçbir şeyden korkmuyordu. Çünkü ilgili ayetler ve hadislerle bu fikir gönlünün derinliklerinde yer etmişti.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”*³⁷⁰

*“De ki: ‘Bizim başımıza ancak, Allah’ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Öyleyse müminler, yalnız Allah’a güvensinler.”*³⁷¹

Resûlullah (sav) şöyle buyuruyor:

*“Her biriniz anne karnında kırk gün nutfe olarak kalırsınız. Sonra kırk gün alaka olarak kalırsınız. Sonra et parçası hâline gelirsiniz. Ardından melek gelir, kendisine ruh üfler ve dört şeyi yazar. Bunlar rızkı, eceli, ameli, cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olduğudur.”*³⁷²

Murabıtların askerler üzerindeki ruhsal eğitimleri namaz, oruç, zekât, hac, Kur’an okuma ve zikir duygusunun ihya edilmesi fikrine dayanmaktaydı. Belirtilen yapıldığında ruhsal eğitim kendiliğinden gerçekleştirilmiş olacaktı. Ancak askerlerin kişisel gelişimleri âlimlerin ve fakihlerin gayretlerine dayanıyordu. Âlimler ve fakihler askerlerin gönüllerini arındırmaya, nefsin, kâinatın ve hayatın hakikatini izah etmeye, insanın bu dünyadaki isteklerini ve hedeflerini açıklamaya çalışıyorlardı.

Kişilerin eğitilmelerindeki en önemli sebep, sürekli savaş için hazırlıklı olmalarını sağlamaktı. Hayat şartlarının sertliği, yeme, içme gibi konularda eğitilmelerinin yanı sıra, nefislerine sabrı öğretmeleri için az uykuya alıştırılıyorlardı.

370 Zümer, 42

371 Tevbe, 51

372 Buhari, 3036

3. Murabıtlar Ordusundaki Eğitimin En Açık Yönleri

a- Kardeşlik ve Barış

Murabıtlar ordusunu güçlü hâle getiren en önemli sebeplerden birisi, ordunun bütün kademeleri ve kolları arasında kardeşlik duygusunun hâkim olmasıydı. Kalpleri ve gönülleri bu yüce manayla doluydu. Böylece bölgeye ve ırka dayalı ayrımlar ortadan kalkmış oluyordu. Orduda Zenüçilerden, farklı Senhâce kabilelerinden, Araplardan ve İspanya Müslümanlarından askerler bulunmaktaydı ve hepsi bir ümmet olmuştu.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.”*³⁷³

*“Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O, sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”*³⁷⁴

Murabıtlar ordusu bu güzel özelliklerle nitelendirilmiş, böylece cihad eden askerler arasında güçlü bağlar oluşmuş, düşmana karşı bir binanın birbirine destek veren tuğlaları gibi olmuşlardır.

b- Hakkı ve Sabrı Tavsiye

Abdullah bin Yasin’e derin bir yara isabet ettiğinde, çok zor durumda olmasına rağmen kendisi karargâha taşındı. Murabıtların önde gelenlerini ve itibarlı kişilerini çağırdı ve savaşta kararlı olmaları konusunda onları uyardı. Ayrılıktan ve yönetici olmak için kardeşine haset etmekten uzak durmalarını istedi.³⁷⁵

Allah yolunun savaşçıları birbirlerini uyarma konusunda yavaş dav-

373 Hucurat, 10

374 Âli İmran, 103

375 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 44

ranmıyorlardı. Çünkü yanlışın düzeltilmesi konusunda yavaş davranmalarının hepsinin helakine sebep olacağını biliyorlardı. Numan bin Beşir'in rivayet ettiğine göre bu konuyla ilgili olarak Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın hükümlerini yerine getiren kişilerin misali, bir gemiye binenlerin misali gibidir. Gemiye binen insanlardan bir kısmı üstte, bir kısmı da altta yolculuk yapmaktadır. Alttakilerin su ihtiyacı ortaya çıkmış, bu ihtiyaçlarını karşılamak için, üsttekileri de rahatsız etmemek düşüncesiyle, geminin altından bir delik açmayı planlamışlardır. Şayet üsttekiler, bu plana engel olup gemiyi delinmekten kurtarmazlarsa, herkes helak olacak, engel olurlarsa herkes kurtulacaktır.”³⁷⁶

Müslüman asker, hakkın ve sabrın tavsiye edildiği ortamlarda yetişir, gelişir. Çevresinde bulunanlara hakkı ve sabrı tavsiye ederler.

c- İnsanların Arasını İslah Etmek

Murabıtlar, anlaşmazlığı ortadan kaldırma, ayrılıkları giderme, açıkları kapatma ve kardeşlerin arasını ıslah etme konusunda son derece dikkatli davrandılar. Çünkü ordu içinde askerler arasındaki anlaşmazlığın verdiği zarar, dış düşmanın verdiği zarardan daha büyüktür. Bu durumda motivasyonun veya askerinin niceliğinin pek fazla önemi yoktur. Murabıtlar bu hedefi gerçekleştirmek için yumuşaklık ve hikmet yolunu kullandılar. Anlaşmazlık çıkaran bir grup görüldüğünde gerekiyorsa güçle müdahale edilmek suretiyle problem çözümlendi, sorun çıkaran grup kontrol altına alındı. Bu, Ebubekir bin Ömer'in bazı çöl kabilelerinin Murabıtlar tarafından belirlenen ilkelere uymayacaklarını belirtip ayaklanmaları sırasında uyguladığı yöntemdir. İsyanlı gruplar, savaş için diğer kabilelerle irtibata geçmişlerdi. Ebubekir bin Ömer heybetli bir orduyla onların üzerine yürüdü ve kuvvetle hepsini yola getirdi, ıslah etti. Bu sebeple Resûlullah (sav), haramı helal, helali de haram yapmamak şartıyla, insanlar arasını ıslah için zorunluluk gereği yalan söylenmesine izin vermiştir. Özellikle de tevriye ve tariz türünden ifadelere izin verilmiştir. Ümmü Gülsüm binti Ukbe'nin rivayet ettiğine göre bununla ilgili olarak Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur:

“İnsanların arasını düzelten, hayır getiren veya hayrı söyleten söz yalan değildir.”³⁷⁷

Hz. Peygamber, insanların arasını düzeltmenin namazdan, oruçtan ve zekâtтан daha faziletli bir davranış olduğunu bildirmiş, insanların arasını bozmaktan sakındırmıştır. Resûlullah (sav), “Size oruç, namaz ve sadakadan daha hayırlı bir şeyi haber vereyim mi?” buyurduğunda ashap, “Dinliyoruz, ey Allah’ın elçisi.” dediler. Hz. Muhammed, “İki kişi arasını düzeltmek!” buyurdu.³⁷⁸

d- Hakka Yardım ve Sebat

Sicilmâse ve Dir’a fakihleri, Abdullah bin Yasin’e mektup göndermiş, imdat çağrısında bulunmuş, bölgelerinin azgın ve zalim Zenâte kabilesi ve onların yöneticisi Mesut bin Vanudin’den kurtarılması için yardım dilemişlerdi. Abdullah bin Yasin toplumun önde gelenlerini bir araya toplamış, onlara Sicilmâse fakihlerinin mektubunu okumuş, kendilerine yardım edilmesi gerektiğini belirtmiş ve şunları söylemiştir:

“Ey büyük fakih! Bizim için gerekli olan budur. Allah’ın bereketiyle, bizimle gel.”³⁷⁹

Beylikler, Hıristiyanlara karşı Murabıtlardan yardım istediklerinde, cihad edenler hakkın sesine derhâl kulak verdiler. Murabıtlar ordusu hakka yardım etme konusunda son derece istekli ve gayretliydi. Hakkın uygulanması için ne gerekiyorsa yaparlar, savaştan dahi geri kalmazlardı.

Murabıtlar, Hz. Peygamber’in şu sözünü yerine getirmek için çok gayret ettiler:

“Ümmetim içinde bir grup vardır ki, Allah’ın emirlerinden asla ayrılmazlar. Bazılarının geri çekilmeleri veya muhalefet etmeleri onlara zarar vermez. Allah’ın hükmü gelene kadar bu şekildedirler.”

Başka bir hadis de şöyledir:

“Allah kimin için hayır dilerse, onu dinde derin anlayış sahibi kı-

377 Buhari, 2692

378 Tirmizi, 633

379 Târihu’l Mağrib ve’l Endelüs, s. 42

lar. Müslümanlar bir grup hak için savaşır, bu gruptakiler kıyame-
te kadar muhaliflerine karşı çıkıp bu hâlde varlıklarını sürdürür-
ler.”³⁸⁰

Hakka yardım, sebat ve bu yolda savaş yalnızca bir sözden veya dev-
letler, toplumlar ya da gruplar düzleminde dile getirilen bir ilkedен
ibaret değildir. Bunun insanların hayatlarına yansıyan gerçekliği
vardır. Dini derinlemesine anlama veya hakka yardım özelliklerini
kaybeden hiçbir devlet veya toplum, Allah’ın yardımına ulaşamaz.

Herhangi bir toplumda düşüş meydana gelmişse, bunun kaynağı iki
özellikten birisinin veya her ikisinin kaybı ya da birinde veya her
ikisinde zayıflık gösterilmesi sebebiyledir.³⁸¹

Murabıtlar Devleti büyük fakihleriyle, dinin derinlemesine anlaşıl-
ması niteliğini gerçekleştirmişler ve Allah’ın yardımını hak edenler-
den olmuşlar, Allah kendilerini desteklemiş, Murabıtlara yardım et-
miştir.

4. Murabıtlar Ordusunu Oluşturan Unsurlar

a- Mülessimîn ve Murabıtlar

Bunlar, ordunun özünü teşkil etmekteydi. Murabıtlar ordusu Mü-
lessimîn ve Murabıtlardan oluşmaktaydı. Devlet, onların omuzları
üzerinde kurulmuştur. Savaşdaki başarıları ve güçleriyle tanınmış-
lardır. Savaşlarda, büyük dağlardan daha sağlam durmaktaydılar.
Düşman askerinin sayıca fazla olması onları asla korkutmuyordu.
Mağrip’teki savaşlarında ve Endülüs’teki cihad faaliyetleri sırasında
büyük zaferler kazandılar.

b- Araplar

Araplar, Murabıtlar ordusunu oluşturan en öndeki gruplardan biri-
siydi. Endülüs’te yapılan savaşlara katıldılar. Ordudaki Arapların
bazıları, Endülüs’te Edârise döneminde yaşamış olan Araplara da-
yanmakta, onların soyundan gelmekteydi. Arapların başka bir gru-

380 Müslim, 1524

381 El-Cihâd fi sebilillah, c. II, s. 95

bu da Murabıtlar için büyük tehlike teşkil eden Benî Hilal kabilesinin Araplarına dayanmaktaydı. Araplar, cihad hareketlerinde Murabıtlar ordusuna katılmışlardır. Bu bağlamda katıldıkları savaşıardan birisi hakkında İbni'l Kerd Ebus şunları söylüyor:

“Yusuf bin Taşfîn, Murabıtlardan, Araplardan, doğu ve batı Endülüslülerden oluşan büyük bir ordu oluşturdu. Muhammed bin el-Hâc'ı ordu komutanı olarak tayin etti. İki ordu karşılaştı, aralarındaki mesafe çok azdı. Allah müşriklerin ayaklarını kaydırıldı. Arkalarını dönüp kaçmak zorunda kaldılar.”³⁸²

Araplar, İkliş Savaşı'na da katılmışlardı. Bununla ilgili olarak İbni'l Kattân şöyle diyor:

“Bu savaşta, İkliş'te İmam el-Cezûlî şehit oldu. Doğru sözlü ve doğru davranışlı bir insandı. Ayrıca bu savaşta Araplardan ve genel ifadesiyle Müslümanlardan bir grup şehit oldu.”³⁸³

c- Özel Ordu

Özel ordudaki askerler, farklı vilayetlerde bulunan cesur savaşçılar arasından seçilmekteydi. Güçlü, heybetli, ileri derecede cesur, kuvvetli ve parlak fikirli olmak, bu kişilerin seçiminde kullanılan ölçütlerdi. Eşbâh şöyle diyor:

“Yusuf bin Taşfîn, Gana'da ticaretle meşgul olan kişileri bir araya getirdi. Birçok köleyi topladı. İçlerinden savaşa uygun, heybetli kişileri seçti. Onlara silah ve at verdi. Onlara ders verdi, savaşın bütün inceliklerini öğretti. Bunların içinden seçtiği kişilerle iki bin kişilik özel ordu kurdu. Aynı şekilde Endülüste anlaşmalı Hıristiyanların gençlerinden oluşan başka bir ordu kurdu. Yusuf bin Taşfîn, onlara şefkatle davranıyor, cesareti ve samimiyetiyle dikkat çeken askerlere silah, elbise, at ve köle veriyordu.”³⁸⁴

Dr. Sa'dûn Abbâs Nasrullah, Murabıtlar ordusundaki Hıristiyanların İslam'ı kabul ettiklerini söyler.³⁸⁵ Özel ordu, Murabıtlar ordusunun vazgeçilmezi hâline gelmişti. Özellikler Ali bin Yusuf, özel orduda çok sayıda savaş esirini görevlendirdi. Bu orduya Mağrip tutuklula-

382 El-Iktifâ, s. 107, 1008

383 Nazmü'l Cemmân, s. 9-10

384 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 479-480

385 Devletü'l Murabıtîn, s. 170

rı da dâhil edildi. Muvahhîdîn Devleti'ne karşı yapılan savaşlarda esir düşenler dahi bu orduya katılmışlardır.³⁸⁶

d- Maiyet

Bunlar, ordunun en önemli gruplarından birisini oluşturmaktaydılar. Zenâte ve Mesmûde kabileleri bu grupta yer almaktaydılar. Genellikle bu grup savaşlarda Murabıtlar ordusunun önünde olur, öncü birlik olarak görev yapardı.

5. Savaş Teknikleri

Yusuf bin Taşfîn, Murabıtlar Devleti'nin yönetimini eline aldığı anda, ordunun silahlanması ve savaşa hazırlık teknikleri konularında ıslah çalışmalarına yöneldi. Başlangıçta el silahları kullanıyor ve develerle savaşıyorlardı. El silahları ve develerle yapılan savaşlar çöl şartlarına uygundu. Ancak şehirlerde yapılan savaşlarda ve kale kuşatmasında şartlara uygun yeni silahların kullanılması gerekiyordu. Bu sebeple Yusuf bin Taşfîn, araştırma yöntemini askerî usul olarak kullanmaya karar verdi. Bu usulün temelinde, şehirlerin kuşatılması fikrinden uzaklaşarak savaş için orduların farklı bölgelere gönderilmesi bulunmaktadır.³⁸⁷

Yusuf bin Taşfîn; askerleri, Mağriplilerin, Endülüslülerin ve Hıristiyanların bildikleri bütün savaş araçlarıyla donattı. Her bir grubun silahı, orduda bulunduğu konuma ve görevine uygundu. Öncü piyade birliklerinin silahları uzun sopa ve kalkandı.

Yusuf bin Taşfîn'in, Murabıtlar ordusunun düzenlenmesinde ayrı bir yeri vardı. O askerî yeteneği olan kişileri ustalıkla seçerdi. Allah vergisi askerî kabiliyete sahip kişileri tespit ederdi. Bu kahramanlar, İslam'ın ilk dönemlerine görülen hızlı fetih dönemini Müslümanların zihinlerinde canlandırmışlardır. Murabıtlar, dönemlerinde, İslam'ın her zaman ve mekânda Seyr bin Ebubekir, Davud ibni Aişe, İbni Fâtıma, İbni Meymûn ve Mezdelî gibi büyük komutanlar yetiştirmeye kadir olduğunu göstermişlerdir. Bu komutanların başında, Allah'ın kendisiyle Mağrib'i ve İslam'ı kurtardığı Yusuf bin Taşfîn gelir.

Yusuf bin Taşfîn ordusunu savaş anında beşli sistemle konuşlandırmıyordu. Genel olarak ordunun savaş düzeni şöyleydi:

386 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 298

387 Devletü'l Murabıtîn, s. 44

Öncü birlikler: Bunlar piyadelerden ve hafif atlılardan oluşmaktaydılar.

Sağ ve sol kanatlar: Bu alanda sert ve acımasız askerlerin yanı sıra okçular ve diğer askerler bulunmaktaydı.

Merkez: Burada Murabıtların süvarileri ağır ve hafif silahlarla konuşlanmaktaydı.

Takviye birlikleri: bu birliklerinin komutanlığını bizzat Müslümanların emîri yapardı. Özel ordu bu alanda görev yapmaktaydı. Belirtilen her bir bölümün ayrı bir komutanı vardı. Bütün komutanlar savaştan önce bir araya gelir, büyük komutan Yusuf bin Taşfîn'den emir ve talimat alırlardı.³⁸⁸

Murabıtlarda savaş taktikleri oldukça gelişmişti. İbni's Sayrafi Yusuf bin Taşfîn'e savaş taktiklerini ihtiva eden bir şiir sunmuştur. Şiir şöyledir:

*“Siyaset edebiyatından hediyem var sana,
Senden önce yanıp tutuşmaktaydı İran kralı!*

*Onu en iyi anlayansın sen, fakat hatırlatmadır o,
Müslümanları teşvik edip onlara fayda veren!*

*Bir bölgeyi hendekle koru gerektiğinde.
Görünenler tabi olur sana karşılıksız.*

*Cezandan korkan savaşçı sana uyar.
O senin ordundadır ve senden ister!*

*Ordun rahatlıktan umursamaz tartışmaları,
Sağlamdır, gücü geniş alanlara yayılmıştır.*

*Darlık içinde orduyu umursamazlıktan kaçın.
Atlas, üzerindeki insanlarla anlaşılır.*

*Uzantıları kanatlardan koru,
Önünde cesaretlendiren birisini görevlendir.*

*Karşıtlığında Rum'un sinsi planından sakın.
Saldırımı savmak için kendi planıyla karşılık ver.*

*Düşmanla karşılaştığında arkanda kimse kalmasın.
Aksi hâlde geride kalanların şerrinden emin olunamaz.*

*İlk hamlede düşmanı şiddetle sarsıntıya uğrat.
Başlangıçta savunmaya geçme!”³⁸⁹*

Şairin Taşfin bin Ali'ye gösterdiği bazı savaş tekniklerini burada zikredebiliriz:

- a. Herhangi bir dış tehlikeye karşı korunmak maksadıyla şehrin etrafına hendekler kazılabilir.
- b. Savaş öncesinde, yeterli vakit oluşturularak ordu savaş için düzenlenmelidir. Bu bağlamda hazırlıklar gözden geçirilmeli, böylece düşmanın aldatma yoluyla saldırısının önüne geçilmelidir.
- c. Müslümanların emîri, savaşı merkezden yönettiğinde, en güçlü birlikler, ordunun iki kanadında ve ortasında konuşlandırılmalıdır.
- d. Düşmanın adımlarına bağlı olarak planlama yapmak zorunludur.
- e. Su ihtiyacı olduğunda savaşa girilmemesi gerekir. Çünkü bu, ordunun helake sürüklenmesi demektir.
- f. Anlık durumlara hazırlıklı olmak gerekir. Düşmanla savaşırken öne atılmanın gerekli olmasının yanı sıra dikkatli olmak da icap eder.

Bunlar, Murabıtlar Devleti'nde tatbik edilen bazı askerî taktiklerdir.

Murabıtlar başlangıçta sürekli saldırı için hazır bekleten süvari birliklerine ağırlık verdikleri için, kuşatma taktikleri yönünden zayıf durumdaydılar. Fakat cihad çalışmaları sürerken bir müddet sonra bu eksiklerini kapattılar, kuşatma taktiklerini öğrendiler. Bu durum, Şantirin kalesini kuşatmaları sırasında açıkça görülmüştür. Neticede öğrendikleri taktiklerle galip gelmeyi başarmışlar, parlak bir seviyeye ulaştıklarını ispatlamışlardı. Bu olay, Alfonso'nun saldırılarına karşı Gırnata şehrini

korumak için İslam ordularının harekete geçtiği dönemde gerçekleşmişti. Alfonso'nun planı, bölgedeki diğer Hıristiyanları zafer için yardıma çağırmaktı. Ancak süreç planladığı gibi olmadı.

Murabıtlar bölgeyi başarıyla kuşatma altına aldılar ve istenen sonucu muvaffakiyetle elde ettiler.

Kuşatma altına alma konusundaki tatbikleri kendilerini geliştirdikleri gibi, kendilerine yönelen kuşatmayı kaldırma, etkisiz hâle getirme konusunda da büyük ilerleme sağlamışlardı. Hicri 525 tarihinde Muvahhidin Devleti'nin Merakeş kuşatmasından bu şekilde kurtulmuşlardı. Kırk gün süren kuşatmanın ardından düşman kuvvetlerini büyük bir bozguna uğratmışlardı.³⁹⁰

Murabıtlar, dönemlerinde var olan yay, sehir, mızrak, kılıç, kalkan gibi bütün savaş aletlerine önem vermiş ve bunları kullanmışlardır.

6. Donanma

Murabıtlar, Mağrip'te geniş alanlara hâkim olmuşlar, şehirlerin çoğunu kontrol altına almışlar, sadece Tanca ve Sıbta şehirleri bunun dışında kalmıştı. Yusuf bin Taşfîn, devletin sınırları Akdeniz sahillerine ulaşınca donanmanın ne kadar önemli olduğunu fark etti. Yusuf bin Taşfîn büyük bir donanmaya sahip olan Burguvata Devleti'ni mağlup ettikten sonra, donanmanın geliştirilmesine önem verdi. Bu konuda Endülüslülerin tecrübelerinden yararlandı. Zamanla Murabıtların donanması, Akdeniz'in en büyük gücü hâline geldi. Yusuf bin Taşfîn'in gayretleri, meyvesini oğlu Ali döneminde vermiştir.

Allah'ın yardımıyla Murabıtların donanması kuruldu. Ebu Abdullah bin Meymun komutasındaki büyük donanma, Güney Akdeniz'de Hıristiyanları tehdit eden bir güç hâline geldi. Allah'ın izniyle, Murabıtların büyük donanmaları Kuzey Afrika'daki Müslümanların rahat bir nefes almalarını sağladı. Donanma, her türlü takdir ve övgünün üstünde büyük başarılar elde etti.³⁹¹

7. Murabıtların Balear Adalarını Kuşatmaları

Balear Adaları, Dâniye bölgesini kontrolü altında bulunduran büyük cihad komutanının idaresi altındaydı. Mücahit El-Âmirî'nin emri al-

390 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 311

391 Age, s. 311

tında bulunan bölge hicri 405 yılında bağımsız olmuştu. Bazı valiler orada görev yapmış, Mücahid'in 436 yılında ölümünün ardından yönetimi oğlu Ali devralmıştı. Ancak Ali de 469 tarihinde Hudoğullarına esir düşmüş, 474 tarihinde hapisteyken ölmüştü. Mayorka Adaları da Balear Adalarına bağlıydı. Mayorka Adalarında bulunan Mübeşşir bin Süleyman orada bağımsızlığını ilan etmişti. Muktedir bin Hüd da Daniye şehrini Sarkosta'ya dâhil etmişti. Murabıtlar beylikleri kontrol altına aldıklarında Mübeşşir bin Süleyman'ı Balear Adalarının tek idarecisi olarak bölgede bırakmışlardı. Hür olduğu gibi, dilediği şekilde tasarruf hakkı da bulunmaktaydı. Hıristiyanlara engel olmak için gayret etti. Müslümanların maslahatlarını temin için fedakârlıkla çalışması, onun tanınan yönüydü. Halkın kendisinden razı olmasının ve bölgeyi adaletle yönetmesinin yanı sıra, Hıristiyanların art arda gelen saldırılarına karşı topraklarını maharetle korudu. Mübeşşir bin Süleyman, bu şekilde Yusuf bin Taşfîn döneminde doğu adalarını idare etti. Bu durum, Ali bin Yusuf döneminde 508 yılına kadar devam etti.

Hıristiyanlar; Fransa, Portekiz ve İspanya krallarıyla anlaşırken, Balear Adalarında Mübeşşir bin Süleyman idaresine son vermeyi kararlaştırdılar ve beş yüz gemiyle adalara yöneldiler. Mayorka Adası'nı sert bir kuşatma altına aldılar. Mübeşşir bin Süleyman kurtuluş için Müslümanların yardımlarını talep etmek üzere Ali bin Yusuf'a mektup yazdı. Kuşatma sırasında Mübeşşir bin Süleyman öldürüldü. Onun yerine yakını er-Rafî bin Süleyman idareyi üstlendi. Mayorka 508 tarihinde Hıristiyanların eline geçti. Hıristiyanlar Müslümanları öldürdüler, kadınlarını esir aldılar, yerleşim alanlarını tahrip edip fesat çıkardılar.

Büyük deniz komutanı Tafertast komutasındaki Murabıtlar donanmasının adaya doğru yaklaştığını gören Hıristiyanlar sanki dün oraya hiç uğramamışlar gibi kaçıp gittiler. Tafertast, adayı yeniden imar etmeye başladı. Oradan kaçan halkı tekrar adaya yerleştirdi. Bölge halkının büyük kısmı dağlara sığınmıştı. Böylece bu adalar yeni kurulmuş olan Murabıtlar Devleti'ne bağlı hâle geldi.

Murabıtların deniz kuvvetleri, Normanların Kuzey Afrika şehirleri üzerindeki tehdit ve yağmalarına karşı engel teşkil etmekteydi. Murabıtların donanması, Güney Avrupa sahillerinde övülmeye değer cihad faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Buna bağlı olarak Hıristiyanların gözlerinde Müslümanların heybeti artmıştı. Donanma; Galiçya, İtalya ve Bizans İmparatorluğu sahillerine kadar uzanmıştı.³⁹²

Murabıtların en meşhur donanma komutanları Ebu Abdullah bin Meymun'dur. Onun ardından oğulları deniz kuvvetleri komutanlığını üstlendiler. Meymunoğulları, Müslümanların yerleşim alanlarını, namuslarını, mallarını ve inançlarını korumada son derece oneli roller üstlenmişlerdir.

8. Donanmanın Limanı

Miryе, donanmanın Endülüs'teki en büyük limanlarından birisiydi. Donanmanın deniz kuvvetleri komutanı Ebu Abdullah Muhammed bin Meymûn'a bağlı bölümünün büyük kısmı, bu limanda bulunmaktaydı. Miryе'de gemi tersanesi bulunmaktaydı. Miryе'den sonra ikinci sırada, donanmanın Endülüs'teki karargâhı kabul edilen Dâniye limanı gelmekteydi.

Donanmanın konuşlandığı askerî limanlar, Mağrip ve Endülüs sahillerinin bütününe yayılmış vaziyetteydi. Tanca, Bicâye, İşbiliye, Yeşil Ada ve Balear Adaları bazı askerî limanlardı.³⁹³

Kuzey Afrika halkı yücelik ve keremi, Allah'ın dinine bağlılıkla elde etmişlerdir. Yöneticiler, halkı İslam ahlakı üzere eğitmişlerdi. Bu, Rabbine gönülden bağlanan âlimleri ve dinin değerini bilip Rabbine samimiyetle inanan komutanları gerektirir. Onlar kendilerini düşmana karşı cihad için hazırlarlar, cihad ruhunun ihyasını önemserler ve şehadetin derin manasını fertlerin gönüllerine nakşederlerdi. Neticede insanların atardamarlarından İslam akardı. "Yitik Endülüs ne zaman yeniden Müslümanların eline geçecek; bu ne zaman olacak?" diyorlar. Belki yakındır!

D. MURABITLAR DÖNEMİNDE EKONOMİK DÜZEN

Murabıtlar, dinin ruhuna uygun olmayan aşırı vergileri mükelleflerin omuzlarından kaldırdılar. Bu vergileri Murabıtlardan önce Mağrip'te Zenâte yönetimi ve Endülüs'te de beylikler koymuşlardı. Cebelitarık Boğazi'nden geçen ticaret gemilerinden alınan vergilerde de durum böyleydi. Murabıtlar, çeşitli isimler altında gelen tüccardan vergi almadılar. Bedevi ve şehirli ayrımı yapmadılar. Ekonomik düzenlemelerin ve ticari

vergilerin temelinde İslam'ın emirleri ve Hz. Peygamber'in sünneti bulunmaktaydı. Yusuf bin Taşfin döneminde İslam ekonomisine ait bütün ilkeler bütün açıklığıyla ortadaydı. Yusuf bin Taşfin, vergilerin toplanmasında ve dağıtılmasında tavizsiz bir şekilde Allah'ın kitabı ve elçisinin sünnetine bağlıydı. Devletin gelirleri zekât, öşür, cizye ve ganimetten ibaretti. Bu ölçüler doğrultusunda halktan vergi toplamaktaydı. Neticede devlet hazinesinde on beş bin varak ve kırk beş bin altın dinar bırakmıştı.³⁹⁴ Ali bin Yusuf döneminde ise durum değişti. Kendisi bazı ticaret mallarına ek vergiler getirdi. Endülüs'ün önemli şehirlerine yeni vergiler koydu. Bu vergilerle yeni surlar yapmak ve eski surları güçlendirmek istiyordu. Çünkü Alfonso hicri 519 yılında savaş için Endülüs'e girmişti. Bu durumu gören Ali bin Yusuf surları güçlendirip orduya takviye yapmayı zorunluluk olarak düşündü. Konulan ek vergilerle, savunma alanındaki giderlerin paylaşımı amaçlanmıştı.

Para

Murabıtlar Devleti'nde para olarak altın dinar kullanılmaktaydı. Bu, devlet ekonomisinin temeliydi. Murabıtların altın dinarı, asırlarca piyasalarda kullanıldı. Murabıtlar Devleti'nin yıkılışından sonra dahi kullanılmaya devam edildi. Aynı şekilde, ticari ilişkileri kolaylaştırmak için gümüş dirhem de para olarak kullanılmıştır.

Para basımı, Mağrip ve Endülüs'teki beyliklerde ve şehirlerde âdet hâline gelmişti. Ağmât, Tilimsan, Sicilmâse, Fas, Merakeş, Sıpta, Miknâse, Tanca, Şâtibe, İşbiliye, Dâniye, Gırnata, Kurtuba, Mâlîka, Marsiya, Sarkosta ve diğer şehirlerde para basımı yapılmaktaydı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MURABITLAR DEVLETİ'NİN MEDENİYET ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

MURABITLAR DEVLETİ'NİN MEDENİYET ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

A. MAĞRİP VE ENDÜLÜS'TEKİ MİMARİ ESERLER

Murabıtlar, Mağrip ve Endülüs'te zamana meydan okuyan, asırlarca varlığını sürdüren mimari eserler bırakmışlardır. Sonraki nesiller, bu eserlere baktıklarında Murabıtlar Devleti'nin medeniyet alanında ne kadar üstün olduklarını rahatlıkla görebilmişlerdir. Genel olarak bu eserlerin en önemlileri şunlardır:

1. Karaviyyîn Camiî

Mağrip'teki en önemli ve en meşhur camilerden birisidir. Çünkü tarihin derinliklerine uzanan cami, İslami köklere dayanmaktadır. Bu camide, ilim alanında değerli çiçekler yetiştirilmekteydi. Buradan davetçiler, âlimler ve fakihler çıkmıştır.

Karaviyyîn Camisi için üç aşama söz konusudur:

- a. 254 (miladi 859) yılında yapıma aşaması,
- b. 345 (miladi 956) yılında genişletilmesi,
- c. Ali bin Yusuf döneminde 530 (miladi 1135) tarihinde ikinci defa genişletilmesi.

Yargıç Ebu Abdullah Muhammed bin Davud, insanların içeriye sığmamaları, cuma günleri caddelerde ve çarşılarda namaz kılmalarından dolayı sıkıntı yaşamaları sebebiyle Karaviyyîn Camisi'nin genişletilmesi görevini üstlendiğinde, giderlerin Müslümanlar tarafından kurulan cami vakıflarından karşılanmasını istedi. Ebu Abdullah, bu büyük medeniyet

projesini bizzat kendisi sürdürdü. Genişletme çalışmaları hicri 538 yılında tamamlandı.

Caminin yapımından günümüze asırlar geçmiş, bu camide yoğun eğitim ve öğretim faaliyetleri sürdürülmüş, burada çok sayıda fakih, âlim, İslam davetçisi, mücahit ve büyük komutan yetişmiştir. Karaviyyîn Camisi'nin, Murabıtların gönüllerinde büyük bir yeri vardı.

Tarih kitaplarında, Karaviyyîn Camisi'ndeki minberin, bütün İslam camileri içerisindeki minberlerin en güzeli olduğu kaydedilmiştir. Bu da Mağriplilerin yüksek estetik anlayışlarını yansıtan önemli bir örnektir.³⁹⁵

2. Tilimsan Camii

Tilimsan Camii, dinî ilimlerin öğretilmesi ve Müslümanların Kur'an'ın derin manaları üzere eğitilmesinde âdeta karargâh konumundaydı. Bu caminin yapımı Ali bin Yusuf döneminde hicri 530 tarihinde tamamlandı. Mimarisi yönüyle son derece güzel olmasının yanı sıra, yapımı bakımından da son derece sağlamdı. Bazı tarihçiler, Tilimsan Camisi'nde Kurtuba mimari anlayışının da etkisi bulunmakla birlikte, Endülüs tarzının hâkim olduğunu belirtirler. Bazıları ise, Tilimsan Camisi'nin yapımında Kurtuba Camisi aynen taklit edildi, görüşündedirler. Onlara göre mermerlerin yapısı, minberi ve ahşap çatısı Kurtuba Camisi'ne benzemektedir. Diğer yandan döşemeleri de Kurtuba Camisi'nin aynısıdır.

Bütün bunlardan Murabıtlar Devleti'nin Mağrib, Endülüs ve Afrika kültürlerini potasında erittiği ortaya çıkmaktadır. Murabıtlar Devleti'nin bütün yapılanmalarında bu kültür farklılığını görmekteyiz. Endülüs'teki mimari anlayışının diğer bütün şehirleri etkilediğini kabul etmemek mümkün değildir.

3. Savaş Eserleri

Murabıtlar kale ve hisar yapımına çok önem vermişlerdir. Bu sebeple şehirlerde ve yerleşim alanlarında çok sayıda kale ve hisar yapılmıştır.

Askerî savunmanın önemi Ali bin Yusuf döneminde daha da arttı. İbni Yusuf düşman ayaklanmalarına ve siyasi hareketlere karşı Mağrib'de devletini korumak için surlar, kaleler ve hisarlar yaptırdı. Bu yaklaşımla, bütün Endülüs'te çalışmalar başlattı.

395 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 366

Murabıtların savaşıla ilişkili olarak bina edip gelecek nesillere bıraktıkları en parlak medeniyet eserlerinden birisi de Merakeş surlarıdır. Ali bin Yusuf, bu surların yapımına hicri 520 yılında başlamış ve çalışmalar 522 yılında tamamlanmıştır.³⁹⁶

Sur yapımı düşüncesi bütün Endülüs'te yaygınlık kazanmıştı. Cihad anlayışıyla savunma stratejisi bağlamında yapılan surların masraflarını karşılamak için halka ek vergiler getirilmişti.

Mirye ve Kurtuba surları, Murabıtların bina ettikleri veya onardıkları surların en meşhurlarındandır. Kurtuba surları, birbirine yakın ve uzun devasa surlarıyla diğerlerinden ayrılmıştır. Büyük Vadi Irmağı boyunca yapılan İşbiliye surları da Murabıtların eserlerindedir. Engebeli bölgelerde taştan kaleler yapılmakta, buralarda asker görevlendirilmekte, uzun süreli kuşatmalarda kullanılmak üzere yiyecek saklanmaktaydı.

Her kalede yaklaşık olarak iki yüz süvari ve beş yüz piyade görevlendirilmekte, bunlar görev bölgelerini korumaktaydılar.

Murabıtların Endülüs'te bulunan meşhur kalelerinden birisi Marsiya sınırındaki Montekût kalesiydi. Merakeş'in güneydoğusunda üç kilometre uzakta bulunan Tasğimut kalesi, Murabıtların Mağrip'teki meşhur kalelerinden birisidir. Bu kale, Ağmât'ın on kilometre doğusunda bulunmaktaydı. Etrafında tepeler, engebeli alanlar vardı. Tabiat şartları oldukça ağırdı. Savaşçıların oraya ulaşmaları son derece zor oluyordu. Surlar, engebeli arazilerden devam ediyordu.

Murabıtların kaleleri ve hisarları, Endülüs'ün mimari anlayışından yoğun biçimde etkilendiklerini göstermektedir.³⁹⁷

B. MURABITLAR DEVLETİ'NDE EDEBÎ VE İLMÎ HAYAT

Murabıtlar Devleti'nde edebî hareketler Ali bin Yusuf döneminde canlılık kazanmıştır. Kendisi şiire ve şaire değer vermesinin yanı sıra şairleri ve edebiyatçıları teşvik etmiştir. Endülüs'ten heyetler hâlinde şairler ona gelirlerdi. Ali bin Yusuf'u öven şairlerden birisi de "El-A'ma't Tu-leyti" lakabıyla bilinen Ebu'l-Abbas Ahmed bin Abdullah el-Kaysî'dir. O şöyle diyor:

396 Age, s. 372

397 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 377

*“Her zamanın en yücesi,
Senden üstün melik yoktur.*

*Ey ülkenin baharı, çölün bulutu,
Korkulanla istenen arasında!*

*Ey adı bütün mescitlerde okunan,
Ey dillerde dolanan!*

*Zikrediyor sana Taşfîn veya Ebu Yakub,
Ahlakının yüceliğini ve yaptıklarını!”³⁹⁸*

Ali bin Yusuf zamanında şairler veliaht Taşfîn’i övmek için kasideler yazıyorlardı. Bu maksatla şiir yazarların en meşhuru Ebubekir Yahya bin Muhammed bin Yusuf’tu. Ali bin Yusuf döneminde şairler farklı şehirlerde yönetimi elinde bulunduran ailelerden, büyük komutanlardan ve devlet memurlarından da saygı görmüşlerdir.

Abdullah bin Mezdeli de şairlere önem veren yöneticilerden birisiydi. İbni Atiyye’nin onunla ilgili şiiri şöyledir:

*“Işığınla günler aydınlandı,
Sancağının altında İslam yüceldi!”³⁹⁹*

Babasını öven şairlerden birisi olan Ebu Âmir bin Erkam Mezdeli’yle ilgili olarak şu şiiri söylüyor:

*“İşi yücelik olan yöneticisin sen,
Onunla korur yolları ve devletleri!*

*Mezdeli’nin taşıdığı sancağı vardır.
Kuşluk vakti yükselmekte olan güneş gibi!*

*Ey sertliğiyle düşmanı korkutan melik!
Yeni durumlar bereketini beraberinde getirir.”⁴⁰⁰*

398 El-A’mâ’t Tuleyftî, s. 104

399 Kalâid, s. 210

400 Kalâid, s. 133

Murabıtlar Devleti'ndeki konumları sebebiyle âlimleri ve fakihleri öven şiirler yazılmıştır. El-A'ma't Tuleytî'nin Fakih İbni Ahmed'le ilgili yazdığı şiir şöyledir:

*“Uzaklarda bulunan İbni Hamdîn'den,
Uzak olsan da benden, Mağrip'in bir kısmı sana aittir.*

*Senin sevgin kederi def eder,
Gecelerin geçmesi ve şaibelerin artması!*

*Onun hatırlatmaları alay olabilir,
Onun ardından her şeyi görebilirsin.*

*Hangisi arzulara uygundur?
Ona yönelik adımlar yakın değildir.”⁴⁰¹*

Düşman şairler, Murabıtlar hakkında hicivler söylemişler, şiirleriyle devlet ve fakihler aleyhine propaganda yapmışlardır. O döneminde en meşhur hiciv şairlerinden birisi de Ebubekir Yahya bin Sehl'dir. Onun hicivlerinden birisi şöyledir:

*“Kim alçaklık olarak peçe takarsa,
O, zirvelere çıksa, semalara yükselse de.*

*Dönmelerinin dışında övünç kaynakları yoktur onların,
Zaniyenin karnından koruyucu çıkar!*

*Eşek için gelişme bekleyenler,
Başlarına taç yerine boynuz takarlar!*

*Murabıtlardan bir çöp isteyeceğine,
Elini ateşe daldır!”⁴⁰²*

Murabıtlar döneminde doğa ilgili çok sayıda şiir yazılmıştır. Bu dö-

401 El-A'ma't Tuleytî, s. 4-5

402 Târihu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 386

nemde, pastoral şiir alanında eser vermiş çok sayıda şair ortaya çıkmıştır. İbni Sâra eş-Şenterîni, İbni'z Zekkâk, İbni Hafâce el-Belensî, Abdülhak bin Atiye bunlardan bazılarıdır. Eş-Şenterîni'nin bereketle ilgili şiiri şöyledir:

*“Bakan kişinin şeklinde Allah için tutuşturulmuş,
Uzun kirpikli çiçekler vardır!*

*Orada vardır,
Suyunda kırılmış kaplumbağalar!*

*Sahillerin zıtlığı ancak kış soğuğu geldiğinde,
Sarkıt ve oradan ayrıl!*

*Sanki görüldüğünde onu ayıracak gibi,
Hıristiyan ordusunun omuzlarında zulüm!”⁴⁰³*

Ebu'l Hasan Ali bin Atiye bin ez-Zekkâk'ın at konulu şiiri şöyledir:

*“Renginin parlaklığı yanılttı,
Diğerleriyle bir araya geldiğinde yıldırım gibidir!*

*Gizliliklere girer, sanki o,
Bir an gibidir, sağlamıyla ilerler!*

*Ay gibi bembeyazlık, göbeğinde parlaklık,
Gözkapakları arasında güzellik!”⁴⁰⁴*

Ebu Cafer Selam el-Meâfirî'nin kar konulu şiiri:

*“Kar gibi güzel görümlü bir şey görmedim.
Göz ağarır, gönül neşelenir onunla!*

*Nursuz ateştir etrafı aydınlatan,
Susuz damladır sokunmayla değişen!*

403 Kalâid, s. 271

404 İbni Dahiyeye, El-Matrib min Eş'âri Ehli'l Magrib, s. 106

Onunla yeryüzünü parlak ışık gibi görürsün,
Kandil yumağı, su ışığı!”⁴⁰⁵

Gökkuşağı konulu bir şiir şöyledir:

“Ya Rab! Gözleri kamaştıran, gökyüzünün iki yanına salınmış giysi!
Yaklaştığında, insanlar hayatı bırakıp ona bakarlar!

Gözleri kamaştırmaya devam eder,
Gökkuşağının gelişimiyle terennüm etmek gibi!

Soluk renkler uyumlu hâle geldi, parçalandı,
Gökkuşağı, atılan yıldızın geri dönüşü!”⁴⁰⁶

Ali bin Yusuf döneminde yaşamış olan İbni Hafâce baharı şöyle anlatıyor:

“İzin verdi bulutlar bahar yağmurlarına,
Altın, gümüşle karıştı!

Yağmurun toprağa düşmesiyle baharın hükmü başladı,
Kuşlar koro hâlinde şarkı söylüyorlar!

Sabaha kadar doydu toprak yağmura,
Çiçekler açıldı görünce suyu!

Süpürüp aldı ne varsa yerde,
Bulutlardan inen bahar yağmuru!

Avcı çocukların ellerinde taşlar,
İslanma zamanı evleri çiçeklerle dolu!

Ağaçların dalları elbiselerini giydi,
Meyvelerle süslendi, ırmaklar doldu taşıtı!

405 Târîhu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 388

406 Age

*Yağmur yüzleri güldürdü,
Bitkiler tomurcuklanmaya başladı!*

*Yağmur erkenden döküyor
Çise ağaçların yüzlerine vuruyor!”⁴⁰⁷*

Ali bin Yusuf döneminde şiir öylesine bir gelişme gösterdi ki, eşsiz İslam tarihinde akıllardan silinmeyen şiirleri kaleme alındı. Şairler unutulmaz kasideler yazdılar.

Murabıtlar döneminde şiir ve edebiyat alanında büyük bir düşüşün yaşandığını iddia edenler, tarihî gerçekleri görmezlikten gelmektedir. Bu tür iddialar temelde müsteşriklere aittir.

Murabıtlar döneminde Arap şiir sanatında büyük gelişmelerin yaşandığını da unutmamalıyız. Arap şiirinin Endülüs'te gelişimiyle ilgili olarak İbni Haldun şunları söylüyor:

“Endülüs'te şiir alanındaki gelişmeler, insanların bu alanda derinleşmelerine sebep olmuştur. ‘Müşih’ veya ‘Tevşih’ adı verdikleri bir tür şiir bölgede gelişmiş, çeşitli özelliklerine göre bu türün de alt dalları ortaya çıkmıştır. Şiirin oluşturucu birimlerine ‘Beyit’ diyorlardı. Beyitlerde kafiyeyi gerekli görüyorlardı. Kıta içinde vezinlere dikkat ediyorlardı. Çoğu yedi beyitten oluşuyordu. Her beyit, türüne göre farklı özelliklere sahipti. Kasidelerde olduğu gibi, bu tür şiirde de şair hakkında bilgi verilmesinin yanı sıra önde gelenler için övgüler bulunmaktaydı. Şiirin bu dalında oldukça ileri gittiler. Özel terimler ve kullanımlar ortaya çıktı. Bu şekilde şiirler anlaşılabilirdi.”⁴⁰⁸

El-Ama't Tuleytî'nin bu türde ortaya koyduğu şiirin örneği şöyledir:

*“Akıtılmış gözyaşı ve su ipeğinden eğe,
Toplandı büyüklerin işleri için!*

*Ne kötü! Canıma yemin olsun, azarlayan istemedi,
Kısa ömür, uzun ceфа!*

407 İbni Hafâce, s. 290-291

408 İbni Haldûn, Mukaddime, s. 436

*Susuzluktan çıkardığın iniltiler,
Ey sel gibi akan gözyaşları!”⁴⁰⁹*

“Zecel” ismi verilen diğer şiir türüyle ilgili olarak İbni Haldun şu bilgileri vermektedir:

“Tevşih Endülüs’te yaygınlaşınca, şehrin ileri gelenleri de anlatmak istediklerini bu usulle anlattılar, sözlerine derinlik katıp süslediler. Farklı şehirlerdeki insanlar da bu şiir türüne ısındılar. Dilbilgisi kurallarına bağlı kalmaksızın, kendi medeniyet seviyelerine göre bu dili kullandılar. Bunun da ötesine geçerek ‘Zecel’ ismi verdikleri başka bir şiir türü ortaya koydular. Bunun diğer türden farkı, yazımında nazımın kullanılmıydı. Buna ek olarak, garip kelimeler kullandılar, sonradan öğrendikleri Arapçayla belagat alanında genişlemeye gittiler.”⁴¹⁰

Ebubekir bin Kazmân el-Kurtubî, bu tür şiirin ilk örneğini veren şair olarak bilinmektedir:

Ebubekir’in Kadı Ahmet bin el-Hâc’ı övdüğü zecel türündeki yazısı şöyledir:

“Mazlum, hakkı için ulaştı. Zengin ve fakir ayrıldı. Birisi kabul edildi, diğeri reddedildi. Ayrım ortaya çıktı. Onda ilim, takva ve dine bağlılık olmak üzere üç özellik birleşti. Korunmadığında hak kaybolur, muhafaza edildiğinde sahibinde kalır.”⁴¹¹

Burada verdiklerimiz, Murabıtlar Devleti içerisinde ortaya çıkan ve gelişen edebiyat dallarıyla ilgili kısa bilgiden ibarettir.

C. MURABITLAR DEVLETİ’NİN MEŞHUR ÂLİMLERİ

Murabıtlar Devleti, şer’i esaslar üzerine kurulmuştu. Bu sebeple devlet içerisinde âlimlere ve fakihlere çok önem verilmekteydi. Çünkü âlimler ve fakihler olmadan devletin İslami ilkeler doğrultusunda varlı-

409 Age, s. 441

410 Abdulaziz El-Ahvânî, Ez-Zecel fi’l Endülüs, 201

411 Age

ğını sürdürmesi mümkün değildir. Belirtilen düşüncenin yansıması olarak, Murabıtlar Devleti'nde çok sayıda fakih ve hadisçi yetişmiştir.

1. Ebu'l Velîd Muhammed Bin Ahmed Bin Rüşd El-Cedd (Vefatı H. 520)

Ebu'l Velîd, Malikîlerin önde gelen âlimlerinden birisidir. Kurtuba'da kâdulcemâa olarak görev yapmıştır.

a- Ebu'l Velîd Muhammed bin Ahmed bin Rüşd'ün Hocaları

Ebu'l Velîd Muhammed Bin Ahmed Bin Rüşd'ün öğrencilik yaptığı hocalardan bazıları şu kişileridir: Ebu Cafer Ahmed bin Rızk, Ebu Mervan bin Sirâc, Muhammed bin Hayra, Muhammed bin Ferac, Hafız Ebu Ali, Ebu'l Abbas bin Delhât.

Onunla ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir:

“Büyük âlim, fıkıhçı ve hafız olan Ebu'l Velîd Muhammed bin Ahmed bin Rüşd, fıkıh alanında döneminin en bilgin kişisiydi. Malikîlerin önde gelen âlimlerinin görüşlerini ve fetvalarını biliyordu. Usul ve ferâiz ilminde de derin bilgi sahibiydi. İlim camiasının önde gelenlerinden birisiydi. Dinine bağlı, faziletli, vakarlı, yumuşak huylu, güzel ahlaklı, Allah'ın emirlerine bağlı bir insandı. “Mukaddimât” onun eserlerinden birisidir. Bu, ilk kitaplarındandır. “El-Beyân ve't Tahsîl Limâ fi'l Müstahreci mine't Tevcîh-i ve't Ta'lîl”, “Meb-sûta”nın özeti, Tahâvî'nin “Müşkilü'l Âsâr”ının özeti diğer eserleridir. Başka kitaplarının da bulunduğunu biliyoruz. Yargı alanında kendisini geliştirdi, yargılama hukukunda derinleşti, tecrübelerini kitap olarak hizmete sundu. İnsanlar, içinden çıkamadıkları bir meseleyle karşılaştıklarında ona başvururlardı. Eşsiz bir ahlaka sahipti. İnsanların kendisine ulaşmaları hiç de zor olmazdı. Çevresindekiler için son derece faydalı bir insandı.”⁴¹²

b- Ebu'l Velîd Muhammed bin Ahmed bin Rüşd'ün Meşhur Fetvası

Ebu'l Velîd Muhammed bin Ahmed bin Rüşd'ün meşhur fetvası, En-

dülüs'te din kardeşlerini bırakıp muharip konumundaki Alfonso ve Hıristiyanlarla anlaşılan Müslümanların bölgeden sürgün edilmele-riyle ilgiliydi.⁴¹³

Bu büyük âlim, yetmiş yıl yaşadı. Hicri Zilkâde 520'de vefat etti. Na-mazını oğlu Ebu'l Kâsım kıldırdı. Ebu'l Velîd bin ed-Debbâğ onun Endülüslülerin en fakihî olduğunu, çok sayıda eser verdiğini ve ala-nında derinleştiğini belirtir.⁴¹⁴

2. Şehit Kadı Ebu Ali Es-Sadefî

El-Hüseyin bin Muhammed bin Sükra; âlim, fakih, yargıç ve büyük hadisçidir.

a- Hocaları

Ebu'l Velîd el-Bâcî ve Muhammed bin Sa'dûn el-Karavî Ebu Ali es-Sadefî'nin hocalarıdır. 481 senesinde haccetti. Mısır'a Ebu İshâk el-Habbâl'in yanına gitti. Ancak Rafizî mezhebinden olan Mustansır, onun hadis rivayet etmesine izin vermedi.

Bununla ilgili olarak şöyle diyor:

“Konuşmaya başlar başlamaz sorduğumdan başka konulardan bah-sederek cevap verdi. Benim hileci olduğumu düşündü, bundan çe-kindî. Endülüslü olduğumu ve sadece hac için yollara düştüğümü uzun uzadıya anlattım. Bana konuşma izni verdi. Ancak başka her-hangi bir şeye müsaade etmedi.”

Irak'a yolculuk yaptı. Basra'da Cafer bin Muhammed bin el-Fazl el-Abâdânî ve Abdülmelik ibni Şuşbe'den; Anbar'da el-Hatîb Ebu'l Ha-san Ali bin Muhammed bin Muhammed el-Akta'dan; Bağdat'ta Ali bin Hasan bin Kureyş bin el-Hasan, Asım bin Hasan el-Edîb ve Ebu Abdullah el-Hamîdî'den dersler aldı.

Bağdat'ta Ali bin Ebubekir eş-Şâşî'den fıkıh dersleri aldı. Şam'da bü-yük fakih Nasru'l Makdisî'den ders aldı. İlmini arttırıp geniş bir ma-lumat elde ettikten sonra 490 yılında geri döndü ve Marsiya'ya yer-leşti. Oturduğu şehrin camisinde dersler verdi, hadis rivayet etti.

413 Târîhu'l Mağrib ve'l Endelüs, s. 231

414 Siyer-u 'Alâmi'n Nübelâ, c. XIX, s. 502

İnsanlar ondan ilim öğrenmek için bulunduğu şehre yolculuk yaptılar. Hadis alanında özellikle tarik, illet ve rical konularında derin bilgiye sahipti. Cerh ve tadil ilimlerinde geniş malumat sahibiydi. Güçlü bir hafızaya sahipti. Çok sayıda hadis yazmasının yanı sıra meşhur hadis külliyatlarını hem metinleri hem de senetleriyle ezber bilmekteydi. Temel dayanakları Buhari ve Müslim’le birlikte, Tirmizî’nin “Câmi”siydi.

Ebu Ali es-Sadefî Marsiya’da yargıçlık görevine getirildi. Görevi sırasında yargılama alanında kendisini geliştirdi. Eserler verdi, bilgisini bölgede yaydı. İyi iş ve davranışlara son derece önem vermesinin yanında dinine de derinden bağlı bir insandı. İlimle amel ederdi. Yumuşak huylu ve alçak gönüllüydü. Kadı İyaz onun hocalarını zikretmiştir. Yüz altmış hocadan ders almıştır. Salih ve faziletli kırk âlimin meclisinde bulunmuştur. Sıkıntı anında yargılama yapılmasını doğru bulmaz, kişi normal duruma gelinceye kadar ara verilmesi gerektiğini söylerdi.

Ali bin Yusuf döneminde Endülüs sınırları içinde bulunan Marsiya’da kitap ve sünnetinin öğretiminde ön safta yer aldı. Uzak yakın, farklı bölgelerden insanlar heyetler hâlinde bol ilminden istifade etmek için onun yanına giderlerdi. Bilgisiyle bölgede çok sayıda insana fayda sağlamıştır.

b- Vefatı

Ebu Ali es-Sadefî Endülüs’te Kutunde olayında şehit olmuştur. Altmış yaşındayken rebiulevvel ayında vefat etti. Bu olay o dönemde Müslümanların başına gelmişti. Ebu Ali es-Sadefî güvenilir arkadaşlarıyla ticaret yapmaktaydı.⁴¹⁵

Şu büyük âlime, ilmin zirvesine, bilgi okyanusuna bakar mısınız? İlim öğrenme, öğretme, Allah’ın dinine davet, onu koruma, İslam için cihad etme konusunda ne büyük bir aşk! Helal yeme, geçim yollarını araştırma, dünyadan ve onun süsünden kendisini koruma konusunda ne büyük bir isteklilik! Bu büyük âlimin şehadet haberi nice insana hayat vermiştir. Ebu Ali es-Sadefî, şiiri çok seviyordu. Hz. Peygamber’in sünnetine bağlılığını şiir aracılığıyla dile getiriyor, öğrencileri için şiirler yazıyordu. Ebu Abdullah Muhammed bin

Ali'nin Ebu Ali es-Sadefi'den naklettiği şiir şöyledir:

*“Hadisi inkâr edene söyle,
Ailesini ve kendisine kulak verenleri ayıplara sürüklemektedir!*

*Bir bilgiye dayanarak mı söylüyorsun bunu? Yoksa cehaletten mi?
Cahillik akılsızın ahlakıdır!*

*Dinine bağlı kalanlar ayıplanırlar mı?
Kötülüklerden ve kınanacak davranışlardan uzak duranlar!*

*Onların sözleri ve kendilerinden rivayet edilenler,
Hepsi, âlim ve fakih olduklarını gösterir.”⁴¹⁶*

3. Fakih Kadı Ebubekir İbni'l Arabi

Murabıtlar döneminde Endülüs fakihlerinin en büyüklerinden biriydi. Kadı Ebubekir Muhammed bin Abdullah ibni Muhammed el-Meâfirî el-Endelüsî el-İşbilî büyük bir bilgi deryasıydı.

Hicri 468 (miladi 1076) yılında doğdu. İlk eğitimini doğduğu şehirde aldı. Kıraat dersleri gördü. Mısır, Şam, Bağdat ve Mekke'ye gitti ve bu şehirlerde bulunduğu süre içinde bölgenin âlimlerinden dersler aldı. Fıkıh sağlam bir şekilde öğrenmiş oldu. Usul alanında kendisini geliştirdi, hadis ve rivayet konularından malumatını arttırdı. Hilaf meselelerini öğrendi, tefsirde derinleşti, edebiyat ve şiirde yüksek seviyeye ulaştı. Bilgisini bu ölçüde arttırdıktan sonra memleketi İşbiliye'ye döndü. Endülüs'ten ilim öğrenmek üzere daha önce yolculuğa çıkmış olan hiçbir şahıs, onun gibi geniş bir bilgiyle Endülüs'e dönmemişti.⁴¹⁷

a- İlmî Konumu

Sıddık Hasan Han Ebubekir, İbni'l Arabi ile ilgili olarak şunları söylüyor:

“Usul ve fûrû alanlarında eşsiz bir kişidir. Fıkıh ve hadis dersleri aldı, vaazlar verdi, tefsir dersleri yaptı. Farklı alanlarda eserler verdi.

416 Ez-Zehbi, Târîhu'l İslam, s. 369

417 Ahkâmu'l Kur'ân

İyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama konusunda özenli davrandı. Bu yolda kitaplarını ve mallarını kaybetti. Ancak her şeye rağmen sabretti.”⁴¹⁸

Onunla ilgili Kadı İyaz şöyle diyor:

“Bulunduğu şehirde yargıçlık yaptı. Keskin zekâsı ve Allah’ın hükümlerini derinlemesine bilmesiyle çevresindekilere faydalı oldu. Zalimler ondan korkmaktaydılar. Problemleri çözüme kavuşturdu. Hayatının ileriki dönemlerinde yargıçlığı bırakarak öğretim faaliyetlerine başladı.”⁴¹⁹

Ahmed bin Muhammed el-Makrî onunla ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır:

“Birçok bilim dalında kendisini geliştirmiş temiz görünümlü ve derin anlayışlı bir insandı. Keskin zekâsıyla meselelere yaklaştı. Kör taklidi terk ederek asıl kaynaklara yöneldi. Problemlerin çözümlerini Kur’an’da ve sünnette aradı.”

b- Eserleri

Ebubekir İbni’l Arabi’nin birçok eseri bulunmaktadır. Fakat bunların çoğu günümüze ulaşmamıştır. Kendisi kırk yıl eğitim-öğretimle zaman geçirmiş, ilim elde etmeye çalışmış, birçok farklı alanda eser vermiştir. Kur’an ilimleri ve hadis alanlarında “Müşkilü’l Kur’ân ve’l Hadîs” isimli eseri bilinmektedir. Kelam, tasavvuf, fıkıh usulü, fıkıh, cedel, hilaf, dil ve tarih alanlarında eserleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: “El-Avâsım mine’l Kavâsım”, “Âsımetü’l Ahvazî fi Şerhi’t Tirmizî”, “Ahkâmu’l Kur’ân”, “El-Kabes fi Şerh-i Muvattai İbni Enes”, “El-Mesâlik alâ Muvatta-i Malik”, “El-İnsâf fi Mesâili’l Hilâf”, “Âyânü’l Â’yân”, “El-Mahsül fi Usûli’l Fıkh”, “Kânûnu’t Te’vîl”.⁴²⁰

Ebubekir İbni’l Arabi, Endülüs’ün farklı şehirlerini dolaşır, bilgisiy-le insanları karanlıktan aydınlığa çıkarır, güçlü delilleriyle şüpheleri giderir, yaygın bidatleri yumuşaklıkla ortadan kaldırırdı. Ebubekir İbni’l Arabi, kitap ve sünnetin anlatılması, insanlara fıkıhın öğretilmesi, halkın İslam ilkeleri, iman ahlakı ve ihsan mertebesinde

418 El-Avâsım Mine’l Kavâsım, s. 163

419 Age

420 Age

eğitilmeleri konusunda Murabıtlar Devleti'nin önde gelen ve vazgeçilmez âlimlerinden birisiydi.

İlmî birikimini eserlerine yaymış ve kendisinden sonra öğrencileri bu birikimden faydalanmışlardır. Bu bağlamda ele alınabilecek değerlendirmelerden bazıları:

- Hadis âlimleri, hadis öğrenen kişinin yüzünde parlaklık olduğunu söylerler. Bunun dayanağı Hz. Peygamber'in şu hadisidir:

“Sözümü dinleyen, anlayan ve işittiği gibi aktaran kişinin Allah yüzünü ağartsın.”

Ebubekir İbni'l Arabi, bunun hadis öğrencileri için Hz. Peygamber tarafından yapılmış bir dua olduğunu söyler. Allah'ın ikramı ve bereketiyle öyle olması gerekir.

- Ebubekir İbni'l Arabi'nin sözlerinden birisi şöyledir:

“489 yılında Mekke'deydim. Bol bol zezem içiyordum, her içişimde Allah'tan ilmimi ve imanımı arttırmasını diliyordum. Bu dualarım sonunda yüce Allah bana takdir ettiği kadarıyla ilim nasip etti. Yaptığım işlere dalmam sebebiyle zezem içmeyi ihmal ettim. Keşke Allah bana bütün ilim ve iman yollarını açana kadar zezem içmeye devam etseydim. Devam edemedim. İşlerim ilmime engel oldu.”⁴²¹

c- Vefatı

Ebubekir İbni'l Arabi'ye ecel hicri 524 tarihinde Fas şehri yakınındaki Mağliye'de gelmiş, şehrin batısında bulunan Mahruf girişinde bir günlük mesafeye defnedilmişti.⁴²²

4. Kadı İyaz

Adı, Ebu'l Fazl İyaz bin Musa bin İyaz bin Amr bin Musa es-Sibtî'dir. Hadis, dil bilimleri ve Arap tarihi alanlarında yaşadığı dönemin büyük âlimlerinden birisiydi. Son derece faydalı eserler vermiş olan Kadı İyaz, hicri 476 yılında Sıbta şehrinde doğdu, çok sayıda hocadan ders aldı. Hocalarından bazıları şunlardır: Kadı Ebu Abdullah bin İsa, El-Hatîb Ebu'l Kâsım, büyük hukukçu İshak bin el-Fâsî, İbrahim bin Cafer el-Levâtî, İbrahim bin Ahmed el-Kaysî, Ebubekir el-Kâsım bin Abdurrahman el-Kümmî.

421 Age, s. 16

422 Vefeyâtü'l Âyân, c. III, s. 483

a- Endülüs Yolculuğu

Kadı İyaz, Cemaziyevvel 507'de Salı gün öğle vakti Endülüs'e gitmek üzere evinden çıktı. Bu sırada otuz bir yaşındaydı. Kurtuba'da "İbni Attâb el-Kurtubî" olarak tanınan Ebu Muhammed Abdurrahman bin Muhammed, Büyük Kadı Ebu Abdullah bin el-Hâc, Hukukçu Ebu Cafer bin Rızk, Ebu Mervan Abdülmelik bin Sirâc, Ebu'l Velid Muhammed bin Ahmed bin Rüşd, Ebu Muhammed Abdullah bin Ahmed bin Saîd el-Endelüsî el-İşbili ve Ebu Ali es-Sadefî, hocalarından bazılarıdır.

Kadı İyaz, birçok alanda derin bilgi sahibi oldu, öğrendiklerini öğretmeye başladı. Bulunduğu şehirde yargıç olarak görevlendirildi. Bu görevi en güzel şekilde yaptı. Bilgisi, ibadeti, adaleti ve cömertliğiyle tanındı. Eserlerinin çoğu hadisle ilgilidir. Tarih, fıkıh ve Kur'an ilimleri alanlarında da eser vermişlerdir. Ayrıca tabakat türünde eseri de vardır.⁴²³

b- Kadı İyaz'ın Eserleri

- "Eş-Şifâ bi Ta'rîf-i Hukûki'l Mustafâ"

Eser Hz. Peygamber'in hayatı, inanç, usul, tefsir ve hadis konularını içerir.

- "Meşâriku'l Envâr alâ Sahîhi'l Âsâr"

Bu eserde İmam Malik'in Muvatta'sı, Buhari ve Müslim'deki garîbu'l hadisler açıklanmış, ravi isimlerine, lafızlarına yer verilmiş, vehim konularıyla ilgili uyarı yapılmıştır. Şairin bununla ilgili ifadesi şöyledir:

*"Görüldü Sıbt'a da güneşin doğuşu,
Şaşılacak şeydir doğunun birlikte olması batıyla!"*

Başka bir şair buna şu şiirle cevap vermiştir:

*"Ülkenin şerefi vatandaşıyla olur!
Böyle olmazsa, yoktur üstünlüğü toprağın toprağa!"*

- “El-İkmâl”

Bu kitapla 536 yılında vefat etmiş olan hocası, büyük hukukçu El-Mâzerî tarafından telif edilmiş olan “El-Muallim bi Fevâid-i Kitâb-i Müslim” adlı eser tamamlanmıştır.

- “Minhâcü’l Avârif ilâ Rûhi’l Maârif”

Bu kitap müşkilü’l hadîs şerhi niteliğindedir.

- “El-İlmâ’ ilâ Ma’rifet-i Usûli’r Rivâye ve Takyîdü’s Simâ”

Kitap, hadis ıstılahlarıyla ilgilidir.

- “Bağiyyetü’r Râid fîmâ fî Hadîs-i Ümmü Zer’ mine’l Fevâid”

- “Et-Tenbihâtü’l Müstenbata ale’l Kütübi’l Müdevvene”

Eser, fıkıhla ilgilidir. Birçok ilginç ve önemli konu kitapta ele alınmıştır.

- “El-İ’lâm bi Hudûd-i Kavâidi’l İslam”

Kitap, akaitle ilgilidir.

- “El-Hutab”

Kitap, elli cuma hutbesi içermektedir.

- “Câmiu’t Târîh”

Tarih ve tabakat kitabıdır.

- “Târîh-u Sıbtâ”

Çalışma, müsvedde hâlinededir.

- “Tertîbü’l Medârik ve Takribü’l Mesâlik fî Ma’rifet-i Â’lâm-i Mezhebi’l İmâm Malik”

- “El-Ğaniyye”

Bu eserde, Kadı İyaz hocalarını anlatmış, onlar hakkında bilgiler vermiştir.

- “El-Makâsidü’l Hassan fîmâ Yelzemü’l İnsan”

- “Ġaniyyetü'l Kitâb ve Bağiiyyetü't Tâlib”

Bu kitap, edebiyatla ilgilidir.

Kadı İyaz'ın bunlardan başka yönteminin doğruluğunu ve konumunun yüceliğini gösteren daha birçok çalışması ve kitabı bulunmaktadır.

Kadı İyaz (r.h.) Yargılama, hukuk, hadis, dil bilimleri ve edebiyat alanlarında parlak kişiliğiyle öne çıkmıştır. Kabiliyetli bir şair olan Kadı İyaz'a Allah ayrı bir şiir yeteneği vermiştir. 508 yılında Kurtuba'dan ayrılırken söylediği kaside meşhurdur. Kadı İyaz büyük hocalardan ders alarak bölge halkıyla aralarında güçlü bir sevgi ve muhabbet bağı kurup kardeşlik oluşturduktan sonra şehri terk ederken şunları söylemiştir:

*“Düşünüyorum yolculuğumun zorluğunu,
Ayrılık ayrı geldi kalbime!*

*Nice gözyaşları döktüm,
Gönlümde nice fırtınalar koptu!*

*Sadece onu teşvik eden bir duygu kaldı,
Ve sevilenler için dertli bir çağrı!*

*Büyük Kurtuba'daki komşularımızı Allah korusun,
Onları rahmeti ile yıkasın!*

*Endülüs'te bulunduğum süre içinde,
Aramızda yakın bir muhabbet oluştu!*

*Din kardeşlerimiz hatırlarken,
Komşularının sözünü, arkadaşlarının sevgisini!*

*İçlerinde bulundum iyi ve kötü günlerinde,
Sanki ailemin ve akrabalarımın yanındaydım!”⁴²⁴*

Kadı İyaz, bir gece değer verdiği arkadaşlarını toplamış onlara kardeşlik duygusuyla ilgili olarak şu şiiri okumuştur:

*“Zaman bir gece izin verdi,
Değerli insanların bir araya gelmesine!*

*Görünüyor onların koruyucu kalkanları,
Koparıp atar gururu ve bencilliği!*

*Onun sonu değil toprak gibi,
Budur asırların sunduğu gerçek!*

*Yücelik yörüngesinde olanlar,
Benzeri gibidir ayların!*

*Görürsen bir yönetici,
Yetki alan başka bir yöneticiden!*

*Yaşar kalpler aile sevinci,
Gösterir kendisini mutluluklar!*

*Yüceliği bırakmaktır yapmaları gereken,
Tersine dönse de işler!”⁴²⁵*

Ali bin Yusuf, gençlik döneminde Kadı İyaz’a çok önem vermiştir. Çünkü Kadı İyaz zekâsıyla diğer insanlardan ayrılmış, bütün bölgede tanınmıştı. Murabıtlar Devleti ona ikramda bulundu, kendisini ilmini arttırma ve ve dinî konularda derinleşmesi için destekledi, teşvik etti.

Kadı İyaz yolculuğu fazla sevmezdi. Bu gerçeği onun hayatında görmek mümkündür. Aynı asırda yaşamış olan diğer âlimlere, hukukçulara ve hadisçilere baktığımızda onun daha az yolculuk yaptığı görülür. Yolculuğun yerilmesi, zararlarının ve ayıplarının açıklanması konusunda ilginç bir görüşü vardır. Kadı İyaz, birçok âlim tarafından karşı çıkılan düşüncelerini şu şiirle ifade etmiştir:

*“Eğer ilim öğrenmek istiyorsan,
Yolculuğu bırak, zararından korunmak için!*

*Yolculuklar giderir kardeşlik duygusunu,
Yerinde oturmakla olur ilmin en değerlisi!*

*Fazla vahşet, az uyum!
Malların israfi, hırsız korkusu!*

*Geçmiştir vakti ilim yolculuklarının,
Gelmiştir sıkıntı dönemi!*

*Bu sözümdür benim, görüldüğü gibi,
Tecrübe kazın, budur ilmin hakikati!”⁴²⁶*

Kadı İyaz'ın bu düşüncesi son derece ilginçtir. Ortaya koyduğu yaklaşım sebebiyle birçok âlim kendisine karşı çıkmıştır. Ben de ilmî ve ticari yolculukların kişinin hedeflerinden sapmaya sebebiyet vermesi durumunda zararlı olacağı düşüncesindeyim. Ancak yolculuk sonunda hedeflere ulaşılmış, sağlıklı bir şekilde en yüksek verim elde edilerek geri dönmüşse bu, son derece faydalıdır. Konuyla ilgili olarak İmam Şafiî şöyle diyor:

*“İlim talebiyle uzaklaştı yurdundan,
Yollara düştü! İlim yolculuğunda vardır beş fayda.*

*Önem kazanmak, geçim yollarını bulmak,
İlim, edep ve değerli insanlarla sohbet!”*

Yurdundan uzaklaşma ve ilim yolculuğu için Şafiî şöyle diyor:

*“Akıllı ve edepli kişi, oturmaz yerinde,
Rahatı terk eder, yurdunu bırakır ve uzaklara gider!*

*Yolculuk yap! Ayrılığın sana ilim getirir,
Bir işi bitirdiğinde diğerine başla, hayat budur!*

*Akmayan suyun bozulduğunu gördüm,
Akarsa temiz, akmazsa kirli olur!*

*Aslan yerinden ayrılmazsa avlanamaz,
Kabından çıkmayan zehir zarar veremez!*

*Güneş dursaydı daima tepede,
Bıkardı insanlar bundan dolayı!”*

Kadı İyaz'ın çağdaşı olan Allâme Ya'lâ Ebu Cebel'in ilim yolculuğu konusundaki görüşleri ondan farklıdır. Bununla ilgili olarak Ya'lâ Ebu Cafer'in görüşlerini yansıttığı şiiri şöyledir:

*“Fayda elde etmek için yollara çık,
Yolculukla belki büyük yararlar sağlarsın!*

*Nasihatin olmadığı yerde durma,
Güneşle gölge arasında olsan da!*

*Muhatap olmuştur Musa Allah'ın kelamına,
Huzurdaki sohbetle kazanmıştır ilim!”⁴²⁷*

Ya'lâ Ebu Cebel'in Medine'ye gitme arzusuyla yardığı şiir şöyledir:

*“Ey en hayırlı insanın ve Medinelilerin yurdu,
Allah varlığa hidayet etti, ayetleri orada indirdi!
Ulaşmak istiyorum sana,
Bu isteğim, gönlümü yakan ateş!*

*Sözüm var, yolum kapansa da taşlarla,
Taraflınızdan duvarlarla ve engellerle!*

*Bu yolda saçlarımı ağırtacak toz toprak,
Dikkat çekici güzellik ve yakışıklılığa rağmen!*

*Kolay ve basit olmasa da ziyaretim,
Yüz üstü sürünmek zorunda da kalsam!⁴²⁸*

*Güzel selamlarla yolumu bulacağım,
O yurda ve mekânlara ulaşacağım!*

*Gönüllere huzur veren bir misk kokusu alıyorum,
Kapsar şehrin sabahını akşamını!*

*Kullanılır o, namazlarda arınmak için,
Artırır güveni ve bereketi!⁴²⁹*

Kadı İyaz'ın, vatan hasretini anlatan şiirleri bulunmaktadır. 541 yılında, Mağrip'ten uzak olduğu dönemlerde bu şiirleri yazmıştır. O sıralarda Muvahhidin Devleti'nin hâkimiyeti söz konusuydu ve Kadı İyaz'ın doğup büyüdüğü şehre dönmesine izin verilmiyordu.

Bu şiirlerde Kadı İyaz'ın derinden hissettiği acıyı, hüznü ve ızdırabı görüyoruz. Onları okuduğumda Bingazi aklıma düştü ve güzel vatan Libya için hasret duydum. Üzüntüyle gözyaşlarım akmaya başladı. On dört yıl oradan uzak yaşadım. Bu sürenin yarısı hapiste, yarısı da bir şehirden diğerine yolculukla geçti. Bunun tek sebebi Allah'ı Rab, İslam'ı din ve Hz. Muhammed'i de peygamber olarak kabul etmemdi.

Bu şiirleri okuduktan sonra, onun hayatını hüznüyle, aile ve vatan hasretiyle yazıyorum. Onun özlemini anlattığı şiiri şöyleydi:

*“Allah'a yemin olsun ki, atılmış çalılar,
Ağıtlar ve haykırışlarla hüznü çağıran kardeş!*

*Sürükledin beni bir çılgınlıkla,
Şevkim ve isteğimle oluşan heyecan!*

*Sen de benim gibisin belki,
Garibim ben, senden gelen imtihanla!*

428 Age

429 Ezhâru'r Riyâz, c. IV, s. 180

*Dây ile Sıbta arasında niceleri vardır,
Oraya varma isteğiyle kalbim çarpar.*

*Çarpan kalbim musafaha eder esen rüzgârla,
Derin nefes iniltilerinin ortaya çıkardığı yıkım gibi!*

*Derelerden akan sular, hatırlatır bana,
Ardımdan kızımızın akıttığı gözyaşlarını!*

*Sevinci de hüznü de hoşuma gider,
Sık ağaçlıklar görünür gözüme.*

*Ayrılıktır belki hükmü,
Toplanacak sonra şeklimiz!”⁴³⁰*

c- Kadı İyaz ve Yargı

Kadı İyaz, Endelüs'te eğitim alıp bilgisini yeterli seviyeye ulaştırdıktan sonra Sıbta şehrine döndü, şehre girişi hicri 508 yılına denk gelir. Bölge halkı onun dönüşü sebebiyle çok sevinir. Sıbta şehrinin âlimleri onu Maliki fıkhı alanında imtihan ettiler. Başarılı görülmesinin ardından eğitim öğretim faaliyetlerine başladı. Danışma kuruluna seçildi. O sırada otuz iki yaşlarında idi. Yaptığı çalışmalar neticesinde Sıbta şehrinde büyük hukukçular ve yargıçlar yetişmiştir.⁴³¹

Kadı İyaz otuz dokuz yaşına geldiğinde yargıç olarak görevlendirildi. Bu olay 515 yılına denk gelir. Sıbta'da on altı yıl yargı kurumunun başında bulundu. Görevini en güzel şekilde yerine getirdi. Sevilen ve övülen bir insandı. Allah'ın hükümlerini bütün ayrıntılarıyla uyguladı. Sıbta camiini batı yönden genişletti. Bölgede önemli eserler yaptı.⁴³²

Bazı yöneticilerin Kadı İyaz'ın adaleti ve kararlılığından rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda tâbi olanlarının çokluğu, tanınması ve insanların kendisine muhabbet duymaları da yöneticile-

430 El-b ve'l Endelüs, s. 150

431 Age

432 Ezhâru'riyâd, c. 3, s.10

ri korkutmaktaydı. Bu sebeple onu herhangi bir ikna edici sebep belirtmeksizin Sıbta'dan alıp Gırnata'ya götürdüler. Ebu'l Hasan bin Harun'un bu tarihî gerçekleri anlatan şiiri şöyledir.

*“Zulmettiler İyaz'a halim selim birisi olduğu hâlde,
Tarihin her döneminde var olmuştur zulüm!*

*Gönderdiler onu uzak şehirlere,
Gizlemek için bilgisini insanlardan!*

*Olmasaydı o, perişan olurdu Sıbta,
Onun sürgünü ile mahrumiyet başladı şehirde.”⁴³³*

Yöneticilerin emriyle Kadı İyaz Gırnata'ya götürüldü. Şehir halkı kendisini zafer kazanmış büyük bir komutan gibi sevinçle, tezahüratlarla karşıladı. Allah'a yemin olsun ki Kadı İyaz, insanlara düşünmeyi öğretmiş, kalpleri aydınlatmış, değerli bilgisi, mütevazı ahlakı ve güzel yaşantısıyla gönülleri arındırmıştır.

Kadı İyaz insanlar arasında adaletle davrandı. Zulmü ortadan kaldırdı, herhangi bir yöneticiden veya makam sahibinden korkmaksızın hakkı uyguladı. Onun döneminde, gayrı meşru yollarla menfaat elde edenler sıkıntıya düştüler. Bu tür insanlar yanlış düşüncelerini ancak zulümle gerçekleştirebildiler. Hicri 532 yılında seçkin yargıç Kadı İyaz'ın Gırnata'daki görevinden alınması için şerli tuzaklar kuruldu. Bu tuzakların sonucunda görevinden ayrılarak yargı çevrelerinden uzaklaşmak ve ilim çevrelerine yaklaşmak için memleketine döndü. İnsanlar ona yöneldiler. Kendisinden çok faydalı bilgiler elde ettiler. Kadı İyaz bölgede Kur'an ve sünnetin nurunu yaydı. Bu şekilde davet çalışmalarına yedi yıl devam etti. Murabıtlar Devleti'nin son zamanlarında onun yeniden Sıbta şehrinin yargıç olmasını istediler. Bu sırada altmış üç yaşındaydı. Seçkin, bilgili, değerli ve hikmetle davranan bir yargıç, merhametli bir baba idi. İnsanlar göreve dönmesini istediler. Hayatının kalan kısmını

onlarla geçirdi. Birkaç ay geçmemiştir ki, Murabıtlar Devleti, bidatçı Muvahhidin Devleti tarafından yıkıldı ve Kadı İyaz da siyaset ve savaş sahnesine girmek zorunda kaldı.⁴³⁺

d- Siyaset ve Savaş

Bidatçı Muhammed bin Tûmert tarafından kurulan Muvahhidin Devleti, Murabıtlar Devleti'nin yıkılışının temel sebebidir. Bu durumda Murabıtların Muvahhidin'le savaşa girişmeleri doğaldır. Yapılan savaşlarda Muvahhidin ordusunun komutanlığını Abdülmümin bin Ali yapmıştır. Sonuçta Fas ve Merakeş gibi Mağrip şehirleri işgal edilmiştir.

Kadı İyaz, Sıta şehrinin Muvahhidin Devleti'ne bağlanması gerektiğini düşünüyordu. Bu şekilde mallar ve canlar korunacak, şehrin kapsamlı bir yıkıma uğranması engellenmiş olacaktı. Muvahhidin Devleti'nin yöneticisi, bu zorunlu itaati kabul etti. Bu durum Muhammed bin Hûd'un Muvahhidin Devleti'ne karşı ayaklanmasına kadar devam etti. Bunun ardından Sıta halkı, Kadı İyaz'ın önder ve yönetici olmasını istedi. Muvahhidin Devleti'nin görevlendirdiği yöneticileri ve memurları öldürdüler. Kadı İyaz, Kurtuba'ya İbni Ganiye olarak bilinen Yahya bin Ali el-Mesûfi'nin yanına gitti ve ona biat etti. Murabıtlar Devleti'nin sürdürdüğü davet anlayışıyla hareket etmekteydi. Kendisinin Sıta valisi olarak görevlendirilmesini istedi. Beraberinde Yahya bin Ebubekir es-Sahravî gönderildi. Böylece Sıta şehri, Muvahhidin Devleti'nin kontrolünden çıkıp tekrar Murabıtlar Devleti'nin kontrolüne girmiş oldu.

Fakat Muvahhidin Devleti'nin ordusu Sıta halkına ve yöneticilerine boyun eğdirdi, yeniden şehri kontrol altına aldı. Kadı İyaz'ın şehirden sürülmesi karşılığında önceki şartların kabul edileceği belirtildi. Bazı rivayetler, bu şartın Kadı İyaz'ın ölene kadar Sıta'ya girmemesi şeklinde olduğunu da nakletmektedir.

Kadı İyaz'ın Muvahhidin Devleti'yle süren savaş içinde bulunduğu konum, onun inancı, bilgisi ve davet anlayışıyla son derece uyumludur. Muvahhidin Devleti'nin bağlıları, yöneticileri İbni Tûmert'in günahsız olduğuna inanmalarının yanı sıra, Muvahhidin Devleti'yle

ilgili çalışmamızda ayrıntılarıyla verecek olduğumuz birçok batıl inanca sahiplerdi.

Kadı İyaz'a göre İbni Tûmert'in batıl davetinin karşısında durmak ve ilk fırsatta ondan kurtulmak gerekmekteydi. Muvahhidîn Devleti'ne biat etmesinin sebebi de Sıbta şehrini ve halkı koruma düşüncesi idi. Bir ara, bazı şehirler fırsatını bulup masum bir imamın bir geleceğini söyleyerek bidatlere yönelen Muvahhidîn Devleti'nin otoritesini reddettiler. Sıbta şehri de bunlardan birisiydi. Ancak rüzgâr gemilerin istediği yönden esmedi. Zorunluluk söz konusu olduğu için Kadı İyaz, Muvahhidîn Devleti'ne bağlanma yolunu seçti.

Muvahhidîn Devleti'nin yöneticisi Abdülmümin şaşılacak derecede akıllı, dahi bir insandı ve dehasını tuzak kurmak için kullanırdı. Kendi otoritesine boyun eğmeyeceklerini düşündüğü âlimlerin ve fakihlerin Merakeş'ten çıkışlarına izin vermedi. Onların kendi şehirlerine gitmelerini yasakladı. Bazılarını da geliştirmekte olan devletine hizmet etsinler diye, farklı şehirlere yerleştirdi.⁴³⁵

e- Kadı İyaz'ın Vefatı

Kadı İyaz hicri 544 yılında vatanında uzaklarda sürgün hayatındayken vefat etti ve Merakeş'te defnedildi. İslam'a yaptığı hizmetlerden dolayı Allah ona rahmet eylesin, mağfiretiyle muamele etsin, ondan razı olsun.

Bunlar, Murabıtlar Devleti döneminde ve sınırlarında yaşamış olan bazı önde gelen âlimlerdir. Bilgileri ve derin anlayışlarıyla yaşadıkları bölgelerdeki insanlara azami ölçüde fayda sağlamışlardır. Konumuzla ilgili çerçevesinde, onlar hakkında kısa bilgiler verdim.

Murabıtlar Devleti Döneminde Yaşamış Olan Diğer Âlimler

ve Fakihlerden Bazıları Şunlardır

Ebu'l Hasan Ali bin Abdurrahman

Fıkıh usulü alanında, "El-Müktedabi'l Eşfâ fi Usûli'l Müstesfâ" adını verdiği bir özet çalışması vardır.

Ebu Muhammed Abdullah bin Ali bin Abdullah bin Half bin Ahmed bin Ömer el-Lahmî "Er-Raşâtî" ismiyle tanınmaktadır. Tarih, özellikle rical ve rivayet konularında olmak üzere hadis alanında öne çı-

kan bir kişidir. Eserine “İktibâsü'l Envâr ve'l Timâsü'l Enhâr fî En-sâbi's Sahâbe ve Ruvâti'l Âsâr” ismini vermiştir.

Ebu Abdullah bin Muhammed bin Hüseyin bin Ahmed bin Muhammed el-Ensârî

Ebu Cafer Ahmed bin Abdussamed bin Ebu Ubeyde bin Muhammed,

Hız. Peygamber'in verdiği hükümler hakkında bir kitap yazmış ve kitaba “Âfâku's Şümûs ve Alâku'n Nufûs” adını vermiştir. Başka bir kitabına da “Makâtiü's Salbân ve Merâtiü Riyâz-i Ehli'l İmân” ismini vermiştir.

Ebu Muhammed Abdulhak bin Gâlib bin Abdurrahman bin Atiye el-Muhâribî

Eseri'nin adı “El-Vecîz fi't Tefsîr”dir.

Ali bin Yusuf Döneminde Yetişen ve Öne Çıkan Bazı Hadisçiler

“İbni Ebî Ehadeaşar” ismiyle tanınan Ebu Abdullah Muhammed bin Hüseyin bin Ahmed el-Ensârî,

Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Saîd bin Yerbû' bin Süleymân,

İbni'd Dabbâğ olarak tanınan Ebu'l Velîd Yusuf bin Abdulaziz bin Yusuf bin Ömer,

Kurtuba'da kâdulcemâa olara görev yapmış olan “İbni'l Hâc” lakaplı Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Half bin İbrahim et-Tücîbi.

D. MURABITLAR DÖNEMİNDE DİL BİLİMLERİ

Ali bin Yusuf döneminde dil alanında birçok âlim yetişmiştir. Burada bunlardan bazılarını zikredeceğiz:

Ebu Muhammed Abdullah bin Muhammed bin es-Seyyid el-Batliyûsî en-Nahvî

Hicri 521 tarihinde vefat etmiştir. Nahiv ve dilbilimleri alanında büyük bir okyanus gibiydi. İnsanlar onun etrafında toplanıyor ve ondan ders alıyorlardı.

Eserlerinden bazıları: “El-Iktidâb fi Şerhi Edebi'l Kitâb”

“Et-Tenbîh ale'l Esbâbi'l Mûcibe li İhtilâfi'l Ümme”

Ayrıca Muvatta şerhi yapmıştır. Bütün bunlara ilaveten büyük bir şairdi. Şiirlerinden birisi şöyledir:

“İlim ehli öldükten sonra da diridi.

Onun bilgisi toprak altından insanlara yayılır!

Cahil ise ölüdür, caddelerde yürüse bile,

Farkında değildir yokluğunun, zanneder kendisini diri!”

Ebu'l Hasan Ali bin Ahmed bin Half el-Ensârî en-Nahvî

Ali bin Yusuf döneminin büyük dil bilimcilerinden birisidir. Edebiyat ve dil alanının önde gelenlerindendi. Kıraat ilminde kendisini geliştirmiştir.

Ebu Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah en-Nahvî

Nahiv alanının önde gelen âlimlerinden birisiydi.

Ebu'l Abbâs Ahmed bin Abdulcelil ibni Abdullah

“Et-Tedmîrî” olarak tanınmaktadır. 555 yılında vefat etmiştir.

Eserlerinden bazıları: “Nazmu'l Kurtîn ve Dammu Eş'ârî's Sakatîn”, “El-Kâmil” şiirlerini içermektedir. Bağdâdî'nin “En-Nevâdi” isimli eseri üzerinde çalışma yapmıştır. “Et-Tevtie fi'l Arabiyye” başka bir eseridir. Sa'leb'in “El-Fasîh” isimli eserinin şerhini yapmıştır. Cemal ez-Zeccâcî'nin beyitlerini şerh ettiği kitabına “Şifâu's Sudûr” adını vermiştir. Onun diğer bir eseri de “El-Fevâid ve'l Ferâid”dir.

Ebu'l Abbâs Ahmed bin Abdulaziz bin Hişam bin Ğazvân el-Ferrî

Nahiv, aruz ve lügat alanlarında önde gelen âlimlerden birisiydi. Nâfi kıraatinde recez ölçüsüyle yazılmış şiirleri vardır. “Fevâidü'l İsfâh an Şevâhidi'l İzâh” eserlerinden birisidir.⁴³⁶

E. MURABITLAR DÖNEMİNDE TARİH VE COĞRAFYA BİLİMLERİ

Murabıtlar döneminde büyük tarihçiler ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları:

“İbni’s Sayrafî” olarak bilinen Ebu Zekeriya bin Yahya bin Yusuf el-Ensârî el-Gırnâti

Ali bin Yusuf döneminin büyük âlimlerinden birisidir. Belagat, edebiyat ve tarih alanlarında öne çıkmıştır. Endülüs valiliği sırasında Emîr Taşfin bin Ali bin Yusuf’tan dinlediklerini Gırnata’da yazmıştır. Murabıtlar döneminde Endülüs’ü anlatan bir kitap yazdı ve kitabına “El-Envârü’l Celiyye fî Târîhi’d Devleti’l Murâbitiyye” adını verdi. “Kıyasu’l Enbiyâ ve Siyâsetü’r Rûesâ” diğer bir eseridir. Ne yazık ki bu eserler günümüze ulaşmamıştır. Hayatının ilk dönemlerinde yazdığı eserler günümüze ulaşmamıştır. Ancak İbni Hatîb gibi tarihçiler, onun eserlerinden nakiller yapmışlardır. Özellikle de hicri 519 (miladi 1125) yılında Alfonso ile yapılan savaşların anlatımında onun eserlerinden, çok sayıda alıntı yapılmıştır. İbni’s Sayrafî, Gırnata’da 570 yılında vefat etmiştir.

Ebu’l Hasan Ali bin Bisâm eş-Şenterîni

Hicri 542 yılında vefat etmiştir. “Ez-Zehîra fî Mahâsin-i Ehli’l Cezîra” isimli eserin yazarıdır. Edebiyat tarihi sözlüğü niteliğinde bir kitaptır. Hicri beşinci asırdaki kültürel yapıyı içerir.

Ebu Abdullah Muhammed bin Half bin el-Hasan bin İsmail es-Sadeî

“İbni Alkame” olarak tanınmaktadır. Valensiya şehridendir. “El-Beyânü’l Vazih fi’l Mülimmi’l Fâdih” onun eserlerinden birisidir. İbni Alkame hicri 509 (miladi 1114) yılında vefat etmiştir.

Ebu Talib Abdulcebbâr Abdullah ibni Ahmed bin Esbağ

Kitabının adı “Uyûnu’l İmâme ve Nevâzıru’s Siyâse”dir.

Ebu Âmir Muhammed bin Ahmed bin Âmir el-Belvî

“Es-Sâlimî” olarak tanınmıştır. “Dürerü’l Kalâid ve Ğurarü’l Fevâid” isimli eser, onun tarih alanındaki çalışmasıdır.

Ebu Nasr el-Feth bin Muhammed el-Kaysî el-İşbilî

“El-Feth bin Hâkân” olarak bilinmektedir.

Kitaplarından bazıları: “Kalâidü’l Akyân fî Mahâsini’l Â’yân”, “Matmau’l Enfûs ve Mesrahu’t Teennûs”, “Rivâyetü’l Mahâsin ve Ğâyetü’l Mahâsin”.

Ebu’l Kâsım Halef bin Abdülmelik

Murabıtlar döneminin önde gelen tarihçilerinden birisiydi. Kitapları içinde “Es-Sıla” isimli eser meşhurdur. Bu kitap, İbni’l Farazî’nin Endülüs âlimleriyle ilgili olarak yazdığı eserin tamamlayıcısı niteliğindedir. “El-Ğavâmiz ve’l Mübhemât” on iki cilt olarak yazılmış önemli bir eserdir. “El-Mahâsin ve’l Fazâil fî Ma’rifeti’l Ulemâi’l Fâzıl” isimli çalışmasını da on bir cilt olarak hazırlanmıştır. Hcri 578 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir.

Murabıtlar döneminde Endülüs ve Mağrip’te yetişmiş çok sayıda büyük coğrafyacı vardır. Bunlardan bazıları:

Eş-Şerîf Ebu Abdullah Muhammed el-İdrîsî

“Nüzhetü’l Müştâk fî İhtirâki’l Âfâk” onun önemli eserlerinden birisidir. Ayrıca Sicilya ile ilgili de önemli bir çalışması bulunmakta ve bu eser Arap dünyasında yaygın olarak kullanılmaktadır.

Murabıtlar döneminin büyük coğrafyacılarından birisi de “El-Müsehheb fî Ğarâbi’l Mağrib” isimli eserin sahibi Abdullah bin İbrahim’dir. Saïdoğulları, “El-Muğrab fî Hulyi’l Mağrip” isimli eserlerinde onun kitabını esas almışlardır.⁴³⁷

F. MURABITLAR DÖNEMİNDE TIP BİLİMİ

Murabıtlar döneminde tıp ve eczacılık alanlarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu alanlarda ulaşılan düzeyler, Mağrip ve Endülüs'teki medeniyet seviyesinin açık şahitleridir. Tıp alanından bahsedildiğinde akla ilk olarak İbni Zehr gelir. Endülüslü olan bu kişi, İslam tarihinde görülen en büyük tabiplerden birisidir. İnsanlık tarihine büyük tıbbi keşiflerle girmiş şahıslardandır. Ebu Mervan Abdülmelik bin Zehr, Endülüslü bir aileye mensuptur. Tıp ve kimya alanlarında önemli başarılarla imza atmıştır.

Ebu Mervan Abdülmelik İbni'l Fakih Muhammed bin Mervan bin el-Ezher el-Eyâdi el-İşbilî, Murabıtlar döneminin bir başka tabibidir. Babası İşbiliye'de hadis alanındaki derin bilgisiyle öne çıkmış olan fakih Muhammed bin Mervan'dı. Ebu Mervan gençliğinde doğuya ilim yolculukları yaptı. Kayrevan ve Mısır'da dersler aldı. Doğunun tıp hocalarından bilgi aldı, onların öğrencisi oldu. Ardından Endülüs'e döndü. Orada en meşhur tıpçılardan birisi oldu. İşbiye'de vefat eden Ebu Mervan'ın ilmi birikimini oğlu Ebu'l Alâ devraldı. Ebu'l Alâ'nın Murabıtlar Devleti'nde önemli bir yeri vardı.

Eserlerinden bazıları:

“El-Havâs”, “El-Edeviyetü'l Müfrede”, “El-Îzâh fi Şevâhidi'l İftidâh”. Bu Kitap, İbni Ridvan'a cevap niteliğindedir. O da Hanîn bin İshak'a “El-Medhal ile't Tıb” isimli eserle cevap vermişti. “En-Nekbetü't Tıbbiye”, “Et-Tarar”. Ayrıca ilaç formülleri ile ilgili yazıları vardır. Ebu'l Alâ hicri 525 yılında Kurtuba'da ölmüştür. Oradan İşbiliye'ye götürülmüş ve defnedilmiştir. Ali bin Yusuf, onun kitaplarının bir araya getirilmesini emretmiş ve çoğaltmıştır. Bu çalışma 526 yılında tamamlanmıştır. Oğlu Ebu Mervan, onun tıp birikimine vâris olmuş ve bu alanda kendini geliştirmiştir. Döneminde ona denk ve onunla yarışabilecek kimse yoktu. Murabıtlar Devleti'nin onunla ilgili önemli planları vardı. Emir Ebu İshak İbrahim bin Yusuf bin Taşfîn için bir kitap hazırladı ve bu kitaba “El-İktisâd fi Salâhi'l Ecsâd” adını verdi. Eserlerinden bir diğeri “Et-Teyisîr fi'l Müdâvâti ve't Tedbîr” adlı kitaptır. Bu kitabı Kadı Ebu'l Velid bin Rüşd için hazırlamıştır. Bu kitap, Orta Çağda tıp alanında en önemli müracaat kaynaklarından birisi olarak kabul edilmiştir. Diğer

bir kitabı da “El-Eğziye” dir. Bunlara ek olarak, böbrek hastalıklarıyla ilgili yazıları bulunur. Deri hastalıkları ve derideki lekelenmelerle ilgili kitapçıkları da bulunmaktadır. Bu büyük âlim, 557 tarihinde İşbiliye’de vefat etti.

Ali bin Yusuf Döneminde Öne Çıkan Büyük Tıpçılar

Ebu Âmir Muhammed bin Ahmed bin Âmir el-Belvî.

Bu büyük tabip, “Eş-Şifâ” adını verdiği önemli bir eser ortaya koymuştur. Ebu’l Hasan Ali bin Abdurrahman bin Saïd es-Sa’dî ve daha niceleri.

Murabıtlar Devleti’nin tıp alanına önem verdiklerini gösteren önemli işaretlerden birisi, devlet yapılanması içerisinde tıbbi üretim başkanlığı şeklinde bir birime yer verilmesidir. Belirtilen kurum, günümüz devlet yapılanması içerisinde sağlık bakanlığına denk gelir. Bu makamda buluna kişi, devlet başkanına karşı sağlık ve tıp alanında öncelikli olarak sorumlu görülmüştür.⁴³⁸

G. MURABITLAR DEVLETİ’NİN DÜŞÜŞ SEBEPLERİ

Murabıtlar Devleti’nin düşmesinin en önemli sebepleri şunlardır:

1. Ali bin Yusuf döneminin sonlarına doğru Murabıtlar Devleti’nin yöneticilerinin dünyalık zevklere dalmaları, arzularının ardına düşmeleri:

Murabıtlar Devleti’nin yöneticileri ve komutanlarının halk üzerinde inkâr edilemez güçlü bir tesiri vardı. Yöneticileri ve komutanları gören halk da şehvetlerinin ardına düştü, dünya hayatının geçici zevklerine daldı. Bunun neticesinde yüce Allah’ın şu buyruğu gerçekleşti:

*“Biz bir memleketi helak etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz.”*⁴³⁹

438 Târihu’l Mağrib ve’l Endelüs, s. 407-409

439 İsra, 16

Seyyid Kutub şöyle diyor:

“Her toplumda refah içinde yaşayanlar, bol nimetlerle hayatlarını sürdürenlerdir. İnsan istedikleri kadar mala ulaşabilir, hizmetlerden faydalanabilir, hayatlarını rahatça sürdürebilirler. Ferahlığın nimetlerinden istifade ederler. Önderlik ve liderlik kalplerini katılaştırır. Fısk ve günahlara dalarlar. Değerleri, mukaddesatı ve kıymetleri heder eder, yeryüzünde aşırılık yapar, haramları işlerler. Bu kesim, harcamak için ellerinde bir şey kalmadığında fesada, yeryüzünde bozgunculuğa yönelirler. Çirkinlikleri ümmetin içinde yayar, toplumun bütün gruplarına ulaştırır, toplumun vazgeçilmez değerlerini basitleştirir, ucuzlatırlar. Çözülme tamamlandıktan sonra, toplum hayatiyetini, kendisini güçlü hâle getiren unsurları ve varlık sebeplerini kaybeder. Bunun ardından helak olur, defteri dürülür.”

Ayet, Allah'ın sünnetine, toplumsal kanununa işaret etmektedir. Şehvetlerinin ardına düşen, israfla lezzetlere yönelen, değerlerinden ve ahlaktan uzaklaşan, fısk, çözülme ve fesada yönelen toplumlar helak olurlar. Bu, Allah'ın kanunudur.

2. Kadın erkek ilişkilerinin düzeysizleşmesi:

Murabıtlar Devleti, Ali bin Yusuf döneminin sonuna doğru temizliğini ve duruluğunu kaybetmeye başladı. Hâlbuki ilk nesiller temizlik ve durulukla nitelendirilmekteydiler. Müslüman toplumdaki bu durum, bozulma ve yoldan çıkmalara sebep olmuştur. Halk, kendisini insanlara zahit, iyiliği emreden, kötülüğü yasaklayan bir kişi olarak gösteren Muhammed İbni Tûmert'in davetine icabet etti.

3. İdare düzeninde şûradan veraset sistemine geçilmesi:

Veraset sistemi, Ali bin Yusuf'un oğulları arasında şiddetli mücadelelere sebep olmuştur. Bazı yöneticiler Ali bin Yusuf'un makamına gittiler ve devlet içinde parçalanmaya sebep olduğu gerekçesiyle onunla tartıştılar. Murabıtlar Devleti başlangıçtaki birliğini kaybetti. Devlet kademelerinde farklı nesillerden ve anlayış biçimlerinden insanlar zuhur etti. Kurtuba'da şiddetli ayaklanmalar yaşandı. Aynı şekilde Fas'ta ve diğer şehirlerde siyasi birliği zayıflatan ve Murabıtlar Devleti'nin heybetine gölge düşüren olaylar meydana geldi.

4. Düşünsel daralma:

Sonraki dönemlerde Murabıtlar Devleti'ndeki fakihler geniş fikirlikten uzaklaştılar. Diğer yandan insanların düşünceleri sınırlandı. Yalnızca İmam Malik'in görüşlerine bağlanmak zorunlu hâle getirildi, başka bir görüşe bağlanma seçeneği kabul edilmedi. Mezhep taassubuyla, başka diğer mezheplere bağlanmaya müsaade edilmedi. Malikî fakihlerin halk üzerindeki nüfuzları her şeyin üzerindeydi. Onlar da mutaassıp bir tavır takınıyorlar, fikrî alanda katılaşmaya doğru gidiyorlardı.

Bazı tarihçilere göre, Murabıtlar Devleti'nin son dönemlerinde, Ali bin Yusuf zamanında fakihlerin içine düştükleri kör taassup, devletin yıkılmasının temel sebebidir.⁴⁴⁰

Fakihler, halkın yönlendirilmesi ve idarenin zayıflamasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bazı fakihler otoritelerini mal varlıklarını arttırmak, evler yapmak ve araziler elde etmek için kullanmışlar, rahatlık ve israfa varan refah içinde yaşamışlardır. Murabıtlar toplumunda şiddetli isyan hareketlerinin ortaya çıkmasının önemli sebeplerinden birisi de budur. Şairler, fakihlerin o dönemdeki durumlarını şiirlerinde tasvir etmişlerdir. "İbni'l Beni" olarak tanınan Ebu Cafer Ahmed bin Muhammed'in şiiri şöyledir:

*"Namusunuzu üzerinize aldınız ey gösterişçiler!
Zifiri karanlıkta dolaşan kurt gibi!*

*Sahip oldunuz dünyaya Malik'in mezhebiyle,
İbni'l Kâsım'la bölüştünüz malları!*

*Gri bineklerle yol aldınız,
Sizin için var edilmiş güzel renklerle!"⁴⁴¹*

5. Önemli Alimlerin ve Komutanların Kaybedilmesi

Murabıtlar Devleti'nin yıkılmasının en önemli sebeplerinden birisi de Seyr bin Ebubekir, Muhammed bin Mezdeli, Muhammed ibni Fatıma, Muhammed bin el-Hâc, Ebu İshâk bin Dâniye, Ebubekir bin Vâsînü gi-

440 Ez-Zelâka bi Kıyâdeti Yusuf bin Taşfin, s. 98

441 Sukût-u Devleti'l Muvahhidin, s. 31

bi büyük âlimlerini ve komutanlarını kaybetmiş olmasıdır. Murabıtlar devlerinin önde gelenlerinden çoğu şehit olmuş, şehit olmayanlarda vakti gelmiş ve doğal olarak ölmüşlerdi. Ancak kendilerinden sonra gelen nesiller, öncekiler gibi manevi değerleri ve mukaddesatı koruyamadılar. Sonraki nesillerin güçleri farklı olduğu gibi, hazırlıkları da farklıydı. Bu, önceki tecrübelerden, çeşitli deneyimlerden istifade etmenin ne kadar önemli olduğunu anlamak bakımından İslami hareketler için önemli bir derstir.

6. Kuraklık

Murabıtlar Devleti'nin yıkılışının önemli sebeplerinden bir diğeri, Mağrip ve Endülüs'e uzun süre yağmur düşmemesi ve buralarda ağır kuraklığın ortaya çıkması neticesinde yaşanan büyük ekonomik krizdi. Buna ek olarak, kuraklık döneminde halkın ve devletin elinde bulunan mahsul, çekirge istilasıyla heder olmuş, elde avuçta hiçbir şey kalmamıştı. Bu da ekonomik krizin daha da derinden hissedilmesine sebep olmuştu. Ayrıca beslenme sorunlarına bağlı olarak şehirlerde veba hastalığı ortaya çıktı ve hızla yayıldı. Bu kriz, hicri 524-530 yılları arasında yaşanmıştır.⁴⁴²

7. Çatışma

Murabıtlar Devleti'nin yıkılmasının asıl sebeplerinden bir diğeri de Muvahhidin Devleti ile yapılan silahlı çatışmalar olduğunu düşünüyorum. Bunu ayrı bir konu içinde ele almayı uygun buldum. Muvahhidin Devleti'yle ilgili çalışmamda Allah'ın izniyle bu oknuyu tahlil edeceğim.

SONUÇ

Dünyada İslam'ı kabul eden toplumların çoğunda, akıllı ve uzak görüşlü insanlar vardır. Bunlar, işlerin nasıl yapılacağı konusunda karar verirler. Çoğunlukla toplumun yönetimini de toplumdaki en akıllı, en cömert, en cesur, ailesine ve toplumuna karşı en samimi insanlar üstlenirler. Emîr Yahya bin İbrahim, saydığım bütün özellikleri tamamıyla şahsiyetinde birleştirmiş bir kişiydi. Bu çalışma, kabilenin ve toplumun davetinde önderin ne kadar önemli olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Diğer yandan, yaptığımız çalışmayla, İslam davetçisinin toplum içinde korunması gerektiğini de anlıyoruz. İslami hareketler, toplumun bu yapısını dikkate almak durumundadırlar. Böylece Allah'ın hükümlerinin toplumda uygulanması için yapılan mücadele isteklilikle sürülmelidir. Genel olarak ele aldığımız konulardan çıkardığımız dersleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Rabbani âlim, Malikî hukukçu, döneminde Kayrevan'da fakihlerin efendisi olan Ebu Ömerân el-Fâsî, Murabıtlar Devleti'nin uzun vadede atacağı adımların planlamasını yapan kişi olarak kabul edilir. Davet ve eğitim öğretim faaliyetlerini açıktan sürdürürken, Sünni bir devletin kurulması yolunda attığı adımları gizli tutmuş, açığa vurmamıştır. Bu özelliği onun ayırıcı vasıflarından birisidir. Kuzey Afrika'daki âlimler ve fakihlerle iletişim hâlindeydi. Bu sebeple Ebu Ömerân el-Fâsî, Senhâcî yönetici Yahya bin İbrahim'le tanışıp toplumun durumunu, İslam'a ne kadar muhtaç olduklarını, derinden eğitim ihtiyaçlarının olduğunu öğrendiğinde, malumatını Sus bölgesinde ikamet etmekte olan arkadaşı, Malikî Fakih Veccâc bin Zelv'le paylaştı. Veccâc, iyi bir hukukçu, iyi ahlaklı bir insandı. Ebu Ömerân Emîr Yahya'nın isteklerini arkadaşına ilettili. Veccâc, bölgede eğitim öğretim ve davet faaliyetlerini sürdürmek üzere, zeki öğrencisi Abdullah bin Yasin'i seçti. Abdullah bin Yasin, birçok farklı ilim dalında uzmanlaşmış, insanları etrafında toplayacak karakter-

de bir kişiydi. Âdeta davetçinin bütün özellikleri onun kanında vardı, damarında akıyordu. Mülessimîn kabileleri içinde, belirlenen planı sabır, yumuşak huyluluk ve cesaretle uyguladı.

2. Cezûle, Lemtûne ve diğer kabileler arasında sürdürülmekte olan tanıtma aşaması, devletin kuruluşunda takip edilen en zor aşamaydı. Bu merhalenin uygulayıcısı konumunda olan Abdullah bin Yasin neredeyse hayatından olacaktı. Çölde yaşayan Senhâce kabilelerinin yaşantılarında görülen şirk ve cehalet unsurlarıyla mücadele etmeye güç yetirdi. Çok sayıda insan İslam'ı, imanı ve iyilik makamlarını öğrendi.

3. Daveti sürdürecektir kişilerin ve eğitim alanının seçiminde takip edilen yöntem de son derece önemlidir. Abdullah bin Yasin, eğitim alanının yöneticilerin, önde gelenlerin ve varlıklı kişilerin etki alanlarından uzakta olmasını istemiş, **Senegal Nehri**'nin kenarına yerleşmiş, eğitim için seçilecek kişilerin belirlenmesinde ayrırcı ilkeler tespit etmiştir. Eğitim sürecinde içtihatları belirleyici olmuş. Ayrıca kurmuş olduğu danışma heyeti, atacağı adımları belirlemede etkili olmuştur.

4. Galibiyet aşamasına geldiğinde Abdullah bin Yasin; Cezûle, Lemtûne ve diğer kabilelerde şer güçleri ortadan kaldıracak güce ulaşmış, onları İslam'ın ilkeleri doğrultusunda Rahman'ın buyurduğu inanç ilkelere ve imana davet esasları üzere eğitmiştir.

5. Abdullah bin Yasin, kendisine tabi olanları yüksek seviyede eğitmiştir. Onların gönüllerine şehadet sevgisini yerleştirmiştir. İbni Yasin'in bağlıları, cihaddan lezzet alıyorlardı. İnsanların doğru yola iletilmeleri konusunda son derece istekliydiler. Kendisine tabi olanlar için kesin bağlılığı ifade eden "Murâbit" kelimesini seçmişti. Onlar kendilerini feda etmeye hazır, kardeşlik ve yardımlaşma duygularıyla birbirine bağlı insanlardı.

6. Mağrib'deki fakihler ve âlimler şehirlerinde Allah'ın hükümlerinin uygulanmasını istiyorlar, bunun içinde Murabıtlarla irtibata geçip Zenâte yöneticilerinin kendilerine uyguladıkları zulümlerden kurtulmak için onlardan yardım istiyorlardı. Realiteye bakıldığında, Murabıtların bu çağrıya hemen kulak verdikleri görülür. Kuvvetli Murabıtlar ordusu zulmü ortadan kaldırmak, adaleti yaygınlaştırmak, inkârcı Burguvata Devleti'ni ve Rafizî kalıntıları ortadan kaldırmak için derhâl harekete geçmiştir. Senegal'de, Nijer'de, Fas'ta, Miknâse ve Tanca'da çok sayıda cephe açılmış, parlak başarılar elde edilmiş, Zenâce'den ve putperestlerden çok sayıda insan İslam'a girmiştir.

7. Abdullah bin Yasin Mağrib'de birliği sağlamak için savaflara devam etmişti. Amacı Sünni bir devlet kurmaktı. Ardından davetlerinin yüceliğine, düşüncelerinin kutsallığına ve hedeflerinin büyüklüğüne inanmış dava erleri bırakmışken, katıldığı savaflardan birisinde şehit oldu.

8. Abdullah bin Yasin'den sonra Murabıtların yönetimini zühdü, ibadeti, cömertliği, cihad ve şehadet sevgisiyle tanınan **Ebubekir bin Ömer** üstlendi. Cihad için yola çıktığında, onunla birlikte Murabıtlardan beş yüz bin kişi cihada çıkardı. Bu büyük komutan, Murabıtlar Devleti'nin kuruluşu için ilk adımı atmış ve amcasının oğlu Yusuf bin Taşfin'i Mağrip'te görevlendirmiştir. **Nijer, Senegal ve Mali** başta olmak üzere bölgede İslam'ı yaymak için büyük bir orduyla çölün içlerine doğru sefere çıkmış, cihad faaliyetleri boyunca büyük sıkıntılar yaşamıştır. Yaratıcımızdan başka kimsenin bilemeyeceği kadar çok sayıda halk ve kabilenin yüce İslam dinine girmelerini, ebedî çağrıya kulak vermelerini sağlamıştır. Fetihlerin ardından Mağrib'e döndüğünde, amcasının oğlu Yusuf bin Taşfin'in büyük fetihler yapmış olduğunu, bölgede birliği sağladığını, fesadı ortadan kaldırdığını ve zulmü giderip adaleti yaygınlaştırdığını gördü. Bunun üzerine Ebubekir bin Ömer, Allah'a takva ile bağlılığı tavsiye ettikten sonra yöneticiliği amcasının oğlu Yusuf bin Taşfin'e bıraktı. Kendisi, davet ordusunu alarak cihad için büyük sahranın içlerine yöneldi. Allah kendisine çölün ortasında şehadet şerbetini nasip etti.

9. Yusuf bin Taşfin yönetime gelince, şehirlerde bazı düzenlemeler yaptı, idare nizamını belirginleştirdi. Murabıtlar Devleti'nin geleceğe yönelik adımlarının planlamasını yaptı. Divanlar kuruldu, danışma kurulları oluşturuldu, yönetim alanında düzenlemeler yapıldı ve orduya şekil verdi. Şehirlerde ve kasabalarda yöneticiler, fakihler ve yargıçlar görevlendirdi. Allah'ın hükümlerini uygulama konusunda dikkatli davrandı. Savaflar ve sıkıntı anlarına ilişkin stratejiler belirlendi. Yusuf bin Taşfin hem siyasi önder hem de askerî komutan olarak üzerine düşen düzenlemeleri yaptı. Murabıtlar, Yusuf bin Taşfin'i sevdi ve ona yöneldiler. Güzel yaşantısı ve adaletli uygulamaları bölgede yaygınlaştı, bütün Müslümanlar kendisini sevdiler.

10. Endülüs'de yöneticilerin Hıristiyanlarla işbirliği yapmaları ve idare alanında zayıflık göstermeleri sebebiyle Müslümanlar büyük sıkıntılar yaşadılar. Beylik yöneticilerinin Hıristiyanlarla işbirliği yapmaları,

tek tek Müslüman şehirlerinin yerleşim alanlarını harap eden, insanları öldüren, boğazlayan ve esir alan Hıristiyanların ellerine geçmesine sebep oldu. Kasabaları, yerleşim alanlarını ve kaleleri ele geçirdiler. Müslümanlar büyük sıkıntılar yaşadılar. Bunun ardından beylik yöneticileri, büyük komutan Yusuf bin Taşfîn'den yardım istemek zorunda kaldılar. Yusuf bin Taşfîn yardım için çağrılırken, El-Mutemid bin Abbâd bu talebin bütün gerekçelerini ayrıntılarıyla diğer beylik yöneticilerine anlattı. Diğer beylik yöneticileri, Yusuf bin Taşfîn'in Endülüs'ü kendi topraklarına katacağı gerekçesiyle ondan yardım talebine karşı çıktığında El-Mutemid bin Abbâd'ın söylediği söz asırlar geçmesine rağmen değerini kaybetmemiş, dine ve değerlere bağlılığın sembolü olarak yerini korumuştur. O Yusuf bin Taşfîn'den yardım talep edilmesine karşı çıkanlara, **“Domuz çobanlığındansa deve çobanlığımı tercih ederim!”** demişti. El-Mutemid bin Abbâd'ın oğluna söylediği söz de dikkat çekicidir: **“Yusuf bin Taşfîn'den yardım dilemek, Allah'ın razı olacağı bir iştir. Asla Müslüman diyarının elden çıkmasına sebep olmayacağı!”**

11. Yusuf bin Taşfîn, din kardeşlerinin çağrularına duyarsız kalmadı. Meseleyi danışma kuruluna arz etti. Sonuçta Murabıtlar Devleti'nin önde gelenlerine, fakihlerine ve âlimlerine tabi oldu. Murabıtlar cesur süvarileri ve kahraman askerleriyle din kardeşlerine yardım için sefere çıktı ve Cebel-i Tarık Boğazını aştılar. Yusuf bin Taşfîn, Endülüs'teki Müslüman birliklerini komuta etti. Hıristiyan Alfonso'nun ordusunu etkisiz hâle getirmek için güçlü taktikler belirledi. Murabıtlar, **Zelâka Savaşı**'nda, inanç için savaşmanın ve fedakârlığın İslam tarihinde benzeri görülmeyen örneğini sergilemişlerdir. Müslümanlar zafer kazanmış, Hıristiyanlar hezimete uğramıştır. Bu tarihî savaştan sonra yüce Allah İslam'ı Endülüs'te asırlarca korumuştur. Murabıtların elde ettiği ve Endülüs semalarında İslam sancağının yükseltildiği bu büyük zaferden sonra Yusuf bin Taşfîn Mağrip'e döndü. Ganimetleri Endülüs'teki beylik yöneticilerine bıraktı. Onlar savaştan sonra ayrılığa düşmüşler ve neredeyse Endülüs'ü yeniden Hıristiyanlara terk etmişlerdi. Endülüs fakihleri, Yusuf bin Taşfîn'den Endülüs'ü Murabıtlar Devleti'ne katmasını istediler. Fakihler ve âlimler bu konuda onu cesaretlendirdiler. Mısır'dan Ebubekir et-Tartûşî, Irak'tan Ebu Hâmid el-Gazâlî, Endülüs'ün Murabıtlar Devleti'ne katılması gerektiği konusunda fetvalar verdiler.

12. Yusuf bin Taşfîn Endülüs şehirlerini fethetti ve beylikleri Murabıtlar Devleti'ne bağladı. Hıristiyanlarla işbirliği içinde olduğu kesinle-

şen bazı beylik yöneticilerini tutuklattı, vefat edene kadar onları Mağrip'te zorunlu ikamet ettirdi. Böylece beylik yöneticilerin ciddiyetsiz yönetimlerine son verilmiş oldu.

13. Müsteşrikler, Murabıtlar Devleti'ni karalamak için asılsız iddialar ortaya attılar. Özellikle de Yusuf bin Taşfîn'le ilgili olarak o ve Murabıtlar Devleti'nin üstünlüğüne işaret eden birçok tarihî gerçeğe aykırı iddialar ileri sürdüler. Özellikle Hollandalı müsteşrik Reinhart Dozy, Murabıtlar Devleti'yle ilgili olarak zihinleri karıştırmak, onları barbar ve geri kalmış insanlar olarak tanıtmak istemiş, büyük komutan Yusuf bin Taşfîn'i önemsiz, sıradan bir insan gibi göstermeye çalışmış, Endülüs'te İslam'ı ve Müslümanları yok etmek için Hıristiyanlarla işbirliği yapan beylik yöneticilerini övmüştür.

Müslümanlar arasında birliğin sağlandığı bu büyük savaşı aç gözlülük ve çapulculukla ifade etmiştir. Hâlbuki yapılan savaş neticesinde Hıristiyanlar hezimet uğramış ve Müslümanlar zayıf beylik yöneticilerinden kurtulmuştur. Dozy, Yusuf bin Taşfîn ve oğluna hakaret etmiş, onların basit ve önemsiz insanlar olduklarını söylemiştir. Müsteşrik Dozy'nin ilmî muvazenesini kaybetmesini ve tarafsız tarihçi olma niteliğinin ortadan kalkmasını anormal karşılamıyorum. Zira Dozy, İslam'a ve Müslümanlara düşman olan büyük bir inkârcı zındıktır. Murabıtların inançlarının yüceliğine ve yöntemlerinin mükemmelliğine işaret eden üstün prensipleri Dozy'nin anlaması mümkün değildir.

Müsteşrik Dozy neredeyse Murabıtların paralarının iki yüzünde yazan "Allah'tan başka ilah yoktur, Hz. Muhammed onun elçisidir." ifadesini değiştirmeye kalkacak! "Kim, İslam'dan başka bir din ararsa, ondan kabul edilmez. O, ahirette hüsrana uğrayanlardandır." Dozy öfkesiyle hareket etti, aklını kaybetti, inkârcı âlemine daldı. Kendisi için yalan ve iftirayı mübah saydı. Amacı kendi öfkesini yatıştırmaktı.

Mağrip'te birliği sağlayan, Endülüs'ü topraklarına katan ve beyliklere son veren bir kişi nasıl basit ve önemsiz olabilir? İnsaflı tarihçiler, Yusuf bin Taşfîn'in kararlı, nefsine hâkim olan, yüce gönüllü bir insan olduğunu rahatlıkla söylerler. Onu harekete geçiren, güçlü inancı ve dine bağlılığıydı. Tarih, Murabıtlar Devleti'nin ilim, kültür ve medeniyet devleti olduğunun açık şahididir. Murabıtlar Devleti'nin medenî yönden geri kaldığını ve mezhep taassubu içinde olduğunu söyleyenler, bu iddialarını destekleyecek delillere sahip değillerdir. Gerçeklerden utanmalıdırlar. Endülüslülerin veya Muvahhidilerin, Murabıtlara yönelik insaf

ölçülerine sığmayan suçlamalarının dinî veya mezhebe bağlı taassuptan başka izah edilebilir bir tarafı yoktur. Ayrıca Murabıtlar Devleti'nden elde edilmek istenen menfaatler bağlamında siyasi çatışmalar da böylesine değerlendirmelere sebep olmuştur. Dozy gibi bazı müsteşrikler, bu grupların düşmanca yaklaşımlarına bağlı olarak ortaya attıkları iddialara tabi olmuşlardır. Çağdaş müsteşrikler de bu yaklaşımla hareket etmişlerdir. Archibald Levis, "Akdeniz Havzasında Deniz ve Ticaret Gücü" isimli eserinde öncelerden gelen asılsız iddialara yer vermiş, bunları doğru gibi aktarmıştır.

14. Yusuf bin Taşfîn'in Endülüs'ü Murabıtlar Devleti'ne katması, onun en büyük cihad faaliyetlerinden birisi olarak kabul edilir.

15. Murabıtlar Devleti'nin Bağdat'taki Abbasi İslam halifeliğine bakışı son derece doğrudur. Çünkü devlet, Ehli Sünnet inancına göre varlığını sürdürmekteydi. Abbasi halifesine biat ettiler, ona bağlılık sözü verdiler ve ismini minberlerinde okudular.

16. Murabıtlar Devleti'nin Mısır'daki Abîdiyye halifeliğiyle düşmanca ilişkileri vardı. Çünkü inançları, mezhepleri ve benimsedikleri yöntemleri farklıydı. Bundan dolayı devlet içindeki Rafizî ve Şii kalıntılarını temizleme konusunda son derece kararlı davranmışlardır.

17. Senhâce kabileleri tarafından kurulmuş olan Zîriyye Devleti'yle Murabıtlar Devleti arasındaki ilişkinin temelinde stratejik işbirliği ve yardımlaşma vardı. Çünkü yöntem, inanç ve mezhep birliğinin yanı sıra, iki devletin önde gelenleri aynı kabileye mensuptu. Bu sebeple Hıristiyan donanmasına karşı mücadelede ve Hıristiyanlara karşı girilen kutsal savaşta Murabıtlar Devleti'yle Temîm bin Ma'z ez-Zîrî'nin devleti arasında uyum ve ekonomik yardımlaşmanın var olduğunu görüyoruz.

18. Murabıtlar Devleti'yle Benî Hammâd Devleti arasındaki ilişkinin temelinde dikkatli davranma unsuru vardı. Benî Hammâd Devleti, Murabıtlardan da toprak olarak genişlemesini sürdürmeyi hedefliyordu. Aynı şekilde Murabıtlar Devleti'ne muhalif olan Endülüslüler de Benî Hammâd Devleti'nde himaye edilmişlerdi. Buna karşılık Yusuf bin Taşfîn'in Benî Hammâd Devleti'ne yönelik siyaseti hikmet, uzak görüşlülük ve çatışmaya girmeme esasları üzerine kurulmuştu. Yusuf bin Taşfîn, yakınlıkları, inanç, yöntem ve mezhep birliği sebebiyle Benî Hammâd'la dostane ilişkiler kurmayı önemsemişti.

19. Murabıtlar Devleti'yle Hıristiyan beylikleri arasında düşmanca

ilişkiler vardı. Ancak zimmiler için böyle bir durum söz konusu değildi. Dinin hükmü neyse o uygulanıyor, adalet ve insaf ilkelerine göre hareket ediliyordu.

20. Endülüs'te çok sayıda şair, edebiyatçı ve fakih bulunmaktaydı. Fakat yöneticilerin yanında velâ ve berâ manasını kaybetmişti.

21. Endülüslüler mimaride, bazı sanatlarda ve kültür alanında Murabıtları etkiledikleri gibi, şiir ve edebiyat alanında da etkilemişlerdi.

22. Murabıtlar döneminde İslam medeniyetinin yapısında Kuzey Afrika'dan, Araplardan ve Endülüslülerden gelen farklı unsurlar bulunmaktaydı. Murabıtlar Devleti'ndeki medeniyet algısını ve yaşantıyı diğer bölgelerden ayrı kılan özelliklerden birisi de budur.

23. Murabıtlar dönemindeki âlimlerin etkileri o günlerle sınırlı kalmamış, günümüze kadar ulaşmıştır. Kadı Ebubekir İbni'l Arabi, Ebu'l Velid Muhammed bin Ahmed bin Rüşd, Kadı İyaz, Muhaddis Fakih Ebu Ali es-Sadefi mesajları günümüze kadar ulaşan âlimlerden bazılarıdır.

24. Murabıtlar Devleti'nde askerî, yargısal, idari ve ekonomik düzen hem o çağın gerekleriyle uyumlu hem de dinin prensiplerine uygundu.

25. Murabıtlar Devleti'nin deniz kuvvetleri, Kuzey Afrika'daki Müslümanların güvenliğini sağlayabilmiştir. Yapılan savaşlarda, Akdeniz'in güneyinde Hıristiyanlara büyük zararlar verilmiştir.

26. Ali bin Yusuf'un ömrünün son dönemlerinde züht ve ibadete yönelip devlet işlerini başka yöneticilere bırakması, büyük bir hata olarak ortaya çıkmış, devlet içinde onarılması mümkün olmayan tahribata sebep olmuştur. Bu süreçte Ali bin Yusuf'un en büyük hatalarından birisi de bilge vezir, büyük fakih Malik bin Vüheyb el-İşbilî'nin nasihatlerine kulak vermemesiydi. Malik, Ali bin Yusuf'a Muvahhidîn'in lideri konumunda bulunan Muhammed İbni Tûmert'i öldürmesini söylemiş ve şunları ifade etmişti:

“İbni Tûmert bozguncu bir adamdır. Onun şerrinden güven içinde olunamaz. Ona yönelenden başka kimse, onun sözünü dinlemez. Eğer onun sebebiyle bölgede bir çatışma çıkarsa, bunun bize etkisi büyük olur.”

Fakat Ali bin Yusuf, İbni Tûmert'in öldürülmesi konusundaki tekli fi kabul etmedi. Malik, İbni Tûmert'in öldürülmesi konusunda ümitsiz-

liğe düşünce, onun yakalanıp ölünceye kadar hapsedilmesini istedi. Ali bin Yusuf'un cevabı şöyleydi:

“Hakkımız olmadığı hâlde onu hapse mi atacağız? Ancak öldüren kişi hapse atılmaz mı! Fakat bulunduğumuz bölgeden sürgün ederiz, nerede yaşamak istiyorsa gider, orada yaşar.”⁴⁴³

27. Murabıtlar Devleti'nin yıkılmasının en büyük sebeplerinden birisi de günahların artmasıdır. İnsanlar isyan etmeye, büyük günahları işlemeye ve zulmetmeye başlamışlardır.

28. Yusuf bin Taşfin döneminde devlet içinde zafer vasıtalarını somut olarak görmek mümkündür. Bana göre bunların en önemlileri “savaşta önce hazırlık” ve “düşmanın gücünü bilmektir.” Düşmanın imkânları, manevi durumu, düşman karşısındaki kararlılığı, hâl ve komutan arasındaki iletişim, askerlerinde inançlarındaki sağlamlık ve açıklık bilinmelidir. Bunlara ek olarak eşsiz komuta yeteneği, dünyalık için savaşmama, hikmetli kararlar alma, mücahitlerin yaratılıştan gelen hâlleri ve ruhsal durumları Murabıtlara zaferler getiren özelliklerdir.

29. Devletler ve hareketler için en kötü durum, sahip olunan fikirlerin, yöntemlerin ve inançların sonraki nesillere aktarılamamasıdır.

30. Düşmanla alay etmek, alay edeni hezimete, alay edileni de zaferlere sürüklemektedir.

31. Murabıtlar Devleti'nin Endülüs'ü kontrol altına almalarının, Hıristiyanların Şam üzerine düzenleyecekleri haclı seferinin engellenmesinde açık bir etkisi olmuştur. Murabıtların Endülüs'e girmeleri, Şam üzerine sefere çıkmaya hazırlanan Hıristiyan beyliklere engel olmuştur. Tarihin o döneminde Murabıtlar Devleti'nin Mağrib ve Endülüs'te bulunması Avrupalı Hıristiyanların doğuda savaşlarına devam etmekte olan haclı ordusuna katılmalarına engel olmuştur. Bundan dolayı Murabıtlar Devleti, doğudaki Müslümanlar için büyük hizmetler yapmıştır.⁴⁴⁴

32. Murabıtların medeniyet seviyeleri, Avrupalı ilim ehli kişilerin Endülüs ve Mağrib'e gitmelerine sebep olmaktadır. İlim ve sanat öğrenmek için heyetler hâlinde Endülüs'e gidiyorlardı. Hatta bazı yöneticiler devlet düzenini, idare biçimini ve gidişatı, işlerin yürütülme şekillerini, medeniyet seviyesini ve ilerlemeleri öğrenmek için heyetler gönderiyorlardı.

443 Mevsûatü'l Mağribi'l Arabî, c. II, s. 188-189

444 Age

33. Murabıtlar Devleti, yüz yıldan daha az bir süre hüküm sürmüş olmasına rağmen, her alanda birçok eser ortaya koymuştur. Devletler bazında dikkate alındığında kısa bir süre varlığını sürdürmüş olan Murabıtlar Devleti'nin böylesine eserler ortaya koyması, etkisinin diğer İslam devletlerinde de ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

34. Muvahhidîn Devleti'nin nefret ve şiddetle Murabıtlar Devleti'ne saldırması bölgede ve Mağrip halkında genel olarak medeniyet, kültür, siyaset ve askerlik alanlarında zayıflamaya sebep oldu. Hıristiyan beyliklerinin İslam'ı ve Müslümanları daha sonra bölgeden çıkarmaları ve yok etmeleri için imkân oluşturdu.

35. Kişilerin sınırlı ömürleri olduğu gibi, devletlerin de belirli ömürleri vardır. Devletin eceli geldiğinde ne bir saniye ileri alınır ne de geri!

36. Allah (cc) dilediğini yüceltir, dilediğini zelil eder. Dilediğinden verdiği mülkü alır, dilediğine de mülk verir.

Ali Muhammed Muhammed es-Sallâbî

Allah onu, anne babasını ve bütün Müslümanları bağışlasın.

İÇİNDEKİLER

ABBASİLER

SUNUŞ	5
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ABBASİLERİN TARİHSEL DERİNLİĞİ	11
Abbas B. Abdulmuttalib B. Hişam	11
Hz. Abbas (ra) Hakkında Gelen Rivayetler Ve Menkıbeler	12
Abdullah b. Abbas	13
Abdullah İbn Abbas'ın Fazileti	14
Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib	14
Ali b. Abdullah'ın Şam'a Taşınması	16
Hilafet İçin Çaba Göstermesi Ve Velid Tarafından Kırbaçlanması	16
Süleyman b. Abdilmelik, Ömer b. Abdülaziz ve Hişam Dönemlerindeki Durumu	17
MUHAMMED B. ALİ B. ABBAS	19
Ebu Hişam İle Olan Münasebeti Ve Ona Vasiyeti	19
Ebu Haşim'in Muhammed B. Ali El-Abbasi Lehine Çekilmesinin Sebepleri	21
ÖRGÜTLENME AŞAMASINDA ABBASİLERİN HUKUKİ DAYANAKLARI	24
Liderlik Meselesi	24
Örgütlenmenin Çatısı	26
Kufe'de Davetçilerin Lideri	31

ABBASİLERİN DAVET ÇALIŞMALARI	33
Hazırlanan Çalışma Programı, Taktik Ve Strateji	34
Horasan	35
Hicaz	36
Şam	37
Basra	37
Kufe	37
Humayme'nin Bir Komuta Üssü Olması Ve Yeni Oluşturulan Binada Arap Unsurunun Önemi	38
ABBASİ ÇIKIŞININ ÖNEMLİ PRENSİPLERİ	
VE DAVETTE AMAÇLANAN HUSUSLAR	40
Islah Ve Hakka Yöneliş Çağrısı:	40
Eşitlik meselesi:	41
İmamet Görevi Hz. Muhammed'in (sav)	
Ailesinden Olan Rıza'ya Aittir İnancı:	42
ABBASİ DAVETİNİN ŞER'İ DAYANAĞI	46
İbn Abbas'a Göre Hareket Fıkhı	47
Davet Kurallarına Uymamak Ve Muhammed B. Ali Abbasi'nin Koyduğu Kuralların Dışına Çıkmak Çok Büyük Bir Sapmadır Ve Tehlikedir İnancı	48
ABBASİ HAREKETİNİN İLANI	53
EBU MÜSLİM HORASANI	54
Hareket İlan Edildiği Sırada Genel Durum	55
Ebu Müslim Horasani'nin Genel Komutanlık Görevine Getirilmesi	56
İmam İbrahim'in Ebu Müslim'e Tavsiyesi	57
Süleyman el-Huzai ve Ebu Müslim Horasani	59
Horasan'da Seçkinler Meclisi Savaş İşlerini Düzenlemeleri	62
NASR B. SEYYAR'IN ABBASİ DAVETİNİ ÖNLEME ÇABALARI	63
Nasr b. Seyyar'ın Mervan b. Muhammed'den Yardım İstemesi	65

Nasr b. Seyyar'ın Ebu Müslim Aleyhinde Propaganda Yapması	.66
EMEVİLER ALEYHİNDE YAPILAN PROPAGANDALAR 67
Davetin Sahibi İmam İbrahim'in Esir Alınması Ve Öldürülmesi	.68
Ebu Müslim Horasani'nin Egemenliği 69
Ebu Müslim'in Merv Şehrini İstila Planı 70
Belhlilerin Abbasi Ayaklanmasına Direnmeleri 72
Irak'a Gönderilecek Ordu Komutanlığına Kahtaba'nın Atanması	73
Horasan'da Tasfiyeler 74
Hareket Amacıyla Sürekli Olarak Üç Merkez Arasında Denetim	74
Kahtaba et-Tai komutasındaki Ordu Irak'ta 75
Ebu Seleme El-Hilal'in İşlere El Koyması 76
ABBASİ DEVLETİNİN KURULMASI 78
ABBASİLERİN, EMEVİLERE KARŞI ZAP NEHRİNDE	
ZAFER KAZANMASI 81
Vasıt Şehrinin Kuşatılması Ve İbn Hubeyre'nin Öldürülmesi	. . 84
Basra'nın Teslim Olması 86
EMEVİLERİN SON HALİFESİ MERVAN B. MUHAMMED 87

İKİNCİ BÖLÜM

ABBASİ HALİFELERİ 91
ABBASİ HİLAFETİNİN DÖNEMLERİ 92
ABBASİLERİN BİRİNCİ DÖNEMİ 93
ABBASİLERİN BİRİNCİ DÖNEMİNDE YER ALAN HALİFELERİ	. . 93
1- Ebu Abbas el- Seffah (132-136) 93
2- Ebu Cafer el- Mansur (136-158) 93
3- Muhammed el- Mehdi (158-169) 99
4- Musa el-Hadi (169-170) 99
5- Harun er- Reşid (170-193) 100
Harun Reşid ve İmam Şafii 102

6- Muhammed el- Emin (193-198)	104
7- El-Me'mun (198-218)	104
8- El- Mu'tasım Billah (218-227)	106
9- El- Vasık (227-232)	106
ABBASİLERİN BİRİNCİ DEVRESİNİN SEMBOL İCRAAT	
VE OLAYLARI	107
Medinetü'selam (Bağdat)'ın inşası	107
ABBASİLERİN İKİNCİ DÖNEMİ	
1- Cafer el-Mütevekkil Alellah	109
2- Muhammed el-Muntasır Billah	109
3- Ahmed el-Mustain Billah	109
4- Muhammed el-Mu'tez Billah	110
5- Muhammed el-Mühtedi Billah	110
6- Ahmed el-Mu'temid Alellah	110
7- Ahmed el-Mu'tezid Billah	110
8- Ali el-Müktefi Billah	111
9- Cafer el-Muktedir Billah	111
10- Muahammed el-Kahir Billah	111
11- Muhammed er-Razi Billah	111
12- İbrahim el-Mütteki Lillah	112
13- Abdullah el-Mustekfi Billah	112
ABBASİLERİN İKİNCİ DÖNEMİNİN ÖNEMLİ OLAYLARI	
1- Türk Nüfuzunun Başlaması	112
2-Emiru'l-Ümera Makamının Ortaya Çıkması	113
3- Bu Dönemdeki Halifelerin Büyük Bir Kısımının	
Öldürülmeleri	114
ABBASİLERİN ÜÇÜNCÜ DÖNEMİ	
1- El-Fadl el-Muti' Lillah	115
2- Abdulkerim et-Tai Lillah	115
3- Ahmet el-Kadir Billah	115

4- Abdullah el-Kaimbiemrillah	116
5- Abdullah el-Muktedi Biemrillah	117
Melikşah ile Muktedi Billah Arasındaki İlişkinin Gerilemesi	118
6- Ahmed el-Müstazhir Billah	120
Mustazhir Billah'ın Teravih Namazını Kılması ve	
Kur'ân-ı Kerim'e Önem Vermesi:	121
Mustazhir Billah'ın Sözcüklerinden:	121
İmam Gazali'nin Mustazhir Billah'a Karşı Tavrı:	122
Mustazhir Billah'ın Murabıtlar'la İlişkisi:	123
Mustazhir Billah'ın Haçlı Seferlerine Karşı Tavrı:	124
Selçuklu Sultanları Arasındaki Kavgalar ve	
Mustazhir Billah'ın Onlara Karşı Tavrı:	125
7- Mustazhir Billah'ın 512'de Vefatı:	126
Abbâsî Hilafeti ile Selçuklu Devleti Arasında Kavganın	
Fiilen Başlaması:	126
Abbâsî Halifesi Müsterşid Billah ile Sultan Mahmud	
Arasındaki Gerginlikler:	127
İmadüddin Zengi ile Halifenin En Özel Adamlarından	
Biri Arasında Savaş:	127
Sultan Sencer'in Yeğeni Mahmud'la İlişkisindeki Hikmet:	128
Fazıl el-Müsterşid Billah	129
1- Biat Edilmesi:	129
2- Hasletlerinden ve Şiirlerinden:	130
3- Müsterşid Billah'ın Hilafete Saygınlığını Tekrar	
Kazandırma Gayretleri:	1331
4- Halife Müsterşid Billah'ın Musul'u Kuşatması:	131
5- Halife ile Sultan Mesud Arasındaki Savaş ve	
Sultan Mesud'un Esir Düşüp Öldürülmesi:	132
6- Mansur er-Raşid Billah	134
Sultan Mesud ile Halife Raşid Billah Arasındaki İhtilaf:	134

Halife Raşid Billah'ın Azli:	135
Sultan Mesud'un Raşid Billah'ı Takibi:	136
Raşid Billah'ın Öldürülmesi:	136
HİLAFET ÜZERİNDE SELÇUKLU OTORİTESİNİN ALAMETLERİ	137
1- Hükümet Sarayının Bağdat Dışına Nakli:	137
2- Selçuklu Ailesiyle Hısim Olma:	138
3- Yönetimi Selçuklulara Bırakmaları:	138
4- Veliahtlık:	139
5- Hilafet Şiarları:	139
6- Unvanlar:	139
7- Ordunun Yeniden Oluşturulması:	140
8- Abbâsî Hilafetinin Canlanmasının Başlangıcı:	143
9- Muhammed el-Müktefi Liemrillah:	145
10- Yusuf el-Müstencid Billah:	146
11- Nurullah el-Müstedî Biemrillah:	146
12- Ahmed en-Nasuriddin Li dinillah:	146
13- Muhammed ez-Zahir Biemrillah:	146
14- Mansur el-Mustansır Billah:	147
15- Abdullah el-Mutasım Billah:	147
MISIR ABBÂSÎ HALİFELERİ	149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABBÂSÎ VEZİRİNİN GÖREVE BAŞLAMA MERASİMİ	153
Selçuklu Vezirinin Tayin Töreni	154
ABBASÎ VEZİRLERİNİN UNVANLARI	155
Abbâsî Vezirlerini İmtiyazları ve Kıyafetleri	156
Selçuklular Döneminde Abbasi Vezirlik Sistemi	158
Abbâsî Vezirlerine Ait Özellikler	159
Abbasi Vezirlerinin Atama Şekli Ve Merasimi	163

Abbasi Vezirlerinin Lakapları	164
Abbasi Vezirlerine Ait İmtiyazlar	165
Abbasi Vezirlerinin Yetkileri	167
1- İdari yetkiler	167
2- Siyasi Yetkiler	169
3- Mali yetkiler	170
4- Askeri yetkiler	171
Abbasi Vezirlerinin Azli Ve Mallarının Müsaderesi	172
Abbasi vezirliğini elde etmek için yapılan yarış ve pazarlık	175
MEŞHUR ABBASİ VEZİRLERİ	177
1- Fahru'd-Devle b. Cehir	177
2- Amidü'd Devle b. Cehir	178
3- Ebu Şuca Muhammed b. Hüseyin er Rudraverî	180
4- Hasan b. Ali b. Sadaka	183
5- Şerefüddin Ali b. Tarad ez-Zeynebî	184
6- Avnu'd Din b. Hübeyre	185

MURABITLARDEVLETİ

GİRİŞ	193
--------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

MURABITLAR DEVLETİ'NİN KURULUŞU	201
A. MURABITLARIN TARİHÎ KÖKLERİ	201
1. Mülessim'in Olarak İsimlendirilmeleri	201
2. Mülessim'in Olarak İsimlendirilmelerinin Sebebi	202
3. Mülessim'in Vatanı	203

4. Ekonomik Şartlar	203
5. Mülessimîn'in Konumu	204
6. Murabıtlarda Sosyal Hayat	205
B. EMİR YAHYA BİN İBRAHİM (SİYASİ ÖNDER)	207
C. MURABITLAR DEVLETİ'NİN KURULUŞ ADIMLARININ PLANLAYICISI: EBU ÖMERÂN EL-FÂSÎ	209
1. Hocaları	210
2. Bölgedeki Etkisi ve Öğrencileri	211
3. Âlimlerin Ebu Ömerân El-Fâsi'ye Yönelik Övgüleri	211
4. Şiirleri	212
D. MURABITLAR DEVLETİ'NİN DİNİ ÖNDERİ: ABDULLAH BİN YASİN	213
1. Abdullah Bin Yasin'in Yaratılıştan Gelen (Fitri) Özellikleri	214
Zekâ	214
Cesaret	214
Heybet	217
Güvenilirlik	219
Hayâ	221
Hilim (Yumuşak Huyluluk)	222
Yaratılıştan Gelen Çekicilik	224
2. Abdullah Bin Yasin'in Sonradan Kazandığı (Mükteseb) Özellikler	225
Doğruluk	225
Nefsi Kontrol Etmek, Tedbirli Olmak	226
Güçlü İrade	228
3. Abdullah Bin Yasin'de Görülen Akli Nitelikler	229
Anlama ve Derinlemesine Düşünme Gücü	229
Keskin Bakış, Kesin Kararlar Alabilme	229
4. Abdullah Bin Yasin'de Görülen Uygulamaya Yönelik Nitelikler	230

Sorumluluk Bilinci	230
Düzen ve Dikkat	232
İletişim Becerisi ve Sosyallik	233
Emek Harcamaya ve Her Şeyi Kurban Etmeye Hazır Olmak	233
E. ABDULLAH BİN YASİN'İN DAVETİNİN DÖNEMLERİ	235
1. Davet ve İslâm'ı Tanıtma Aşaması (Dönemi)	235
2. İbni Yasin'in Yanındaki Davetçilerin Seçimi Aşaması	241
İslam Tarihinde Ribat	241
Abdullah bin Yasin'in Ribatı	243
Abdullah bin Yasin'in İlmî ve Fıkhi Eğitim Yöntemi	245
3. İbni Yasin'in Sürdürdüğü Mücadele Aşaması	253
Murabıtların Ortaya Çıktığı Sırada Mağrip'teki Siyasi Durum	255
Ğammâra Beyliği	255
Burguvâtî Beyliği	256
Zenâtiyye Devleti	258
Şii ve Putperest Beylikler	259
4. Mağrip'te Birliğin Sağlanmasına Doğru	259
5. Abdullah Bin Yasin'in Cihad Yöntemiyle İlgili Düşünceleri	263
F. MURABITLAR DEVLETİ'NİN GELİŞME VE GENİŞLEME DÖNEMİ	265
Rabbine Yönelmiş Büyük Komutan Yusuf Bin Taşfin	265
1. Yusuf Bin Taşfin'in Soyu	266
2. Yusuf Bin Taşfin'in Murabıtlar Ordusuyla Sürdürdüğü Askeri Mücadele Dönemi	268
448-452 (M 1056-1060) Yılları Arası	268
Kuzeybatı Mağrip'in Fethi (H 454-477)	270
Siyasi Liderliğin Verilmesi	270

İKİNCİ BÖLÜM

MURABITLAR VE ENDÜLÜS'TE MÜSLÜMANLARI MÜDAFAA ETMELERİ	275
A. TULEYTLA VE KURTUBA ARASINDAKİ MÜCADELE	276
B. ENDÜLÜS'TE MÜSLÜMANLARIN ZAYIFLAMALARININ SEBEPLERİ VE HİRİSTİYAN KUVVETLERİ	281
1. İnanç Zayıflığı	281
2. Hristiyanlarla Anlaşma Yapmak	281
3. Arzularda Boyun Eğme, Cihada Hazır Olmama	283
4. Emevi Halifeliğine Son Verilmesi ve Beylikler Döneminin Başlaması	286
5. Müslümanlar Arasındaki Ayrılık ve Parçalanmışlık	287
6. Bazı Alimlerin Görevlerini Yerine Getirmemeleri	288
7. Beyliklerin, Alimlerin Nasihatlerine Kulak Vermemeleri	289
8. Hristiyanların Toplantıları ve Planları	289
9. Hristiyanların Birlik İçinde Hareket Etmeleri	290
10. Hristiyanların Aldatmaları ve Anlaşmaları Bozmaları	290
11. Yardıma Muhtaç Olanlardan Uzaklaşılması	291
C. MURABITLAR DEVLETİ'NİN ORTAYA ÇIKTIĞI SIRADA DÜNYA	292
1. Hristiyanların Müslümanlara Saldırmaları ve Alfonso'nun Genişleme Politikası	293
2. Alfonso ve El-Mutemid Bin Abbâd	297
3. Kurtuba Alimlerinin Bir Araya Gelmeleri	299
4. Zelâka Savaşı'nın Sonuçları	315
5. Yusuf Taşfin'in Mağrip'e Dönüşü	316
D. ALLAH'IN HÜKÜMLERİNİ UYGULAMANIN MURABITLAR TOPLUMUNDAKİ ETKİLERİ	317
1. Yerleştirme ve Sağlık	320

2. Güven ve İstikrar	322
3. Yardım ve Zafer	324
4. Yücelik ve Şeref	325
5. Faziletlerin Yaygınlaşması, Rezilliklerin Ortadan Kalkması	327
E. ZELÂKA SAVAŞI'NDAN SONRA ENDÜLÜS	328
F. ENDÜLÜS'ÜN MAĞRİP'E KATILMASI VE BEYLİKLERİN ORTADAN KALDIRILMASIYLA İLGİLİ FETVALAR	332
Gazali'nin Yusuf bin Taşfin, Beylik Yöneticileri ve Abbasi Hilafeti Hakkındaki Fetvası	334
G. YUSUF BİN TAŞFİN'İN ÜÇÜNCÜ DEFA ENDÜLÜS'E GEÇİŞİ	338
El-Mutemid bin Abbâd'ın Şiirlerinden Örnekler	341
Yusuf bin Taşfin'in Oğlu Ali'ye Tavsiyeleri	345
H. YUSUF BİN TAŞFİN'İN DÖRDÜNCÜ ENDÜLÜS ÇIKARMASI	345
Ali Bin Yusuf'un Görevlendirme Metni	346
1. Yusuf bin Taşfin'in Oğluna Tavsiyeleri	347
2. Murabıtların, Endülüs Siyasetlerinin Üç Merhalesi	348
İ. ALLAH'IN HÜKMÜNDEN UZAKLAŞMANIN BEYLİKLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	348

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MURABITLAR DEVLETİNDE İÇ VE DIŞ SİYASET	353
A. MURABITLAR DEVLETİNDE HALKIN HAKLARI	353
1. Ümmetin İncancını Bütün Saflığı ve Duruluğuyla Korumak İçin Çalışmak	353
2. Mağrip'in İslâm Hilafetinin Sancığı Altında Birleştirilmesi	354

3. Savaş Yanlılarından ve Bozgunculardan Ümmeti Korumak	355
4. Ümmeti Dış Düşmanlara Karşı Korumak	355
5. Dinin Kurallarını Uygulamak	356
6. Ümmetin Cihada Hazırlanması	356
7. Sadakaların, Zekatın, Haraç ve Fey Gelirlerinin Tahsili	356
8. Görev Verirken Güven Araştırmasının Yapılması	357
9. Devlet İşlerini Doğrudan Kontrol Etmek	357
B. MURABITLAR DEVLETİ'NDE HALKIN KONUMU	358
1. İtaat	358
2. Yardım	359
3. Nasihat	359
4. Hataları Düzeltme	360
C. MURABITLAR DEVLETİ'NİN ABBASİ HİLAFETİ	
KARŞISINDAKİ KONUMU	362
1. Yusuf Bin Taşfin'in Halife El-Mütezahir Billah'a Gönderdiği Mektup	364
2. Abbasi Halifesinin Murabıtlar Devleti'nin Talebine Verdiği Cevap	368
D. YUSUF BİN TAŞFİN'İN BENİHAMMÂD'LA İLİŞKİSİ	370
E. MURABITLARIN BEYLİKLERLE İLİŞKİSİ	371
1. Barış Aşaması	372
2. Anlaşma Aşaması	373
3. Düşmanlık Aşaması	373
F. MURABITLARIN İSPANYA VE HİRİSTİYANLARLA İLİŞKİLER	374
1. Murabıtlarda Zimmî Statüsündeki hristiyanlar	374
2. Müslümanların Devletlerinde Haklar	375

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MURABITLARIN DEVLET SİYASETİ	379
A. MURABITLAR DEVLETİ'NDE YÖNETİM ANLAYIŞI	379

1. İdare Biçimi	379
a. Seçim İlkesi	381
b. Şurâ İlkesi	382
2. Yusuf bin Taşfin'in Ölümü	383
3. "Müslümanların Emîri" İfadesi	383
4. Emîrin Vekili	385
5. Valilerin Görevlendirilmesi	386
6. Vezirlik Kurumu	386
7. Mektuplar ve Yazışma Divanları	389
B. MURABITLAR DEVLETİ'NDE YARGI DÜZENİ	391
1. Endülüs'te Kâdılcemâa Makamı	393
2. Mağrip'te Kâdılcemâa	393
3. Yargısal İstişare Kurulu	394
4. Askeri Yargı	394
5. Murabıtlar Devletinde Zimmilerin Yargılanması	394
6. Kederler, Hüzünler, Acılar ve İstekler	395
C. ASKERÎ DÜZEN	396
Allah Yolunda Cihad Edenlerin Nitelikleri	396
1. MURABITLARDA KOMUTANIN NİTELİKLERİ	397
a- Allah'a Gönülden İtaat Etmeleri ve Kendilerini Zorluklara Hazırlamış Olmaları	398
b- Askerlere Örnek Olma	399
c- Askerleri Arındırma ve Allah'a İtaatle Yüceltme	399
d- Savaş Tecrübesi ve Güç	400
e- Komutanlık ve Reislik İstememek	401
f- İşi Ehline Vermek	401
g- Askerin Komutana Değil Mutlak Olarak Allah'a Teslim Olması	401
h- Şurâ Yöntemini İşletmek	403
ı- Hedefleri Gerçekleşmede Kararlılık ve Tesir Gücü	403

i- Cesaret ve Yücelik404
j- Anlık Durumlarda Hızlı ve Yerinde Kararlar Alıp Bunları Uygulama404
2. Murabıtlar Ordusunun Eğitim Metodu404
3. Murabıtlar Ordusundaki Eğitimin En Açık Yönleri406
a- Kardeşlik ve Barış406
b- Hakkı ve Sabrı Tavsiye406
c- İnsanların Arasını İslah Etmek407
d- Hakka Yardım ve Sebat408
4. Murabıtlar Ordusunu Oluşturan Unsurlar409
a- Mülessimîn ve Murabıtlar409
b- Araplar409
c- Özel Ordu410
d- Maiyet411
5. Savaş Teknikleri411
6. Donanma414
7. Murabıtların Balear Adalarını Kuşatmaları414
8. Donanmanın Limanı4168
D. MURABITLAR DÖNEMİNDE EKONOMİK DÜZEN417
Para418

BEŞİNCİ BÖLÜM

MURABITLAR DEVLETİ'NİN MEDENİYET ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI421
A. MAĞRİP VE ENDÜLÜS'TEKİ MİMARİ ESERLER421
1. Karaviyyîn Camii421
2. Tilimsan Camii422
3. Savaş Eserleri422
B. MURABITLAR DEVLETİNDE EDEBÎ VE İLMÎ HAYAT423

C. MURABITLAR DEVLETİ'NİN MEŞHUR ÂLİMLERİ	429
1. Ebu'l Velid Muhammed Bin Ahmed Bin Rüşd El-Cedd . . .	430
a- Ebu'l Velid Muhammed bin Ahmed bin Rüşd'ün	
Hocaları	430
b- Ebu'l Velid Muhammed bin Ahmed bin Rüşd'ün	
Meşhur Fetvası	430
2. Şehit Kadı Ebu Ali Es-Sadeft	431
a- Hocaları	431
b- Vefatı	432
3. Fakih Kadı Ebubekir İbni'l Arabi	433
a- İlmî Konumu	433
b- Eserleri	434
c- Vefatı	435
4. Kadı İyaz	435
a- Endülüs Yolculuğu	436
b- Kadı İyaz'ın Eserleri	436
c- Kadı İyaz ve Yargı	443
d- Siyaset ve Savaş	445
e- Kadı İyaz'ın Vefatı	446
Murabıtlar Devleti Döneminde Yaşamış Olan	
Diğer Âlimler ve Fakihlerden Bazıları Şunlardır	446
Ali bin Yusuf Döneminde Yetişen ve Öne Çıkan	
Bazı Hadisçiler	447
D. MURABITLAR DÖNEMİNDE DİL BİLİMLERİ	447
E. MURABITLAR DÖNEMİNDE TARİH	
VE COĞRAFYA BİLİMLERİ	449
F. MURABITLAR DÖNEMİNDE TIP BİLİMİ	451
Ali bin Yusuf Döneminde Öne Çıkan Büyük Tıpçılar	452
G. MURABITLAR DEVLETİ'NİN DÜŞÜŞ SEBEPLERİ	452
1. Ali bin Yusuf döneminin sonlarına doğru Murabıtlar	

Devleti'nin yöneticilerinin dünyalık zevklere dalmaları, arzularının ardına düşmeleri:	452
2. Kadın erkek ilişkilerinin düzeysizleşmesi:	453
3. İdare düzeninde şûradan veraset sistemine geçilmesi: . . .	453
4. Düşünsel daralma:	454
5. Önemli Alimlerin ve Komutanların Kaybedilmesi	454
6. Kuraklık	455
7. Çatışma	455
SONUÇ	456